

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

इ॒षे त्वो॒र्जे त्वा॑ वा॒यवः॑ स्थोपा॒यवः॑ स्थ दे॒वो वः॑
सवि॒ता प्रा॑र्पयतु श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ आ प्या॑यध्वमघ्निया
देवभा॒गमूर्ज॑स्वतीः पय॑स्वतीः प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा मा
वः स्तेन॑ ई॒शत॒ माऽघ॑श॒सो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृणक्तु
ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात ब॒ह्वीर्य॑ज॒मान॑स्य प॒शून्पा॑हि॥१॥

इ॒षे त्रिच॑त्वारि॒शत्॥ [१]

य॒ज्ञस्य॑ घोष॑द॒सि प्र॒त्युष्ट॑र॒क्षः प्र॒त्युष्टा॑ अ॒रा॒तयः॑
प्रेय॑म॒गाद्धि॑षणा॒ ब॒र्हिर॑च्छ॒ मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया॑ वि॒त॑ष्टा
त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑द्दे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॑मि॒ह ब॒र्हिरा॑सदे॒
दे॒वानां॑ परि॑षू॒तम॑सि व॒र्षवृ॑द्धम॒सि दे॒व॑ब॒र्हिर्मा त्वा॑ऽन्व॒ङ्गा
ति॒र्यक्प॑र्व॒ ते रा॒ध्या॑समाच्छे॒त्ता ते मा रि॑षं दे॒व॑ब॒र्हिः
श॒तव॑ल्शं वि रो॑ह स॒हस्र॑वल्श॥२॥

वि व॒यं रु॒हेम पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हि सु॒स॒म्भृतां॑ त्वा
स॒म्भ॒रा॒म्यदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑नं पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑थातु
स ते॒ माऽऽस्था॒दिन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्य॑च्छे बृह॒स्पते॑र्मूर्धा
ह॑रा॒म्युर्व॑न्तरि॒क्षम॑न्वि॒हि दे॒वङ्ग॑मम॑सि॥ ३ ॥

सहस्र॑वल॒शा अ॒ष्टात्रिं॑शच्च॥ _____ [२]

शु॒न्ध॒ध्वं दै॒व्याय॑ क॒र्मणे॑ दे॒वय॑ज्यायै मा॒तरि॒श्व॒नो घ॒र्मोऽसि॑
द्यौर॑सि पृथि॒व्यासि॑ वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मे॒ण धा॒म्रा दृ॒ह॒स्व
मा ह्वा॑र्व॒सूनां॑ प॒वित्र॑म॒सि श॒तधा॑रं व॒सूनां॑ प॒वित्र॑म॒सि
स॒हस्र॑धा॒रं हु॒तः स्तो॒को हु॒तो द्र॒प्सोऽग्न॑ये बृह॒ते ना॒काय॑
स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ सा वि॒श्वायुः॑ सा वि॒श्वव्य॑चाः
सा वि॒श्वक॑र्मा स॒म्पृच्य॑ध्व॒मृता॑वरीरू॒र्मिणी॑र्मधु॒मत्त॑मा म॒न्द्रा
धन॑स्य सा॒तये॑ सोमे॒न त्वाऽऽत॑न॒च्मीन्द्रा॑य दधि॒ विष्णो॑
ह॒व्यं र॑क्ष॒स्व॥ ४ ॥

सोमे॑ना॒ष्टौ च॑॥ _____ [३]

क॒र्मणे॑ वां दे॒वेभ्यः॑ श॒केयं॑ वे॒षाय॑ त्वा प्र॒त्युष्ट॑ र॒क्षः प्र॒त्युष्टा॑
अ॒रा॒तयो॑ धू॒रसि॑ धूर्व॒ धूर्व॑न्तं धूर्व॒ तं योऽस्मा॑न्धूर्व॑ति तं धूर्व॒

यं वयं धूर्वा॑म॒स्त्वं दे॒वाना॑म॒सि स॒स्त्रित॑मं प॒प्रित॑मं जुष्ट॑तमं
व॒ह्नि॒तमं दे॒व॒हू॒तम॒म॒हु॒तम॑सि ह॒वि॒र्धानं॑ द॒ह॒स्व मा ह्वा॑र्मि॒त्रस्य॑
त्वा चक्षु॑षा प्रेक्षे॒ मा भे॑र्मा सं वि॒क्था मा त्वा॑ ॥ ५ ॥

हि॒सि॒षमु॑रु वा॒ताय॑ दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे-
ऽश्वि॑नो॒र्बा॒हु॒भ्यां पृ॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्याम॒ग्नये॑ जुष्टं निर्व॑पाम्य॒ग्नी-
षो॒मा॑भ्यामिदं दे॒वाना॑मिदमु॒ नः स॒ह स्फा॑त्यै त्वा
ना॒रा॑त्यै सु॒व॒र॒भि वि॒ ख्ये॑षं वै॒श्वान॒रं ज्योति॑र्द॒ह॒न्ता॒न्दुर्या॑
द्यावा॑पृ॒थि॒व्यो॒रु॒र्वन्त॑रि॒क्षम॑न्वि॒ह्यदि॑त्यास्त्वो॒पस्थे॑ सादया॒म्यग्ने॑
ह॒व्यं र॑क्षस्व ॥ ६ ॥

मा त्वा षट्त्वारि॑ंशच्च ॥ [४]

दे॒वो वः॑ स॒वि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण प॒वि॒त्रेण॑ व॒सोः सूर्य॑स्य
र॒श्मि॒भिरा॑पो दे॒वीर॑ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॑वोऽग्रे॒ इमं॑ य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑
य॒ज्ञप॑तिं ध॒त्त यु॒ष्मानि॑न्द्रोऽवृणी॒त वृ॒त्रतू॑र्ये यू॒यमि॑न्द्रमवृणी॒ध्वं
वृ॒त्रतू॑र्ये प्रोक्षि॑ताः स्था॒ग्नये॑ वो जुष्टं प्रोक्षा॑म्य॒ग्नीषो॒मा॑भ्यां
शु॒न्ध॒ध्वं दै॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒वय॑ज्याया॒ अव॑धू॒तं र॑क्षोऽव॑धू॒ता
अ॒रा॒तयो॑ऽदि॒त्यास्त्वग॑सि॒ प्रति॑ त्वा ॥ ७ ॥

पृथिवी वै॑त्त्वधि॒षव॑णमसि वानस्प॒त्यं प्रति॒ त्वा-
 ऽदि॒त्या॒स्त्वग्वे॑त्त्व॒ग्नेस्त॒नूर॑सि वा॒चो वि॒सर्ज॑नं दे॒ववी॑तये त्वा
 गृ॒ह्णाम्य॒द्रिर॑सि वानस्प॒त्यः स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यः सु॒शमि॑
 शमि॒ष्वेष॑मा व॒दोर्ज॑मा व॒द द्यु॒मद्व॑दत व॒यः स॑ङ्घा॒तं जे॑ष्म
 व॒र॒षवृ॑द्धमसि॒ प्रति॒ त्वा व॒र॒षवृ॑द्धं वे॒त्तु परा॑पू॒तः रक्षः॑
 परा॑पू॒ता अ॒रा॒तयो॑ रक्ष॑सां भा॒गोऽसि॑ वा॒युर्वो॑ वि॒वि॒नक्तु॑ दे॒वो
 वः॑ सवि॒ता हि॒र॒ण्यपा॑णिः॒ प्रति॑ गृ॒ह्णातु॥८॥

त्वा भा॒ग एका॑दश च॥—————[५]

अव॑धू॒तः रक्षो॑ऽव॑धू॒ता अ॒रा॒तयो॑ऽदि॒त्या॒स्त्वग्ग॑सि॒ प्रति॒ त्वा
 पृथि॒वी वै॑त्तु दि॒वः स्क्व॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॒ त्वाऽदि॒त्या॒स्त्वग्वे॑त्तु
 धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः स्क्व॑म्भ॒निर्वे॑त्तु धि॒षणा॑-
 ऽसि पा॒र्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॑त्तु दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः
 प्र॑स॒वेऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्यां॑ पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामधि॑वपामि धा॒न्यम॑सि
 धि॒नुहि॑ दे॒वान्प्रा॑णाय॒ त्वाऽपा॑नाय॒ त्वा व्या॑नाय॒ त्वा दी॒र्घाम॑नु
 प्र॑सि॒तिमा॑युषे धां दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॒र॒ण्यपा॑णिः॒ प्रति॑
 गृ॒ह्णातु॥९॥

प्रा॒णाय॑ त्वा पञ्च॑दश च॥—————[६]

धृष्टिरसि ब्रह्मं यच्छापां ऽग्ने ऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादं
 सेधा देवयजं वह निदग्धं रक्षो निदग्धा अरातयो ध्रुवमसि
 पृथिवीं दृ२हा ऽऽयुर्दृ२ह प्रजां दृ२ह सजातानस्मै यजमानाय
 पर्यूह धृत्रमस्यन्तरिक्षं दृ२ह प्राणं दृ२हापानं दृ२ह सजाता-
 नस्मै यजमानाय पर्यूह धरुणमसि दिवं दृ२ह चक्षुर्॥१०॥

दृ२ह श्रोत्रं दृ२ह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह
 धर्मा ऽसि दिशो दृ२ह योनिं दृ२ह प्रजां दृ२ह
 सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह चितः स्थ प्रजामस्मै
 रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह भृगूणामङ्गिरसां
 तपसा तप्यध्वं यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः।
 पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम्॥११॥

चक्षुरष्टाचत्वारिंशच्च॥ _____ [७]

सं वपामि समापो अद्भिरङ्गमतु समोषधयो रसेन
 स२ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमद्भ्यः परि
 प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वं जनयत्यै त्वा सं यौम्यग्रयै
 त्वा ऽग्नीषोमाभ्यां मुखस्य शिरो ऽसि घर्मो ऽसि विश्वायुरु

प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां त्वचं गृहीष्वाऽन्तरितं
 रक्षोऽन्तरिता अरातयो देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षष्टे
 अधि नाकेऽग्निस्ते तनुवं माऽति धागग्ने हव्यं रक्षस्व
 सं ब्रह्मणा पृच्यस्वैकताय स्वाहा द्विताय स्वाहा त्रिताय
 स्वाहा ॥१२॥

सविता द्वाविंशतिश्च ॥ [८]

आदद् इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा
 वायुरसि तिग्मतेजाः पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा
 हिंसिषमपहतोऽरुः पृथिव्यै व्रजं गच्छ गोस्थानं वर्षतु
 ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्यो-
 ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगपहतोऽरुः
 पृथिव्यै देवयजन्यै व्रजं ॥१३॥

गच्छ गोस्थानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां
 परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा
 मौगपहतोऽरुः पृथिव्या अदेवयजनो व्रजं गच्छ गोस्थानं
 वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन
 पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा ॥१४॥

मौ॒ग॒रु॒स्ते दि॒वं मा स्का॒न् वस॑वस्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु
 गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा रु॒द्रास्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साऽ-
 ऽदि॒त्यास्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सा दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
 स॒वे क॒र्म कृ॑ण्वन्ति वे॒धसं ऋ॒तम॑स्यु॒तस॑दनमस्यु॒तश्री॑र॒सि
 धा अ॑सि स्व॒धा अ॑स्यु॒र्वी चा॑सि वस्वी॑ चा॒सि पु॒रा कू॑रस्य
 वि॒सृपो॑ वि॒रप्शि॑न्नुदा॒दाय॑ पृथि॒वीं जी॒रदा॑नु॒र्यामै॑र॒यं च॒न्द्रम॑सि
 स्व॒धाभि॑स्ता॒न्धीरा॑सो अनु॒दृश्य॑ यजन्ते॥१५॥

दे॒व॒य॒ज॒न्यै व्र॒जन्त॑मतो॒ मा वि॑रप्शि॒न्नेका॑दश च॥ [१]

प्र॒त्युष्ट॑ꣳ रक्षः॒ प्र॒त्युष्टा॒ अरा॑तयोऽग्ने॒र्वस्ते॑जि॒ष्ठेन॒ तेज॑सा
 निष्ट॑पामि गो॒ष्ठं मा निर्मृ॑क्षं वा॒जिनं॑ त्वा स॒पत्न॑साहꣳ
 सम्मा॑ज्मि॒ वाचं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॑ प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्षं
 वा॒जिनीं॑ त्वा स॒पत्न॑साहीꣳ सम्मा॑ज्म्या॒शासा॑ना सौम॒न॒सं
 प्र॒जाꣳ सौभा॑ग्यं त॒नूम्। अ॒ग्नेरनु॑व्र॒ता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सु॒कृता॑य॒
 कम्। सु॒प्र॒जस॑स्त्वा व॒यꣳ सु॒पत्नी॑रुप॥१६॥

सेदि॒म। अ॒ग्ने स॒पत्न॑द॒म्भ॒न॒मद॑ब्धासो अदा॑भ्यम्। इ॒मं
 वि॒ष्यामि॑ वरु॒णस्य॑ पाशं॒ यम॑ब॒ध्रीत॑ सवि॒ता सु॒शेवः॑। धा॒तुश्च॒
 यो॒नौ सु॒कृ॒तस्य॑ लो॒के स्यो॒नं मै स॒ह प॒त्या करो॑मि।

समायुषा सम्प्रजया समग्ने वर्चसा पुनः। सम्पत्नी पत्याऽहं
गच्छे समात्मा तनुवा मम। महीनां पयोऽस्योषधीनां
रसस्तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्॥१७॥

वंपामि महीनां पयोऽस्योषधीनां रसोऽदब्धेन त्वा
चक्षुषाऽवैक्षे सुप्रजास्त्वाय तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेह्यग्निस्ते
तेजो मा वि नैदग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे भव शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसि देवो वः
सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः
शुक्रं त्वा शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि
ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषि धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे गृह्णामि॥१८॥

उप नी रश्मिभिः शुक्रं षोडश च॥ [१०]

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहा वेदिरसि बर्हिषे त्वा
स्वाहा बर्हिरसि सुग्न्यस्त्वा स्वाहा दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा
पृथिव्यै त्वा स्वधा पितृभ्य ऊर्गभव बर्हिषद्भ्य ऊर्जा पृथिवीं
गच्छत विष्णोः स्तूपोऽस्यूर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं

दे॒वेभ्यो॑ गन्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुर्वि॒श्वस्मा॑दी॒षतो॑ यज॑मानस्य
परि॒धिरि॒ड ईडि॑त इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒॥१९॥

दक्षि॑णो यज॑मानस्य परि॒धिरि॒ड ईडि॑तो मि॒त्रावरु॑णौ
त्वोत्तर॑तः परि॒धत्तां ध्रु॑वेण॒ धर्म॑णा॒ यज॑मानस्य परि॒धिरि॒ड
ईडि॑तः सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त्पातु॒ कस्या॑श्चिद॒भि॒शस्त्या॑
वी॒तिहो॑त्रं त्वा कवे॒ द्युमन्त॑ꣳ समि॑धीम॒ह्यग्रे॑ बृहन्त॑म॒ध्वरे॑
वि॒शो य॒न्त्रे स्थो॑ वसू॑नाꣳ रु॒द्राणा॑मादि॒त्यानाꣳ सद॑सि सीद
जुहू॑रुप॒भृद्भुवा॑ऽसि घृ॒ताची॑ नाम्ना॑ प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये सद॑सि
सीद॑ता अ॒सद॑न्त्सुकृ॒तस्य॑ लो॒के ता वि॑ष्णो पाहि पा॒हि य॒ज्ञं
पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि मां य॑ज्ञ॒निय॑म्॥२०॥

बा॒हुर॑सि प्रि॒ये सद॑सि पञ्चदश च॥—————[११]

भुव॑नमसि॒ वि प्र॑थ॒स्वाग्रे॑ यष्ट॑रि॒दं नमः॑। जु॒हेह्य॑ग्निस्त्वा॑
ह्वय॑ति देव॒य॒ज्याया॑ उप॑भृदेहि॒ देव॑स्त्वा॒ सवि॑ता ह्वय॑ति
देव॒य॒ज्याया॑ अ॒ग्नावि॑ष्णू मा वा॒मव॑ क्रमिषं॒ वि जि॑हाथां
मा मा॒ सन्ता॑प्तं लो॒कं मे॑ लो॒ककृ॑तौ कृणु॑तं वि॒ष्णोः
स्थान॑मसी॒त इन्द्रो॑ अकृ॒णोद्दी॒र्याणि॑ समा॒रभ्यो॑र्ध्वो अ॒ध्वरो॑

दिविस्पृशमहुतो यज्ञो यज्ञपतेरिन्द्रावान्त्स्वाहा बृहद्वाः पाहि
माँऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भज मुखस्य शिरोऽसि सं
ज्योतिषा ज्योतिरङ्गाम्॥२१॥

अहुत् एकविंशतिश्च॥ [१२]

वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्ना५ इन्द्रो
मे निग्राभेणाधरा५ अकः। उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा
अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्री मे विषूचीनान्व्यस्यताम्।
वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वाऽक्त५ रिहाणा
वियन्तु वयः। प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमा प्यायन्तामाप
ओषधयो मरुतां पृषतयः स्थ दिवं॥२२॥

गच्छ ततो नो वृष्टिमेरय। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि
चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि ध्रुवाऽसि यं परिधिं पर्यधत्था
अग्ने देव पुणिभिर्वीयमाणः। तन्त एतमनु जोषं भरामि नेदेष
त्वदपचेतयातै यज्ञस्य पाथ उप समित५ सः५ स्रावभागाः
स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च॥२३॥

देवा इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन्बर्हिषि
मादयध्वमग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनी

सु॒म्ने मा॑ धत्तं धु॒रि धु॒र्यौ पा॒त॒म॒ग्नेऽद॒व्यायोऽशी॑ततनो पा॒हि
मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सित्यै पा॒हि दु॒रि॑ष्ठ्यै पा॒हि दु॒र॒द्भ॒न्यै
पा॒हि दु॒श्च॑रिता॒दवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः॒ स्वाहा॒
दे॒वा॑ गा॒तुवि॑दो गा॒तुं वि॒त्वा गा॒तुमि॑त॒ मन॑सस्पत इ॒मं नो॑ दे॒व
दे॒वेषु॑ य॒ज्ञः॒ स्वाहा॑ वा॒चि स्वाहा॑ वा॒ते धाः॥२४॥

दिवंश्च वि॒त्वा गा॒तुन्न॑योदश च॥ [१३]

उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॒हुव॑ध्या॒ उ॒भा रा॑धंसः सु॒ह मा॑दय॒ध्वै।
उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षाः र॑यी॒णामु॒भा वा॑जस्य सा॒तये॑ हुवे
वा॒म्। अ॒श्रव॑ः॒ हि भू॑रि॒दाव॑त्तरा वा॒ वि जा॑मातुरु॒त वा॑ घा
स्या॒लात्। अथा॒ सोम॑स्य॒ प्रय॑ती यु॒वभ्या॑मिन्द्रा॒ग्नी स्तोमं॑
जन॑यामि नव्यम्। इन्द्रा॒ग्नी नव॑तिं पु॒रो दा॑सप॒त्नीर॑धूनुतम्।
सा॒कमे॑के॒न क॑र्मणा। शुचिं॑ नु स्तोमं॑ नव॑जातम॒द्येन्द्रा॑ग्नी
वृ॒त्रह॑णा जु॒षेथा॑म्॥२५॥

उ॒भा हि वा॑ः सु॒हवा॒ जोह॑वीमि॒ ता वा॑जः॒ स॒द्य
उ॑श॒ते धे॑ष्ठा॑। व॒यमु॑ त्वा पथस्प॒ते रथं॑ न वा॑जसा॒तये।
धि॒ये पू॑षन्नयु॒ज्महि॑। प॒थस्प॑थः परि॒पतिं॑ वच॒स्या का॑मै॒न
कृ॒तो अ॒भ्या॑नड॒र्कम्। स नो॑ रा॒सच्छु॑रुधंश्चन्द्रा॒ग्ना धि॑यं

धिय९ सीषधाति॒ प्र पूषा॑। क्षेत्र॑स्य॒ पति॑ना व॒य९ हिते॑ने॒व
जयाम॑सि। गामश्च॑ पोषयि॒त्वा स नो॑॥२६॥

मृ॒डाती॒दृशे॑॥ क्षेत्र॑स्य॒ पते॒ मधु॑मन्तमूर्मि॑ धे॒नुरि॑व॒ पयो॑
अ॒स्मासु॑ धु॒क्ष्व। म॒धुश्चु॑तं घृ॒तमि॑व॒ सुपू॑तमृतस्य॑ नः॒ पत॑यो
मृ॒डय॑न्तु। अ॒ग्ने न॑य॒ सुप॑था॒ राये॑ अ॒स्मान् विश्वा॑नि दे॒व
व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नो भू॑यि॒ष्ठान्ते॒ नम॑
उ॒क्तिं वि॒धेम॑। आ दे॒वाना॑मपि॒ पन्था॑मगन्म॒ यच्छु॑क्रवा॑म॒
तदनु॑ प्रवो॑दुम्। अ॒ग्निर्वि॒द्वान्त्स य॑जा॒त्॥२७॥

सेदु॑ होता॒ सो अ॑ध्व॒रान्त्स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। यद्वाहि॑ष्ठं
तद॒ग्नये॑ बृ॒हद॑र्च॒ विभा॑वसो। म॒हिषी॑व॒ त्वद्र॑यिस्त्वद्वाजा॒
उदी॑रते। अ॒ग्ने त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रति॒
दुर्गा॑णि॒ विश्वा॑॥ पू॒श्च पृ॑थ्वी ब॒हुला॑ न॒ उर्वी॑ भवा॑ तो॒काय॑
तन॑याय॒ शं योः। त्वम॑ग्ने व्रत॒पा अ॑सि दे॒व आ म॑र्त्ये॒ष्वा।
त्वं य॒ज्ञेष्वी॑ड्यः॑। यद्वो॑ व॒यं प्र॑मिनाम॒ व्रता॑नि॒ विदु॑षा॑ दे॒वा
अ॒विदु॑ष्टरासः॑। अ॒ग्निष्ट॑द्वि॒श्वमा॑ पृ॒णाति॑ वि॒द्वान् येभि॑र्दे॒वा९
ऋ॒तुभिः॑ क॒ल्पया॑ति॥२८॥

[इषे त्वां यज्ञस्य शुन्ध्वं कर्मणे देवोऽवधूतन्धृष्टिः सं वपांम्या दंदे प्रत्युष्टं कृष्णोऽसि
भुवनमसि वाजस्योभा वां चतुर्दश॥14॥ इषे दृहं भुवनमष्टाविंशतिः॥28॥ इषे त्वां
कल्पयाति॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

आपं उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चस ओषधे
त्रायस्वैनं स्वधिते मेनं हिंसीर्देवश्रूरेतानि प्र वपे
स्वस्त्युत्तराण्यशीयाऽऽपो अस्मान्मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो
घृतपुवं पुनन्तु विश्वमस्मत्प्र वहन्तु रिप्रमुदाभ्यः शुचिरा
पूत एमि सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि महीनां पयोऽसि
वर्चोधा असि वर्चो॥१॥

मयि धेहि वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चक्षुष्पा असि
चक्षुर्मे पाहि चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु
देवस्त्वा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य
रश्मिभिस्तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने
तच्छकेयमा वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अध्वरे यद्वो
देवास आगुरे यज्ञियासो हवामह इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आपं

ओषधीस्त्वं दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि॥२॥

वर्च ओषधीरष्टौ च॥ [१]

आकू॑त्यै प्र॒युजे॑ऽग्नये॒ स्वाहा॑ मे॒धायै॑ मन॑सेऽग्नये॒ स्वाहा॑
दी॒क्षायै॑ तप॑सेऽग्नये॒ स्वाहा॑ सर॑स्वत्यै पू॒ष्णेऽग्नये॒ स्वाहा॑ऽऽपो॑
देवी॑र्बृ॒हती॑र्वि॒श्वश॑म्भुवो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒र्वन्तरि॑क्षं बृह॒स्पति॑र्नो
ह॒विषा॑ वृ॒धातु॑ स्वाहा॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुर्म॑र्तोऽवृणीत स॒ख्यं
विश्वे॑ रा॒य इ॒षुध्य॑सि द्यु॒म्रं वृ॑णीत पु॒ष्यसे॒ स्वाह॑र्खा॒मयोः
शिल्पे॑ स्थ॒स्ते वा॒मा र॑भे ते मा॥३॥

पा॒त॒माऽस्य॑ य॒ज्ञस्यो॑द॒च इ॒मां धि॒यः॑ शि॒क्ष॑माणस्य दे॒व
ऋतुं॑ दक्षं वरुण॒ सः शि॑शाधि॒ यया॑ऽति॒ विश्वा॑ दुरि॒ता तरे॑म
सु॒त॒र्मा॑ण॒मधि॑ नावः॑ रुहे॒मोर्ग॑स्याङ्गि॒रस्यूर्ण॑म्रदा ऊ॒र्जं मे॑ यच्छ
पा॒हि मा॒ मा मां॑ हिः॒सीर्वि॑ष्णोः शर्मा॑सि शर्म॒ यज॑मानस्य शर्म
मे॑ यच्छ नक्ष॑त्राणां मा॒ऽतीका॑शात् पा॒हीन्द्र॑स्य॒ योनि॑रसि॥४॥

मा मां॑ हिः॒सीः कृ॒ष्यै त्वा॑ सु॒स॒स्यायै॑ सु॒पिप्प॒लाभ्य॑स्त्वौष॑-
धी॒भ्यः॑ सू॒प॒स्था दे॒वो वन॑स्पति॒रूर्ध्वो मां॑ पा॒ह्योद॑चः स्वाहा॑ य॒ज्ञं
मन॑सा॒ स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ः॒ स्वाहो॑रोर॒न्तरि॑क्षा॒त्स्वाहा॑

य॒ज्ञं वा॒ता॒दा र॑भे॥५॥

मा यो॒नि॒र॒सि त्रि॒श॒च्च॥ [२]

दै॒वीं धि॒यं म॒नाम॑हे सु॒मृ॒डी॒काम॑भि॒ष्टये॑ वर्चो॒धां य॒ज्ञवा॑ह॒सः
सु॒पा॒रा नो॑ अ॒स॒द्व॒शे॑। ये दे॒वा म॒नो॑जा॒ता म॒नो॒यु॒जः सु॒द॒क्षा
दक्ष॑पि॒ता॒स्ते नः॑ पा॒न्तु ते नो॑ऽव॒न्तु तेभ्यो॑ न॒म॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा-
ऽग्ने॑ त्व॒ सु जा॑गृ॒हि व॒यः सु॑ म॒न्दि॒षीम॑हि गोपा॒य नः॑
स्व॒स्तये॑ प्र॒बुधे॑ नः॑ पु॒नर्द॑दः। त्वम॑ग्ने व्र॒त॒पा अ॑सि दे॒व आ
म॒र्त्येष्वा॑। त्वं॥६॥

य॒ज्ञेष्वी॑ड्यः॥ वि॒श्वे दे॒वा अ॒भि मा मा॑ऽव॒वृ॒त्रन् पू॒षा स॒न्या
सोमो॑ रा॒ध॑सा दे॒वः स॒वि॒ता वसो॑र्वसु॒दावा॑ रा॒स्वेय॑त्सोमाऽ-
ऽभू॒यो भ॑र मा पृ॒णन्पू॒र्त्या वि रा॑धि माऽह॒मायु॑षा च॒न्द्रम॑सि
मम॑ भो॒गाय॑ भव व॒स्रम॑सि मम॑ भो॒गाय॑ भवो॒स्माऽसि॑ मम॑
भो॒गाय॑ भव॒ हयो॑ऽसि मम॑ भो॒गाय॑ भव॥७॥

छा॒गो॑ऽसि मम॑ भो॒गाय॑ भव मे॒षो॑ऽसि मम॑ भो॒गाय॑ भव
वा॒यवे॑ त्वा व॒रु॑णाय त्वा नि॒र्ऋ॑त्यै त्वा रु॒द्राय॑ त्वा दे॒वीरा॑पो
अपां॑ नपा॒द्य ऊ॒र्मि॒र्ह॒विष्य॑ इन्द्रि॒यावा॑न्म॒दि॒न्त॑म॒स्तं वो मा-
ऽव॑क्रमिषमच्छि॒न्नं त॑न्तु पृथि॒व्या अनु॑ गे॒षं भ॒द्राद॑भि श्रेयः

प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वथेमव स्य वर आ पृथिव्या
 आरे शत्रून् कृणुहि सर्ववीर एदमंगन्म देवयजनं पृथिव्या
 विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो
 रायस्पोषेण समिषा मदेम॥८॥

आ त्व९ हयोऽसि मम् भोगाय भव स्य पञ्चवि९शतिश्च॥ [३]

इयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि
 धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे वाचो
 यत्रमंशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेव९ हविः सूर्यस्य
 चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कनीनिकां यदेतंशेभिरीयसे भ्राजमानो
 विपश्चिता चिदसि मनाऽसि धीरसि दक्षिणा-॥९॥

ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतःशीर्ष्णी सा
 नः सुप्राची सुप्रतीची सं भव मित्रस्त्वा पदि बध्नातु पूषा-
 ऽध्वनः पात्विन्द्रायाध्यक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु
 भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः सा दैवि देवमच्छेहीन्द्राय
 सोम९ रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा
 पुनरेहि सह रय्या॥१०॥

दक्षिणा सोमसखा पञ्च च॥ [४]

वस्व्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि
 चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतु
 पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन् इडायाः पदे घृतवन्ति
 स्वाहा परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरांतय इदमहः
 रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्म इदमस्य ग्रीवा॥११॥

अपि कृन्ताम्यस्मे रायस्त्वे रायस्तोते रायः सं देवि
 देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना
 वीरं विदेय तवं सन्दृशि माऽहः रायस्पोषेण वि योषम्॥१२॥

अस्य ग्रीवा एकान्नत्रिंशच्च॥ [५]

अशुना ते अशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु
 मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहोऽभि त्यं
 देवः सवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसंवसः
 रत्नधामभि प्रियं मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतथ्सवीमनि
 हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः। प्रजाभ्यस्त्वा
 प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा प्रजास्त्वमनु प्राणिहि प्रजास्त्वामनु
 प्राणन्तु॥१३॥

अनु सप्त च॥ _____ [६]

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमाति-
 षाह॑ शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन
 सम्यत्ते गोरस्मे चन्द्राणि तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते
 सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेणं पशुना क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि
 ते रायः श्रयन्तामस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तमो मित्रो
 न एहि सुमित्रधा इन्द्रस्योरु मा विश दक्षिणमुशन्नुशन्त॑
 स्योनः स्योनः॑ स्वान् भ्राजाङ्घारे बम्भारे हस्त सुहस्त
 कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान्रक्षध्वं मा वो दमन्॥१४॥

ऊरुं द्वाविंशतिश्च॥ _____ [७]

उदायुषा स्वायुषोदोषधीना॑ रसेनोत्पर्जन्यस्य
 शुष्मेणोदस्थाममृता॑ अनु। उर्वन्तरिक्षमन्विह्यदित्याः सदो-
 ऽस्यदित्याः सद आसीदास्तभ्राद्यामृषभो अन्तरिक्षममिमीत
 वरिमाणं पृथिव्या आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राद्विश्वेत्तानि
 वरुणस्य व्रतानि वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान् वाजमर्वथ्सु पयो
 अघ्नियासु हृथ्सु॥१५॥

ऋतुं वरुणो विक्ष्वंणिं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रावुदुत्यं

जा॒तवे॑दसं दे॒वं व॑हन्ति के॒तवः॑ । दृ॒शे वि॒श्वाय॑ सू॒र्यम् ॥ उ॒स्त्रावे॑तं
धू॒र॒षाहा॑वन॒श्चू अवी॑र॒हणौ॑ ब्र॒ह्म॒चो॒दनौ॑ वरु॒णस्य॑ स्क्व॒म्भ॒नम॑सि
वरु॒णस्य॑ स्क्व॒म्भ॒सर्ज॑नम॒सि प्र॒त्य॑स्तो वरु॒णस्य॑ पा॒शः ॥ १६ ॥

हृत्सु पञ्चत्रिंशच्च ॥ [८]

प्रच्य॑वस्व भुव॒स्पते॑ वि॒श्वान्य॑भि॒ धामा॑नि॒ मा त्वा॑ परिप॒री
वि॒द॒न्मा त्वा॑ परिप॒न्थिनो॑ वि॒द॒न्मा त्वा॑ वृ॒का अघा॑यवो॒ मा
ग॒न्ध॒र्वो वि॒श्वाव॑सु॒रा द॑घच्छे॒नो भू॒त्वा परा॑ प॒त॒ यज॑मानस्य
नो गृ॒हे दे॒वैः स॑ऽस्कृतं यज॑मानस्य स्व॒स्त्यय॑न्यस्यपि
पन्था॑मगस्महि स्व॒स्ति॒गाम॑ने॒हसं॑ येन॒ विश्वाः॑ परि॒ द्विषो॑
वृ॒णक्ति॑ वि॒न्दते॑ वसु॒ नमो॑ मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्य॑ चक्ष॑से
म॒हो दे॒वाय॑ तदृ॒तं संप॑र्यत दू॒रे दृ॒शे दे॒वजा॑ताय के॒तवे॑
दि॒वस्पु॑त्राय॒ सू॒र्याय॑ श॒ंस॒त वरु॒णस्य॑ स्क्व॒म्भ॒नम॑सि
वरु॒णस्य॑ स्क्व॒म्भ॒सर्ज॑नम॒स्युन्मु॑क्तो वरु॒णस्य॑ पा॒शः ॥ १७ ॥

मित्रस्य त्रयोविंशतिश्च ॥ [९]

अ॒ग्नेरा॑ति॒थ्यम॑सि वि॒ष्णवे॑ त्वा सोम॑स्याऽऽति॒थ्यम॑सि
वि॒ष्णवे॑ त्वाऽति॒थेरा॑ति॒थ्यम॑सि वि॒ष्णवे॑ त्वाऽग्नये॑ त्वा
रा॒यस्पोष॑दान्ने वि॒ष्णवे॑ त्वा श्ये॒नाय॑ त्वा सोम॑भृ॒ते वि॒ष्णवे॑

त्वा॒ या ते॒ धामा॑नि ह॒विषा॑ यज॑न्ति ता ते॒ विश्वा॑ परि॒भूर॑स्तु
य॒ज्ञं ग॑य॒स्फानः॑ प्र॒तर॑णः सु॒वीरोऽवी॑रहा प्र च॑रा सोम॒
दुर्या॑नदि॒त्याः सदोऽस्य॑दि॒त्याः सद॒ आ॥१८॥

सी॒द वरु॑णोऽसि धृ॒तव्र॑तो वारु॒णम॑सि शं॒योर्दे॒वाना॑ः
स॒ख्यान्मा॑ दे॒वाना॑म॒पसं॑श्छि॒त्स्मह्या॑प॒तये॒ त्वा गृ॑ह्णामि
परि॑पतये त्वा गृह्णामि तनू॒नघ्नै॑ त्वा गृह्णामि शा॒क्राय॑ त्वा
गृह्णामि श॒क्मन्नो॑जि॒ष्ठाय॑ त्वा गृह्णाम्यना॑धृष्टमस्यनाधृष्यं
दे॒वाना॑मो॒जोऽभि॑शस्ति॒पा अ॑नभि॒शस्तेऽन्य॑मनु॒ मे दी॑क्षां
दी॒क्षाप॑तिर्मन्यता॒मनु॒ तप॑स्तप॑स्पति॒रञ्ज॑सा स॒त्यमु॑प॒ गेष॑ः
सु॒विते॒ मा॑ धाः॥१९॥

आ मै॒कं च॥—————[१०]

अ॒शु॒रशु॑स्ते देव सो॒माऽऽप्या॑यता॒मिन्द्रा॑यैकधन॒विद॒
आ तु॒भ्यमिन्द्रः॑ प्यायता॒मा त्वमिन्द्रा॑य प्याय॒स्वाऽऽप्या॑यय॒
सखी॑न्स॒न्या मे॒धया॑ स्व॒स्ति ते॑ देव सोम सु॒त्याम॑शी॒येष्टा॒
रायः॑ प्रेषे भगा॑य॒र्तमृ॑तवा॒दिभ्यो॑ नमो॑ दि॒वे नमः॑ पृथि॒व्या
अ॒ग्नै॑ व्रतपते॒ त्वं व्र॑तानां॑ व्र॒तप॑तिरसि॒ या मम॑ त॒नूरे॑षा सा
त्वयि॑॥२०॥

या तव तनूरिय॑ सा मयि सह नौ॑ व्रतपते व्रतिनो॑र्व्रतानि
 या ते अग्ने॑ रुद्रिया तनूस्तया॑ नः पाहि॑ तस्या॑स्ते स्वाहा॑ या
 ते अग्ने॑ऽयाशया॑ रजाशया॑ हराशया॑ तनूर्वर्षि॑ष्ठा गह्वरे॑ष्ठोग्रं
 वचो॑ अपा॑वधीं त्वेषं वचो॑ अपा॑वधी॑ः स्वाहा॑ ॥ २१ ॥

त्वयि चत्वारि॑ःशच्च॑ ॥ [११]

वित्ताय॑नी मेऽसि॑ तित्ताय॑नी मेऽस्यव॑तान्मा
 नाथि॑तमव॑तान्मा व्यथि॑तं विदे॑रग्नि॒र्नभो॑ नामा॑ग्रे अङ्गि॑रो
 यो॑ऽस्यां पृथि॑व्यामस्यायु॑षा नाम्नेहि॑ यत्तेऽना॑धृष्टं नाम॑ यज्ञि॑यं
 तेन॑ त्वाऽऽदधे॑ऽग्ने अङ्गि॑रो यो द्वि॒तीय॑स्यां तृ॒तीय॑स्यां
 पृथि॑व्यामस्यायु॑षा नाम्नेहि॑ यत्तेऽना॑धृष्टं नाम॑ ॥ २२ ॥

यज्ञि॑यं तेन॑ त्वाऽऽदधे॑ सि॒ःहीर॑सि महि॑षीर॑स्युरु
 प्रथ॑स्वोरु॒ ते य॒ज्ञप॑तिः प्रथतां ध्रु॒वाऽसि॑ दे॒वेभ्यः॑ शुन्ध॑स्व
 दे॒वेभ्यः॑ शु॒म्भस्वेन्द्र॑घोषस्त्वा वसु॑भिः पुर॒स्तात्पा॑तु
 मनो॑जवास्त्वा पि॒तृभिर्दक्षि॑णतः पा॑तु प्रचै॑तास्त्वा रु॒द्रैः
 प॒श्चात्पा॑तु वि॒श्वक॑र्मा त्वाऽऽदि॒त्यैरु॑त्तरतः पा॑तु सि॒ःहीर॑सि
 सप॑त्नसा॒ही स्वाहा॑ सि॒ःहीर॑सि सुप्रजा॑वनिः स्वाहा॑
 सि॒ःही- ॥ २३ ॥

-रसि रायस्पोषवनिः स्वाहा सि॒॒हीर॑स्यादित्यवनिः
 स्वाहा सि॒॒हीर॑स्या वह देवान्देवयते यजमानाय स्वाहा
 भूतेभ्यस्त्वा विश्वायुरसि पृथि॒वीं दृ॑ह ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं
 दृ॑हाच्युतक्षिदसि दिव॑ दृ॒हाग्नेर्भस्मा॑स्यग्नेः पुरीषमसि ॥ २४ ॥

नामं सुप्रजावनिः स्वाहा सि॒॒हीः पञ्च॑त्रिंशच्च ॥ [१२]

यु॒ञ्जते॑ मन॑ उ॒त यु॒ञ्जते॑ धियो॒ विप्रा॒ विप्र॑स्य बृ॒हतो॑
 वि॒प॒श्चितः॑ । वि हो॒त्रा दधे॑ वयुना॒विदेक॑ इन्म॒ही दे॒वस्य॑
 स॒वितुः॑ परि॒ष्टुतिः॑ ॥ सु॒वाग्दे॒व दुर्या॑ ॥ आ व॑द दे॒वश्रु॑तौ दे॒वेष्वा
 घो॑षेथा॒मा नो॑ वी॒रो जा॑यतां कर्म॒ण्यो य॑ ॥ सर्वे॑ऽनु॒जीवा॑म॒
 यो ब॑हूनामसद्व॒शी । इ॒दं विष्णु॑र्वि च॒क्रमे॑ त्रे॒धा नि द॑धे प॒दम् ।
 समू॑ढमस्य ॥ २५ ॥

पा॑ ॥ सुर इरा॑वती धेनु॒मती॒ हि भू॒त ॥ सू॒यव॑सिनी॒ मन॑वे
 यश॑स्यै । व्य॑स्क॒भ्राद्रो॑दसी॒ विष्णु॑रेते दा॒धारं पृथि॒वीम॒भितो॑
 म॒यूखैः॑ ॥ प्राची॒ प्रेत॑मध्व॒रं क॒ल्पय॑न्ती ऊ॒र्ध्वं य॒ज्ञं न॑यतं
 मा जी॑ह्वरत॒मत्र॑ रमेथां॒ वर्ष्म॑नृथि॒व्या दि॒वो वा॑ विष्णवु॒त
 वा॑ पृथि॒व्या म॒हो वा॑ विष्णवु॒त वा॒ऽन्तरि॑क्षा॒द्धस्तौ॑ पृणस्व
 ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैरा॑ प्र यच्छ ॥ २६ ॥

दक्षिणादोत सव्यात्। विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः
 पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्कंभायदुत्तरं सधस्थं
 विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि
 विष्णोः शजप्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि
 विष्णवे त्वा॥ २७ ॥

अस्य यच्छैकान्नचत्वारिंशच्च॥ [१३]

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा इभेन।
 तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तांसि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः॥ तवं
 भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूष्प्यग्रे
 जुह्वा पतङ्गानसन्दितो वि सृज विष्वंगुल्काः॥ प्रति स्पशो
 वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो
 दूरे अघशंसो॥ २८ ॥

यो अन्त्यग्रे मार्किष्टे व्यथिरा दधर्षीत्। उदग्रे तिष्ठ प्रत्या-
 ऽऽतनुष्व न्यमित्रां ओषतात्तिग्महेते। यो नो अरातिं
 समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्॥ ऊर्ध्वो भव
 प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे। अव स्थिरा तनुहि
 यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून्॥ स ते॥ २९ ॥

जानाति सुमतिं यविष्ठ॒ य ईव॑ते ब्रह्म॑णे गा॒तुमैर॑त्।
 विश्वा॑न्यस्मै सु॒दिना॑नि रा॒यो द्यु॒म्रान्य॑र्यो वि दुरो॑ अ॒भि
 द्यौ॑त्॥ सेद॑ग्रे अस्तु सु॒भगः॑ सु॒दानुर्य॑स्त्वा नित्ये॑न ह॒विषा॑
 य उ॒क्थैः। पि॒प्री॑षति स्व आ॒युषि॑ दुरो॒णे विश्वे॑द॒स्मै सु॒दिना॑
 साऽसं॑दिष्टिः॥ अर्चामि॑ ते सुम॒तिं घोष्य॑र्वा॒ख्यं ते वा॒वाता॑
 जरता॑-॥३०॥

मि॒यङ्गीः। स्वश्वा॑स्त्वा सु॒रथा॑ म॒र्जये॑मा॒स्मे क्ष॒त्राणि॑
 धार॑ये॒रनु॒ द्यून्॥ इ॒ह त्वा॒ भूर्या॑ चरे॒दुप॑ त्म॒न्दोषा॑वस्त॒र्दीदि॒वा-
 सम॑नु॒ द्यून्। की॒डन्त॑स्त्वा सु॒मन॑सः स॒पेमा॑भि द्यु॒म्रा
 त॑स्थि॒वा-सो॒ जना॑नाम्॥ यस्त्वा॒ स्वश्वः॑ सु॒हिर॑ण्यो अ॒ग्न
 उप॑याति वसु॑मता॒ रथे॑न। तस्य॑ त्रा॒ता भ॑वसि॒ तस्य॑ सखा॒
 यस्त॑ आति॒थ्यमा॑नुष॒गजु॑जोषत्॥ म॒हो रु॑जामि॥३१॥

ब॒न्धुता॒ वचो॑भिस्तन्मा॑ पि॒तुर्गोत॑मा॒दन्वि॑याय॥ त्वं
 नो॑ अ॒स्य वच॑सश्चि॒किद्धि॑ होत॑र्यविष्ठ सु॒क्रतो॒ दमू॑नाः॥
 अस्व॑प्रजस्तर॒णयः॑ सु॒शेवा॒ अत॑न्द्रासोऽवृ॒का अश्र॑मिष्टाः।
 ते पा॒यवः॑ स॒ध्रिय॑श्चो नि॒षद्याऽग्ने॑ तव॑ नः पान्त्वमूर॥ ये
 पा॒यवो॑ मामते॒यं ते अ॒ग्ने प॑श्यन्तो अ॒न्धं दुरि॑ताद॒रक्ष॑न्।
 र॒रक्ष॑ तान्ध॒सुकृ॑तो॒ विश्वे॑वे॒दा दि॒प्सन्त॑ इ॒द्रिप॑वो ना ह॥३२॥

देभुः॥ त्वया वयं सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम
वाजान्। उभा शंसो सूदय सत्यतातेऽनुष्टुया कृणुह्यहयाण॥
अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं
गृभाय। दहाशसो रक्षसः पाह्यस्मान्द्रुहो निदोऽमित्रमहो
अवद्यात्॥ रक्षोहणं वाजिनमाऽऽजिघर्षि मित्रं प्रथिष्ठमुप
यामि शर्म। शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो
दिवा॥ ३३॥

स रिषः पातु नक्तम्॥ वि ज्योतिषा बृहता
भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा। प्रादेवीर्मायाः
संहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे॥ उत स्वानासो
दिविषन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ। मदं चिदस्य
प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः॥ ३४॥

अघशंसः स ते जरतां रुजामि हृ दिवैकचत्वारिंशच्च॥ [१४]

[देवस्य रक्षोहणो विभूस्त्वं सोमात्यन्यानगां पृथिव्या इषे त्वाऽऽददे वाक्ते सं ते
समुद्रं हविष्मतीरहृदे त्वमग्ने रुद्रश्चतुर्दश॥ देवस्य गम्ये हविष्मतीः पवस एकत्रिंशत्॥
देवस्यार्चयः॥]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्यामाददेऽभिरसि नारिरसि परिलिखितुं रक्षः
परिलिखिता अरातय इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि
योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपि
कृन्तामि दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धतां
लोकः पितृषदनो यवोऽसि यवयास्मद्वेषो॥१॥

यवयारातीः पितृणां सदंनमस्युद्विवं स्तभाना-
ऽन्तरिक्षं पृण पृथिवीं दृह द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं
सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्म दृह क्षत्रं
दृह प्रजां दृह रायस्पोषं दृह घृतेन द्यावापृथिवी
आ पृणेत्यामिन्द्रस्य सदोऽसि विश्वजनस्य छाया परि त्वा
गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतो वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा
भवन्तु जुष्टय इन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमस्यैन्द्रमसीन्द्राय
त्वा॥२॥

द्वेषं इमा अष्टादश च॥ _____ [१]

रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामी॒दम॑हं तं
 व॒ल॒ग॒मुद्व॑पामि॒ यं नः॑ स॒मानो॑ यमस॑मानो निच॒खाने॑दमै॒न॒म॒ध॒रं
 करो॑मि॒ यो नः॑ स॒मानो॑ योऽस॑मानोऽराती॒यति॑ गा॒य॒त्रेण॑
 छन्द॒साऽव॑बाढो वल॒गः कि॑मत्र॒ भ॒द्रं तन्नौ॑ सह वि॒राड॑सि
 सप॒त्न॒हा स॒म्राड॑सि भ्रातृ॒व्य॒हा स्व॒राड॑स्यभिमाति॒हा
 वि॒श्वाराड॑सि॒ विश्वा॑सां ना॒ष्ट्राणां॑ ह॒न्ता॥ ३॥

रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनः॑ प्रोक्षा॑मि वैष्ण॒वान् रक्षो॒हणो॑
 वल॒ग॒हनोऽव॑ नया॑मि वैष्ण॒वान् यवो॑ऽसि य॒वया॑स्मद्वेषो॑
 य॒वया॑रा॒ती रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनोऽव॑ स्तृ॒णामि॑ वैष्ण॒वान्
 रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनोऽभि॑ जु॒होमि॑ वैष्ण॒वान् रक्षो॒हणौ॑
 वल॒ग॒हना॑वुप॑ दधा॑मि वैष्ण॒वी रक्षो॒हणौ॑ वल॒ग॒हनौ॑ पर्यू॑हामि
 वैष्ण॒वी रक्षो॒हणौ॑ वल॒ग॒हनौ॑ परि॑ स्तृ॒णामि॑ वैष्ण॒वी रक्षो॒हणौ॑
 वल॒ग॒हनौ॑ वैष्ण॒वी बृ॒हन्न॑सि बृ॒हद्वा॑वा बृ॒हती॑मिन्द्रा॒य वाचं॑
 वद॥ ४॥

हन्तेन्द्राय द्वे च॥ _____ [२]

वि॒भूर॑सि प्र॒वाह॑णो॒ वह्नि॑रसि ह॒व्य॒वाह॑नः श्वा॒त्रो-

ऽसि प्रचेतास्तुथोऽसि विश्ववेदा उशिगंसि कविरङ्घारिरसि
 बम्भारिरवस्युरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः सम्राडसि
 कृशानुः परिषद्योऽसि पवमानः प्रतक्काऽसि नभस्वानसम्मृष्टो-
 ऽसि हव्यसूद ऋतधामाऽसि सुवर्ज्योतिर्ब्रह्मज्योतिरसि
 सुवर्धामाऽजोऽस्येकपादहिरसि बुध्नियो रौद्रेणानीकेन पाहि
 माऽग्ने पिपृहि मा मा मा हिंसीः॥५॥

अनीकेनाष्टौ च॥ [३]

त्व९ सोम तनूकृद्ध्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि
 वरूथः स्वाहा जुषाणो अमुराज्यस्य वेतु स्वाहाऽयं नो
 अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्। अय९
 शत्रूञ्जयतु जरहृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजंसातौ॥ उरु
 विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि। घृतं घृतयोने पिब
 प्रप्रं यज्ञपतिं तिर॥ सोमो जिगाति गातुविद्॥६॥

देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदमदित्याः सदो-
 ऽस्यदित्याः सद आ सीदैष वो देव सवितुः सोमस्त९
 रक्षध्वं मा वो दभदेतत् त्व९ सोम देवो देवानुपांगा इदमहं
 मनुष्यो मनुष्यान्सह प्रजया सह रायस्पोषेण नमो देवेभ्यः

स्वधा पितृभ्य इदमहं निर्वरुणस्य पाशात्सुवरभि॥७॥

वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरग्रे व्रतपते त्वं व्रतानां
व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदियं सा मयि या
तवं तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यथायथं नो व्रतपते
व्रतिनोर्व्रतानि॥८॥

गातुविदभ्येकं त्रिंशच्च॥ [४]

अत्यन्यानां नान्यानुपांगामर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैस्तं
त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै देवस्त्वा सविता मध्वा-
ऽनक्तोषधे त्रायस्वैनं स्वधिते मैनं हिंसीर्दिवमग्रेण
मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हिंसीः पृथिव्या सं भव
वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं
रुहेम यं त्वाऽयं स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनायं महते
सौभगायाऽच्छिन्नो रायः सुवीरः॥९॥

यं दशं च॥ [५]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्धतां लोकः
पितृषदनो यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो यवयारातीः पितृणां
सदनमसि स्वावेशोऽस्यग्रेगा नैतृणां वनस्पतिरधि त्वा

स्थास्यति तस्य वित्ताद्देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु
 सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य उद्विवः स्तभानान्तरिक्षं पृण
 पृथिवीमुपरेण दृह ते ते धामान्युश्मसी॥१०॥

गमध्ये गावो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः। अत्राह तदुरुगायस्य
 विष्णोः परमं पदमव भाति भूरैः॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत
 यतो ब्रतानि पस्पशे। इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ तद्विष्णोः परमं
 पदं सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्॥ ब्रह्मवनिं
 त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्म
 दृह क्षत्रं दृह प्रजां दृह रायस्पोषं दृह परिवीरसि
 परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमं रायस्पोषो यजमानं
 मनुष्या अन्तरिक्षस्य त्वा सानावव गूहामि॥११॥

उश्मसी पोषमेकान्नविंशतिश्रं॥ [६]

इषे त्वोपवीरस्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुर्वहीरुशिजो
 बृहस्पते धारया वसूनि हव्या ते स्वदन्तां देव त्वष्टर्वसु रणव
 रेवती रमध्वमग्नेर्जनित्रमसि वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरसि
 पुरूरवा घृतेनाक्ते वृषणं दधाथां गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्व
 त्रैष्टुभं जागंतं छन्दोऽनु प्रजायस्व भवतं॥१२॥

नः समनसौ समोकसावरेपसौ। मा यज्ञं हिंसिष्टं मा
यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः॥ अग्रावग्निश्चरति
प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः। स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते
जुहोमि मा देवानां मिथुयाकर्भागधेयम्॥१३॥

भवतमेकत्रिंशच्च॥ [७]

आ दद ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽरभे धर्षा
मानुषान्द्वस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्यपां पेरुरसि स्वात्तं
चिथ्सदेवं हव्यमापो देवीः स्वदतैनं सं ते प्राणो वायुनां
गच्छतां सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषा घृतेनाक्तौ
पशुं त्रायेथां रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽविंशतोरौ अन्तरिक्ष
सजूर्देवेन॥१४॥

वातेनाऽस्य हविषस्त्मना यज्ञ समस्य तनुवां भव वर्षीयो
वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः पृथिव्याः सम्पृचः पाहि नमस्त
आतानाऽनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह
रायस्पोषेणाऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवा ऊङ्क्
शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म॥१५॥

देवेन चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

वाक्त् आ प्यायतां प्राणस्तु आ प्यायतां चक्षुस्तु आ
 प्यायतां५ श्रोत्रं तु आ प्यायतां या ते प्राणाञ्छुग्जगाम या
 चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते कूरं यदास्थितं तत् तु आ प्यायतां
 तत् ते एतेन शुन्धतां नाभिस्तु आ प्यायतां पायुस्तु आ
 प्यायतां शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः॥१६॥

शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै शमहोभ्यामोषधे त्रायस्वेन५
 स्वधिते मेन५ हि५सी रक्षसां भागोऽसीदमह५ रक्षोऽधमं
 तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं
 तमो नयामीषे त्वा घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वार्थामच्छिन्नो
 रायः सुवीर उर्वन्तरिक्षमन्विहि वायो वीहि स्तोकानां५
 स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम्॥१७॥

अद्भ्यो वीहि पञ्च च॥ [१]

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं
 घृतवथ्स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गेऽङ्गे नि दैध्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गेऽङ्गे
 वि बोभुवद्देवं त्वष्टर्भूरिं ते स५समेतु विषुरूपा यथ्सलक्ष्माणो
 भवंथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्तु
 श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन्वातस्य॥१८॥

त्वा॒ ध्रज्यै॑ पू॒ष्णो र॒ङ्हा॑ अ॒पामोष॑धीना॒ः रोहि॑ष्यै घृतं
 घृत॑पावानः पिबत॒ वसा॑ वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य
 ह॒विर॑सि॒ स्वाहा॑ त्वा॒ऽन्तरिक्षाय॑ दि॒शः प्र॒दिश॑ आ॒दिशो॑
 वि॒दिश॑ उ॒दिशः॑ स्वाहा॑ दि॒ग्भ्यो नमो॑ दि॒ग्भ्यः॥१९॥

वातस्याष्टाविंशतिश्च॥ [१०]

स॒मु॒द्रं ग॑च्छ॒ स्वाहा॒ऽन्तरिक्षं॑ गच्छ॒ स्वाहा॑ दे॒वः स॑वि॒तारं॑
 गच्छ॒ स्वाहा॑ऽहोरा॒त्रे ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ मि॒त्रावरु॑णौ गच्छ॒ स्वाहा॑
 सोमं॑ गच्छ॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ छ॒न्दा॑सि गच्छ॒
 स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वी ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ नभो॑ दि॒व्यं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑-
 ऽग्निं वै॑श्वान॒रं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ऽद्ध्यस्त्वौष॑धीभ्यो॒ मनो॑ मे॒ हार्दि॑
 यच्छ॒ तनू॑ त्वचं॒ पुत्रं॑ नप्तारमशीय॒ शुग॑सि॒ तम॑भि शोच॒ यो-
 ऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्विष्मो॒ धाम्नो॑ धाम्नो॒ राजन्नि॒तो व॑रुण
 नो मु॒ञ्च॒ यदापो॑ अ॒घ्निया॑ वरु॒णेति॑ शपा॑महे॒ ततो॑ वरुण नो
 मु॒ञ्च॥२०॥

अ॒सि प॒ङ्क्ति॑श्च॥ [११]

ह॒विष्म॑तीरि॒मा आपो॑ ह॒विष्मा॑न् दे॒वो अ॑ध्व॒रो ह॒विष्मा॑ः

आ वि॒वास॑ति ह॒विष्मा॑ अस्तु सूर्यः॑॥ अ॒ग्नेर्वो॒-
ऽप॑न्न॒गृह॑स्य॒ सद॑सि सा॒दयामि॑ सु॒म्राय॑ सु॒मिनीः॑ सु॒म्रे
मा॑ ध॒त्तेन्द्रा॑ग्नि॒योर्भा॑ग॒धेयीः॑ स्थ मि॒त्रावरु॑णयोर्भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ
वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ य॒ज्ञे जा॑गृत॥ २१॥

ह॒विष्म॑ती॒श्चतु॑स्त्रि॒शत्॥ [१२]

हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वो॒र्ध्वमि॒मम॑ध्व॒रं
कृ॒धि दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॑च्छ सोमं॒ राज॒न्नेह्य॑वं रोह॒ मा भे॑र्मा सं
वि॒कथा॒ मा त्वा॑ हि॒सिषं॑ प्र॒जास्त्वमु॑पाव॒रोह॑ प्र॒जास्त्वामु॑पाव॒
रोह॑न्तु शृ॒णोत्व॒ग्निः स॒मिधा॒ हव॑ मे शृ॒ण्वन्त्वापो॑ धि॒षणा॑श्च
दे॒वीः। शृ॒णोत॑ ग्रा॒वाणो॑ वि॒दुषो॑ नु॥ २२॥

य॒ज्ञश्च॑ शृ॒णोतु॑ दे॒वः सं॒वि॒ता ह॑वं मे। दे॒वीरा॑पो अ॒पां न॒पाद्य
ऊ॒र्मिर्ह॑वि॒ष्य इन्द्रि॒यावा॑न्म॒दिन्त॑म॒स्तं दे॒वेभ्यो॑ दे॒वत्रा॑ ध॒त्त
शु॒क्रश्च॑ शु॒क्रपे॑भ्यो॒ येषां॑ भा॒गः स्थ॑ स्वाहा॒ कार्षि॑र॒स्यपा॑पां
मृ॒ध्रश्च॑ संमु॒द्रस्य॒ वोक्षि॑त्या॒ उन्न॑ये। यम॑ग्ने पृ॒थ्सु म॑र्त्य॒मावो॑
वा॒जेषु॑ यं जु॒नाः। स॒ यन्ता॒ शश्व॑ती॒रिषः॑॥ २३॥

नु स॒प्तच॑त्वारि॒शच्च॑॥ [१३]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्व॥ शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयस्त्वं पूषा विधृतः पांसि नु
त्मना॥ आ वो राजानमध्वरस्य रुद्र॥ होतार॥ सत्ययज॥
रोदस्योः। अग्निं पुरा तनयितोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे
कृणुध्वम्॥ अग्निर्होता निषसादा यजीयानुपस्थे मातुः
सुरभावु लोके। युवा कविः पुरुनिष्ठ -॥२४॥

ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्यं इद्धः॥ साध्वीमकर्देववीतिं
नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम्। स आयुरागाँत्सुर-
भिर्वसानो भद्रामकर्देवहूतिं नो अद्य॥ अक्रन्ददग्निः
स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो
विहीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः॥ त्वे वसूनि
पुर्वणीक॥२५॥

होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः। क्षामेव विश्वा भुवनानि
यस्मिन्त्स॥ सौभंगानि दधिरे पावके॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम
विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिरे॥ अश्याम
तं काममग्ने तवोत्यश्याम रयि॥ रयिवः सुवीरम्। अश्याम
वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते॥ श्रेष्ठं यविष्ठ

भार॒ता॒ग्ने॑ द्यु॒मन्त॒माभ॑र॥२६॥

वसो॑ पुरु॒स्पृह॑ र॒यिम्॥ स श्वि॑ता॒नस्त॑न्य॒तू रो॑चन॒स्था
अ॒जरे॑भि॒र्नान॑दद्वि॒र्यवि॑ष्ठः। यः पा॑व॒कः पु॑रु॒तमः॑ पु॒रूणि॑
पृ॒थून्पृ॒थि॒रनु॑याति॒ भव॑न्॥ आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दय॑म॒ग्निर्व॑रेण्यः।
पुन॑स्ते प्रा॒ण आय॑ति॒ परा॒ यक्ष्म॑ सु॒वामि॑ ते॥ आ॒युर्दा॑ अ॒ग्ने
ह॒विषो॑ जुषा॒णो घृ॑तप्र॒तीको॑ घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑
चा॒रु ग॒व्यं पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॥२७॥

र॑क्षतादि॒मम्॥ तस्मै॑ ते प्र॒ति॒ह॒र्यते॑ जा॒तवे॑दो वि॒च॒र्षणे॑।
अ॒ग्ने ज॒ना॑मि सु॒ष्टुति॑म्॥ दि॒वस्प॑रि॒ प्रथ॑मं ज॒ज्ञे अ॒ग्नि॒र॒स्मद्
द्वि॒तीयं॑ प॒रि जा॒तवे॑दाः। तृ॒तीय॑म॒प्सु नृ॑मणा॒ अज॑स्र॒मिन्धा॑न
ए॒नं ज॑रते स्वा॒धीः॥ शु॒चिः पा॑व॒क व॑न्द्योऽ॒ग्ने बृ॑ह॒द्वि रो॑चसे।
त्वं घृ॑तेभि॒राहु॑तः॥ दृ॒शानो॑ रु॒क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौद् दु॒र्म॒र्षमा॑युः
श्रि॒ये रु॑चा॒नः। अ॒ग्नि॒र॒मृतो॑ अ॒भव॑द्वयो॒भिर्-॥२८॥

यदे॑नं द्यौर॒जन॑य॒त्सुरेताः॑॥ आ य॒दि॒षे नृ॑पतिं तेज॒
आ॒न॒द्बु॒चि रे॒तो नि॑षि॒क्तं द्यौर॑भी॒कै। अ॒ग्निः श॑र्ध॒मन॑व॒द्यं
युवा॑नः॒ स्वा॒धियं॑ ज॒नय॑त्सू॒दय॑च्च॥ स ते॒जी॑यसा॒ मन॑सा॒

त्वोतं उ॒त शि॒क्ष स्व॒प॒त्यस्य॑ शि॒क्षोः। अ॒ग्ने रा॒यो नृ॒तम॑स्य
प्रभू॒तौ भू॒याम॑ ते सु॒ष्टुत॑यश्च॒ वस्वः॑॥ अ॒ग्ने स॒ह॒न्त॒मा भ॑र
द्यु॒म॒नस्य॑ प्रा॒स॒हा र॒यिम्। वि॒श्वा यश्॑-॥२९॥

च॑र्ष॒णीर॒भ्यासा॑ वा॒जेषु॑ सा॒स॒ह॒त्॥ तम॑ग्ने पृ॒तना॒स॒ह॑
र॒यि॑ स॒ह॒स्व आ भ॑र। त्व॑ हि स॒त्यो अ॒द्भु॒तो दा॒ता
वा॒जस्य॑ गो॒म॒तः॥ उ॒क्षान्ना॑य व॒शान्ना॑य सोम॑पृ॒ष्ठाय॑ वे॒धसै॑।
स्तोमै॑र्वि॒धेमा॒ग्नये॑॥ व॒द्वा हि सू॒नो अ॒स्य॑द्व॒स॒द्वा च॒क्रे
अ॒ग्निर्ज॑नुषाज्मा॒न्नम्। स त्वं न॑ ऊ॒र्ज॑सन् ऊ॒र्जं धा॒ राजे॑व
जे॒रवृ॑के क्षे॒ष्यन्तः॑॥ अ॒ग्न आ॒यू॑षि॥३०॥

पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्॥
अ॒ग्ने पव॑स्व स्व॒पा अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑त्पोष॑ र॒यिं
म॒यि॑॥ अ॒ग्ने पा॒वक॑ रो॒चिषा॑ म॒न्द्रया॑ दे॒व जि॒ह्वाया॑। आ दे॒वान्
व॑क्षि॒ यक्षि॑ च॥ स नः॑ पा॒वक॑ दी॒दिवो॑ऽग्ने दे॒वा इ॒हा व॑ह।
उप॑ य॒ज्ञ इ॒ह वि॑श्च॒ नः॥ अ॒ग्निः शु॒चि॒व्रत॑तमः शु॒चि॒र्वि॒प्रः शु॒चिः
क॒विः। शु॒ची रो॑चत॒ आहु॑तः॥ उद॑ग्ने शु॒चय॑स्तव॒ शु॒क्रा भ्राज॑न्त
ई॒रते॑। तव॒ ज्योती॑ ऽ॒प्य॒र्चयः॑॥३१॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

आ ददे॑ ग्रावा॑स्यध्वर॑कृद् दे॒वेभ्यो॑ गम्भी॒रमिम॑मध्व॒रं
 कृ॒ध्युत्त॑मेन॒ प॒विनेन्द्रा॑य॒ सोम॑ꣳ सुषु॑तं॒ मधु॑मन्तं॒ पय॑स्वन्तं
 वृष्टि॑वनि॒मिन्द्रा॑य॒ त्वा वृ॒त्रघ्न॑ इन्द्रा॑य॒ त्वा वृ॒त्रतु॑र॒ इन्द्रा॑य
 त्वाऽभि॑माति॒घ्न इन्द्रा॑य॒ त्वाऽऽदि॑त्यव॒न्त इन्द्रा॑य॒ त्वा
 वि॒श्वदे॑व्यावते॒ श्वात्राः॑ स्थं॒ वृ॒त्रतु॑रो॒ राधो॑गूर्ता॒ अ॒मृत॑स्य॒
 प॒त्नीस्ता॑ दे॒वीर्दे॒वत्रे॑मं॒ य॒ज्ञं ध॒त्तोप॑हूताः॒ सोम॑स्य॒ पिब॑तोप॑हूतो
 युष्माक॑ꣳ ॥१॥

सोमः॑ पिबतु॒ यत्ते॑ सोम॒ दि॒वि ज्योति॑र्यत् पृ॒थि॒व्यां
 यदु॒राव॑न्तरि॒क्षे तेना॒स्मै यज॑माना॒योरु॒ रा॒या कृ॒ध्यधि॑ दा॒त्रे
 वो॒चो धि॑षणे॒ वीडू॑ स॒ती वीड॑येथा॒मूर्जं॑ दधाथा॒मूर्जं॑ मे ध॒त्तं मा
 वाꣳ हिꣳसि॑षं॒ मा मां हिꣳसि॑ष्टं॒ प्राग॑पा॒गुद॑ग॒धरा॑क्तास्त्वा
 दि॒श आ धा॑व॒न्त्वम्ब॑ नि॒ष्वर॑। यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॑ जागृ॒वि
 तस्मै॑ ते सोम॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑ ॥२॥

युष्माकꣳ स्वर॒ यत्ते॑ नवं॒ च॥ [१]

वा॒चस्प॑तये॒ पव॑स्व॒ वाजि॑न् वृषा॒ वृष्णो॑ अꣳशु॒भ्यां

गभ॑स्ति॒पूतो॑ दे॒वो दे॒वानां॑ प॒वित्र॑मसि॒ येषां॑ भा॒गो-
ऽसि॒ तेभ्य॑स्त्वा॒ स्वां कृ॑तोऽसि॒ मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृधि॒
विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पा॒र्थिवे॑भ्यो॒ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्त-
रि॑क्ष॒मन्वि॑हि॒ स्वाहा॑ त्वा सु॒भवः॑ सू॒र्याय॑ दे॒वेभ्य॑स्त्वा
मरी॑चि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते॒ योनिः॑ प्रा॒णाय॑ त्वा॥३॥

वाचः सप्तचत्वारिंशत्॥ [२]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒न्तर्य॑च्छ॒ मघ॑वन् पा॒हि सोम॑मुरु॒ष्य
रायः॑ स॒मिषो॑ यज॒स्वान्त॑स्ते॒ दधा॑मि॒ द्यावा॑पृथि॒वी
अ॒न्तरु॑र्वन्त॒रि॑क्ष॒ स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः॒ परै॑श्चान्तर्या॒मे
म॒घवन्॑ मा॒दय॑स्व॒ स्वां कृ॑तोऽसि॒ मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृधि॒
विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पा॒र्थिवे॑भ्यो॒ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्त-
रि॑क्ष॒मन्वि॑हि॒ स्वाहा॑ त्वा सु॒भवः॑ सू॒र्याय॑ दे॒वेभ्य॑स्त्वा
मरी॑चि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते॒ योनि॑रपा॒नाय॑ त्वा॥४॥

देवेभ्यः सप्त च॥ [३]

आ वा॑यो भूष॒ शुचि॑पा॒ उप॑ नः सु॒हस्रं॑ ते नि॒युतो॑
वि॒श्ववा॑र। उ॒पो ते॒ अन्धो॑ म॒द्यम॑यामि॒ यस्य॑ दे॒व दधि॑षे

पूर्वपेयम्॥ उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे
 सुताः। उप प्रयोभिरा गंतमिन्द्रवो वामुशन्ति हि॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सजोषाभ्यां
 त्वा॥ ५॥

आ वांयो त्रिचत्वारिंशत्॥ [४]

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोमं ऋतावृधा। ममेदिह श्रुतं
 हवम्। उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वैष ते योनिर्
 ऋतायुभ्यां त्वा॥ ६॥

अयं वां विंशतिः॥ [५]

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती। तया
 यज्ञं मिमिक्षतम्। उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते
 योनिर्माध्वीभ्यां त्वा॥ ७॥

या वांमष्टादश॥ [६]

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
 पीतये॥ उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्श्विभ्यां
 त्वा॥ ८॥

प्रा॒त॒र्यु॒ज॒वेका॒न्नवि॑शतिः॥ [७]

अ॒यं वे॒नश्चो॑दय॒त् पृ॒श्नि॑ग॒र्भा ज्योति॑र्ज॒रायू॒ रज॑सो वि॒माने॑।
इ॒मम॒पा॒ सं॒ङ्ग॒मे सूर्य॑स्य॒ शिशुं॑ न वि॒प्रा म॒तिभी॑ रिहन्ति॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ शण्डा॑य त्वैष ते॒ योनि॑र्वी॒रता॑ पाहि॥ ९॥

अ॒यं वे॒नः प॒ञ्चवि॑शतिः॥ [८]

तं प्र॒त्नथा॑ पूर्॒वथा॑ वि॒श्वथे॒मथा॑ ज्ये॒ष्ठता॑तिं ब॒र्हिष॑दः
सुव॒र्विदं॑ प्र॒तीची॒नं वृ॒जनं॑ दोह॒से गि॒राऽऽशुं॑ जय॒न्त॒मनु॒ यासु॒
वर्ध॑से। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ मर्का॑य त्वैष ते॒ योनिः॑ प्र॒जाः
पा॑हि॥ १०॥

त॒ प॒ङ्क्ति॑शतिः॥ [९]

ये दे॒वा दि॒व्येका॑दश॒ स्थ पृ॑थि॒व्याम॑ध्येका॑दश॒
स्थाऽप्सु॑षदो॒ महि॑नैका॑दश॒ स्थ ते दे॒वा य॒ज्ञमि॑मं
जु॒षध्व॑मुप॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याग्र॒यणो॑ऽसि॒ स्वा॑ग्र॒यणो॒ जिन्व॑
य॒ज्ञं जिन्व॑ य॒ज्ञप॑तिम॒भि सर्व॑ना पाहि॒ विष्णु॑स्त्वां पा॒तु विशं॑
त्वं पा॑हीन्द्रि॒येणै॒ष ते॒ योनि॑र्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥ ११॥

ये दे॒वास्त्रि॑च॒त्वारि॑शत्॥ [१०]

त्रिंशत्त्रयंश्च गुणिनो रुजन्तो दिवः रुद्राः पृथिवीं च
 सचन्ते। एकादशासो अप्सुषदः सुतः सोमं जुषन्ताः
 सर्वनाय विश्वे॥ उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो
 जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि विष्णुस्त्वां पातु
 विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥१२॥

त्रिंशद् द्विचत्वारिंशत्॥ [११]

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे
 यत् तं इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णावे त्वैष ते योनिरिन्द्राय
 त्वोक्थायुवे॥१३॥

उपयामगृहीतो द्वाविंशतिः॥ [१२]

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम्।
 कविः सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त
 देवाः॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते
 योनिरग्रये त्वा वैश्वानराय॥१४॥

मूर्धानं पञ्चत्रिंशत्॥ [१३]

मधु॑श्च माध॑वश्च शुक्र॑श्च शुचि॑श्च नभ॑श्च नभ॒स्य॑श्चेषश्चोर्ज॑श्च
सह॑श्च सह॒स्य॑श्च तप॑श्च तप॒स्य॑श्चोपया॒मगृ॑हीतोऽसि स॒ः सर्पो॑-
ऽस्य॑ ह॒स्पत्या॑य त्वा॥१५॥

मधु॑स्त्रि॒शत॑॥ [१४]

इन्द्रा॑ग्नी आ ग॑त॒ः सु॒तं गी॒र्भिर्न॑भो वरे॑ण्यम्। अ॒स्य
पा॑तं धि॒येषि॑ता॥ उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वैष ते
योनि॑रिन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वा॥१६॥

इन्द्रा॑ग्नी वि॒शतिः॑॥ [१५]

ओमा॑सश्च॒रष॑णीधृतो विश्वे॑ देवा॒स आ ग॑त। दा॒श्वा॒ः सो
दा॒शुषः॑ सु॒तम्॥ उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसि विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॑ ए॒ष
ते योनि॑र्विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥१७॥

इन्द्रा॑ग्नी ओमा॑सो वि॒शतिर्वि॒शतिः॑॥ [१६]

म॒रुत्व॑न्तं वृष॒भं वा॑वृ॒धान॑मक॑वारिं दि॒व्यः शा॒समिन्द्र॑म्।
वि॒श्वा॒सा॒हम॑वसे नूत॑नायो॒ग्रः स॑हो॒दामि॑ह त॒ः हु॑वेम॥
उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒य त्वा म॒रुत्व॑न्त ए॒ष ते योनि॑रिन्द्रा॒य
त्वा म॒रुत्व॑न्ते॥१८॥

मरुत्वन्तु५ षड्विंशतिः॥ [१७]

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य।
तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा मरुत्वन्ते॥१९॥

इन्द्रेकान्नत्रिंशत्॥ [१८]

मरुत्वा५ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय।
आ सिंश्चस्व जठरे मध्वं ऊर्मिं त्वं राजासि प्रदिवः
सुतानाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते
योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वन्ते॥२०॥

इन्द्रं मरुत्वो मरुत्वानेकान्न त्रिंशदेकान्न त्रिंशत्॥ [१९]

महा५ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमा५ इवा
स्तोमैर्वथ्सस्यं वावृधे॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष
ते योनिर्महेन्द्राय त्वा॥२१॥

महानेकान्नविंशतिः॥ [२०]

महा५ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनः
सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः

कर्तृभिर्भूत्॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते
योनिर्महेन्द्राय त्वा॥ २२॥

महानृवत्पङ्क्तिः शतिः॥ [२१]

कदा च न स्तरीरसि नेन्द्र सश्वसि दाशुषै। उपोपेन्नु
मघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते॥ उपयामगृहीतो-
ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा॥ कदा च न प्र युच्छस्युभे नि पांसि
जन्मनी। तुरीयादित्य सवनं त इन्द्रियमा तस्थावमृतं दिवि॥
यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः।
आ वोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्याद् होश्चिद्या वरिवोवित्तरासत्॥
विवस्व आदित्येष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य
तृप्यास्म ते वयं तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा
श्रीणामि॥ २३॥

वः सप्तविंशतिश्च॥ [२२]

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यः सावीः।
वामस्य हि क्षयस्य देव भूरया धिया वामभाजः स्याम॥
उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥ २४॥

वामं चतुर्विंशतिः॥ [२३]

अद॑ब्धेभिः स॒वितः पा॒युभि॑द्व॒ः शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑ पाहि
नो॒ गय॑म्। हि॒र॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॑ नव्य॑से रक्षा॒ माकि॑र्नो
अ॒घश॑ः स ईश॑त॥ उ॒प॒या॒म॒गृही॑तोऽसि दे॒वाय॑ त्वा
सवि॒त्रे॥ २५॥

अद॑ब्धेभिस्त्रयो॑वि॒ः शतिः॥ [२४]

हि॒र॑ण्यपाणिमू॒तये॑ सवि॒तार॒मुप॑ ह्वये। स चे॒ता दे॒वता॑
प॒दम्॥ उ॒प॒या॒म॒गृही॑तोऽसि दे॒वाय॑ त्वा सवि॒त्रे॥ २६॥

हि॒र॑ण्यपाणि॑ चतु॑र्दश॥ [२५]

सु॒शर्मा॑ऽसि सुप्रतिष्ठा॒नो बृ॒हदु॒क्षे नम॑ ए॒ष ते
योनि॑र्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥ २७॥

सु॒शर्मा॑ द्वा॒दश॥ [२६]

बृ॒ह॒स्पति॑सुतस्य त इ॒न्दो इ॒न्द्रि॒याव॑तः प॒त्नीव॑न्तं ग्र॒हं
गृ॒ह्णाम्य॑ग्ना(३)इ प॒त्नीवा॑(३)ः स॒जूर्दे॒वेन॑ त्वष्ट्रा सोमं॑ पिब
स्वाहा॑॥ २८॥

बृ॒ह॒स्पति॑सुतस्य॒ पञ्च॑दश॥ [२७]

हरि॑रसि हा॒रियो॒ज॒नो ह॒र्योः स्था॒ता वज्र॑स्य भ॒र्ता पृ॒श्नेः

प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयं जुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य
हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हरीः स्थ हर्योर्धानाः सहसोमा इन्द्राय
स्वाहा ॥ २९ ॥

हरिः षड्विंशतिः ॥ [२८]

अग्र आयूँषि पवस् आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व
दुच्छुनाम् ॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते
योनिर्ग्रये त्वा तेजस्वते ॥ ३० ॥

अग्र आयूँषि त्रयोविंशतिः ॥ [२९]

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः। सोममिन्द्र
चमू सुतम् ॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस्वत एष ते
योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते ॥ ३१ ॥

उत्तिष्ठन्नेकविंशतिः ॥ [३०]

तरणिर्विश्वदंशतो ज्योतिष्कदंसि सूर्य। विश्वमा भांसि
रोचनम् ॥ उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते ॥ ३२ ॥

तरणिर्विंशतिः ॥ [३१]

आ॒ प्या॑यस्व॒ मदि॑न्तम् सो॒म॒ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑ । भवा॑ नः
स॒प्रथ॑स्तमः ॥ ३३ ॥

आ॒ प्या॑यस्व॒ नव॑ ॥ [३२]

ई॒यु॒ष्टे ये॒ पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑ ।
अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒
प॑श्यान् ॥ ३४ ॥

ई॒युरेका॑न्नवि॒ंशतिः॑ ॥ [३३]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॑ष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भास्व॑तीं त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं
त्वा सादयामि मल्म॑ला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि दी॒प्यमा॑नां
त्वा सादयामि रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि
बृ॒हज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं
त्वा सादयामि ॥ ३५ ॥

ज्योति॑ष्मती॒ं ष॒ट्त्रि॑ंशत् ॥ [३४]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॒ स्वाहा॑
सं॒या॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे
स्वाहा॑ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते स्वाहा॑

ब्रह्महृत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३६॥

प्रयासाय चतुर्विंशतिः॥ [३५]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रं तनिम्ना पशुपतिं
स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मत्स्नाभ्यां
महादेवमन्तःपार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥३७॥

चित्तमष्टादश॥ [३६]

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरीं। अर्वाचीनं
सु ते मनो ग्रावा कृणोतु वग्नुनां॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनं॥३८॥

आ तिष्ठ षड्विंशतिः॥ [३७]

इन्द्रमिद्धरीं वहतोऽप्रतिधृष्टशवसमृषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं
च मानुषाणाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष
ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनं॥३९॥

इन्द्रमित्रयोर्विंशतिः॥ [३८]

असावि सोमं इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गंहि। आ त्वा
पृणक्तिन्द्रियं रजः सूर्यं न रश्मिभिः॥ उपयामगृहीतो-

ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा
षोडशिनै॥४०॥

असावि सप्तविंशतिः॥ [३९]

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आऽर्धित। स्योनास्मै
सुषदा भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥४१॥

सर्वस्य षड्विंशतिः॥ [४०]

महा९ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु। स्वस्ति
नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा षोडशिनै॥४२॥

सर्वस्य महान्ष्टद्विंशतिः षड्विंशतिः॥ [४१]

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते
योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥४३॥

सजोषाँस्त्रिंशत्॥ _____ [४२]

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे
विश्वाय सूर्यम्॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि
देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते
नमउक्तिं विधेम॥ दिवं गच्छ सुवः पत रूपेण॥ ४४॥

वो रूपमभ्यैमि वयसा वयः। तुथो वो विश्ववेदा वि
भजतु वर्षिष्ठे अधि नाके॥ एतत् ते अग्ने राध ऐति
सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा
यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं
पितृमन्तं पैतृमत्यं सुधातुदक्षिणं वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षं
यतस्व सदस्यैरस्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा
विशतानवहायास्मान् देवयानेन पथेत सुकृतां लोके सीदत
तन्नः सङ्स्कृतम्॥ ४५॥

रूपेण सदस्यैरष्टादश च॥ _____ [४३]

धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः।

त्वष्टा विष्णुः प्रजयां सः रराणो यजमानाय द्रविणं दधातु॥
 समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः सः सूरिभिर्मघवन्त्सः
 स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानां सुमत्या
 यज्ञियानाम्॥ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिर्गन्महि मनसा
 सः शिवेन। त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणो-॥४६॥

त्वनुं मार्ष्टु तनुवो यद्विलिष्टम्॥ यदद्य त्वां प्रयति यज्ञे
 अस्मिन्नग्रे होता रमवृणीमहीह। ऋधगया इधगुताशमिष्ठाः
 प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान्॥ स्वगा वो देवाः सदनमकर्म
 य आजग्म सवनेदं जुषाणाः। जक्षिवांसः पपिवांसश्च
 विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि॥ यानाऽवह उशतो देव
 देवान्तान्॥४७॥

प्रेरय स्वे अंग्रे सुधस्थै। वहमाना भरमाणा हवींषि वसुं
 घर्मं दिवमा तिष्ठतानु॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां
 योनिं गच्छ स्वाहैष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीरः
 स्वाहा देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित मनसस्पत इमं
 नो देव देवेषु यज्ञं स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः॥४८॥

उरु॑ हि राजा॒ वरु॑णश्चकार॒ सूर्या॑य पन्था॒मन्वे॑त॒वा उ॑।
 अप॑दे पादा॒ प्रति॑धातवेऽकरु॒ताप॑वक्ता हृ॒दया॑विध॑श्चित्॥ श॒तं
 ते॒ राजन्॑ भिष॒जः स॒हस्र॑मुर्वी ग॒म्भीरा॑ सु॒म॒तिष्टे॑ अस्तु।
 बाध॑स्व द्वेषो॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः कृतं॑ चि॒देनः॒ प्र मु॑मुग्ध्य॒स्मत्॥
 अ॒भिष्टि॑तो वरु॑णस्य॒ पाशो॑ऽग्नेरनी॒कम॑प आ वि॒वेश। अपा॑
 नपात्॑ प्रति॒रक्ष॑न्नसूर्यं॒ दमे॑दमे॥ ४९॥

स॒मिधं॑ यक्ष्य॒ग्ने॥ प्रति॑ ते जि॒ह्वा घृ॑तमुच्च॑रण्ये॒त्समु॑द्रे ते
 हृ॒दय॑म॒प्स्वन्तः॑। सं त्वा॑ वि॒शन्त्वोष॑धीरु॒ताऽऽपो॑ य॒ज्ञस्य॑
 त्वा य॒ज्ञप॑ते ह॒विर्भिः॑॥ सू॒क्तवा॑के न॒मोवा॑के वि॒धेमा॑व॒भृथ
 निच॑ङ्कुण निचे॒रुर॑सि निच॑ङ्कुणाव॑ दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽया॒डव॑
 म॒र्त्यैर्म॒र्त्यकृ॑त॒मुरो॑रा नो॒ देव॑ रि॒षस्पा॑हि सुमि॒त्रा न॒ आप॑
 ओष॑धयः॥ ५०॥

सन्तु॑ दुर्मि॒त्रास्त॑स्मै भूया॒सुर्यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं
 द्वि॒ष्मो दे॒वीरा॑प ए॒ष वो॒ गर्भ॑स्तं वः सु॒प्रीत॒॑ सुभृ॑तमकर्म
 दे॒वेषु॑ नः सु॒कृतो॑ ब्रूता॒त् प्रति॑युतो वरु॑णस्य॒ पाशः॑ प्रत्य॑स्तो
 वरु॑णस्य॒ पाश॑ एधो॑ऽस्येधिषी॒महि॑ स॒मिद॑सि तेजो॑ऽसि तेजो॑
 मयि॑ धेह्य॒पो अन्व॑चारिष॒ रसे॑न॒ सम॑सृक्ष्महि। पय॑स्वा॒

अग्र आऽगमं तं मा स९ सृज वर्चसा॥५१॥

दमैदम् ओषधय आ पट च॥ [४५]

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि।
जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमंश्याम्॥
यस्मै त्व९ सुकृते जातवेद उ लोकमग्रे कृणवः स्योनम्।
अश्विन९ स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्त९ रयिं नशते
स्वस्ति॥ त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः। न
त्वामिन्द्राति रिच्यते॥ उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद
नीथेनीथे मघवान९॥५२॥

सुतासः। यदी९ सुबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा
अवसे हवन्ते॥ अग्रे रसेन तेजसा जातवेदो वि
रौचसे। रक्षोहाऽमीवचातनः॥ अपो अन्वचारिष९ रसेन
समसृक्ष्महि। पयस्वा९ अग्र आऽगमं तं मा स९ सृज
वर्चसा॥ वसुर्वसुपतिरहिकमस्यग्रे विभावसुः। स्याम ते
सुमतावपि॥ त्वामग्रे वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे॥५३॥

अध्वरेषु राजन्। त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि
ष्याम पृथ्सुतीर्मर्त्यानाम्। त्वामग्रे वाजसातमं विप्रा वर्धन्ति

सुष्टुतम्। स नो रास्व सुवीर्यम्॥ अयं नो अग्निर्वरिवः
 कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्। अयं शत्रूञ्जयतु
 जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजंसातौ॥ अग्निनाऽग्निः
 समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा॥ हव्यवाङ् जुह्वांस्यः॥ त्वं ह्यग्ने
 अग्निना विप्रो विप्रेण सन्धस्ता। सखा सख्या समिध्यसे॥
 उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषा॥५४॥

मघवानं मन्दे ह्यग्ने चतुर्दश च॥ [४६]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा विजयमुपयन्तो-
 ऽग्नौ वामं वसु सं न्यदधतेदमुं नो भविष्यति यदि
 नो जेष्यन्तीति तदग्निर्न्यकामयत् तेनापाक्रामत् तद्देवा
 विजित्यावरुरुत्समाना अन्वायन् तदस्य सहसाऽदिथ्सन्त
 सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्गुद्रस्य रुद्रत्वं यदश्वशीयत् तद्॥१॥

रजतं हिरण्यमभवत् तस्माद्रजतं हिरण्यमदक्षिण्य-
 मंश्रुजं हि यो बर्हिषि ददाति पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे

रुदन्ति॒ तस्मा॑द्ब्र॒हिषि॑ न दे॒यः॑ सौ॑ऽग्निर॑ब्रवीद्वा॒ग्यसा॒न्यथ॑
व इ॒दमि॑ति पुनरा॒धेयं॑ ते के॒वल॑मित्य॒ब्रुव॑न्नु॒ध्रुव॑त् खलु॒ स
इत्य॑ब्रवी॒द्यो म॑दे॒वत्य॑म॒ग्निमा॒दधा॑ता इति॒ तं पू॒षाऽऽध॑त्त
तेन॑॥२॥

पू॒षाऽऽध॑र्नोत् तस्मा॑त् पौ॒ष्णाः पु॒शवं॑ उच्यन्ते॒ तं त्वष्टा॑ऽऽध॑त्त
तेन॒ त्वष्टा॑ऽऽध॑र्नोत् तस्मा॑त् त्वा॒ष्ट्राः पु॒शवं॑ उच्यन्ते॒ तं म॒नुरा॑-
ऽध॑त्त तेन॒ म॒नुराध॑र्नोत् तस्मा॑न्मा॒नव्यः॑ प्र॒जा उ॑च्यन्ते॒ तं धा॑ता-
ऽऽध॑त्त तेन॑ धा॒ताऽऽध॑र्नो॒त्संव॑त्स॒रो वै धा॑ता तस्मा॑त्संव॑त्स॒रं
प्र॒जाः पु॒शवो॑ऽनु प्र जा॑यन्ते॒ य ए॒वं पु॑नरा॒धेय॑स्यर्द्धिं वे-॥३॥

द॒ध्नोत्ये॒व यो॑ऽस्यै॒वं ब॑न्धुतां वेद॒ बन्धु॑मान् भवति भा॒गधे॑यं
वा अ॒ग्निरा॑हि॒त इ॒च्छमा॑नः प्र॒जां पु॒शून् यज॑मान॒स्योप॑
दो॒द्रावो॑द्वास्य पुनरा॒दधी॑त भा॒गधे॑ये॒नैवैन॑ः॒ सम॑र्धयत्यथो
शा॒न्तिरे॒वास्यै॑षा पुन॑र्वस्वो॒रा द॑धीतै॒तद्वै पु॑नरा॒धेय॑स्य
नक्ष॑त्रं यत्पुन॑र्वसू॒ स्वाया॑मे॒वैनं॑ दे॒वता॑यामा॒धाय॑ ब्रह्मवर्च॒सी
भ॑वति द॒र्भेरा॑ द॒धात्य॑या॒तयाम॑त्वाय द॒र्भेरा॑ द॒धात्य॑द्भ्य
ए॒वैन॑मोष॒धीभ्यो॑ऽव॒रुध्या॑ऽऽध॑त्ते पञ्च॑कपालः पुरो॒डाशो॑ भवति
पञ्च॑ वा ऋ॒तवं॑ ऋ॒तुभ्य॑ ए॒वैन॑मव॒रुध्या॑ऽऽध॑त्ते॥४॥

अशीयत् तत् तेन वेदं दुर्भेः पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते
पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
यज्ञमेव पशून् व रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन् पङ्क्त्यो
याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव
वीरं निरवदायाग्निं पुनरा॥५॥

धत्ते शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नर्ह्यते
ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयं सर्वं भवति
सैवास्यर्धिः सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते
स वाचः सः सृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो
भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय॥६॥

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपांश्च यजति यथा वामं
वसुं विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं
निराहं यथा वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति
तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षद्गरोत्यायतनादेव
नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशवं एते आहुती यदभितः

पुरोडाशमेते आहुती॥ ७ ॥

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न
यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं
यजुर्यज्ञस्य समृद्धौ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं
वासः पुनरुत्सृष्टोऽनुद्वान् पुनराधेयस्य समृद्धौ सप्त ते अग्ने
समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यत्तं
तत॥ ८ ॥

एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
तस्य वरुण एवर्णयादोऽग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं
चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽ-
ऽर्तिमाच्छति यजमानः॥ ९ ॥

आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती ततः षट्त्रिंशच्च॥ [२]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा। उपस्थे ते
देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे॥ आऽयं गौः
पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः॥
त्रिंशद्धाम वि राजति वाक्पतङ्गाय शिश्रिये। प्रत्यस्य वह्

द्युभिः॥ अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना। व्यख्यन्महिषः
सुवः॥ यत् त्वा॥१०॥

क्रुद्धः परोवपं मन्युना यदवर्त्या। सुकल्पमग्रे तत् तव
पुनस्त्वोद्दीपयामसि॥ यत् ते मन्युपरोत्तस्य पृथिवीमनु
दध्वसे। आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन्॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्॥ सप्त
ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः सप्त॥११॥

ऋषयः सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्तधा त्वा
यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन॥ पुनरूर्जा नि वर्तस्व
पुनरग्न इषाऽऽयुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः॥ सह रय्या नि
वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वफिन्नया विश्वतस्परि॥ लेकः
सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु
केतः सकेतः सुकेतस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु
विवस्वाः अदितिर्देवजूतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा
वियन्तु॥१२॥

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै
 जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्
 ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा
 दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव
 पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमथ्सैतं ॥१३॥

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यथ्सर्पराज्ञिया
 ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो अस्यामेवैनं
 प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहृत एवास्मै
 तत् पुनस्त्वोद्दीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते
 मन्युपरोत्स्येत्याह देवताभिरे- ॥१४॥

वैनुं सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यो-
 ऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां
 बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञं सं दधाति विच्छिन्नं यज्ञं समिमं
 दधात्वित्याह सन्तत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
 सन्तत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति सप्त तै अग्ने समिधः सप्त
 जिह्वा - ॥१५॥

इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्नेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव

रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति
यजमानमेवोर्जा च रय्या चौभयतः परि गृह्णात्यादित्या वा
अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मिल्लोके व्यतृष्यन्त इमं
लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् होमानजुहवुस्त आर्ध्ववन्
ते सुवर्गल्लोकमायन् यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत
स एतान् होमाञ्जुहयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमाध्ववन्
तामेवधोति॥१६॥

एतमेव जिह्वा एतान् पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्नये। आरे अस्मे च
शृण्वते॥ अस्य प्रत्नामनु द्युतं शुक्रं दुदुहे अहयः। पयः
सहस्रसामृषिम्॥ अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या
अयम्। अपां रेतांसि जिन्वति॥ अयमिह प्रथमो धायि
धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः। यमप्रवानो भृगवो
विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभुवं विशेविशे॥ उभा वामिन्द्राग्नी
आहुवध्या॥१७॥

उभा राधंसः सह मादयध्यै। उभा दाताराविषां
रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम्॥ अयं ते

योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आ
 रोहाथा नो वर्धया रयिम्॥ अग्न आयूँषि पवस आ
 सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥ अग्ने पवस्व
 स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधत्पोषं रयिं॥१८॥

मयि॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्या। आ
 देवान् वक्षि यक्षि च॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ
 इहाऽऽवह। उप यज्ञं हविश्च नः॥ अग्निः शुचिव्रततमः
 शुचिर्विप्रः शुचिः कविः। शुची रोचत आहुतः॥ उदग्ने
 शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते। तव ज्योतीँष्यर्चयः॥
 आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे॥१९॥

देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि तनूपा अग्नेऽसि
 तनुवं मे पाह्यग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृण चित्रावसो
 स्वस्ति ते पारमशीयेन्धानास्त्वा शतं हिमाँ द्युमन्तः
 समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृतं
 सुवीराँसो अदाभ्यम्। अग्ने सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि
 नाके॥ सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसाऽगथाः समृषीणाँ स्तुतेन
 सं प्रियेण धाम्ना। त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा

वर्चसा प्रजया सृज॥२०॥

आहुवध्यै रयिं मे वर्चसा सप्तदश च॥ [५]

सं पश्यामि प्रजा अहमिडप्रजसो मानवीः। सर्वा भवन्तु
नो गृहे॥ अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो
भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोजः स्थोजं वो भक्षीय रेवंती
रमध्वमस्मिल्लोक्स्मिन् गोष्ठेस्मिन् क्षयेस्मिन् योनाविहैव
स्तेतो माऽपं गात बह्वीर्मे भूयास्त॥२१॥

संहितासिं विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽगौपत्येना-
ऽऽरायस्पोषेण सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः
श्रयन्ताम्॥ उपं त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम्।
नमो भरन्त एमसि। राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य
दीदिविम्। वर्धमानुस्वे दमे॥ स नः पितेव सूनवेऽग्ने
सूपायनो भव। सचस्वा नः स्वस्तये॥ अग्ने॥२२॥

त्वं नो अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः॥
तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः॥
वसुरग्निर्वसुश्रवाः। अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः॥ ऊर्जा वः

पश्याम्यूर्जा मां पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण
मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः स्योना माऽऽविंशतेरा मदः।
सहस्रपोषं वः पुष्यासं॥२३॥

मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥ तथ्संवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य
धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्॥ सोमानु३ स्वरणं कृणुहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्॥ कदा चन स्तरीरसि
नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे। उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु ते दानं
देवस्य पृच्यते॥ परि त्वाऽग्ने पुरं वयं विप्रः सहस्य
धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः॥ अग्ने गृहपते
सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं
गृहपतिना भूयाः शतः हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे
ज्योतिष्मतीं तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम्॥२४॥

भूयास्त स्वस्तयेऽग्ने पुष्यासं धृषद्वर्णमैकान्रत्रिःशब्दं॥ [६]

अयंज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह
स्तोममेवास्मै युनक्त्युपेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं
प्रजामेव पशूनिमं लोकमुपैत्यस्य प्रत्नमनुद्युतमित्याह
सुवर्गो वै लोकः प्रत्नः सुवर्गमेव लोकः समारोहत्यग्निर्मूर्धा

दिवः ककुदित्याह मूर्धानं-॥२५॥

मेवैनं॑ समा॒नानां॑ करोत्यथो॑ देवलो॒कादे॒व म॑नुष्यलो॒के
प्रति॑तिष्ठत्ययमिह प्रथ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॑रित्याह मुख्यमे॒वैनं॑
करोत्यु॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॑हुवध्या॒ इत्या॒हौजो॑ बलमे॒वाव
रुन्धेऽयं॑ ते योनि॑र्ऋत्विय॒ इत्या॑ह प॒शवो॑ वै र॒यिः प॒शूने॒वाव
रुन्धे ष॒ड्भिरुप॑ तिष्ठते षड्वा-॥२६॥

ऋत॑व ऋतुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति ष॒ड्भिरुत्तरा॑भिरुप॑ तिष्ठते
द्वाद॑श सं प॒द्यन्ते॒ द्वाद॑श मा॒साः संव॑त्सरः संव॑त्सर ए॒व
प्रति॑ तिष्ठति यथा॒ वै पुरु॑षोऽश्वो॒ गौर्जी॑र्यत्ये॒वम॒ग्निरा॑हितो
जी॒र्यति॑ संव॑त्सरस्य॒ प॒रस्ता॑दाग्निपावमा॒नीभि॑रुप॑ तिष्ठते
पुन॑र्न॒वमे॒वैन॑म॒जरं॑ करोत्यथो॑ पु॒नात्ये॒वोप॑ तिष्ठते॒ योगं॑
ए॒वास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते॥२७॥

दमं॑ ए॒वास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते या॒ज्ञैवा॒स्यैषोप॑ तिष्ठते यथा॒
पापी॑या॒ञ्छ्रेय॑स आ॒हृत्य॑ नम॒स्यति॑ ता॒दृगे॒व तदा॑यु॒र्दा
अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे दे॒हीत्या॑हाऽऽयु॒र्दा ह्येष॑ व॒र्चो॒दा अ॒ग्नेऽसि॑
व॒र्चो मे॑ दे॒हीत्या॑ह व॒र्चो॒दा ह्येष॑ त॒नूपा॑ अ॒ग्नेऽसि॑ त॒नुव॑ मे
पा॒हीत्या॑ह॥२८॥

तनूपा ह्येषोऽग्रे यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे
 प्रजायै पशूनामूनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो
 स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा
 एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभेषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्ध इन्धानास्त्वा
 शत९॥२९॥

हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म
 वै देवा असुराणां शततरुहाः स्तृहन्ति यदेतया
 समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय
 प्रहरति स्तृत्या अछम्बद्धारं सं त्वमग्रे सूर्यस्य वर्चसा
 गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्रे
 सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते॥३०॥

मूर्धानं वै तिष्ठत आह शतमहं पोटंश च॥ [७]

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः
 पशवस्तानेवाव रुन्धेऽम्भः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो
 ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सहः

स्थ॒ सहो॑ वो भक्षी॒येत्या॑ह॒ सहो॑ ह्ये॒ता ऊ॒र्ज॒स्थोर्ज॑ वो
भक्षी॒ये-॥ ३१॥

त्या॒होर्जो॑ ह्ये॒ता रे॒वती॑ रम॒ध्वमि॑त्या॒ह प॒शवो॑ वै रे॒वतीः॑
प॒शूने॒वात्मन्॑ रमयत इ॒हैव॑ स्ते॒तो माऽप॑ गा॒तेत्या॑ह ध्रु॒वा
ए॒वैना॒ अन॑पगाः कुरुत इष्ट॒कचि॑द्वा अ॒न्योऽग्निः॑ प॒शुचि॑दन्यः
स॒हि॒तासि॑ विश्व॒रूपी॑रिति॒ व॒थ्सम॑भि मृ॒शत्यु॑पै॒वैनं॑ धत्ते
पशु॒चित॑मेनं कुरुते प्र॥ ३२॥

वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒ य आ॑ह॒वनी॑यमु॒पति॑ष्ठते
गा॒र्ह॒पत्य॑मुप॑ तिष्ठतेऽस्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यथो
गा॒र्ह॒पत्या॑यैव नि ह॒ते गा॑य॒त्रीभि॑रुप॑ तिष्ठते॒ तेजो॑ वै
गा॑य॒त्री तेज॑ ए॒वात्मन्॑ ध॒त्तेऽथो॑ यदे॒तं तृ॒चम॑न्वाह॒ सन्त॑त्यै
गा॒र्ह॒पत्यं॑ वा अनु॑ द्वि॒पादो॑ वी॒राः प्र॑जायन्ते॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
द्वि॒पदा॑भिर्गा॒र्ह॒पत्य॑मु॒पति॑ष्ठत - ॥ ३३॥

आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यत ऊ॒र्जा वः॑ प॒श्याम्यूर्जा॑ मां
प॒श्य॒तेत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते तथ्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यमि॒त्याह॑
प्रसू॑त्यै सो॒मान्ऽस्व॑र॒णमि॑त्या॒ह सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे
कृ॒णुहि॑ ब्र॒ह्मण॑स्प॒त् इत्या॑ह ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे क॒दा च॒न

स्त॒रीर॒सीत्या॑ह न स्त॒रीः रात्रिं॑ वसति॥ ३४॥

य एवं वि॒द्वान॒ग्निमु॑पतिष्ठते परि त्वाऽग्ने॒ पुरं॑
व॒यमित्या॑ह परि॒धिमे॒वैतं॑ परि दधा॒त्यस्क॑न्दा॒याग्रे॑ गृहप॒त॒
इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतच्छ्रु॑तः हिमा॒ इत्या॑ह श॒तं त्वा
हेम॒न्तानि॑न्धिषी॒येति॑ वावैतदा॑ह पु॒त्रस्य॑ नाम गृह्णा॒त्यन्ना॑दमे॒वैनं॑
करोति॒ तामा॑शिष॒मा शा॑से तन्त॒वे ज्योति॑ष्मती॒मिति॑
ब्रूया॒द्यस्य॑ पु॒त्रोऽजा॑तः स्यात्तेज॒स्यैवा॒स्य ब्रह्म॑वर्च॒सी पु॒त्रो
जा॑यते॒ तामा॑शिष॒मा शा॑सेऽमु॒ष्मै ज्योति॑ष्मती॒मिति॑ ब्रूया॒द्यस्य॑
पु॒त्रो जा॑तः स्यात् तेज॑ ए॒वास्मिन् ब्रह्म॑वर्च॒सं द॑धाति॥ ३५॥

ऊर्जं॑ वो भक्षी॒येति॑ प्र गार्ह॑पत्यमुपतिष्ठते वसति॒ ज्योति॑ष्मती॒मेका॒त्रिंशच्च॑॥—[८]

अ॒ग्नि॒होत्रं॑ जु॒होति॑ यदे॒व किं॑ च॒ यज॑मानस्य॒ स्वं
तस्यै॒व तद्रेतः॑ सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने प्र॒जन॑नः॒ हि वा
अ॒ग्निरथोष॑धी॒रन्त॑गता दहति॒ तास्ततो॑ भूय॑सीः प्रजा॑यन्ते
यथ्सा॒यं जु॒होति॑ रेत॑ ए॒व तथ्सि॑ञ्चति॒ प्रैव प्रा॑त॒स्तने॑न
जनयति॒ तद्रेतः॑ सि॒क्तं न त्वष्ट्रा॑ऽवि॒कृतं॑ प्रजा॑यते याव॒च्छो
वै रेत॑सः सि॒क्तस्य॑॥ ३६॥

त्वष्ट्रा॑ रू॒पाणि॑ वि॒करोति॑ ताव॒च्छो वै तत्प्रजा॑यत ए॒ष वै

दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतंस एव सिक्तस्य
 बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति
 य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां ते-
 ऽसुरा यद्देवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह॥३७॥

रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी
 रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाग्निं स्तवाम स नः स्तुतः
 पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया
 अध्यहरभि पशून्निर्गर्जत् ते देवाः पशून् वित्वा कामा
 अकुर्वत् य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान् भवत्या-॥३८॥

दित्यो वा अस्माल्लोकादमुं लोकमैत्थसोऽमुं लोकं
 गत्वा पुनरिमं लोकमभ्यध्यायत्स इमं लोकमागत्य
 मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निं
 स्तवानि स मां स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सो-
 ऽग्निमस्तौत्स एनं स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्य -॥३९॥

एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति
 सर्वमायुरेत्यभि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुपतिष्ठते
 यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप

तिष्ठते न प्रातः सः हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाश्च
पापीयाश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्यन्-॥४०॥

नक्तमुपतिष्ठते ज्योतिषैव तमस्तरत्युपस्थेयोऽग्नी(३)र्नोप-
स्थेया(३) इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्याथैनं याचति
स इन्वै तमुपाच्छत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति
तस्मान्नोपस्थेयोऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत
इत्येषा खलु वा -॥४१॥

आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुपतिष्ठते तस्मादुपस्थेयः प्रजापतिः
पशूनसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दो-
भिरन्विन्दद्यच्छन्दोभिरुपतिष्ठते स्वमेव तदन्विच्छति न
तत्र जाम्यस्तीत्याहुर्योऽहरहरुपतिष्ठत इति यो वा अग्निं
प्रत्यङ्मुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ् विष्वङ् प्रजयां
पशुभिरेति कवातिर्यङ्मिवोप तिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ्
प्रजयां पशुभिरेति॥४२॥

सिक्तस्य सह भवति यो यत्खलु वै पशुभिस्त्रयोदश च॥—————[९]

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्ने। तत्त्वं
बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्ने॥ मम नाम तव

च जा॒तवे॒दो वा॒स॒सी इ॒व वि॒वसा॑नौ॒ ये च॒रा॒वः। आ॒यु॒षे त्वं
जी॒वसे॑ व॒यं य॑था॒य॒थं वि॒ परि॑ द॒धाव॑है पु॒न॒स्ते॥ न॒मोऽग्न॑ये-
ऽप्र॑ति॒वि॒द्धाय॒ न॒मोऽना॑धृ॒ष्टाय॒ नमः॑ स॒म्राज॑। अ॒षाढो॑॥४३॥

अ॒ग्निर्बृ॑ह॒द्वया॑ वि॒श्वजि॒त्सह॑न्त्यः॒ श्रेष्ठो॑ ग॒न्धर्वः॑॥
त्वत्पि॑ता॒रो अ॒ग्ने दे॒वास्त्वामा॑हु॒तय॑स्त्वद्वि॒वाच॑नाः। सं
मा॒मायु॑षा॒ सं गौ॑प॒त्येन॒ सुहि॑ते मा॒ धाः॥ अ॒यम॒ग्निः
श्रेष्ठ॑त॒मोऽयं॑ भ॒गव॑त्त॒मोऽय॑ स॒हस्र॑सा॒तमः॑। अ॒स्मा अ॑स्तु
सु॒वीर्य॑म्॥ म॒नो ज्योति॑र्जुष॒तामा॑ज्यं वि॒च्छिन्नं॑ य॒ज्ञं स॑मि॒मं
द॑धातु। या इ॒ष्टा उ॒षसो॑ नि॒म्रुचंश्च॒ ताः सं द॑धामि ह॒विषा॑
घृ॒तेन॑॥ प॒यस्व॑ती॒रोष॑धयः॥४४॥

प॒यस्व॑द्वी॒रुधां॑ प॒यः। अ॒पां प॒यसो॑ य॒त्पय॑स्तेन॒ मामिन्द्र॑
सं सृ॑ज॥ अ॒ग्ने व्र॑त॒पते॒ व्रतं॑ च॒रिष्या॑मि॒ तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑
रा॒ध्यता॑म्॥ अ॒ग्निं हो॑ता॒रमि॑ह तं हु॒वे दे॒वान् य॒ज्ञिया॑नि॒ह
या॒न् ह॒वाम॑हे॥ आ य॑न्तु दे॒वाः सु॑म॒नस्य॑मा॒ना वि॒यन्तु॑ दे॒वा
ह॒विषो॑ मे अ॒स्य॥ क॒स्त्वा यु॑नक्ति॒ स त्वा॑ यु॒नक्तु॑ या॒नि घ॒र्मे
क॒पाला॑न्यु॒पचि॑न्वन्ति॥४५॥

वे॒धसः॑। पू॒ष्णस्ता॑न्यपि॒ व्र॒त इन्द्र॑वा॒यू वि॒मुञ्च॑ताम्॥
अभि॑न्नो घ॒र्मो जी॒रदा॑नुर्य॒त आ॒त्तस्त॑द॒गन् पुनः॑। इ॒ध्मो

वेदिः परिधयंश्च सर्वं यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति॥
 त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितन्त्रिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते
 तेषां छिन्नं प्रत्येतद्धामि स्वाहा घर्मो देवा अर्प्येतु॥४६॥

अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चत्वारिंशच्च॥—————[१०]

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽप्र यातु परावतः। अग्निरुक्थेन
 बाहसा॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्।
 अजस्रं घर्ममीमहे॥ वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः
 स्वपस्यया कविः। उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी
 भूरिरेतसा॥ पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा
 ओषधीरा विवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा
 स॥४७॥

रिषः पातु नक्तम्॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न
 गोपा इर्यः परिज्मा। वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥ त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी
 अपृणा जायमानः। त्वं देवा अभिशास्तेरमुञ्चो वैश्वानर
 जातवेदो महित्वा॥ अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि
 क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। वयं जयेम शतिनं सहस्रिणं

वैश्वानर॥४८॥

वाजमग्रे तवोतिभिः॥ वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम
राजा हिकं भुवनानामभिः। इतो जातो विश्वमिदं
वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण॥ अव ते हेडो वरुण
नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः। क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो
राजन्नेनांसि शिश्रथः कृतानि॥ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मद-
वाधमं वि मध्यमं श्रथाय। अथा वयमादित्य॥४९॥

व्रते तवानागसो अदितये स्याम॥ दधिक्राव्णो अकारिषं
जिष्णोरश्वस्य वाजिनः॥ सुरभि नो मुखां करत् प्र ण
आयूषि तारिषत्॥ आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य
इव ज्योतिषाऽपस्ततान। सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु
मध्वा समिमा वचांसि॥ अग्निर्मूर्धा भुवः। मरुतो यद्ध वो
दिवः सुम्नायन्तो हवामहे। आ तू न॥५०॥

उप गन्तन॥ या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि
दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त
रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्॥ अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः
शर्म यच्छतु। अदितिः पात्वहंसः॥ महीमू षु मातरः

सुव्र॒ताना॑मृ॒तस्य॒ पत्नी॑मव॒से हु॒वेम। तु॒वि॒क्ष॒त्राम॒जर॑न्ती-
 मुरु॒ची५ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑ति५ सु॒प्रणी॑तिम्॥ सु॒त्रामा॑णं पृथि॒वीं
 द्याम॑ने॒हस॑ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑ति५ सु॒प्रणी॑तिम्। दैवीं॒ नाव॑ऽ
 स्वरि॒त्राम॑ना॒गस॑मस्र॒वन्ती॑मा रु॒हेमा स्व॒स्तये॑॥ इ॒मा५
 सु॒ नाव॑माऽरु॒ह५ श॒तारि॑त्रा५ श॒तस्फ्या॑म्। अ॒च्छि॑द्रां
 पा॒रयि॑ष्णुम्॥ ५१॥

दिवा स संहस्त्रिणं वैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहसऽ सुशर्माणमेकात्रविऽशतिश्च॥—[११]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

सं त्वा॑ सि॒श्चामि॒ यजु॑षा प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च। बृह॒स्पति॑प्रसूतो
 यज॑मान इ॒ह मा रि॑षत्॥ आ॒ज्यम॑सि स॒त्यम॑सि
 स॒त्यस्या॑ध्य॒क्षम॑सि ह॒विर॑सि वै॒श्वान॑रं वै॒श्वदे॒वमु॑त्पू॒तशु॑ष्म५
 स॒त्यौजाः॒ सहो॑ऽसि॒ सह॑मानमसि॒ सह॑स्वारा॒तीः
 सह॑स्वारा॒तीय॑तः सह॑स्व पृ॒तनाः॒ सह॑स्व पृ॒तन्य॑तः।
 सह॑स्रवी॒र्यम॑सि॒ तन्मा॑ जि॒न्वाऽऽज्य॑स्याऽऽज्य॑मसि स॒त्यस्य॑
 स॒त्यम॑सि स॒त्यायु॑-॥ १॥

रसि स॒त्यशु॑ष्मसि स॒त्येन॑ त्वा॒ऽभि घा॑रयामि॒ तस्य॑ ते
भक्षी॑य

पश्चानां॑ त्वा॒ वाता॑नां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
पश्चानां॑ त्व॒र्तूनां॑ य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
पश्चानां॑ त्वा॒ दि॒शां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
पश्चानां॑ त्वा॒ पश्च॑ज॒नानां॑ य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
च॒रोस्त्वा॒ पश्च॑बिलस्य य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
ब्रह्म॑णस्त्वा॒ तेज॑से य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
क्ष॒त्रस्य॒ त्वौज॑से य॒न्त्राय॑॥२॥

ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
वि॒शे त्वा॑ य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
सु॒वीर्या॑य त्वा गृह्णामि सुप्रजा॒स्त्वाय॑ त्वा गृह्णामि
रा॒यस्पोषा॑य त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्च॒साय॑ त्वा गृह्णामि
भूर॒स्माक॑ ह॒विर्दे॒वाना॑मा॒शिषो॑ यज॒मानस्य॑ दे॒वानां॑ त्वा
दे॒वता॑भ्यो गृह्णामि॒ कामा॑य त्वा गृह्णामि॥३॥

स॒त्यायु॑रोज॑से य॒न्त्राय॒ त्रय॑स्त्रि॒शच्च॑॥ [१]

ध्रु॒वो॑ऽसि ध्रु॒वो॑ऽह॒ संजा॑तेषु भूयासं

धीर॒श्चेत्ता॑ वसु॒विदु॒ग्रोऽस्यु॒ग्रोऽह॑ ५ संजा॒तेषु॑ भूयास-
 मु॒ग्रश्चेत्ता॑ वसु॒विद॑भि॒भूर॑स्यभि॒भूर॑ह॑ ५ संजा॒तेषु॑ भूयास-
 मभि॒भूश्चेत्ता॑ वसु॒विद्यु॑नज्मि॑ त्वा ब्रह्म॑णा दैव्ये॑न ह॒व्याया॒स्मै
 वोढ॒वे जा॑तवेदः। इन्धा॑नास्त्वा सुप्र॒जसः॑ सु॒वीरा॒ ज्योर्जी॑वेम
 बलि॒हतो॑ व॒यं ते॑॥ यन्मे॑ अ॒ग्रे अ॒स्य य॒ज्ञस्य॒ रिष्या॒-॥४॥

द्यद्वा॒ स्कन्दा॒दाज्य॑स्यो॒त वि॑ष्णो। तेन॑ ह॒न्मि स॒पत्नं॑
 दुर्म॑रा॒युमै॑नं दधामि॒ निर्ऋ॑त्या उ॒पस्थे॑। भूर्भुवः॒ सुव॑रुच्छु॒ष्मो
 अ॒ग्रे यज॑मानायैधि॒ निशु॑ष्मो अ॒भिदा॑संते। अ॒ग्रे दे॒वैर्द्ध॑
 मन्वि॑द्ध॒ मन्द्र॑जि॒ह्वा म॑र्त्यस्य ते होत॑र्मूर्ध॒न्ना जि॑घर्मि
 रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य॒ मनो॑ऽसि प्राजाप॒त्यं
 मन॑सा मा भूतेनाऽऽवि॑श॒ वाग॑स्यै॒न्द्री स॑पत्न॒क्षय॑णी॥५॥

वा॒चा मै॑न्द्रि॒येणाऽऽवि॑श
 वस॒न्तमृ॑तूनां प्री॑णामि॒ स मा॑ प्री॒तः प्री॑णातु
 ग्री॒ष्ममृ॑तूनां प्री॑णामि॒ स मा॑ प्री॒तः प्री॑णातु
 व॒र्षा ऋ॑तूनां प्री॑णामि॒ ता मा॑ प्री॒ताः प्री॑णन्तु
 श॒रद॑मृ॒तूनां प्री॑णामि॒ सा मा॑ प्री॒ता प्री॑णातु
 हेम॑न्तशिशि॒रावृ॑तूनां प्री॑णामि॒ तौ मा॑ प्री॒तौ प्री॑णीता-

म॒ग्नीषो॑म॒योर्हं॑ दै॒वय॑ज्यया॒ चक्षु॑ष्मान् भूयास॒म॒-
ग्रे॒र्हं दै॒वय॑ज्यया॑न्ना॒दो भू॑यासं॥६॥

द॒ब्धि॑र॒स्यद॑ब्धो भूयास-

म॒मुं द॑भेयम॒ग्नीषो॑म॒योर्हं॑ दै॒वय॑ज्यया॑ वृ॒त्रहा॑ भूयास-
मि॒न्द्राग्नि॑यो॒र्हं दै॒वय॑ज्यये॑न्द्रिया॒व्यन्ना॑दो भूयास॒-
मि॒न्द्र॑स्या॒हं दै॒वय॑ज्यये॑न्द्रिया॒वी भू॑यासं

महे॒न्द्रस्या॑हं दै॒वय॑ज्यया॑ जे॒मानं॑ महि॒मानं॑ गमेयम॒ग्नेः
स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं दै॒वय॑ज्यया॑ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्रति॒ष्ठां
ग॑मेयम्॥७॥

रि॒प्याँ॑त्सप॒त्नक्ष॑यंयन्ना॒दो भू॑यास॒ः ष॒ड्विं॑शच्च॥ [२]

अ॒ग्नि॒र्मा दुरि॑ष्टात् पातु सवि॒ताऽघ॑श॒साद्यो॑ मेऽन्ति॑ दू॒रे-
ऽरा॑तीयति॒ तमे॑तेन॑ जेष॒ः सु॑रूपव॒र्षव॑र्ण॒ एही॑मान् भ॒द्रान्
दुर्या॑ः अ॒भ्येहि॑ मामनु॑व्रता॒ न्यु शी॑र्षाणि॒ मृद्व॑मिड॒ एह्य॑दित॒
एहि॑ सर॒स्वत्ये॑हि॒ रन्ति॑रसि॒ रम॑तिरसि॒ सून॑र्यसि॒ जुष्टे॑ जुष्टि॑
तेऽशी॒योप॑हूत उपहू॒वं॥८॥

तेऽशी॒य सा मे॑ स॒त्याशी॒रस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ भूया॒दरे॑डता॒
मन॑सा॒ तच्छ॑केयं य॒ज्ञो दि॒वः रो॑हतु य॒ज्ञो दि॒वं गच्छ॑तु यो

दै॒व॒या॒नः प॒न्था॒स्तेन॑ य॒ज्ञो दे॒वाः अ॒प्यै॒त्व॒स्मा॒स्विन्द्र॑ इन्द्रि॒यं
 द॒धा॒त्व॒स्मा॒न्नाय॑ उ॒त य॒ज्ञाः स॑च॒न्ताम॒स्मासु॑ स॒न्त्वा॒शिषः॑
 सा नः॑ प्रि॒या सु॒प्र॒तू॒र्ति॒र्म॒घोनी॑ जुष्टि॒रसि॑ जुष॒स्व नो॒ जुष्टा॑
 नो-॥९॥

ऽसि॒ जुष्टि॑ ते ग॒मेयं॑ म॒नो ज्योति॑र्जुष॒तामा॒ज्यं विच्छि॑न्नं
 य॒ज्ञः स॒मिमं॑ द॒धातु॑। बृह॒स्पति॑स्तनु॒तामिमं॑ नो वि॒श्वे दे॒वा
 इ॒ह मा॑दय॒न्ताम्॥ ब्र॒ध्र पि॒न्व॒स्व द॑द॒तो मे॒ मा क्षा॑यि कुर्व॒तो मे॒
 मोप॑दसत् प्र॒जाप॑तेर्भा॒गो॑ऽस्यूर्ज॒स्वान् प॑य॒स्वान् प्रा॑णापा॒नौ मे॑
 पा॒हि स॒मान॑व्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यु॒दान॑व्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यक्षि॑तो॒ऽस्यक्षि॑त्यै
 त्वा॒ मा मे॑ क्षे॒ष्टा अ॒मुत्रा॑मुष्मिन् लो॒के॥१०॥

उप॒ह्वं जुष्टा॑ नस्त्वा॒ षट् च॑॥ [३]

ब॒र्हिषो॑ऽहं दै॒व॒य॒ज्यया॑ प्र॒जावा॑न् भू॒यासं॑ नरा॒शः स॑स्या॒हं
 दै॒व॒य॒ज्यया॑ पशु॒मान् भू॒यास॑म॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं दै॒व॒य॒ज्यया॑-
 ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्र॒तिष्ठां॑ ग॒मेय॑म॒ग्नेर॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑ः
 सोम॑स्या॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑म॒ग्नेर॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑म॒ग्नीषो॑म॒यो-
 र॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑मिन्द्रा॒ग्नि॒यो र॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑मिन्द्र॒स्याह॑मु-
 ॥११॥

ज्जितिमनूजैषं महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूजैषमुग्रेः स्विष्टकृतो-
 ऽहमुज्जितिमनूजैषं वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्।
 अथा सपत्ना९ इन्द्रो मे निग्राभेणाधरा९ अकः॥ उद्ग्राभं
 च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी
 मे विषूचीनान्व्यस्यताम्॥ एमा अगमन्नाशिषो दोहकामा
 इन्द्रवन्तो॥१२॥

वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥ रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां
 गमयतु हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो
 देवतां गमयतु वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन् वि योक्त्रा
 यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो
 ब्रूताद्वागधान् देवतासु॥ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन
 प्रतिष्ठां गमेय९ सोमस्याहं देवयज्यया॥१३॥

सुरेता रेतो धिषीय त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूना९
 रूपं पुषेयं देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं
 देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासं वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय
 कर्मासि करुणमसि क्रियास९ सनिरसि सनितासि सनेयं
 घृतवन्तं कुलायिन९ रायस्पोष९ सहस्रिणं वेदो ददातु

वाजिनम्॥१४॥

इन्द्रस्याहमिन्द्रवन्तः सोमस्याहं दैवयज्यया चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [४]

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयज्ञैः।
सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे
अस्मिन्॥ प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि
सह यजमानेन सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः
पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेष्टाः प्राच्या
दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणायां॥१५॥

दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः
पशवो मार्जयन्तामुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो
मार्जयन्तामूर्ध्व्यां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां
विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु
वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिशस्तिहा
त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो
विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु
वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो

हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशोऽनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं
द्विष्मः ॥१६॥

दक्षिणायां द्विष्मो विष्णोरेकात्रिंशच्च ॥ [५]

अगन्म सुवः सुवरगन्म सन्दृशस्ते मा छिन्धिस् यत्ते
तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा
अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीदमहममुं
भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या
अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥१७॥

सं ज्योतिषाऽभूवमैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते समहं प्रजया सं
मया प्रजा समहं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो
अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासं वसुमान् यज्ञो
वसीयान् भूयासमग्र आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च
नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥ अग्ने पवस्व स्वपां अस्मे वर्चः
सुवीर्यम् ॥१८॥

दधत् पोषं रुयिं मयि। अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं
त्वया गृहपतिना भूयासं सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना
भूयाः शतं हिमास्तामाशिषमा शांसे तन्तवे ज्योतिष्मतीं

तामा॒शिष॒माशा॑सेऽमुष्मै॒ ज्योति॑ष्मतीं॒ कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॒
विमु॑ञ्चत्व॒ग्ने॑ व्रतपते॒ व्रतम॑चारिषं॒ तद॑शकं॒ तन्मै॑ऽराधि॒ यज्ञो॑
ब॒भूव॒ स आ॥१९॥

ब॒भूव॒ स प्र ज॑ज्ञे॒ स वा॑वृधे। स दे॒वाना॒मधि॑पतिर्ब॒भूव॒
सो अ॒स्मा॑ꣳ अधि॑पतीन् करोतु॒ वय॑ꣳ स्या॒म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्॥ गोमा॑ꣳ अ॒ग्नेऽवि॑माꣳ अ॒श्वी य॒ज्ञो नृ॒वत्स॑खा
सद॒मिद॑प्रमृष्यः। इडा॑वाꣳ ए॒षो अ॑सुर प्र॒जावा॑न् दी॒र्घो र॒यिः
पृ॒थुबु॑ध्रः स॒भावान्॥२०॥

द्विष्मः सुवीर्यꣳ स आ पञ्चत्रिंशच्च॥ [६]

यथा॒ वै सं॑मृतसो॒मा ए॒वं वा ए॒ते सं॑मृतय॒ज्ञा
यद॑र्शपूर्णमा॒सौ कस्य॒ वाह॑ दे॒वा य॒ज्ञमा॒ गच्छ॑न्ति॒ कस्य॑ वा
न ब॑हूनां यज॑मानानां॒ यो वै दे॒वताः॒ पूर्वः॑ परिगृ॒ह्णाति॒ स ए॑नाः
श्वो भू॒ते य॑जत ए॒तद्वै दे॒वाना॑मा॒यत॑नं॒ यदा॑हव॒नीयो॑ऽन्त॒राग्नी॑
प॑शूनां गार्ह॑पत्यो मनु॒ष्या॑णामन्वाहार्य॑पचनः॒ पित॑रूनाम॒ग्निं
गृ॑ह्णाति॒ स्व ए॒वाय॑तने दे॒वताः॒ परि॥२१॥

गृ॒ह्णाति॒ ताः श्वो भू॒ते य॑जते व्र॒तेन॒ वै मे॒ध्यो-
ऽग्नि॑र्व्रतप॑तिर्ब्राह्म॒णो व्र॑तभृद् व्रतमु॑पैष्यन् ब्रू॒याद॑ग्ने॒ व्रत॑पते

व्रतं चरिष्यामीत्यग्निर्वै देवानां व्रतपतिस्तस्मा एव
 प्रतिप्रोच्य व्रतमालभते बरुहिषा पूर्णमासे व्रतमुपैति
 वत्सैरमावास्यायामेतद्ध्योतयोरायतनमुपस्तीर्यः पूर्वश्चाग्निरपर-
 श्वेत्याहुर्मनुष्या॥ २२॥

इत्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां नवावसान-
 मुपास्मिञ्छ्वो यक्ष्यमाणे देवता वसन्ति य एवं
 विद्वानग्निमुपस्तृणाति यजमानेन ग्राम्याश्च पशवो-
 ऽवरुध्या आरण्याश्चेत्याहुयद्ग्राम्यानुपवसन्ति तेन ग्राम्यानव-
 रुन्धे यदारण्यस्याश्जाति तेनारण्यान् यदनाश्वानुपवसेत्
 पितृदेवत्यः स्यादारण्यस्याश्जातीन्द्रियं॥ २३॥

वा आरण्यमिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते यदनाश्वानुपवसेत्
 क्षोधुकः स्याद्यदशजीयाद्रुद्रोऽस्य पशूनभिमन्येतापोऽश्जाति
 तन्नेवाशितं नेवानशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः
 पशूनभि मन्यते वज्रो वै यज्ञः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य
 भ्रातृव्यो यदनाश्वानुपवसन्ति वज्रेणैव साक्षात्क्षुधं भ्रातृव्यं
 हन्ति॥ २४॥

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नास्येष्टाय श्रद्धधतेऽपः
 प्र णयति श्रद्धा वा आपः श्रद्धामेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत
 उभयैऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्धधते तदाहुरति वा एता
 वर्त्रन्नेदन्त्यति वाचं मनो वावैता नाति नेदन्तीति मनसा प्र
 णयतीयं वै मनो-॥२५॥

ऽनयैवैनाः प्र णयत्यस्कन्नहविर्भवति य एवं वेद
 यज्ञायुधानि सम्भरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव
 तत्सम्भरति यदेकमेकं सम्भरेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत्सह
 सर्वाणि मानुषाणि द्वेद्वे सम्भरति याज्यानुवाक्ययोरेव
 रूपं करोत्यथो मिथुनमेव यो वै दशं यज्ञायुधानि वेदं
 मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते स्फ्य-॥२६॥

श्च कपालानि चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं
 च शम्यां चोलूखलं च मुसलं च दृषच्चोपला चैतानि वै
 दशं यज्ञायुधानि य एवं वेद मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते
 यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा
 हव्यः हविर्निरूप्यमाणमभि मन्त्रयेताग्निः होतारमिह तः
 हव इति॥२७॥

देवेभ्य एव प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा
 हव्यमेष वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते तदुदित्वा वाचं
 यच्छति यज्ञस्य धृत्या अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमतनुत
 मनसैव तद्यज्ञं तनुते रक्षसामनन्ववचाराय यो वै यज्ञं
 योग आगते युनक्ति युक्ते युञ्जानेषु कस्त्वा युनक्ति स त्वां
 युनक्तित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवेन युनक्ति युक्ते
 युञ्जानेषु॥ २८॥

वै मनः स्पष्ट इति युनक्तेकादश च॥ [८]

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च पौर्णमासीं
 चोक्थ्यं चामावास्यां चातिरात्रं च तानुदमिमीत
 यावदग्निहोत्रमासीत् तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी
 तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्यां तावानतिरात्रो य
 एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति
 तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वान् पौर्णमासीं यजते
 यावदुक्थ्येनोपाप्नोति॥ २९॥

तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते
 यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति परमेष्ठिनो वा एष

यज्ञोऽग्रं आसीत् तेन स परमां काष्ठामगच्छत् तेन प्रजापतिं
 निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठामगच्छत् तेनेन्द्रं
 निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां काष्ठामगच्छत् तेनाग्नीषोमौ
 निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठामगच्छतां य॥ ३० ॥

एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां
 गच्छति यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजयां
 पशुभिर्मिथुनैर्जायते द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश
 द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि सम्पादानीत्याहुर्वत्सं
 चोपावसृजत्युखां चाधि श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च
 समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोप दधाति पुरोडाशं
 चा-॥ ३१ ॥

धिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं
 च परिगृह्णाति पत्नीं च सं नह्यति प्रोक्षणीश्चाऽऽसादयत्याज्यं
 चैतानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य
 एव५ सम्पाद्य यजते प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजयां
 पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ ३२ ॥

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान्
 कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहः संजातेषु भूयासमित्याहाप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरहः संजातेषु भूयासमित्याह
 य एवैनं प्रत्युत्पिपीते तमुपास्यते युनज्मि त्वा ब्रह्मणा
 दैव्येनेत्याहैष वा अग्रेर्योगस्तेनै-॥३३॥

वैनं युनक्ति यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं
 लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनासुरान् पराभावयन् यन्मे
 अग्रे अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह यज्ञस्यैव तत्समृद्धेन
 यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञस्य व्यृद्धेन भ्रातृव्यान् परा
 भावयत्यग्निहोत्रमेताभिर्व्याहृतीभिरुप सादयेद्यज्ञमुखं वा
 अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म॥३४॥

कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवोपसादयेद्
 ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति दर्शपूर्णमासौ
 चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर् हवींष्यासाद-
 येद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो
 यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवासाद-
 येद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति यद्वै यज्ञस्य साम्ना

क्रियते राष्ट्रं॥ ३५॥

यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यद्वा विशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्तादध्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण यज्ञेन यजते यं कामयेत् यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्यां वै पुरोऽनुवाक्यां भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति॥ ३६॥

ऽऽशीर्गच्छति यान् कामयेत् यजमानान्त्समावत्येनान् यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया अर्धर्च एका दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेका याज्याया अर्धर्च एका तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति मनोऽसि प्राजापत्यं॥ ३७॥

मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याहु मनो वै प्राजापत्यं प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वागस्यैन्द्री

संपत्क्षयणी वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै
वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते ॥ ३८ ॥

तेनैव ब्रह्म राष्ट्रमेवास्य यज्ञस्य प्राजापत्यं षड्विंशच्च ॥ [१०]

यो वै सप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेदं प्रति यज्ञेन
तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशत आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु
श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं
द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै सप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य
एवं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशते यो वै यज्ञस्य
प्रायणं प्रतिष्ठा ॥ ३९ ॥

मुदयनं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सङ्स्थां गच्छत्या
श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञं ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य
प्रायणमेषां प्रतिष्ठैतदुदयनं य एवं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन
सङ्स्थां गच्छति यो वै सूनृतायै दोहं वेदं दुह एवैनां यज्ञो
वै सूनृताऽऽश्रावयेत्यैवैनामहूदस्तु ॥ ४० ॥

श्रौषडित्युपावांस्त्राग्यजेत्युदनैषीद्ये यजामह इत्युपास-
दद्वषट्कारेण दोग्ध्येष वै सूनृतायै दोहो य एवं वेदं दुह
एवैनां देवा वै सत्रमांसत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामाद्रां

प॒ङ्क्तिम॑पश्य॒न्ना श्रा॑व॒येति॑ पुरोवा॒तम॑जनय॒न्नस्तु॑ श्रौष॒डित्य॒भ्रः
सम॑प्लावय॒न् यजे॑ति वि॒द्युत॑-॥४१॥

म॒जनय॑न् ये यजा॑मह॒ इति॑ प्राव॑र्षयन्न॒भ्यस्त॑नयन्
वष॑ट्कारेण॒ ततो॒ वै तेभ्यो॑ दि॒शः प्रा॒प्याय॑न्त॒ य ए॒वं वेद॑
प्रा॒स्मै दि॒शः प्या॑यन्ते प्र॒जाप॑तिं त्वो॒वेदं॑ प्र॒जाप॑तिस्त्वं वेद॒
यं प्र॒जाप॑तिर्वेद॒ स पु॒ण्यो भ॑वत्येष॒ वै छ॑न्द॒स्यः प्र॒जाप॑तिरा
श्रा॑व॒यास्तु॑ श्रौष॒ड्यज॑ ये यजा॑महे वष॑ट्कारो य ए॒वं वेद॑ पु॒ण्यो
भ॑वति वस॒न्त-॥४२॥

मृ॒तूनां॑ प्री॒णामी॒त्याह॑र्तवो॒ वै प्र॑या॒जा ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति
तै॒ऽस्मै प्री॒ता य॑थापूर्वं क॑ल्पन्ते॒ कल्प॑न्तेऽस्मा॒ ऋ॒तवो॑
य ए॒वं वेदा॒ग्नीषो॑म॒योर्हं॑ दै॒वय॑ज्यया॒ चक्षु॑ष्मान्
भू॒यास॑मि॒त्याहा॒ग्नीषो॑मा॒भ्यां॑ वै य॒ज्ञश्चक्षु॑ष्मान् ता॒भ्यामे॒व
चक्षु॑रा॒त्मन् ध॑त्ते॒ऽग्नेर्हं॑ दै॒वय॑ज्यया॒न्नादो॑ भू॒यास॑मि॒त्याहा॒ग्निर्वै
दे॒वाना॑म॒न्नाद॑स्तेनै॒वा-॥४३॥

ऽन्नाद्य॑मा॒त्मन् ध॑त्ते॒ दब्धि॑र॒स्यद॑ब्धो भू॒यास॑म॒मुं
द॑भेय॒मित्या॑हैतया॒ वै द॑ब्ध्या॒ दे॒वा अ॑सु॒रान॑द॒भ्रुव॑न्
तयै॒व भ्रा॑तृ॒व्यं द॑भ्रोत्य॒ग्नीषो॑म॒योर्हं॑ दै॒वय॑ज्यया॒ वृ॒त्रहा॑

भूयासमित्याहाग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमंहन् ताभ्यामेव
भ्रातृव्यः स्तृणुत इन्द्राग्रियो र्हं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो
भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येवान्नादो भवतीन्द्रस्या-॥४४॥

ऽहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येव भवति
महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमित्याह
जेमानमेव महिमानं गच्छत्यग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्यया-
ऽऽयुष्मान् युजेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहायुरेवात्मन् धत्ते प्रति
युजेन तिष्ठति॥४५॥

प्रतिष्ठामह्वदस्तु विद्युतं वसन्तमेवेन्द्रस्याऽष्टात्रिंशच्च॥ [११]

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः। अस्माकमस्तु
केवलः॥ इन्द्रं नरो नेमघिता हवन्ते यत्पार्या युनजते
धियस्ताः। शूरो नृषांता शवसश्चकान आ गोमंति व्रजे भजा
त्वं नः॥ इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु। इन्द्र
तानि त आ वृणे॥ अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते
विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु॥४६॥

क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये॥ आ
यस्मिन्त्सप्त वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा। ऋषिर्ह

दीर्घश्रुत्तमं इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः॥ आमासु पक्वमैरय आ
सूर्यः रोहयो दिवि। घर्मं न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं
गिर्वणसे गिरः॥ इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिर्किणः।
इन्द्रं वाणीरनूषत॥ गायन्ति त्वा गायत्रिणो-॥४७॥

चन्त्यर्कमर्किणः। ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुवुद्धः शमिव येमिरे॥
अहोमुचे प्र भरेमा मनीषामोषिष्ठदाब्ने सुमतिं गृणानाः।
इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः॥
विवेष यन्मा धिषणा जजानु स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः।
अहंसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते॥ प्र
सम्राजं प्रथममध्वराणां-॥४८॥

महोमुचं वृषभं यज्ञियानाम्। अपां नपांतमश्विना
हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः॥ वि न इन्द्र मृधो जहि
नीचा यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तमी कृधि यो अस्मा
अभिदासन्ति॥ इन्द्रं क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ
चर्षणीनाम्। अपानुदो जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु
लोकम्॥ मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत -॥४९॥

आ जंगामा परस्याः। सूकः सशायं पविमिन्द्र तिग्मं

वि शत्रून् ताडि वि मृधो नुदस्व॥ वि शत्रून् वि मृधो नुद वि
 वृत्रस्य हनू रुज। वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासतः॥
 त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र९ हवेहवे सुहव९ शूरमिन्द्रम्। हुवे
 नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्र९ स्वस्ति नो मघवां धात्विन्द्रः॥ मा ते
 अस्या९॥५०॥

संहसावन् परिष्ठावघायं भूम हरिवः परादै। त्रायस्व
 नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम॥ अनवस्ते
 रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम्। ब्रह्माण इन्द्र
 महयन्तो अर्कैरवर्धयन्नहये हन्तवा उ॥ वृष्णे यत् ते वृषणो
 अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः। अनश्वासो ये
 पवयोऽरथा इन्द्रैषिता अभ्यवर्तन्त दस्यून्॥५१॥

वृत्रहत्येऽनुं गायत्रिणोऽध्वराणां परावतोऽस्यामष्टाचत्वारि९शच्च॥ [१२]

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्त इडा खलु
 वै पाकयज्ञः सैषाऽन्तरा प्रयाजानूयाजान् यजमानस्य लोके-

ऽवहिता॑ तामा॑ह्निय॑माणाम॒भि मन्त्र॑येत् सु॒रूप॑वर्षवर्ण॑ एहीति॑
 प॒शवो॑ वा इडा॑ प॒शूने॒वोप॑ ह्वयते य॒ज्ञं वै दे॒वा अदु॑हन् य॒ज्ञो-
 ऽसुरा॑ ५ अदुह॑त् तेऽसुरा य॒ज्ञदुग्धाः॑ परा॑ऽभवन् यो वै य॒ज्ञस्य॑
 दोहं॑ विद्वान्॥१॥

यज॑तेऽप्य॒न्यं यज॑मानं दुहे सा मे स॒त्याऽऽशी॒रस्य॑
 य॒ज्ञस्य॑ भूया॒दित्या॑हैष वै य॒ज्ञस्य॑ दोह॒स्तेनै॒वैनं॑ दुहे प्र॒त्ता
 वै गौर्दुहे॑ प्र॒त्तेडा॑ यज॑मानाय दुह ए॒ते वा इडा॑यै स्तना॒
 इडोप॑हृतेति॑ वा॒युर्व॒थ्सो यर्हि॑ हो॒तेडा॑मुप॒ह्वये॑त् तर्हि॑
 यज॑मानो हो॒ता॒र॒मीक्ष॑माणो वा॒युं मन॑सा ध्यायेन्॥२॥

मा॒त्रे व॒थ्समु॑पाव॑सृजति॒ सर्वे॑ण॒ वै य॒ज्ञेन॑ दे॒वाः सु॑व॒र्गं
 लो॒कमा॑यन् पा॒कय॑ज्ञेन॒ मन॑र॒श्राम्य॑थ्सेडा॒ मन॑मु॒पाव॑र्तत॒
 तान्दे॒वासुरा॑ व्य॒ह्वय॑न्त प्र॒तीचीं॑ दे॒वाः परा॑ची॒मसुराः॑ सा
 दे॒वानु॑पाव॑र्तत प॒शवो॑ वै तद्दे॒वान॑वृणत प॒शवो॑ऽसुरा॑नज॒हुर्य॑
 का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ परा॑चीं॒ तस्ये॒डा॒मुप॑ह्वयेताप॒शुरे॒व
 भ॑वति यं॥३॥

का॒मये॑त पशु॒मान्थ॒स्यादि॑ति॒ प्र॒तीचीं॑ तस्ये॒डा॒मुप॑ह्वयेत
 पशु॒माने॒व भ॑वति ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति स त्वा इडा॒मुप॑ह्वयेत्

य इडा॑मु॒प॒हूया॒ऽऽत्मान॑मिडा॑यामु॒प॒हूये॑तेति॒ सा नः॑ प्रि॒या
सुप्र॑तू॒र्तिर्म॑घोनीत्या॒हेडा॑मेवो॒प॒हूया॒ऽऽत्मान॑मिडा॑यामु॒प॒ हूयते॑
व्य॑स्तमिव॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यदि॑डा॑ सा॒मि प्रा॒श्नन्ति॑॥४॥

सा॒मि मा॑र्जयन्त ए॒तत् प्रति॑ वा अ॒सुरा॑णां य॒ज्ञो
व्य॑च्छिद्यत॒ ब्रह्म॑णा दे॒वाः सम॑दधु॒र्बृह॑स्पतिस्तनुतामि॒मं न॒
इत्या॑ह॒ ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृह॑स्पतिर्ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञः स॒न्दधा॑ति
विच्छि॑न्नं य॒ज्ञः स॒मि॒मं द॑धात्वित्या॑ह॒ सन्त॑त्यै वि॒श्वे दे॒वा
इ॒ह मा॑दयन्ता॒मित्या॑ह॒ सन्त॑त्यै॒व य॒ज्ञं दे॒वेभ्यो॑ऽनु॒ दिश॑ति॒ यां
वै॥५॥

य॒ज्ञे दक्षि॑णां ददा॑ति॒ ताम॑स्य प॒शवो॑ऽनु॒ सङ्का॑मन्ति॒ स ए॒ष
ई॒जा॒नो॑ऽप॒शुर्भा॑वु॒को य॑ज॒माने॑न॒ खलु॑ वै तत्का॒र्यमि॑त्या॒हुर्यथा॑
दे॒वत्रा॑ दत्तं कु॒र्वीता॑ऽऽत्मन् प॒शून् र॑मये॒तेति॑ ब्रध्न॒ पि॒न्वस्वे॑त्या॒ह
य॒ज्ञो वै ब्र॑ध्नो य॒ज्ञमे॒व तन्म॑हयत्यथो॑ दे॒वत्रै॒व दत्तं॑ कु॒रुत
आ॒त्मन् प॒शून् र॑मयते दद॑तो मे॒ मा क्षा॒यीत्या॑हाक्षि॒तिमे॒वोपै॑ति
कु॒र्वतो॑ मे॒ मोप॑ दस॒दित्या॑ह॒ भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति॥६॥

वि॒द्वान्ध्या॑ये द्यं प्रा॒श्नन्ति॒ यां वै म॒ एका॑न्नवि॒शति॑श्च॥ [१]

स॒ः श्र॑वा ह सौव॑र्चन॒सस्तु॑मि॒ञ्जमौ॑पो॒दिति॑मुवाच॒

यथ्स॒त्रिणा॒ं होता॑ऽभूः कामिडा॒मुपा॑ह्वा॒ इति॒ तामुपा॑ह्वा॒ इति॒
 होवाच॒ या प्रा॒णेन॑ दे॒वान् दा॑धार॒ व्या॒नेन॑ मनु॒ष्या॑न॒पा॒नेन॑
 पि॒तृनि॑तिं छि॒नन्ति॒ सा न छि॑नन्ती (३) इति॒ छि॑नन्तीति॒
 होवाच॒ शरी॑रं वा अ॒स्यै तदुपा॑ह्वा॒ इति॒ होवाच॒ गौर्वा - ॥ ७ ॥

अ॒स्यै शरी॑रं गां वाव तौ तत्पर्य॑वदतां या य॒ज्ञे दी॒यते॒ सा
 प्रा॒णेन॑ दे॒वान् दा॑धार॒ यया॑ मनु॒ष्या जी॒वन्ति॒ सा व्या॒नेन॑
 मनु॒ष्यान् यां पि॒तृभ्यो॒ घ्नन्ति॒ साऽपा॒नेन॑ पि॒तृन् य ए॒वं
 वेद॑ पशु॒मान् भ॑व॒त्यथ॒ वै तामुपा॑ह्वा॒ इति॒ होवाच॒ या प्र॒जाः
 प्र॒भवं॑न्तीः प्रत्या॒भव॑तीत्यन्नं वा अ॒स्यै त- ॥ ८ ॥

दुपा॑ह्वा॒ इति॒ होवा॒चौष॑धयो वा अ॒स्या अन्न॑मोष॑धयो वै
 प्र॒जाः प्र॒भवं॑न्तीः प्रत्या॒ भव॑न्ति॒ य ए॒वं वेद॑न्ना॒दो भ॑व॒त्यथ॒
 वै तामुपा॑ह्वा॒ इति॒ होवाच॒ या प्र॒जाः प॑रा॒भवं॑न्तीरनु॒गृह्णा॑ति
 प्रत्या॒भवं॑न्तीर्गृह्णातीति॒ प्रति॑ष्ठां वा अ॒स्यै तदुपा॑ह्वा॒ इति॒
 होवा॒चेयं॒ वा अ॒स्यै प्रति॑ष्ठे- ॥ ९ ॥

-यं वै प्र॒जाः प॑रा॒भवं॑न्तीरनु॒गृह्णा॑ति प्रत्या॒भवं॑न्तीर्गृह्णा॑ति॒ य
 ए॒वं वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठ॒त्यथ॒ वै तामुपा॑ह्वा॒ इति॒ होवाच॒ यस्यै
 नि॒क्रम॑णे घृ॒तं प्र॒जाः स॒जीव॑न्तीः पिब॒न्तीति॒ छि॑नन्ति॒ सा न
 छि॑नन्ती (३) इति॒ न छि॑नन्तीति॒ होवाच॒ प्र तु ज॑नय॒तीत्ये॒ष

वा इडा॒मुपा॑ह॒था इति॑ होवाच॒ वृष्टि॑र्वा इडा॒ वृष्ट्यै॑ वै नि॒क्रम॑णे
घृ॒तं प्र॒जाः स॒ञ्जीव॑न्तीः पिबन्ति॒ य एवं॑ वेद॒ प्रैव॑ जा॒यतेऽन्ना॒दो
भव॑ति॥१०॥

गौर्वा अस्यै तत् प्रतिष्ठाऽह॒था इति॑ वि॒श्व॒श्रुति॑श्च॥ [२]

प॒रोक्षं॑ वा अ॒न्ये दे॒वा इ॒ज्यन्ते॑ प्र॒त्यक्षं॑ म॒न्ये यद्य॑ज॒ते य ए॒व
दे॒वाः प॒रोक्ष॑मि॒ज्यन्ते॒ ताने॒व तद्य॑जति॒ यद॑न्वाहा॒र्यमा॑हर॒त्येते॒
वै दे॒वाः प्र॒त्यक्षं॑ यद् ब्रा॑ह्म॒णास्ता॒नेव॑ तेन॒ प्री॒णात्य॑थो
दक्षि॑णै॒वास्यै॑षाऽथो॒ यज्ञ॑स्यै॒व छि॒द्रम॑पि॒ दधा॑ति॒ यद्वै य॒ज्ञस्यै॑
क्रू॒रं यद्वि॑लि॒ष्टं तद॑न्वाहा॒र्येणा॑-॥११॥

न्वाह॑रति॒ तद॑न्वाहा॒र्यस्या॑न्वाहा॒र्यत्वं॑ दे॒वदू॑ता वा ए॒ते
यदृ॒त्विजो॑ यद॑न्वाहा॒र्यमा॑हर॒ति दे॒वदू॑ताने॒व प्री॑णाति
प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान् व्यादि॑श॒त्स रि॑रिचा॒नोऽम॑न्यत॒
स ए॒तम॑न्वाहा॒र्यम॑भ॒क्तम॑पश्यत् तमा॒त्मन्न॑धत्त॒ स वा ए॒ष
प्रा॑जाप॒त्यो यद॑न्वाहा॒र्यो यस्यै॑वं वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॑ह्रियते
सा॒क्षादे॒व प्र॒जाप॑तिमृ॒ध्नोत्य॑प॒रिमि॑तो नि॒रुप्योऽप॑रिमितः
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते-॥१२॥

रा॒प्त्यै दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते दे॒वा ए॒तं
 प्रा॑जाप॒त्यम॑न्वाहा॒र्यम॑पश्यन् तम॒न्वाह॑रन्त॒ ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्
 परा॑सु॒रा यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॑ह्रियते भव॑त्या॒त्मना॒
 परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति य॒ज्ञेन॒ वा इ॒ष्टी प॒क्वेन॑ पू॒र्त्तिं यस्यै॒वं
 वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॑ह्रियते स त्वे॒वेष्टा॑पू॒र्त्तिं प्र॒जाप॑तेर्भा॒गो-
 ऽसी॑-॥१३॥

त्या॑ह प्र॒जाप॑तिमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धय॒त्यूर्ज॑स्वा॒न्
 पय॑स्वा॒नित्या॒होर्ज॑मे॒वास्मि॑न् पयो॑ दधाति प्रा॒णापा॒नौ मे॑
 पा॒हि स॒मान॑व्या॒नौ मे॑ पा॒हीत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वेता॑मा शा॒स्ते-
 ऽक्षि॑तो॒ऽस्यक्षि॑त्यै त्वा॒ मा मे॑ क्षे॒ष्टा अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑ल्लो॒क इत्या॑ह
 क्षी॒यते॒ वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽन्न॑मि॒तः प्र॑दान॒ः ह्य॒मुष्मि॑ल्लो॒के
 प्र॒जा उ॑प॒जीव॑न्ति यदे॒वम॑भि॒मृश॑त्यक्षि॑तिमे॒वैन॑द्रमयति
 नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽन्न॑ क्षी॒यते॑॥१४॥

अ॒न्वाहा॒र्येण॑ प्र॒जाप॑तेरसि ह्य॒मुष्मि॑ल्लो॒के प॑ञ्चदश च॥ [३]

ब॒र्हिषो॑ऽहं दै॒वय॒ज्यया॑ प्र॒जावा॑न् भू॒यास॒मित्या॑ह
 ब॒र्हिषा॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत॒ तेनै॒व प्र॒जाः सृ॑जते
 नरा॒शंस॑स्या॒हं दै॒वय॒ज्यया॑ पशु॒मान् भू॒यास॒मित्या॑ह

नरा॒श॒सैन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत् तेनै॒व प॒शून्त्सृ॑जते-
 ऽग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं दै॒वय॑ज्ययाऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्रति॒ष्ठां
 ग॑मेय॒मित्या॒हाऽऽयु॑रे॒वात्मन् ध॑त्ते प्रति॑ य॒ज्ञेन॑ तिष्ठति
 दर्श॑पूर्णमा॒सयो॑र्-॥१५॥

वै दे॒वा उ॒ज्जि॑तिम॒नूद॑जयन् दर्श॑पूर्णमा॒साभ्या॑मसुरा॒नपा॑-
 नुद॑न्ता॒ग्नेर॒हमु॒ज्जि॑तिम॒नूज्जै॑ष॒मित्या॑ह दर्श॑पूर्णमा॒सयो॑रे॒व
 दे॒वता॑नां यज॑मान॒ उ॒ज्जि॑तिम॒नूज्ज॑यति दर्श॑पूर्णमा॒साभ्या॑
 भ्रातृ॑व्या॒नप॑ नुदते॒ वाज॑वतीभ्यां व्यू॒ह॒त्यन्नं॑ वै वाजो-
 ऽन्न॑मे॒वावरु॑न्धे द्वाभ्यां प्रति॑ष्ठित्यै॒ यो वै य॒ज्ञस्य॑ द्वौ दोहौ
 वि॒द्वान् यज॑त उ॒भय॑त -॥१६॥

ए॒व य॒ज्ञं दु॑हे पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्चैष वा अ॒न्यो य॒ज्ञस्य॑ दोह॒
 इडा॑याम॒न्यो यर्हि॑ होता॒ यज॑मानस्य॒ नाम॑ गृही॒यात् तर्हि॑
 ब्रू॒यादे॒मा अ॑ग्न॒न्नाशि॑षो दोह॑कामा॒ इति॑ स॒स्तुता॑ ए॒व दे॒वता॑
 दु॒हेऽथो॑ उ॒भय॑त ए॒व य॒ज्ञं दु॑हे पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्च॒ रोहि॑तेन
 त्वाऽग्नि॑र्दे॒वता॑ गमय॒त्वित्या॑हैते वै दे॒वाश्वा -॥१७॥

यज॑मानः प्र॒स्त॒रो यदे॑तैः प्र॒स्तरं॑ प्र॒हर॑ति दे॒वाश्चै॒रे॒व
 यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॒ वि ते॑ मु॒श्चामि॑ र॒शना॑ वि

र॒श्मी॒नित्या॑हैष वा अ॒ग्नेर्वि॒मो॒कस्ते॒नैवैनं॑ वि मु॒ञ्चति॑ वि॒ष्णोः॑
 शं॒यो॒र॒हं दै॒वय॒ज्यया॑ य॒ज्ञेन॑ प्र॒तिष्ठां॑ ग॒मेय॒मित्या॑ह य॒ज्ञो वै
 वि॒ष्णुर्य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्र॒ति तिष्ठति॑ सोम॑स्या॒हं दै॒वय॒ज्यया॑
 सु॒रेता॑ - ॥१८॥

रेतो॑ धिषी॒येत्या॑ह सोमो॒ वै रेतो॑धास्ते॒नैव रेत॑ आ॒त्मन्
 ध॒त्ते त्वष्ट॑र॒हं दै॒वय॒ज्यया॑ प॒शूनां॑ रू॒पं पु॒षेय॒मित्या॑ह
 त्वष्टा॒ वै प॑शूनां मि॒थुना॑नां रू॒पकृ॒त्तेनै॒व प॑शूनां
 रू॒पमा॒त्मन् ध॒त्ते दे॒वानां॑ प॒त्नीर॒ग्निर्गृ॒हप॑तिर्य॒ज्ञस्य॑ मि॒थुनं॑
 तयो॑र॒हं दै॒वय॒ज्यया॑ मि॒थुने॒न प्र भू॑यास॒मित्या॑हैतस्मा॒द्वै
 मि॒थुना॒त्प्रजा॑प॒तिर्मि॒थुने॒न ॥१९॥

प्राजा॑यत॒ तस्मा॑दे॒व यज॑मानो मि॒थुने॒न प्र जा॑यते वे॒दो-
 ऽसि॑ वि॒त्तिर॑सि वि॒देये॒त्याह वे॒देन॑ वै दे॒वा असु॑राणां वि॒त्तं
 वेद्य॑मविन्दन्त॒ तद्वे॒दस्य॑ वेद॒त्वं यद्य॑द् भ्रातृ॒व्यस्या॑भि॒ध्याये॑त्
 तस्य॑ नाम॑ गृ॒ह्णीया॑त् तदे॒वास्य॑ सर्व॑ वृ॒द्धे घृ॒तव॑न्तं कुला॒यिन॑
 रा॒यस्पोष॑ सह॒स्रिणं॑ वे॒दो द॑दातु वा॒जिन॒मित्या॑ह प्र स॒हस्रं॑
 प॒शूना॑प्रो॒त्यास्य॑ प्र॒जायां॑ वा॒जी जा॑यते॒ य ए॒वं वेद॑ ॥२०॥

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो
यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह
ध्रुवामेवाऽऽप्याययति तामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
यजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिं
स्त्वा दधामि सह यजमानेने-॥२१॥

त्याहायं वै प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिन्नेवैनं
दधाति सह यजमानेन रिच्यत इव वा एतद्यद्यजते
यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्येतावान् वै यज्ञो
यावान् यजमानभागो यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं
प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्येतद्वै सूयवसꣳ सोदकं
यद्वरुहिश्चाऽऽपश्चैतद्॥२२॥

यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदिर्यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि
निनयति स्व एवाऽऽयतने सूयवसꣳ सोदकं कुरुते
सदसि सन्मे भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं
यज्ञमेवामृतमात्मन्धत्ते सर्वाणि वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपं
यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै

दर्शपूर्णमासयोरवभृथो ॥ २३ ॥

यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव
सहावभृथमवैति विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननप-
ज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा
यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपज्यमभि जयति विष्णोः
क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं
जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि
जयति ॥ २४ ॥

इत्येतदवभृथो दिशः सप्त च ॥ [५]

अगन्म सुवः सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति
सन्दृशस्ते मा छिन्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा
वृक्षीत्याह यथायजुरेवैतत्सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा
अस्यायुर्मे धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा
एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते यो ॥ २५ ॥

विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः
क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान्
क्रमेत य इमाल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं

लो॒कं प्र॒त्यव॒रोहे॒दित्ये॒ष वा अ॒स्य लो॒कस्य॑ प्र॒त्यव॒रोहो॑
 यदाहे॒दम॒हम॒मुं भ्रातृ॑व्यमा॒भ्यो दिग्भ्यो॑ऽस्यै दि॒व इती॑माने॒व
 लो॒कान्भ्रातृ॑व्यस्य सं॒विद्य पुन॑रि॒मं लो॒कं प्र॒त्यव॒रोह॑ति
 सं॥२६॥

ज्योति॑षाऽभू॒वमित्या॑हास्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति तिष्ठ॑त्यै॒न्द्रीमा॒-
 वृ॒तम॒न्वाव॑र्त॒ इत्या॑हासौ वा आ॒दित्य॑ इन्द्र॒स्तस्यै॒वाऽऽ-
 वृ॒तम॒नु प॒र्याव॑र्तते दक्षि॒णा प॒र्याव॑र्तते स्वमे॒व वी॒र्यम॑नु
 प॒र्याव॑र्तते तस्मा॒द्वक्षि॑णोऽर्ध आ॒त्मनो॑ वी॒र्याव॑त्तरोऽथो॑
 आ॒दित्य॑स्यै॒वाऽऽवृ॒तम॒नु प॒र्याव॑र्तते स॒महं प्र॒जया॑ सं मया॑
 प्र॒जेत्या॑हाऽऽशिष॑-॥२७॥

मे॒वैता॑मा शा॒स्ते समि॑द्धो अ॒ग्ने मे दी॑दिहि स॒मेद्धा
 ते अ॒ग्ने दी॒द्यास॑मित्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैत॑द्वसु॒मान् य॒ज्ञो
 वसी॑यान् भूयास॑मित्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते ब॒हु वै
 गा॒र्हप॑त्यस्यान्ते॑ मि॒श्रमि॑व च॒र्यत आ॒ग्निपा॑वमा॒नीभ्यां॑
 गा॒र्हप॑त्यमुप॑ तिष्ठते पु॒नात्ये॑वाग्निं पु॒नीत आ॒त्मानं॑ द्वा॒भ्यां
 प्र॒तिष्ठि॑त्या अ॒ग्ने गृ॑हप॒त इत्या॑ह॥२८॥

यथाय॒जुरे॒वैत॑च्छ्रु॒तं हि॒मा इत्या॑ह श॒तं त्वा॑

हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नामं गृह्णात्यन्नादमेवैनं
 करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति
 ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी
 पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति
 ब्रूयाद्यस्य पुत्रो ॥ २९ ॥

जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति यो वै यज्ञं
 प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स
 त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति
 प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्या ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं
 प्रदहोऽग्ने व्रतपते व्रतमचारिषमित्याह व्रतमेव ॥ ३० ॥

वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ एति
 न नि वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते
 तमभि नि वर्तते यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य
 पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरालभतेऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड्
 आहिताग्निः सन्नसभः पशवः खलु वै ब्राह्मणस्य सभेष्वा
 प्राडुत्क्रम्य ब्रूयाद्गोमां अग्नेऽविमां अश्वी यज्ञ इत्यव
 सभां रुन्धे प्र सहस्रं पशूनां प्रोत्यास्य प्रजायां वाजी

जायते॥ ३१॥

यः स म॒शिषं॑ गृहप॒त इत्या॑ह॒ यस्य॑ पु॒त्रो ब्र॑तमे॒व खलु॑ वै चतुर्विंशतिश्च॥—[६]

दे॒वं स॒वि॒तः प्र॒सु॒व य॒ज्ञं प्र॒सु॒व य॒ज्ञप॑तिं॒ भगा॑य दि॒व्यो
गन्ध॑र्वः। के॒त॒पूः के॒तं नः॑ पु॒नातु॑ वा॒चस्प॑ति॒र्वाचं॑म॒द्य स्व॑दाति
नः॥ इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒स्त्वया॑ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यात्॥
वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तरं॑ म॒हीम॑दि॒तिं नाम॑ वच॒सा करा॑महे।
यस्या॑मि॒दं वि॒श्वं भुव॑नमावि॒वेश॑ तस्यां॑ नो दे॒वः स॒वि॒ता धर्म॑
सावि॑षत्॥ अ-॥ ३२॥

फ॒स्वन्त॑र॒मृतं॑म॒प्सु भै॑ष॒जम॒पामु॑त प्र॒शंस्ति॒ष्वश्वा॑ भवथ
वाजि॑नः॥ वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वा गन्ध॑र्वाः सप्तविंशतिः। ते
अ॒ग्रे अ॒श्वमा॑युञ्जन्ते अ॒स्मिञ्ज॒वमा॑दधुः॥ अ॒पां न॑पादाशुहेमन्
य ऊ॒र्मिः क॒कुद्म॑ान् प्र॒तू॒र्तिर्वा॒जसा॑त॒मस्ते॒नायं॑ वाज॑ः सेत्॥
वि॒ष्णोः क्र॒मोऽसि॑ वि॒ष्णोः क्र॒ान्तम॑सि॒ विष्णो॑र्वि॒क्रान्त॑मस्य॒ङ्कौ
न्य॒ङ्काव॑भितो॒ रथं॑ यौ ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रम॑नु॒ स॒श्वर॑न्तौ
दूरे॑हेतिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒त॒त्री ते नो॑ऽग्नयः॒ पप्र॑यः पारयन्तु॥ ३३॥

अ॒प्सु न्य॒ङ्कौ प॑ञ्चदश च॥—[७]

देवस्याह॑ स॒वितुः प्र॑स॒वे बृह॑स्पति॒ना वाज॑जिता॒ वाजं
जेषं देवस्याह॑ स॒वितुः प्र॑स॒वे बृह॑स्पति॒ना वाज॑जिता॒
वर्षि॑ष्ठं नाक॑ रुहेय॒मिन्द्रा॑य॒ वाचं वद॑तेन्द्रं॒ वाजं
जापय॑तेन्द्रो॒ वाजंमजयित्। अश्वा॑जनि॒ वाजिनि॒ वाजेषु॑
वाजिनीव॒त्यश्वा॑न्त्स॒मत्सु॑ वाजय॥ अर्वा॑ऽसि॒ सप्ति॑रसि
वा॒ज्यसि॒ वाजिनो॒ वाजं धावत॑ म॒रुता॑ प्रस॒वे ज॑यत॒ वि
यो॒जना॑ मिमीध्व॒मध्व॑नः स्क॒न्नीत॑॥ ३४॥

काष्ठां गच्छ॑त॒ वाजे॑वाजेऽवत॒ वाजिनो॒ नो धने॑षु विप्रा
अमृ॑ता ऋत॒ज्ञाः॥ अ॒स्य मध्वः॑ पिबत मा॒दय॑ध्वं तृ॒प्ता या॑त
प॒थिभिर्दे॒वयानैः॑॥ ते नो अ॒र्वन्तो ह॑वन्श्रुतो॒ हवं विश्वे॑ शृण्वन्तु
वा॒जिनः॑॥ मि॒तद्र॑वः सहस्र॒सा मेध॑सा॒ता सनि॑ष्यवः। म॒हो
ये रत्न॑ स॒मिथे॑षु ज॒ग्निरे॑ शं नो भवन्तु वा॒जिनो॒ हवेषु॑॥
दे॒वता॑ता मि॒तद्र॑वः स्व॒र्काः। ज॒म्भय॑न्तोऽहिं वृ॒कः रक्षा॑सि॒
सने॑म्य॒स्मद्यु॑यव॒न्न॥ ३५॥

मी॒वाः॥ ए॒ष स्य वा॒जी क्षि॑प॒णिं तु॑र॒ण्यति॑ ग्री॒वायां॑
ब॒द्धो अ॑पि॒कक्ष॑ आ॒सनि॑। ऋतुं दधि॒क्रा अनु॑ स॒न्तवी॑त्वत्
प॒थामङ्का॑स्यन्वा॒पनी॑फणत्॥ उ॒त स्मा॑स्य॒ द्रव॑तस्तु॒रण्य॑तः

पु॒र्णं न वे॒रनु॑ वा॒ति प्र॒ग॒र्धि॒नः॑। श्ये॒नस्यै॒व ध्र॒ज॑तो अ॒ङ्ग॒सं
परि॑ दधि॒क्राव्णः॑ स॒होर्जा॑ त॒रि॒त्रतः॑॥ आ मा॒ वाज॑स्य
प्रस॒वो ज॑ग॒म्या॒दा द्या॒वापृ॑थि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। आ मा॑ ग॒न्तां
पि॒तरा॑॥ ३६॥

मा॒तरा॒ चाऽऽमा॒ सोमो॑ अमृ॒त॒त्वाय॑ ग॒म्यात्॥
वाजि॑नो वाजजि॒तो वाज॑ꣳ स॒रि॒ष्यन्तो॒ वाजं॑ जे॒ष्यन्तो॒
बृ॒ह॒स्पते॑र्भा॒गम॑व॒ जिघ्र॑त॒ वाजि॑नो वाजजि॒तो वाज॑ꣳ
ससृ॒वाꣳसो॒ वाजं॑ जि॒गि॒वाꣳसो॒ बृ॒ह॒स्पते॑र्भा॒गे नि मृ॑द्धमि॒यं
वः सा स॒त्या स॒न्धाऽभू॑द्यामि॒न्द्रेण॑ स॒मध॑ध्व॒मर्जी॑जि॒पत॑
व॒नस्प॑तय॒ इन्द्रं॑ वाजं॒ विमु॑च्यध्वम्॥ ३७॥

स्क॒न्नीत॑ यु॒यव॑न्पि॒तरा॒ द्विच॑त्वारिꣳशच्च॥ [८]

क्ष॒त्रस्यो॒ल्ब॑मसि क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि॒ जाय॑ एहि॒ सुवो॑
रोहा॑व॒ रोहा॑व॒ हि सु॒व॒र॒हं ना॑वु॒भयोः॑ सु॒वो रो॑क्ष्यामि॒ वाजं॑श्च
प्रस॒वश्चा॑पि॒जश्च॑ क॒तुश्च॑ सु॒वश्च॑ मृ॒धा च॑ व्य॒श्जि॑यश्चाऽ-
ऽन्त्याय॑नश्चान्त्य॑श्च भौ॒व॒नश्च॑ भु॒व॒नश्चा॑धि॒पति॑श्च। आ॒यु॑र्य॒ज्ञेन॑
कल्प॑तां प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तामपा॒नो -॥ ३८॥

य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां व्या॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां चक्षु॑र्य॒ज्ञेन॑

कल्पतां॑ श्रोत्रं॑ यज्ञेन॑ कल्पतां॑ मनो॑ यज्ञेन॑ कल्पतां॑
वाग्यज्ञेन॑ कल्पतामात्मा॑ यज्ञेन॑ कल्पतां॑ यज्ञो॑ यज्ञेन॑
कल्पतां॑ सुवर्दे॒वाः अ॒गन्मा॒मृता॑ अभूम॒ प्रजाप॑तेः प्रजा
अ॒भूम॒ सम॒हं प्र॒जया॑ सं मया॑ प्रजा॒ सम॒हः रा॒यस्पोषे॑ण
सं मया॑ रा॒यस्पोषो॑ऽन्नाय॒ त्वाऽन्नाद्या॑य॒ त्वा वाजा॑य॒ त्वा
वाज॒जित्या॑यै॒ त्वाऽमृत॑मसि॒ पुष्टि॑रसि॒ प्र॒जन॑नमसि॥ ३९॥

अ॒पा॒नो वाजा॑य॒ नवं॑ च॥ [९]

वाज॑स्ये॒मं प्र॑स॒वः सु॑षुवे॒ अग्रे॑ सोम॒ः राजा॑न॒मोष॑धीष्वप्सु।
ता अ॒स्मभ्यं॑ मधु॒मती॑र्भवन्तु॒ वय॑ः रा॒ष्ट्रे जा॑ग्रियाम॒ पुरोहि॑ताः॥
वाज॑स्ये॒दं प्र॑स॒व आ ब॑भूवे॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नानि स॒र्वतः॑।
स वि॒राजं॑ प॒र्येति॑ प्रजा॒नन् प्र॒जां पुष्टि॑ व॒र्धय॑मानो अ॒स्मे॥
वाज॑स्ये॒मां प्र॑स॒वः शि॑श्रिये॒ दिव॑मि॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नानि
स॒म्राट्। अदि॑त्सन्तं दापयतु प्रजा॒नन् र॒यिं॥ ४०॥

च॑ नः॒ सर्व॑वीरां॒ नि य॑च्छतु॥ अग्रे॑ अ॒च्छा व॑दे॒ह नः॒ प्रति॑
नः सु॒मना॑ भव। प्र॒ णो॑ यच्छ॒ भुव॑स्पते॒ धन॑दा अ॒सि न॒स्त्वम्॥
प्र॒ णो॑ यच्छ॒ त्वर्य॑मा प्र॒ भगः॒ प्र बृ॑हस्पतिः। प्र॒ दे॒वाः प्रो॑त
सू॒नृता॒ प्र वाग्दे॒वी द॑दातु नः॥ अ॒र्यम॑णं॒ बृह॑स्पति॒मिन्द्रं॑ दाना॒य

चोदय। वाचं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं॥४१॥

च वाजिनम्॥ सोमं राजानं वरुणमग्निमन्वारभामहे।
आदित्यान् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम्॥ देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै
वाचो यन्तुर्यत्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य
बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामि॥४२॥

रयिं सवितारं षड्विंशच्च॥ [१०]

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयदश्विनौ द्व्यक्षरेण प्राणापाना-
वुदजयतां विष्णुस्त्र्यक्षरेण त्रीलोकानुदजयत्सोमश्चतुरक्षरेण
चतुष्पदः पशूनुदजयत् पूषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयद्धाता
षडक्षरेण षडृतूनुदजयन्मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तपदां
शक्वरीमुदजयन् बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयन्मित्रो
नवाक्षरेण त्रिवृतं स्तोममुदजय-॥४३॥

द्वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयदिन्द्र एकादशाक्षरेण
त्रिष्टुभमुदजयद् विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन्
वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशं स्तोममुदजयन् रुद्राश्चतुर्दशा-
क्षरेण चतुर्दशं स्तोममुदजयन्नादित्याः पञ्चदशाक्षरेण

पञ्चद॒शः॑ स्तोम॒मुद॑जयन्नदि॒तिः॑ षोड॑शाक्षरेण षोड॒शः॑
 स्तोम॒मुद॑जयत् प्र॒जाप॑तिः सप्तद॑शाक्षरेण सप्तद॒शः॑
 स्तोम॒मुद॑जयत् ॥ ४४ ॥

अ॒ज॒य॒त् षट्त्वारि॑ंशच्च॥ [११]

उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽसि॑ नृष॒दं॑ त्वा द्रुष॒दं॑ भुव॒न॒स॒द॒मिन्द्रा॑य
 जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य त्वो॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒-
 ऽस्य॑प्सुष॒दं॑ त्वा घृ॒त॒स॒दं॑ व्योम॒स॒द॒मिन्द्रा॑य जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष
 ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य त्वो॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽसि॑ पृथि॒वि॒ष॒दं॑ त्वा-
 ऽन्तरि॑क्ष॒स॒दं॑ ना॒क॒स॒द॒मिन्द्रा॑य जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य
 त्वा॥ ये॒ ग्र॒हाः॑ पञ्च॒ज॒नीना॒ येषां॑ ति॒स्रः॑ प॑र॒म॒जाः॑ । दै॒व्यः॑
 को॒शः॑ - ॥ ४५ ॥

स॒म॒भू॒जितः॑ । तेषां॑ वि॒शि॒प्रि॒याणा॒मिष॑मूर्जः॑ स॒म॒ग्र॒भी॒मेष॑
 ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य त्वा॥ अ॒पाः॑ र॒स॒मु॒द्वय॑सः॑ सूर्य॑रश्मिः॑
 स॒मा॒भू॒तम् । अ॒पाः॑ र॒स॑स्य॒ यो र॒स॒स्तं॑ वो॒ गृ॒ह्णाम्यु॒त्त॒म॒मेष॑
 ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य त्वा॥ अ॒या वि॒ष्ठा ज॒न॒य॒न्क॑र्वराणि॒ स हि॑
 घृ॒णि॒रु॒रु॒र्वरा॑य गा॒तुः । स प्र॒त्यु॒दै॒द्ध॒रुणो॑ म॒ध्वो अ॒ग्रः॑ स्वा॒यां
 य॒त्त॒नुवा॑ त॒नू॒मैर॑यत । उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽसि॑ प्र॒जाप॑तये त्वा

जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा॥४६॥

कोशस्तनुवां त्रयोदश च॥ [१२]

अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः।
अन्विन्द्रः रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम्॥
अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये।
अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये॥
इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम्। न ह्यस्या अपरं
चन जरसा॥४७॥

मरते पतिः॥ नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर् ऋते।
यस्येदमप्यः हविः प्रियं देवेषु गच्छति॥ यो जात एव प्रथमो
मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत्। यस्य शुष्माद्रोदसी
अभ्यसेतां नृम्णस्य महा स जनासु इन्द्रः॥ आ ते मह
इन्द्रोत्युग्र समन्यवो यथ्समरन्त सेनाः। पताति दिद्युन्नर्यस्य
बाहुवोर्मा ते॥४८॥

मनो विष्वद्रियग्विचारीत्॥ मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः
प्र दाशुषे दातवे भूरि यत् ते। नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन् ते
उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः॥ आ तू भर माकिरेतत्

परि॑ष्ठाद्विद्वा॒ हि त्वा॒ वसु॑पतिं॒ वसू॑नाम्। इन्द्र॒ यत् ते॒ माहि॑नं॒
दत्र॑मस्त्य॒स्मभ्यं॒ तद्ध॑र्यश्च॒॥४९॥

प्र य॑न्धि॥ प्र॒दा॒तार॑ हवामह॒ इन्द्र॒मा ह॒विषा॑ व॒यम्। उ॒भा
हि ह॒स्ता वसु॑ना पृ॒णस्वाऽऽप्र य॑च्छ दक्षि॑णा॒दोत स॒व्यात्॥
प्र॒दा॒ता व॒ज्री वृष॑भस्तु॒राषा॑द्दुष्मी॒ राजा॑ वृ॒त्रहा॑ सौम॒पावा॑।
अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ब॒र्हिष्या॑ निषद्याथा॒ भव॑ यज॑मानाय॒ शं योः॥
इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॒ स्ववा॑ अवो॒भिः सुमृ॑डी॒को भ॑वतु वि॒श्ववे॑दाः।
बा॒धतां॑ द्वेषो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑ सु॒वीर्य॑स्य॒॥५०॥

पत॑यः स्याम॥ तस्य॑ व॒यं सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्यापि॒ भद्रे॑
सौम॑न॒से स्या॑म। स सु॒त्रामा॒ स्ववा॑ इन्द्रो॑ अ॒स्मे आ॒राचि॑द्वेषः
सनु॑तर्यु॒योतु॥ रे॒वती॑र्नः सध॒माद् इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः।
क्षु॑मन्तो॒ याभि॑र्मदे॒म॥ प्रो ष्व॑स्मै पु॒रोर॒थमिन्द्रा॑य शू॒षम॑र्चत।
अ॒भीके॑ चिदु॒ लोक॑कृ॒त्सङ्गे॑ स॒मथ्सु॑ वृ॒त्रहा॑। अ॒स्माकं॑ बोधि
चोदि॑ता नभ॑न्तामन्य॒केषा॑म्। ज्या॒का अधि॑ धन्व॑सु॒॥५१॥

जरसा॒ मा तै॑ हर्यश्च सु॒वीर्य॑स्याध्येकं च॥ [१३]

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रश्नः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ ये
प्र॒त्यञ्चः॒ शम्या॑या अव॒शीय॑न्ते॒ तन्नैर्ऋ॑तमेक॑कपालं॒ कृष्णं॑
वासः॑ कृष्णतूषं॒ दक्षि॑णा॒ वीहि॑ स्वाहाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण ए॒ष
ते॑ निर्ऋ॒ते भा॒गो भू॒ते ह॒विष्म॑त्यसि मु॒ञ्चेम॑म॒हंसः॒ स्वाहा॒
नमो॑ य इ॒दं च॒कारा॑ऽऽदि॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति वरो॒ दक्षि॑णाऽ-
ऽग्रावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ वाम॑नो व॒ही दक्षि॑णाऽग्री॒षोमी॑य-
॥ १ ॥

मेका॑दशकपालं॒ हिर॑ण्यं॒ दक्षि॑णैन्द्रमेका॑दशकपालमृष॒भो
व॒ही दक्षि॑णाऽऽग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालमैन्द्रं॒ दध्य॑ष॒भो व॒ही
दक्षि॑णैन्द्रा॒ग्रं द्वा॑दशकपालं॒ वैश्व॑दे॒वं च॒रुं प्र॑थम॒जो व॒त्सो
दक्षि॑णा सौ॒म्यः॒ श्या॑माकं च॒रुं वा॒सो दक्षि॑णा॒ सर॑स्वत्यै
च॒रुः॒ सर॑स्वते च॒रुं मि॑थुनौ गावौ॒ दक्षि॑णा ॥ २ ॥

अ॒ग्री॒षोमी॑यं चतु॒स्त्रिंशच्च॑ ॥ [१]

आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति सौ॒म्यं च॒रुः॒ सा॒वि॒त्रं
द्वा॑दशकपालं॒ सा॒र॒स्वतं॒ च॒रुं पौ॒ष्णं च॒रुं मा॒रु॒तः॒

सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालम्॥३॥

अग्नेयमष्टादश॥ [२]

ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं मारुतीमामिक्षां वारुणीमामिक्षां
कायमेककपालं प्रधास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः
करम्भेण सजोषसः॥ मो षू णं इन्द्र पृथ्सु देवास्तु स्म ते
शुष्मिन्नवया। मही ह्यस्य मीढुषो यव्या। हविष्मतो मरुतो
वन्दते गीः॥ यद् ग्रामे यदरण्ये यत्सभायां यदिन्द्रिये।
यच्छूद्रे यदर्य एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि
तस्यावयजनमसि स्वाहा॥ अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा
मयोभुवा॥ देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेतं सुदानवः॥४॥

वयं यद् विश्वतिश्च॥ [३]

अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं
सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यन्दिने चरुं मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुं पूर्णां दर्वि परां पत
सुपूर्णां पुनरापत। वस्त्रेव वि क्रीणावहा इषमूर्जं शतक्रतो॥
देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे। निहारमिन्नि मे

हरा निहारं॥५॥

नि हरामि ते॥ मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशः
सप्तकपालं निर्वपति साकः सूर्येणोद्यताग्नेयमष्टाकपालं
निर्वपति सौम्यं चरुः सावित्रं द्वादशकपालः
सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमैन्द्राग्नमेकादशकपालमैन्द्रं
चरुं वैश्वकर्म्मणमेककपालम्॥६॥

हरा निहारं त्रिंशच्च॥ [४]

सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो
बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवाच्यायै दुग्धे
मन्थमेतत् ते तत् ये च त्वामन्वेतत् ते पितामह प्रपितामह
ये च त्वामन्वत्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वः सुसुन्दशं त्वा
वयं मघवन् मन्दिषीमहि॥ प्र नूनं पूर्णवंन्धुरः स्तुतो यासि
वशाः अनु॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥॥७॥

अक्षन्नमीमदन्त ह्यवं प्रिया अधूषत॥ अस्तोषत
स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥
अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त
पितरः॥ परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पृथिभिः पूर्यैः॥ अथा

पितृन्सुविदत्रां॑ अपीत॑ यमेन॑ ये संध॒मादं॑ मद॑न्ति॥ मनो॒
न्वा हु॑वामहे नाराश॑सेन॒ स्तोमै॑न पित॒ृणां च॒ मन्म॑भिः॥
आ॥८॥

न॑ एतु॒ मनः॒ पुनः॒ ऋत्वे॒ दक्षा॑य जीव॒सै॑॥ ज्योक् च॒ सूर्यं॑
दृ॒शे॥ पुन॑र्नः पि॒तरो॒ मनो॒ ददा॑तु दैव्यो॒ जनः॑॥ जी॒वं ब्रा॑तः
सचे॑महि॥ यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा
जिहि॑सि॒म॥ अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑देन॒सो गार्ह॑पत्यः प्र मु॑ञ्चतु
दुरि॒ता या॑नि चकृ॒म करो॑तु मा॒मने॑नसम्॥९॥

हरी॒ मन्म॑भिरा चतु॑श्चत्वारि॑शच्च॥ [५]

प्र॒ति॒पू॒रुष॑मेक॑कपा॒ला॒न्निर्व॑प॒त्येक॑मति॑रिक्तं॒ याव॑न्तो गृ॒ह्याः॑
स्म॒स्तेभ्यः॒ कर्म॑करं पशूनां॑ शर्मा॑सि॒ शर्म॑ यज॑मानस्य॒ शर्म॑ मे
य॒च्छैकं॑ ए॒व रु॒द्रो न द्वि॑तीयाय तस्थ आ॒खुस्तै॑ रु॒द्र प॒शुस्तं॑
जु॒षस्वैष॑ ते॒ रु॒द्र भा॒गः स॒ह स्व॑स्राऽम्बि॑कया॒ तं जु॑षस्व
भे॒षजं॑ गवेऽश्वा॑य॒ पुरु॑षाय भे॒षज॑मथो अ॒स्मभ्यं॑ भे॒षजं॑
सुभे॑षजं॥१०॥

यथाऽस॑ति॥ सु॒गं मे॒षाय॑ मे॒ष्या॑ अवा॑म्ब रु॒द्रम॑दिम॒ह्यव॑ दे॒वं
त्र्य॑म्बकम्॥ यथा॑ नः श्रेय॑सः कर॒द्यथा॑ नो वस्य॑सः कर॒द्यथा॑

नः पशुमत्तुः कर्द्वथा नो व्यवसाययात्॥ त्र्यम्बकं यजामहे
 सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मा-
 ऽमृतात्॥ एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन पुरो
 मूर्जवतोऽतीह्यवततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः॥११॥

सुभेषजमिहि त्रीणि च॥ [६]

ऐन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय
 पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं
 द्वादशगवः सीरं दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं
 गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधिं वारुणं यवमयं चरुं वहिनीं
 धेनुर्दक्षिणा ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्रा दक्षिणसदो यमनेत्राः
 पश्चात्सदः सवितृनेत्रा उत्तरसदो वरुणनेत्रा उपरिषदो
 बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो॥१२॥

नमस्तेभ्यः स्वाहा समूढः रक्षः सन्दग्धः रक्ष इदमहः
 रक्षोऽभि सं दहाम्यग्नये रक्षोघ्ने स्वाहा यमाय सवित्रे
 वरुणाय बृहस्पतये दुवस्वते रक्षोघ्ने स्वाहा प्रष्टिवाही रथो
 दक्षिणा देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यां रक्षसो वधं जुहोमि हतः रक्षोऽवधिष्म रक्षो

यद्वस्ते तदक्षिणा॥१३॥

तेभ्यः पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [७]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै
चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं
मिथुनौ गावौ दक्षिणाऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं
निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं
वामनो वही दक्षिणाऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपतीन्द्रा-
सोमीयमेकादशकपालं सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा सोमापौष्णं
चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुं श्यामो दक्षिणा
वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा वारुणं
यवमयं चरुमश्वो दक्षिणा॥१४॥

निरष्टौ च॥ [८]

बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो
दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृह ऋषभो दक्षिणा-
ऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दक्षिणा नैर्ऋतं चरुं
परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं कृष्णा कूटा

दक्षिणाऽऽग्नेयमृष्टाकपालः५ सेनान्यो गृहे हिरण्यं दक्षिणा
वारुणं दशकपालः५ सूतस्य गृहे महानिरष्टो दक्षिणा
मारुतः५ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे पृश्निर्दक्षिणा सावित्रं
द्वादशकपालं॥१५॥

क्षत्तुर्गृह उपध्वस्तो दक्षिणाऽऽश्विनं द्विकपालः५
सङ्गृहीतुर्गृहे संवात्यो दक्षिणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे
श्यामो दक्षिणा रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे शबल
उद्गारो दक्षिणेन्द्राय सुत्राम्नो पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति
निर्वपतीन्द्रायाः५ होमुचेऽयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा
वृत्रं वेध्यान्मैत्राबार्हस्पत्यं भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे
स्वयम्मूर्ते स्वयम्मथित आज्य आश्वत्थे॥१६॥

पात्रे चतुःस्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाः५ श्वाकर्णाः५ श्व
तण्डुलान् वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पयसि बार्हस्पत्यो
येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः स्वयं कृता वेदिर्भवति स्वयन्दिनं
बर्हिः स्वयं कृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा॥१७॥

सावित्रं द्वादशकपालमाश्वत्थे त्रयस्त्रिंशच्च॥—————[१]

अग्रये गृहपतये पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां

ब्रीहीणां॑ सोमाय॑ वनस्पतये॑ श्यामाकं॑ चरुं॑ सवित्रे॑
 सत्यप्रसवाय॑ पुरोडाशं॑ द्वादशकपालमाशूनां॑ ब्रीहीणां॑
 रुद्राय॑ पशुपतये॑ गावीधुकं॑ चरुं॑ बृहस्पतये॑ वाचस्पतये॑ नैवारं॑
 चरुमिन्द्राय॑ ज्येष्ठाय॑ पुरोडाशमेकादशकपालं॑ महाब्रीहीणां॑
 मित्राय॑ सत्यायाऽऽम्बानां॑ चरुं॑ वरुणाय॑ धर्मपतये॑ यवमयं॑
 चरुं॑ सविता त्वां॑ प्रसवानां॑ सुवतामग्निर्गृहपतीनां॑ सोमो॑
 वनस्पतीनां॑ रुद्रः॑ पशूनां॑॥१८॥

बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो॑ ज्येष्ठानां॑ मित्रः॑ सत्यानां॑ वरुणो॑
 धर्मपतीनां॑ ये देवा देवसुवः॑ स्थ त इममा॑मुष्याय॑णम॑नमित्राय॑
 सुवध्वं॑ महते॑ क्षत्राय॑ मह॑त आधि॑पत्याय॑ मह॑ते जान॑राज्यायैष
 वो॑ भरता॑ राजा॑ सोमोऽस्माकं॑ ब्राह्मणानां॑ राजा॑ प्रति॑
 त्यन्नाम॑ राज्यम॑धायि॑ स्वां तनु॑वं वरु॑णो अशि॑श्रेच्छुचैर्मि॑त्रस्य॑
 व्रत्या॑ अभू॑माम॑न्महि॑ मह॑त ऋ॒तस्य॑ नाम॑ सर्वे॑ व्रा॒ता
 वरु॑णस्याभू॑वन्वि॑ मि॒त्र ए॒वैररा॑तिम॒तारी॑दसू॒षुदन्त॑ य॒ज्ञियां॑
 ऋ॒तेन॑ व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माणं॑ न आ॒नङ् वि॑ष्णोः॑ क्रमो॑ऽसि॑
 वि॒ष्णोः॑ क्रा॒न्तम॑सि॑ वि॒ष्णोर्वि॑क्रा॒न्तम॑सि॑॥१९॥

अ॒र्थे॒तः स्था॒ऽपां पति॑रसि॒ वृषा॑स्यूर्मिर्वृष॒सेनो॑ऽसि
 ब्रज॒क्षितः॑ स्थ म॒रुता॒मोजः॑ स्थ सूर्य॑वर्चसः स्थ सूर्य॑त्वचसः
 स्थ मा॒न्दाः स्थ वा॒शाः स्थ श॒क्र॑रीः स्थ वि॒श्वभृ॑तः स्थ
 जन॒भृ॑तः स्था॒ऽग्नेस्ते॑ज॒स्याः स्था॒ऽपामो॑षधीना॒५ रसः॑
 स्था॒ऽपो दे॒वीर्मधु॑मतीरगृह्ण॒न्नूर्ज॑स्वती राज॒सूया॑य चि॒ता॒नाः।
 याभि॑र्मि॒त्रावरु॑णाव॒भ्यषि॑ञ्चन् याभि॒रिन्द्र॑मन॒यन्न॑त्यरा॒तीः॥
 रा॒ष्ट्र॒दाः स्थ रा॒ष्ट्रं द॑त्त॒ स्वाहा॑ रा॒ष्ट्र॒दाः स्थ रा॒ष्ट्रम॑मुष्मै
 दत्त॥ २० ॥

अत्येकादश च॥ [११]

दे॒वी॒रापः॑ सं मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः सृज्य॒ध्वं म॒हि वर्चः॑
 क्ष॒त्रिया॑य वन्वा॒ना अना॑धृष्टाः सी॒द॒तोर्ज॑स्वती॒र्महि॑ वर्चः
 क्ष॒त्रिया॑य दध॑ती॒रनि॑भृष्टमसि वा॒चो ब॒न्धुस्त॑पोजाः सोम॑स्य
 दा॒त्रम॑सि शु॒क्रा वः॑ शु॒क्रेणोत्पु॑नामि च॒न्द्राश्च॒न्द्रेणा॑मृता॒ अमृ॑तेन॒
 स्वाहा॑ राज॒सूया॑य चि॒ता॒नाः॥ स॒ध॒मादो॑ द्यु॒ग्निनी॒रूर्ज॑ ए॒ता
 अ॒नि॑भृष्टा अप॒स्युवो॑ वसा॑नः। प॒स्त्या॑सु च॒क्रे वरु॑णः
 स॒धस्थ॑मपा॒५ शिशु॑र्-॥ २१ ॥

मातृ॑त॒मास्व॑न्तः॥ क्ष॒त्रस्यो॑ल्ब॒मसि॑ क्ष॒त्रस्य॑ योनि॒रस्यावि॑न्नो
 अ॒ग्निर्गृ॑हप॒तिरावि॑न्न इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्च॑वा॒ आवि॑न्नः पू॒षा वि॒श्ववे॑दा
 आवि॑न्नो मि॒त्रावरु॑णावृ॒तावृ॑धा॒वावि॑न्ने द्यावा॑पृथि॒वी धृ॑तव्र॒ते
 आवि॑न्ना दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑प्यावि॑न्नोऽय॒मसा॑वा॒मुष्या॑य॒णोऽस्यां॑
 वि॒श्वस्मिन् रा॒ष्ट्रे म॑ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒हत् आधि॑पत्याय म॒हते
 जान॑राज्यायैष वो॑ भर॒ता राजा॑ सोमो॒ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॑ ५
 राजेन्द्र॑स्य॥ २२॥

वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑स्त्वया॒यं वृ॒त्रं वे॑ध्याच्छत्रु॒बाध॑नाः स्थ
 पा॒त मा॑ प्र॒त्यश्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यश्च॑म॒न्वश्च॑ मा पा॒त दि॒ग्भ्यो
 मा॑ पा॒त वि॒श्वो॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒त हि॒र॑ण्यवर्णावुषसा॑
 वि॒रोके॑ऽयः स्थू॒णावु॑दि॒तौ सूर्य॑स्याऽऽरो॑हतं वरुण मि॒त्रं गर्त॑
 तत॑श्चक्षाथामदि॒तिं दि॒तिं च॥ २३॥

शिशुरिन्द्रस्यैकचत्वारि५शच्च॥ [१२]

स॒मिध॒मा ति॑ष्ठ गाय॒त्री त्वा॒ छन्द॑सामवतु त्रि॒वृथ॑स्तोमो
 रथ॑न्तर५ सामा॒ग्निर्दे॒वता॒ ब्रह्म॑ द्रवि॑णमु॒ग्रामा ति॑ष्ठ त्रि॒ष्टुप् त्वा॒
 छन्द॑सामवतु पञ्चद॒शः स्तोमो॑ बृ॒हथ्सामेन्द्रो॑ दे॒वता॑ क्ष॒त्रं द्रवि॑णं
 वि॒राज॒मा ति॑ष्ठ जग॑ती त्वा॒ छन्द॑सामवतु सप्तद॒शः स्तोमो॑

वैरूपं सामं मरुतो देवता विद्वविणमुदीचीमा तिष्ठानुष्टुप्
त्वा॥२४॥

छन्दसामवत्वेकविंशः स्तोमो वैराजं सामं मित्रावरुणौ
देवता बलं द्रविणमूर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु
त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ शाक्ररैवते सामनी बृहस्पतिर्देवता
वर्चो द्रविणमीदृङ् चाँन्यादृङ् चैतादृङ् च प्रतिदृङ् च
मितश्च सम्मितश्च सभराः। शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च
सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मांश्च सत्यश्चर्तपाश्चा-॥२५॥

त्यंहाः। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा
सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहेन्द्राय स्वाहा
घोषाय स्वाहा श्लोकाय स्वाहाऽंशाय स्वाहा भगाय स्वाहा
क्षेत्रस्य पतये स्वाहा पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे
स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहाऽद्भ्यः
स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वाहा चराचरेभ्यः स्वाहा
परिप्लवेभ्यः स्वाहा सरीसृपेभ्यः स्वाहा॥२६॥

अनुष्टुप्चर्तपाश्च सरीसृपेभ्यः स्वाहा॥ [१३]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादमृतमसि मृत्योर्मा

पाहि दि॒द्योन्मा॑ पा॒ह्यवै॑ष्टा द॒न्द्रशू॒का नि॒रस्तं॑ न॒मुचेः॑ शि॒रः॥
 सोमो॑ रा॒जा वरु॑णो दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाच॑ः सु॒वन्तां॑
 ते ते॑ प्रा॒णः सु॑वन्तां॒ ते ते॒ चक्षुः॑ सु॒वन्तां॑ ते ते॒ श्रोत्र॑ः
 सु॒वन्ता॑ः सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्नेना॒भिषि॑श्चाम्य॒ग्नेस्-॥२७॥

तेज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सेन्द्र॒स्येन्द्रि॑येण॒ मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येण॑
 म॒रुता॑मोज॑सा क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिर॒स्यति॑ दि॒वस्पा॑हि
 स॒माव॑वृ॒त्रन्न॑ध॒रागु॑दी॒चीर॑हि॒ बु॒ध्रिय॑मनु॒ स॒ञ्चर॑न्ती॒स्ताः
 पर्व॑तस्य वृष॒भस्य॑ पृ॒ष्ठे नाव॑श्चरन्ति स्व॒सिचं॑ इ॒या॒नाः॥ रु॒द्र
 यत्ते॒ क्रयी॑ परं॒ नाम॒ तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसि। प्र॒जाप॑ते॒ न
 त्वदे॒तान्य॑न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते
 जुहु॑मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥२८॥

अ॒ग्नेस्तेका॑दश च॥ _____ [१४]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒स्त्वया॑ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यान्मि॒त्रावरु॑ण॒
 योस्त्वा॑ प्र॒शास्त्रोः॑ प्र॒शिषा॑ यु॒नज्मि॑ य॒ज्ञस्य॑ यो॒गेन॑ वि॒ष्णोः॑
 क्रमो॑ऽसि॒ विष्णोः॑ क्रा॒न्तम॑सि॒ विष्णोर्वि॑क्रा॒न्तम॑सि म॒रुतां॑
 प्र॒सवे॑ जैष॒माप्तं॑ म॒नः स॒म॒हमिन्द्रि॑येण॒ वी॒र्येण॑ प॒शूनां॑ म॒न्युर॑सि॒

तवे॑व मे॒ मन्यु॑र्भूया॒न्नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्यै माऽहं॑ मा॒तरं॑ पृथि॒वीः
हि॑सि॒षं मा॥ २९॥

मां मा॒ता पृ॑थि॒वी हि॑सी॒दिय॑द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒ह्यूर्ग॑स्यूर्जं
मे धेहि॑ यु॒ङ्क्षि॑ व॒र्चोऽसि॑ व॒र्चो मयि॑ धे॒ह्यग्र॑ये गृ॒हप॑तये
स्वाहा॒ सोमा॑य॒ वन॑स्पतये॒ स्वाहेन्द्र॑स्य॒ बला॑य॒ स्वाहा॑
म॒रुता॑मोज॒से स्वाहा॑ ह॒ः सः शु॑चि॒षद्व॑सु॒रन्तरि॑क्ष॒सद्धो॑ता
वेदि॑षदति॒थिर्दु॑रोण॒सत्। नृ॑षद्व॒रसदृ॑त॒सद्धो॑म॒सद॒ब्जा गो॒जा
ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं बृ॒हत्॥ ३०॥

हि॑सि॒षं म॑र्त॒जास्त्रीणि॑ च॥ ————— [१५]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॒णोऽसि॑ सम॒हं वि॒श्वेर्दे॑वैः क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॒रसि॑
क्ष॒त्रस्य॑ योनि॒रसि॑ स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॑मा सी॑द मा त्वां
हि॑सी॒न्मा मां हि॑सी॒न्निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॒णः प॒स्त्या॑स्वा
साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतु॑र्ब्रह्मा(३)न् त्व॑ रा॒जन् ब्र॒ह्माऽसि॑ सवि॒ता-
ऽसि॑ स॒त्यस॑वो ब्रह्मा(३)न् त्व॑ रा॒जन् ब्र॒ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि
स॒त्यौजाः॥ ३१॥

ब्रह्मा(३)न् त्व॑ रा॒जन् ब्र॒ह्माऽसि॑ मि॒त्रोऽसि॑ सु॒शेवो॑
ब्रह्मा(३)न् त्व॑ रा॒जन् ब्र॒ह्माऽसि॑ वरु॒णोऽसि॑ स॒त्यध॑र्मेन्द्र॒स्य

वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रध्य दिशोऽभ्ययं राजा-
 ऽभूत्सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्। अपां नष्ट्रे
 स्वाहोर्जो नष्ट्रे स्वाहाऽग्रये गृहपतये स्वाहा॥ ३२॥

सत्योजाँश्चत्वारिंशच्च॥ [१६]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा सारस्वतं चरुं
 वत्सतुरी दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालमुपध्वस्तो दक्षिणा
 पौष्णं चरुं श्यामो दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुं शितिपृष्ठो
 दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वारुणं दशकपालं
 महानिरष्टो दक्षिणा सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा त्वाष्ट्रमष्टाकपालं
 शुण्ठो दक्षिणा वैष्णवं त्रिकपालं वामनो दक्षिणा॥ ३३॥

आग्नेयं द्विचत्वारिंशत्॥ [१७]

सृद्यो दीक्षयन्ति सृद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां
 प्र यच्छति दशभिर्वत्सतुरैः सोमं क्रीणाति दशपेयो
 भवति शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदशं स्तोत्रं भवति
 प्राकाशावध्वर्यवे ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मं होत्रे-
 ऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां
 मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छुं सिने वासंसी नेष्टापोतृभ्यां

स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायानुद्वाहमग्नीधे भार्गवो होता
भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसामं
सारस्वतीरपो गृह्णाति॥ ३४॥

वारवन्तीयं चत्वारि च॥ [१८]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादश-
कपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गीं पष्ठौही दक्षिणा
मैत्रावरुणीमामिक्षां वशा दक्षिणा बारहस्पत्यं चरुं
शितिपृष्ठो दक्षिणाऽऽदित्यां मल्हं गर्भिणीमा लभते मारुतीं
पृश्निं पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति
सरस्वते सत्यवाचे चरुं सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं
द्वादशकपालं तिसृधन्वं शुष्कदृतिर्दक्षिणा॥ ३५॥

आग्नेयं सप्तचत्वारिंशत्॥ [१९]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सवित्रं
द्वादशकपालं बारहस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं
द्वादशकपालं दक्षिणो रथवाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं
चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं

च॒रुमा॑दि॒त्यं च॒रुमु॑त्त॒रो रथ॑वा॒हनवा॑हो दक्षि॑णा॥ ३६॥

अ॒ग्नेयं चतु॑स्त्रिंशत्॥ [२०]

स्वा॒द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑ ती॒व्रां ती॒व्रेणा॑मृता॑म॒मृतेन॑ सृ॒जामि॑
स॒सोमे॑न॒ सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्य॒स्व सर॑स्वत्यै पच्य॒स्वेन्द्रा॑य
सु॒त्राम्णे॑ पच्य॒स्व पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॑ः सोम॑ः सूर्य॑स्य
दुहि॑ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑॥ वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण
प्र॒त्यङ्ख॑सोमो॑ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॑ सखा॑॥ कु॒विद॑ङ्ग
यव॑मन्तो॒ यव॑ चि॒द्यथा॑ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॑हैषां कृणुत॑
भो॒ज॒नानि॑ ये ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः॥ आ॒श्विनं॑ धू॒म्रमा॑
ल॑भते सार॒स्वतं॑ मे॒षमै॑न्द्रमृ॒षभ॑मै॒न्द्रमे॑का॒दश॑कपालं॒ निर्व॑पति
सावि॑त्रं द्वा॒दश॑कपालं॒ वारु॑णं दश॑कपाल॒ः सोम॑प्रतीकाः
पि॒तर॑स्तृ॒ष्णुत॑ वड॑बा दक्षि॑णा॥ ३७॥

भो॒ज॒नानि॑ षड्विंशतिश्च॥ [२१]

अ॒ग्नावि॑ष्णू म॒हि तद्वा॑ म॒हित्वं॑ वी॒तं घृ॒तस्य॑ गु॒ह्यानि॑ नाम॑।
दमे॑दमे स॒प्त रत्ना॑ दधा॑ना॒ प्रति॑ वां जि॒ह्वा घृ॒तमा॑ च॒र॒ण्येत्॥
अ॒ग्नावि॑ष्णू म॒हि धाम॑ प्रि॒यं वा॑ वी॒थो घृ॒तस्य॑ गु॒ह्या जुषा॑णा।

दमेदमे सुष्टुतीर्वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्येत्॥ प्र
णो देवी सरस्वती वाजैर्भिर्वाजिनीवती। धीनामवित्र्यवतु।
आ नो दिवो बृहतः॥३८॥

पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम्। हव देवी
जुजुषाणा घृताचीं शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु॥ बृहस्पते
जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य। रास्व रत्नानि दाशुषे॥
एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः।
बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥
बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्दुमद्विभाति क्रतुमञ्जनेषु।
यद्दीदयच्छवसा॥३९॥

ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्॥ आ नो
मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम्। मध्वा रजांसि सुक्रतू॥
प्र बाहवांसि सृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन।
आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा॥
अग्निं वः पूर्य गिरा देवमीडे वसूनाम्। सपर्यन्तः पुरुप्रियं
मित्रं न क्षेत्रसाधसम्॥ मक्षू देववतो रथः॥४०॥

शूरो वा पृथ्सु कासु चित्। देवानां य इन्मनो यजमान

इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत्॥ न यजमान रिष्यसि न सुन्वान्
 न देवयो॥ असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्वियम्॥ नकिष्टं
 कर्मणा नशन्न प्र योषन्न योषति॥ उप क्षरन्ति सिन्धवो
 मयोभुवं ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवंः। पृणन्तं च पपुंरिं
 च॥४१॥

श्रवस्यवो घृतस्य धारा उप यन्ति विश्वतः॥ सोमारुद्रा
 वि वृहत् विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश। आरे बांधेथां
 निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्रमुमुक्तमस्मत्॥ सोमारुद्रा
 युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम्। अव स्यतं
 मुञ्चतं यन्नो अस्ति तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत्॥ सोमापूषणा
 जनना रयीणां जनना दिवो जनना पृथिव्याः। जातौ विश्वस्य
 भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥ इमौ देवौ
 जायमानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा। आभ्यामिन्द्रः
 पक्वामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्त्रियांसु॥४२॥

बृहत्ः शर्वसा रथः पपुंरिं च दिवो जनना पञ्चविंशतिश्च॥ [२२]

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

वा॒युव्य॑ः श्वेत॑माल॑भेत् भूति॑कामो वा॒युर्वै॑ऽक्षेपि॑ष्ठा दे॒वता॑
 वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति स ए॒वैनं॑ भूति॑ङ्गमयति
 भव॑त्ये॒वाति॑क्षिप्रा दे॒वते॒त्याहुः॑ सैन॑मीश्व॒रा प्र॑दह॒ इत्ये॒तमे॒व
 सन्तं॑ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॑भेत नि॒युद्वा अ॑स्य धृति॑र्द्धृत ए॒व
 भूति॑मु॒पैत्य॑प्र॒दाहाय॑ भव॑त्ये॒व ॥ १ ॥

वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॑भेत् ग्राम॑कामो वा॒युर्वा॑ इ॒माः
 प्र॒जा न॑स्यो॒ता नैनी॑यते वा॒युमे॒व नि॒युत्वंन्त॑ः स्वेन॑
 भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति स ए॒वास्मै॑ प्र॒जा न॑स्यो॒ता निय॑च्छति
 ग्राम्ये॑व भवति नि॒युत्वंते॑ भवति ह्रु॒वा ए॒वास्मा॑ अन॑पगाः
 करोति वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॑भेत प्र॒जाका॑मः प्रा॒णो वै
 वा॒युर॑पा॒नो नि॒युत्प्रा॑णापा॒नौ खलु॑ वा ए॒तस्य॑ प्र॒जायाः॑ ॥ २ ॥

अप॑क्रामतो योऽलं प्र॒जायै॑ सन्प्र॒जान्न॑ वि॒न्दते॑ वा॒युमे॒व
 नि॒युत्वंन्त॑ः स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति स ए॒वास्मै॑ प्रा॒णापा॒ना-
 भ्यां॑ प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वि॒न्दते॑ प्र॒जाँवा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॑भेत्

ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा
 एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तः
 स्वेन भागधेयेनोप॥३॥

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
 जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयत
 प्रजाः पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ
 प्रागृह्णात्ततोऽजस्तूपरः समभवत्तः स्वायै देवताया आ-
 लभत ततो वै स प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः॥४॥

पशुकामः स्यात्स एतं प्राजापत्यमजन्तूपरमालभेत
 प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
 प्रजां पशून्प्रजनयति यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपं
 यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्गवां यदव्या इव
 शफास्तदवीनां यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
 पशवस्तान्॥५॥

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्णत्रैतमालभेत पशुकामो द्वौ
 वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायेते ऊर्जं पुष्टिन्तृतीयः
 सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै
 पशून्प्रजनयतः सोमो वै रैतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता

सोमं ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति पू॒षा प॒शून्प्रज॑नयत्यौदु॒म्बरो॑
 यू॒पो भव॑त्यूर्वा उ॒दुम्बर॑ ऊ॒र्क्पर्श॑व ऊ॒र्जैवास्मा॑ ऊ॒र्जं
 प॒शून्वरु॑न्धे॥६॥

भवत्येव प्रजायां आमयति वायुमेव नियुत्वन्तः३ स्वेन भागधेयेनोप प्रजाकामस्तान्
 यूपस्त्रयोदश च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीराय॒न्ता
 वरु॑णमगच्छ॒न्ता अन्वै॒त्ताः पुन॑रयाचत् ता अ॑स्मै न
 पुन॑रददा॒त्सोऽब्र॑वीद्वरं वृ॒णीष्व॑थ मे पुन॑र्देहीति तासां वर॒मा-
 ऽल॑भत् स कृ॒ष्ण एक॑शितिपादभवद्यो वरु॑णगृहीतः स्यात्स
 ए॒तं वा॑रु॒णं कृ॒ष्णमेक॑शितिपाद॒माल॑भेत् वरु॑णम्॥७॥

ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेयेनोप॑धावति स ए॒वैनं॑ वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति
 कृ॒ष्ण एक॑शितिपाद्भवति वा॒रु॒णो ह्येष॑ दे॒वता॑या
 समृ॑द्धौ सुव॑र्भानुरासुरः सूर्य॑न्तम॑साऽवि॒द्ध्यत्त॑स्मै दे॒वाः
 प्राय॑श्चित्तिमैच्छ॒न्तस्य॑ यत्प्र॑थम॒न्तमो॑ऽपाघ्न॒न्त्सा कृ॒ष्णा-
 ऽवि॑रभवद्यद्वितीय॒ः सा फल्गु॑नी यत्तृ॑तीय॒ः सा ब॑ल॒क्षी
 यद॑द्ध्य॒स्थाद॑पाकृ॒न्तन्त्साऽवि॑र्ष॒शा॥८॥

सम॑भव॒त्ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्देवप॒शुर्वा अ॒यं सम॑भू॒त्कस्मा॑

इममालंफस्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पां पृथिव्यासीदजाता
 ओषधयस्तामविं वशामादित्येभ्यः कामायाऽलंभन्त ततो वा
 अप्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत प्रथेय पशुभिः प्र
 प्रजयां जायेयेति स एतामविं वशामादित्येभ्यः कामाय॥९॥

आ लंभेतादित्यानेव कामः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजयां जनयन्त्यसावादित्यो
 न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मां एता
 मल्हा आलंभन्ताग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं
 श्वेतां बार्हस्पत्यान्ताभिरेवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः
 स्यात्तस्मां एता मल्हा आलंभेत॥१०॥

आग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां
 बार्हस्पत्यामेता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 ता एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधति ब्रह्मवर्चस्येव भवति
 वसन्तां प्रातराग्नेयीं कृष्णग्रीवीमालंभेत ग्रीष्मे मृद्धन्दिने
 संहितामैन्द्रीं शरद्वपराह्णे श्वेतां बार्हस्पत्यान्त्रीणि
 वा आदित्यस्य तेजांसि वसन्तां प्रातर्ग्रीष्मे मृद्धन्दिने
 शरद्वपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येव॥११॥

अव रुन्धे सं वथ्सुरं पुर्यालभ्यन्ते सं वथ्सुरो वै
 ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता सं वथ्सुर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति
 ब्रह्मवर्चस्यैव भवति गर्भिण्यो भवन्तीन्द्रियं वै गर्भं
 इन्द्रियमेवास्मिन्दधति सारस्वतीं मेषीमालंभेत य ईश्वरो
 वाचो वदितोः सन्वाचन्न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति सैवास्मिन् ॥१२॥

वाचन्दधाति प्रवदिता वाचो भवत्यपन्नदती भवति
 तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्त्याग्नेयं कृष्णग्रीवमा
 लंभेत सौम्यं बभ्रुं ज्योगामयाव्यग्निं वा एतस्य शरीरं
 गच्छति सोमं रसो यस्य ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य
 शरीरन्निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत्त यदीतासुर्भवति जीवत्येव
 सौम्यं बभ्रुमालंभेताग्नेयं कृष्णग्रीवं प्रजाकामः सोमः ॥१३॥

वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै
 रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजामाग्नेयं
 कृष्णग्रीवमालंभेत सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य
 न विरोचेत् यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन्तेन दधाति
 यथ्सौम्यो ब्रह्मवर्चसन्तेन कृष्णग्रीवं आग्नेयो भवति तमं

ए॒वास्मा॒दप॑हन्ति श्वेतो भ॑वति॥१४॥

रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति ब॒भ्रुः सौ॒म्यो भ॑वति ब्रह्मवर्च॑समे॒वास्मि॑न्
कृ॒ष्णग्री॑व॒माल॑भेत सौ॒म्यं ब॒भ्रुमा॑ग्रेयं कृ॒ष्णग्री॑वं पु॒रोधा॒याः
स्पर्ध॑मान आ॒ग्रेयो वै ब्रा॑ह्मणः सौ॒म्यो रा॑ज॒न्यो-
ऽभि॑तः सौ॒म्यमा॑ग्रेयो भ॑वत॒स्तेज॑सैव ब्रह्म॑णोभ॒यतो॑
रा॒ष्ट्रं परि॑गृह्णात्येक॒धा स॒मावृ॑ङ्क्ते पु॒र ए॑नन्दधते॥१५॥

ल॒भेत् वरु॑णं व॒शैताम॑विं व॒शामा॑दित्येभ्यः कामा॑य म॒ल्हा आ॑ल॒भेत् तान्ये॒व सैवास्मि॑न्त्सोमः

श्वेतो भ॑वति त्रिच॑त्वारि॒ंशच्च। (२)॥ [२]

दे॒वा॒सुरा॑ ए॒षु लो॒केष्व॑स्प॒र्द्धन्त॒ स ए॒तं वि॑ष्णु॒र्वा॒मन॑म॒पश्य॑त्तः
स्वायै॑ दे॒वता॑या आ॒ल॒भत् ततो॑ वै स इ॒माल्लो॑कान॒भ्यज॑यद्वैष्ण॒वं
वा॑म॒नमा॑ल॒भेत् स्प॒र्द्धमा॑नो वि॒ष्णुरे॒व भू॒त्वेमा॑ल्लो॒कान॒भिज॑यति
विष॑म॒ आल॑भेत् विष॑मा इव॒ हीमे॑ लो॒काः समृ॑द्ध्या इन्द्रा॑य
म॒न्युम॑ते म॒न॑स्वते ल॒लाम॑ प्राशृङ्ग॒माल॑भेत सङ्ग्रा॒मे (१६)

सं य॑त्त इन्द्रि॒येण॑ वै म॒न्युना॑ म॒न॑सा सङ्ग्रा॒मञ्ज॑यतीन्द्र॒मेव॑
म॒न्युम॑न्तं म॒न॑स्वन्तः॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑धावति॒ स
ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं म॒न्युं म॒नो द॑धाति॒ जय॑ति॒ तः
सङ्ग्रा॒ममिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पृ॒श्निस॒क्थमा॑ल॒भेत् ग्रा॑म॒काम॑

इन्द्रमेव मरुत्वंन्तुः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
सजातान्प्रयच्छति ग्राम्येव भवति यदृषभस्तेन (१७)

ऐन्द्रो यत्पृश्निस्तेन मारुतः समृद्धौ पश्चात्पृश्निसुक्थो
भवति पश्चादन्ववसायिनीमेवास्मै विशङ्करोति सौम्यं
बभ्रुमालभेतान्नकामः सौम्यं वा अन्नं सोममेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव
भवति बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धौ सौम्यं
बभ्रुमालभेत यमलम् (१८)

राज्याय सन्तं राज्यन्नोपनमेत्सौम्यं वै राज्यं सोममेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै राज्यं प्रयच्छत्युपैनं
राज्यन्नमति बभ्रुर्भवत्येतद्वै सोमस्य रूपं समृद्ध्या इन्द्राय
वृत्रतुरे ललामं प्राशृङ्गमालभेत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामः
पाप्मानमेव वृत्रन्तीर्त्वा प्रतिष्ठां गच्छतीन्द्रायाभिमातिघ्ने
ललामं प्राशृङ्गमा (१९)

लभेत यः पाप्मना गृहीतः स्यात्पाप्मा वा
अभिमातिरिन्द्रमेवाभिमातिहनुः स्वेन भागधेयेनोपधावति
स एवास्मात्पाप्मानमभिमातिं प्रणुदत इन्द्राय वज्रिणे

ललामं प्राशृङ्गमालभेत यमलं राज्याय सन्तं
 राज्यत्रोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिणं स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मै वज्रं प्रयच्छति स एनं वज्रो भूत्या इन्ध उपैनं
 राज्यन्नमति ललामः प्राशृङ्गो भवत्येतद्वै वज्रस्य रूपं
 समृद्धौ ॥ (२०)

सङ्ग्रामे तेनालमभिमातिष्ठे ललामं प्राशृङ्गमैनं पञ्चदश च।३।॥ [३]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
 एतान्दर्षभामाऽलभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकाम
 स्यात्तस्मा एतान्दर्षभामाऽलभेतामुमेवादित्यं स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति
 ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातस्त्रील्ललामानालभेत
 ग्रीष्मे मृद्वन्दिने (२१)

त्रीञ्छितिपृष्ठाञ्छरद्यपराह्णे त्रीञ्छितिवारात्रीणि वा
 आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मृद्वन्दिने
 शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येवावरुन्धे त्रयस्त्रय
 आलभ्यन्तेऽभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति सं वत्सरं
 पर्यालभ्यन्ते सं वत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता सं वत्सर

ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॑सं प्रयच्छति॑ ब्रह्मवर्च॑स्यैव भ॑वति सं
वत्स॒रस्य॑ प॒रस्ता॑त्प्राजाप॒त्यङ्ग॑द्रुम् (२२)

आल॑भेत प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वे॒व
प्रति॑तिष्ठति॒ यदि॑ बिभी॒याद्दुश्च॑र्मा भविष्या॒मीति॑ सोमापौ॒ष्णः
श्या॒ममाल॑भेत सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या पुरु॒षः पौ॒ष्णाः प॒शवः
स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वत॑या प॒शुभि॑स्त्वच॑ङ्करोति॒ न दुश्च॑र्मा भवति
दे॒वाश्च॒ वै य॒मश्चा॒स्मिल्लो॑कैऽस्प॒र्द्धन्त॒ स य॒मो दे॒वाना॑मिन्द्रि॒यं
वी॒र्य॑मयुवत॒ तद्य॑मस्य॑ (२३)

य॒म॒त्वन्ते॑ दे॒वा अ॑मन्यन्त॒ य॒मो वा इ॒दम॑भूद्यद्वयः
स्म इति॑ ते प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑न्त्स ए॒तौ प्र॒जाप॑तिरा॒त्मन॑
उक्ष॑व॒शौ नि॑रमिमीत॒ ते दे॒वा वैष्णा॑वरु॒णीं व॒शामा॑-
ऽल॑भन्तै॒न्द्रमु॒क्षाण॑न्तं वरु॑णेनै॒व ग्रा॑हयित्वा विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑
प्राणु॑दन्तै॒न्द्रेणै॒वास्ये॑न्द्रि॒यम॑वृ॒ज्जत॒ यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स
स्प॒र्द्ध॑मानो वैष्णावरु॒णीम् (२४)

व॒शामाल॑भेतै॒न्द्रमु॒क्षाणं॒ वरु॑णेनै॒व भ्रातृ॑व्यङ्ग्राहयित्वा
विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑ प्रणु॑दत ऐ॒न्द्रेणै॒वास्ये॑न्द्रि॒यं वृ॒द्धे भव॑त्या॒त्मना॑
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भव॒तीन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्तं वृ॒त्रो ह॒तः

षोडशभिर्भोगैरसिनात्तस्य वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन्ता
वैदेह्योऽभवन्तासामृषभो जघनेऽनूदैत्तमिन्द्रः (२५)

अचायथ्सोऽमन्यत यो वा इममालभेत मुच्येतास्मात्पाप्मन
इति स आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभन्तस्याग्निरेव स्वेन
भागधेयेनोपसृतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहदैन्द्रेणैन्द्रियमात्
यः पाप्मना गृहीतः स्याथ्स आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेतैन्द्रमृषभम
स्वेन भागधेयेनोपसृतः (२६)

पाप्मानमपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्धत्ते मुच्यते पाप्मनो
भवत्येव द्यावापृथिव्यान्धेनुमालभेत ज्योगंपरुद्धोऽनयोर्हि वा
एषोऽप्रतिष्ठितोऽथैष ज्योगंपरुद्धो द्यावापृथिवी एव स्वेन
भागधेयेनोपधावति ते एवैनं प्रतिष्ठाङ्गमयतः प्रत्येव तिष्ठति
पर्यारिणी भवति पर्यारीव ह्येतस्य राष्ट्रं यो ज्योगंपरुद्धः
समृद्धौ वायव्यम् (२७)

वथ्समा लभेत वायुर्वा अनयोर्वथ्स इमे वा एतस्मै लोका
अपशुष्का विडपशुष्काऽथैष ज्योगंपरुद्धो वायुमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मा इमाल्लोकान् विशं प्रदापयति
प्रास्मा इमे लोकाः स्तुवन्ति भुञ्जत्येनं विडुपतिष्ठते॥ (२८)

मृच्छन्दिने कद्रुं यमस्य स्पृद्धमानो वैष्णावरुणीन्तमिन्द्रोऽस्य स्वेन भागधेयेनोपसृतो वायव्यं
द्विचत्वारिंशच्च। (४)॥ [४]

इन्द्रो वलस्य बिलमपौर्णोत्स य उत्तमः पशुरासीत्तं पृष्ठं
प्रति सङ्गृह्योदक्खिदत्तं सहस्रं पशवोऽनूदायन्त्स उन्नतो-
ऽभवद्यः पशुकामः स्यात्स एतमैन्द्रमुन्नतमालंभेतेन्द्रमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव
भवत्युन्नतः (२९)

भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी यदुन्नतो लक्ष्मियैव
पशून्वरुन्धे यदा सहस्रं पशून्प्राप्सुयादथ वैष्णवं वामनमा
लंभेतेतस्मिन्वै तत्सहस्रमद्ध्यतिष्ठत्तस्मादेष वामनः समीषितः
पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठान्दधाति कोऽर्हति सहस्रं
पशून्प्राप्तुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रं सम्पाद्यालंभेत
पशवः (३०)

वा अहोरात्राणि पशून्नेव प्रजातान्प्रतिष्ठाङ्गमयत्योषधीभ्यो
वेहतमालंभेत प्रजाकाम ओषधयो वा एतं प्रजायै
परिबाधन्ते योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ओषधयः
खलु वा एतस्यै सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव स्वेन

भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ ता ए॒वास्मै॒ स्वाद्यो॑नेः प्र॒जां प्रज॑नयन्ति
वि॒न्दते॑ (३१)

प्र॒जामा॑पो वा ओष॑ध॒योऽस॒त्पुरु॑ष॒ आप॑ ए॒वास्मा॒
अस॑तः स॒द्वद॑ति॒ तस्मा॑दाहु॒र्यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ नाप॒स्त्वावा॑सतः
स॒द्वद॑तीत्यै॒न्द्री५ सू॒तवं॑शा॒माल॑भेत॒ भूति॑का॒मोऽजा॑तो वा ए॒ष
योऽलं॒ भूत्यै॒ सन्भू॑ति॒न्न प्रा॒प्नोती॑न्द्रं खलु॒ वा ए॒षा सू॒त्वा
व॒शाऽभ॑वत् (३२)

इन्द्र॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ भूति॑ङ्गमयति॒
भ॒व॑त्ये॒व य५ सू॒त्वा व॒शा स्या॑त्तमे॒न्द्रमे॒वाल॑भेतै॒तद्वा॑व
तदि॑न्द्रि॒य५ सा॒क्षादे॒वेन्द्रि॒यम॑वरु॒न्ध ऐ॒न्द्राग्रं॑ पु॒नरु॑त्सृष्ट॒माल॑भेत॒
य आ तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒त्सोम॑न्न पि॒बेद्वि॑च्छि॒न्नो वा ए॒तस्य॑
सोम॑पी॒थो यो ब्रा॑ह्म॒णः स॒न्ना (३३)

तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒त्सोम॑न्न पि॒ब॑तीन्द्रा॒ग्नी ए॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तावे॒वास्मै॑ सोम॑पी॒थं प्र॑यच्छत॒
उ॒पैन॑५ सोम॑पी॒थो न॑मति॒ यदै॒न्द्रो भ॑व॒तीन्द्रि॒यं वै सोम॑पी॒थ
इन्द्रि॒यमे॒व सोम॑पी॒थम॑वरु॒न्धे यदा॑ग्ने॒यो भ॑व॒त्याग्ने॒यो वै
ब्रा॑ह्म॒णः स्वा॑मे॒व दे॒वता॑मनु॒ सन्त॑नोति पु॒नरु॑त्सृष्टो भ॑वति
पु॒नरु॑त्सृष्ट इ॒व ह्ये॒तस्य॑ (३४)

सोमपीथः समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यन्तूपरमालभेताभिचरन्ब्रह्मणस्
 स्वेन भागधेयेनोपधावति तस्मा एवैनमा वृश्चति
 ताजगार्तिमार्च्छति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा
 लक्ष्मी यत्तूपरः समृद्धौ स्फ्यो यूषो भवति वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक
 इद्धो भिनत्येवैनम्॥ (३५)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रैतस्येद्धास्त्रीणि च॥—————[५]

बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठमालभेत ग्रामकामो यः
 कामयेत पृष्ठः संमानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवैनं पृष्ठः संमानानांङ्करोति ग्राम्यैव
 भवति शितिपृष्ठो भवति बार्हस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ
 पौष्णः श्याममालभेतान्नकामोऽन्नं वै पूषा पूषणमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै (३६)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा
 अन्नस्य रूपः समृद्धौ मारुतं पृश्निमालभेतान्नकामोऽन्नं वै
 मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः

समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालभेतेन्द्रियकाम् इन्द्रमेव (३७)

स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्निन्द्रियन्दधातीन्द्रियाब्जे
भवत्यरुणो भूमान्भवत्येतद्वा इन्द्रस्य रूपं समृद्धौ
सावित्रमुपद्धस्तमालभेत सनिकांमः सविता वै प्रसवानामीशे
सवितारमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै सनिं
प्रसुवति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्युपद्धस्तो भवति
सावित्रो ह्येषः (३८)

देवतया समृद्धौ वैश्वदेवं बहुरूपमालभेतान्नकामो वैश्वदेवं
वा अन्नं विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा
अन्नं प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति बहुरूपो भवति बहुरूपं
ह्यन्नं समृद्धौ वैश्वदेवं बहुरूपमालभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै
संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मै
(३९)

संजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवति बहुरूपो भवति
बहुदेवत्यो ३ ह्येष समृद्धौ प्राजापत्यन्तूपरमालभेत
यस्यानांज्ञातमिव ज्योगामयेत्प्राजापत्यो वै पुरुषः
प्रजापतिः खलु वै तस्य वेद यस्यानांज्ञातमिव
ज्योगामयति प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति

स ए॒वैन॒न्तस्मा॒त्स्त्रामा॑न्मु॒ञ्चति॑ तू॒परो भ॑वति प्राजाप॒त्यो ह्येष॑
दे॒वत॑या॒ समृ॑द्ध्यै॥ (४०)

अ॒स्मा इ॒न्द्रमे॒वैष सं॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑धावति॒ त ए॒वास्मै॑ प्राजाप॒त्यो

हि त्रीणि॑ च॥ [६]

व॒षट्कारो॑ वै गा॒यत्रि॒ये शिरो॑ऽच्छि॒न्नत्तस्यै॑ र॒सः परा॑-
ऽप॒त॒त्तं बृ॒हस्प॑तिरुपा॒गृह्णा॒त्सा शि॑तिपृ॒ष्ठा व॒शाऽभ॑व॒द्यो
द्वि॒तीयः॑ प॒राप॑त॒त्तं मि॒त्रावरु॑णा॒वुपा॑गृह्णीता॒ः सा द्वि॑रूपा
व॒शाऽभ॑व॒द्यस्तृ॒तीयः॑ प॒राप॑त॒त्तं वि॒श्वे दे॒वा उपा॑गृह्ण॒त्सा
ब॒हुरूपा॑ व॒शाऽभ॑व॒द्यश्च॑तुर्थः प॒राप॑त॒त्स पृ॑थि॒वीं प्रावि॑श॒त्तं
बृ॒हस्प॑तिर॒भि (४१)

अ॒गृह्णा॒दस्त्वे॒वायं॑ भो॒गाये॒ति स उ॑क्षव॒शः स॒मभ॑व॒द्यल्लोहि॑तं
प॒राप॑त॒त्तद्रु॒द्र उपा॑गृह्णा॒त्सा रौ॒द्री रोहि॑णी व॒शाऽभ॑व॒-
द्वा॒र्हस्प॑त्या॒ः शि॑तिपृ॒ष्ठामाल॑भेत ब्रह्मवर्च॒सका॑मो
बृ॒हस्प॑तिमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्म-
वर्च॒सन्द॑धाति ब्रह्मवर्च॒स्येव॑ भ॑वति॒ छन्द॑सां॒ वा ए॒ष र॒सो
यद्व॒शा र॒स इ॒व खलु॑ (४२)

वै ब्रह्मवर्च॒सञ्छन्द॑सामे॒व र॒सेन॑ र॒सं ब्रह्मवर्च॒समव॑रु॒न्धे

मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी
 रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्या पर्जन्यं
 वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
 वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (४३)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत प्रजाकामो
 मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
 मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा
 अहोरात्राभ्या प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
 रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव
 (४४)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
 विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
 रस इव खलु वा अन्नञ्छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे
 वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (४५)

सृजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त

ए॒वास्मै॑ स॒जा॒तान्प्रयच्छ॑न्ति ग्रा॒म्यैव॑ भ॒वति॑ छ॒न्दसां॑ वा
 ए॒ष रसो॑ यद्व॒शा रसं॑ इव॒ खलु॑ वै स॒जा॒ताश्छ॒न्दसामे॑व
 रसे॑न॒ रसः॑ स॒जा॒तानवरु॑न्धे बा॒र्हस्प॒त्यमु॑क्षव॒शमाल॑भेत
 ब्र॒ह्मव॑र्चसका॒मो बृ॒हस्प॑तिमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑धावति स
 ए॒वास्मि॑न्ब्र॒ह्मव॑र्चसम् (४६)

द॒धा॒ति ब्र॒ह्मव॑र्चस्यै॒व भ॒वति॑ व॒शं वा ए॒ष च॑रति॒ यदु॑क्षा व॒शं
 इव॒ खलु॑ वै ब्र॒ह्मव॑र्चसं व॒शेनै॑व व॒शं ब्र॒ह्मव॑र्चसमवरु॑न्धे रौ॒द्रीः
 रोहि॑णी॒माल॑भेताभि॒चर॑न्नु॒द्रमे॑व स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑धावति
 तस्मा॑ ए॒वैन॒मावृ॑श्चति ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छति॑ रोहि॑णी भवति
 रौ॒द्री ह्येषा॑ दे॒वत॑या॒ समृ॑द्ध्यै स्फ्यो॒ यूपो॑ भवति॒ वज्रो॑ वै स्फ्यो
 वज्र॑मे॒वास्मै॑ प्र॒हर॑ति श॒रम॑यं ब॒र्हिः शृ॑णात्ये॒वैनं॑ वैभी॑दक
 इ॒द्धो भि॑नत्ये॒वैनम्॑॥ (४७)

अ॒भि खलु॑ वृ॒ष्टिश्छ॒न्दसामे॑व रसे॑न प्र॒जाम॑वं वैश्व॒देवा॑ वै ब्र॒ह्मव॑र्चसं यू॒प एका॑न्नवि॒ंशति॑श्च॥

(७)॥ ————— [७]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोच॒त तस्मै॑ दे॒वाः प्रा॑यश्चि॒त्तिमै॑च्छ॒न्तस्मा॑
 ए॒ताः सौ॑रीः॒ श्वेतां॑ व॒शामा॑ल॒भन्त॑ तयै॒वास्मि॑न्नु॒चम॑दधुर्यो
 ब्र॒ह्मव॑र्चसका॒मः स्या॑त्तस्मा॑ ए॒ताः सौ॑रीः॒ श्वेतां॑

व॒शामाल॑भेता॒मुमे॒वादित्य॑ꣳ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति
 स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सन्द॑धाति ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति बै॒ल्वो
 यू॒पो भवत्य॒सौ (४८)

वा आ॑दित्यो यतोऽजा॑यत॒ ततो॑ बि॒ल्वं उ॑दतिष्ठ॒त्सयो॑न्येव
 ब्रह्मवर्च॒समव॑रुन्धे ब्राह्मणस्प॒त्यां ब॑भ्रुक॒र्णीमा ल॑भेताभिचर॑न्वारु॒ण
 पुर॑स्ता॒न्निर्व॑पेद्वरु॒णेनै॒व भ्रात॑र्य॒ङ्गाह॑यित्वा ब्रह्म॑णा स्तृणुते
 बभ्रुक॒र्णी भ॑वत्येत॒द्वै ब्रह्म॑णो रू॒पꣳ समृ॑द्धौ स्फ्यो यू॒पो
 भवति॑ वज्रो॒ वै स्फ्यो॑ वज्र॑मे॒वास्मै॒ प्रह॑रति शर॒मयं ब॒र्हिः
 शृ॒णाति॑ (४९)

ए॒वैनं॑ वैभी॑दक इ॒द्धो भि॑नत्ये॒वैनं॑ वैष्ण॒वं वा॑म॒नमाल॑भेत॒ यं
 य॒ज्ञो नो॒प॒नमे॒द्विष्णु॑र्वै य॒ज्ञो वि॑ष्णुमे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति
 स ए॒वास्मै॑ य॒ज्ञं प्र॑यच्छत्यु॒पैनं॑ य॒ज्ञो न॑मति वा॒मनो॑ भ॒वति
 वैष्ण॒वो ह्यै॑ष दे॒वता॑या॒ समृ॑द्धौ त्वा॒ष्ट्रं व॑ड॒बमाल॑भेत
 प॒शुका॑म॒स्त्वष्टा॒ वै प॑शूनां मि॒थुना॑ना॒म् (५०)

प्र॒ज॒नयि॑ता त्वष्टा॑रमे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स
 ए॒वास्मै॑ प॒शून्मि॑थुना॒न्प्रज॑नयति प्र॒जा हि॒ वा ए॒तस्मि॑न्प॒शवः॑
 प्रवि॑ष्टा॒ अथै॑ष पु॒मान्त्स॑न्वड॒बः सा॒क्षादे॒व प्र॒जां प॒शून्व॑रुन्धे

मैत्रं श्वेतमालभेत सङ्ग्रामे सं यत्ते सम्यकामो मित्रमेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं मित्रेण सन्नयति (५१)

विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्राजापत्यं
कृष्णमालभेत वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति
कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमवरुन्धे शबलो
भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति
वृष्टिमेवास्मै नियच्छति॥ (५२)

—————[८]शृणाति मिथुनानांनयति यच्छति॥]

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपानमत्स एतां वारुणीं कृष्णां
वशामपश्यत्तां स्वायै देवताया आऽलभत ततो वै
तमन्नाद्यमुपानमद्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यन्नोपनमेत्स
एतां वारुणीं कृष्णां वशामालभेत वरुणमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नादः (५३)

एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवताया
समृद्धौ मैत्रं श्वेतमालभेत वारुणं कृष्णमपाश्रौषधीनाश्च
सन्धावन्नकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु

वा ओषधीनां च रसमुपजीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव
भवति (५४)

अपाञ्चौषधीनाश्च सन्धावालंभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो
यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रं श्वेतमा लंभेत
वारुणं कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै
वरुणं शमयति यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्युत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिन्नाविन्दन् (५५)

तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यान्नं समं राधयन्तावश्विनां वब्रूतामावयो
एषा मैतस्यां वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः पुष्टिकामः
स्यात्स एतामाश्विनीं यमीं वशामालंभेताश्विनावेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजयां
पशुभिः॥ (५६)

अन्नादोऽन्नाद एव भवत्यविन्दन्यश्चत्वारिंशच्च॥१॥ [९]

आश्विनन्धूम्रललामालंभेत यो दुर्ब्राह्मणः सोमं
पिपासेदश्विनौ वै देवानामसौमपावास्तान्तौ पश्चा
सौमपीथं प्राप्तुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्ब्राह्मणः

सोमं पिपांसत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
तावेवास्मै सोमपीथं प्रयेच्छत् उपैनं सोमपीथो नमति
यद्धूमो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादपहन्ति ललामः (५७)

भवति मुखत एवास्मिन्तेजो दधाति वायव्यङ्गोमृगमालभेत
यमजघ्निवांसमभिषांसैयुरपूता वा एतं वागृच्छति
यमजघ्निवांसमभिषांसन्ति नैष ग्राम्यः पशुनारण्यो
यद्गोमृगो नेवैष ग्रामे नारण्ये यमजघ्निवांसमभिषांसन्ति
वायुर्वै देवानां पवित्रं वायुमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स
एव (५८)

एनं पवयति परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति
तमः पाप्मानं प्रविशति यस्याश्विने शस्यमाने सूर्यो
नाविर्भवति सौर्यं बहुरूपमालभेतामुमेवादित्यं स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मात्तमः पाप्मानमपहन्ति
प्रतीच्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यप तमः पाप्मानं हते॥
(५९)

ललामः स एव षट्त्वारिंशच्च॥ [१०]

इन्द्रो वो विश्वतस्परिन्द्रन्नरो मरुतो यद्ध वो दिवो या वः

शर्म। भरेष्विन्द्र॑ सु॒हवः॑ हवामहेऽ॑होमुचः॑ सु॒कृतं॑ दैव्यं
जनम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं वरु॑णः सा॒तये॑ भग॒न्द्वावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑
स्व॒स्तये॑। म॒मत्तु॑ नः प॒रिज्मा॑ वस॒र्हा म॒मत्तु॑ वा॒तो अ॒पां
वृष॑ण्वान्। शि॒शी॒तमिन्द्रा॑पर्व॒ता यु॒वन्न॒स्तन्नो॑ वि॒श्वे वरि॑वस्यन्तु
दे॒वाः। प्रि॒या वो॒ नाम॑ (६०)

हु॒वे तुरा॑णाम्। आ॒यत्तु॑पन्मरु॒तो वा॒वशा॒नाः। श्रि॒यसे॑ कं
भा॒नुभिः॑ स॒म्मि॑मि॒क्षिरे॒ ते र॒श्मि॑भिस्त ऋ॒क्भिः॑ सु॒खा॒दयः॑। ते
वा॒शी॑मन्त इ॒ष्मिणो॑ अ॒भी॑रवो वि॒द्रे प्रि॒यस्य॑ मा॒रुत॑स्य॒ धाम्नः॑।
अ॒ग्निः प्र॑थ॒मो वसु॑भिर्नो॒ अव्या॒थ्सोमो॑ रु॒द्रेभि॑र॒भिर॑क्षतु॒ त्मना॑।
इन्द्रो॑ म॒रुद्भि॑र॒ऋतु॑धा कृ॒णोत्वादि॒त्यैर्नो॑ वरु॒णः स॑ शि॒शातु॑।
सन्नो॑ दे॒वो वसु॑भिर॒ग्निः सम्॑ (६१)

सोम॑स्त॒नूभी॑ रु॒द्रिया॑भिः। स॒मिन्द्रो॑ म॒रुद्भि॑र्य॒ज्ञियैः॑
समा॑दि॒त्यैर्नो॑ वरु॒णो अ॒जि॒ज्ञिप॑त्। यथा॑ऽऽदि॒त्या
वसु॑भिः स॒म्बभू॑वुर्म॒रुद्भी॑ रु॒द्राः स॒मजा॑नता॒भिः। ए॒वा
त्रि॑णाम॒न्नह॑णीयमा॒ना वि॒श्वे दे॒वाः स॒मन॑सो भवन्तु।
कु॒त्राचि॑द्यस्य॒ समृ॑तौ र॒ण्वा नरो॑ नृष॒दने॑। अ॒र्हन्त॑श्चि॒द्यमि॑न्ध॒ते
सं॒ञ्जन॑यन्ति ज॒न्तवः॑। सं य॒दिषो॑ वना॑महे स॑ ह॒व्या

मानुषाणाम्। उत द्युम्नस्य शवसः (६२)

ऋतस्य रश्मिमाददे। यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो
भवता मृडयन्तः। आवोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्याद॥ होश्चिद्या
वरिवोवित्तराऽसत्। शुचिरपः सूयवसा अदब्ध उपक्षेति
वृद्धवयाः सुवीरः। नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां
भवति प्रणीतौ। धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा
विश्वस्य भुवनस्य गोपाः। दीर्घार्धियो रक्षमाणाः (६३)

असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि। तिस्रो भूमीर्धारयन्त्री॥
रुत द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम्। ऋतेनादित्या महि
वो महित्वन्तर्दयमन्वरुण मित्र चारु। त्यान्नु क्षत्रिया॥
अव आदित्यान् याचिषामहे। सुमृडीका॥ अभिष्टये। न
दक्षिणा विचिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा।
पाक्याचिद्वसवो धीर्याचित् (६४)

युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम्। आदित्यानामवसा
नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन। अनागास्त्वे अदितित्वे
तुरास इमं यज्ञन्दधतु श्रोषमाणाः। इमं मे वरुण श्रुधी
हवमद्या च मृडय। त्वामवस्युराचके। तत्त्वां यामि ब्रह्मणा

वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः। अहेडमानो वरुणेह
बोद्धुरुशःस मा न आयुः प्रमोषीः॥ (६५)

नामाग्निः सः शवसो रक्षमाणा धीर्याचिदेकान्नपञ्चाशच्च॥—[११][वायव्यं प्रजापतिस्ता
वरुणं देवासुरा एष्वसावादित्यो दशरूपभामिन्द्रो वलस्यं बारहस्पत्यं वषट्कारोऽसौ सौरिं
वरुणमाश्विनमिन्द्रं वो नर एकादश॥११॥ वायव्यमाग्नेयीं कृष्णग्रीवीमसावादित्यो वा
अहोरात्राणि वषट्कारः प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः॥६५॥ वायव्यं प्रमोषीः॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताः
सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मै प्रजा अपाघुक्षतामिति
स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निरेवपत्तावस्मै प्रजाः
प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै
सन्प्रजान्न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्प्रजाकाम
इन्द्राग्नी (१)

एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै प्रजां प्रासाधयतो
विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्स्पर्द्धमानः क्षेत्रे

वा सजा॒तेषु वेन्द्रा॒ग्नी ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति
 ताभ्या॑मेवेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ भ्रातृ॒व्यस्य॑ वृ॒द्धे वि पा॒प्मना॒
 भ्रातृ॒व्येण॑ जय॒तेऽप॒ वा ए॒तस्मा॑दिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ क्रामति॒ यः
 सङ्ग्रा॒ममु॑पप्रयात्यैन्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒न्निः (२)

व॒पे॒थ्सङ्ग्रा॒ममु॑पप्रया॒स्यन्निन्द्रा॒ग्नी ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति
 तावे॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ धत्तः स॒हेन्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑णोपप्रयाति
 जय॑ति॒ त९ सङ्ग्रा॒मं वि वा ए॒ष इन्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒र्ह्यते॒ यः
 सङ्ग्रा॒मञ्जय॑त्यैन्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पेथ्सङ्ग्रा॒मञ्जित्वेन्द्रा॒ग्नी
 ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तावे॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यम्॑
 (३)

ध॒त्तो नेन्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒ व्यृ॑ह्यतेऽप॒ वा ए॒तस्मा॑दिन्द्रि॒यं
 वी॒र्यं॑ङ्ग्रामति॒ य एति॑ ज॒नता॑मैन्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒न्निर्व॑पेज्जनता॑मे
 ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तावे॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ धत्तः
 स॒हेन्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒ ज॒नता॑मेति पौ॒ष्णं च॒रुम॑नुनिर्वपेत्पू॒षा वा
 इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्यानुप्रदा॒ता पू॒षण॑मेव (४)

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मनु॒

प्रयच्छति क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै क्षेत्रस्य
 पतिरस्यामेव प्रतितिष्ठत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेदस्य
 प्रतिष्ठायैन्द्रियं वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते ॥ (५)

प्रजाकाम इन्द्राग्नी उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वीर्यं पूषणमेवैकान्नचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥ [१]

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यो
 दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वा-
 ऽतिपादयेत्पथो वा एषोऽद्धपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी
 सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयेत्यग्निमेव
 पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनमपथात्पन्थामपि
 नयत्यनङ्गान्दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्या अग्रये व्रतपतये (६)

पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव
 चरेदग्निमेव व्रतपतिं स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवैनं व्रतमालभयति व्रत्यो भवत्यग्रये रक्षोघ्ने
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य रक्षांसि सचैरन्नग्निमेव
 रक्षोहणं स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्माद्रक्षांस्यपहन्ति
 निशितायान्निर्वपेत् (७)

निशि॑ताया॒ः हि रक्षा॑सि प्रेर॑ते सम्प्रे॑र्णान्ये॒वैनानि॑
 हन्ति॑ परि॒श्रिते याजये॑द्रक्ष॒सामन॑न्ववचाराय रक्षो॒घ्नी
 या॑ज्यानुवा॒क्ये भवतो॑ रक्ष॒साः स्तृ॒त्या अ॒ग्नये॑ रु॒द्रव॑ते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेदभि॒चर॑न्नेषा वा अ॒स्य घो॒रा
 त॒नूर्य॑द्रु॒द्रस्त॑स्मा ए॒वैन॑मावृ॒श्चति॑ ता॒जगार्ति॑माच्छत्य॒ग्नये॑
 सुरभि॑मते॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यस्य गा॒वो वा पु॒रुषाः॑
 (८)

वा प्र॒मीये॑रन् यो वा॑ बिभी॒यादेषा॑ वा अ॒स्य
 भेष॑ज्या॒ त॒नूर्य॑त्सुरभि॒मती॒ तयै॒वास्मै॑ भेष॒जङ्क॑रोति
 सुरभि॑मते॒ भवति॑ पू॒तीग॒न्धस्या॑प॒हत्या॑ अ॒ग्नये॑ क्षाम॑वते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेत्सङ्ग्रा॒मे सं य॑त्ते भा॒गधे॑ये॒नैवैन॑
 शमयि॑त्वा परा॑न॒भि निर्दि॑शति॒ यमव॑रेषां वि॒द्ध्यन्ति॑ जी॒वन्ति॑
 स यं प॑रेषां प्र स मी॑यते॒ जय॑ति॒ तं सङ्ग्रा॑मम् (९)

अ॒भि वा ए॒ष ए॒तानु॑च्यति॒ येषां॑ पूर्वा॒परा॑ अ॒न्वश्चः॑
 प्र॒मीय॑न्ते पु॒रुषा॑हुति॒र्ह्यस्य॑ प्रि॒यत॑मा॒ऽग्नये॑ क्षाम॑वते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्वा॒गधे॑ये॒नैवैन॑ शमयति॒ नैषां॑ पु॒रा-

ऽऽयुषोऽपरः प्रमीयतेऽभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य
गृहान्दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्भागधेयेनैवेन
शमयति नास्यापरङ्गृहान्दहति॥ (१०)

व्रतपतये निशितायान्निर्वपेत्युरुषाः सङ्ग्रामन्न चत्वारि च॥ [२]

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यङ्कामो
नोपनमेदग्निमेव कामः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
एवैनङ्कामेन समर्द्धयत्युपैनङ्कामो नमत्यग्नये यविष्ठाय
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्स्पर्द्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु
वाऽग्निमेव यविष्ठः स्वेन भागधेयेनोपधावति तेनैवेन्द्रियं
वीर्यं भ्रातृव्यस्य (११)

युवते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽग्नये यविष्ठाय
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदभिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठः
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्माद्रक्षांसि यवयति
नैनमभिचरन्स्तृणुतेऽग्नय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्
कामयेत सर्वमायुरियामित्यग्निमेवायुष्मन्तः स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन् (१२)

आयुर्दधाति सर्वमायुरेत्यग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपाल
 ऽग्निमेव जातवेदसः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं
 भूतिङ्गमयति भवत्येवाग्नये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालत्रिर्वपेद्रुक्
 ऽग्निमेव रुक्मन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
 एवास्मिन्नुचन्दधाति रोचत एवाग्नये तेजस्वते पुरोडाशम्
 (१३)

अष्टाकपालत्रिर्वपेत्तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तः स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्तेजो दधाति तेजस्यैव
 भवत्यग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालत्रिर्वपेत्सीक्षमाणो-
 ऽग्निमेव साहन्त्यः स्वेन भागधेयेनोपधावति तेनैव संहते
 यः सीक्षते॥ (१४)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च॥ [३]

अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालत्रिर्वपेद्यः कामयेतान्नवान्स्व
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनमन्नवन्तङ्करोत्यन्नवानेव
 भवत्यग्नयेऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपाल त्रिर्वपेद्यः
 कामयेतान्नादः स्यामित्यग्निमेवान्नादः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवैनमन्नादङ्करोत्यन्नादः (१५)

एव भवत्यग्रयेऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यः
 कामयेतान्नपतिः स्यामित्यग्निमेवान्नपतिः॥ स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवैनमन्नपतिङ्करोत्यन्नपतिरेव भवत्यग्रये पवमानाय
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदग्रये पावकायाग्रये शुचये
 ज्योगामयावी यदग्रये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन्तेन
 दधाति यदग्रये (१६)

पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये शुचय
 आयुरेवास्मिन्तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवैतामेव
 निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्रये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन्तेन
 दधाति यदग्रये पावकाय वाचमेवास्मिन्तेन दधाति यदग्रये
 शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति (१७)

उत यद्यन्धो भवति प्रैव पश्यत्यग्रये पुत्रवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपा
 प्रजाकामोऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः
 प्रयच्छत्यग्रये रसंवतेऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत
 रसवान्थस्यामित्यग्निमेव रसवन्तः॥ स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवैनं रसवन्तङ्करोति (१८)

रस॑वाने॒व भ॑वत्यजक्षी॒रे भ॑वत्याग्ने॒यी वा ए॒षा यद॒जा
सा॒क्षादे॒व रस॑मव॑रुन्धेऽग्नये॒ वसु॑मते॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्य
का॒मये॑त॒ वसु॑मान्थस्या॒मित्य॑ग्निमे॒व वसु॑मन्तः॒ स्व॑नं
भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ वसु॑मन्तङ्क॒रोति॑ वसु॑माने॒व
भ॑वत्य॒ग्नये॑ वाज॒सृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेथ्सङ्ग्रा॒मे सं
य॑त्ते वाज॒म (१९)

वा ए॒ष सि॑सी॒र्षति॒ यः सं॑ङ्ग्राम॒जिगी॑षत्य॒ग्निः
खलु॒ वै दे॒वानां॑ वाज॒सृद॒ग्निमे॒व वाज॑सृ॒तः स्व॑नं
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ धाव॑ति॒ वाजः॑ ह॒न्ति वृ॒त्रञ्ज॑यति॒
तः सं॑ङ्ग्राम॒मथो॑ अ॒ग्निरि॑व॒ न प्र॑ति॒धृषे॑ भवत्य॒ग्नये॑ऽग्न॒िवते॑
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यस्या॒ग्राव॑ग्निम॒भ्युद्ध॑रे॒युर्निर्दि॑ष्टभा॒गो
वा ए॒तयो॑र॒न्योऽनि॑र्दिष्टभा॒गोऽन्य॑स्तौ स॒म्भव॑न्तौ यज॑मानम्
(२०)

अ॒भिस॑म्भ॒वतः॒ स ई॑श्व॒र आ॒र्ति॒मा॒र्तो॒र्यद॒ग्नये॑ऽग्न॒िवते॑
नि॒र्वप॑ति॒ भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनौ॑ श॒मय॑ति॒ ना॒र्ति॒मा॒र्छति॑ यज॑मानो-
ऽग्नये॒ ज्योति॑ष्मते॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यस्या॒ग्निरुद्ध॑तो-
ऽहु॑तेऽग्न॒िहो॒त्र उ॒द्वाये॑दप॒र आ॒दी॒प्या॑नूद्धृत्य॒ इत्या॑हुस्तत्तथा॒ न

कार्यं यद्वाङ्मधेयमभि पूर्वं उद्ध्रियते किमपरोऽभ्युत् (२१)

ह्रियेतेति तान्येवावक्षाणानि सन्निधाय मन्थेदितः
 प्रथमञ्ज्जे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गांयत्रिया
 त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति
 छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयत्येष वाव सो-
 ऽग्निरित्याहुर्ज्योतिस्त्वा अस्य परापतितमिति यदग्नये
 ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य ज्योतिः परापतितन्तदेवावरुन्धे।
 (२२)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाजं यजमानमुदेवास्य

षट्॥ [४]

वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्वारुणं चरुन्दधिक्राव्णं
 चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति
 सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरेणैवैनं
 स्वदयत्यप पापं वर्णं हते वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति
 दधिक्राव्णा पुनाति हिरण्यन्दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं
 पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकामः सं
 वत्सरः (२३)

वा ए॒तस्याशा॑न्तो॒ योनिं॑ प्र॒जायै॑ प॒शूना॑न्निर्द॒हति॑ योऽलं॑
 प्र॒जायै॑ स॒न्प्रजा॑न् वि॒न्दते॑ यद्वै॑श्वा॒नरो॒ द्वाद॑शकपालो भव॑ति सं
 व॒त्सरो॒ वा अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरः॑ सं व॒त्सर॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न श॒मय॑ति
 सोऽस्मै॑ शा॒न्तः स्वा॒द्योनेः॑ प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वा॒रुणे॑नै॒वैनं॑
 व॒रुण॑पा॒शान्मु॑ञ्चति दधि॒क्राव्णां॑ पु॒नाति॑ हि॒रण्य॑न्दक्षि॒णा
 प॒वित्रं॑ वै हि॒रण्यं॑ पु॒नात्ये॑वैनम् (२४)

वि॒न्दते॑ प्र॒जां वै॑श्वा॒नर॑न्द्वाद॒शक॑पालं निर्व॑पेत्पु॒त्रे जा॒ते
 यद॒ष्टाक॑पालो भव॑ति गा॒यत्रि॑यै॒वैनं॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेनं॑ पु॒नाति॑
 यन्न॑व॒कपाल॑स्त्रि॒वृते॑वास्मिन्ते॒जो द॑धाति यद्व॒शक॑पालो
 वि॒राजै॑वास्मिन्त्रि॒त्राद्य॑न्दधाति यदेका॑द॒शक॑पालस्त्रि॒ष्टुभै॑वा-
 स्मिन्नि॒न्द्रियं॑ द॒धाति॑ यद्वा॑द॒शक॑पालो जग॑त्यै॒वास्मि॑न्प॒शून् द॑धाति
 यस्मि॑ञ्जा॒त ए॒तामि॑ष्टि॒न्निर्व॑प॒ति पू॒तः (२५)

ए॒व ते॑ज॒स्व्यन्ना॑द इ॒न्द्रिया॑वी प॒शुमा॑न्भव॒त्यव॑ वा
 ए॒ष सु॑व॒र्गालो॒काच्छि॑द्यते यो द॑र्शपूर्णमा॒सया॑जी
 सन्न॑मावा॒स्यां वा॑ पौ॒र्णमा॑सीं वा॑ऽतिपा॒दय॑ति सु॒वर्गा॑य
 हि लो॒काय॑ द॑र्शपूर्णमा॒सावि॑ज्येते वै॒श्वान॑र॒न्द्वाद॑श-
 क॒पाल॑न्निर्व॑पे॒दमावा॑स्यां वा पौ॒र्णमा॑सीं वा॑ऽतिपाद्यं सं

वत्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः सं वत्स॒रमे॒व प्री॑णात्यथो॑ सं
वत्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै (२६)

अथो॑ दे॒वता॑ ए॒वान्वा॒रभ्य॑ सुव॒र्गल्लो॑कमेति वी॒रहा॑ वा
ए॒ष दे॒वानां॑ योऽ॒ग्निमु॑द्वा॒सय॑ते न वा ए॒तस्य॑ ब्राह्म॒णा ऋ॑ता॒यवः
पु॒राऽन्न॑मक्षन्नाग्ने॒यम॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्वैश्वान॒रन्द्वा॑दशकपालम॒ग्निमु॑
यद॒ष्टाक॑पालो भव॑त्य॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री गा॑य॒त्रोऽ॒ग्निर्या॑वा॒नेवा॒ग्निस्तर॑
आति॒थ्यङ्क॑रोत्यथो॑ यथा॒ जन॑ य॒तेऽव॑सङ्क॒रोति॑ ता॒दृक् (२७)

ए॒व तद्वा॑दशकपालो वैश्वान॒रो भ॑वति॒ द्वा॑दश॒ मासाः॑
सं वत्स॒रः सं वत्स॒रः खलु॑ वा अ॒ग्नैर्यो॑निः स्वामे॒वैनं॑
योनि॑ङ्गमयत्या॒द्यम॒स्यान्नं॑ भवति वैश्वान॒रन्द्वा॑दशकपाल॒न्निर्व॑पेन्मा
स॒प्तक॑पाल॒ङ्गाम॑काम आह॒वनी॑ये वैश्वान॒रमधि॑श्रयति॒
गा॒र्हप॑त्ये मा॒रुतं॑ पा॒पव॑स्य॒सस्य॑ वि॒धृत्यै॑ द्वा॑दशकपालो
वैश्वान॒रो भ॑वति॒ द्वा॑दश॒ मासाः॑ सं वत्स॒रः सं वत्स॒रेणै॒वास्मै॑
सजा॒ताऽश्वा॑वयति मा॒रुतो॑ भ॑वति (२८)

म॒रुतो॑ वै दे॒वानां॑ वि॒शो दे॒ववि॑शे॒नैवा॒स्मै म॑नुष्यवि॒शम॑वरुन्धे
स॒प्तक॑पालो भवति स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ गण॒श ए॒वास्मै॑
सजा॒तान॑वरुन्धेऽनू॒च्यमा॑न॒ आसा॑दयति॒ विश॑मे॒वास्मा॒

अनुवर्त्मानङ्करोति॥ (२९)

प्रजाकामः सं वत्सरो पुनात्येवैनं पृतः समष्टौ तादृङ्गारुतो भवत्येकात्रिंशच्च॥—[५]

आदित्यं चरुं निर्वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा
अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रतितिष्ठन्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद
सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरोः खलु वै
देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन्
यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति देवानामेवायतने यतते
जयति तं सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते (३०)

यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्विद्विषा
सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरोः स्वदितमेवात्ति
नास्मिन्मृजाते सं वत्सराय वा एतौ सममाते यौ
सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुह्यति तं वरुणो गृह्णाति
वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य सं
वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरोः मेवात्वा निर्वरुणम्
(३१)

परस्तादभिद्रुह्यति नैनं वरुणो गृह्णात्याव्यं वा एष

प्रतिगृह्णाति योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेदविं
 प्रतिगृह्यं सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरस्वदितामेव
 प्रतिगृह्णाति नाव्यं प्रतिगृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य
 उभयादत्रप्रतिगृह्णात्यश्वं वा पुरुषं वा वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपे
 (३२)

प्रतिगृह्यं सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरस्वदितमेव
 प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपे
 वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै सं वत्सरञ्जनतायाश्चरत्य
 स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति सं
 वत्सरसातामेव सनिमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा
 भवन्ति यो वै सं वत्सरम् (३३)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव
 वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन
 विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमाङ्गामाजेत्तां भ्रातृव्याय
 प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (३४)

•[६]निर्वरुणं वपेदुभयादद्यो वै सं वत्सरं षट्त्रिंशच्च।]

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति
 पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः
 पशून्प्रजनयतीन्द्रायेन्द्रियावन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेत्पशु-
 इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप-
 धावति सः (३५)

एवास्मा इन्द्रियं पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय
 घर्मवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो
 ब्रह्मवर्चसं वै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्रायार्कवन्ते
 पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्र-
 स्वेन भागधेयेन (३६)

उपधावति स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय
 घर्मवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावन्त
 इन्द्रायार्कवन्ते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवन्ते निर्वपति शिर-
 एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावन्त आत्मानमेवास्य
 तेन करोति यदिन्द्रायार्कवन्ते भूत एवान्नाद्ये प्रतितिष्ठति

भवत्येवेन्द्राय (३७)

अ॒हो॒मुचै॑ पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्यः पा॒प्मना॑
गृही॒तः स्यात्पा॒प्मा वा अ॒ह इन्द्र॑मेवा॒होमुच॑ः
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ पा॒प्मनोऽ॒हसो॑
मुञ्च॒तीन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॑ पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्यं
मृधो॒ऽभि प्र॒वेपे॑रन्ना॒ष्ट्राणि॑ वा॒ऽभिसंमि॑युरिन्द्र॑मेव वैमृ॒धः
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑न्मृ॒धः (३८)

अप॑हन्तीन्द्राय त्रा॒त्रे पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्वद्धो
वा परि॑यत्तो वेन्द्र॑मेव त्रा॒तारः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स
ए॒वैन॑त्रायत् इन्द्रा॑यार्कश्वमे॒धव॑ते पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्यं
म॑हाय॒ज्ञो नोप॑नमे॒देते॑ वै म॑हाय॒ज्ञस्यान्त्ये॑ तनू यद॑र्काश्वमे॒धाविन्द्र॑
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्त॒तो
म॑हाय॒ज्ञश्चाव॑यत्यु॒पैनं॑ म॑हाय॒ज्ञो न॑मति॥ (३९)

इन्द्रि॒याव॑न्तः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ सोऽर्क॑व॑न्तः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नैवेन्द्रा॑यास्मा॑न्मृ॒धोऽस्मै
सप्त॑ च।७।॥

[७]

इन्द्रा॒यान्वृ॑जवे पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्भाम॑काम॒म

इन्द्रमेवान्वृजुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
 सजाताननुकान्करोति ग्राम्येव भवतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य
 सेनाऽसंशितेव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतेन्द्राणीमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति सैवास्य सेना संश्रयति
 बल्वजानपि (४०)

इद्धे सन्नह्येद्रौर्यत्राधिष्कन्ता न्यमेहत्ततो बल्वजा
 उदतिष्ठन्गवामेवैनं न्यायमपिनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते
 मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेत्सङ्ग्रामे सं यत्त
 इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं
 मनस्वन्तुः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं
 मन्युं मनो दधाति जयति तम् (४१)

सङ्ग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमनाः स्वयं पाप इव
 स्यादेतानि हि वा एतस्मादपक्रान्तान्यथैष हतमनाः स्वयं
 पाप इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तुः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनाः स्वयं
 पापो भवतीन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालनिर्वपेद्यः
 कामयेत् दानकामा मे प्रजाः स्युः (४२)

इतीन्द्रमेव दातारुः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय
प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न
प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातारुः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
प्रदापयतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदपरुद्धो
वा (४३)

अपरुद्धमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणः स्वेन भागधेयेनोपधावति
स एवैनत्रायतेऽनपरुद्धो भवतीन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत्स
न व्यावृत्तमगच्छत्स प्रजापतिमुपधावत्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशक
मदधाच्छक्करी याज्यानुवाक्ये अकरोद्वज्रो वै शक्करी स एनं
वज्रो भूत्या ऐन्ध (४४)

सोऽभवत्सोऽबिभेद्वृतः प्र मा धक्ष्यतीति स प्रजापतिं
पुनरुपधावत्स प्रजापतिः शक्करी अधि रेवतीन्निर्मिमीत्
शान्त्या अप्रदाहाय योऽलङ् श्रियै सन्त्सदृङ्ख्समानैः
स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालन्निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्निन्द्रियन्दधाति रेवतीं
पुरोनुवाक्या भवति शान्त्या अप्रदाहाय शक्करी याज्या वज्रो

वै शक्नोती स एनं वज्रो भूत्या इन्धे भवत्येव॥ (४५)

अपि तद् स्युर्वेन्ध भवति चतुर्दश च॥ [८]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालन्निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा
स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो
भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवेनं यज्ञेन
चाभिचरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती
वाचैवेनमभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनमभिचरति (४६)

प्रति वै पुरस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति द्वे पुरोनुवाक्ये
कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव
देवताः प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा
ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञं च मद्ध्यतो व्यवसर्पति
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्स्तृणुत
आग्नावैष्णवमेकादशकपालन्निर्वपेद्यं यज्ञो न (४७)

उपनमेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निश्चैव विष्णुं च
स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनं
यज्ञो नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा

मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निश्चैव विष्णुं च स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेव (४८)

अस्मिश्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेन्वै वा एतद्रेतो
यदाज्यमनडुहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्रजंनयति
घृते भवति तेजो वै घृतन्तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै
तेजश्चक्षुरवरुन्ध इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानो-
ऽयंजमानस्याद्धुरकल्पां प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने
नास्यैन्द्रियम् (४९)

वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितोनिर्वपेद्यावत्येव
वाक्तामप्रौदितां भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या
वाचोऽनु प्रवदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्याग्रावैष्णवमष्ट
सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यदष्टाक्षरा
भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव
तेनाप्रोति (५०)

आग्रावैष्णवमेकादशकपालनिर्वपेन्माध्यन्दिनस्य
सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यदेकादश
भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं

मा॒र्द्ध्यन्दि॒नमे॒व स॒र्वन् न॒न्तेना॑प्रो॒त्याग्नावै॒ष्णव॒न्द्वाद॑शकपाल॒न्निर्व॑पेत्त॒
 सर॑स्व॒त्याज्य॑भागा॒ स्याद्वा॑र्हस्प॒त्यश्च॒रुर्यद्वा॑दशकपालो
 भव॑ति॒ द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती॒ जाग॑तन्तृ॒तीयस॒र्वन् न॒न्तृती॒यस॒र्वन् मे॒व
 तेना॑प्रोति॒ दे॒वता॑भिरे॒व दे॒वताः॑ (५१)

प्र॒तिच॑रति॒ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञं वा॒चा वाचं॑ ब्रह्म॑णा॒ ब्रह्मं॑
 क॒पालैरे॒व छ॒न्दाः स्या॑प्रोति॒ पुरो॑डाशैः॒ सर्व॑नानि
 मै॒त्रावरु॑णमेकं क॒पाल॒न्निर्व॑पेद्वशा॒यै क॒ले यै॒वासौ भ्रातृ॑व्यस्य
 व॒शाऽनू॑ब॒न्ध्या सो ए॒वैषै॒तस्यै॑कं क॒पालो भव॑ति॒ नहि॒ क॒पालैः॑
 प॒शुम॑र्हत्या॒प्तुम्॥ (५२)

ब्रह्म॑णैवेन॑मभिचरति॒ य॒ज्ञो न तावे॒वास्यै॑न्द्रि॒यमा॑प्रोति॒ दे॒वताः॑ स॒प्तत्रिं॑शच्च। १॥ — [९]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्ति॒मैच्छ॑न्तस्मा॒
 ए॒त॑ सौ॒मारौ॒द्रं च॒रुं नि॒र॒वप॑न्तेनै॒वास्मि॒न्नुच॑म॒दधु॑र्यो
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः॒ स्यात्त॑स्मा॒ ए॒त॑ सौ॒मारौ॒द्रं च॒रुं
 नि॒र्वपे॑त्सोमं॒श्चै॒व रु॒द्रं च॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॒धाव॑ति॒
 तावे॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॑र्च॒सन्ध॑त्तो ब्रह्मव॑र्च॒स्यै॒व भ॑वति॒ ति॒ष्यापू॑र्णमा॒से
 नि॒र्वपे॑द्बु॒द्रः (५३)

वै ति॒ष्यः सोमः॑ पू॒र्णमा॑सः सा॒क्षादे॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑वरु॒न्धे

परि॑श्रिते याजयति ब्र॒ह्मवर्च॑सस्य॒ परि॑गृहीत्यै श्वे॒तायै॑
 श्वे॒तव॑त्सायै दु॒ग्धं म॑थि॒तमाज्यं॑ भव॒त्याज्यं॑ प्रोक्ष॑ण॒माज्ये॑न
 मार्ज॑यन्ते याव॑दे॒व ब्र॒ह्मवर्च॑सन्त॒त्सर्व॑ङ्करोत्यति॑ ब्र॒ह्मवर्च॑सङ्कि॑यत
 इत्या॑हुरीश्व॒रो दु॒श्श्मर्मा॑ भवि॑तो॒रिति॑ मान॒वी ऋचौ॑ धा॒य्ये
 कुर्या॑द्यद्वै किं च॒ मनुर॑व॒दत्त॑द्वैष॒जम् (५४)

भे॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करोति॒ यदि॑ बिभी॒याद्दु॒श्श्मर्मा॑ भवि॑ष्यामीति॒
 सोमा॑पौष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्सौ॒म्यो वै दे॒वता॑या॒ पुरु॑षः पौष्णाः
 प॒शवः॑ स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वता॑या॒ प॒शुभि॑स्त्वच॑ङ्करोति॒ न दु॒श्श्मर्मा॑
 भवति॑ सोमारौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्प्र॒जाका॑मः॒ सोमो॑ वै रे॒तोधा॑
 अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑यिता सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रेतो॒ दधा॑त्य॒ग्निः
 प्र॒जां प्र॒जन॑यति वि॒न्दते॑ (५५)

प्र॒जाः सोमारौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेदभि॒चर॑न्त्सौ॒म्यो वै दे॒वता॑या॒
 पुरु॑ष ए॒ष रु॒द्रो यद॒ग्निः स्वा॑या॒ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑यै नि॒ष्क्रीय॑
 रु॒द्राया॑पि॒ दधा॑ति ता॒जगा॑र्ति॒माच्छ॑ति सोमारौ॒द्रं च॒रुं
 निर्व॑पे॒ज्योगा॑मयावी॒ सोमं॑ वा ए॒तस्य॑ रसो॑ गच्छ॒त्य॒ग्निः
 शरी॑रं यस्य॒ ज्योगा॑मय॒ति सोमा॑दे॒वास्य॑ रसं॒ निष्क्री॑णात्य॒ग्नेः

शरीरमुत यदि (५६)

इतासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतद्भ्रंसितः होता
निष्विदति स ईश्वर आर्तिमार्तोऽरुन्धान् होत्रा देयो वह्निर्वा
अनुद्धान् वह्निर्होता वह्निर्नैव वह्निर्मात्मानः स्पृणोति
सोमारौद्रं चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वेऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं
जनयेयमिति वेदिं परिगृह्याद्धमुद्धन्याद्धन्नाद्धं बर्हिषः
स्तृणीयाद्धं नार्द्धमिच्छस्यभ्याद्ध्याद्धं न स्व एवास्मा
आयतने भ्रातृव्यं जनयति॥ (५७)

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तृणीयाद्धं नार्द्धं दश च॥१०॥

ऐन्द्रमेकादशकपालत्रिर्वपेन्मारुतः सप्तकपालङ्गामकाम
इन्द्रश्चैव मरुतश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै
सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवत्याहवनीयं ऐन्द्रमधिश्रयति
गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै सप्तकपालो
मारुतो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै
सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान् आसादयति विशमेव (५८)

अस्मा अनुवर्तमानङ्करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत
क्षत्राय च विशे च समदन्दद्यामित्येन्द्रस्यावद्यन्ब्रूयादिन्द्रायानु

ब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावद्यन्ब्रूयान्मरुद्ध्यो-
ऽनुब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये
समदन्दधाति वितृ९हाणास्तिष्ठन्त्येतामेव (५९)

निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्निति यथादेवतमवदाय
यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैवान् यथायथङ्कल्पयति कल्पन्त
एवैन्द्रमेकादशकपालन्निर्वपेद्वैश्वदेवन्द्वैदशकपालङ्ग्रामकाम
इन्द्रश्चैव विश्वा९श्च देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त
एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्यावदाय
वैश्वदेवस्यावद्येदथैन्द्रस्य (६०)

उपरिष्ठादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान्परिगृह्णात्युपाधाय
वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै पृश्नि्यै दुग्धे प्रैयङ्गवं चरुं
निर्वपेन्मरुद्ध्यो ग्रामकामः पृश्नि्यै वै पयंसो मरुतो जाताः
पृश्नि्यै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत
एव स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति
ग्राम्येव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (६१)

भवतः प्रियमेवैनं समानानाङ्करोति द्विपदा पुरोनुवाक्या
भवति द्विपद एवावरुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव

प॒शून॑वरु॒न्धे दे॒वासुराः॑ सं य॑त्ता आ॒स॒न्ते दे॒वा मि॒थो
विप्रि॑या आ॒स॒न्ते ३ऽन्यो॑न्यस्मै ज्यैष्ठ्या॒याति॑ष्ठमा॒नाश्चतु॑र्धा
व्य॑क्रामन्न॒ग्निर्वसु॑भिः सोमो॑ रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्विर्वरु॑ण आ॒दित्यैः॑
स इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तम् (६२)

ए॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑ऽयाज॒यद॒ग्नये॑ वसु॑मते पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पाल॒न्नि
रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पु॒रोडा॑शमेका॒दश॑कपालं
वरु॑णायाऽऽदि॒त्यव॑ते च॒रुन्ततो॑ वा इन्द्र॑ दे॒वा ज्यैष्ठ्या॑या॒भि
सम॑जानत॒ यः स॑मा॒नैर्मि॒थो विप्रि॑यः स्यात्तमे॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑
याज॒येद॒ग्नये॑ वसु॑मते पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒त्सोमा॑य
रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पु॒रोडा॑शमेका॒दश॑कपालं
वरु॑णायाऽऽदि॒त्यव॑ते च॒रुमिन्द्र॑मे॒वैनं॑ भू॒तञ्ज्यैष्ठ्या॑य स॒मा॒ना
अ॒भिस॑ज्जानते॒ वसि॑ष्ठः स॒मा॒नाना॑ भवति॥ (६३)

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाथैन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तं वरुणाय चतुर्दश च॥११॥—[११]

हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भ आ॒पो ह॒ यत्प्र॑जापते। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ꣳ स
मा॒तर॒ꣳ स स॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॒र्णोद॑न्तरि॒क्षꣳ
स सु॒वः स वि॒श्वा भु॒वो अ॒भव॒त्स आ॑ऽभवत्। उदु॒त्यश्चि॒त्रम्।
सप्र॑ल॒वन्न॑वी॒यसा॑ऽग्ने॒ द्यु॒म्नेन॑ सं यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ भा॒नुना॑।

निकाव्यां वेधसुः शश्वतस्करहस्ते दधानः (६४)

नर्या पुरूणि। अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणाः सत्रा चक्राणो
अमृतानि विश्वा। हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुप ह्वये। स
चेत्ता देवता पदम्। वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे
वाममस्मभ्यः सावीः। वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैर्या धिया
वामभाजः स्याम। बडित्था पर्वतानाङ्घ्रिं बिभर्षि पृथिवि।
प्र या भूमि प्रवत्वति मुहा जिनोषि (६५)

महिनि। स्तोमांसस्त्वा विचारिणि प्रतिष्ठोभन्त्यक्तुभिः। प्र
या वाजन्न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि। ऋदूदरेण सख्या सचेय
यो मा न रिष्येद्धर्यश्च पीतः। अयं यः सोमो न्यधाय्यस्मे
तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यच्छ। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः
शिमीवाञ्छरुमाः ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसा वनानि
नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः। प्र (६६)

सुवानः सोमं ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन्।
वृषा यन्तासि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्त्रं दृह।
सबाधस्ते मदश्च शुष्मयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन्।
अर्को वा यत्तुरते सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पृथ्सु तुर्याम्।

वषट्ते विष्णवा॒स आ कृ॑णोमि॒ तन्मे॑ जुष॒स्व शि॒पिविष्ट॑
ह॒व्यम्। (६७)

वर्ध॑न्तु त्वा सुष्टु॑तयो॒ गिरो॑ मे यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑
नः। प्र तत्ते॑ अ॒द्य शि॑पिविष्ट॒ नामा॑र्यः श॒सामि॑ व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। तं त्वा॑ गृणामि त॒वस॑म॒तवी॒या॒न्क्षय॑न्तम॒स्य रज॑सः
परा॒के। कि॒मित्ते॑ विष्णो परि॒चक्ष्य॑ भू॒त्प्रय॑द्व॒वक्षे॑ शि॑पिविष्टो
अ॒स्मि। मा वर्षो॑ अ॒स्मदप॑गूह ए॒तद्य॑द॒न्यरूपः॑ समि॒थे ब॒भूथ॑।
(६८)

अ॒ग्ने दा॑ दा॒शुषे॑ र॒यिं वी॒रव॑न्तं॒ परी॑णसम्। शि॒शी॒हि नः॑
सूनु॒मतः॑। दा नो॑ अ॒ग्ने श॒तिनो॑ दाः स॒हस्रि॑णो॒ दुरो॑ न वाज॒ः
श्रु॒त्या अ॒पावृ॑धि। प्राची॒ द्यावा॑पृथि॒वी ब्र॒ह्मणा॑ कृधि॒ सुव॑र्ण
शुक्र॑मुष॒सो वि॒दिद्यु॑तुः। अ॒ग्निर्दा॑ द्रवि॑णं वी॒रपे॑शा अ॒ग्निर्ऋषि॑
यः स॒हस्रा॑ स॒नोति॑। अ॒ग्निर्दिवि॑ ह॒व्यमा॑त॒ताना॒ग्नेर्धामा॑नि॒
विभृ॑ता पुरु॒त्रा। मा (६९)

नो म॒र्द्धी॒रा तू भ॑र। घृ॒तं न पू॑तं त॒नूर॑रे॒पाः शुचि॑ हि॒र॑ण्यम्।
तत्ते॑ रु॒क्मो न रो॑चत स्वधावः। उ॒भे सु॑श्चन्द्र स॒र्पिषो॑ दर्वी॑
श्री॒णीष॑ आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑पूर्या उ॒क्थेषु॑ शव॒सस्प॑त॒ इष॑ः

स्तोतृभ्य आ भ॑र। वायो॑ श॒त॑ हरी॑णां यु॒वस्व॑ पोष्या॑णाम्।
उ॒त वा॑ ते स॒हस्रि॑णो रथ॑ आ या॑तु पाज॑सा। प्र याभिः॑ (७०)

यासि॑ दा॒श्वा॑स॒मच्छा॑ नि॒युद्धि॑र्वायविष्टये॑ दुरो॒णे। नि नो॑
र॒यि॑सु॒भोज॑सं युवे॒ह नि वी॑रव॒द्व्यम॑श्वियं च॒ राधेः॑। रे॒वती॑र्नः
सध॒माद॑ इ॒न्द्रे स॑न्तु तु॒विवा॑जाः। क्षु॒मन्तो॑ याभि॒र्मदे॑म। रे॒वा॑सु॒
इ॒द्रेव॑तः स्तो॒ता स्या॑त्त्वाव॑तो म॒घोने॑। प्रेदु॑ हरि॒वः श्रु॑तस्य॥
(७१)

जिनोषि॑ दे॒भुः प्र ह॒व्यं ब॒भूथ॑ मा याभि॑श्चत्वारि॒शच्च॑॥ (१२) ————— [१२]

प्रजाप॑तिस्ताः सृष्टा अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॑ऽग्नये॑ कामा॑याग्नये॑ऽन्न॑वते वैश्वान॑रमा॒दित्यं॑ च॒रुमे॑न्द्रं च॒रुमिन्द्रा॑यान्वृ॒जव आ॑ग्रावैष्ण॒वम॑सौ
सोमा॑रौ॒द्रमे॑न्द्रमेका॑दशकपाल॑सु॒ हिरण्य॑ग॒र्भो द्वा॑दश॥ (१२) प्रजाप॑तिर॒ग्नये कामा॑याभि सम्भ॑वतो यो वि॒द्विषा॑णयो॒रिन्द्रो
सन्न॑द्येदा॒ग्रावैष्ण॑वमु॒परि॑ष्टा॒यासि॑ दा॒श्वा॑स॒मेक॑सप्ततिः॥ (७१) प्रजाप॑तिः प्रेदु॑ हरि॒वः श्रु॑तस्य॥

आ॒दि॒त्येभ्यो॑ दे॒वा वै मृत्यो॑र्दे॒वा वै स॒त्रम॑र्य॒म्ये प्रजा॑प॒तेभ्यो॑ऽश्व॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ऽग्रा॒द्यन्दे॒वासुरा॑स्तात्रज॑नो द्धु॒वोऽसि॑
यन्न॑वम॒ग्निं वै प्रजा॑प॒तिर्व॑रु॒णाय॑ या वा॒मिन्द्रा॑वरु॒णा स॒प्रब्र॑वच्चतु॑र्दश॥ 14॥ आ॒दि॒त्येभ्य॑स्त्वष्ट॑रस्मै दान॑कामा ए॒वाव॑रु॒न्धेऽग्निं॑ वै
स॒प्रब्र॑वथ्यद॑श्चा॒शत्॥ 56॥ आ॒दि॒त्येभ्यः॑ सु॒व॑र॒पो जि॑गाय॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

आ॒दि॒त्येभ्यो॒ भुव॑द्व॒द्भ्यश्च॒रुं निर्व॑पे॒द्भूति॑काम आ॒दि॒त्या
वा ए॒तम्भू॑त्यै॒ प्रति॑ नुदन्ते॒ योऽल॑म्भू॒त्यै सन्भू॑तिं॒ न
प्रा॒प्नो॒त्यादि॒त्याने॒व भुव॑द्वतः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒
त ए॒वैन॑म्भूतिं॒ गम॑यन्ति॒ भव॑त्ये॒वादि॒त्येभ्यो॑ धा॒रय॑द्व॒द्भ्यश्च॒रुं
निर्व॑पे॒दप॑रुद्धो॒ वाऽप॑रु॒ध्यमा॑नो॒ वाऽऽदि॒त्या वा अ॑परो॒द्धार॑
आ॒दि॒त्या अ॑वगमयि॒तार॑ आ॒दि॒त्याने॒व धा॒रय॑द्वतः॥१॥

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वैन॑ वि॒शि दा॑ध्रत्यनप॒रुध्यो॑
भ॑वत्यदि॒तेऽनु॑ म॒न्यस्वे॒त्यप॑रु॒ध्यमा॑नोऽस्य प॒दमा द॑दी॒तेयं
वा अ॑दि॒तिरि॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते स॒त्याशी॑रि॒त्याह
स॒त्यामे॒वाशिष॑ कुरु॒त इ॒ह मन॑ इत्या॒ह प्र॒जा ए॒वास्मै॑
सम॑नसः॒ करो॑त्युप॒ प्रेत॑ मरुतः॥२॥

सु॒दा॒नव॒ ए॒ना वि॒श्वति॑ना॒भ्यमु॑ राजा॒नमि॒त्याह॑ मा॒रुती
वै वि॒द्भ्यो॒ष्ठो वि॒श्वति॑र्वि॒शैवन॑ रा॒ष्ट्रेण॑ स॒मर्ध॑यति॒ यः
प॒रस्ता॑द्वा॒म्यवा॑दी स्या॒त्तस्य॑ गृ॒हाद्वी॑ही॒ना ह॑रेच्छु॒क्लाश्च॑
कृ॒ष्णाश्च॑ वि चि॒नुया॑द्ये शु॒क्लाः स्यु॑स्तमा॒दित्यं॑ च॒रुं

निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाव गच्छति॥३॥

अवंगतास्य विडनवगतः राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः स्युस्तं
वारुणं चरुं निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च राष्ट्रं
चाव गच्छति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं
निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशोऽवंगन्तोरिति निर्वपेदादित्या
एवैनम्भागधेयम्प्रेप्सन्तो विशमव॥३॥

गमयन्ति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्शसप्त
मध्यमेषायामुप हन्यादिदमहमादित्यान्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै
विशोऽवंगन्तोरित्यादित्या एवैनम्बद्धवीरा विशमव गमयन्ति
यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्शसं
नह्येदनपरुध्यमेवाव गच्छत्याश्वत्था भवन्ति मरुतां वा
एतदोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति सप्त भवन्ति
सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति॥५॥

धारयद्वतो मरुतो गच्छति विशमवैतदष्टादश च॥—————[१]

देवा वै मृत्योरिभिभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन्तेभ्य
एताम्प्राजापत्याः शतकृष्णलां निरवपत्तयैवैष्वमृतमदधाद्यो
मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एताम्प्राजापत्याः शतकृष्णलां

निर्वपेत्प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति
 शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये॥६॥

प्रति तिष्ठति घृते भवत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवास्मा
 अमृतं च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव
 द्यति चतुरवत्तस्यास्या एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव
 यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतं सौर्यं चरुं निरवपन्तेनैवास्मिन्॥७॥

रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतं सौर्यं
 चरुं निर्वपेदमुमेवादित्यं स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्युभयतो
 रुक्मौ भवत उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति प्रयाजेप्रयाजे
 कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुद्ध
 आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं द्वादशकपालम्भूम्यै॥८॥

चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यम्मोप
 नमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं
 तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते

भूम्यै चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैन५ हिरण्यं नमति वि
वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो हिरण्यं विन्दत एताम्॥१॥

एव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यत
एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै
हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति
सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति
यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दीन्द्रः॥१०॥

त्वष्टुः सोममभीषहापिबथ्स विष्वङ्मार्च्छथ्स इन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यार्ध्यत स यदूर्ध्वमुदवमीत्ते श्यामाका अभवन्थ्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एत५ सोमेन्द्र५ श्यामाकं चरुं
निरवपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रिय५ सोमपीथमदधाद्वि वा एष
इन्द्रियेण सोमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवामी
स्यात्तस्मै॥११॥

एत५ सोमेन्द्र५ श्यामाकं चरुं निर्वपेथ्सोमं चैवेन्द्रं च
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रिय५ सोमपीथं
धत्तो नेन्द्रियेण सोमपीथेन व्यृध्यते यथ्सौम्यो भवति
सोमपीथमेवाव रुद्धे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ

इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्दे श्यामाको भवत्येष वाव स
सोमः॥१२॥

साक्षादेव सोमपीथमव रुन्देऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालम् पशुकामो-
ऽग्निरेवास्मै पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधु
घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव
रुन्दे पञ्चगृहीतम्भवति पाङ्गा हि पशवो बहुरूपम्भवति
बहुरूपा हि पशवः॥१३॥

समृद्धौ प्राजापत्यम्भवति प्राजापत्या वै पशवः
प्रजापतिरेवास्मै पशून्प्र जनयत्यात्मा वै पुरुषस्य मधु
यन्मध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति
पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव
आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशूनव रुन्दे॥१४॥

इन्द्रियेऽस्मिन्भूम्यां एतामिन्द्रः स्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव एकचत्वारिंशच्च॥[२]

देवा वै सत्रमासतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं
राजानं यशं आर्च्छथ्स गिरिमुदैत्तमग्निरनूदैत्तावग्नीषोमौ
समभवतान्ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत्तावब्रवीद्याजयतम्मेति

तस्मा॑ ए॒तामिष्टिं॑ निर॑वपतामाग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालमै॒न्द्रमेका॑दशकपालं
सौ॒म्यं च॒रुन्तयै॒वास्मिन्तेजः॑ ॥ १५ ॥

इ॒न्द्रि॒यम्ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑धत्तां॒ यो य॒ज्ञवि॑भ्रष्टः स्यात्तस्मा॑
ए॒तामिष्टिं॑ निर॑वपेदाग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालमै॒न्द्रमेका॑दशकपालं
सौ॒म्यं च॒रुं यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति तेज॑ ए॒वास्मिन्तेन॑
दधाति॑ यदै॒न्द्रो भव॑तीन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्तेन॑ दधाति॑
यथ्सौ॒म्यो ब्र॑ह्मवर्च॒सं तेना॑ग्ने॒यस्य॑ च सौ॒म्यस्य॑ चै॒न्द्रे
स॒माश्ले॑षये॒त्तेज॑श्चै॒वास्मिन्ब्र॑ह्मवर्च॒सं च॑ स॒मीची॑ ॥ १६ ॥

द॒धात्य॑ग्री॒षोमी॒यमेका॑दशकपालं निर॑वपेद्यं कामो॒
नोप॑नमे॒दाग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः स सोम॑मिबति स्वामे॒व दे॒वता॑
स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ सैवैनं॑ कामे॒न स॑म॒र्धय॑त्युपै॒नं
कामो॑ नमत्य॑ग्री॒षोमी॒यम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपेद्ब्रह्मवर्च॒सकामो॑-
ऽग्री॒षोमा॑वे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मिन्ब्र॑ह्मवर्च॒सं
ध॑त्तो ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ ॥ १७ ॥

भव॑ति॒ यद॒ष्टाक॑पाल॒स्तेना॑ग्ने॒यो यच्छा॑मा॒कस्तेन॑
सौ॒म्यः समृ॑द्धौ सोमा॒य वा॒जिनै॑ श्यामा॒कं च॒रुं निर॑वपेद्यः
क्लै॒व्याद्वि॒भीया॑द्रेतो॒ हि वा॑ ए॒तस्मा॒द्वाजि॑नम॒पक्राम॑त्यथैष

क्लैव्या॑द्विभाय॒ सोम॑मे॒व वा॒जिन॑ꣳ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑
धावति॒ स ए॒वास्मि॒न्नेतो॑ वाजिनं॑ दधाति॒ न क्ली॒बो भ॑वति
ब्राह्म॑णस्प॒त्यमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पे॒द्भाम॑कामः॥१८॥

ब्रह्म॑णस्पति॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑
सजा॒तान्प्र॑ यच्छति॒ ग्राम्ये॑व भ॑वति ग॒णव॑ती याज्यानुवा॒क्ये
भवतः॑ सजा॒तैरे॒वैनं॑ ग॒णव॑न्तं करोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पेद्यः
का॒मये॑त ब्रह्म॒न्विशं॑ वि ना॑शयेयमिति॒ मारु॑ती या॒ज्यानुवा॒क्ये
कुर्या॑द्ब्रह्म॒न्नेव॑ विशं॑ वि ना॑शयति॥१९॥

तेजः॑ समीचीं॑ ब्रह्मवर्च॑स्यैव॒ ग्राम॑काम॒स्त्रिच॑त्वारि॒ंशच्च॑॥ [३]

अ॒र्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेथ्सुव॒र्गका॑मोऽसौ वा आ॑दि॒त्योऽर्य॒मा-
र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ सुव॒र्गं
लो॒कं ग॑मयत्यर्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त दान॑कामा मे
प्र॒जाः स्यु॑रित्यसौ वा आ॑दि॒त्योऽर्य॒मा यः खलु॑ वै ददा॑ति
सोऽर्य॒मा र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒व॥२०॥

अ॒स्मै दान॑कामाः प्र॒जाः क॑रोति॒ दान॑कामा अ॒स्मै
प्र॒जा भ॑वन्त्यर्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त स्व॒स्ति
ज॒नता॑मिया॒मित्य॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽर्य॒मा र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑

भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ तद्गमयति॒ यत्र॑ जिगमिषतीन्द्रो॒
वै दे॒वाना॑मानुजावर॒ आसी॑त्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा॑
ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषूकमेकादशकपालं॒ निः॥ २१॥

अ॒वप॒त्तेनै॒वैन॒मग्रं॑ दे॒वता॑नां पर्यणयद्बुध्रवती॒ अग्र॑वती
याज्यानुवाक्ये॑ अकरोद्बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ पर्यणयद्बो रा॑ज॒न्य
आनुजावरः॒ स्यात्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषूकमेकादशकपालं॒
निर्व॑पेदिन्द्रमेव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑
समा॒नानां॑ परि॒ णय॑ति बुध्रवती॒ अग्र॑वती याज्यानुवाक्ये॑
भवतो॑ बुध्रादे॒वैन॒मग्रम्॥ २२॥

परि॑ णयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य॑ दे॒वता॒ य
आ॑नुजावरः समृद्धौ यो ब्रा॒ह्मण॑ आ॑नुजावरः स्यात्तस्मा॑
ए॒तम्बा॑रहस्पत्यमा॑नुषूकं च॒रुं निर्व॑पेद्बृहस्पतिमेव स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑ समा॒नानां॑ परि॒ णय॑ति
बुध्र॑वती॒ अग्र॑वती याज्यानुवाक्ये॑ भवतो॑ बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ परि॒
णय॑त्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य॑ दे॒वता॒ य आ॑नुजावरः
समृद्धौ॥ २३॥

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्बृहतरं आसन्ताः सोमाय राज्ञे-
 ऽददात्तासां रोहिणीमुपैत्ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन्ता अन्वैत्ताः
 पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सोऽब्रवीदृतममीष्व यथा
 समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमांसीत्ता
 अस्मै पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोप॥२४॥

ऐतं यक्ष्म आर्च्छद्राजानं यक्ष्म आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य
 जन्म यत्पापीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्ञायाभ्यो-
 ऽविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद
 नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एता एव नमस्यन्नुपाधावत्ता
 अब्रुवन्वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा
 एतम्॥२५॥

आदित्यं चरुं निरवपन्तेनैवैनम्पापात्स्रामादमुश्चन्
 यः पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुं
 निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं
 पापात्स्रामान्मुश्चन्त्यमावास्यायां निर्वपेदमुमेवैनमाप्यायमानमन
 प्याययति नवोनवो भवति जायमान इति पुरोनुवाक्या
 भवत्यायुरेवास्मिन्तया दधाति यमादित्या अशुमाप्याययन्तीति

याज्ज्यैवैनमेतया प्याययति॥२६॥

एवोपैतमस्मिन्नयोदश च॥ [५]

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत्सोऽब्रवीद्यदिमाल्लोकानभ्यति
तन्ममांसदिति तदिमाल्लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रः राजानमिन्द्रमधि
स्वराजानन्ततो वै स इमाल्लोकाः स्त्रेधादुहत्तत्रिधातोस्त्रिधातुत्वय
कामयेतान्नादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय
राज्ञे पुरोडाशम्॥२७॥

एकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा
इन्द्रो राजायमिन्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव
लोकान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नम्प्र
यच्छन्त्यन्नाद एव भवति यथा वत्सेन प्रत्तां गां
दुह एवमेवेमाल्लोकान्प्रत्तान्काममन्नाद्यं दुह उत्तानेषु
कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय त्रयः पुरोडाशा
भवन्ति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्या उत्तरउत्तरो
ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्त्रव
द्यत्यच्छम्बद्वारव्यत्यासमन्वाहानिर्दाहाय॥२८॥

पुरोडाशत्रयः षड्विंशतिश्च॥ [६]

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आ॒स॒न्तां दे॒वान॑सुरा अज॒य॒न्ते
 दे॒वाः प॑राजि॒ग्या॒ना अ॒सुरा॑णां वैश्य॒मुपा॑य॒न्तेभ्य॑
 इन्द्रि॑यं वी॒र्य॑मपा॑क्राम॒त्तदिन्द्रो॑ऽचाय॒त्तद॒न्वपा॑क्राम॒त्तद॑व॒रुध॑
 नाश॑क्रो॒त्तद॑स्माद॒भ्यर्धो॑ऽचर॒त्स प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धाव॒त्तमे॒तया॑
 सर्व॑पृष्ठयाऽयाज॒य॒त्तयै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मदधा॒द्य
 इन्द्रि॑यका॒मः॥ २९॥

वी॒र्य॑का॒मः स्या॑त्तमे॒तया॑ सर्व॑पृष्ठया याजयेदे॒ता ए॒व
 दे॒वताः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ ता ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑
 दध॑ति॒ यदिन्द्रा॑य॒ राथ॑तराय॒ निर्व॑पति॒ यदे॒वाग्ने॒स्तेज॒स्तदे॒वाव॑
 रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ बार॑ह॒ताय॑ यदे॒वेन्द्र॑स्य॒ तेज॒स्तदे॒वाव॑ रु॒न्ध्रे
 यदिन्द्रा॑य॒ वैरू॒पाय॑ यदे॒व स॑वि॒तुस्तेज॒स्तत्॥ ३०॥

ए॒वाव॑ रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ वैरा॒जाय॑ यदे॒व धा॒तुस्तेज॒स्तदे॒वाव॑
 रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ शाक्क॑राय॒ यदे॒व म॒रुतां॑ तेज॒स्तदे॒वाव॑
 रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ रैव॑ताय॒ यदे॒व बृ॒हस्प॑ते॒स्तेज॒स्तदे॒वाव॑ रु॒न्ध्रे
 ए॒ताव॑न्ति॒ वै तेजा॑ंसि॒ तान्ये॒वाव॑ रु॒न्ध्रे उ॒त्ता॒नेषु॑ क॒पाले॒ष्वधि॑
 श्रय॑त्यया॒तया॑म॒त्वाय॑ द्वाद॑शक॒पालः॑ पुरो॒डाशः॑॥ ३१॥

भ॒वति॒ वैश्व॑दे॒वत्वाय॑ स॒म॒न्तम्प॑र्यव॒द्यति॒ स॒म॒न्तमे॒वेन्द्रि॑यं

वीर्यं यजमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायाश्च ऋषभो
 वृष्णिर्बस्तः सा दक्षिणा वृषत्वायैतयैव यजेताभिःस्यमान
 एताश्चेद्वा अस्य देवता अन्नमदन्त्यदन्त्युवेवास्य
 मनुष्याः ॥ ३२ ॥

इन्द्रियकामः सवितुस्तेजस्तत्पुरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च ॥ [७]

रजनो वै कौणेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात्तस्मा
 एतामिष्टिं निरवपदग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं
 सौर्यं चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालन्तयैवास्मिश्चक्षुर
 स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपाल
 सौर्यं चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमग्रेवै चक्षुषा
 मनुष्या वि ॥ ३३ ॥

पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन
 भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिश्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति
 यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी एवास्मिन्तत्प्रति दधाति यत्सौर्यो
 नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकां
 चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते समानी याज्यानुवाक्ये
 भवतः समानं हि चक्षुः समृद्ध्या उदु त्यं जातवेदसं सप्त

त्वां ह॒रितो॒ रथे॑ चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑क॒मिति॒ पिण्डा॒न्प्र
य॑च्छति॒ चक्षु॑रे॒वास्मै॒ प्र य॑च्छति॒ यदे॒व तस्य॒ तत्॥३४॥

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥ [८]

ध्रु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयासं॒ धीर॒श्चेत्ता॑
वसु॒विद्धु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयासमु॒ग्रश्चेत्ता॑
वसु॒विद्धु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयासम॒भिभू॑श्चेत्ता॑
वसु॒विदाम॑नम॒स्याम॑नस्य दे॒वा ये संजा॒ताः कु॑मा॒राः
सम॑नस॒स्तान॒हं का॑मये हृ॒दा ते मां का॑मयन्तां हृ॒दा तान्म॒
आम॑नसः कृ॒धि स्वा॑हाम॒नम॑सि॥३५॥

आम॑नस्य दे॒वा याः स्त्रियः॒ सम॑नस॒स्ता अ॒हं का॑मये
हृ॒दा ता मां का॑मयन्तां हृ॒दा ता म॒ आम॑नसः कृ॒धि
स्वाहा॑ वैश्वदे॒वी साङ्ग॑हृणीं निर्व॑पेद्दाम॒कामो॑ वैश्वदे॒वा वै
संजा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त
ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्र य॑च्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वति साङ्ग॑हृणी
भ॒वति म॒नोग्र॑हणं॒ वै संग्र॑हण॒म्मन॑ ए॒व संजा॒ताना॑म्॥३६॥

गृ॒ह्णाति॒ ध्रु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयास॒मिति॑
परि॒धीन्परि॑ दधा॒त्याशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्तेऽथो॑ ए॒तदे॒व सर्व॑

सजातेष्वधि भवति यस्यैवं विदुषं एते परिधयः परिधीयन्तु
 आमनमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो
 वै सजाता ये महान्तो ये क्षुल्लका याः स्त्रियस्तानेवाव रुन्दे
 त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥३७॥

स्वाहामनमसि सजातानां रुन्दे पञ्च च॥—————[९]

यन्नवमैतन्नवनीतमभवद्यदसंपत्तत्सर्पिरभवद्यदधियत
 तद्धृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
 स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
 स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः
 प्राणोऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि॥३८॥

तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य
 धाराममृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्ताम्प्रयताम्मरुद्भिः। तत्त्वा
 विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयत्। पावमानेन त्वा स्तोमेन
 गायत्रस्य वर्तन्योपाशोर्वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽसृजतु
 जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो
 वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत्॥३९॥

सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया

जगत्स्यै वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽथ्सृजतु
जीवातवे जीवनस्याया इममग्र आयुषे वर्चसे
कृधि प्रियं रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा
अदिते शर्म यच्छु विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत्।
अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्मान्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्त्स ओषधीभिर्यज्ञ आयुष्मान्त्स
दक्षिणाभिर्ब्रह्मायुष्मत्तद्वाह्मणैरायुष्मद्देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेन
पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयायुष्मन्तस्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि॥४०॥

विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽथ्सोम
आयुष्मान्पञ्चविंशतिश्च॥ [१०]

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो
वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वागग्नाविष्णू
आत्मा यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो
वा कामयेत सर्वमायुरिरियामिति तस्मा एतामिष्टिं
निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालं सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं
सारस्वतं चरुमाग्नावैष्णवमेकादशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं

निष्क्रीणाति सोमाद्रसम् ॥ ४१ ॥

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं
दधात्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं
यज्ञेन च भिषज्यत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवदित्याज्यमवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टेऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याहाश्विनौ वै देवानाम् ॥ ४२ ॥

भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणो-
ऽसीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः
प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां
देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्नेतेन दधाति घृतस्य
धाराममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत्पावमानेन त्वा
स्तोमेनेति ॥ ४३ ॥

आह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा
स्तोमेनेत्याहौजं एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रयेत्याहात्मानं
दधात्यृत्विजः पर्याहुर्यावन्त एवर्त्विजस्त एनम्भिषज्यन्ति
ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति
यदेव तस्य तद्धिरण्यात् ॥ ४४ ॥

घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं ५ हिरण्यममृतादेवायुर्निष्पिबति
 शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्यथो खलु यावन्तीः समा एष्यन्मन्येत
 तावन्मानः स्यात्समृद्ध्या इममग्न आयुषे वर्चसे
 कृधीत्याहायुरेवास्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदिति
 जरदष्टिमेवैनं करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा
 आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति ॥ ४५ ॥

रसं देवानां ५ स्तोमेनेति हिरण्यादसदिति द्वाविंशतिश्च ॥ [११]

प्रजापतिर्वरुणायाश्वमनयत्स स्वां देवतामार्च्छत्स
 पर्यदीर्यत स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत्तं निरवपत्ततो
 वै स वरुणपाशादमुच्यत वरुणो वा एतं गृह्णाति
 योऽश्वं प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावन्तो
 वारुणाश्चतुष्कपालान्निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति ॥ ४६ ॥

चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पाद्यश्वः समृद्ध्या एकमतिरिक्तं
 निर्वपेद्यमेव प्रतिग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव

वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेककपालमनु
 निर्वपेदमुमेवादित्यमुच्चारं कुरुतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै
 वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजतेऽपोनप्रीयं चरुम्पुनरेत्य
 निर्वपेदप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनं
 शान्त उप तिष्ठते॥४७॥

मुञ्चति चरुं सप्तदश च॥ [१२]

या वामिन्द्रावरुणा यतव्या तनूस्तयेममंहसो मुञ्चतं या
 वामिन्द्रावरुणा सहस्र्या रक्षस्या तेजस्या तनूस्तयेममंहसो
 मुञ्चतं यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनाव यजे
 यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु चतुष्पात्सु गोष्ठे
 गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु सामस्तं वामेतेनाव यज इन्द्रो
 वा एतस्य॥४८॥

इन्द्रियेणापं क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति
 यः पाप्मना गृहीतो भवति यः पाप्मना गृहीतः स्यात्तस्मा
 एतामैन्द्रावरुणीम्पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति
 वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्या भवति पयो हि वा
 एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मना गृहीतो यत्पयस्या भवति

पयं ए॒वास्मि॒न्तया॑ दधाति पय॒स्यायाम्॑ ॥ ४९ ॥

पुरो॒डाश॒मव॑ दधात्यात्म॒न्वन्त॑मे॒वैनं॑ करोत्यथो
आ॒यत॑नवन्तमे॒व च॑तु॒र्धा व्यू॑हति दि॒क्ष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति
पुनः॒ समू॑हति दि॒ग्भ्य ए॒वास्मै॑ भेष॒जं करो॑ति समू॒ह्याव॑ द्यति
यथावि॑द्धं निष्कृ॒न्तति॑ ता॒दृगे॒व तद्यो॑ वा॒मिन्द्रा॑वरुणाव॒ग्नौ
स्राम॒स्तं वा॑मे॒तेना॑व॒ यज॒ इत्या॑ह॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैन॑म्पाति॒ यो
वा॑मिन्द्रावरुणा द्विपा॒त्सु प॒शुषु॑ स्राम॒स्तं वा॑मे॒तेना॑व॒ यज॒
इत्या॑हैताव॒तीर्वा॑ आप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑यः प्र॒जाः प॒शव॑
उपजी॒वनी॒यास्ता॑ ए॒वास्मै॑ वरुणपा॒शान्मु॑ञ्चति ॥ ५० ॥

एतस्य॑ पय॒स्यायाम्पा॑ति॒ षड्विं॑शतिश्च॥ [१३]

स प्र॑ल॒वन्नि॑ का॒व्येन्द्रं॑ वो वि॒श्वत॒स्परीन्द्रं॑ नरः। त्वं नः॑
सोम॑ वि॒श्वतो॒ रक्षा॑ राजन्नघाय॒तः। न रि॑ष्ये॒त्त्वाव॑तः सखा॑।
या ते॒ धामा॑नि दि॒वि या पृ॑थि॒व्यां या पर्व॑तेष्वोष॒धीष्व॑प्सु।
तेभि॑र्नो॒ विश्वैः॑ सु॒मना॒ अहै॑ड॒न्नाज॑न्त्सोम॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय।
अग्नी॑षोमा॒ सवे॑दसा॒ सह॑ती वनतं॒ गिरः॑। सं दे॒वत्रा॑ ब॒भूव॑थुः।
युवम्॑ ॥ ५१ ॥

ए॒तानि॑ दि॒वि रो॑च॒नान्य॑ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अध॒त्तम्॑।

युव९ सिन्धू९ र॒भि॒श॒स्ते॒र॒व॒द्या॒द॒ग्री॒षो॒मा॒व॒मु॒ञ्च॒तं॑ गृ॒भी॒ता॒न्।
 अ॒ग्री॒षो॒मा॒वि॒म९ सु मे॑ शृ॒णु॒तं वृ॒षणा॒ हव॑म्। प्र॒ति॑
 सू॒क्ता॒नि॒ ह॒र्य॑त॒म्भ॒व॑तं द॒ाशु॒षे म॑यः। आ॒न्यं दि॒वो मा॑त॒रि॒श्वा
 ज॒भा॒रा॒म॒श्ना॒द॒न्यं॑ प॒रि॑ श्ये॒नो अ॒द्रेः॑। अ॒ग्री॒षो॒मा ब्र॑ह्म॒णा
 वा॒वृ॒धा॒नो॒रुं य॒ज्ञाय॑ च॒क्र॒थुरु॒ लो॒कम्। अ॒ग्री॒षो॒मा ह॒विषः॑
 प्र॒स्थि॑त॒स्य वी॒तम्॥५२॥

ह॒र्य॑तं वृ॒षणा जु॒षे॒थाम्। सु॒श॒र्मा॒णा स्व॑व॒सा हि॒ भू॒त॒म॒था
 ध॒त्तं य॒ज॑मा॒नाय॒ शं योः॑। आ॒प्या॒य॒स्व सं ते॑। ग॒णा॒नां त्वा
 ग॒ण॒प॑ति९ ह॒वा॒म॒हे क॒विं क॑वी॒नामु॑प॒म॒श्र॑व॒स्त॒मम्। ज्ये॒ष्ठ॒राजं॑
 ब्र॒ह्म॒णां ब्र॑ह्म॒ण॒स्प॒त॒ आ नः॑ शृ॒ण्व॒न्नृ॒तिभिः॑ सी॒द सा॑द॒नम्। स
 इ॒ज्ज॒ने॒न स॒ वि॒शा स॒ जन्म॑ना॒ स पु॒त्रैर्वा॑ज॒म्भ॒र॒ते ध॒ना नृ॑भिः।
 दे॒वा॒नां यः पि॒तर॑मा॒वि॒वा॑स॒ति॥५३॥

श्र॒द्धा॒म॒ना ह॒विषा॒ ब्र॑ह्म॒ण॒स्प॒ति॑म्। स सु॒ष्टु॒भा स ऋ॑क॒ता
 ग॒णे॒न व॒ल९ रु॒रो॒ज फ॒लि॒ग९ र॒वे॒ण। बृ॒ह॒स्प॒ति॑रु॒स्त्रि॒या
 ह॒व्य॒सू॒दः क॒नि॒क्र॒द॒द्वा॒व॒श॒ती॒रु॒दा॒ज॒त्। म॒रु॒तो य॒द्ध वो॒ दि॒वो
 या वः॑ श॒र्म। अ॒र्य॒मा या॑ति वृ॒षभ॑स्तुवि॒ष्मा॒न्दा॒ता व॑सू॒नां
 पु॒रु॒हू॒तो अ॒र॒ह॒न्। स॒ह॒स्रा॒क्षो गो॑त्रि॒भि॒द्वज्र॑बा॒हुर॒स्मासु॑ दे॒वो

द्रविणं दधातु। ये तैऽर्यमन्बृहवो देवयानाः पन्थानः॥५४॥

राजन्दिव आचरन्ति। तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छु शं
न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। बुध्रादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो वि
पर्वतस्य दृ० हितान्यैरत्। रुजद्रोधा० सि कृत्रिमाण्येषा०
सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार। बुध्रादग्रेण वि मिमाय
मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम्। वृथासृजत्पृथिभिर्दीर्घयाथैः
सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार॥५॥

प्र यो जज्ञे विद्वा० अस्य बन्धुं विश्वानि देवो जनिमा
विवक्ति। ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्या० त्रीचादुच्चा स्वधयाभि प्र
तस्थौ। महान्मही अस्तभायद्वि जातो द्या० सन्न पार्थिवं च
रजः। स बुध्रादौष्ट जनुषाभ्यग्रम्बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट्।
बुध्राद्यो अग्रमभ्यर्त्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः।
मिनद्वलं वि पुरो ददरीति कनिक्रदत्सुवरपो जिगाय॥५६॥

युवं वीतमा विवासति पन्थानो दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नवं
च॥

[१४]

देवा मनुष्या देवासुरा अंब्रुवन्देवासुरास्तेषां ज्ञायत्री प्रजापतिस्ता यत्राग्रे गोभिश्चित्रया
मारुतन्देवा वसव्या अग्रे मारुतमिति देवा वसव्या देवाः शर्मण्यास्त्वष्टा हतपुत्रो देवा

वै राज्ञ्यान्नवोनवश्चतुर्दश॥ _____ [१५]

[देवा मनुष्याः प्रजां पशून्देवा वसव्याः परिदध्यादिदमस्म्यष्टाचत्वारिंशत्॥४४॥ देवा मनुष्या मादयध्वम्॥]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामृत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रक्षांसि रात्रौभिरसुभ्रन्तान्सुब्धान्मृतान्भि व्योच्छृते देवा अविदुर्यो वै नोऽयमिन्द्रियते रक्षांसि वा इमं घृन्तीति ते रक्षांस्युपांमन्नयन्त तान्यंब्रुवन्वरं वृणामहे यत्॥१॥

असुराञ्जयाम तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन्तेऽसुराञ्जित्वा रक्षांस्युपांनुदन्त तानि रक्षांस्यनृतमकर्तेति समन्तं देवान्पर्यविशन्ते देवा अग्रावनाथन्त तैऽग्नये प्रवन्ते पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपन्नग्नये विबाधवन्तेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते निर्वपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षांसि॥२॥

आसन्तानि तेन प्राणुदन्त यदग्नये विबाधवन्ते यान्येवाभितो रक्षांस्युपासन्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव पश्चाद्रक्षांस्युपासन्तानि तेनापांनुदन्त ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवन्ते पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवन्ते॥३॥

अग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवन्ते निर्वपति य एवास्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवन्ते य एवैनं सदृङ्गं तेन वि बाधते यदग्नये प्रतीकवते य एवास्मात्पापीयान्तं तेनाप नुदते प्र श्रेयांसम्भ्रातृव्यं नुदतेऽति सदृशं क्रामति नैनम्पापीयानाप्रोति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते॥४॥

वृणामहे यत्पुरस्ताद्रक्षांसि वपेदग्नये विबाधवन्त एवं चत्वारि च॥ _____ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अंब्रुवन् यो नो वीर्यावत्तमस्तमन् समारंभामहा इति
त इन्द्रमब्रुवन्त्वं वै नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामन् समारंभामहा इति सोऽब्रवीत्तिस्रो मं
इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति ता वै ब्रूहीत्यंब्रुवन्नियमं होमुगियं
विमृधेयमिन्द्रियावती ॥५॥

इत्यंब्रवीत् इन्द्राया होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्निन्द्राय
वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्राया होमुचै निरवपन्नं हंस एव तेनामुच्यन्ते
यदिन्द्राय वैमृधाय मृधं एव तेनापान्नं यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्नं दधत्
त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निरवपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र आत्मन्नं समारंभयत्
भूत्यै ॥६॥

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्त यो भ्रातृव्यवान्स्थ्याथ्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या
यजेतेन्द्राया होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावतेऽहंसा वा
एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदिन्द्राया होमुचै निरवपत्यं हंस एव तेन मुच्यते मृधा
वा एषोऽभिषण्णो यस्मात्समानेष्वन्यः श्रेयानुत ॥७॥

अभ्रातृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मृधं एव तेनापं हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव
तेनात्मन्यत्ते त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निरवपति त्रयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता एव यजमान
आत्मन्नं समारंभयते भूत्यै सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिर्य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजंत
उत्तमामेव विजितिम्भ्रातृव्येण विजयते ॥८॥

इन्द्रियावती भूत्या उत्तैकान्नपञ्चाशच्च ॥ [२]

देवासुराः संयत्ता आसन्तेषां गायत्र्योजो बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां
पशून्संगृह्यादायापक्रम्यातिष्ठत्तेऽमन्यन्त यत्रान् वा इयमुपावत्स्यति त इदम्भविष्यन्तीति
तां व्यह्वयन्त विश्वकर्मन्निति देवा दाभीत्यसुराः सा नान्यत्राश्च नोपावर्तत ते देवा
एतद्यजुरपश्यन्नोजोऽसि सहोऽसि बलमसि ॥९॥

भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति वाव
देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्वृञ्जत यद्रायत्र्यपक्रम्यातिष्ठत्तस्मादेतां
गायत्रीतीष्टिमाहुः सं वत्सरो वै गायत्री संवत्सरो वै तदपक्रम्यातिष्ठद्यदेतया देवा

असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यम्॥१०॥

प्रजां पशूनवृञ्जत तस्मादेताः संवर्ग इतीष्टिमाहुर्यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्रये संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् शृतमासन्नमेतेन यजुषाभि मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥११॥

बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता यत्रावसन्ततो गर्मुददतिष्ठत्ता बृहस्पतिश्चान्ववैताः सौऽब्रवीद्बृहस्पतिरनयां त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्स्यन्तीति तस्मातिष्ठत्तो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः स्यात्तस्मा एतस्माजापत्यं गौर्मुतं चरुं निर्वपेत्प्रजापतिम्॥१२॥

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजाम्प्र जनयति प्रजापतिः पशूनसृजत तेऽस्मात्सृष्टाः पराश्च आयन्ते यत्रावसन्ततो गर्मुददतिष्ठत्तान्पूषा चान्ववैताः सौऽब्रवीत्पूषानयां मा प्र तिष्ठान्यथ त्वा पशवं उपावर्त्स्यन्तीति माम्प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वै॥१३॥

अकृष्टपच्यमित्युभौ वाम्प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत्तौ प्रातिष्ठत्तो वै प्रजापतिम्पशवं उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात्तस्मा एतः सोमापोष्णं गौर्मुतं चरुं निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून्प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनाम्प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्प्र जनयति॥१४॥

वपेत्प्रजापतिं वै दधाति पूषा त्रीणि च॥ [४]

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दौ पुष्ट्या जुषस्व नः। इन्द्रो धृता गृहेषु नः॥ सविता यः संहस्त्रियः स नो गृहेषु रारणत्। आ पूषा एत्वा वसु॥ धाता ददातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः। स नः पूर्णेन वावनत्॥ त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत्। सहस्रेणायुतेन च॥ येन देवा अमृतम्॥१५॥

दीर्घः श्रवो दिव्यैरयन्त। रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां कुल्मिं जीवस आ युवस्वा। अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्वविनिः सविता सुमेधाः स्वाहा॥ अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह ओज आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठ्यात्पथो मा योषं मूर्धा भूयासः स्वाहा॥१६॥

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥ _____ [५]

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वम्भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वाश्चित्रया पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाग्नेयेन वापयति रेतः सौम्येन दधाति रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यमिथुनं दैव्यमेवास्य॥१७॥

मिथुनम्मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव वाचमुपैत्येन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि हवींषि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त छन्दास्स्युभयस्यावरुद्धा अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥१८॥

अस्मे त एव द्वादश च॥ _____ [६]

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्धि रमयंत मरुतः श्येनमायिनम्मनोजवसं वर्षणं सुवृक्तिम्। येन शर्ध उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तं स्वस्ति। पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृथ्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्वाहा स्तनयन्वर्षन्मीमरावृथ्वाहानशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्व वर्षन्पृतिरावृत्॥१९॥

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्वाहातपति वर्षन्विराडावृथ्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूत मान्दा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरौरुन्दतीः सुफेनाः। मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह माऽवत। वृष्णो अश्वस्य सदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि॥२०॥

पृतिरावृद्धिचत्वारिंशच्च॥ _____ [७]

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य। देवाः शर्मण्या मित्रावरुणार्यमन्त्र। देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन्त्र। उद्रो दन्तोऽधिम्मिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवत। दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन। पृथिवीं यद्बुन्दन्ति। आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः। वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना यन्ति॥२१॥

वृष्टयः। उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः। न वो दस्त्रा

उपं दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथां अवृत्सत। सृजा वृष्टिं दिव आद्विः समुद्रं पृण। अजा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियम्। उन्नम्भय पृथिवीम्भिन्द्दीदं दिव्यं नभः। उद्रो दिव्यस्यं नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। ये देवा दिविभागा यैः स्तरिक्षभागा ये पृथिविभागाः। त इमं यज्ञमवन्तु त इदं क्षेत्रमा विंशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विंशन्तु॥२२॥

यन्ति देवा विंशतिश्च॥ [८]

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णातूपं परि धत्त एतद्वै वृष्ट्यै रूपं सरूप एव भूत्वा पर्जन्यं वर्षयति रमयंत मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव जनयति वर्षस्यावरुद्धौ वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयत्यष्टौ॥२३॥

जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव वृष्टिः सम्प्र च्यावयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकरन्तर्वेदि सं यौत्यवरुद्धौ यतीनामद्यमानानां शीर्षाणि परापतन्ते खर्जूरं अभवन्तेषां रसं ऊर्ध्वोऽपतत्तानि करीराण्यभवन्सौम्यानि वै करीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति यत्करीराणि भवन्ति॥२४॥

सौम्यैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुद्धे मधुषा सं यौत्यपां वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वञ्च एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो अञ्च एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं यौति नामधेयैरेवेना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्यवमेवेना नामधेयैरा॥२५॥

च्यावयति वृष्णो अश्वस्य सदानमसि वृष्ट्यै त्वोपं नह्यामीत्याहु वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भूत्वा वर्षति रूपेणैवेनं समर्धयति वर्षस्यावरुद्धौ॥२६॥

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरेकात्रिंशच्च॥ [९]

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या बभ्राति देवताभिरैवान्वहं वृष्टिंमिच्छति यदि वर्षेतावत्येव होतव्यं यदि न वर्षेच्छो भूते हविर्निर्वपेदहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै॥२७॥

अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतोऽग्नये धामच्छदे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतं

सप्तकपालः सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो न्यङ्गिभिः पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा वर्षत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताः॥२८॥

एवास्मै पर्जन्यं वर्षयन्त्युतावर्षिष्यन्वर्षत्येव सृजा वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रं पृणेत्याहेमाश्चैवामृश्वपः समर्धयत्यथो आभिरैवामूरच्छैत्यज्ञा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैतदुन्नम्भय पृथिवीमिति वर्षाह्वा जुहोत्येषा वा ओषधीनां वृष्टिर्वनिस्तथैव वृष्टिमा च्यावयति ये देवा दिविभागा इति कृष्णाजिनमव धूनीतीम एवास्मै लोकाः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२९॥

अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च॥ [१०]

सर्वाणि छन्दाः स्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत्कुदुष्णिहा जगत्ये यदुष्णिहक्कुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दाः स्युर्व रुद्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि चत्वार्यध्यक्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशे पुरोडाशोऽध्यमेव तद्यद्व्यध्यक्षराणि यज्जगत्या॥३०॥

परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेन्निष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिं षापयति नान्तं गमयत्यग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परि दधाति सरूपत्वाय सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयङ्कामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्सर्वो वै॥३१॥

एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वणैवेन यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत एवेनमेतथैव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्स्तृणुत एतथैव यजेत सहस्रेण यक्ष्यमाणः प्रजातमेवैनद्वदात्येतथैव यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा एष पशूनां गच्छति॥३२॥

यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनसृजत ताः स्रैधातवीर्येनैवासृजत य एवं विद्वाः स्रैधातवीर्येन पशुकामो यजते यस्मादेव योनैः प्रजापतिः पशूनसृजत तस्मादेवैनान्त्सृजत उपैनमुत्तरः सहस्रं नमति देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीर्येन यजेत सर्वो वा एष यज्ञः॥३३॥

यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिः षमृद्धत्वाय त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामास्या उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मध्य एतद्वा अन्तरिक्षस्य रूपः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यलम्बद्वारः हिरण्यं ददाति तेज एव॥३४॥

अव रुद्धे तार्यं ददाति पशून्नेवाव रुद्धे धेनुं ददात्याशिष एवाव रुद्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्विरण्यं यजुषां तार्यमुक्थामदाना धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णानव रुद्धे॥३५॥

जगत्याभिचरन्सर्वो वै गच्छति यज्ञस्तेज एव त्रिःशच्च॥ [११]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रम्मे-
ऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाहवनीयमुप-
प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति स यावदूर्ध्वः पराविध्यति तावति स्वयमेव व्यरमत् यदि
वा तावत्प्रवणम्॥३६॥

आसीद्यदि वा तावदध्यग्रेरासीत्स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रं
विष्वङ्मुखवर्धत् स इमाल्लोकानवृणोद्यदिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽबिभेदपि
त्वष्टा तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्तपो वै स वज्र आसीत्तमुद्यन्तु नाशक्रोदथ वै तर्हि
विष्णुः॥३७॥

अन्या देवतासीत्सोऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो येनायमिदमिति स विष्णुस्त्रेधात्मानं
वि न्यधत्त पृथिव्यां तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्यबिभेद्यत्पृथिव्यां
तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्॥३८॥

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यगृह्णादधा मेति तद्विष्णवेति
प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्॥३९॥

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यगृह्णाद्विर्माधा इति तद्विष्णवेति
प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति यद्वि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाहम्॥४०॥

इदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु सं दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्माम्रविशेः किम्मा भुञ्या इत्यब्रवीत्त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वाम्र विशेयमित्यब्रवीत्त वृत्रः प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यः॥४१॥

एवं वेद हन्ति क्षुधम्रातृव्यन्तदस्मै प्रायच्छुत्तत्प्रत्यगृह्णात्रिमाधा इति तद्विष्णुवेति प्रायच्छुत्तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं दधात्विति यन्त्रिः प्रायच्छुत्रिः प्रत्यगृह्णात्तन्निधातोस्त्रिधातुत्वं यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् विष्णुवेति प्रायच्छुत्तस्मादैन्द्रावैष्णवः हविर्भवति यद्वा इदं किं च तदस्मै तत्प्रायच्छुदृचः सामानि यजूंषि सहस्रं वा अस्मै तत्प्रायच्छुत्तस्मात्सहस्रदक्षिणम्॥४२॥

प्रवणं विष्णुर्वा इदमिदमहं यो भवत्येकविंशतिश्च॥ [१२]

देवा वै राजन्याञ्जायमानादविभयुस्तमन्तरेव सन्तं दाम्नापौम्भुत्स वा एषोऽपौब्धो जायते यद्राजिन्यौ यद्वा एषोऽनपोब्धो जायते वृत्रान्ध्रश्चरेद्यं कामयेत राजन्यमनपोब्धो जायेत वृत्रान्ध्रश्चरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबारहस्पत्यं चरुं निर्वपेदैन्द्रो वै राजन्यौ ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति हिरण्मयं दाम दक्षिणा साक्षादेवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति॥४३॥

एनन्दादश च॥ [१३]

नवोनवो भवति जायमानोऽह्ना केतुरुषसामेत्यग्रे। भागं देवेभ्यो वि दधात्यायन् प्र चन्द्रमस्तिरति दीर्घमायुः। यमादित्या अशुमाप्याययन्ति यमक्षितमक्षितयः पिबन्ति। तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः। प्राच्या दिशि त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्या वृत्रहन्वृत्रहासि। यत्र यन्ति स्रोत्यास्तत्॥४४॥

जितं तै दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः। इन्द्रो जयाति न परां जयाता अधिराजो राजसु राजयाति। विश्वा हि भूयाः पृतना अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथासत्। अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। स्वराडिन्द्रो दम् आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणांय। अभि त्वा शूर नोनूमोऽदुग्धा इव धेनवः। ईशानम्॥४५॥

अस्य जगतः सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः। त्वामिद्धि हवांमहे साता वाजस्य कारवः। त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतम्भूर्मीरुत स्युः।

न त्वां वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी। पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा
यं तै सुषाव हर्यश्वाद्रिः॥४६॥

सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वा। रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो
याभिर्मदेम। उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु त्यं जातवेदसं सप्त त्वां हरितो रथे
वहन्ति देव सूर्या शोचिष्केशं विचक्षण। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः।
आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषः॥४७॥

चा विश्वे देवा ऋतावृधं ऋतुभिर्हवनश्रुतः। जुषन्तां युज्यम्पयः। विश्वे देवाः शृणुतेमं
हवम्मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठा ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन्बर्हिषि
मादयध्वम्॥४८॥

तदीशानमद्रिस्तस्थुषस्त्रिंशच्च॥ [१४]

विश्वरूपस्त्वष्ट्रेन्द्रं वृत्रम्ब्रह्मादिनः स त्वे नासौमयाज्येष वै देवस्थो देवा वै नर्चि नायज्ञोऽग्ने
महान्निर्वीतमायुष्टे द्वादश॥—[१५][विश्वरूपो नैनं शीतरूरावद्य वसुं पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्ने
महान्निर्वीतमन्या यन्ति चतुःसप्ततिः॥७४॥ विश्वरूपोऽनु ते दायि॥]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत्स्वस्रीयोऽसुराणान्तस्य त्रीणि
शीर्षाण्यांसन्थोमपानं सुरापानमन्नादनं स प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत्परोक्षमसुरेभ्यः
सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रो-
ऽविभेदीदृङ्क्ते राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिन्नद्यत्सोमपानम्॥१॥

आसीत्स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानं स कलविङ्को यदन्नादनं स
तित्तिरीस्तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्यामुपागृह्णात्ता संवत्सरमभिभस्तम्भूतान्यभ्यक्रोशन्नब्रह्महन्ति
स पृथिवीमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साब्रवीद्वरं वृणै
खातात्पराभविष्यन्ती मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा तै॥२॥

संवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा संवत्सरात्पृथिव्ये खातमपि रोहति वारंवृतुः
ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यंगृह्णात्तत्स्वकृतमिरिणमभवत्तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत
इरिणे नावं स्येद्ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णः स वनस्पतीनुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति
गृहीतेति तैऽब्रुवन्वरं वृणामहे वृक्णात्॥३॥

पुराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्चनाद्भो भूयांस
उत्तिष्ठानित्यब्रवीत्तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणाम्भूयांस उत्तिष्ठन्ति वारंवृतुः ह्येषान्तृतीयं ब्रह्महत्यायै
प्रत्यंगृह्णन्स निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाशयं ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णोऽथो खलु य एव
लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येषति तस्य नाशयम्॥४॥

काममन्यस्य स स्त्रीषंसादमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृहीतेति
ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्विधात्प्रजां विन्दामहे काममा विजनितोः सम्भवामेति
तस्मादृत्विधात्स्त्रियः प्रजां विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारंवृतुः ह्यासान्तृतीयं
ब्रह्महत्यायै प्रत्यंगृह्णन्सा मलवद्वासा अभवत्तस्मान्मलवद्वाससा न सं वदेत्॥५॥

न सहासीत् नास्या अन्नमद्याद्ब्रह्महत्यायै ह्येषा वर्णं प्रतिमुच्यास्तेऽथो खत्वाहुरभ्यञ्जनं
वाव स्त्रिया अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति याम्मलवद्वाससः सम्भवन्ति
यस्ततो जायते सोऽभिश्स्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां पराचीं तस्यै हीतमुख्यपगल्भो
या स्नाति तस्यां अप्सु मारुको या॥६॥

अभ्यङ्गे तस्यै दुश्कर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी याऽऽङ्गे तस्यै काणो या
दतो धावते तस्यै श्यावदन् या नखानि निकृन्तते तस्यै कुन्खी या कृणत्ति तस्यै
क्लीबो या रञ्जुः सृजति तस्यां उद्वन्धुको या पर्णेन पिबति तस्यां उन्मादुको या खर्वेण
पिबति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो रात्रीर्व्रतं चरेदञ्जलिनां वा पिबेदखर्वेण वा पात्रेण प्रजायै
गोपीथाय॥७॥

यथ्सोमपानन्ते वृक्णात्तस्य नाशयं वदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥—————[१]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्रं उपह्वमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रम्मे-
ऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाहवनीयमुप
प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति
तस्मादस्य॥८॥

इन्द्रः शत्रुरभवत्स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुवर्धत
स इमाल्लौकानवृणोद् यदिमाल्लौकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽभिभेत्स
प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुर्मैऽजनीति तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेन जहीति तेनाभ्यायत
तावंब्रूतामग्नीषोमौ मा॥९॥

प्र हारावमन्तः स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्येतमिति तौ
भागधेयमैच्छेतान्ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालम्पूर्णमासे प्रायच्छत्तावंब्रूतामभि सन्दद्यौ
वै स्वो न शक्नुव ऐतुमिति स इन्द्र आत्मनः शीतरूरावजनयत्तच्छीतरूरयोर्जन्म य
एवः शीतरूरयोर्जन्म वेद॥१०॥

नैनः शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत्तस्माञ्ज्जभ्यमानादग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ
वा एनं तदजहिताम् प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माञ्ज्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षकृत
इति प्राणापानावेवात्मन्धत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निरहूय वार्त्रघ्नः हविः पूर्णमासे
निरवपद्भन्ति वा एनम्पूर्णमास आ॥११॥

अमावास्यायाम्याययन्ति तस्माद्वात्रघ्नी पूर्णमासेऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायान्तथ्सुस्था
वार्त्रघ्नः हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत ते अब्रूतान्द्यावापृथिवी मा प्र हारावयोर्वै श्रित
इति ते अब्रूतां वरं वृणावहे नक्षत्रविहिताऽहमसानीत्युसावब्रवीच्चित्रविहिता-
ऽहमितीयन्तस्मान्नक्षत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयं य एव द्यावापृथिव्योः॥१२॥

वरं वेदेनं वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्रमहन्ते देवा वृत्रः हत्वा-
ऽग्नीषोमावब्रुवन्हुयं नो वहतमिति तावंब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति
तैऽब्रुवन्क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन्गोर्वाव सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रवीत्॥१३॥

वरं वृषे मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्गौराहरत्तस्माद्गवि सतोभयेन भुञ्जत
एतद्वा अग्नेस्तेजो यद्धृतमेतत्सोमस्य यत्पयो य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेदं तेजस्व्यैव
भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यम्पूर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयतेनेन्द्र ज्येष्ठम्पुत्रं
निरवासाययदिति तस्माज्ज्येष्ठम्पुत्रं धनेन निरवासाययन्ति॥१४॥

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥

[२]

इन्द्रं वृत्रं जग्निवाः सम्मृधोऽभि प्रावैपन्त स एतं वैमृधम्पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यन्तं

निरवपत्तेन वै स मृधोऽपाहृत यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव तेन यजमानोऽप हृत इन्द्रो वृत्रं हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्याध्यत स एतमग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि॥१५॥

तं निरवपत्तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्द् यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायाम्भवत्येन्द्रं दधि देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्द् इन्द्रस्य वृत्रं जघ्रुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु व्याच्छुत्तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्रुष इन्द्रियं वीर्यम्॥१६॥

पृथिवीमनु व्यारुत्तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन्समनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सान्नाय्यस्य सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्यदुहन्तत्प्रतिधुषः प्रतिधुक्च समनैषुः प्रत्यधुक्षत्र तु मयि श्रयत इत्यब्रवीदेतदस्मै॥१७॥

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्नितिन्द्रियं वावास्मिन्वीर्यं तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वच समनैषुः प्रत्यधुक्षच्छृतमक्रत्र तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत्तदस्मै दध्यकुर्वन्तदेनमधिनोत्तद्दध्नो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दध्नः पूर्वस्यावदेयम्॥१८॥

दधि हि पूर्वं क्रियत इत्यनादृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याव चेदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रित्वा दध्नोपरिष्ठाद्धिनोति यथापूर्वमुपैति यत्पृतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातुष्ट्यात्सौम्यं तद्यत्कलै राक्षसं तद्यत्तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदातश्चनेन मानुषं तद्यद्दध्ना तथ्येन्द्रं दध्ना तनक्ति॥१९॥

सेन्द्रत्वायाग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य सन्तत्या इन्द्रो वृत्रं हत्वा परा परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवताः प्रैषमैच्छन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमम्भागधेयमिति तम्पितरोऽन्विन्दन्तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छुत्तं देवा अभि समगच्छन्तामा वै नः॥२०॥

अद्य वसुं वसतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यच सान्नाय्यमिति वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति॥२१॥

दधि मे जघ्रुष इन्द्रियं वीर्यमित्यब्रवीदेतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिंशच्च॥—[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः

पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्राविवैनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एताम्॥२२॥

इष्टिमपश्यन्नाग्रावैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं सरस्वते चरुं ताम्पौर्णमासं सऽस्थाप्यानु निरवपन्ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्थ्याथ्स पौर्णमासं सऽस्थाप्यैतामिष्टिमु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रभ्रातृव्याय प्रहृत्याग्रावैष्णवेन देवतांश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृद्धे मिथुनान्पशून्सारस्वताभ्यां यावदेवास्यास्ति तत्॥२३॥

सर्वं वृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यां हत्वा भ्रातृव्यं ना प्याययति साकम्प्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाहरन्ति नात्मना तृप्यति नान्यस्मै ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्णं हौतव्यन्तुस एवैनमिन्द्रः प्रजयां पशुभिस्तर्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमान्श औदुम्बरम्॥२४॥

भूवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्कपशवं ऊर्जेवास्मा ऊर्जं पशूनं रुद्धे नागतश्रीमहेन्द्रं यजेत त्रयो वै गतत्रियः शुश्रुवान्ग्रामिणी राजन्यस्तेषाम्महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामति यजते प्र स्वायै देवतायै च्यवते न पराम्प्राप्नोति पापीयान्भवति संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरं हि व्रतं नाति स्वा॥२५॥

एवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इद्धे वसीयान्भवति संवत्सरस्यं प्रस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवांसमग्निव्रतपतिव्रतमा लम्भयति ततोऽधि कामं यजेत॥२६॥

एतान्तदौदुम्बरं स्वा त्रिंशच्च॥ [४]

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी यदसौमयाजी संनयेत्परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिंच्यते सोमयाज्यैव सं नयेत्पयो वै सोमः पयः सान्नाय्यम्पयसैव पयं आत्मन्धत्ते वि वा एतम्प्रजयां पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हविर्निरुत्तम्पुरस्ताच्चन्द्रमाः॥२७॥

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तान्ग्रयं दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधंश्चरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णावे शिपिविष्टाय शृते

चरुमग्निरेवासमै प्रजाम्प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न द्वे॥२८॥

यजेत यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छम्बर्कुर्याद्यदुत्तरया सम्प्रति यजेत पूर्वया छम्बर्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायतेऽनादृत्य तद्वे एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते यजत उत्तरया देवता एव पूर्वयावरुद्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव॥२९॥

पूर्वयामिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयंसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानम्यश्वाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवासमै लोकेऽर्धुकम्भवति दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयामावास्यायां यजेत पूर्णमासे वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासम्प्रसुतस्तेषाम्मैत्रावरुणी वशामावास्यायामनूबन्ध्या यत्॥३०॥

पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वत्सानपाकरोति सदोहविधाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्या संम्पादयति स एतमर्धमास संधमाद देवैः सोमंम्पिबति यन्मैत्रावरुण्यामिक्षयामावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशानूबन्ध्या सो एवैषेतस्य साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञम्॥३१॥

अभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृष्ट्वावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविर्ह्येष यज्ञस्ताजकपुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वत नानृतं वदेन्न मांसमश्रीयान्न स्त्रियमुपैयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्धि देवाः सर्वं न कुर्वन्ति॥३२॥

चन्द्रमा द्वे देवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुः षट्॥ [५]

एष वै देवस्थो यदंशपूर्णमासौ यो दंशपूर्णमासाविष्टा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरं देवानामव स्यत्येतानि वा अङ्गापरूषि संवत्सरस्य यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजतेऽङ्गापरूष्येव संवत्सरस्य प्रति दधात्येते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु पश्यति॥३३॥

एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत एष वै देवयानः पन्था यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते य एव देवयानः पन्थास्तः समारोहत्येतौ वै देवानाः हरी यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवानाः हरी ताभ्याम्॥३४॥

एवैभ्यो हव्यं वहत्येतद्वै देवानामास्यं यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते साक्षादेव देवानामास्यं जुहोत्येष वै हविर्धानी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहरहविर्धानिनाः सुतो य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते हविर्धान्यस्मीति सर्वमेवास्यं बरहिष्यं दत्तम्भवति देवा वा अहः॥३५॥

यज्ञियं नाविन्दन्ते दर्शपूर्णमासावपुनन्तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते पूतावेवैनौ मेध्यौ यजते नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपेयाद्यदुपेयान्निरिन्द्रियः स्यात्थोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन्तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत॥३६॥

ते एनम्भि समनह्येतान्तं यक्ष्मं आर्च्छुद्राजानं यक्ष्मं आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत्पार्षीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्ञायाभ्यामविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत्ते अब्रूतां वरं वृणावहा आवं देवानां भागधे असाव॥३७॥

आवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात्सदृशीनाः रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद भूतानि क्षुधमघ्नत्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधम्प्रातृव्यम्॥३८॥

पश्यति ताभ्यामहरैदसाव फलं सप्त च॥

[६]

देवा वै नर्वि न यजुष्यश्रयन्त ते सामन्नेवाश्रयन्त हिं करोति सामैवाकर्हिं करोति यत्रैव देवा अश्रयन्त तत् एवेनान्न युङ्क्ते हिं करोति वाच एवैष योगो हिं करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्वत्सम्॥३९॥

नृहृत्यप्रसन्नं सायु सन्ततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षंसामपंहृत्यै
राथंतरीम्प्रथमामन्वाह राथंतरो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति त्रिवि गृह्णाति
त्रयं इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाह बारहतो वा असौ
लोकौऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वः॥४०॥

वाजा इत्यनिरुक्ताम्प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते प्र
वो वाजा इत्यन्वाहान्न वै वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे प्र वो वाजा इत्यान्वाह तस्मात्प्राचीनं
रेतो धीयतेऽग्न आ याहि वीतय इत्याह तस्मात्प्राचीनैः प्रजा जायन्ते प्र वो वाजाः॥४१॥

इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हविष्मन्तो गौर्धृताची यज्ञो
देवाजिगाति यजमानः सुम्रयुरिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामाव रुद्धे यं कामयेत्
सर्वमायुरिरयादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्न आ याहि वीतय इति सन्ततमुत्तरमर्धर्चमा
लभेत॥४२॥

प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति यो वा अंरन्निः सामिधेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं
कुरुतेऽर्धर्चौ सं दधात्येष वा अंरन्निः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुत
ऋषेः ऋषेर्वा एता निर्मिता यथसामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः प्रजयां पशुभिर्यजमानस्य
वि तिष्ठेरन्नर्धर्चौ सन्दधाति सं युनक्त्येवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं
दुहे॥४३॥

वृसं वो जायन्ते प्र वो वाजा लभेत दधाति सन्दशं च॥ [७]

अयं यज्ञो वा एष योऽसामाऽग्न आ याहि वीतय इत्याह रथन्तरस्येष वर्णस्तं
त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्येष वर्णो बृहदग्रे सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो
यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव तथ्सामन्वन्तं करोत्यग्निर्मुष्मिल्लोक आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ
लोकावशान्तौ॥४४॥

आस्तान्ते देवा अंब्रवन्तेमौ वि पर्यूहामेत्यग्न आ याहि वीतय इत्यस्मिल्लोकै-
ऽग्निमदधुर्बृहदग्रे सुवीर्यमित्यमुष्मिल्लोक आदित्यन्ततो वा इमौ लोकावशाम्यतां
यदेवमन्वाहानयोर्लोकयोः शान्त्यै शाम्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद पञ्चदश
सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश॥४५॥

वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर औप्यते तासां त्रीणि च शतानि
षष्टिश्चाक्षराणि तावन्तीः संवत्सरस्य रात्रयोऽक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति नृमेधश्च परुच्छेपश्च
ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्भेदं ऽग्निं जनयाव यतरो नौ ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत्स
धूममजनयत्परुच्छेपोऽभ्यवदत्सोऽग्निमजनयदृष इत्यब्रवीत्॥४६॥

यथ्समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति सामिधेनीनामेवाहं वर्णं
वेदेत्यब्रवीद्यद्वृतवत्पदमनूच्यते स आसां वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव
तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यदचः स्त्रियस्तेन यद्वायत्रियः स्त्रियस्तेन यथ्सामिधेन्यो
वृषण्वतीमन्वाह॥४७॥

तेन पुङ्ग्वस्तीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानां दूत आसीदुशनां काव्यो-
ऽसुराणान्तौ प्रजापतिमश्रमैतां स प्रजापतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो
देवा अभवन्पुरासुरा यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवतीमन्वाह भ्रातृव्यमेवैतया॥४८॥

ध्वरति शोचिर्ष्वेकशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेवैतया पवयति समिद्धो अग्न
आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दाय यदत ऊर्ध्वमभ्यादध्याद्यथा बहिःपरिधि
स्कन्दति तादृगेव तत्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः पितृणां सहर्क्षा
असुराणान्त एतर्ह्या शंसन्ते मां वरिष्यते माम्॥४९॥

इति वृणीध्वं हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीत आर्षेयं वृणीते
बन्धोरेव नैत्यथो सन्तत्यै परस्ताद्वाचो वृणीते तस्मात्परस्ताद्वाचो मनुष्यान्पितरोऽनु प्र
पिपते॥५०॥

अशान्तावाह पञ्चदशब्रवीदन्वाहेतया वरिष्यते मामेकान्नत्रिंशच्च॥[८]

अग्नें मूहां असीत्याह महान् ह्येष यदग्निर्ब्राह्मणेत्याह ब्राह्मणो ह्येष भारतेत्याहैष
हि देवेभ्यो हव्यम्भरति देवेद्ध इत्याह देवा ह्येतमैन्धत् मन्विद्ध इत्याह मनुर्ह्येतमुत्तरो
देवेभ्य ऐन्द्रर्षिष्टुत इत्याहरषयो ह्येतमस्तुवन्विप्रानुमदित इत्याह॥५१॥

विप्रा ह्येते यच्छुश्रुवांसः कविशस्त इत्याह कवयो ह्येते यच्छुश्रुवांसो ब्रह्मसंशित
इत्याह ब्रह्मसंशितो ह्येष घृताहवन इत्याह घृताहुतिरह्यस्य प्रियतमा प्रणीर्यज्ञानमित्याह

प्रणीर्ह्येष यज्ञानां रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवर्थोऽतूर्तो होतेत्याह न ह्येतं कश्चन॥५२॥

तरन्ति तूर्णिरह्यवाडित्याह सर्वं ह्येष तरत्यास्पात्रं जुहूर्देवानामित्याह जुहूर्ह्येष देवानांश्चमसो देवपान इत्याह चमसो ह्येष देवपानोऽरा इवाग्ने नेमिर्देवास्त्वं परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्भ्यादा वह देवान्देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै॥५३॥

जनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयत्यग्निमग्न आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव तद्यथापूर्वमुप ह्वयत आ चाग्ने देवान् वह सुयजा च यज जातवेद इत्याहाग्निमेव तस्मै श्यति सौऽस्य सशितो देवेभ्यो हव्यं वहत्यग्निर्होता॥५४॥

इत्याहाग्निर्वै देवानां होता य एव देवानां होता तं वृणीते स्मो वयमित्याहात्मानमेव सत्त्वं गमयति साधु ते यजमान देवतेत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते यद्भ्याद्यौऽग्निं होतांरमवृथा इत्यग्निर्नोभयतो यजमानं परि गृह्णीयात् प्रमायुकः स्याद्यजमानदेवत्या वै जुहूर्भ्रातृव्यदेवत्योपभृत॥५५॥

यद्वे इव ब्रूयाद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेद्धृतवतीमध्वर्यो सुचमास्यस्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याह देवान् ह्येषावति विश्ववारामित्याह विश्वं ह्येषावतीडामहै देवा इडेन्यान्नमस्यां नमस्यान् यजाम यज्ञियानित्याह मनुष्या वा इडेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञिया देवता एव तद्यथाभागं यजति॥५६॥

विप्रानुमदित इत्याह चनास्मै होतोपभृद्देवता एव त्रीणि च॥ [९]

त्रीं स्तृचाननु ब्रूयाद्राजन्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात्पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यः शूद्रस्तानेवास्मा अनुकान्करोति पञ्चदशानु ब्रूयाद्राजन्यस्य पञ्चदशो वै राजन्यः स्व एवेन स्तोमे प्रतिं छापयति त्रिष्टुभा परि दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभेवास्मा इन्द्रियं परि गृह्णाति यदि कामयेत॥५७॥

ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परि दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः स्व एवेन स्तोमे प्रतिं छापयति जगत्या परि दध्याज्जगता वै पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशूपरि गृह्णात्येकविंशतिमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै॥५८॥

चतुर्विंशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री

ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्दे त्रिंशत्तमनु ब्रूयादन्नकामस्य त्रिंशदक्षरा
विराडन्नं विराड्विराजैवास्मा अन्नाद्यमव रुन्दे द्वात्रिंशत्तमनु ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्य
द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगनुष्टुप्छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्त्रिंशत्तमनु ब्रूयात्पशुकामस्य
षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशून॥५९॥

अव रुन्दे चतुश्चत्वारिंशत्तमनु ब्रूयादिन्द्रियकामस्य चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं
त्रिष्टुत्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव रुन्देऽष्टाचत्वारिंशत्तमनु ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्दे सर्वाणि छन्दांस्यनु
ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दांस्यवरुन्दानि यो बहुयाज्यपरिमितमनु
ब्रूयादपरिमितस्यावरुन्दौ॥६०॥

कामयेत् प्रतिष्ठित्यै पशून्ऽसप्तचत्वारिंशच्च॥ [१०]

निर्वीतम्मनुष्याणाम्प्राचीनावीतम्पितृणामुपवीतं देवानामुप व्ययते देवलक्षममेव तत्कुरुते
तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं वदति तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो
यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रोश्चमन्वाहासुरं तद्यन्मन्द्रम्मानुपं तद्यदन्तरा
तथ्सदेवमन्तरानूच्य सदेवत्वाय विद्वांसो वै॥६१॥

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन्न पन्थानः समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति
बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामसंरोहायाथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्देऽथो
परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्देऽथो ग्राम्याश्चैव पशूनारण्याश्चाव रुन्देऽथो॥६२॥

देवलोके चैव मनुष्यलोके चाभि जयति देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्ऽस
प्रजापतिस्तृष्णीमाधारमाधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तृष्णीमाधारमाधारयति
यज्ञस्यानुख्यात्या अथो सामिधेनीरेवाभ्यनन्तद्यलूक्षो भवति य एवं वेदाथो
तर्पयत्येवैनास्तृप्यति प्रजयां पशुभिः॥६३॥

य एवं वेद यदेकयाधारयेदेकां प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यत्तिसृभिरति तद्रैचयेन्मनसा
धारयति मनसा ह्यनसमाप्यते तिर्यश्चमा धारयत्यच्छम्बद्धारं वाक्च मनश्चार्तीयेतामहं देवेभ्यो
हव्यं वंहामीति वागब्रवीद्दहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमैतां सोऽब्रवीत्॥६४॥

प्रजापतिर्दूतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा वदतीति तत्खलु
तुभ्यं न वाचा जुहवन्नित्यंब्रवीत् तस्मान्मनसा प्रजापतये जुहति मन इव हि प्रजापतिः

प्रजापतेराष्ट्रैः परिधीन्सम्माष्टिं पुनात्येवैनान्त्रिर्मध्यमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाभि जयति
त्रिर्दक्षिणार्ध्यं त्रयः॥६५॥

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभि
जयति त्रिरुपं वाजयति त्रयो वै देवलोका देवलोकानेवाभि जयति द्वादश सम्पद्यन्ते
द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्या आघारमा घारयति तिर इव॥६६॥

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकम्प रायत्युजुमा घारयत्युजुरिव हि प्राणः
सन्ततमा घारयति प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षसामपहत्यै यं कामयेत प्रमार्युकः
स्यादिति जिह्मं तस्या घारयेत्प्राणमेवास्माज्जिह्मं नयति ताजकप्र मीयते शिरो वा एतद्यज्ञस्य
यदाघार आत्मा ध्रुवा॥६७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाः समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यग्निर्देवानां दूत
आसीदेव्योऽसुराणान्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमेताः स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्वि ब्रूहीत्या
श्रावयेतीदं देवाः शृणुतेति वाव तदब्रवीदग्निर्देवो होतेति य एव देवानां तमवृणीत ततो
देवाः॥६८॥

अभेवन्परांसुरा यस्यैवं विदुषः प्रवरम्प्रवृणते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
भवति यद्ब्राह्मणश्चाब्राह्मणश्च प्रश्नमेयातां ब्राह्मणायाधिं ब्रूयाद्यद्ब्राह्मणायाध्याहात्मनेऽध्याह
यद्ब्राह्मणम्पराहात्मनं पराह तस्माद्ब्राह्मणो न परोच्यः॥६९॥

वा आरण्याश्चाव रुन्धेऽथो पशुभिः सोऽब्रवीदक्षिणार्ध्यं त्रयं इव ध्रुवा देवाश्चत्वारिंशच्च॥[११]
आयुष्ट आयुर्दा अग्न आ प्यायस्व सं तेऽवं ते हेड उदुत्तमम्प णो देव्या नो
दिवोऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इमं मे वरुण तत्त्वा याम्युदु त्यं चित्रम्। अपां नपादा
ह्यस्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः। तस्य ज्येष्ठम्महिमानं वहन्तीरहिरण्यवर्णाः
परि यन्ति यद्ब्रूहीः। सम॥७०॥

अन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति। तमू शुचिः शुचयो दीदिवाःसम्पां
नपातं परि तस्थुरापः। तमस्मेरा युवतयो युवानम्मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः। स शुक्लेण
शिकना रेवदग्निर्दीदायानिध्नो घृतनिर्णिगप्सु। इन्द्रावरुणयोरहः सम्राजोरव आ वृणे। ता

नो मृडात ईदृशौ। इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः॥७१॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु
दूढः। आ नो मित्रावरुणा प्र बहवौ। त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वां देवस्य हेडोऽवं
यासिसीष्ठाः। यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत्। स त्वं नो
अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ। अवं यक्ष्व नो वरुणम्॥७२॥

रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यथ्सूर्यो न
रोचते बृहद्वाः। अभि यः पूरु पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः। प्र
ते यक्षि प्र तं इयमि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु। धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्न
इयक्ष्वे पूरवे प्रल राजन्॥७३॥

वि पाजंसा वि ज्योतिषा। स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः। उरुक्षयेषु दीद्यत्।
तः सुप्रतीकः सुदृशः स्वश्चमविद्वांसो विदुष्टरः सपेमा। स यक्षद्विष्वा वयुनानि
विद्वान्प्र हव्यमग्निर्मृतेषु वोचत्। अहोमुचं विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र क्षत्रमिन्द्रियाणि
शतक्रतोऽनु ते दायि॥७४॥

युहीः समध्वराय नो वरुणः राजः श्रतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१२]

[समिधश्चक्षुषी प्रजापतिराज्यं देवस्य स्फ्यम्ब्रह्मवादिनोऽद्विरग्नेस्त्रयो मनः पृथिव्याः
पशवोऽग्नीर्धे देवा वै यज्ञस्य युक्ष्वोशन्तस्त्वा द्वादश]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

समिधो यजति वसन्तमेवर्तुनामवं रुद्धे तनूनपातं यजति ग्रीष्ममेवावं रुद्ध इडो
यजति वर्षा एवावं रुद्धे बर्हिर्यजति शरदमेवावं रुद्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवावं
रुद्धे तस्मात्स्वाहाकृता हेमन्त्यशवोऽवं सीदन्ति समिधो यजत्युपसं एव देवतानामवं रुद्धे
तनूनपातं यजति यज्ञमेवावं रुद्धे॥१॥

इडो यजति पशूमेवावं रुद्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवावं रुद्धे समानयत उपभृतस्तेजो

वा आज्यं प्रजा बर्हिः प्रजास्वेव तेजो दधाति स्वाहाकारं यंजति वाचमेवाव रुद्धे दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुद्धे समिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति तनूनपातं यजति॥२॥

यज्ञ एवान्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यंजति पशुष्वेव प्रति तिष्ठति बर्हिर्यजति य एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति स्वाहाकारं यंजति सुवर्ण एव लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त तत्प्रयाजानाम्॥३॥

प्रयाजत्वं यस्येवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्नुदतेऽभिक्रामं जुहोत्यभिजित्यै यो वै प्रयाजानाम्मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बर्हीरिव यजति तनूनपातमेकमिव मिथुनं तदिडो बर्हीरिव यजति बर्हिरेकमिव मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानाम्मिथुनम् य एवं वेद प्र॥४॥

प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते देवानां वा अनिष्टा देवता आसन्नथासुरा यज्ञमंजिघांसन्ते देवा गायत्रीं व्यौहन् पश्चाक्षराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म यज्ञायाम्बद्धर्म यजमानाय यत्प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मेव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्वरूथम्पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो देवा वै पुरा रक्षोभ्यः॥५॥

इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञं सऽऽस्थाप्यमपश्यन्तः स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समंस्थापयन्ति वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यथस्वाहाकारेण प्रयाजेषु सऽऽस्थापयन्ति प्रयाजानिद्धा हवींष्यभि घारयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरैवाकरथो यथापूर्वमुपैति पिता वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानिद्धा हवींष्यभिघारयति पितैव तत्पुत्रेण साधारणम्॥६॥

कुरुते तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा साधारणम्पितुरित्यस्कन्नमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति गायत्र्यैव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति॥७॥

यजति यज्ञमेवावरुन्धे तनूनपातं यजति प्रयाजानामेवं वेद प्र रक्षोभ्यः साधारणं पञ्चत्रिंशच्च॥

[१]

चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति

दधाति पूर्वार्धं जुहोति तस्मात्पूर्वार्धं चक्षुषी प्रबाहुं जुहोति तस्मात्प्रबाहुं चक्षुषी देवलोकं वा अग्निना यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमैर्नोत्तरार्धेऽग्नये जुहोति दक्षिणार्धं सोमायैवमिव हीमौ लोकावनयोर्लोकयोरनुख्यात्यै राजानौ वा एतौ देवतानाम्॥८॥

यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्वाज्ञा मनुष्या विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येनान्यतोदतश्च पशून्दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याज्यभागस्य जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हविषं ऋचा यजति तेनोभयतोदतो दाधार मूर्धन्वर्ती पुरोनुवाक्या भवति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति॥९॥

नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून्नि युवते केशिनं ह दार्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदां ते शक्नोति श्वो यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते प्रतिं जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोर्ज्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण पूर्वार्धेनान्द्वान्भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति जातानेव भ्रातृव्यान्प्र पुंदत उपरिष्ठाल्लक्ष्मा॥१०॥

याज्यां जनिष्यमाणानेव प्रतिं नुदते पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्ठाल्लक्ष्मा याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति तस्मात्पूर्वार्धेनान्द्वान्भुनक्त्युपरिष्ठाल्लक्ष्मा याज्यां तस्माज्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेद भुङ्क्ते एनमेतौ वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ॥११॥

वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हर्त्यलम्बद्वारमपगूर्य वषट्करोति स्तृत्यै गायत्री पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यां ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति तस्माद्वाह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद प्रैवैनं पुरोनुवाक्ययाह प्र णयति याज्यया गमयति वषट्कारेणैवैनं पुरोनुवाक्यया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रति॥१२॥

वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदां पुरोनुवाक्या भवति त्रयं इमे लोका एष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठति चतुष्पदा याज्यां चतुष्पद एव पशूनव रुद्धे द्यक्षरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रतिं तिष्ठति गायत्री पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यैषा वै सप्तपदा शक्नोति यद्वा एतया देवा अशिक्षन्तदशक्नुवन् य एवं वेद शक्नोत्येव यच्छिक्षति॥१३॥

देवतानाङ्करोत्युपरिष्ठाद्विष्णुमाऽऽज्यभागो प्रति शक्रोत्येव द्वे च॥ [२]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स आत्मन्नाज्यमधत्त तं देवा अब्रुवन्नेष वाव यज्ञो यदाज्यमप्येव नोत्रास्त्विति सौऽब्रवीद्यजान् व आज्यभागवुप स्तृणानभि घारयानिति तस्माद्यजन्त्याज्यभागवुप स्तृणन्त्यभि घारयन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्यातयामान्यन्यानि हवीःष्ययातयामाज्यमिति प्राजापत्यम्॥१४॥

इति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति छन्दांसि देवेभ्योऽपांक्रामन्त्र वो-
ऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुरवत्तमधारयन्पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै
वषट्काराय यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं
वहन्त्यङ्गिरसो वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्तदृषयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन्ते॥१५॥

अपश्यन्पुरोडाशं कूर्मम्भूतं सर्पन्तं तमब्रुवन्निन्द्राय ध्रियस्व बृहस्पतये ध्रियस्व विश्वेभ्यो
देवेभ्यो ध्रियस्वेति स नाध्रियत् तमब्रुवन्त्रय्यै ध्रियस्वेति सौऽग्नयैऽध्रियत् यदाग्नेयौऽष्टाकपालो-
ऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिर्जित्यै तमब्रुवन्कथाहांस्था
इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाक्षोऽनुपाक्तः॥१६॥

अवाच्छत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ सर्वाणि
कपालान्यभि प्रथयति तावतः पुरोडाशानमुष्मिन्नैकैऽभि जयति यो विदग्धः स नैर्ऋतो
योऽश्रुतः स रौद्रो यः श्रुतः स सदैवस्तस्मादविदहता श्रुतकृत्यः सदेवत्वाय भस्मनाभि
वांसयति तस्मान्मासेनास्थिं छत्रं वेदेनाभि वांसयति तस्मात्॥१७॥

केशैः शिरश्छत्रं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं यच्छ्रुतं
हविरनभिघारितमभिघार्योद्वासयति देवत्रैवेनद्रमयति यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः
संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ यजमानः प्र मीयेत् यद्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ
स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत् संख्यायोद्वासयति यजमानस्य॥१८॥

गोपीथाय यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद्वावापृथिव्यमेकंकपालमश्विनौ वै देवानां
भिषजौ ताभ्यामेवासमै भेषजं करोति द्वावापृथिव्यं एकंकपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति
यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति प्रतिष्ठित्यै॥१९॥

प्राजापत्यन्तेऽक्षोऽनुपाक्तो वेदेनाभि वांसयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम् पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विपतो वध इत्याह वज्रमेव तथ्सः श्यति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्थस्तम्बयजुरर्हरत्येतावन्ती वै पृथिवी यावन्ती वेदिस्तस्या एतावन्त एव भ्रातृव्यं निर्भजति॥२०॥

तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिर्हरति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीं चतुर्थः हरत्यपरिमितादेवेनं निर्भजत्युद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति पितृदेवत्यातिखातेयतीं खनति प्रजापतिना॥२१॥

यज्ञमुखेन सम्मितामा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति दक्षिणतो वर्षीयसी करोति देवयजनस्यैव रूपमंकः पुरीषवती करोति प्रजा वै पशवः पुरीषम्प्रजयैवैनम्पशुभिः पुरीषवन्तं करोत्युत्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावन्ती वै पृथिवी यावन्ती वेदिस्तस्या एतावन्त एव भ्रातृव्यं निर्भज्यात्मन उत्तरं परिग्राहं परि गृह्णाति क्रूरमिव वै॥२२॥

एतत्करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै प्रोक्षणीरा सादयत्यापो वै रक्षोघ्नी रक्षसामपंहत्यै स्फ्यस्य वर्त्मन्थादयति यज्ञस्य सन्तत्यै यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥२३॥

भजति प्रजापतिनेव वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्विरहवीर्येण प्रौक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति ब्रूयादद्विरह्यैव हवीर्येण प्रोक्षति ब्रह्मणाप इध्मावर्हिः प्रोक्षति मेध्यमेवैनत्करोति वेदिं प्रोक्षत्यृक्षा वा एषाऽलोमकाऽमेध्या यद्वेदिर्मध्यामेवैनं करोति दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिःसाद्य प्र॥२४॥

उक्षत्येभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपो नि नयति शान्त्यै पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति मुख्यमेवैनं करोतीयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्बर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी वेदिः प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयत्यनतिदृश् स्तृणाति प्रजयैवैनम्पशुभिरनतिदृश्जं करोति॥२५॥

उत्तरम्बर्हिषः प्रस्तरं सादयति प्रजा वै बर्हिर्यजमानः प्रस्तरो यजमानमेवायं यजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयं यजमानादुत्तरोऽन्तर्दधाति व्यावृत्त्या अनक्ति हविष्कृतमेवेनं सुवर्गं लोकं गमयति त्रेधानं किति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति न प्रति शृणाति यत्प्रतिशृणीयादन्धूध्वम्भावुकं यजमानस्य स्यादुपरीव प्र हरति॥२६॥

उपरीव हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवासौ नि यच्छति नात्यग्रम्प हरेद्यदत्यग्रम्प हरेदत्यासारिण्यध्वर्योर्नाशुका स्यान्न पुरस्तात्प्रत्यस्येद्यत्पुरस्तात्प्रत्यस्येत्सुवर्गाल्लोकाव प्रति नुदेत्प्राश्चम्प हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति न विष्वञ्चं वि युयाद्यद्विष्वञ्चं वियुयात्॥२७॥

स्यस्य जायेतोर्ध्वमुद्यौत्यूर्ध्वमिव हि पुंसः पुमानेवास्य जायते यथस्फ्येन वोपवेपेण वा योयुष्येत स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन योयुष्यते यजमानस्य गोपीथाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं यज्ञस्य यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय इति ब्रूयाद्यत्प्रस्तरमाहवनीये प्रहरति यजमानमेव॥२८॥

सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यजमानो लिशते यत्प्रस्तरं योयुष्यन्ते बर्हिरनु प्रहरति शान्त्या अनारम्भण इव वा एतर्ह्यध्वर्युः स ईश्वरो वैपनो भवितोर्ध्रुवासीतीमामभि मृशतीयं वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वैपनो भवत्यगा(३)नग्रीदित्याह यद्व्यादगन्नाग्निरित्यग्नावग्निं गमयेन्निर्यजमानं सुवर्गाल्लोकाद्भजेदग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति॥२९॥

आसाद्य प्रानतिदृशं करोति हरति वियुयाद्यजमानमेवाग्निरिति सप्तदश च॥—————[५]

अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निरंविभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत सौऽपः प्राविशत देवताः प्रैषंमैच्छन्तम्मथस्यः प्राब्रवीत्तमंशपद्धियाधिंया त्वा वध्यासुर्यो मा प्रावोच इति तस्मान्मथस्य धियाधिंया प्रन्ति शप्तः॥३०॥

हि तमन्विन्दन्तमब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणां भागधेयं मसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति रक्षंसामपहत्यै सः स्पर्शयति॥३१॥

रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षास्यपहन्त्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षास्यपं हन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यामिथुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे यंजेत यो यज्ञस्यात्या वसीयान्स्यादिति भूपंतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानाम्॥३२॥

पतये स्वाहेति स्कन्मनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या यजमानो वसीयान्भवति भूयसीरहि देवतः प्रीणाति जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चौ पुरोडाशावुपाशुयाजमन्त्रा यंजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वायाग्निरमुष्मिन्नौक आसीद्यमोऽस्मिन्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्निम्॥३३॥

उपामन्त्रयन्त राज्येन पितरौ यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो यमः पितृणां राजा य एवं वेद् प्र राज्यमन्नाद्यमाप्नोति तस्मा एतद्वाङ्गधेयम्प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतैर्वृद्धन्ति यदग्नये स्विष्टकृतैर्वृद्धति भागधेयैर्नैव तद्रुद्रं समर्धयति सकृत्सकृदव द्यति सकृदिव हि रुद्र उत्तरार्धादव द्यत्येषा वै रुद्रस्य॥३४॥

दिग्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते द्विरभि घोरयति चतुरवत्तस्यास्यै पशवो वै पूर्वा आहुतय एष रुद्रो यदग्निर्यपूर्वा आहुतीरभि जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्यादतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनां गोपीथार्य॥३५॥

शतः स्पर्शयति भूतानामग्निं रुद्रस्य सप्तत्रिंशच्च॥ [६]

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छत्स घृतं निषिक्तमविन्दत्सोऽब्रवीत्कोऽस्येश्वरो यज्ञेऽपि कर्तोरिति तावंब्रूतामित्रावरुणौ गोरेवावमोऽश्वरौ कर्तौः स्व इति तौ ततो गां समैरयतां सा यत्रयत्र न्यक्रामत्ततो घृतमपीडयत् तस्माद्धृतपंच्यते तदस्यै जन्मोपहृतं रथन्तरं सह पृथिव्येत्याह॥३६॥

इयं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्वयत् उपहृतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव सहान्तरिक्षेणोप ह्वयत् उपहृतम्बृहत्सह दिवेत्याहैरं वै बृहदिरामेव सह दिवोप ह्वयत् उपहृताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्वयत् उपहृता धेनुः॥३७॥

सुहर्षभेत्याह मिथुनमेवोप ह्वयत् उपहृतो भक्षः सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्वयत् उपहृतां (४) हो इत्याहात्मानमेवोप ह्वयत् आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ इडामुप ह्वयते

पशवो वा इडां पशून्वेवोपं ह्वयते चतुरूपं ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याहु
मनुरर्ह्येताम्॥३८॥

अग्रेऽपश्यद्भुतपदीत्याहु यदेवास्यै पदाद्भुतमपीडयत् तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह
मित्रावरुणौ ह्येना५ समैरयतां ब्रह्म देवकृतमुपहृतमित्याहु ब्रह्मैवोपं ह्वयते दैव्या अध्वर्यव
उपहृता उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यान्वेवोपं ह्वयते य इमं यज्ञमवान् ये यज्ञपतिं
वर्धनित्याह॥३९॥

यज्ञाय चैव यजमानाय चाशिषमा शास्त उपहृते द्यावापृथिवी इत्याहु द्यावापृथिवी
एवोपं ह्वयते पूर्वजे ऋतावरी इत्याह पूर्वजे ह्येते ऋतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी ह्येते
देवपुत्रे उपहृतोऽयं यजमान इत्याहु यजमानमेवोपं ह्वयत् उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहृतो
भूर्यसि हविष्करणं उपहृतो दिव्ये धामन्नुपहृतः॥४०॥

इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो हविष्करणं सुवर्गो
लोको दिव्यं धामेदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामोपं ह्वयते विश्वमस्य
प्रियमुपहृतमित्याहाछम्बद्वारमेवोपं ह्वयते॥४१॥

आहु धेनुरेतां वर्धनित्याहु धामन्नुपहृतश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

पशवो वा इडां स्वयमा दत्ते काममेवात्मनां पशूनामा दत्ते न ह्यन्यः
कामम्पशूनाम्प्रच्छति वाचस्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याहु वाचमेव भागधेयेन
प्रीणाति सदस्स्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै चतुरवत्तम्भवति हविर्वै
चतुरवत्तम्पशवंश्चतुरवत्तं यद्धोतां प्राश्रीयाद्धोतां॥४२॥

आर्तिमार्च्छेद्यद्रौ जुहुयाद्बुद्वायं पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्याद्वाचस्पतये त्वा
हुतम्प्राश्नामीत्याह पुरोक्षमेवैनंशुहोति सदस्स्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै प्राश्रन्ति
तीर्थ एव प्राश्रन्ति दक्षिणां ददाति तीर्थ एव दक्षिणां ददाति वि वा एतद्यज्ञम्॥४३॥

छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्रन्त्यद्विर्मार्जयन्त आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञं
सं तन्वन्ति देवा वै यज्ञाद्बुद्धमन्तरायन्त्स यज्ञमविध्यन्त देवा अभि समंगच्छन्त कल्पतां
न इदमिति तेऽब्रुवन्त्स्विष्टं वै न इदम्भविष्यति यदिमं राधियुष्याम् इति तत्स्विष्टकृतः
स्विष्टकृत्वन्तस्याविद्धं निः॥४४॥

अकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमव द्येद्यज्ञायोऽवद्येद्रोपयेत्तद्यज्ञस्य यदुपं च स्तृणीयादभि चं घारयेदुभयतःसध्यायि कुर्यादवदायाभि घारयति द्विः सम्पद्यते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यत्तिरश्नीनमतिहरेदनभिविद्धं यज्ञस्याभि विध्येदग्रेण परि हरति तीर्थेनैव परि हरति तत्पूष्णे पर्यहरन्तत्॥४५॥

पूषा प्राश्यं दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि तं देवा अब्रुवन्वि वा अयमार्ध्यप्राशित्रियो वा अयमभूदिति तद्वृहस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभेद्वृहस्पतिरित्थं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स एतम्मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चक्षुः॥४६॥

किं चन हिनस्ति सोऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्तं मा हिःसिष्यतीति देवस्य त्वा सवितुः प्रंसवै-
ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णे हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितुप्रंसूत एवैनद्वह्मणा देवताभिः
प्रत्यंगृह्णात्सोऽबिभेत्प्राश्रन्तं मा हिःसिष्यतीत्यग्रेस्त्वास्येन प्राश्रामीत्यब्रवीन्न ह्यग्रेरास्यं किं
चन हिनस्ति सोऽबिभेत्॥४७॥

प्राशितं मा हिःसिष्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि ब्राह्मणस्योदरं किं
चन हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठोऽप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति यः
प्राशित्रमप्राश्रात्यद्विर्माजयित्वा प्राणान्धम्मृशतेऽमृतं वै प्राणा अमृतमापः प्राणानेव
यथास्थानमुप ह्वयते॥४८॥

प्राश्रयाद्धोता यज्ञत्रिरहरन्तच्चक्षुरास्यङ्किं चन हिनस्ति सोऽबिभेच्चतुश्चत्वारिंशच्च॥—[८]

अग्नीध आ दधात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति समिधमा दधात्युत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या
अथो समिद्वत्येव जुहोति परिधीन्धस्माष्टि पुनात्येवैनन्धस्मकृत्सं कृत्स्माष्टि पराडिव
ह्येतरहिं यज्ञश्चतुः सम्पद्यते चतुष्पादः पशवः पशून्नेवाव रुद्धे ब्रह्मन् स्थस्याम इत्याहात्र
वा एतर्हि यज्ञः श्रितः॥४९॥

यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमा रभते यद्वस्तेन प्रमीवैद्वेपुनः स्याद्यच्छीर्णा
शीर्षक्तिमान्धस्याद्यत्तूष्णीमासीतासंम्प्रतो यज्ञः स्यात्प्र तिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो
यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनः सम्प्र यच्छति देवं सवितरेतत्ते प्र॥५०॥

आहेत्याह प्रसूत्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह स हि ब्रह्मिष्ठः स यज्ञम्पाहि स यज्ञपतिम्पाहि

स माम्पाहीत्याह यज्ञाय यजमानायात्मने तेभ्यं एवाशिषमा शास्तेऽनार्त्या आश्राव्याह देवान् यजेति ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा इति छन्दासीति ब्रूयाद्वायुर्त्री त्रिष्टुभम्॥५१॥

जगतीमित्यथो खत्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दासीति तानेव तद्यजति देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथाग्निर्नोदज्वलत्तं देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान् यजत्यग्निमेव तत्समिन्द्र एतदुर्वे नामासुर आसीत्स एतर्हि यज्ञस्याशिषमवृङ्क्षु यद्वयादेतत्॥५२॥

उ द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवासुरं यज्ञस्याशिषं गमयेदिदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव यज्ञस्याशिषं गमयत्याधर्मं सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमराध्स्मेति वावैतदाहोपश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उपश्रित ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमानं द्यावापृथिवी॥५३॥

स्तामित्याहाशिषमेवैतामा शास्ते यद्वयात्सूपावसाना चं स्वध्यवसाना चेति प्रमायुको यजमानः स्याद्यदा हि प्रमीयतेऽथेमामुपावस्यति सूपचरणा चं स्वधिचरणा चेत्येव ब्रूयाद्वरीयसीमेवासमै गव्यंतिमा शास्ते न प्रमायुको भवति तयोराविद्यग्निरिदं हविरंजुषतेत्याह या अयाक्ष्म॥५४॥

देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह यन्न निर्दिशेत्प्रतिवेशं यज्ञस्याशीर्गच्छेदा शास्तेऽयं यजमानोऽसावित्याह निर्दिश्यैवेनं सुवर्गं लोकं गमयत्यायुरा शास्ते सुप्रजास्त्वमा शास्त इत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते सजातवनस्यामा शास्त इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव॥५५॥

नान्तरिति तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा इत्याहाग्निर्देवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वावैतदाहेह गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति याश्च न ताभ्यं एवोभर्याभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनार्त्यै॥५६॥

श्रितस्ते प्र त्रिष्टुभमेतद्यावापृथिवी या अयाक्ष्म प्राणानेव पद्वत्वारिंशच्च॥[९]

देवा वै यज्ञस्यं स्वगाकर्तारं नाविन्दन्ते शं युम्बार्हस्पत्यमब्रुवन्निमं नो यज्ञं स्वगा कुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणौ यदेवाब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजाते सा मे यज्ञस्याशीरंसदिति तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजते शं युमेव तस्यं बारहस्पत्यं

यज्ञस्याशीर्गच्छत्येतन्ममेत्यब्रवीत्किम् प्रजायाः॥५७॥

इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनन्त्सहस्रेण यातयाद्यो लोहितं कुरवद्यावतः प्रस्कद्य पासून्त्संगृह्णात्तावतः संवत्सुरान्पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्वाह्याय नाप गुरेत न नि हन्यान्न लोहितं कुर्यादेतावता हैनसा भवति तच्छं योरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत्स्वगा करोति तत्॥५८॥

शं योरा वृणीमह इत्याह शं युमेव बारहस्पत्यम्भागधेयेन समर्धयति गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याहशिषमेवैतामा शास्ते सोमं यजति रेत एव तदधाति त्वष्टारं यजति रेत एव हितं त्वष्टां रूपाणि वि करोति देवानाम्पत्नीर्यजति मिथुनत्वायाग्निं गृहपतिं यजति प्रतिष्ठित्यै जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते॥५९॥

यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्त आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्यं पत्नीसंयाजानामृचा यजत्यजामित्वायार्थो मिथुनत्वाय पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः पङ्क्तुदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः संमिष्टयजुः पञ्चमम्पङ्क्तिमेवानुं प्र यन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति॥६०॥

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च॥—————[१०]

युक्ष्वा हि देवहूतमा अश्वा अग्रे रथीरिवा नि होतां पूर्यः संदः। उत नो देव देवा अच्छा वोचो विदुष्टरः। श्रद्विश्वा वार्या कृधि। त्व ह यद्यविष्ट्र सहसः सूनवाहुत। ऋतावा यज्ञियो भुवः। अयमग्निः संहस्त्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम्। तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहतिभिः। नेदीयो यज्ञम्॥६१॥

अङ्गिरः। तस्मै नूनमभिद्यंवे वाचा विरूप नित्यया। वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम्। कमृ च्विदस्य सेनयाग्नेरपाकचक्षसः। पणिं गोषु स्तरामहे। मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्नाः। कृशं न हांसुरग्निः। मा नः समस्य दृढ्यः परिवेषसो अहतिः। ऊर्मिर्न नावमा वधीत्। नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः। अमैः॥६२॥

अमित्रमर्दया कुविंशु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम्। उरुकृदुरु णस्कृधि। मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्गारभृद्यथा। संवर्ग स रयिञ्जय। अन्यमस्मद्विया इयमग्ने सिपत्कु दुच्छुना। वर्धा नो अमवच्छवः। यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मखस्य वा। तं घेदग्निर्वृधावति। परस्या अधि॥६३॥

सुवतोऽवरा५ अभ्या तरा यत्राहमस्मि ता५ अवा विद्वा हि तै पुरा वयमग्रे
पितुर्यथावसः। अथा ते सुमर्मीमहे। य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृङ्गो न वःसंगः। अग्रे
पुरो रुरोजिथ। सखायः सं वः सम्यञ्चमिषु५ स्तोमं चाग्रये। वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो
नग्रे सहस्वते। स५ समिद्युवसे वृषन्नग्रे विश्वान्युर्य आ। इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या
भर। प्रजापते स वेद सोमापूषणेमौ देवौ॥६४॥

यज्ञममैरधि वृषन्नेकात्रवि५शतिश्च॥ [११]

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि। उशन्नुशत आ वह पितृन् हविषे अत्तवे।
त्व५ सौम प्रचिकितो मनीषा त्व५ रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम्। तव प्रणीती पितरो न
इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान
धीराः। वृन्वन्नवातः परिधी५ रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भव॥६५॥

नः। त्व५ सौम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्था। तस्मै त इन्दो हविषा
विधेम वय५ स्याम पतयो रयीणाम्। अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत
सुप्रणीतयः। अत्ता हवी५षि प्रयतानि बर्हिष्यथा रयि५ सर्ववीर दधातन। बर्हिषदः पितर
ऊत्यर्वागिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम्। त आ गतावसा शन्तमेनाथास्मभ्यम्॥६६॥

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्रा५ अविथिस् नपातश्च विक्रमणं च विष्णोः।
बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः। उपहृताः पितरो बर्हिष्येषु
निधिषु प्रियेषु। त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान्। उदीरतामवर
उत्परांस उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुम्॥६७॥

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदम्पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये
पूर्वासो य उपरास ईयुः। ये पार्थिवे रजस्या निपत्ता ये वा नून५ सुवृजनासु विक्षु।
अथा यथा नः पितरः परासः प्रत्नासो अग्र ऋतमांशुषाणाः। शुचीदयन्दीर्घितिमुक्थशासः
क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रत्र। यदग्रे॥६८॥

कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः। प्र च हव्यानि वक्ष्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य आ।
त्वमग्रे ईडितो जातवेदोऽवाङ्मुव्यानि सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि
त्वं देव प्रयता हवी५षि। मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिरऋक्भिर्वावृधानः। या५श्च
देवा वावृधुर्ये च देवान्स्वाहान्ये स्वधयान्ये मदन्ति॥६९॥

इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः। आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता
वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व। अङ्गिरोभिः गंहि यज्ञियेभिर्यमं वैरूपैरिह मादयस्व।
विवस्वन्तः हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बरहिष्या निषद्या। अङ्गिरसो नः पितरो
नवंग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियांनामपि भद्रे सौमनसे
स्याम॥७०॥

[समिधो याज्या तस्मान्नाभागः हि तमन्वित्याह प्रजा वा आहेत्याह युक्ष्वा हि
सप्ततिः॥७०॥ समिधः सौमनसे स्याम॥]

भ्वास्मभ्यमसुं यदग्रे मदन्ति सौमनस एकञ्च॥ [१२]

प्रजापतिरकामयतेष तै यज्ञं वै प्रजापतेर्जायमानाः प्राजापत्या यो वा अयथादेवतमिष्टर्गो
निग्राभ्याः स्थ यो वै देवां जुष्टोऽग्निना रयिमेकादश॥ [१३]

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स सर्पानंसृजत सौऽकामयत
प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स वयाःस्यसृजत सौऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स
तृतीयमतप्यत स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत यत्तपस्तत्त्वा
दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः॥१॥

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यमपश्यत्यपास्मादीक्षा क्रामति नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो
दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाः श्रेष्ठो दीक्षे मा मां हासीरित्याह नास्मादीक्षापं क्रामति
नास्य नीलं न हरो व्येति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं
दीक्षाम्॥२॥

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो

निर्वधिष्टेत्याहेतदेव सर्वमात्मन्यत्ते नास्यौजो बलं न दीक्षां न तपो निर्घ्नन्त्यग्निर्वै
दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतर्हि तिर इव यरहि याति तमोश्चरं रक्षांसि हन्तोः॥३॥

भूद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरेता ते अस्वित्याहु ब्रह्म वै
देवानाम्बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एनं सम्पारयत्येदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इत्याह
देवयजनं ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याहु विश्वे
हेतदेवा जोषयन्ते यद्वाह्मणा ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याहर्क्सामाभ्यां ह्येष
यजुषा सन्तरन्ति यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते॥४॥

यजमानो दीक्षां हन्तोर्ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष तेऽतैरष्टुभो जागंतो भाग इति मे
सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानां साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमं राजानं
साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं छन्दांसि खलु वै
सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेव॥५॥

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं यो वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां
वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ कं तानूनप्रं प्रति
तिष्ठतीति प्रजापतौ मनसीति ब्रूयान्निरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै
तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यः॥६॥

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना
श्रावयेद्देवा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठायां
इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति
स्रुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य॥७॥

स्वं चमसोऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वाऽनन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादन्वारभ्याश्राव्य
स्वादेव नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः
स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा
चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोमं उक्थानां ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीयं
स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमं स्थापयति प्रति स्तोमम्प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति
प्रत्यध्वर्युः॥८॥

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकान्नविंशतिश्च॥ [२]

युजं वा एतत्सम्भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं यज्ञमुखं हविर्धानि यर्हि हविर्धानि प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि तेनाक्षमुपाध्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राञ्चमग्निम्परन्त्युत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्येष धिष्णिषो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा॥९॥

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्चं नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणं हरेत्तेनैवेनम्भागिनं करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते यदाहवनीयात्पशुश्रपणं हरन्ति स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्त्वत्वाय यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमव द्यैव ततः प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमश्रीरन् यस्तान्कामयेतार्तिमाच्छेयुरिति कुविद्वेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्रीध्रे जुहुयान्नमोवृक्तिमेवेषां वृद्धे ताजगार्तिमाच्छेन्ति॥१०॥

भूत्वा ततः षड्विंशतिश्च॥ [३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति प्र वेदय चिकित्वां अनु मन्यताम्। इमम्पशुर्म्पशुपते ते अद्य बध्नाम्यग्ने सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि पृथिभिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। येषामीशः॥११॥

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतोऽयं यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च। अग्निस्तां अग्ने प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्तां अग्ने प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। प्रमुञ्चमानाः॥१२॥

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृतं शशमानं यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पार्थः। नाना प्राणो यजमानस्य पशूनां यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं देवानामप्येतु पार्थः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः। यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्भिर्गते। अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। शर्मितार उपेतं युजम्॥१३॥

देवेभिरिन्वितम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि। अदितिः पाशम्प्र मुमोक्षेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि। अरातीयन्तमर्धरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि पाशम्। त्वामु ते दधिरे हव्यवाहः शृतङ्कर्तारमुत यज्ञियं च। अग्ने सदक्षः सतनुरहि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व। जातवेदो वपयां गच्छ देवान्त्वः हि होता प्रथमो बभूथ। घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतः हविरदन्तु देवाः। स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥१४॥

ईशे प्रमुञ्चमाना यज्ञन्त्वः षोडश च॥ [४]

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्या लंभत आत्मनोऽनावस्काय द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च जुहोति पाङ्कः पशवः पशून्वाव रुद्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमारुको यजमानः स्यान्नानां प्राणो यजमानस्य पशुनेत्याह व्यावृत्त्ये॥१५॥

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शर्मितार उपेतनेत्याह यथायजुरेवैतद्वपायां वा आह्नियमाणायामग्नेर्मधोऽपं क्रामति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्नेरेव मेधमव रुद्धेऽथो शृतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यभितो वपां जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति॥१६॥

व्यावृत्त्या अभितो वपां पञ्च च॥ [५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्चते पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्चते वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्राध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या सुचो वायव्या वायव्यान्यैन्द्रिया सदो यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्चते वसीयान्भवति युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सह युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण॥१७॥

ते सह युनज्मि वाचः सह सूर्येण ते युनज्मि तिस्रो विपृचः सूर्यस्य ते। अग्निर्देवता गायत्री छन्द उपाशोः पात्रमसि सोमो देवता त्रिष्टुप्छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायुवोः पात्रमसि बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप्छन्दो मित्रावरुणयोः पात्रमस्यश्विनौ देवता पङ्क्तिश्छन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो देवता बृहती॥१८॥

छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा देवता सतोबृहती छन्दो मन्थिनः पात्रमसि विश्वे

देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य पात्रमसीन्द्रो देवतां ककुच्छन्द उक्थानाम्पात्रमसि पृथिवी देवतां विराट्छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि॥१९॥

अन्तरिक्षेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च॥ [६]

इष्टर्गो वा अध्वर्युयजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टः क्षीयत आसन्त्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिंशस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाङ्गुहयादात्मन एव तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यते-
ऽनात्यै संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं देवतांसु वा एते प्राणापानयोः॥२०॥

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समृच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याहु छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य छन्दांसि वृद्धे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरैत्यद्य वाव रथन्तरं श्वो बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरैति भूतम्॥२१॥

वाव रथन्तरम्भविष्यद्बृहद्भूताच्चैवैनम्भविष्यतश्चान्तरैति परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितम्बृहत्परिमिताच्चैवैनमपरिमिताच्चान्तरैति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेतां स एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यतेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं यद्विहव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे यस्य भूयांसो यज्ञकृतव इत्याहुः स देवता वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः सोमः पुरस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे वसीयान्भवति॥२२॥

प्राणापानयोर्भूतं वृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गृहान्मे तर्पयत गुणान्मे तर्पयत सर्वगणं मा तर्पयत तर्पयत मा॥२३॥

गुणा मे मा वि तृप्नोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽवीवृधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु मन्यन्तां सर्वनाय सोममित्याहोषधीभ्य एवैनं स्वायै विशः स्वायै

देवतायै निर्याच्याभि पुणोति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य॥२४॥

प्रथमोऽंशः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् यजमानस्य निरहन्तोस्तमभि
मन्त्रयेता मांस्कांश्सह प्रजयां सह रायस्पोषणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधिरित्याशिषंमेवैतामा
शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घाताय द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च
योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः॥२५॥

तर्पयंत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥ [८]

यो वै देवान्देवयशसेनापयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं देवयशस्यैव देवेषु
भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु यान्प्राचीनमाग्रयणाद्ब्रह्मन्गृहीयात्तानुपांशु
गृहीयाद्यानूर्ध्वाऽस्तानुपब्दिमतो देवानेव तद्देवयशसेनापयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो
महिना विश्वशम्भूः। स नः पावको ब्रविणं दधातु॥२६॥

आयुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मान्स्मिन्द्वितीये सवने न
जंघुः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं
कवीनामृतेन ये चमसमैर्यन्त। ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो
नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता
आयतनवतीर्याः॥२७॥

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा
ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय विश्वस्मै भूतयाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति
सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवानभवति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव
घृतेन व्युनक्ति ते व्युते उपजीवनीयै भवत उपजीवनीयो भवति॥२८॥

य एवं वेदैष तै रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेगोपत्यं रायस्पोषं
सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्। मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्टं ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस
इमे सत्तमांसते ते॥२९॥

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते सुवर्गं लोकं यन्तो

य एषाम्पशवस्ताऽस्ते दास्यन्तीति तदेभ्योऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छथ्सौऽब्रवीन्मम वा इमे पशव इत्यदुर्वै॥३०॥

मह्यमिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यज्ञवास्तौ हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यः सौऽब्रवीद्यज्ञे मा भुजार्थं ते पशून्नाभि मङ्स्य इति तस्मा एतम्मन्थिनः सऽस्त्रावमजुहोततो वै तस्य रुद्रः पशून्नाभ्यमन्यत यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सऽस्त्रावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशून्नाभि मन्यते॥३१॥

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥—————[९]

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक्। यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्रायत्रवर्तनि। यस्तै द्रप्सः स्कन्दति यस्तै अशुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात्। अध्वर्योर्वा परि यस्तै पवित्राश्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यो द्रप्सो अशुः पतितः पृथिव्यां परिवापात्॥३२॥

पुरोडाशात्करम्भात्। धानासोमान्मन्थिनं इन्द्र शुक्राश्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यस्तै द्रप्सो मधुमाः इन्द्रियावाश्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान्। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाश्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। अध्वर्युर्वा ऋत्विजा प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्यं इत्याहुर्वाग्नेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती प्राणान्पशुं प्रजाम्मयि॥३३॥

च यजमाने चेत्याहु वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्ब्रह्मन्गृहीत्वा बहिष्पवमानः सर्पन्ति परांश्चो हि यन्ति परांचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाक्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्या प्र ते धारा मधुश्चुत उथ्सं दुहते अक्षितमित्याहु यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेनाप्याययति॥३४॥

परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च॥—————[१०]

अग्निना रयिमश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवन्तमम्॥ गोमाः अग्नेऽविमाः अश्वी यज्ञो नृवथ्सखा सदमिदप्रमृष्यः। इडावाः एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुधः

सुभावान्॥ आ प्यायस्व सं तै॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये। अस्माकमस्तु केवलः॥ तत्रस्तुरीपमधं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि रराणः स्यस्व। यतो वीरः॥३५॥

कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः। शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोषं उत त्मना। यजेयंज्ञे न उदवा पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि प्यंतु नाभिर्मस्मे अथा देवानामप्येतु पार्थः। प्र णो देव्या नो दिवः। पीपिवा५स५ सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥३६॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः। तेषां ते सुग्नमीमहे। यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्त५ सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्य५ सुपर्णं वयसम्बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं त५ सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टके या देवानामसि स्वसा। जुषस्व हव्यम्॥३७॥

आहुतं प्रजां दैवि दिदिद्धि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विश्वत्रियै हविः सिनीवालयै जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतस्परिन्द्रं नरः। असितवर्णा हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आऽववृत्रन्धसदनानि कृत्वादितृपृथिवी घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वातं इव धर्जीमान्। शुचिभ्राजा उपसः॥३८॥

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो नानाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेवं विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिंपक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि। पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिन्मानु रेजत स्वने वः। यत्कीडंथ मरुतः॥३९॥

ऋष्टिमन्त आप इव सप्रियञ्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन। दृति५ सु कर्ष विषितं न्यञ्च५ समा भवन्तूद्वता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न यवंसे। धामा ह यतै अजर वना वृश्चन्ति शिक्कंसः। अग्ने भूरीणि तव जातवेदो देवं स्वधावोऽमृतस्य धाम। याश्च॥४०॥

माया मायिना विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संधुः पृष्ठबन्धो। दिवो नो वृष्टिम्मरुतो ररीध्वम्प पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः। अवडितेन स्तनयितुतेह्यपो निपिञ्चन्नसुरः पिता नः। पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथैष्वाभुवः। अत्यं न मिहे वि नयन्ति

वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तुमक्षितम्। उदप्रुतो मरुतस्ता५ इयर्त वृष्टिम्॥४१॥

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्यैव तुत्रा पेरुं तुञ्जाना पत्यैव जाया। घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षत पर्यस्वतीः कृणुताप ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु। उदु त्यश्चित्रम्। और्वभृगुवच्छुचिंमप्रवानुवदा हुवे। अग्नि५ समुद्रवाससम्। आ सव५ संवितुर्यथा भगंस्येव भुजि५ हुवे। अग्नि५ समुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्द्य५ सहः। अग्नि५ समुद्रवाससम्॥४२॥

वीर इष५ हव्यमुषसो मरुतश्च वृष्टिं भगंस्य द्वादश च॥ [११]

यो वै पर्वमानानाञ्चीणि परिभूः स्फ्यः स्वस्तिर्भक्षेहि महीनां पर्योऽसि देवं सवितरेततं श्येनाय यद्वे होतोपयामगृहीतोऽसि वाक्षसत्र सो अग्र एकादश॥ [१२]

[यो वै स्फ्यः स्वस्तिः स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्त्वारि५शत्॥४६॥ यो वै पर्वमानानां वि क्रमस्व॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पर्वमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रोहति न पर्वमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सघांसि जगतीच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहेते॥१॥

वै पर्वमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रोहति न पर्वमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पर्वमानस्य सन्ततिं वेद सर्वमार्युरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पर्वमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्येतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पर्वमानं वि॥२॥

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृत्पर्वमानमेव

तत्सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्॥३॥

एते वि द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्रीणि वाव सर्वनान्यथ तृतीयं सवनमव लुम्पन्त्यनंशु कुर्वन्त उपांशुं
हुत्वापांशुपात्रेऽंशुमवास्य तं तृतीयसवनेऽपि सृज्याभि पुण्याद्यदाप्याययति
तेनांशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि सर्वाण्येव तत्सर्वनान्यंशुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्दीर्याणि
करोति द्वौ संमुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तते जठरेव पादाः। तयोः पश्यन्तो अतिं
यन्त्यन्यमपश्यन्तः॥४॥

सेतुनातिं यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधंसी सतती वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्।
तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दंते अनुहाय जायै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त
ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमन्तन्वताऽग्निहोत्रं व्रतमकुर्वन्त तस्माद्विव्रतः स्याद्विर्ह्यग्निहोत्रं
जुह्वति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयम्॥५॥

पशुमकुर्वन्त दार्श्यं यज्ञमाग्नेयम्पशुमकुर्वन्त वैश्वदेवम्रातःसवनमकुर्वन्त
वरुणप्रघासान्माध्यंदिनं सवनं साकमेधाप्तिं तृयज्ञं त्र्यम्बकांस्तृतीयसवनमकुर्वन्त
तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगांसन्तं नान्ववायन्तेऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति
तदध्वरस्याध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं विद्वान्सोमेन यजन्ते भवत्यात्मना
परस्य भ्रातृव्यो भवति॥६॥

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥ [२]

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वं देवान्परिभूर्मां सह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं
गवे शं जनाय शमवते शं राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य
ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे
वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय वाचे॥७॥

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाऽ श्रोत्रायात्मनेऽङ्गैभ्य आयुषे वीर्याय
विष्णोरिन्द्रस्य विधेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कौऽसि को नाम
कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदं सुप्रजाः प्रजया
भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदाः॥८॥

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नर्वक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते ब्रह्मवर्चसकामोऽर्वक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयावी॥९॥

अर्वक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाभि पवतेऽभिचरन्नर्वक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यांश्च श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गैर्भ्य आयुषोऽन्तरैति ताजकप्र धन्वति॥१०॥

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [३]

स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः। यज्ञिया यज्ञकृतः स्थ ते मास्मिन् यज्ञ उपं ह्यध्वमुपं मा द्यावापृथिवी ह्येतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरुपं देवा उपं यज्ञ उपं मा होत्रा उपहवे ह्यन्तान्नमोऽग्नये मखुघ्ने मखस्य मा यशोऽर्यादित्याहवनीयमुपं तिष्ठते यज्ञो वै मुखः॥११॥

यज्ञं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नमो रुद्राय मखुघ्ने नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमडस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नम इन्द्राय मखुघ्न इन्द्रियं मे वीर्यम्मा निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय या वै॥१२॥

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्सर्पति न सदस्यार्तिमार्च्छति नमोऽग्नये मखुघ्न इत्याहेता वै देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एव विद्वान्सर्पति न सदस्यार्तिमार्च्छति दृढे स्थः शिथिरे समीची माहंसस्पातु सूर्यो मा देवो दिव्यादहंसस्पातु वायुरन्तरिक्षात्॥१३॥

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवी द्वारौ मा मा सं तासम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या अहं दधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकतर उन्निवत् उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहुः सदो वै प्रसर्पन्तम्॥१४॥

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिंसितोः सदः प्रसृप्य दक्षिणार्धं परिक्षेतागन्त

पितरः पितृमानुहं युष्माभिर्भूयासः सुप्रजसो मया यूयम्भूयास्तेति तेभ्य एव नमस्कृत्य
सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनौत्यै॥१५॥

मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्तत्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

भक्षेहि मा विंश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि
वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदोऽस्यश्विनोस्त्वा बाहुभ्याः सध्यासम् नृचक्षसं त्वा देव
सोम सुचक्षा अव ख्येषम् मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा
स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचरणे॥१६॥

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्ण प्र चर क्रत्वे दक्षाय रायस्पोषाय सुवीरताये मा मा
राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि त्विषा वधीः वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे। वसुमद्गणस्य सोम
देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशःसपीतस्य पितृपीतस्य
मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यदिनस्य
सवनस्य त्रिष्टुछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशःसपीतस्य॥१७॥

पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्गणस्य सोम देव ते
मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशःसपीतस्य पितृपीतस्य
मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्।
भवा वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे
सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमति॥१८॥

गाः अपाम सोमममृता अभूमादश्म ज्योतिरविदाम देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः
किमु धृतिरमृत मर्त्यस्या। यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहर्जातवेदा विचरणिः।
पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा धन्तमक्ष्योः। इष्टयंजुषस्ते
देव सोम स्तुतस्तोमस्य॥१९॥

शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आपूर्याः स्था
मा पूरयत प्रजया च धनैः च। एतत्तै तत् ये च त्वामन्वेतत्तै पितामह प्रपितामह
ये च त्वामन्वत्र पितरो यथाभागम्मन्दध्वम् नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः
शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः॥२०॥

स्वधाये॑ नमो॑ वः पितरो॑ मन्यवे॑ नमो॑ वः पितरो॑ घोराय॑ पितरो॑ नमो॑ वो॒ य
ए॒तस्मिँल्लो॑के स्थ॒ युष्मा॑स्तेऽनु॒ ये॑स्मिँल्लो॑के मां तेऽनु॒ य ए॒तस्मिँल्लो॑के स्थ॒ यूयं॑ तेषां
वसि॑ष्ठा भूयास्त॒ ये॑स्मिँल्लो॑केऽहं॒ तेषां॑ वसि॑ष्ठो भूयास॒म् प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑
जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव॥२१॥

यत्का॑मास्ते जुहु॑मस्तत्रो॑ अस्तु॒ वय॑श्च॒ स्याम॑ प॒तयो॑ रयी॒णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यैन॑सो-
ऽव॒यज॑नमसि॒ मनु॑ष्य॒कृत॒स्यैन॑सोऽव॒यज॑नमसि॒ पितृ॑कृत॒स्यैन॑सोऽव॒यज॑नमस्य॒प्सु धौ॒तस्य॑
सोम॑ दे॒व ते॒ नृभिः॑ सु॒तस्ये॑ष्टयं॒जुषः॑ स्तु॒तस्तो॑मस्य॒ श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॑क्षो अंश्व॒सिन्यो॑
गो॒सनि॑स्तस्य॒ ते पितृ॑भिर्भक्षं॒ कृत॑स्योप॒हूत॑स्योप॒हूतो॑ भक्षयामि॥२२॥

विश्व॑च॒रणे॒ त्रिष्टु॑फ॒लन्द॑स॒ इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॑श्च॒संपी॑तस्याति॒ स्तुत॑स्तोमस्य॒ जीवा॑य॒ नमो॑ वः
पितरो॑ बभूव॒ चतु॑श्च॒त्वारि॑श्च॥ [५]

म॒हीना॒म्योऽसि॑ विश्वे॑षां दे॒वानां॑ त॒नूर॑ऋ॒ध्यास॑म॒द्य पृ॑षतीनां॒ ग्रह॑म्पृषतीनां॒ ग्रहो॑ऽसि॒
विष्णो॑र॒हृद॑यम॒स्येक॑मिष॒ विष्णु॑स्त्वानु॒ वि च॑क्रमे॒ भूति॑र्द॒ध्रा घृ॑तेन॒ वर्ध॑तां॒ तस्य॑ मेष्टस्य॒
वी॒तस्य॒ द्रवि॑णमा॒ गम्या॑ज्योति॒रसि॑ वैश्वान॒रं पृ॑श्नये॒ दुग्ध॑म् याव॑न्ती॒ द्यावा॑पृथि॒वी म॑हित्वा
याव॑च्च॒ सप्त॑ सि॒न्धवो॑ वित॒स्थुः। ताव॑न्तमिन्द्र॒ ते॥२३॥

ग्रह॑श्च॒ सहो॑र्जा गृ॒ह्णाम्य॑स्तु॒तम्। यत्कृ॑ष्णशकुनः॒ पृष॑दाज्यम॒वमृ॑शेच्छू॒द्रा अस्य॑ प्र॒मायु॑काः
स्यु॒र्य॒च्छ्वाऽव॑मृशेच्चतु॒ष्पादो॑ऽस्य॒ प॒शवः॑ प्र॒मायु॑काः स्यु॒र्य॒थ्स्कन्दे॑द्यज॒मानः॑ प्र॒मायु॑कः स्यात्प॒शवो॑
वै पृ॑षदाज्यम्प॒शवो॑ वा ए॒तस्य॑ स्कन्दन्ति॒ यस्य॑ पृषदाज्य॑श्च॒ स्कन्द॑ति॒ यत्पृ॑षदाज्यम्पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑
प॒शूने॑वास॒मै पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ प्रा॒णो वै पृ॑षदाज्यं प्रा॒णो वै॥२४॥

ए॒तस्य॑ स्कन्दति॒ यस्य॑ पृषदाज्य॑श्च॒ स्कन्द॑ति॒ यत्पृ॑षदाज्यम्पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ प्रा॒णमे॑वास॒मै
पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ हि॒र॒ण्यम॑व॒धाय॑ गृ॒ह्णात्य॑मृ॒तं वै हि॒र॒ण्यं प्रा॑णः पृषदाज्यम॒मृ॒तमे॑वास्यं प्रा॒णे द॑धाति
श॒तमा॑न॒म्भव॑ति॒ श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यश्वम॒व॒ घ्रा॑पयति
प्राजा॑प॒त्यो वा अ॑श्वः प्राजा॑प॒त्यः प्रा॑णः स्वादे॒वास॒मै योने॑ प्रा॒णं निर्मि॑मीते॒ वि वा ए॒तस्य॑
य॒ज्ञश्छि॑द्यते॒ यस्य॑ पृषदाज्य॑श्च॒ स्कन्द॑ति॒ वैष्ण॑व्यर्चा पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑ य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञेनै॒व
य॒ज्ञश्च॑ सं त॑नोति॥२५॥

ते॒ पृ॑षदाज्यं प्रा॒णो वै योने॑ प्रा॒णन्द्वावि॑श्च॒ शति॑श्च॥ [६]

देव सवितरेतत्ते प्राहु तत्प्र च सुव प्र च यज्ञ बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गात तनूपाथ्साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकृतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रम्॥२६॥

अस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्। सा मे सत्याशीर्देवेषु भूयात् ब्रह्मवर्चसं मा गम्यात्। यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा अधिपतीन्करोतु वयः स्याम पतयो रयीणाम्। यज्ञो वा वै॥२७॥

यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान् यजते तं यज्ञो दुहे स इष्ट्वा पापीयान्भवति य एनयोर्दोहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्ट्वा वसीयान्भवति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्याहेष वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा वसीयान्भवति॥२८॥

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहान्द्वविंशतिश्च॥ [७]

श्येनाय पत्वेन स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमः परिधये जनप्रथनाय स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे होत्राणां स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नम ऋतमृतपाः सुवर्वादथस्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमस्तृप्पन्ता होत्रा मधोर्धृतस्य यज्ञपतिर्मृषय एनसा॥२९॥

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुतप्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप तौ रराधा सं नस्ताभ्याः सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेष्यः। चक्षुष एषाम्मनसश्च संधौ बृहस्पतये महि षद्गुमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्माननन्यान्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य विद्वान्त्समरे न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन्॥३०॥

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहुः। यानुग्नयोऽन्वतप्यन्त धिष्णिषा इयं तेषामव्या दुरिष्टै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम् मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट।

यावन्तो वै संदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न॥३१॥

नृयेदैभ्यो वृश्चेत यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकित्सत यमाशिरा दम्पती वाममश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरुपा एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममश्रुतामरिष्टो रायः सचता९ समौकसा। य आसिचत्सन्दुग्धं कुम्भ्या सहृष्टेन यामन्नमतिं जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी॥३२॥

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य। सहजानिर्यः सुमखस्यमान इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्। आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणः सर्वर्चसम्। संजयन्क्षेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो अन्या९ अधरान्सपत्नान्। भूतमसि भूते मां धा मुखमसि मुखम्भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिं गृह्णामि विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः॥३३॥

प्र च्यावयन्तु दिवि देवां दृहान्तरिक्षे वयांसि पृथिव्याम्पार्थिवान्भुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि। यथा नः सर्वमिज्जगदयुक्ष्म९ सुमना असत्। यथा न इन्द्र इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसः करत। यथा नः सर्वा इद्विशोऽस्माकं केवलीरसन्॥३४॥

एनसा विश्वकर्मन् यो दक्षिणां न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारि९शच्च॥[८]

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनमप्रतिगिर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि त्रिपदा गायत्री गायत्रमप्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनः९ सवनं प्रतिगिर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभममाध्यंदिनः९ सवनं त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते॥३५॥

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनमप्रतिगिर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रैणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनमप्रतिगुरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्दधीतेन्द्रियममाध्यंदिने सवने पशुः९स्तृतीयसवन इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनमप्रतिगिर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि॥३६॥

त्रिपदा गायत्री गायत्रमप्रातःसवनमप्रातःसवन एव प्रतिगुरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्यत्त उक्थं वाचीत्याह

मार्ध्यदिनं५ सवनं प्रतिगौर्यं चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुम्भमार्ध्यदिनं५
सवनंमार्ध्यदिन एव सवने प्रतिगुरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै
त्रिष्टुगिन्द्रियमार्ध्यदिनं५ सवनम्॥३७॥

इन्द्रियमेव मार्ध्यदिने सवनं आत्मन्धत्त उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगौर्यं
सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्करीः पशवो जागतां तृतीयसवनं तृतीयसवन एव
प्रतिगुरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो वै जागती पशवंस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन
आत्मन्धत्ते यद्वै होताध्वर्युर्मभ्याह्वयते आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्न॥३८॥

अपहनीत पुरास्यं संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोःसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदपं
हते यथा वा आयताम्प्रतीक्षत एवमध्वर्युः प्रतिगुरम्प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया
समृच्छते तादृगेव तद्यदर्धर्चांलुप्येत यथा धावञ्छो हीयते तादृगेव तत्प्रबाहुग्वा
ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणाम्॥३९॥

ऋचः प्रणव उक्थश्ःसिनां प्रतिगुरोऽध्वर्यूणाम् य एवं विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव
भवत्यास्यं प्रजायां वाजी जायत इयम्वै होतासार्वध्वर्युर्यदासीनः शःसंत्यस्या एव
तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव
तदध्वर्युर्नैति॥४०॥

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः शःसन्ति तस्मादितःप्रदानं
देवा उपं जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानमनुष्या उपं जीवन्ति यत्प्राडासीनः
शःसन्ति प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मात्प्राचीनः५ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते यद्वै
होताध्वर्युर्मभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति पराडा वर्तते वज्रमेव तन्नि करोति॥४१॥

सवने वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियमार्ध्यन्दिनं५ सवनंत्रोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ
च॥

[९]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां
गृह्याम्युपयामगृहीतोऽस्यृतसदसि चक्षुष्याभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां
गृह्याम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां
गृह्यामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमेण ते सोमस्तः५

रक्षस्व॥४२॥

तं तै दुश्क्ष्मा माव ख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि
वसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मै पाहि मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि
श्रेष्ठो रश्मीनाम्प्राणपाः प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहि
यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासति भ्रातृव्य उत्पिपीति शुभस्पती इदमहं
तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥४३॥

रक्षस्व भ्रातृव्यस्त्रयोदश च॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः। यस्य त्वं सुख्यमाविथ। प्र
होत्रे पूर्वं वचोऽग्नये भरता बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते
वाजिना त्री पथस्थां तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः
पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं वां कर्मणा समिषा॥४४॥

हि नोमीन्द्राविष्णू अपंसस्पारे अस्य। जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः
पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनैनौ। इन्द्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तवं जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसंस्ते
अग्ने। ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथ॥४५॥

भुव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथा क्विः। स
त्रींशेकादशा इह। यक्षच्च पिप्रयंच नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्यके संमे।
इन्द्राविष्णू दृहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवति च श्रथिष्टम्। शतं वर्चिनः सहस्रं च
साकं ह्यो अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता महिषमन्वेनदमी त्वां जहति पुत्र देवाः।
अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व॥४६॥

इषाऽथं त्वा त्रयोदश च॥ [११]

अग्ने तेजस्विन्वायुर्वसवस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न
प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा एतं युवानं सूर्यो देव इदं वामेकादश॥ [१२]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मां तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य च॥१॥

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीत्सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु वायोश्च त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माह९ सुवर्हासिषं मा मा९ सुवर्हासीन्मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥२॥

क्षत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥_____ [१]

वायुर्हिकर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्राता विश्वे देवा उपगतातारो मरुतः प्रतिहर्तार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वैतद्वै सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्रातृभ्य उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहेतदेव सर्वमात्मन्धत् इडां देवहर्मनुर्यज्ञीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि शसिषद्विश्वे देवाः॥३॥

सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मां हि९सीमधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास९ शुश्रूषेण्याम्मनुष्येभ्यस्तम्मा देवा अंवन्तु शोभायै पितरोऽनु मदन्तु॥४॥

शसिषद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च॥_____ [२]

वसंवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ उपैह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भन्दनासु कोतनासु नूतनासु

रेशीषु मेपीषु वाशीषु विश्वभृत्सु माध्वीषु ककुहासु शक्करीषु॥५॥

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनामि शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यहो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः।
आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असञ्चत। ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः
सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम
सोमाय स्वाहोशित्वं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः॥६॥

प्रियम्पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथो अपीह्यस्मत्सखा
त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथो अपीह्या नः प्राण एतु
परावत आन्तरिक्षाद्विस्परि। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा। इन्द्राग्नी मे
वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना। दधन्वे
वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत्। परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत्॥७॥

शक्करीष्वग्नेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनामीत्याहापामेव
नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमव रुद्धे शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहेतद्वा अहो रूपं
यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं
च्यावयत्याऽस्मिन्नुग्राः॥८॥

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्याहेतद्वा अस्य
ककुहः रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव वृष्टिमव रुद्धे यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहेष ह
वै हविषां हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्यायुः प्राण
एति॥९॥

योऽंशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत इत्याहायुरेव प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय
त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैर्नैवायुरात्मन्धत्ते शतमानम्भवति
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजं वा आपो
भेषजमेव कुरुते॥१०॥

उग्रा एत्याप्स्त्रीणि च॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुरधिपत्येऽपानं मे दाश्चक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुरधिपत्य

आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं
नामेन्द्रस्याधिपत्ये क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं
धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋतस्य॥११॥

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायुतस्य त्वा ज्योतिषे
प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसा-
ऽपश्यत्तया वै स पृथ्वीन्कामानसृजत् तत्पृथ्वीनां पृथिव्यम् यत्पृथ्वी गृह्यन्ते पृथ्वीनेव तैः
कामान् यजमानोऽव रुद्धे वायुरसि प्राणः॥१२॥

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुद्धे चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहायुरेवाव रुद्धे रूपमसि
वर्णो नामेत्याह प्रजामेवाव रुद्ध ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुद्धे भूतमसि
भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेव॥१३॥

अव रुद्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुद्ध ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याहेयं
वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विभूमन इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य
विभूमान्तरिक्षमेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि
जयत्यृतस्य॥१४॥

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिशं एवाभि जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिषे
इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै
दैवलोकास्तानेवाभि जयति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडत्र विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति
तिष्ठति॥१५॥

व्योमन ऋतस्य प्राणः पशूनेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य षट्त्वारिंशच्च॥—[५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत् तत्परैरवारुन्धत् तत्पराणां परत्वम् यत्परं गृह्यन्ते
यदेव यज्ञेन नावरुद्धे तस्यावरुद्धौ यमप्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं
द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयमुमुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्ते एषां
लोकानामभिजित्यै॥१६॥

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लौकान्युनरिमं लोकम्प्रत्यवरोहन्ति
यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराञ्चो गृह्यन्ते तस्मादितः पराञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो

गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वा च इमे लोकास्तस्मादयातयाम्नो लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादद्य ओषधयः सम्भवन्त्योषधयः॥१७॥

मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति परानन्विति
ब्रूयाद्यद्गृह्यात्यद्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादद्य ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्यात्योषधीभ्यस्त्वा
प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये
गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते॥१८॥

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरान्सृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दांसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्थो-
ऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयं स्म
इति ते प्रजापतिमुपाधावन्थोऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति
स छन्दसां वीर्यम्॥१९॥

आदाय तदैभ्यः प्रायच्छुत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामञ्छन्दांसि यज्ञस्ततो देवा
अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो
भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कर्मध्वर्युरा श्रावयतीति
छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै॥२०॥

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद सर्वार्यैरेव
छन्दोभिरर्चति यत्किं चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ कस्मादैन्द्रो
यज्ञ आ सऽस्थातोऽरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञियां तनूर्यद्यज्ञस्तामेव तद्यजन्ति य एवं
वेदोपैनं यज्ञो नमति॥२१॥

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतम्पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेवं पुत्रमभि रक्षतादिमम्। आ वृश्च्यते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादाहुत्यैवैनौ
शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो यत्कुसीदम्॥२२॥

अप्रतीतुम्मयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्निरवन्दये तदेतत्तदग्रे अनृणो भवामि। विश्वलोप विश्वदावस्य त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः। ते नः कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो नभसा पुरः सङ्स्फानो अभि रक्षतु। गृहाणामसमर्थे बहवो नो गृहा असन्ना। स त्वं नः॥२३॥

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। देव सङ्स्फान सहस्रपोषस्येशिषे स नो रास्वाज्यानिं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्। अग्निर्वा यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति यदनुपौष्य प्रयायाद्वीवबद्धमेनम्॥२४॥

अमुष्मिल्लौके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीतुम्मयीत्युपौषतीहैव सन् यमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्म्रदाव्यं जुहुयादेष वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः स एवैनं स्वदयत्यह्ना विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावम्पक्त्वा प्रातरेतेन कक्षमुपौषेद्यदि॥२५॥

दहति पुण्यसमम्भवति यदि न दहति पापसममेतेन ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसूत्रमुप यन्ति यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लौक इष्टापूरतेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लौक इष्टापूरतेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरः॥२६॥

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहेतन्मे गोपायेति स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाहेतन्मे गोपायेति देव सङ्स्फानेत्याहासौ वा आदित्यो देवः सङ्स्फान आदित्यमेव तदाहेतन्मे गोपायेति॥२७॥

कुसीदन्त्वन्न एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहेतन्मे गोपायेति॥[८]

एतं युवानं परिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण। मा नः शाप्त जनुषां सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम। नमो महिम्न उत चक्षुषे ते मरुताम्पितस्तदहं गृणामि। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भं ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य द्रप्समवृणीत पूषा॥२८॥

बृहन्नद्रिरभवत्तदेषाम्। पिता वत्सानाम्पतिरघ्नियानामथो पिता महतां गर्गराणाम्। वत्सो

जरायुं प्रतिधुक्पीयूषं आमिक्षा मस्तु घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय त्वां
हवन्त मरुतः स्वर्काः। वर्षमक्षत्रस्य ककुभिं शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भंजा वसूनि।
व्युद्धेन वा एष पशुनां यजते यस्येतानि न क्रियन्त एष ह त्वे समृद्धेन यजते
यस्येतानि क्रियन्ते॥२९॥

पूषा क्रियन्त एषोऽष्टौ च॥ [९]

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः। बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये
ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते हरितो गर्भोऽथो योनिर्हरिण्ययी। अङ्गान्यहुता यस्यै
तां देवैः समजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः
प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि तै भिनद्धि तक्रीं वि योनिं वि गवीन्यौ। वि॥३०॥

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूप
इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्ज गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी
सप्तपदष्टापदी भुवनानुं प्रथतां स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्।
पिपृतां नो भरीमभिः॥३१॥

गवीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थम्मदश्च शस्यते। अयं वां परिं
षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती। चारुमदाय पीतयै। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तं
शतृग्विनम्। अश्वावन्तं सहस्रिणम्। बृहस्पतिर्नः परिं पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु। वि ते विष्वग्वातंजूतासो
अग्ने भामांसः॥३२॥

शुचे शुचयश्चरन्ति। तुविम्रक्षासो दिव्या नवग्वा वनां वनन्ति धृषता रुजन्तः। त्वामग्ने
मानुषीरीडते विशो होत्राविदं विविचिं रत्नधातमम्। गुहा सन्तं सुभग विश्वदर्शतं
तुविष्मणसं सुयजं घृतश्रियम्। धाता दंदातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः
पूर्णं वावनत्। धाता प्रजायां उत राय ईशे धातेदं विश्वम्भुवनं जजान। धाता पुत्रं
यजमानाय दाता॥३३॥

तस्मां उ ह्वयं घृतवद्विधेम। धाता दंदातु नो रयिम्राचीं जीवातुमक्षिताम्। वयं देवस्य

धीमहि सुमतिः सत्यराधसः। धाता ददातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे।
तस्मै देवा अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः। अनु नोऽद्यानुमतिर्यज्ञं
देवेषु मन्यताम्। अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मयः। अन्विदनुमते त्वम्॥३४॥

मन्यासै शं च नः कृधि। ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूँषि तारिषः। अनु
मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रयिमक्षीयमाणम्। तस्यै वयः हेडसि मापि भूम सा
नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। यस्यामिदम्प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः।
यस्या उपस्थं उर्वन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु॥३५॥

राकामहः सुहवाः सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्वना। सीव्यत्वपः
सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो
याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः सुभगे रराणा।
सिनीवालि या सुपाणिः। कुहूमहः सुभगा विद्वानापसमस्मिन् यज्ञे सुहवा जोहवीमि।
सा नो ददातु श्रवणम्पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी
हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः रायस्पोषं चिकितुषं
दधातु॥३६॥

भामासो दाता त्वमन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥[११]

वि वा एतस्या वायो इमे वै चित्तश्चाग्निर्भूतानां देवा वा अभ्यातानानृताषाड्राष्ट्रकामाय
देविका वास्तोष्पते त्वमग्रे बृहदेकादश॥—[१२] वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे
मध्यतस्त्वमग्रे बृहथ्यद्वैत्वारिंशत्॥४६॥ वि वा एतस्य प्रियासः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्य यज्ञं ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविषद् इत्याह
बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यद्धमपि वपति रक्षाँसि वा एतत्पशुः
संचन्ते यदेकदेवत्यं आलब्धो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेनां गमयति

रक्षंसामपंहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह॥१॥

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्नि तकरीमित्याह यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यत्र शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इति॥२॥

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चार्तिरिक्तं च शमयति नार्तिमाच्छेति यजमानो भस्मनाभि समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरैवैनं दधाति यदवद्येदति तद्रैचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालम्बस्य नावं द्येत् पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै॥३॥

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्यावं द्यति विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवार्तिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रद्विरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्यां अन्तरकोश उष्णीषेणाविष्टितम्भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव मांसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमास्वावं रुद्धे यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥४॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार। उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकृत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा किक्किटा ते वाच संरस्वत्यै स्वाहा॥५॥

त्वं तुरीयां वशिनीं वशासिं सकृद्यत्वा मनसा गर्भं आशयत्। वशा त्वं वशिनीं गच्छ देवान्सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः। अजासिं रयिष्ठा पृथिव्यां सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुप तिष्ठस्व दिवि ते बृहद्भाः। तन्तुं तन्वत्रजंसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान्। अनुल्बणं वयत् जोगुं वामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्। मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥६॥

संरस्वत्यै स्वाहा मनुस्त्रयोदश च॥ [२]

इमे वै सहास्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्तः सोमः प्राजंनयदग्निरग्रसत् स एतं प्रजापतिराग्रेयमुष्ठाकपालमपश्यत्तं निरवपत्तेनैवैनामग्रेरधि निरक्रीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान आग्रेयमुष्ठाकपालम्पुरस्तान्निर्वपेदग्रेरेवैनामधि निष्क्रीया लभेत यत्॥७॥

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वावापृथिव्यां यथ्सोमः प्राजंनयदग्निरग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती यत्प्रजापतिराग्रेरधि निरक्रीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजा वशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन॥८॥

भागधेयेनोप धावति स एवैनम्भूतिं गमयति द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषंधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्यम्भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः स्यामित्यग्निनैवान्नमव रुद्धे सोमैनान्नाद्यमन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत यः॥९॥

ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्वाचं दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेवानभिजितमभि जयति वायव्ययोपाकरोति वायोरेवैनामवरुध्या लभेत आकूत्यै त्वा कामाय त्वा॥१०॥

इत्याह यथायजुरेवैतत्किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रारण्याः पतन्ति यत्किंकिटाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति जीवन्तीमेवैना सुवर्गं लोकङ्गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं वशासीत्याह देवत्रैवेना गमयति सत्याः संन्तु यजमानस्य कामा इत्याहैष वै कामः॥११॥

यजमानस्य यदनात् उदचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासि रयिष्ठेत्याहैष्वैना लोकेषु प्रतिष्ठापयति दिवि ते बृहद्वा इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वन्नजसो भानुमन्विहीत्याहेमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणं वयत जोगुवामप इति॥१२॥

आह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव जनया दैव्यं जनमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवाद्याः कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मेत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवादवयजनं यदालंब्यायाम्भ्रः॥१३॥

भवति यदालंब्यायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वा वा प्राश्नीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशं कुर्यात्सर्वमेव प्राश्नीयादिन्द्रियमेवात्मन्धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया यजेरन्तेषामेवैषाप्ता॥14॥

यथस्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽप इत्यभ्रो द्विचत्वारिंशच्च॥—[३]

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्नोतीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव देवासुराः संयत्ता आसन्त्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताञ्जयान्प्रायच्छुत्तानजुहोततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन्तञ्जयानां जयत्वं स्पर्धमानेनेते होतव्या जयत्येव तां पृतनाम्॥१५॥

उप पञ्चविंशतिश्च॥—[४]

अग्निभूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपा संमुद्रः स्रोत्यानामन्नं साम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततोस्ततामहा इह मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायांमस्मिन्कर्मन्त्रस्यां देवहूत्याम्॥१६॥

अवरे सप्तदश च॥—[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वन्त यद्देवानां कर्मासीदार्ध्यन्त यद्यदसुराणां न तदार्ध्यन्त येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या ऋध्नोत्येव तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छुत्तस्माञ्जयाः प्राजापत्याः॥१७॥

यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृता राष्ट्रभृत्वन्ते देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वन्त जयैरजयन्त्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वन्त तदभ्यातानानांमभ्यातानत्वं यज्जयैरजयन्तञ्जयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृता राष्ट्रभृत्वन्ततो देवा

अभ्वन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्थ्यात्स एताञ्जुहयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यान्भ्यातनुते जयैर्जयति
राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥१८॥

प्राजापत्याः सोऽष्टादश च॥ [६]

ऋताषाडृतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्योषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता
इदं ब्रह्म क्षत्रम्पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा संहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य
मरीचयोऽप्सरस आयुवं सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो बेकुरयो
भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः॥१९॥

गन्धर्वस्तस्यर्ख्सामान्यप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यचा वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो
मुदा भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानि रायस्पोष सुवीर्य
संवत्सरीणाः स्वस्तिम्। परमेष्ठप्रधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवं सुक्षितिः
सुभूतिर्भद्रकृत्सुर्वान्पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो दूरेहेतिरमृडयः॥२०॥

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधर्यो
ऽप्सरसः शोचयन्तीनाम स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रम्पान्तु तस्मै स्वाहा
ताभ्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै
क्षत्राय महि शर्म यच्छ॥२१॥

मनोऽमृडयः षट्त्वारिंशच्च॥ [७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव रुद्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने
होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव
रुद्धे वसिष्ठः समानाना भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं संजाता
राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रुद्धे ग्रामी॥२२॥

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवने एवास्मै सजातानव रुद्धे त एनमवरुद्धा उप
तिष्ठन्ते रथमुख ओजंस्कामस्य होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजंसेवास्मा
ओजोऽव रुद्ध ओजस्व्यैव भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः
स्युस्तान्ब्रूयाद्युद्धमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति॥२३॥

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रम्प्रवृद्धं नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते सङ्ग्रामे संयन्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतौ राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सङ्ग्रामं संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुह्वति स एव भवति जयति तं सङ्ग्रामं मान्धुक इध्मः॥२४॥

भुवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येतस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्येत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताम्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवेनाञ्छमयति नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवेनान्॥२५॥

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृतं इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं निर्ऋतिगृहीत एवेनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन वषट्करोति वाच एवेनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति यस्य कामयैतान्नाद्यम्॥२६॥

आ दंदियेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि सं गृहीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहमप्यामुष्यायणस्यान्नाद्यं हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्य हरति पङ्क्तिरहरति पङ्का ऋतवः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति॥२७॥

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलैऽवसाय्यं ब्रह्मौदनं चतुःशरावम्पुक्ता तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलं वर्षणैवेनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवासिन्धधात्युद्धरति श्रुत्वाय सपिष्वान्भवति मेध्यत्वाय चत्वारं आरुष्याः प्राश्रन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥२८॥

ग्रामी युनक्तीध्मः स्व एवेनान्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥ [८]

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै प्रजाश्छन्दाभिरेवास्यै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि॥२९॥

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्मै पशून् जंनयति प्रथमं धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जंनयति पशून् एव प्रजातान्कुह्वं प्रतिं षापयत्येता एव निर्वपेद्दामकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि व खलु वै ग्रामश्छन्दोभिरेवास्मै ग्रामम्॥३०॥

अव रुद्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेनं ग्रामस्य दधात्येता एव निर्वपेज्योगामयावी छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः॥३१॥

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोपं नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु वा एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमं धातारं करोति॥३२॥

उपरिष्ठादेवास्मै छन्दांस्ययातयामान्यव रुद्ध उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यम्मेधा नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोपं नमन्ति यम्मेधा नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनम्मेधा नमत्येता एव निर्वपेत्॥३३॥

रुक्कामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि व खलु वै रुक्छन्दोभिरेवास्मिन्नुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन्दधति मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेन रुचो दधाति गायत्री वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती सिनीवालयनुष्टुपकुहूर्धाता वषट्कारः पूर्वपक्षो राकापरपक्षः कुहूरमावास्या सिनीवाली पौर्णमास्यनुमतिश्चन्द्रमा धाताऽष्टौ॥३४॥

वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्धादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब्धाता वषट्कार एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वाश्च देवता वषट्कारस्ता यत्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनम्प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र दहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाभिरुपाप्नोति॥३५॥

पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि ग्रामङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धातारं करोति मेधा नमत्येता एव निर्वपेदष्टौ दहन्ति नवं च॥९॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकाम॥[९]

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवा नः। यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। वास्तोष्पते शम्भया स॒सदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या॥ आवः क्षेमं उत योगे वरं नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः। यत्स्यायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप धत्ते॥३६॥

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यथायम्प्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवास्वेष्टकाः कृत्वोप धत्ते दशं समानत्रं जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवास्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति चित्यंश्चित्योऽस्य भवति तस्माच्चत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽर्वाचीनम्॥३७॥

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयम्प्रयायाद्रुद्र एनम्भूत्वाग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति भागधेयेनैवेन शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानो यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यद्युक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयः स्यात्॥३८॥

दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोत्युभयमेवाकुरपरिवर्गमेवेन शमयति यदेकया जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदवक्षाणान्यसम्प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशं स वादहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः समारोहयति॥३९॥

एष वा अग्रेयोनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो खल्वाहुयद्रण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः स्यादिति या तं अग्ने यज्ञियां तनुस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहयते यजमानो वा अग्रेयोनिः स्वायामेवेनं योन्याः समारोहयते॥४०॥

धत्तेऽर्वाचीनः स्यात्समारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च॥[१०]

त्वमग्ने बृहद्वयो दधांसि देव दाशुषैः कविर्गृहपतिर्युवा॥ हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे। सुगारहपत्याः समिपो दिदीद्यस्मद्रियरब्धसम्मिमीहि श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातु न मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां५ स्वधितिवनानां५ सोमः॥४१॥

पवित्रमत्येति रेभन्। आ विश्वदेव५ सत्पति५ सूक्तैरद्या वृणीमहे। सत्यसंव५ सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवना विपश्यन्। यथा नो अदितिः कर्त्तृपश्चे नृभ्यो यथा गवै। यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा॥४२॥

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरहविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिर्मभ्यंका अनावन्। ह५ सैरिव सखिभिर्वावदद्विरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्। बृहस्पतिरभि कर्निक्रदद्वा उत प्रास्तोदुच्च विद्वा५ अंगायत्। एन्द्र सानसि५ रयिम्॥४३॥

सजित्वान५ सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रूञ्ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्व५ सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः। इन्द्र ज्येष्ठाय सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सवनेषु यज्ञियः। भुवो नृ५श्च्यौलो विश्वस्मिन्भरे ज्येष्ठश्च मन्त्रः॥४४॥

विश्वचरषणे। मित्रस्य चरषणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति प्रजानन्मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनम५हो अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत्॥४५॥

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि। यत्किं चेद वरुण दैव्ये जनैऽभिद्रोहम्ननुष्याश्चरामसि। अर्चिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कितवासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्वा। सर्वा ता वि ष्य शिथिरेव देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥४६॥

सोमो गोषु मा रयि मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥—————[११]

पूर्णरषयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारः स खदिर उपयामगृहीतोऽसि यां वै त्वे क्रतुम् देवमेकादश॥[१२] पूर्णा संहजान्तवाग्ने प्राणैरेव षट्त्रिंशत्॥३६॥ पूर्णा सन्ति देवाः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाया। तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाक इह मादयन्ताम्। यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नो यज्ञमिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशनी संगमनी वसूनां विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती। सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन्वर्चसा॥१॥

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्ब्रूवानादित्यानिह जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुतः हविरासीदथादित्या एतौ होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ॥२॥

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयात्साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोमम्यौर्णमास्यै प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीम्पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वप॥३॥

क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्यां वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्यां वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत ऋध्रोत्याभ्यान्द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ॥४॥

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावप तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

ऋषयो वा इन्द्रमृत्यक्षं नापश्यन्त वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मां

एतान्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः
प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेति॥५॥

आहु देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञम्प्राहु प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह
मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञम्प्राहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहेभ्य एव
लोकेभ्यो यज्ञम्प्राह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव॥६॥

रुद्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगंसि वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्वेत्याहाष्टौ वसव
एकादश रुद्रा द्वादशादित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञम्प्राहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा
पितृञ्जिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व॥७॥

इत्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह
प्रजा एव पशूननु सं तनोति रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्प्रति
ष्ठापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय त्वा
प्राणम्॥८॥

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय स०रोहोऽसि
नीरोहोऽसीत्याह प्रजात्यै वसुकोऽसि वर्षेश्विरसि वस्यष्टिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै॥९॥

जिन्वेत्येव प्रजा जिन्व प्राणत्रिंशच्च॥ [२]

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना
वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्प्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनाम्बाधे प्रत्येनानुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि
त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण॥१०॥

सहजान् विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन
साम्ना वषट्कारेण वज्रेणापरजानिन्द्रेण सयुजो वयं सांसह्याम पृतन्यतः प्रन्तो वृत्राण्यप्रति।
यत्ते अग्ने तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वचस्वी भूयासं यत्ते अग्ने
हरस्तेनाहं हरस्वी भूयासम्॥११॥

बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण षट्त्वारिंशच्च॥ [३]

ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासन्ते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो

वयम्। आगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणाम्भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णाताः सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः सवितः॥१२॥

देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजांसि। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषो दिव्यध्यासते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। येनेन्द्राय समभरः पयांस्युत्तमेन हविषा जातवेदः। तेनाग्रे त्वमुत वर्धयेम संजातानां श्रेष्ठ आ धेह्येनम्। यज्ञह्नो वै देवा यज्ञमुषः॥१३॥

सन्ति त एषु लोकेष्वांसत आददाना विमश्राना यो ददाति यो यजते तस्य। ये देवा यज्ञह्नः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोकाः स्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेत्यप वै सोमैनेजानाद्देवतांश्च यज्ञश्च कामन्त्याग्नेयं पञ्चकपालमुदवसानायं निर्वपेदग्निः सर्वा देवताः॥१४॥

पाङ्क्तो यज्ञो देवतांश्चैव यज्ञं चाव रुन्दे गायत्रो वा अग्निर्गायत्रछन्दास्तं छन्दसा व्यर्धयति यत्पञ्चकपालं करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गायत्रछन्दाः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तो यज्ञस्तेनैव यज्ञात्रेति॥१५॥

सवितर्देवा यज्ञमुषः सर्वा देवतास्त्रिचत्वारिंशच्च॥ [४]

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु चक्षुषः। सक्ष शूष सवितर्विश्वचर्षण एतेभिः सोमं नामभिर्विधेम ते तेभिः सोमं नामभिर्विधेम ते। अहम्परस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा वि तमो ववार। यदन्तरिक्षं तदु मे पिताभूदहं सूर्यमुभयतो ददर्शाहम्भूयासमुत्तमः संमानानाम्॥१६॥

आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्रौतु मरुतो वर्षयन्तून्नम्भय पृथिवीम्भिन्न्दीदं दिव्यं नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दितिम्। पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरुषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्धात्यथो ओषधीष्वेव पशून्॥१७॥

प्रतिं ष्ठापयति क्विर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः। येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः

सन्त्यग्ने याः पृथिव्याम्बर्हिषि सूर्ये याः। तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म। आशासानः सुवीर्यं रायस्पोषं स्वश्वेयम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय तिष्ठ॥१८॥

समानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यं यजमानायैकंश्च॥ [५]

सं त्वां नह्यामि पर्यसा घृतेन सं त्वां नह्याम्यप ओषधीभिः। सं त्वां नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजंमस्मे। प्रेतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्ने सपत्नदम्भनमदध्यासो अदीभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशम्॥१९॥

यमबध्नीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि। प्रेह्यदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्तेऽग्रं नयत्वर्दितिर्मध्यं ददता रुद्रावसृष्टासि युवा नाम मा मा हिंसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पुत्रेजनीर्गह्यामि यज्ञाय वः पुत्रेजनीः सादयामि विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णिंयावतः॥२०॥

तवाग्ने वामीरनु सन्दृशि विश्वा रेतांसि धिषीयागं देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमंशपन्नस्मिन्धुनवति यजमान आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्टा गन्धर्वमा तिष्ठताऽनु। वातस्य पत्नन्निड ईडिताः॥२१॥

पाशं वृष्णिंयावतस्त्रिंशच्च॥ [६]

वृषट्कारो वै गायत्रिये शिरोऽच्छिन्नत्तस्यै रसः परापतत्स पृथिवीम्प्राविशत्स खंदिरोऽभवद्यस्य खादिरः सुवो भवति छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरंसा अस्याहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्तं गायत्र्याहृतस्य पर्णमच्छिद्यत् तत्पर्णोऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमयी जुहूः॥२२॥

भवन्ति सौम्या अस्याहुतयो भवन्ति जुषन्तेऽस्य देवा आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत्पर्ण उपांशृणोथ्सुश्रवा वै नाम यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न पापं श्लोकं शृणोति ब्रह्म वै पर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मरुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमयी जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुन्देऽथो ब्रह्म॥२३॥

एव विश्यधूहति राष्ट्रं वै पर्णो विडंश्वत्थो यत्पर्णमयी जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्वाष्ट्रमेव

विश्यर्ध्वहति प्रजापतिर्वा अंजुहोत्सा यत्राहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो विकङ्कत उदतिष्ठत्ततः प्रजा
अंसृजत यस्य वैकङ्कती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत एतद्वै
सुचा९ रूपं यस्यैव९रूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैन९ रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते
नास्यापरूपमात्मजायते॥२४॥

जुहूरथो ब्रह्म सुचा९ सप्तदश च॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि दक्षांय दक्षवृधं
रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापियः पर्जन्यात्मभ्यो
दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वापेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जह्यप यो नो-
ऽरातीयति तं जंहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वा सते त्वासते त्वाद्यस्त्वौषधीभ्यो
विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः प्रजा अक्खिद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदान्ने
ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२५॥

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्चेते प्राजापत्यं दधिग्रहं
गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव नि हुवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्येष
गृह्यते ज्येष्ठमेव गच्छति सर्वासां वा एतद्देवताना९ रूपं यदेष ग्रहो यस्येष गृह्यते
सर्वाण्येवैन९ रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्त उपयामगृहीतः॥२६॥

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैन९ समानानां
करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहेतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैन९ सर्वाभ्यो गृह्णत्यपेन्द्र
द्विषतो मन इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याहु प्राणानेव यजमाने दधाति
तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२७॥

इत्याहु प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोत्याज्यग्रहं
गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यन्तेजस्व्येव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य
ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्येव भवति दधिग्रहं गृहीयात्पशुकामस्योग्वै दध्यूर्वपशवं
ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुद्धे॥२८॥

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचंत्वारिंशच्च॥ [९]

त्वे ऋतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः स्वादीयः स्वादुनां सृजा समतं ऊ षु मधु मधुनाभि योधि। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत्॥२९॥

अवं रुद्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामक्रन्तस्मात्तेषां सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव दिक्ष्वध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः॥३०॥

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं योनेश्च्यवते दशमेऽहन्वामदेव्यं योनेश्च्यवते यदशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति॥३१॥

तत्प्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या नो वक्षदानुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना। अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहसश्चिथ्सहीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्रे हव्याय वोढवे॥३२॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्। कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु। सीदं होतुः स्व उ लोके चिंक्त्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ। देवावीर्दवान् हुविषा यज्ञास्यग्रे बृहद्यजमाने वयो धाः। नि होता होतृषदने विदानस्त्वेपो दीदिवा अंसदथ्सुदक्षः। अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भुरः शुचिंजिह्वो अग्निः। त्वं दूतस्त्वम्॥३३॥

उ नः परस्यास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्रे तोकस्य नस्तनं तनूनामप्रयच्छन्दीद्यद्द्वोधि गोपाः। अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्भागमीमहे। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः।

त्वा॒मग्ने॑ पु॒ष्करा॒ध्यथ॑र्वा॒ निर॑मन्थत। मूर्ध्नो॑ वि॒श्वस्य॑ वा॒घतः॑। तमु॑॥३४॥

त्वा॒ द॒ध्यङ्घ्रि॑षिः पु॒त्र ई॑धे अथ॑र्वणः। वृ॒त्रह॑णं पु॒रन्द॑रम्। तमु॑ त्वा पा॒थ्यो वृषा॑ समी॑धे
दस्यु॑हन्त॑मम्। ध॒नंज॒य॑ र॒णैरणे॑। उ॒त ब्रु॑वन्तु ज॒न्तव॑ उ॒दग्नि॑र्वृ॒त्रहा॑ज॒नि। ध॒नंज॒यो र॒णैरणे॑।
आ य॑ र॒ हस्ते॑ न खा॒दिन॑ र॒ शिशु॑ जा॒तं न बि॑भ्रति। वि॒शाम॑ग्नि॒ः स्व॑ध्व॒रम्। प्र दे॒वं
दे॒ववी॑तये॒ भर॑ता वसु॒वित्त॑मम्। आ स्वे यो॒नौ नि षी॑दतु। आ॥३५॥

जा॒तं जा॒तवै॑दसि प्रि॒य र॒ शिशी॑ताति॒थिम्। स्यो॒न आ गृ॑हप॑तिम्। अ॒ग्निना॒ऽग्निः
समि॑ध्यते क॒विर्गृ॑हप॑तिर्यु॒वा। ह॒व्यवा॑ङ्मु॒ह्यस्यः॑। त्व॑ ह्य॒ग्ने अ॒ग्निना॒ विप्रो॑ वि॒प्रेण॑ सन्थ॒सता॑।
सखा॑ सखा॒ समि॑ध्यसे। तम्म॑र्जयन्त सु॒क्रतुं॑ पु॒रोया॑वा॒नमा॑जिपुं। स्वेपु॑ क्षये॑षु वा॒जिन॑म्।
य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वास्ता॑नि धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाक॑म्महि॒मानः॑ सचन्ते॒ यत्र॑
पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥३६॥

वोढ॑वे दू॒तस्त्वन्त॑मु॒ सीद॑त्वा यत्र॑ च॒त्वारि॑ च॥ [११]

यु॒ञ्जान॑ इ॒माम॑गृ॒भ्णं दे॒वस्य॑ सन्ते॒ वि पा॑ज॒सा वस॑वस्त्वा॒ समो॑स्त्वो॒र्ध्वा अ॒स्याकू॑तिं॒ यद॑ग्ने॒
यान्य॑ग्ने॒ यं य॒ज्ञमे॑का॒दश॥११॥ यु॒ञ्जानो॑ वर्म॑ च स्थ आ॒दित्या॑स्त्वा॒ भार॑ती॒ स्वा र॑ अ॒ह र॑
प॒द्वत्वा॑रि॒शत्॥४६॥ यु॒ञ्जानो॑ वा॒र्जेवा॑जे॥ [१२]

॥ काण्डम् ४ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

यु॒ञ्जानः॑ प्र॒थम॑म॒न्नस्त॒त्वाय॑ सवि॒ता धि॑यः। अ॒ग्निं ज्योति॑र्नि॒चाय्यं॑ पृथि॒व्या अ॒ध्याभ॑रत्।
यु॒क्ताय॑ मन॑सा दे॒वान्धु॑व॒र्यतो॑ धि॒या दि॒वम्। बृ॒हज्ज्योतिः॑ क॒रिष्य॑तः स॒विता॑ प्र सु॒वति॑
तान्। यु॒क्तेन॑ मन॑सा वयं दे॒वस्य॑ सवि॒तुः सु॒वे। सु॒वर्गे॒याय॑ श॒क्त्यै। यु॒ञ्जते॑ मन॑ उ॒त
यु॒ञ्जते॑ धि॒यो वि॒प्रा वि॒प्रस्य॑ बृ॒हतो॑ वि॒पश्चितः॑। वि हो॒त्रा दधे॑ वयु॒नावि॑देक॒ इत्॥१॥

म॒ही दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः। यु॒जे वां ब्र॑ह्म॒ पूर्वं॑ नमो॑भि॒र्वि श्लो॒कां यन्ति॑ प॒थ्येव॑

सूराः। शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः। यस्य प्रयाणमन्वन्य
इद्युर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः। यः पार्थिवानि विममे स एतंशो रजांसि देवः
सविता महित्वना। देवं सवितुः प्र सुव यज्ञम्प्र सुव॥२॥

यज्ञपतिम्भगाय दिव्यो गन्धर्वः। केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः।
इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितं धनजितं सुवर्जितम्।
ऋचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्वायत्रवर्तनि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामायत्रेण छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वदभिरसि नारिः॥३॥

असि पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽददे-
ऽङ्गिरस्वदभिरसि नारिरसि त्वया वयः सधस्थ आग्निः शकेम खनितुं पुरीष्यं
जागतेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वद्वस्तं आधाय सविता बिभ्रदभिरः हिरण्ययीम्। तया
ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ भ्रानुष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वत्॥

इद्यज्ञं प्र सुव नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च॥ [१]

इमामर्गभृन्नशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या। तया देवाः सुतमा
बभूवुरऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तो। प्रतूर्तं वाजिन्ना ब्रवं वरिष्ठामनु संवतम्। दिवि
ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः। युञ्जाथाः रासभं युवमस्मिन्
यामे वृषण्वसू। अग्निम्भरन्तमस्मयुम्। योगैयोगे त्वस्तरं वाजैवाजे हवामहे। सखाय
इन्द्रमृतयै। प्रतूर्वन्॥५॥

एह्यवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि। उर्वन्तरिक्षमन्विहि
स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्। पूष्णा सयुजा सह। पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छे
ऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरामः। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि
प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य॥६॥

पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ तंताना। आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि
धूनुते। अग्निः सधस्थे महति चक्षुषा नि चिंकीषते। आक्रम्य वाजिन्यृथिवीमग्निमिच्छ
रुचा त्वम्। भूम्यां वृत्वार्यं नो ब्रूहि यतः खनाम् तं वयम्। द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमात्मान्तरिक्षः समुद्रस्ते योनिः। विख्याय चक्षुषा त्वमभि तिष्ठ॥७॥

पृतन्यतः। उत्क्राम महते सौभगायास्मादास्थानाद्विणोदा वाजिन्। वयं स्याम सुमतौ
पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त उपस्थे अस्याः। उदकमीद्विणोदा वाज्यर्वाकः स लोकः
सुकृतं पृथिव्याः। ततः खनेम सुप्रतीकमग्निं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे। अपो
देवीरुपं सृजं मधुमतीरयक्ष्मायं प्रजाभ्यः। तासां स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः।
जिघर्षिम्॥८॥

अग्निम्मनसा घृतेन प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वा। पृथुं तिरश्चा वयंसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नं
रभसं विदानम्। आ त्वा जिघर्षिं वचंसा घृतेनारक्षसा मनसा तज्जुषस्व। मर्यश्रीः स्पृह्यद्वर्णो
अग्निर्नाभिमृशे तनुवा जरहृषाणः। परि वाजपतिः क्विरग्निर्हव्या न्यक्रमीत्। दधुद्वर्णानि
दाशुषे। परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारम्भङ्गुरावतः।
त्वमग्ने द्युभिस्त्वमांशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि। त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते
जायसे शुचिः॥९॥

प्रतूर्वन्सूर्यस्य तिष्ठ जिघर्षिं भेत्तारं विश्वं॥ [२]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां पृथिव्याः सधस्थे-
ऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खंनामि। ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम्।
शिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तं पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खंनामि। अपां पृष्ठमसि
सप्रथा उर्वग्निर्भरिष्यदपरावपिष्ठम्। वर्धमानम्मह आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा
प्रथस्व। शर्म च स्थः॥१०॥

वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती सं वंसाथाम्भर्तमग्निम्पुरीष्यम्। सं
वंसाथा सुवर्विदा समीची उरंसा त्मना। अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमिति।
पुरीष्योऽसि विश्वभराः। अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने। त्वमग्ने पुष्करादध्यथर्वा
निरमन्थता मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः। तमु त्वा दध्यङ्कृषिः पुत्र ईधे॥११॥

अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः
रणेरणे। सीदं होतः स्व उं लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ। देवावीर्देवान्
हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयौ धाः। नि होतां होतृपदने विदानस्वेषो दीदिवा
अंसदध्मुदक्षः। अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भुरः शुचिजिह्वो अग्निः। स सीदस्व महा

असि शोचंस्व॥१२॥

देववीतमः। वि धूममग्ने अरुषम्मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतम्। जनिष्व हि जेन्यो अग्ने अह्नां हितो हितेष्वरूपो वनेषु। दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निरहोता नि पंसादा यजीयान्॥१३॥

स्थ ईधे शोचंस्व सप्तविंशतिश्च॥ [३]

सं तै वायुर्मातरिश्वा दधातूतानायै हृदयं यद्विलिष्टम्। देवानां यश्चरति प्राणथैन तस्मै च देवि वषडस्तु तुभ्यम्। सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमासदः सुवः। वासो अग्ने विश्वरूपं सं व्ययस्व विभावसो। उदं तिष्ठ स्वध्वरावा नो देव्या कृपा। दृशे च भासा बृहता सुशुक्कनिराग्ने याहि सुशस्तिभिः॥१४॥

ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिर्वाघद्विर्विह्वयामहे। स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु। चित्रः शिशुः परि तमांस्युक्तः प्र मातृभ्यो अधि कर्निकदद्वाः। स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन्न। पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहनः। शिवो भव॥१५॥

प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः। मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं मा वनस्पतीन्। प्रेतुं वाजी कर्निकदन्नानदद्रासभः पत्वा। भरन्नग्निम्पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा। रासंभो वा कर्निकदत्सुयुक्तो वृषणा रथे। स वामग्निम्पुरीष्यमाशुर्दूतो वहादितः। वृषाग्निं वृषणम्भरन्नपां गर्भं समुद्रियम्। अग्न आ याहि॥१६॥

वीतयं ऋतं सत्यम्। ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतं शिवमायन्तमभ्यत्रं युष्मान। व्यस्यन्विश्वा अमतीररातीर्निषीदन्नो अपं दुर्मतिं हनत। ओषधयः प्रति मोदध्वमेनम्पुष्पावतीः सुपिप्पलाः। अयं वो गर्भं ऋत्वियः प्रत्नं सधस्थमासदत्॥१७॥

सुशस्तिभिः शिवो भव याहि षट्त्रिंशच्च॥ [४]

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवाः। सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहं सुहवस्य प्रणीतौ। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः।

तस्मा॒ अरं॑ गमा॒म वो॒ यस्य॒ क्षया॑य॒ जिन्व॑थ। आपो॑ ज॒नय॑था च नः। मि॒त्रः॥१८॥

स॒ः सृ॒ज्यं पृथि॑वीम्भूमिं च॒ ज्योति॑षा स॒ह। सु॒जातं॑ जा॒तवे॑दसम॒ग्निं वै॑श्वान॒रं वि॑भुम्।
अ॒य॒क्ष्माय॑ त्वा स॒ः सृ॒जामि॑ प्र॒जाभ्यः॑। वि॒श्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः स॒ः सृ॒जन्त्वानु॑ष्टुभेन॒
छन्द॑साङ्गि॒रस्वत्। रु॒द्राः स॒म्भृत्य॑ पृथि॒वीम्बृ॑हज्योतिः॒ समी॑धिरे। तेषां॑ भा॒नुरज॑स्र॒ इच्छु॑क्रो
दे॒वेषु॑ रोचते। स॒ः सृ॒ष्टां वसु॑भी रु॒द्रेर्धरि॑ः कर्म॒ण्याम्मु॑दम्। हस्ता॑भ्याम्मु॒द्वीं कृ॒त्वा सि॑नीवा॒ली
करोतु॑॥१९॥

ताम्। सि॒नीवा॒ली सु॑कपर्दा सु॑कुरी॒रा स्वौ॑प॒शा। सा तु॒भ्यम॑दिते म॒ह ओ॒खां
द॑धातु हस्तयोः। उ॒खां करो॑तु श॒क्त्या बा॒हुभ्या॑मदिति॒रिष्या॑। मा॒ता पु॒त्रं यथो॑पस्थे
साग्नि॑म्बि॒र्भर्तु॑ गर्भ॒ आ। म॒खस्य॑ शिरो॑ऽसि य॒ज्ञस्य॑ पदे स्थः। वस॑वस्त्वा कृ॒ण्वन्तु॑ गाय॒त्रेण॑
छन्द॑साङ्गि॒रस्वत्पृथि॑व्यसि रु॒द्रास्त्वा कृ॒ण्वन्तु॑ त्रैष्टु॒भेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वद॑न्तरि॒क्षम॑सि॥२०॥

आ॒दि॒त्यास्त्वा कृ॒ण्वन्तु॑ जाग॑तेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वद्वो॑रसि॒ विश्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः
कृ॒ण्वन्त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वदि॑शो॑ऽसि ध्रु॒वासि॑ धा॒रया॑ मयि॑ प्र॒जा॒ः रा॒यस्पोषं॑ गौ॒पत्य॒॑
सुवी॑र्यः॒ सजा॑तान् यज॑मानायादि॒त्यै रा॒स्त्रास्य॑दिति॒स्ते बिलं॑ गृ॒ह्णातु॑ पाङ्केन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वत्।
कृ॒त्वाय॑ सा म॒हीमु॒खाम्मु॒न्मयी॑ योनि॑म॒ग्नये॑। ताम्पु॒त्रेभ्यः॑ सम्प्रा॑यच्छ॒ददितिः॑ श्र॒पया॑निति॥२१॥

मि॒त्रः करो॑त्वन्तरि॒क्षम॑सि प्र च॒त्वारि॑ च॥ [५]

वस॑वस्त्वा धू॒पय॑न्तु गाय॒त्रेण॑ छन्द॑साङ्गि॒रस्वद्रु॑द्रास्त्वा धू॒पय॑न्तु त्रैष्टु॒भेन॒
छन्द॑साङ्गि॒रस्वदा॑दि॒त्यास्त्वा धू॒पय॑न्तु जाग॑तेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वद्वि॑श्वे॒ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒रा
धू॒पय॑न्त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑साङ्गि॒रस्वदि॑न्द्रस्त्वा धू॒पय॑त्वङ्गि॒रस्वद्वि॑ष्णु॒स्त्वा धू॒पय॑त्वङ्गि॒रस्वद्व॑रुण॒स्त्वा
धू॒पय॑त्वङ्गि॒रस्वद॑दिति॒स्त्वा दे॒वी वि॒श्वदे॑व्यावती पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वत्ख॑नत्ववट॒ दे॒वानां॑
त्वा प॒त्नीः॥२२॥

दे॒वीवि॑श्वदे॒व्यावतीः॑ पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वद्व॑धतू॒खे धि॒षणा॑स्त्वा दे॒वीवि॑श्वदे॒व्यावतीः॑
पृथि॒व्याः स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वद॑भीन्ध॒तामु॒खे ग्रा॑स्त्वा दे॒वीवि॑श्वदे॒व्यावतीः॑ पृथि॒व्याः
स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वच्छ॑पयन्तू॒खे व॒स्त्रयो॑ ज॒नय॑स्त्वा दे॒वीवि॑श्वदे॒व्यावतीः॑ पृथि॒व्याः
स॒धस्थे॑ऽङ्गि॒रस्वत्प॑चन्तू॒खे। मि॒त्रेता॑मु॒खाम्प॑चैषा मा भे॑दि। ए॒तां ते प॑रि॒ ददा॑म्यभि॒त्यै।
अ॒भीमा॑म्॥२३॥

महिना दिवमित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्। मित्रस्य चरषणीधृतः
श्रवो देवस्य सानसिम। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः।
सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा
तिष्ठ ध्रुवा त्वम्। वसवस्त्वाच्छ्वन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा च्छ्वन्दन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छ्वन्दन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विध्वं त्वा देवा वैश्वानरा
आच्छ्वन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत्॥२४॥

पत्नीरिमा५ रुद्रास्त्वाच्छ्वन्दन्त्वेकात्रविंशतिश्च॥ [६]

समास्त्वान्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋपयो यानि सत्या। सं दिव्येन दीदिहि
रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्याः। सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयेन्मुच्चं तिष्ठ
महते सौभगाय। मा च रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये। त्वामग्ने
वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने॥२५॥

संवरणे भवा नः। सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छत्र। इहैवाग्ने अधि
धारया रयिं मा त्वा नि क्रन्पूर्वचितो निकारिणः। क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां
ते अनिष्टतः। क्षत्रेणाग्ने स्वायुः स५ रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधेये यतस्व। सजातानाम्मध्यमस्था
एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह। अति॥२६॥

निहो अति स्निधोऽत्यर्चित्तित्मत्यरातिमग्ने। विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्वाथास्मभ्य५
सहवीरा५ रयिं दाः। अनाधृष्यो जातवेदा अनिष्टतो विराडग्ने क्षत्रभृदीदिहीह। विश्वा
आशाः प्रमुञ्चन्मानुषीर्भियः शिवाभिरेद्य परि पाहि नो वृधे। बृहस्पते सवितर्बोधयेन्५
स५शितं चिथ्सन्तरा५ स५ शिशाधि। वर्धयेन्ममहते सौभगाय॥२७॥

विश्व एनमनु मदन्तु देवाः। अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा शर्चीभिः। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो
ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥२८॥

इमे शिवो अग्नेऽति सौभगाय चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोची५प्यग्नेः। द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः।
तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः। पथ आनक्ति मध्वा घृतेन। मध्वा यज्ञं नक्षसे
प्रीणानो नराश५सो अग्ने। सुकृद्देवः सविता विश्ववारः। अच्छायमेति शवसा घृतेनेडानो

वह्निर्ममसा। अग्निः सुचो अध्वरेषु प्रयत्सु। स यक्षदस्य महिमानमग्नेः सः॥२९॥

ई मन्द्रासु प्रयसः। वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च। द्वारो देवीरन्वस्य विश्वं व्रता ददन्ते अग्नेः। उरुव्यचंसो धाम्ना पत्यमानाः। ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुपासान्ता। इमं यज्ञमवतामध्वरं नः। दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम्। कृणुतं नः स्विष्टिम्। तिस्रो देवीर्बहिरदः सन्दिग्धा सरस्वती॥३०॥

भारती। मही गृणाना। तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीरम्। रायस्योषं वि ष्यंतु नाभिस्मे। वनस्पतेऽर्व सृजा ररणस्मना देवेषु। अग्निरहव्यः शमिता सूदयाति। अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम्। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पतिरेकं आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्याम्॥३१॥

उतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम। यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव। य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम। य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम। यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रः रसया सह॥३२॥

आहुः। यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम। यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैक्षेताम्मनसा रेजमाने। यत्राधि सूर उदितौ व्येति कस्मै देवाय हविषा विधेम। येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृढे येन सुवः स्तभितं येन नाकः। यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम। आपो ह यन्महतीर्विश्वम्॥३३॥

आयन्दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। ततो देवानां निरवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम। यश्चिद्रापो महिना पर्यपश्यदक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम॥३४॥

अग्नेः स सरस्वती द्याः सह विश्वश्चतुस्त्रिंशश्च॥ [८]

आकूतिमग्निम्रयुजः स्वाहा मनो मेधामग्निम्रयुजः स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निम्रयुजः स्वाहा वाचो विधृतिमग्निम्रयुजः स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाग्रये वैश्वानराय स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युमं वृणीत पुष्यसे स्वाहा मा सु भित्था मा सु रिपो दहस्व वीडयस्व सु। अम्ब धृष्णु वीरयस्व॥३५॥

अग्निश्चेदं करिष्यथः। द०हंस्व देवि पृथिवि स्वस्तय आसुरी माया स्वधया कृतासि। जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन्। मित्रैतामुखां तपैषा मा भेदि। एतान्ते परि ददाम्यभित्यै। द्वन्नः सर्पिरासुतिः प्रलो होता वरेण्यः। सहसस्पुत्रो अद्भुतः। परस्या अधि संवतोऽवरा० अभ्या॥३६॥

तर। यत्राहमस्मि ता० अंवा। पुरमस्याः परावतो रोहिदंश्च इहा गंहि। पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने त्वं तरा मृधः। सीद त्वं मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्या० शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदने स्वे। तस्यास्त्व० हरंसा तपजातवेदः शिवो भव। शिवो भूत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहासदः॥३७॥

वीरयुस्वा तपन्वि०शतिश्च॥ [९]

यदग्ने यानि कानि चा ते दारूणि दध्मसि। तदस्तु तुभ्यमिद्धुतं तज्जुषस्व यविष्ठा। यदत्युपजिह्विका यद्वग्नो अतिसर्पति। सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठा। रात्रि०रात्रिमप्रयावम्भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै। रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम। नाभा॥३८॥

पृथिव्याः समिधानमग्नि० रायस्पोषाय बृहते हवामहे। इरम्मदम्बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम्। याः सेना अभीत्वरीराव्याधिनीरुगेणा उता ये स्तेना ये च तस्करास्ताऽस्ते अग्नेऽपि दधाम्यास्यै। द०ष्ट्राभ्याम्मलिम्लूज्जम्भ्यैस्तस्करा० उता हनूभ्याऽस्तेनान्मंगवस्ताऽस्त्वं खाद सुखादितान्। ये जनेषु मलिम्लवः स्तेनासस्तस्करा वनै। ये॥३९॥

कक्षैष्वघायवस्ताऽस्ते दधामि जम्भयोः। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान् दिफसाच्च सर्वं तम्मस्मसा कुरु। स०शितं मे ब्रह्म स०शितं वीर्यं बलम्। स०शितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषाम्बाहू अतिरमुद्वर्च उदू बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणामित्रानुन्नयामि॥४०॥

स्वा० अहम्। दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौदुर्मरुषमायुः श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो अभवद्वयौभिर्यदेनं द्यौरजंनयश्चुरेताः। विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते क्विः प्रासावीद्भ्रं द्विपदे

चतुष्पदे। वि नार्कमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति। नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेंते शिशुमेकं समीची। द्यावा क्षामा रुक्मः॥४१॥

अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। सुपुर्णोऽसि गरुत्मात्रिवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोमं आत्मा सामं ते तनूर्वामदेव्यम्बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियम्पुच्छं छन्दाऽस्यङ्गानि धिष्णिंयाः शफा यजूंषि नाम। सुपुर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पत॥४२॥

नाभा वने येन यामि क्षामा रुक्मोऽष्टात्रिंशच्च॥ [१०]

अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि। स इद्वेषुं गच्छति। सोम यास्ते मयोभुवं ऊतयः सन्ति दाशुषे। तभिर्नोऽविता भवा अग्निर्मूर्धा भुवं। त्वं नः सोम या ते धामानि। तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गा देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। अचिन्ती यच्चकृमा दैव्ये जने दीनैर्दक्षेः प्रभूती पूरुषत्वता॥४३॥

देवेषुं च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनांगसः। चोदयित्री सूनूतानां चेतन्ती सुमतीनाम्। यज्ञं दधे सरस्वती। पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात्। ग्राभिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यंसत्। पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। शुक्रं ते अन्यद्यज्ञतं ते अन्यत्॥४४॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। तैऽवर्धन्त स्वतवसो महित्वना नार्कं तस्थुरु रुचक्रिरे सदः। विष्णुर्यद्वावद्वर्षणम्मदच्युतं वयो न सौदन्नधिं बर्हिषि प्रिये। प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहांसि सहसा सहन्ते॥४५॥

रेजते अग्ने पृथिवी मुखेभ्यः। विश्वे देवा विश्वे देवाः। द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्रमद्य दिविस्पृशम्। यज्ञं देवेषुं यच्छताम्। प्र पूर्वजे पितरा नव्यंसीभिर्गोभिः कृणुध्वं सद्ने ऋतस्यं। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनैन यातम्महि वां वरूथम्। अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम्। हव्या देवेषुं नो दधत्। स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः। अग्निर्धिया समृण्वति। शं नो भवन्तु वाजंवाजे॥४६॥

पूरुषत्वतां यजन्तं अन्यत्सहन्ते चनोहितोऽष्टौ च॥ [११]

विष्णोः क्रमोऽसि दिवस्पर्यन्तं पतेऽपेतं समितं या जाता मा नो हिंसीद्धवा-
ऽस्यादित्यङ्गर्भमिन्द्राग्नी रोचनैकादशः॥ [१२]

विष्णोरस्मिन् हव्येति त्वाऽहं धीतिभिर्होत्रां अष्टाचत्वारिंशत्॥ 48॥ विष्णोः क्रमोऽसि
स त्वन्नो अग्ने॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गांयत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः
स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिश्चिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व
निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु
वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः॥१॥

क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्तानुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स
यं द्विष्मः। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेहिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो
वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः। अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ वर्तस्वायुषा
वर्चसा सन्या मेधया प्रजया धनेन। अग्ने॥२॥

अङ्गिरः शतं तै सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः। तासाम्पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा
कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषायुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः।
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वपिस्त्रया विश्वतस्परि। उदुत्तमं वरुण
पाशमस्मदवाधमम्॥३॥

वि मध्यमं श्रथाय। अथा व्यमादित्य व्रते तवानांगसो अदितये स्याम। आ
त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन्नाष्टमधि श्रया। अग्ने
बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थान्निर्जग्मिवान्तमसो ज्योतिषागात्। अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ
जातो विश्वा सन्नान्यप्राः। सीद त्वं मातुरस्याः॥४॥

उपस्थे विश्वान्यग्ने व्युनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्यां

शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरंगे रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्व९ हरंसा
तपञ्जातवेदः शिवो भव। शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा
दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः। ह९सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृपद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतम्बृहत्॥५॥

दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोर्धनेनाग्रैधूममस्याः शुचिषथोडंश च॥[१]

दिवस्परिं प्रथमं जज्ञे अग्निस्मद्वितीयं परिं जातवेदाः। तृतीयमप्सु नृमणा
अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः। विद्या ते अग्रे त्रेधा त्रयाणि विद्या ते सद्य
विभृतं पुरुत्रा। विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्सं यतं आजगन्थ। समुद्रे त्वा
नृमणा अप्स्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन्। तृतीयं त्वा॥६॥

रजंसि तस्थिवा९समृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः
क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुनां भात्यन्तः।
उशिक्पावको अरतिः सुमेधा मतेष्वग्निर्मृतो निधायि। इयति धूममरुषम्भरिभ्रदुक्षुकेण
शोचिषा द्यामिनक्षत्। विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ॥७॥

रोदसी अपृणाञ्जायमानः। वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च।
श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्मनीषाणाम्प्रार्पणः सोमगोपाः। वसोः सूनुः सहसो अप्सु
राजा वि भात्यग्रं उषसांमिधानः। यस्तं अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्रे। प्र
तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्न देवभक्तं यविष्ठा आ॥८॥

तम्वज सौश्रवसेष्वग्र उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने। प्रियः सूर्य प्रियो अग्रा
भवात्युजातेनं भिनददुञ्जनित्वैः। त्वामग्रे यजमाना अनु द्यून् विश्वा वसूनि दधिरे वार्याणि।
त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः। दृशानो रुक्म उर्व्या
व्यद्यौर्दुर्मरुषमायुः श्रिये रुचानः। अग्निर्मृतो अभवद्वयोर्भियदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः॥९॥

तृतीयं त्वा गर्भ आ यविष्ठा यच्चत्वारि च॥[२]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः। प्रप्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि
द्विपदे चतुष्पदे। उदं त्वा विश्वं देवा अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः
सुप्रतीको विभावसुः। प्रेदग्रे ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिरर्चिभिस्त्वम्। बृहद्विर्भानुभिर्भासन्मा

हि॑सीस्त॒नुवा॑ प्र॒जाः। स॒मिधा॒ग्निं दु॑वस्यत घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ॥१०॥

अ॒स्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। प्र॒प्राय॑म॒ग्निर्भ॑र॒तस्य॑ शृ॒ण्वे वि य॑थ्सू॒र्यो न रो॑चते बृ॒हद्वाः।
अ॒भि यः प॑रु॒म् पृ॑त॒नासु त॒स्थौ दी॑दाय॒ दैव्यो अ॑ति॒थिः शि॒वो नः॑। आपो॑ दे॒वीः
प्र॑ति॒ गृह्णी॑त॒ भस्मै॑त॒थस्यो॑ने कृ॒णुध्व॑। सु॒र्भावा॑ लो॒के। तस्मै॑ नमन्तां ज॒नयः॑ सु॒प॒त्नी॑र्मा॒तेव॑
पु॒त्र॒म्बि॑भृ॒ता स्व॑नम्। अ॒प्स्व॑ग्ने स॒धि॒ष्टव॑॥११॥

सौ॒ष॒धी॒रनु॑ रु॒ध्यसे। गर्भे॑ स॒ञ्जाय॑से पु॒नः। गर्भो॑ अ॒स्योष॑धी॒नां गर्भो॑ वन॒स्पती॑नाम्।
गर्भो॑ वि॒श्वस्य॑ भू॒तस्या॑ग्ने गर्भो॑ अ॒पाम॑सि। प्र॒सद्य॑ भ॒स्मना॑ यो॒निम॑प॒श्च पृ॑थि॒वीम॑ग्ने।
स॒सृ॒ज्य मा॒तृभि॑स्त्वं ज्योति॑ष्मान्पु॒नरा॑सदः। पु॒नरा॑सद्य॒ सदन॑म॒पश्च॑ पृथि॒वीम॑ग्ने। शे॒षे
मा॒तु॒र्यथो॑प॒स्थेऽन्तर॑स्या॒ शिव॑तमः। पु॒नरु॑र्जा॥१२॥

नि॒ वर्त॑स्व पु॒नर॑ग्र इ॒षायु॑षा। पु॒नर्नः॑ पा॒हि वि॒श्वतः॑। स॒ह र॒य्या नि॒ वर्त॑स्वाग्ने पि॒न्वंस्व॑
धा॒रया॑। वि॒श्वप्सि॑न्धया वि॒श्वत॑स्परि॒। पु॒नस्त्वादि॑त्या रु॒द्रा वस॑वः॒ समि॑न्ध॒ताम्पुन॑र्ब्र॒ह्माणो॑ वसु॒नीथ॑
य॒ज्ञैः। घृ॒तेन॑ त्वं त॒नुवो॑ वर्धयस्व स॒त्याः सं॒न्तु यज॑मानस्य॒ कामाः॑। बो॒धा नो अ॒स्य
वच॑सो यविष्ठ॒ म॒हिष्ठ॑स्य प्र॒भृत॑स्य स्वधावः। पी॒रय॑ति त्वो॒ अनु॑ त्वो गृ॒णाति॑ व॒न्दारु॑स्ते
त॒नुव॑ वन्दे अ॒ग्ने। स बो॑धि॒ सूरि॑र्म॒घवा॑ वसु॒दावा॑ वसु॒पतिः॑। यु॒यो॒र्ध्य॑स्मद्वे॒षा॑सि॥१३॥

आ तवो॒र्जाऽनु॑ पोड॑श च॥ [३]

अपै॑त॒ वीत॑ वि च॒ सर्प॑तातो॒ येऽत्र॑ स्थ पु॒राणा॑ ये च॒ नूत॑नाः। अदा॑दि॒दं य॒मो-
ऽव॑सानं॒ पृथि॑व्या अ॒क्रन्नि॑मम् पि॒तरौ लो॒कम॑स्मै। अ॒ग्नेर्भ॑स्मा॒स्यग्नेः॑ पु॒री॑षम॒सि सं॒ज्ञान॑म॒सि
का॒मध॑र॒णम्म॑रि॒ ते का॒मध॑र॒णम्भू॑यात्। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुवः॑ स॒म्प्रि॒या हृ॑दयानि वः।
आ॒त्मा वो॑ अस्तु॥१४॥

स॒म्प्रि॒यः स॒म्प्रि॒यास्त॒नुवो॑ मम॑। अ॒य॑सो अ॒ग्निर्य॑स्मिन्सोमि॒न्द्रः सु॑तं द॒धे ज॒ठर॑
वाव॑शानः। स॒हस्रि॑यं वा॒ज्रम॑त्यं न स॒प्ति॑स॒ स॒स्वान्ध॑स॒न्धस्तू॑यसे जा॒तवे॑दः। अ॒ग्ने दि॒वो
अ॒र्णम॑च्छा॒ जिगा॑स्यच्छा॒ देवा॑। ऊ॒चिषे॑ धि॒ष्णि॒या ये॑ याः पु॒रस्ता॑द्रो॒चने॑ सू॒र्यस्य॑
याश्चा॒वस्ता॑दु॒पति॑ष्ठन्त॒ आपः॑। अ॒ग्ने यत्ते॑ दि॒वि व॑र्चः॒ पृथि॑व्यां यदो॒षधी॑षु॥१५॥

अ॒प्सु वा॑ यज॒त्र। येना॑न्तरि॒क्षमु॑र्वा॒तत॑न्धं त्वे॒षः स भानु॑र॒णवो॑ नृ॒चक्षाः॑। पु॒री॒ष्या॑सो
अ॒ग्रयः॑ प्रा॒वणे॑भिः स॒जोष॑सः। जुष॑न्ता॒ ह॒व्यमाहु॑तमनमी॒वा इषो॑ म॒हीः। इडा॑म॒ग्ने पुरु॑द॒स॑

सन्नि गोः शंश्वत्तुम९ हवमानाय साध। स्यान्नः सुनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे।
अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्न॥१६॥

अग्र आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्। चिदंसि तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद
परिचिदंसि तया देवतयाऽ ङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद लोकं पृण छिद्रं पृणार्थो सीद शिवा त्वम्।
इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीपदन्न। ता अस्य सूददोहसः सोमः९ श्रीणन्ति
पृथयः। जन्म देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः॥१७॥

अस्त्वोषधीषु जानन्नष्टाचत्वारि९शब्द॥ [४]

समित्९ सं कल्पेथा९ सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ। इषमूर्जमभि संवसानौ सं
वाम्मना९सि सं व्रता समु चित्तान्याकरम्। अग्ने पुरीष्याधिपा भवा त्वं नः। इषमूर्जं
यजमानाय धेहि। पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान्पुष्टिमा९ असि। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां
योनिमिहासदः। भवतं नः समनसौ समोकसौ॥१८॥

अरेपसौ॥ मा यज्ञ९ हि९सिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः।
मातेवं पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निः९ स्वे योनावभारुखा। तां विश्वेदैवैरऋतुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि मुञ्चतु। यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति
द्विपोऽग्ने वैश्वानर स्वाहा॥ नमः सु ते निरऋते विश्वरूपे॥१९॥

अयस्मयं वि चृता बन्धमेतम्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहयेमम्। यत्ते
देवी निरऋतिरा बबन्ध दामं ग्रीवास्वविचर्त्यम्। इदं ते तद्वि ष्याम्यायुषो न मध्यादथा
जीवः पितुमद्धि प्रमुक्तः। यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसञ्जुहोम्येषाम्बन्धानामवसर्जनाय।
भूमिरिति त्वा जनां विदुर्निरऋतिः॥२०॥

इति त्वाहं परि वेद विश्वतः। असुन्वन्तमयंजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वेषि।
अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निरऋते तुभ्यमस्तु। देवीमहं निरऋतिं वन्दमानः
पितेवं पुत्रं दंसये वचोभिः। विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरःशिरः प्रति सूरि वि
चष्टे। निवेशनः संगमनो वसूनां विश्वा रूपाभि चष्टे॥२१॥

शर्चीभिः। देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पंथीनाम्। सं वरत्रा दधातन्
निराहावान्कृणोतन। सिञ्चामहा अवटमुद्रिणं वयं विश्वाहादस्तमक्षितम्। निष्कृताहावमवट९

सुवर्त्र॑ सुषेचनम्। उ॒द्रिण॑ सि॒ञ्चे अक्षि॑तम्। सीरा॑ यु॒ञ्जन्ति क॒वयो॑ यु॒गा वि तन्व॑ते
पृथ॑क। धीरा॑ दे॒वेषु॑ सु॒म्रया। यु॒नक्त॑ सीरा॒ वि यु॒गा त॑नोत कृ॒ते यो॒नौ व॑पतेह॥२२॥

बीजम्। गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इध्मृण्या पक्कमायत्। लाङ्गलम्पवीरव॑
सुशेव॑ सु॒मति॑त्सरु। उ॒दित्कृ॑षति गामवि॒म्रफ॑र्य च पी॒वरी॑म्। प्र॒स्थाव॑द्रथ॒वाह॑नम्। शु॒न
नः फाला॒ वि तु॑दन्तु भूमि॑ शु॒न की॒नाशा॑ अ॒भि य॑न्तु वा॒हान्। शु॒नम्प॑र्जन्यो मधु॒ना
प॒योभिः॑ शु॒नासी॑रा शु॒नम्स्मा॑सु ध॒त्तम्। का॒मं का॒मदु॑घे धु॒क्ष्व मि॒त्राय॑ वरु॒णाय॑ च।
इन्द्रा॑य॒ग्नये॑ पू॒ष्ण ओष॑धीभ्यः प्र॒जाभ्यः॑। घृ॒तेन॑ सी॒ता मधु॑ना स॒म॒क्ता वि॒श्वेदे॒वैरनु॑मता
म॒रुद्भिः॑। ऊ॒र्ज॒स्वती॒ प॒यसा॑ पि॒न्व॒माना॒स्मान्ध॑सी॒ते प॒यसा॑भ्याव॒वृध्स्व॥२३॥

समौकसौ विश्वरूपे वि॒दुर्नि॑र॒क्त॒तिर॑भि च॒ष्ट इ॒ह मि॒त्राय॑ द्वावि॑शतिश्च॥ [५]

या जाता ओषधयो दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गम्पु॑रा। म॒न्दा॒मि ब॒भूणा॑म॒ह॑ श॒तं धा॒मानि॑ स॒प्त
च। श॒तं वो॑ अ॒म्ब धा॒मानि॑ स॒हस्र॑मु॒त वो॑ रु॒हः। अथा॑ श॒त॒क्रत्वो॑ यू॒यमि॑मं मे॒ अग॑दं
कृ॒ता। पु॒ष्पाव॑तीः प्र॒सू॒वतीः॑ फ॒लिनी॑र॒फला॑ उ॒ता। अथा॑ इ॒व स॒जित्वा॑रि॒र्वीरु॑धः पा॒रयि॑ष्णवः।
ओष॑धीरि॒ति मा॒तर॒स्तद्वा॑ दे॒वीरु॑पं ब्रु॒वे। र॒पासि॑ वि॒घ्नती॑रि॒त् र॒पः॥२४॥

चातयमानाः। अ॒श्व॒त्ये वो॑ नि॒ष॒द॒न॒म्पु॑र्णे वो॑ व॒स॒तिः कृ॒ता। गो॒भाज॑ इ॒त्कि॒ला॒सथ॑
य॒त्स॒न॒व॒थ पू॑रुषम्। य॒द॒हं वा॒ज॒य॒न्नि॒मा ओष॑धी॒र॒ह॒स्त॑ आ॒द॒धे। आ॒त्मा य॒क्ष्म॑स्य न॒श्यति॑
पु॒रा जी॑व॒गृभो॑ यथा। य॒दोष॑धयः स॒गच्छ॑न्ते रा॒जानः॑ स॒मि॒ता॒वि॒व। वि॒प्रः स उ॑च्यते
भि॒ष॒ग्र॒क्षो॒हामी॑व॒चात॑नः। निष्कृ॑ति॒र्नाम॑ वो मा॒ता॒था यू॒य॑ स्थ॒ सङ्कृ॑तीः। स॒राः प॑त॒त्रिणीः॥२५॥

स्थ॒न॒ यदा॑म॒रय॑ति निष्कृ॑ता। अ॒न्या वो॑ अ॒न्याम॑व॒त्वन्या॑न्यस्या॒ उपा॑वत। ताः सर्वा॑
ओष॑धयः स॒वि॒दा॒ना इ॒द॒म्मे प्रा॑व॒ता व॑चः। उ॒च्छु॒ष्मा ओष॑धी॒ना गा॒वो गो॑ष्ठादि॒वैर॑ते। ध॒न॑
स॒नि॒ष्यन्ती॑नामा॒त्मानं॑ त॒व पू॑रुष। अ॒ति वि॒श्वोः प॑रि॒ष्ठाः स्तेन॑ इ॒व व्र॑ज॒म॒क्र॒मुः। ओष॑धयः
प्रा॒च्य॒च्यव॑र्यत् किं च॒ त॒नु॒वा॑ र॒पः। याः॥२६॥

त॒ आ॒त॒स्थु॒रा॒त्मानं॑ या आ॒वि॒वि॒शुः प॑रुःप॑रुः। तास्ते॒ यक्ष्मं॑ वि बा॒ध॒न्ता॒मु॒ग्रो म॑ध्य॒म॒शीरि॑व।
सा॒कं य॑क्ष्मं प्र॒ प॑त॒ श्ये॒नेन॑ कि॒कि॒दी॒वि॒ना। सा॒कं वा॑त॒स्य ध्रा॒ज्या सा॑कं न॒श्य नि॒हा॒क॒या।
अ॒श्वा॒व॒ती॑ सौ॒म॒व॒तीमूर्ज॑य॒न्तीमु॒दौज॑सम्। आ वि॒श्वि॑ सर्वा॒ ओष॑धी॒र॒स्मा अ॑रि॒ष्टता॑तये।
याः फ॒लिनी॑र्या अ॒फला॑ अ॒पुष्पा॑ याश्च॒ पु॒ष्पिणीः॑। बृ॒ह॒स्प॒ति॑प्र॒सूता॒स्ता नो॑ मु॒ञ्च॒न्त्व॑हंसः।

याः॥२७॥

ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तासां त्वमस्युत्तमा प्र णौ जीवातवे
सुवा। अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयः परि। यं जीवमश्रवामहे न स रिष्याति पूरुषः।
याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परांगताः। इह संगत्य ताः सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम्।
मा वो रिषत्खनिता यस्मै चाहं खनामि वः। द्विपच्चतुष्पदस्माकं सर्वमस्त्वनातुरम्।
ओषधयः सं वदन्ते सोमैन सह राज्ञा। यस्मै करोति ब्राह्मणस्तं राजन्यारयामसि॥२८॥

रपः पतत्रिणीर्या अहंसो याः खनामि वोऽष्टादश च॥ [६]

मा नो हिंसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवः सत्यधर्मा ज्ञाना। यश्चापश्चन्द्रा
बृहतीर्जज्ञान कस्मै देवाय हविषा विधेम। अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पयसा सह।
वपां ते अग्निरिषितोऽव सर्पतु। अग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत्पूतं यद्यज्ञियम्। तद्देवेभ्यो
भरामसि। इषमूर्जमहमित आ॥२९॥

दद ऋतस्य धाम्नो अमृतस्य योनेः। आ नो गोषु विशत्वौषधीषु जहामि
सेदिमनिराममीवाम्। अग्ने तव श्रवो वयो महिं भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो। बृहद्भानो
शवंसा वाजमुक्थ्य दधासि दाशुषे कवे। इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य।
स दंशतस्य वपुणो वि राजसि पृणक्षिं सानसि रयिम्। ऊर्जो नपाज्ञातवेदः
सुशस्तिभिर्मन्दस्व॥३०॥

धीतिभिर्हितः। त्वे इषः सं दधुर्भूरिरेतसश्चित्रोतयो वामजाताः। पावकवर्चाः शुक्रवर्चा
अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना। पुत्रः पितरां विचरन्नुपावस्युभे पृणक्षि रोदसी। ऋतावानम्महिषं
विश्वचर्षणिमग्निं सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः। श्रुत्कर्णं सप्रथस्तं त्वा गिरा दैव्यम्मानुषा
युगा। निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसे महे। रतिम्भृगूणामुशिजं क्विक्रंतुं
पृणक्षिं सानसिम्॥३१॥

रयिम्। चितः स्थ परिचितं ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदत।
आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य सङ्गथे। सं ते पयांसि
समु यन्तु वाजाः सं वृष्णियान्यभिमातिषाहः। आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि
श्रवांस्युत्तमानि धिष्व॥३२॥

आ मन्दस्व सानसिमेकान्नचत्वारिंशच्च॥ [७]

अभ्यंस्थाद्विधाः पृतना अरातीस्तदग्निराह तदु सोमं आह। बृहस्पतिः सविता तन्मं
आह पुषा माधात्सुकृतस्य लोके। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात्।
श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिम् ततै अर्वन्। अपां पृष्ठमसि योनिर्ग्रेः
समुद्रमभितः पिन्वमानम्। वर्धमानम्महः॥३३॥

आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। ब्रह्म जज्ञानम्रथमम्पुरस्ताद्वि सीमृतः
सुरुचो वेन आवः। स बुधिया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसंतश्च विवः। हिरण्यगर्भः
समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकं आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय
हविषा विधेम। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु॥३४॥

द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त
होत्राः। नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु। ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो
नमः। येऽदो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु। येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो
नमः। या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पती रनु। ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो
नमः॥३५॥

महोऽनु यातुधानानामेकादश च॥ [८]

ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णोऽव्यथमाना
पृथिवी दृह। प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीम्रथस्वतीम्रथोऽसि पृथिव्यसि
भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृह
पृथिवीं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायोपानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै॥३६॥

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पातु मद्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषःपरुषः परि। एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन
च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्।
अषाढासि सहमाना सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः।
सहस्रवीर्या॥३७॥

असि सा मां जिन्वा मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः

सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः। तद्विष्णोः परमम्॥३८॥

पदः सदा पश्यन्ति सूरयः। दिविव चक्षुराततम्। ध्रुवासिं पृथिवि सहस्व पृतन्यतः। स्यूता देवेभिरमृतेनागाः। यास्तै अग्रे सूर्ये रुचं उद्यतो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। विराट्॥३९॥

ज्योतिरधारयत्सम्राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत्। अग्रे युक्त्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः। अरं वहन्त्याशवः। युक्त्वा हि देवहूतमाः अश्वाः अग्रे रथीरिव। नि होतां पूर्यः संदः। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त॥४०॥

होत्राः। अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्रेर्वैश्वानरस्य च। अग्निज्योतिषा ज्योतिष्मानुक्मो वर्चसा वर्चस्वान्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिध्वन्ति सरितो न धेनः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारां अभि चांक्षीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्यं आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः। तस्यांसते हरयः सप्त तीरै स्वधां दुहाना अमृतस्य धारां॥४१॥

प्रतिष्ठायै सहस्रवीर्या परमं विराट्सप्त तीरै चत्वारि च॥ [९]

आदित्यं गर्भम्पयसा समञ्जस्सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम्। परि वृद्धिं हरसा माभि मृक्षः शतायुषं कृणुहि चीयमानः। इमं मा हिंसीद्विपादम्पशूनाः सहस्राक्ष मेध आ चीयमानः। मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वातस्य ध्राजिं वरुणस्य नाभिमश्वं जज्ञानः सरिरस्य मध्ये। शिशुं नदीनाः हरिन्द्रिबुद्धमग्रे मा हिंसीः॥४२॥

परमे व्योमन्। इमं मा हिंसीरेकशफम्पशूनां कनिकृदं वाजिनं वाजिनेषु। गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। अजंस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तो नमोभिः। स पर्वभिरऋतुशः कल्पमानो गां मा हिंसीरदिति विराजम्। इमं

संमुद्रः शतधारमुत्सं व्यच्यमानम्भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा॥४३॥

हिंसीः परमे व्योमन्। गवयमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद।
वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानां रजसः परस्मात्। महीः साहस्रीमसुरस्य
मायामग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्। इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचम्पशूनां द्विपदां
चतुष्पदाम्। त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्। उष्ट्रमारण्यमनु॥४४॥

ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। यो अग्निग्नेस्तपसोऽधि जातः शोचात्पृथिव्या
उत वां दिवस्पतिं। येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानद्वमग्ने हेडः परि ते वृणक्तु। अजा
ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भात्सा वा अपश्यञ्जनितामग्ने। तया रोहमायन्नपु मेध्यासस्तया देवा
देवतामग्र आयन्। शरभमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद॥४५॥

अग्ने मा हिंसीरग्ने मोष्टमारण्यमनु शरभं नवं च॥ [१०]

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः। तद्वा चेति प्र वीर्यम्। श्रथद्वत्रमुत संनोति
वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहस्री सपर्यात्। इरज्यन्तां वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा
वाजयन्तां। प्र चरषणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च। प्र सिन्धुभ्यः प्र
गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या। मरुतो यस्य हि॥४६॥

क्षयै पाथा दिवो विमहसः। स सुंगोपातमो जनः। यज्ञैर्वा यज्ञवाहसो विप्रस्य वा
मतीनाम्। मरुतः शृणुता हवम्। श्रियसे कम्भानुभिः सम्मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः
सुखादयः। ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः। अव ते हेड
उदुत्तमम्। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता॥४७॥

को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुरह्णायून। आसन्निपून् हृथ्वसो
मयोभून् य एषाम् भृत्यामृणधत्स जीवात्। अग्ने नया देवानां शं नो भवन्तु वाजैवाजे।
अप्स्वग्ने सधिष्टव सौषधीरनु रुध्यसे। गर्भे सजायसे पुनः। वृषां सोम द्युमां अंसि
वृषां देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे। इमं मै वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स
त्वं नो अग्ने॥४८॥

हि वृता म एकादश च॥ [११]

अपां त्वेमन्नयं पुरो भुवः प्राचीं ध्रुवक्षितिस्त्र्यविरन्द्राग्नी मा छन्द आशुस्त्रिवृदग्नेर्भागै-

ऽस्येकयेयमेव सा याग्रे जातान्निर्वृत्राणि त्रयोदश॥[१२] अपां त्वेन्द्राग्नी इयमेव देवताता
षट्त्रिंशत्॥36॥ अपां त्वेमन् हविषा वर्धनेन॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोद्मन्त्सादयाम्यपां त्वा भस्मन्त्सादयाम्यपां त्वा ज्योतिषि
सादयाम्यपां त्वायने सादयाम्यर्णवे सदने सीद समुद्रे सदने सीद सलिले सदने सीदापां
क्षये सीदापां सधिषि सीदापां त्वा सदने सादयाम्यपां त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा
पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ सादयाम्यपां त्वा पार्थसि सादयामि गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो
जगती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः पङ्क्तिश्छन्दः॥१॥

योनौ पञ्चदश च॥[१]

अयम्पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्रियै
गायत्रं गायत्रादुपां शुरुपां शोस्त्रिवृत्रिवृतौ रथन्तरं रथन्तराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया
त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्माणं ग्रीष्मो
मानसस्त्रिष्टुग्रीष्मो त्रिष्टुभं ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात् पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाज
ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया मनः॥२॥

गृह्णामि प्रजाभ्योऽयम्पश्चाद्विश्वव्यवास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यवसं वर्षाणि चाक्षुषाणि जगती
वार्षी जगत्या ऋक्षममृक्षमाच्छुक्रः शुक्राथ्सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र
ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यं इदमुत्तराथ्सुवस्तस्य श्रोत्रं सौव
शरच्छौत्र्यनुष्टुप्छारदनुष्टुभः स्वारं स्वारात्मन्थी मन्थिनं एकविंश एकविंशाद्वैराजं
वैराजाज्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया॥३॥

त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यं इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्माती हेमन्तो
वाच्यायनः पङ्क्तिर्हेमन्ती पङ्क्तौ निधनं वन्निधनंवत आग्रयण आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिंशौ
त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां शाक्रररेवते शाक्रररेवताभ्यां विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया

वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः॥४॥

त्वया मनो जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्रिंशच्च॥ [२]

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृथस्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्वयः कृतमयानां पुरोवातो वातः सानङ्ग ऋषिर्दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतूनामिन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविणं पञ्चदशः स्तोमः स उ सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्मयस्नेतायानां दक्षिणाद्वातो वातः सनातन ऋषिः प्रतीचीं दिशां वर्षा ऋतूनां विश्वे देवा देवता विद॥५॥

द्रविणं सप्तदशः स्तोमः स उवेकविंशवर्तनिस्त्रिवृथसो वयो द्वापुरोऽयानाम्पश्चाद्वातो वातोऽह्मन् ऋषिरुदीची दिशा शरदृतूनामित्रावरुणौ देवता पुष्टं द्रविणमेकविंशः स्तोमः स उ त्रिणववर्तनिस्तुर्यवाङ्मय आस्कन्दोऽयानामुत्तराद्वातो वातः प्रत्न ऋषिरूर्ध्वा दिशा ह्येमांश्शिरोवावृतूनामृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं त्रिणवः स्तोमः स उ त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पष्ठवाङ्मयोऽभिभूरयानां विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः पितरः पितामहाः परेऽवरे ते नः पान्तु ते नोऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्मन् तस्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायांस्मिन्कर्मन् तस्यां देवहूत्याम्॥६॥

विद्वष्टवाङ्मयोऽष्टाविंशतिश्च॥ [३]

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासि ध्रुवं योनिमा सीद साध्या उख्यस्य केतुम्रथमम्पुरस्तादश्विनोऽध्वर्यु सादयतामिह त्वा स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा स्वासस्था तनुवा सं विश्व पितेवैधि सूनव आ सुशेवाश्विनोऽध्वर्यु सादयतामिह त्वा कुलायिनी वसुमती वयोधा रयि नो वर्ध बहुल सुवीरम्॥७॥

अपामंति दुर्मतिम्बाधमाना रायस्पोषे यज्ञपंतिमाभजन्ती सुवर्धेहि यजमानाय पोषमश्विनोऽध्वर्यु सादयतामिह त्वा अग्नेः पुरोषमसि देव्यानी तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्वाश्विनोऽध्वर्यु सादयतामिह त्वा दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी दिशामधिपती भुवनानाम्॥८॥

ऊर्मिर्द्रप्सो अपामंसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनोऽध्वर्यु सादयतामिह त्वा सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजूर् रुद्रैः सजूर्वादित्यैः सजूर्विश्वेदेवैः सजूर्देवैः

सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्र्यै त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह त्वा। प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या वि भाहि श्रोत्रं मे श्लोकयापस्पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरय॥९॥

सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च॥ [४]

त्र्यविर्वयस्त्रिष्टुच्छन्दो दित्युवाङ्वयो विराट्छन्दः पञ्चाविर्वयो गायत्री छन्दस्त्रिवत्सो वयं उष्णिहा छन्दस्तुर्युवाङ्वयोऽनुष्टुप्छन्दः षष्ठ्याद्वयो बृहती छन्द उक्षा वयः सतोबृहती छन्द ऋषभो वयः ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽनुङ्गान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो वयो विवलं छन्दो वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दो व्याघ्रो वयोऽनाधृष्टं छन्दः सिंहो वयश्छुदिश्छन्दो विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दः क्षत्रं वयो मयदं छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः॥१०॥

पुरुषो वयः पङ्क्तिश्छतिश्च॥ [५]

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दृहंतं युवम्। पृष्ठेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च वि बाधताम्। विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्भास्वतीं सूरिमतीमा या द्याम्भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दृहान्तरिक्षं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुस्त्वभि पातु मह्या स्वस्त्या छुर्दिषा॥११॥

शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। राज्यसि प्राची दिग्विराडसि दक्षिणा दिख्सम्राडसि प्रतीची दिखस्वराडस्युदीची दिगधिपत्यसि बृहती दिगायुर्मे पाहि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि मनो मे जिन्व वाचं मे पिन्वात्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे यच्छ॥१२॥

छुर्दिषां पिन्व पद्व॥ [६]

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोऽस्त्रीविश्छन्दः पङ्क्तिश्छन्द उष्णिहा छन्दो बृहती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो विराट्छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगती छन्दः पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्दो द्यौश्छन्दः समाश्छन्दो नक्षत्राणि छन्दो मनश्छन्दो वाक्छन्दः कृपिश्छन्दो हिरण्यं छन्दो गोश्छन्दोऽजा छन्दोऽश्वश्छन्दः। अग्निर्देवता॥१३॥

वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता रुद्रा देवतादित्या देवता
विश्वे देवा देवता मरुतो देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता मूर्धासि राड्भुवासि
धरुणा यच्चसि यमित्रीषे त्वोर्जे त्वा कृष्ये त्वा क्षेमाय त्वा यन्त्री राड्भुवासि धरणी
धृत्र्यसि धरित्र्यायुषे त्वा वचसे त्वौजसे त्वा बलाय त्वा॥१४॥

देवताऽऽयुषे त्वा षट्॥ [७]

आशुस्त्रिवृद्भान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो नवदशोऽभिवर्तः संवि९शो
धरुणं एकवि९शो वचो द्वावि९शः सम्भरणस्त्रयोवि९शो योनिश्चतुर्वि९शो गर्भाः पञ्चवि९श
ओजस्त्रिणवः क्रतुरेकत्रि९शः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रि९शो ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रि९शो नार्कः
षट्त्रि९शो विवर्तोऽष्टाचत्वारि९शो धृत्रश्चतुष्टोमः॥१५॥

आशुः सप्तत्रि९शत्॥ [८]

अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्म स्पृतं त्रिवृधस्तोम इन्द्रस्य भागोऽसि
विष्णोराधिपत्यं क्षत्रं स्पृतम्पञ्चदशः स्तोमो नृचक्षसां भागोऽसि धातुराधिपत्यं जनित्रं
स्पृतं सप्तदशः स्तोमो मित्रस्य भागोऽसि वरुणस्याधिपत्यं दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता
एकवि९शः स्तोमोऽदित्यै भागोऽसि पूष्ण आधिपत्यमोजः स्पृतं त्रिणवः स्तोमो वसूनाम्भागो-
ऽसि॥१६॥

रुद्राणामाधिपत्यं चतुष्पाथस्पृतं चतुर्वि९शः स्तोम आदित्यानां भागोऽसि मरुतामाधिपत्यं
गर्भाः स्पृताः पञ्चवि९शः स्तोमो देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यं समीचीर्दिशः
स्पृताश्चतुष्टोमः स्तोमो यावानाम्भागोऽस्य यावानामाधिपत्यं प्रजाः स्पृताश्चतुश्चत्वारि९शः स्तोम
ऋभूनाम्भागोऽसि विश्वेषां देवानामाधिपत्यम्भूतं निशान्तं स्पृतं त्रयस्त्रि९शः स्तोमः॥१७॥

वसूनां भागोऽसि षट्त्वारि९शच्च॥ [९]

एकयास्तुवत प्रजा अंधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिरस्तुवत ब्रह्मांसृज्यत
ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यंसृज्यन्त भूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तुवत
सप्तर्षयोऽंसृज्यन्त धाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत पितरोऽंसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीदेकादशभिर-
ऽंसृज्यन्तार्तवोऽधिपतिरासीत् त्रयोदशभिरस्तुवत मासा अंसृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिः॥१८॥

आसीत्पञ्चदशभिर्स्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्सप्तदशभिर्स्तुवत पशवो-
ऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीन्नवदशभिर्स्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी
आस्तामेकविंशत्यास्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीन्नयौविंशत्यास्तुवत
क्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरासीत्पञ्चविंशत्यास्तुवतारण्याः पशवोऽसृज्यन्त
वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्यास्तुवत द्यावापृथिवी वि॥१९॥

ऐतां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामाधिपत्यमासीन्नवविंशत्यास्तुवत
वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीदेकत्रिंशतास्तुवत प्रजा असृज्यन्त
यावानां चायावानां चाधिपत्यमासीन्नयस्त्रिंशतास्तुवत भूतान्यंशाम्यन्त्रजापतिः
परमेष्ठ्यधिपतिरासीत्॥२०॥

सं वत्सरोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च॥ [१०]

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा। वधूर्जजान नवगङ्गनित्री
त्रयं एनाम्महिमानः सचन्ते॥ छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनुं सञ्चरन्ती।
सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजान्ती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा॥ ऋतस्य पन्थामनुं तिस्र
आगुक्ष्यो घर्मासो अनु ज्योतिषागुः। प्रजामेका रक्षत्यूर्जमेक॥२१॥

व्रतमेका रक्षति देवयूनाम्। चतुष्टोमो अभवद्या तुरीया यज्ञस्य पक्षावृषयो भवन्ती।
गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभम्बृहदृक् युञ्जानाः सुवराभरन्निदम्। पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं
यत्तासां स्वसृरजनयत्पञ्चपञ्च तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि कर्तवो
वसानाः॥ त्रिंशत्स्वसार उप यन्ति निष्कृतं समानं केतुम्प्रतिमुञ्चमानाः॥२२॥

ऋतुस्तन्वते कवयः प्रजान्तीर्मध्यैछन्दसः परि यन्ति भास्वतीः। ज्योतिष्मती प्रति
मुञ्चते नभो रात्रीं देवी सूर्यस्य व्रतानि। वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या
उपस्थै। एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भम्महिमानमिन्द्रम्। तेन दस्यून्यसहन्त
देवा हन्तासुराणामभवच्छर्वाभिः। अनानुजामनुजाम्मामर्कत सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत्।
भूयासम्॥२३॥

अस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त। अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा
आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम्। भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा
प्र युक्त। पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाग्रीमृतवोऽनु पञ्च। पञ्च दिशः पञ्चदशेन

क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरभि लोकमेकम्॥२४॥

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युपुष्यपामेका महिमानम्बिभर्ति। सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु
धर्मस्यैका सवितैका नि यच्छति। या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे। सा नः
पर्यस्वती धुक्ष्वोत्तरामुत्तराः समाम्। शुक्रर्षभा नभसा ज्योतिषागाद्विश्वरूपा शबलीरग्निर्केतुः।
समानमर्थः स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामंजर उप आगाः। ऋतूनाम्पत्नी प्रथमेयमागादह्ना
नेत्री जनित्री प्रजानाम्। एका सती बहुधोषो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्॥२५॥

ऊर्जमेका प्रतिमुञ्चमाना भूयासमेकं पत्येकान्नविशतिश्च॥ [११]

अग्रे जातान्म णुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना
अहेडन्तव स्याः शर्मन्निवरूथ उद्वित्। सहसा जातान्म णुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो
नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयः स्याम् प्र णुदा नः सपत्नान्। चतुश्चत्वारिंशः
स्तोमो वर्चो द्रविणः षोडशः स्तोम ओजो द्रविणं पृथिव्याः पुरीषमसि॥२६॥

अप्सो नाम। एवश्छन्दो वरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्दः आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो
व्यचश्छन्दः सिन्धुश्छन्दः समुद्रं छन्दः सलिलं छन्दः संयच्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो
रथन्तरं छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः सष्टृच्छन्दोऽनुष्टृच्छन्दः
ककुच्छन्दस्त्रिकुच्छन्दः काव्यं छन्दोऽङ्कुपं छन्दः॥२७॥

पदपङ्क्तिश्छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरो भृज्वाञ्छन्दः प्रच्छच्छन्दः
पक्षश्छन्द एवश्छन्दो वरिवश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विशालं छन्दो
विपर्धाश्छन्दश्छुदिश्छन्दो दूरोहणं छन्दस्तन्द्रं छन्दोऽङ्गाङ्गं छन्दः॥२८॥

अस्यङ्कुपञ्छन्दस्त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१२]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः॥ त्वं सौमासि
सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः॥ भद्रा ते अग्रे स्वनीक सन्दृगोरस्य
सतो विषुणस्य चारुः। न यत्ते शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तनुवि रेप आ धुः॥
भद्रं ते अग्रे सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य॥२९॥

रुशद्दृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम्। सैनानीकेन सुविदत्रो

अस्मे यष्टा देवाः आयजिष्ठः स्वस्ति। अदब्धो गोपा उत नः परस्या अग्ने द्युमदुत रेवद्विदीहि। स्वस्ति नो दिवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यज्ञथाय देव। यत्सोमहि दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्। यथा होतर्मनुषः॥३०॥

देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजासि। एवानो अद्य संमना समानानुशत्रं उशतो यक्षि देवान्॥ अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्। होतारः रत्नधातमम्॥ वृषा सोम द्युमाः असि वृषा देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे॥ सान्तपना इदः हविर्मरुतस्तञ्जुष्टन। युष्माकोती रिशादसः॥ यो नो मर्तो वसवो दुरह्णायुस्तिरः सत्यानि मरुतः॥३१॥

जिघांसात् द्रुहः पाशं प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन तपसा हन्तना तम्। संवत्सरीणां मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सगणा मानुषेषु। तस्मत्पाशान्त्र मुञ्चन्त्वहंसः सान्तपना मदिरा मादयिष्णवः। पिप्रीहि देवाः उशतो यविष्ठ विद्वाः ऋतूः ऋतुपते यज्ञेह। ये देव्या ऋत्विजस्तेभिर्ग्रे त्वः होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्ने यदद्य विशो अन्धरस्य होतः पावकः॥३२॥

शोचे वेष्टः हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वि यद्भूरुह्या वहं यविष्ठ या ते अद्या। अग्निना रयिमश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥ गयस्फानो अमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः। सुमित्रः सोम नो भव। गृहमेधासु आ गंत मरुतो मापं भूतन। प्रमुञ्चन्तो नो अहंसः। पूर्वाभिर्हि दंदाशिम शरद्विर्मरुतो वयम्। महोभिः॥३३॥

चरुषणीनाम्। प्र बुध्रिया ईरते वो महांसि प्र णामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम्। सहस्रियं दम्यम्भागमेतं गृहमेधीयम्मरुतो जुषध्वम्। उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्हविष्मंती घृताची। उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः। इमो अग्ने वीततमानि हव्याजस्रो वक्षि देवतातिमच्छं। प्रति न ईः सुरभीणि वियन्तु। क्रीडं वः शर्धो मारुतमनर्वाणः रथेशुभम्॥३४॥

कणा अभि प्र गांयत। अत्यासो न ये मरुतः स्वश्चो यक्षदृशो न शुभयन्त मर्याः। ते हर्म्येष्टाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीडिनः पयोधाः। प्रैषामज्मेषु विथुरेवं रेजते भूमिर्यामेषु यद्धं युञ्जते शुभे। ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त धूतयः। उपह्वरेषु यदचिध्वं ययिं वयं इव मरुतः केन॥३५॥

चित्प॒था। श्रोत॑न्ति॒ कोशा॒ उप॑ वो रथे॒ष्वा घृ॒तमु॑क्षता॒ मधु॑वर्णम॒र्चते। अ॒ग्निम॑ग्नि॒ः हवी॑मभिः सदा॑ हवन्त॒ विश॑पतिम्। ह॒व्यवा॑हं पुरु॒प्रियम्। त॑ हि शश्व॑न्त॒ ईड॑न्ते सृ॒चा दे॒वं घृ॒तश्चु॑ता। अ॒ग्निः ह॒व्याय॒ वोढ॑वे। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः श्रथ॑द्व॒त्रमिन्द्र॑ वो वि॒श्वत॑स्परीन्द्रं नरो॒ विश्व॑कर्मन् ह॒विषा॑ वावृ॒धानो॒ विश्व॑कर्मन् ह॒विषा॑ वर्ध॒नेन॑॥३६॥

सूर्य॑स्य॒ मनु॑षो मरु॒तः पाव॑क॒ महो॑भी रथे॒शुभं॑ केन॒ षट्त्वारि॑शच्च॥ [१३]

र॒श्मिर॑सि॒ राज्य॑स्य॒यं पुरो॑ हरि॑केशोऽग्नि॒र्मूर्धेन्द्रा॑ग्निभ्यां॒ बृह॑स्पति॒र्भूय॑स्कृ॒दस्य॑ग्निना॒ विश्वा॑षाद्व॒जाप॑तिर्मन॒सा कृ॑त्तिका॒ मधु॑श्च॒ समि॑द्दि॒शान्द्रा॑द॒श॥ [१४] र॒श्मिर॑सि॒ प्रति॑ धे॒नुम॑सि॒ स्तन॑यिबु॒सनि॑रस्यादि॒त्याना॑ः स॒प्तत्रि॑शत्॥३७॥ र॒श्मिर॑सि॒ को अ॒द्य यु॑ङ्क्ते॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

र॒श्मिर॑सि॒ क्षया॑य त्वा॒ क्षय॑ जिन्व॒ प्रेति॑रसि॒ धर्मा॑य त्वा॒ धर्म॑ जिन्वा॒न्विति॑रसि दि॒वे त्वा॒ दिवं॑ जिन्व॒ संधि॑र॒स्यन्तरि॑क्षाय॒ त्वान्तरि॑क्षं जिन्व॒ प्रति॑धि॒रसि॒ पृथि॒व्यै त्वा॒ पृथि॒वीं जिन्व॑ विष्ट॒म्भोऽसि॑ वृष्ट्यै॒ त्वा॒ वृष्टि॑ जिन्व॒ प्रवा॑स्यहे॒ त्वाह॑र्जिन्वानु॒वासि॑ रात्रि॒यै त्वा॒ रात्रि॑ जिन्वो॒शिग॑सि॥१॥

वसु॑भ्यस्त्वा॒ वसू॑जिन्व॒ प्रके॑तोऽसि॒ रुद्रे॑भ्यस्त्वा॒ रुद्रा॑जिन्व॒ सुदी॑तिर॒स्यादि॒त्येभ्य॑स्त्वा॒ऽऽदि॒त्याजि॒न्वौजो॑ऽसि॒ पितृ॑भ्यस्त्वा॒ पितॄ॑जिन्व॒ तन्तु॑रसि॒ प्रजा॑भ्यस्त्वा॒ प्रजा॑ जिन्व॒ पृ॒तना॑षाड॒सि प॒शुभ्य॑स्त्वा॒ प॒शूजि॑न्व॒ रेव॑द॒स्योष॑धीभ्य॒स्त्वोष॑धीर्जिन्वाभि॒जिद॑सि॒ यु॒क्तग्रा॑वेन्द्रा॒य त्वेन्द्र॑ जिन्वाधि॒पति॑रसि॒ प्रा॒णाय॑॥२॥

त्वा॒ प्रा॒णं जिन्व॑ यु॒न्तास्य॑पानाय॒ त्वापा॑नं जिन्व॒ स॒ःसर्पो॑ऽसि॒ चक्षु॑षे त्वा॒ चक्षु॑र्जिन्व॒ वयो॑धा अ॒सि श्रोत्रा॑य त्वा॒ श्रोत्रं॑ जिन्व॒ त्रिवृ॑दसि॒ प्रवृ॑दसि॒ स॒वृ॑दसि॒ वि॒वृ॑दसि॒ स॒ःरोहो॑ऽसि॒ नीरो॑होऽसि॒ प्ररो॑होऽस्य॒नुरो॑होऽसि॒ वसु॑कोऽसि॒ वेप॑थ्रिरसि॒ वस्य॑ष्टिरसि॥३॥

उ॒शिग॑सि॒ प्रा॒णाय॒ त्रिच॑त्वारि॑शच्च॥ [१]

राज्यंसि प्राची दिग्वसंवस्ते देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनाम्प्रतिधर्ता त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयस्तभ्रातु रथन्तरं साम् प्रतिष्ठित्यै विराडसि दक्षिणा दिगुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनाम्प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु प्रउंगमुक्थमव्यथयस्तभ्रातु बृहत्साम् प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि प्रतीची दिक्॥४॥

आदित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनाम्प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्यथयस्तभ्रातु वैरूपं साम् प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनाम्प्रतिधर्तैकविंशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु निर्वैवल्यमुक्थमव्यथयस्तभ्रातु वैराजं साम् प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयः॥५॥

बृहस्पतिर्हेतीनाम्प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमौ पृथिव्याः श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभ्रीतां शाक्ररैवते सामनी प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु॥६॥

प्रतीची दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारिंशच्च॥ [२]

अयम्पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाप्सरसौ यातुधाना हेती रक्षांसि प्रहेतिरयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहज्या चाप्सरसौ दृक्कवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरयम्यश्चाद्विश्वव्यास्तस्य रथप्रोतश्चासंमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रमोचन्ती च॥७॥

अनुमोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिरयमुत्तराथस्यद्वसुस्तस्य सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वार्ची च घृताची चाप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेतिरयमुपर्वग्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्यावुर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसौ विद्युद्धेतिर्वस्फूर्जन्प्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यम्॥८॥

द्विष्णो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यायोस्त्वा सद्ने सादयाम्यवंतश्छायायां नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसे परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीं विभूमतीम्प्रभूमतीं परिभूमतीं दिवं यच्छु दिवं दृह दिवं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय

व्यानायोदानायं प्रतिष्ठायै चरित्राय सूर्यस्त्वाभि पातु मृह्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया
देवतयाङ्गिरस्वद्धुवा सीद। प्रोथुदश्चो न यवसे अविष्यन् यदा मृहः संवरणाद्व्यस्थात।
आदस्य वातो अनु वाति शोचिरधं स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति॥९॥

प्रमोचन्ती च यः स्वस्त्याष्टाविंशतिश्च॥ [३]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्। अपाः रेतांसि जिन्वति॥ त्वामग्ने
पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः॥ अयमग्निः संहस्त्रिणो वाजस्य
शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रंयीणाम्॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्धिः सचसे
शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षां जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्॥ अबोध्यग्निः समिधा
जनानाम्॥१०॥

प्रति धेनुमिवायतीमुपासम्। यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ।
अवौचाम कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णौ। गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ
दिवीव रुक्ममुर्व्यश्चमश्रेत्। जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविर्ग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे।
घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति भरतेभ्यः शुचिः। त्वामग्ने अङ्गिरसः॥११॥

गुहा हितमन्वविन्दच्छिश्त्रियाणं वनेवने। स जायसे मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः
सहसस्पुत्रमङ्गिरः। यज्ञस्य केतुमप्रथमम्पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समिन्धते। इन्द्रेण देवैः
स्रथः स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः। त्वं चित्रश्रवस्तम् हवन्ते विक्षु
जन्तवः। शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्रे हव्याय वोढवे। सखायः सं वः सम्यश्चमिषम्॥१२॥

स्तोमं चाग्नयै। वर्षिष्ठाय क्षितीनामृजो नग्ने सहस्वते। सः समिद्यवसे वृषन्नग्ने
विश्वान्यर्य आ। इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्त्या भर। एना वो अग्निं नमसोर्जो
नपातमा हुवे। प्रियं चेतिष्ठमरतिः स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतम्। स योजते अरुषो
विश्वभौजसा स दुद्रवत्स्वाहुतः। सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी॥१३॥

वसूनां देवः राधो जनानाम्। उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य मीदुषः। उद्धूमासो
अरुषासो दिविस्पृशः समग्निमिन्धते नरः। अग्ने वाजस्य गोमंत ईशानः सहसो यहो।
अस्मे धेहि जातवेदो महि श्रवः। स इधानो वसुष्कविर्ग्निरीडेन्यो गिरा। रेवदस्मभ्यं
पुर्वणीक दीदिहि। क्षपो राजन्नुत त्मनाग्ने वस्तोरुतोपसः। स तिग्मजम्भ॥१४॥

रक्षसो दहृ प्रति। आ ते अग्र इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम्। यद्ध स्या ते पर्नीयसी
समिद्धीदयति द्यवीषः स्तोतृभ्य आ भर। आ ते अग्र ऋचा हविः शुक्रस्य ज्योतिषस्पते।
सुश्वन्द्र दस्म विशपते हव्यवाद्भ्यः हूयत इषः स्तोतृभ्य आ भर। उभे सुश्वन्द्र सर्पिषो
दर्वी श्रीणीष आसनि। उतो न उत्पुपूर्वाः॥१५॥

उक्थेपुं शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ भर। अग्रे तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं
हृदिस्पृशम्। ऋध्यामां त ओहैः। अधा ह्यग्रे क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः। रथीरुतस्य
बृहतो बभूथ। अभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणन्तोऽग्रे दाशेम। प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः।
एभिर्नो अर्कैर्भवां नो अर्वाङ्॥१६॥

सुवर्न ज्योतिः। अग्रे विश्वेभिः सुमना अनीकैः। अग्निः होतांरम्मन्ये दास्वन्तं वसोः
सूनुः सहसो जातवैदसम्। विप्रं न जातवैदसम्। य ऊर्ध्वयां स्वध्वरो देवो देवाच्यां
कृपा। घृतस्य विभ्राष्टिमनुं शुक्रशोचिष आजुह्वानस्य सर्पिषः। अग्रे त्वन्नो अन्तमः। उत
त्राता शिवो भव वरूथ्यः। तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्रायं नूनमीमहे सखिभ्यः।
वसुरग्निरवसुश्रवाः। अच्छां नक्षि द्युमन्तमो रयिं दाः॥१७॥

जनानामङ्गिरस इषः सुशमीं तिग्मजम्भ पुपूर्वा अर्वाङ्गसुश्रवाः पञ्च च॥[४]

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजां युजा युनज्म्याघाराभ्यां तेजसा वर्चसोक्थेभिः स्तोमैर्भिश्छन्दोभी
रथ्यै पोषाय सजातानाम्मध्यमस्थेयाय मयां त्वा सयुजां युजा युनज्म्यम्बा दुला
नितुन्निरभ्रयन्ती मेघयन्ती वर्षयन्ती चुपुणीका नामांसि प्रजापतिना त्वा विश्वाभिर्धोभिरुप
दधामि पृथिव्युदपुरमन्त्रेन विष्टा मनुष्यास्ते गोप्सरोऽग्निरियंत्तोऽस्यां तामहम्प्र पद्ये सा॥१८॥

मे शर्म च वर्म चास्त्वधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा विष्टा मरुतस्ते गोप्सरो वायुर्वियंत्तोऽस्यां
तामहम्प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु द्यौरपराजितामृतैर्न विष्टादित्यास्तं गोप्सारः
सूर्यो वियंत्तोऽस्यां तामहम्प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु॥१९॥

साऽष्टाचंत्वारिंशच्च॥[५]

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं
ज्योतिर्यच्छाग्निस्तेऽधिपतिर्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै
प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः

पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः
पुरोवातसनिरस्यन्नसनिरसि विद्युत्सनिः॥२०॥

असि स्तनयिबुसनिरसि वृष्टिसनिरस्यग्नेर्यान्यसि देवानामग्नेर्यान्यसि वायोर्यान्यसि
देवानां वायोयान्यस्यन्तरिक्षस्य यान्यसि देवानामन्तरिक्षयान्यस्यन्तरिक्षमस्यन्तरिक्षाय त्वा
सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वा सतीकाय त्वा केताय त्वा प्रचेतसे त्वा विवस्वते त्वा
दिवस्त्वा ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा
यशोदां त्वा यशसि तेजोदां त्वा तेजसि पयोदां त्वा पर्यसि वर्चोदां त्वा वर्चसि द्रविणोदां
त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

विद्युत्सनिर्द्युत्वैकान्नत्रिंशच्च॥

[६]

भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसि प्राच्यस्यूर्ध्वास्यन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे सीदाप्सुषदसि
श्येनसदसि गृध्रसदसि सुपर्णसदसि नाकसदसि पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्यन्तरिक्षस्य
त्वा द्रविणे सादयामि दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि दिशां त्वा द्रविणे सादयामि द्रविणोदां
त्वा द्रविणे सादयामि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानम्मे॥२२॥

पाह्यायुर्मे पाहि विश्वायुर्मे पाहि सर्वायुर्मे पाह्यग्ने यत्ते परं हन्ताम तावेहि स
रभावहे पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्ने यावा अयावा एवा ऊमाः सब्दः सगरः सुमेकः॥२३॥

व्यानम्मे द्वात्रिंशच्च॥

[७]

अग्निना विश्वापाट्स्मूर्येण स्वराङ्गत्वा शचीपतिरऋषभेण त्वष्टा युज्ञेन मघवान्दक्षिण्या
सुवर्गो मन्युना वृत्रहा सौहार्द्येन तनूधा अत्रेन गर्यः पृथिव्यासनोदृम्भिरन्नादो वषट्कारेणर्द्धः
साम्ना तनूपा विराजा ज्योतिष्मान् ब्रह्मणा सोमपा गोभिर्यज्ञं दाधार क्षत्रेण मनुष्यान्श्वेन
च रथेन च वज्र्युतुभिः प्रभुः संवत्सरेण परिभूस्तपसानाधृष्टः सूर्यः सन्तनूभिः॥२४॥

अग्निनैकान्नपञ्चाशत्॥

[८]

प्रजापतिर्मनसान्योऽच्छेतो धाता दीक्षायां सविता भृत्यां पूषा सौमक्रयण्यां वरुण
उपनद्धोऽसुरः क्रीयमाणो मित्रः क्रीतः शिपिविष्ट आसादितो नरन्धिषः प्रोह्यमाणो-
ऽधिपतिरागतः प्रजापतिः प्रणीयमानोऽग्निराग्नीध्रे बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमान् इन्द्रो हविर्धाने-
ऽदितिरासादितो विष्णुरुपावह्रियमाणोऽथर्वोपोतो यमोऽभिषुतोऽपृतपा आधूयमानो वायुः

पूयमानो मित्रः क्षीरश्रीर्मन्थी संतुश्रीर्वैश्वदेव उन्नीतो रुद्र आहुतो वायुरावृत्तो नृचक्षाः
प्रतिख्यातो भुक्ष आगतः पितृणां नाराशंसोऽसुरात्तः सिन्धुर्वभृथमवप्रयन्त्समुद्रोऽवगतः
सलिलः प्रप्लुतः सुर्वरुदच गतः॥२५॥

रुद्र एकविंशतिश्च॥ [९]

कृत्तिका नक्षत्रमग्निर्देवताग्ने रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते
त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिर्देवता मृगशीर्षं नक्षत्रं सोमो
देवताद्रा नक्षत्रं रुद्रो देवता पुनर्वसू नक्षत्रमदितिर्देवता तिष्यो नक्षत्रम्बृहस्पतिर्देवताश्रेषा
नक्षत्रं सर्पा देवता मघा नक्षत्रम्पितरो देवता फल्गुनी नक्षत्रम्॥२६॥

अर्यमा देवता फल्गुनी नक्षत्रम्भगो देवता हस्तो नक्षत्रं सविता देवता चित्रा
नक्षत्रमिन्द्रो देवता स्वाती नक्षत्रं वायुर्देवता विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवताऽनूराधा
नक्षत्रम्मित्रो देवता रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रो देवता विचृतौ नक्षत्रम्पितरो देवताषाढा नक्षत्रमापो
देवताषाढा नक्षत्रं विश्वे देवा देवता श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवः॥२७॥

देवता शतभिषङ्गक्षत्रमिन्द्रो देवता प्रोष्ठपदा नक्षत्रमज एकपाद्देवता प्रोष्ठपदा
नक्षत्रमहिर्बुध्नियो देवता रेवती नक्षत्रं पूषा देवताश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवतापभरणोर्नक्षत्रं
यमो देवता पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥२८॥

फल्गुनी नक्षत्रं वसवस्त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१०]

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रेष्मावृतू नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू
इषश्चोर्जश्च शारदावृतू सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू
अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम
ज्यैष्ठ्याय सव्रताः॥२९॥

येऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अग्नि कल्पन्माना इन्द्रमिव देवा
अग्नि सं विंशन्तु संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितृणां यमस्येन्द्रस्य
ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य धर्त्री च धरित्री च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य
धातुः प्राची च प्रतीची च वसूना रुद्राणाम्॥३०॥

आदित्यानान्ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्णो यश्च नो द्वेष्टि

तं वो जम्भे दधामि सहस्रस्य प्रमा असि सहस्रस्य प्रतिमा असि सहस्रस्य विमा
असि सहस्रस्योन्मा असि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वेका
च शतं च सहस्रं चायुतं च॥३१॥

नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च परार्धश्चेमा मे
अग्र इष्टका धेनवः सन्तु षष्टिः सहस्रमयुतमक्षीयमाणा ऋतस्थाः स्थर्तावृधो घृतश्रुतो
मधुश्रुत ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु विराजो नाम कामदुघा
अमुत्रामुष्मिल्लौके॥३२॥

सप्रता रुद्राणामयुतं च पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [११]

समिद्दिशामाशयां नः सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान्। अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदौभ्य
इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान्। रथंतरं सामभिः पात्वस्मान्नायत्री छन्दसां विश्वरूपा।
त्रिवृत्रो विष्टया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु। उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः
शुचिः शुक्रे अहन्योजसीना। इन्द्रार्धिपतिः पिपृतादतो नो महि॥३३॥

क्षत्रं विश्वतो धारयेदम्। बृहत्सामं क्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियं त्रिष्टुभौजः शुभितमुग्रवीरम्। इन्द्र
स्तोमेन पञ्चदशेन मर्ध्यमिदं वातेन सगरेण रक्ष। प्राचीं दिशं सहयशा यशस्वती
विश्वे देवाः प्रावृषाह्ना सुवर्वती। इदं क्षत्रं दुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वत।
वैरूपे सामन्निह तच्छेकेम जगत्त्यैनं विक्वा वैश्यामः। विश्वे देवाः सप्तदशेन॥३४॥

वर्च इदं क्षत्रं सल्लिलातमुग्रम्। धृत्रीं दिशां क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाशानाम्मित्रवदस्त्वोजः।
मित्रावरुणा शरदाह्ना चिकित्वा अस्मे राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम्। वैराजे सामन्त्रधि मे
मनीषानुष्टुभा सम्भृतं वीर्यं सहः। इदं क्षत्रममित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रक्षतमाधिपत्यैः।
सम्नाद्विशां सहस्रांघ्री सहस्वत्युतुरहेमन्तो विष्टया नः पिपर्तु। अवस्युवाताः॥३५॥

बृहतीर्नु शक्ररीरिमं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः। सुवर्वती सुदुघा नः पर्यस्वती दिशां
देव्यवतु नो घृताचीः। त्वं गोपाः पुंरपुतोत पश्चाद्बृहस्पते याम्या युङ्क्वि वाचम्। ऊर्ध्वा दिशं
रन्तिराशौषधीना संवत्सरेण सविता नो अह्नाम्। रेवत्सामातिच्छन्दा उ छन्दोजातशत्रुः
स्योना नो अस्तु। स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नः॥३६॥

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पर्यस्वती रन्तिराशा नो अस्तु। ध्रुवा दिशां

विष्णुपुत्र्यघोरास्येशाना सहस्रो या मनोता। बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः संधुवाना वाता
अभि नो गृणन्तु। विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी।
विश्वव्यं चा दृषयन्ती सुभूतिः शिवा नो अस्त्वदितिरुपस्थै। वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो
दिव्यनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वङ्कया नश्चित्र आ भुवत्को अद्य युङ्क्ते॥३७॥

महिं सप्तदशेनावस्युवाता अभि नोऽनु नश्चतुर्दश च॥ [१२]

नमस्ते रुद्र नमो हिरण्यबाहवे नमः सहमानाय नम आव्याधिनीभ्यो नमो भवाय नमो
ज्येष्ठाय नमो दुन्दुभ्याय नमः सोमाय नम इरिण्याय द्रापे सहस्राण्येकादश॥ [१३] नमस्ते
रुद्र नमो भवाय द्रापे सप्तविंशतिः॥२७॥ नमस्ते रुद्र तं वो जम्भे दधामि॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

नमस्ते रुद्र मन्यवं उतो त इषवे नमः। नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते
नमः। या त इषुः शिवतमा शिवम्बभूव ते धनुः। शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र
मृडया। या ते रुद्र शिवा तनूरघोरापांपकाशिनी। तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशन्ताभि
चाकशीहि। यामिषु गिरिशन्त हस्तै॥१॥

बिभर्ष्यस्तेवे। शिवा गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं जगत्। शिवेन वचंसा त्वा
गिरिशाच्छा वदामसि। यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत्। अर्ध्यवोचदधिवक्ता
प्रथमो दैव्यो भिषक्। अहींश्च सर्वाङ्गमभ्यन्ध्रसर्वाश्च यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो अरुण
उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये चेमां रुद्रा अभितो दिक्षु॥२॥

श्रिताः सहस्रशोऽवैषां हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः। उत्तैनं
गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः। उत्तैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु
नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे। अथो ये अस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः। प्र मुञ्च
धन्वंनस्त्वमुभयोरार्तिर्योज्याम्। याश्च ते हस्त इषवः॥३॥

परा ता भगवो वप। अवतत्य धनुस्त्वं सहस्राक्ष शतेषुधे। निशीर्य शल्यानाम्मुखां

शिवो नः सुमना भव। विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवा॥ उत। अनेशत्रस्येष्व
 आभुरस्य निषङ्गिथिः। या ते हेतिर्मादुष्टम् हस्तं बभूव ते धनुः। तयास्मान्
 विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परिं ब्रुज। नमस्ते अस्त्वायुधायानां तताय धृष्णवै। उभाभ्यामुत
 ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने। परिं ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः। अथो य
 इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धेहि तम्॥४॥

हस्तं दिक्ष्वेष्व उभाभ्यां द्वाविंशतिश्च॥ [१]

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्यै दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः
 पशूनाम्पतये नमो नमः सस्त्रिंशराय त्विषीमते पथीनाम्पतये नमो नमो बभ्रुशाय
 विव्याधिनेऽन्नानाम्पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानाम्पतये नमो नमो भवस्य
 हेत्यै जगताम्पतये नमो नमो रुद्रायां तताविने क्षेत्राणाम्पतये नमो नमः सूतायाहन्त्याय
 वनानाम्पतये नमो नमः॥५॥

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणाम्पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणाम्पतये नमो
 नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनाम्पतये नमो नमः उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते पत्तीनाम्पतये
 नमो नमः कृश्ववीताय धावते सत्त्वनाम्पतये नमः॥६॥

वनानाम्पतये नमो नमः एकात्रिंशच्च॥ [२]

नमः सहमानाय निव्याधिन आव्याधिनीनाम्पतये नमो नमः ककुभाय निषङ्गिणै
 स्तेनानाम्पतये नमो नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणाम्पतये नमो नमो वञ्चते परिवञ्चते
 स्तायूनाम्पतये नमो नमो निचैरवै परिचरायारण्यानाम्पतये नमो नमः सृकाविभ्यो
 जिघांसद्भ्यो मुष्णताम्पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानाम्पतये नमो नमः
 उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानाम्पतये नमो नमः॥७॥

इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नमः आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नमः
 आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो नमोऽस्यद्भ्यो विध्यद्भ्यश्च वो नमो नमः आसीनेभ्यः
 शयानेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो
 नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः॥८॥

कुलुञ्चानाम्पतये नमो नमोऽश्वपतिभ्यस्त्रीणि च॥ [३]

नमो आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नमो उगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमो नमो गृध्रसेभ्यो गृध्रसपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातैभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमो महर्द्धः क्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो नमो रथैभ्यः॥९॥

रथपतिभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमः क्षत्तृभ्यः सङ्ग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कर्मारिभ्यश्च वो नमो नमः पुञ्जिष्टैभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो नमो इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यश्च वो नमो नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यश्च वो नमो नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमः॥१०॥

रथैभ्यः श्वपतिभ्यश्च द्वे च॥ [४]

नमो भूवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संवृध्वने च॥११॥

नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नमो आशवे चाजिराय च नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नमो ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च॥१२॥

सं वृध्वने च पञ्चविंशतिश्च॥ [५]

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्रियाय च नमः सोभ्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च नमो उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च॥१३॥

नमो आशुषेणाय चाशुरंथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥१४॥

प्रतिश्रवाय च पञ्चविंशतिश्च॥ [६]

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निष्ङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय

च सुधन्वने च नमः सुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः
सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च॥१५॥

नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय
च नमः ईध्रियाय चातप्याय च नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च
वास्तुपाय च॥१६॥

वैशन्ताय च त्रिंशच्च॥ [७]

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः शङ्गाय च पशुपतये
च नमः उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे
च नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय नमः शम्भवे च मयोभवे च नमः शङ्कराय
च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च॥१७॥

नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय
च नमः आतार्याय चालाद्याय च नमः शष्प्याय च फेन्याय च नमः सिकत्याय च
प्रवाह्याय च॥१८॥

शिवतराय च त्रिंशच्च॥ [८]

नमः इरिण्याय च प्रपथ्याय च नमः किंशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्दिने
च पुलस्तये च नमो गोष्ठाय च गृह्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय
च गह्वरेष्ठाय च नमो हृदय्याय च निवेष्याय च नमः पांसव्याय च रजस्याय च
नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च॥१९॥

नमः ऊर्व्याय च सूर्म्याय च नमः पर्ण्याय च पर्णशद्याय च नमोऽपगुरमाणाय
चाभिघृते च नमः आक्खिदते च प्रक्खिदते च नमो वः किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो
नमो विक्षीणेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नमः आनिर्हृतेभ्यो नमः आमीवत्केभ्यः॥२०॥

उल्प्याय च त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रनीललोहिता एषां पुरुषाणामेषाम्पशूनां मा भेर्मारो मो एषां
किं चनाममत्। या तै रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहभेषजी। शिवा रुद्रस्य भेषजी
तया नो मृड जीवसे। इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भंगमहे मतिम्।

यथा नः शमसद्विपदे चतुष्पदे विश्वम्पुष्टम्प्राप्तं अस्मिन्॥२१॥

अनातुरम्। मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते। यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम् तवं रुद्र प्रणीतौ। मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्। मा नो वधीः पितरम्मोत मातरम्मिया मा नस्तनुवः॥२२॥

रुद्र रीरिषः। मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरुहविष्मन्तो नमसा विधेम ते। आरातै गोघ्न उत पूरुषघ्ने क्षयद्वीराय सुम्रमस्मे तै अस्तु। रक्षां च नो अधि च देव ब्रूह्यधां च नः शर्म यच्छ द्विबर्हाः। स्तुहि॥२३॥

श्रुतं गर्तसदं युवानम्मृगं न भीममुपहृतमुग्रम्। मृडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यं तै अस्मन्नि वपन्तु सेनाः। परिं णो रुद्रस्यं हेतिर्वृणक्तु परिं त्वेषस्यं दुर्मतिरंघायोः। अव स्थिरा मधवञ्चस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडया मीढुष्टम् शिवंतम शिवो नः सुमनां भव। परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्तिं वसान् आ चरं पिनांकम्॥२४॥

बिभ्रदा गंहि। विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः। यास्तै सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः। सहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तवं हेतयः। तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि॥२५॥

अस्मिं स्तनुवः स्तुहि पिनांकमेकान्त्रिंशच्च॥ [१०]

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम्। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। अस्मिन्महत्यर्णवैऽन्तरिक्षे भूवा अधि। नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः। नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः। ये वृक्षेषु सस्मिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः। ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः। ये अत्रेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान्। ये पथाम्पथिरक्षय ऐलवृदा यव्युधः। ये तीर्थानि॥२६॥

प्रचरन्ति सूकावन्तो निषङ्गिणः। य एतावन्तश्च भूयांसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां यैऽन्तरिक्षे ये दिवि येषामन्नं वातो वर्षमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि॥२७॥

तीर्थानि यश्च षट्॥ [११]

[अश्मन् य इमोदेनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं॥१॥ अश्मन्मनोयुजं प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिर्गूर्तिः षट्त्वारिंशत्। अश्मन् हविष्मान्॥]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

अश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। अद्ध्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सः११राणाः। अश्मंस्ते क्षुद्रमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मः। समुद्रस्य त्वाऽवाक्याग्रे परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यः शिवो भव। हिमस्य त्वा जरायुणाग्रे परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यः शिवो भव। उप॥१॥

जमनुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्व। अग्रे पित्तमपामसि। मण्डूकि ताभिरा गहि सेमं नो यजम्। पावकवर्णः शिवं कृधि। पावक आ चितयन्त्या कृपा। क्षामन्नुच उपसो न भानुना। तूर्वन्न यामन्नेतंशस्य नू रण आ यो घृणे। न ततृषाणो अजरः। अग्रे पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान्॥२॥

वक्षि यक्षि च। स नः पावक दीदिवोऽग्रे देवाः इहा वह। उप यजः हविश्च नः। अपामिदं न्ययनः समुद्रस्य निवेशनम्। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भव। नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भव। नृपदे वट॥३॥

अप्सुपदे वङ्गनसदे वङ्गरुहिपदे वटश्मुर्विदे वट। ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञिानां संवत्सरीणमुप भागमासते। अहुतादो हविषो यज्ञे अस्मिन्स्वयं जुहुध्वम्मधुनो घृतस्य। ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन् ये ब्रह्मणः पुरणुतारो अस्या। येभ्यो नर्ते पर्वते धाम किं च न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्तुषु। प्राणदाः॥४॥

अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दा वर्चोदा वरिवोदाः। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको

अस्मभ्य॑ शिवो भव। अग्निस्तिग्मेन॑ शोचिषा॒ य॑सद्विश्वं॒ न्यत्रिणम्। अग्निर्नो॑ व॑सते
रथिम्। सैनानी॑केन सुविदत्रो॑ अस्मे यष्टा॑ देवा॑ आयजिष्ठः स्व॒स्ति। अद॑व्यो गो॒पा उ॒त
नः पर॒स्या अ॒ग्रे द्युम॑दुत रेवर्दिदीहि॥५॥

उप॑ देवान् वद्वा॑ण॒दाश्चतु॑श्चत्वारि॑शच्च॥ [१]

य इ॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि जुह्व॑द॒षिर॒होता॑ निष॒सादा॑ पि॒ता नः। स आ॒शिषा॒
द्रवि॑णमिच्छ॒मानः पर॑मच्छदो व॒र आ वि॑वेश। विश्व॑कर्मा॒ मन॑सा॒ यद्विहा॑या धा॒ता वि॑धा॒ता
प॑रमोत स॒न्दक्। तेषा॑मिष्टानि॒ समि॑षा म॑दन्ति॒ यत्र॑ स॒त्त॒र॒षी॒न्प॒र एक॑माहुः। यो नः पि॒ता
ज॑नि॒ता यो वि॑धा॒ता यो नः स॒तो अ॒भ्या स॒ञ्ज॒जाना॑॥६॥

यो देवाना॑ नाम॒धा एक॑ ए॒व त॑सं॒म्प्र॒श्नम्भुव॑ना यन्त्य॒न्या। त आय॑जन्त॒ द्रवि॑ण॒
स॒म॒स्मा ऋष॑यः पूर्वे॒ जरि॑तारो न भू॒ना। अ॒सूर्ता॑ सू॒र्ता रज॑सो वि॒माने॒ ये भू॒तानि॑
स॒म॒कृ॑ण्वन्नि॒मानि॑। न तं वि॑दाथ॒ य इ॒दं ज॒जाना॑न्यद्यु॒ष्माक॑मन्तर॒म्भवा॑ति। नी॒ह॒रेण॑ प्रावृ॒ता
ज॒ल्प्या चा॑सु॒तुप॑ उक्थ॒शासं॑श्चरन्ति। प॒रो दि॒वा प॒र ए॒ना॥७॥

पृ॒थि॒व्या प॒रो दे॒वेभि॑रसुरैर्गुहा॒ यत्। क॑स्वि॒द्वर्भ॑ प्रथ॒मं द॑ध्र॒ आपो॑ यत्र॒ देवाः
स॒म॒गं॑च्छन्त॒ विश्वे॑। तमि॒द्वर्भ॑मप्रथ॒मं द॑ध्र॒ आपो॑ यत्र॒ देवाः स॒म॒गं॑च्छन्त॒ विश्वे॑। अ॒जस्य॑
नाभा॒व॒ध्येक॑मर्पितं॒ यस्मि॑न्नि॒दं विश्व॑म्भुव॒नम॑धि श्रि॒तम्। विश्व॑कर्मा॒ ह्यज॑निष्ट दे॒व आदि॑द्वन्ध॒र्वो
अ॑भवद्वि॒तीयः। तृ॒तीयः पि॒ता ज॑नि॒तौष॑धीनाम्॥८॥

अ॒पां गर्भं॑ व्य॒दधा॑त्पुरु॒त्रा। चक्षु॑षः पि॒ता मन॑सा॒ हि धी॑रौ घृ॒तमै॑ने अ॒ज॒न॒त्र॒न्माने॑।
य॒दे॒दन्ता॑ अ॒द॒द॑हन्त॒ पूर्वं आदि॑द्यावापृथि॒वी अ॑प्रथेताम्। विश्व॑तंश्चक्षुरु॒त विश्व॑तो॒मुखो
वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त विश्व॑तं॒स्पात्। सं बा॒हुभ्या॑ नम॑ति स॒म्पत॑त्रैर्द्यावापृथि॒वी ज॒नय॑ दे॒व एकः॑।
कि॑स्वि॒दासी॑दधि॒ष्ठान॑म॒र॒म्भेण॑ क॒तम॑श्चि॒त्किमा॑सीत्। यदी॒ भूमि॑ ज॒नय॑न्॥९॥

विश्व॑कर्मा॒ वि द्या॑मौर्णो॒न्महि॑ना विश्व॑चक्षाः। कि॑स्वि॒द्वनं॑ क उ॒ स वृ॒क्ष आ॑सी॒द्यतो॑
द्यावापृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृ॒च्छते॑दु॒ तद्य॑दध्यतिष्ठ॒द्रुव॑नानि धा॒रय॑न्। या ते
धा॒मानि॑ पर॒माणि॑ याव॒मा या म॑ध्य॒मा विश्व॑कर्म॒नृते॑मा। शिक्षा॑ स॒खिभ्यो॑ ह॒विषि॑ स्वधा॒वः
स्वयं॑ यंज॒स्व त॑नुव॒ जुषा॑णः। वा॒चस्प॑ति॒ विश्व॑कर्म॒णमृ॑तये॥१०॥

म॒नो॒युजं॑ वा॒जे अ॒द्या हु॑वेम। स नो॒ नेदि॑ष्टा॒ हव॑नानि जोषते विश्व॑शं॒भूर॑वसे

साधुकर्मा। विश्वकर्मन् हविषा वावृधानः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना इहास्माकम्मधवा सूरिरस्तु। विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम्। तस्मै विशः समनमन्त पूर्वोरयमुग्रो विहव्यो यथासत्। समुद्राय वयुनाय सिन्धूनाम्पतये नमः। नदीनां सर्वासाम्पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाहार्मत्यं हविः॥११॥

ज्जानेनौषधीनां भूमिं जनयन्वृतये नमो नवं च॥ [२]

उदेनमुत्तरां नयाग्रे घृतेनाहुत। रायस्पोषेण सः सृज प्रजयां च धनेन च। इन्द्रेमम्रतरां कृधि सजातानामसद्वशी। समेनं वर्चसा सृज देवेभ्यो भागधा अंसत्। यस्य कुर्मो हविर्गृहि तमग्रे वर्धया त्वम्। तस्मै देवा अधि ब्रवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः। उदु त्वा विश्वे देवाः॥१२॥

अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः। पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामतिं दुर्मतिम्बाधमानाः। रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः। रायस्पोषे अधि यज्ञो अस्थात्समिद्धे अग्नावधिं मामहानः। उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्तप्तं घर्मं परिगृह्यायजन्त। ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्टे। देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः॥१३॥

परिगृह्य देवा यज्ञमायन्। सूर्यरश्मिरहरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाः अजस्रम्। तस्य पूषा प्रसवं याति देवः सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः। देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीतः शमित्रे शमिता यजध्वै। तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम्। विमान एष दिवो मध्यं आस्त आपप्रिवात्रोदसी अन्तरिक्षम्। स विश्वाचीरभिः॥१४॥

चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। उक्षा समुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिंम्यितुरा विवेश। मध्यं दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमं रथीनां वाजानां सत्पतिंम्यतिम्। सुम्रहूर्यज्ञो देवाः आ च वक्षद्यक्षदग्निर्देवो देवाः आ च वक्षत्। वाजस्य मा प्रसवेनौद्वाभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः। उद्वाभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपूचीनान्व्यस्यताम्॥१५॥

देवाः शतपंथा अ॒भि वाज॑स्य षड्विंश॑तिश्च॥ [३]

आशुः शिशा॑नो वृष॑भो न यु॒ध्मो घ॑नाघ्नः क्षोभे॑णश्चर॑षणीनाम्। सङ्क्र॑न्दनोऽनिमिष॑
एक॑वीरः श॒त॒ सेना॑ अजय॑त्स॒कमिन्द्रः॑। स॒क्र॒न्द॒नेन॑निमिषेण॑ जिष्णुना॑ यु॒त्कारे॑ण दुश्च॑वनेन॑
धृष्णुना॑। तदिन्द्रे॑ण जय॑त् तत्स॑हध्वं यु॒धो न॑र इ॒पु॒हस्ते॑न वृष्णा॑। स इ॒पु॒हस्तेः॑ स
नि॒षङ्गि॑र्भिर्वशी स॒स्र॑ष्टा स यु॒ध इन्द्रो॑ ग॒णेन॑। स॒सृष्ट॑जि॒थ्सोम॑पा बा॒हुश॑र्ध्वध्व॑धन्वा
प्रति॑हिताभि॒रस्ता॑। बृह॑स्पते॒ परि दी॑य॥१६॥

रथे॑न रक्षो॑हामित्रा॒ अप॒बाध॑मानः। प्र॒भञ्ज॑न्त्सेनाः॑ प्रमृ॑णो यु॒धा ज॑यन्त॒स्माकं॑मेध्व॑यिता
रथाना॑म्। गो॒त्रभि॑दं गो॒विदं॑ वज्र॑बाहुं जय॑न्त॒मज्मं॑ प्रमृ॑णन्त॒मोज॑सा। इ॒म॒ संजा॑ता अ॒नु
वीर॑यध्व॒मिन्द्रः॑ सखा॒योऽनु॑ स॒ र॑भध्वम्। ब॒ल॒वि॒ज्ञायः॑ स्थवि॑रः प्रवी॑रः स॒ह॒स्वान् वा॒जी
स॒ह॒मान॑ उग्रः। अ॒भिर्वी॑रो अ॒भिस॑त्वा स॒हो॒जा जै॒त्रमिन्द्र॑ रथ॑मा तिष्ठ गो॒वित्। अ॒भि
गो॒त्राणि॑ स॒ह॒सा गा॑ह॒मानोऽदा॑यः॥१७॥

वीरः॑ श॒तम॑न्युरिन्द्रः॑। दुश्च॑व॒नः पृ॑तना॒षाड्यु॒ध्योऽस्मा॑क॒ सेना॑ अव॒तु प्र यु॒थ्सु।
इन्द्र॑ आसा॑ ने॒ता बृह॑स्पतिर्दक्षि॑णा य॒ज्ञः पु॒र ए॑तु सोमः॑। दे॒वसे॒नाना॑मभिभ॑ञ्जतीनां
जय॑न्तीना॒म्मरु॑तो य॒न्त्वग्नौ॑। इन्द्र॑स्य वृष्णो॑ वरु॑णस्य रा॒ज्ञ आ॑दित्याना॒म्मरु॑ता॒ शर्ध॑
उग्र॑म्। म॒हाम॑न॒साम्भु॑वनच्य॒वानां॑ घोषो॑ दे॒वानां॑ जय॑ता॒मुद॑स्थात्। अ॒स्माक॑मिन्द्रः॑ स॒मृते॑षु
ध्व॒जेष्व॒स्माकं॑ या इ॒षव॑स्ता जय॑न्तु॥१८॥

अ॒स्माकं॑ वी॒रा उत्त॑रे भव॑न्त्व॒स्मानु॑ दे॒वा अव॑ता ह॒वेषु॑। उ॒द्ध॑र॒षय॑
मघ॑व॒न्नायु॑धान्यु॒त्स॒त्वंना॑म्माम॒काना॑म्महा॑सि। उ॒द्ध॑र॒हन्वा॑जिनां॒ वाजि॑नान्यु॒द्रथानां॑ जय॑तामेतु
घोषः॑। उप॒ प्रेत॑ जय॑ता नरः स्थि॒रा वः स॑न्तु बा॒हवः॑। इन्द्रो॑ वः श॒र्म य॑च्छ॒त्वना॑धृष्या
यथा॑संथ। अ॒व॒सृष्टा॑ परा॑ प॒त श॑रव्ये ब्रह्म॑स॒शिता॑। गच्छा॑मित्रा॒न्त्र॥१९॥

वि॒श मैषां॑ कं च॒नोच्छि॑षः। म॒र्माणि॑ ते॒ वर्म॑भिश्छादयामि॒ सोम॑स्त्वा॒ राजा॑मृते॒नाभि॑
वंस्ता॑म्। उ॒रोर्वरी॑यो वरि॑वस्ते अस्तु॒ जय॑न्त॒ त्वाम॑नु॒ मद॑न्तु दे॒वाः। यत्र॑ बा॒णाः स॑म्प॒तन्ति॑
कुमा॑रा वि॒शि॒खा इ॒वा इन्द्रो॑ न॒स्तत्र॑ वृ॒त्रहा॑ वि॒श्वाहा॑ श॒र्म य॑च्छतु॥२०॥

दी॒या दा॒यो ज॑यन्त्व॒मित्रा॒न्त्र च॑त्वारि॒शच्च॑॥ [४]

प्राचीमनुं प्रदिशम्प्रेहिं विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाह्यूर्जं
नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यं हस्तेषु बिभ्रतः। दिवः पृष्ठं
सुवर्गत्वा मिश्रा देवेभिराद्धम्। पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षादिवमारुहम्। दिवो
नाकस्य पृष्ठाथ्सुवर्ज्योतिरगाम्॥२१॥

अहम्। सुवर्यन्तो नापैक्षन्त आ द्यां रोहन्ति रोदसी। यज्ञं ये विश्वतोधारं
सुर्विद्वांसो वितेनिरे। अग्ने प्रेहिं प्रथमो देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम्। इयक्षमाणा
भृगुभिः सजोषाः सुवर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति। नक्तोपासा समनसा विरूपे धापयेंते
शिशुमेकं समीची। द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्विभाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। अग्ने
सहस्राक्ष॥२२॥

शतमूर्धञ्छतं तै प्राणाः सहस्रमपानाः। त्वं साहस्रस्य राय ईशिपे तस्मै ते विधेम
वाजाय स्वाहा। सुपर्णोऽसि गरुत्मान्पृथिव्यां सीद पृष्ठे पृथिव्याः सीद भासान्तरिक्षमा
पृण ज्योतिषा दिवमुत्तभान तेजसा दिश उदृह। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने स्वां
योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवाः॥२३॥

यजमानश्च सीदत। प्रेक्षो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्या यविष्ठा। त्वां शश्वन्त
उपं यन्ति वाजाः। विधेम ते परमे जन्मत्रग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे। यस्माद्योनैरुदारिथा
यज्ञे तम्प्र त्वे हवींषि जुहुरे समिद्धे। तां संवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाहं वृणे सुमतिं
विश्वजंन्याम्। यामस्य कण्वो अदहुत्प्रपीनां सहस्रधाराम्॥२४॥

पर्यसा महीं गाम्। सप्त तै अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्तरण्यः सप्त धाम प्रियाणि।
सप्त होत्राः सप्तधा त्वां यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन। ईदङ्ङान्यादङ्ङैतादङ्ङ प्रतिदङ्ङ
मितश्च सम्मितश्च सभराः। शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मांश्च
सत्यश्चर्तपाश्चात्यंहाः॥२५॥

ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च दूरेअमित्रश्च गणः। ऋतश्च सत्यश्च
ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च विधर्ता च विधारयः। ईदक्षांस एतादक्षांस ऊ षु णः सदक्षांसः
प्रतिसदक्षांस एतान्। मित्तासंश्च सम्मितासश्च न ऊतये सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मिन्निन्द्रं
दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं दैवींश्च
विशो मानुषीश्चानुवर्त्मानो भवन्तु॥२६॥

अगा॑ꣳ सहस्राक्ष॑ देवाः सहस्रधारा॑मत्य॑हा अनुवर्त्मानः॑ षोडश॑ च॥ [५]

जीमू॑तस्येव भवति॑ प्रती॑कं यद्व॑र्मी याति॑ सम॑दा॒मुप॑स्थै। अना॑विद्धया तनु॑वां जय॑
त्वꣳ स त्वा॑ वर्म॑णो महि॑मा पि॑पर्तु। धन्व॑ना गा धन्व॑नाजिं ज॑येम॒ धन्व॑ना ती॒व्राः
सम॑दो जयेम। धनुः॑ शत्रो॑रपका॒मं कृ॑णोति॒ धन्व॑ना सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ जयेम। वृ॒क्ष्यन्ती॑वेदा
ग॑नीगन्ति॒ कर्ण॑म्रियꣳ सखा॑यं परिष॑स्वजाना। योषे॑व शि॒ङ्गे वि॒तताधि॑ धन्व॑न्॥२७॥

ज्या इ॒यꣳ सम॑ने पा॒रय॑न्ती। ते आ॒चर॑न्ती॒ सम॑नेव॒ योषां॑ मा॒तेव॑ पु॒त्रम्बि॑भृतामुपस्थै।
अप॒ शत्र॑ न॒विध्य॑ताꣳ संवि॑दाने आर्ली॑ इ॒मे वि॑ष्फुरन्ती॒ अ॒मित्रान्। ब॒ह्विना॑मपि॒ता ब॒हुर॑स्य
पु॒त्रश्चि॑श्वा कृ॑णोति॒ सम॑नाव॒गत्य॑। इ॒षुधिः॑ सङ्काः॑ पृ॒तनाश्च॑ सर्वाः॑ पृ॒ष्ठे नि॑नद्धो जयति॒ प्रसू॑तः।
रथे॑ तिष्ठ॑न्नयति॒ वा॒जिनः॑ पु॒रो यत्र॑यत्र का॒मय॑ते सुपा॒रथिः॑। अ॒भीशू॑नाम्महि॒मानम्॥२८॥

प॒नाय॑त॒ मनः॑ प॒श्चादनु॑ यच्छन्ति॒ रश्मयः॑। ती॒ब्रान्योषा॑न्कृ॒ण्वते॑ वृष॑पाण॒योऽश्वा॑ रथे॑भिः
सह॑ वा॒जय॑न्तः। अ॒वक्रा॑मन्तः॒ प्रप॑दैर॒मित्रा॑न्क्षिणन्ति॒ शत्रू॑रन॑पव्ययन्तः। रथ॑वाह॑नꣳ ह॒विर॑स्य
नाम॑ यत्रायु॑धं नि॒हि॑तमस्य॒ वर्म॑। तत्रा॑ रथ॒मुप॑ श॒ग्मꣳ संदे॑म वि॒श्वाहा॑ व॒यꣳ सु॑मन॒स्यमा॑नाः।
स्वा॒दुष्प॑सदः॒ पित॑रो वयो॒धाः कृ॑च्छ्रे॒श्रितः॑ शक्ती॑वन्तो गभी॒राः। चि॒त्रसे॑ना इ॒षुबला॑ अमृ॒ध्राः
स॒तोवी॑रा उ॒रवो॑ ब्रा॒तसा॑हाः। ब्राह्म॑णासः॥२९॥

पि॒तरः॑ सोम्या॑सः शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑नेहसा॑। पूषा॑ नः पातु॒ दुरि॑ताद॒तावृ॑धो
रक्षा॑ माकि॑र्नो अ॒घश॑स ई॒शत। सु॒पुर्णं व॑स्ते मृ॒गो अ॑स्या॒ दन्तो॑ गोभिः॒ सन्न॑द्धा पतति॒
प्रसू॑ता। यत्रा॑ नरः॒ सं च॒ वि च॒ द्रव॑न्ति॒ तत्रा॑स्मभ्य॒मिष॑वः शर्म॒ यꣳसन्न॑। ऋ॒जीते॑ परि॒
वृद्धि॑ नोऽश्मा॑ भवतु॒ नस्त॑नूः। सोमो॑ अधि॒ ब्रवी॑तु नोऽदि॑तिः॥३०॥

शर्म॑ यच्छतु। आ ज॑ङ्घन्ति॒ सान्वे॑षां ज॒घनाꣳ उ॑प॒ जिघ्र॑ते। अ॒श्वाज॑नि॒ प्रचे॑त॒सोऽ
श्वा॑न्त्सम॒थमु॑ चोदय। अहि॑रिव भो॒गेः पर्य॑ति बा॒हुं ज्या॑या हेति॒ परि॑बाध॒मानः॑। हु॒स्तघ्नो॑
वि॒श्वा व॑युना॑नि वि॒द्वान्पुमा॑न्पुमा॑सं परि॒ पातु॑ वि॒श्वतः॑। वन॑स्पते वी॒डङ्गो॑ हि भू॒या
अ॒स्मत्स॑खा प्र॒तर॑णः सु॒वीरः॑। गोभिः॒ सन्न॑द्धो असि॒ वीड॑य॒स्वास्था॑ता ते॒ जय॑तु जे॒त्वानि॑।
दि॒वः पृथि॑व्याः परि॥३१॥

ओज॑ उ॒द्धृतं॑ वन॒स्पति॑भ्यः पर्या॒भृतꣳ सह॑। अ॒पामो॑ज्मानं॒ परि॒ गोभि॑रावृ॒तमिन्द्र॑स्य

वज्रं हविषा रथं यज। इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकम्मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः।
सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देवं रथं प्रति हव्या गृभाया उपं श्वासय पृथिवीमुत
द्याम्पुरुत्रा ते मनुतां विष्टितं जगत्। स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरात्॥३२॥

दवीयो अपं सेधु शत्रून्। आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा नि ष्ठनिहि दुरिता बाधमानः।
अपं प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्वा आमूरज प्रत्यावर्तयेमाः
कैतुमदुन्दुभिर्वावदीति। समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु॥३३॥

धन्वन्महिमानं ब्राह्मणासोऽदितिः पृथिव्याः परि दूरादेकचत्वारिंशच्च॥ [६]

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात्। श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू
उपस्तुत्यम्महिं जातं ते अर्वन्। यमेनं दत्तं त्रित एनमायुनिगिन्द्र एणम्प्रथमो अर्ध्यतिष्ठत्।
गन्धर्वो अस्य रशनामगृभ्णात्सूरादश्वं वसवो निरतष्ट। असिं यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसिं
त्रितो गुह्येन व्रतेन। असिं सोमैर्न समया विपृक्तः॥३४॥

आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि। त्रीणि त आहुदिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः
समुद्रे। उतेवं मे वरुणश्छन्थ्यर्वन् यत्रां त आहुः परमं जनित्रम्। इमा ते
वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानां सनितुर्निधाना। अत्रां ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य
या अभिरक्षन्ति गोपाः। आत्मानं ते मनसा रादजानामवो दिवा॥३५॥

पुतयन्तम्पतंगम्। शिरो अपश्यम्पथिभिः सुगेभिररेणुभिर्जेहमानम्पतत्रि। अत्रां ते
रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः। यदा ते मर्तो अनु भोगमानडादिद्विसिष्ठ
ओषधीरजीगः। अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम्। अनु
व्रातांसस्तवं सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यम्॥३६॥

ते। हिरण्यशृङ्गोऽयौ अस्य पादा मनोजवा अवर इन्द्र आसीत्। देवा इदस्य
हविरद्यमायन् यो अर्वन्तम्प्रथमो अर्ध्यतिष्ठत्। ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः स
शूरणासो दिव्यासो अत्याः। हसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वः।
तव शरीरम्पतयिष्ण्वर्वन्तवं चित्तं वात इव ध्रजीमान्। तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्रारण्येषु
जर्भुराणा चरन्ति। उप॥३७॥

प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः। अजः पुरो नीयते नाभिरस्यान्

पश्चात्कवयो यन्ति रेभाः। उप प्रागात्परमं यथस्थस्थमर्वाः५ अच्छा पितरम्मातरं च।
अद्या देवां जुष्टतमो हि गम्या अथा शास्ते दाशुषे वार्याणि॥३८॥

विपृक्तो दिवा वीर्यमुपैकान्नचत्वारिः५शच्च॥ [७]

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्रं ऋभुक्षा मरुतः परिं ख्यन्न। यद्वाजिनो देवजातस्य
सप्तैः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि। यन्निर्णिजा रेक्णांसा प्रावृतस्य रातिं गृभीताम्मुखतो
नयन्ति। सुप्राङ्जो मेम्यद्विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमर्प्येति पाथः। एष च्छागः पुरो अश्वेन
वाजिनां पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः। अभिप्रियं यत्पुरोडाशमर्वता त्वष्टे॥३९॥

एनः५ सौश्रवसायं जिन्वति। यद्विविध्यमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति। अत्रां
पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः। होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ
उत शःस्ता सुविप्रः। तेनं यज्ञेनं स्वरं कृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पृणध्वम्। यूपव्रस्का
उत ये यूपवाहाश्चपालं ये अश्वयूपाय तक्षति। ये चार्वते पचनं५ सम्भरन्त्युतो॥४०॥

तेषामभिर्गूर्तिर्न इन्वतु। उप प्रागात्सुमन्मैऽधायि मन्मं देवानामाशा उप वीतपृष्ठः।
अन्वेनं विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चंकुमा सुबन्धुम्। यद्वाजिनो दामं सदानमर्वतो
या शीर्षण्यां रशना रञ्जुरस्या। यद्वा घास्य प्रभृतमास्ये तृणः५ सर्वा ता ते अपि
देवेष्वस्तु। यदश्वस्य क्रविषः॥४१॥

मक्षिकाश यद्वा स्वरो स्वधितौ रिप्तमस्ति। यद्वस्तयोः शमितुर्थन्नखेषु सर्वा ता ते
अपि देवेष्वस्तु। यदवध्यमदुरस्यापवाति य आमस्यं क्रविषो गन्धो अस्ति। सुकृता
तच्छमितारः कृण्वन्तु मेधः५ श्रुतपाकं पचन्तु। यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं
निहतस्यावधारति। मा तद्व्यामा श्रिषन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशब्धो रातमस्तु॥४२॥

इदुतो क्रविषः श्रिषत्स च॥ [८]

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निरहुरेति। ये चार्वतो माः५सभिक्षामुपासंत
उतो तेषामभिर्गूर्तिर्न इन्वतु। यन्नीक्षणम्माः५स्पचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि।
ऊष्मण्यापिधानां चरूणामङ्गाः सूनाः परिं भूषन्त्यश्वम्। निक्रमणं निषदनं विवर्तनं यच्च
पङ्क्तिशमर्वतः। यच्च पपौ यच्च घासिम्॥४३॥

ज॒घास॑ सर्वा॒ ता ते॑ अपि॑ दे॒वेष्व॑न्तु। मा त्वा॒ग्निर्ध्व॑नयिद्धूम॒गन्धि॑र्मो॒खा भ्राज॑न्त्य॒भि
वि॑क्तु॒ जग्निः॑। इष्टं॑ वी॒तम॑भि॒गूतं॑ व॒षट्कृतं॑ तं दे॒वासः॑ प्र॒ति गृ॒णन्त्य॑श्वम्। यद॒श्वाय॑ वासं
उप॑स्तृणन्त्य॒धीवा॑सं या हि॒रण्या॑न्यस्मै। स॒दानम॑र्वन्त॒म्पङ्क्तिं॑ श॒म्प्रिया॑ दे॒वेष्वा॑ या॒मय॑न्ति। यत॑
सा॒दे मह॑सा॒ शूक॑तस्य॒ पार्णि॑या वा॒ कश॑या॥४४॥

वा॒ तुतो॑द। सु॒चेव॑ ता ह॒विषो॑ अध्व॒रेषु॑ सर्वा॒ ता ते॑ ब्रह्म॑णा सू॒दयामि॑। चतु॑स्त्रि॒ंशद्वा॑जिनो
दे॒वब॑न्धोर्व॒ङ्गीर॑श्वस्य॒ स्वधि॑तिः॒ समे॑ति। अ॒च्छिद्रा॑ गात्रा॒ वयु॑ना॒ कृणो॑त॒ पर॑ष्परु॒रनु॑घुष्या
वि श॑स्ता। ए॒कस्त्व॑ष्टुर॒श्वस्या॑ वि॒शस्ता॑ द्वा य॒न्तारा॑ भव॒तस्तथ॑र्तुः। या ते॒ गात्रा॑णामृ॒तुथा
कृ॑णोमि॒ ताता॑ पि॒ण्डाना॑म्प्र जु॒होम्य॑ग्नौ। मा त्वा॑ तपत्॥४५॥

प्रि॒य आ॒त्मापि॑यन्तं॒ मा स्वधि॑तिस्त॒नुव॑ आ ति॒ष्ठिप॑ते। मा तं॑ गृ॒ध्रुर॑वि॒शस्ता॑ति॒हाय॑
छि॒द्रा गात्रा॑ण्य॒सिना॑ मि॒थू कः॑। न वा उ॑ वे॒तन्मि॑यसे॒ न रि॑ष्यसि दे॒वा इ॒देषि॑ प॒थिभिः॑
सु॒गेभिः॑। हरी॑ ते यु॒ञ्जा पृ॑षती॒ अभू॑तामु॒पा॒स्थाद्वा॑जी धुरि॑ रास॒भस्य॑। सु॒गव्यं॑ नो वा॒जी
स्व॒श्चैय॑म्पु॒ंसः पु॒त्रा उ॑त वि॒श्वापु॑ष॒रयि॑म्। अ॒ना॒गास्त्वं नो॑ अदि॒तिः कृ॑णोतु॒ क्षत्रं॑
नो॒ अश्वो॑ वन॒ता र॑ ह॒विष्मान्॑॥४६॥

घा॒सिं क॑शया तप॒द्रयि॑ नव॑ च॥ [९]

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

अ॒ग्रावि॑ष्णू स॒जोष॑से॒मा वर्ध॑न्तु वा॒ गिरः॑। द्यु॒मैर्वा॑जैर्भिरा॒गत॑म्। वा॒जंश्च॑ मे प्र॒सव॑श्च
मे प्र॒यति॑श्च मे प्र॒सिति॑श्च मे धी॒तिश्च॑ मे ऋ॒तुश्च॑ मे स्वर॑श्च मे श्लो॒कश्च॑ मे श्रा॒वश्च॑ मे
श्रु॒तिश्च॑ मे ज्यो॒तिश्च॑ मे सु॒वश्च॑ मे प्रा॒णश्च॑ मेऽपानः॑॥१॥

च॒ मे व्या॑नश्च॒ मेऽसु॑श्च मे चि॒त्तं च॑ म॒ आधी॑तं च॒ मे वाक्॑ च॒ मे मन॑श्च॒ मे चक्षु॑श्च
मे श्रो॒त्रं च॑ मे दक्ष॑श्च॒ मे बलं॑ च॒ म ओज॑श्च॒ मे सह॑श्च॒ म आयु॑श्च॒ मे ज॒रा च॑ म
आ॒त्मा च॑ मे त॒नूश्च॑ मे शर्म॑ च॒ मे वर्म॑ च॒ मेऽङ्गा॑नि च॒ मेऽस्था॑नि च॒ मे पर॑रू॒षि
च॒ मे शरी॑राणि च॒ मे॥२॥

अ॒पा॒न॒स्त॒नू॒श्च॑ मे॒ऽष्टा॑द॒श च॥_____ [१]

ज्यैष्ठ्यं॑ च मे॒ आधि॑पत्यं च मे॒ म॒न्यु॒श्च॑ मे॒ भा॒म॒श्च॑ मे॒ऽम॒श्च॑ मे॒ऽम्भ॑श्च मे॒ ज॒मा च॑
मे॒ महि॑मा च॑ मे॒ वरि॑मा च॑ मे॒ प्रथि॑मा च॑ मे॒ वर्ष्मा॑ च॑ मे॒ द्राघु॑या च॑ मे॒ वृद्धं॑ च॑ मे॒
वृद्धि॑श्च मे॒ स॒त्यं च॑ मे॒ श्रद्धा॑ च॑ मे॒ जग॑च्च॥३॥

मे॒ धनं॑ च मे॒ व॒श॑श्च मे॒ त्विषि॑श्च मे॒ क्रीडा॑ च॑ मे॒ मोद॑श्च मे॒ जा॒तं च॑ मे॒
जनि॑ष्यमा॒णं च॑ मे॒ सू॒क्तं च॑ मे॒ सु॒कृतं॑ च॑ मे॒ वि॒त्तं च॑ मे॒ वेद्यं॑ च॑ मे॒ भू॒तं च॑ मे॒
भवि॑ष्यच्च॑ मे॒ सु॒गं च॑ मे॒ सु॒प॒थं च॑ मे॒ ऋ॒द्धं च॑ मे॒ ऋ॒द्धि॑श्च मे॒ क्लृ॒प्तं च॑ मे॒ क्लृ॒प्ति॑श्च मे॒
म॒ति॑श्च मे॒ सु॒म॒ति॑श्च मे॥४॥

जग॑च्च॒द्धि॑श्चतु॒र्द॒श च॥_____ [२]

शं च॑ मे॒ मय॑श्च मे॒ प्रि॒यं च॑ मे॒ऽनु॒का॒म॒श्च॑ मे॒ का॒म॒श्च॑ मे॒ सौम॑न॒स॒श्च॑ मे॒ भृ॒द्रं च॑
मे॒ श्रेय॑श्च मे॒ व॒स्य॑श्च मे॒ य॒श॑श्च मे॒ भ॒ग॑श्च मे॒ द्रवि॑णं च॑ मे॒ य॒न्ता च॑ मे॒ ध॒र्ता च॑ मे॒
क्षे॒म॑श्च मे॒ धृ॒ति॑श्च मे॒ वि॒श्वं च॥५॥

मे॒ मह॑श्च मे॒ सं॒वि॒च्च॑ मे॒ ज्ञा॒त्रं च॑ मे॒ सू॒श्च॑ मे॒ प्र॒सू॑श्च मे॒ सी॒रं च॑ मे॒ ल॒य॑श्च मे॒
ऋ॒तं च॑ मे॒ऽमृ॒तं च॑ मे॒ऽय॒क्ष्मं च॑ मे॒ऽना॑म॒य॒च्च॑ मे॒ जी॒वा॒तु॑श्च मे॒ दी॒र्घा॒यु॒त्वं च॑ मे॒ऽन॑मि॒त्रं
च॑ मे॒ऽभ॑यं च॑ मे॒ सु॒गं च॑ मे॒ श॒य॑नं च॑ मे॒ सू॒षा च॑ मे॒ सु॒दि॒नं च॑ मे॥६॥

वि॒श्वं च॑ श॒य॑नम॒ष्टौ च॑॥_____ [३]

ऊ॒र्कं मे॒ सू॒न॒तां च॑ मे॒ प॒य॑श्च मे॒ र॒स॑श्च मे॒ घृ॒तं च॑ मे॒ मधु॑ च॑ मे॒ स॒ग्धि॑श्च मे॒
स॒पौ॑तिश्च मे॒ कृ॒षि॑श्च मे॒ वृष्टि॑श्च मे॒ जै॒त्रं च॑ मे॒ औ॒द्भि॑द्यं च॑ मे॒ र॒यि॑श्च मे॒ रा॒य॑श्च मे॒
पु॒ष्टं च॑ मे॒ पु॒ष्टि॑श्च मे॒ वि॒भु च॑॥७॥

मे॒ प्र॒भु च॑ मे॒ ब॒हु च॑ मे॒ भू॒य॑श्च मे॒ पूर्णं॑ च॑ मे॒ पूर्ण॑तरं च॑ मे॒ऽक्षि॑तिश्च मे॒ कू॒य॑वाश्च॒
मे॒ऽन्नं॑ च॑ मे॒ऽक्षु॑च्च मे॒ ब्री॒ह॒य॑श्च मे॒ य॒वा॑श्च मे॒ मा॒षा॑श्च मे॒ ति॒ला॑श्च मे॒ मु॒द्गा॑श्च मे॒ ख॒ल्वा॑श्च
मे॒ गो॒धू॒मा॑श्च मे॒ म॒सु॒रा॑श्च मे॒ प्रि॒य॒ङ्ग॒व॑श्च मे॒ऽण॑वश्च मे॒ श्या॒मा॒का॑श्च मे॒ नी॒वा॒रा॑श्च मे॥८॥

वि॒भु च॑ म॒सु॒रा॒श्चतु॒र्द॒श च॥_____ [४]

अश्मां च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च
मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुंश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म
आपश्च मे वीरुधंश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्यं च॥१॥

मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशवं आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे
वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसुं च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च
म एमश्च म इतिश्च मे गतिश्च मे॥१०॥

कृष्टपच्यश्चाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [५]

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती
च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च
मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च॥११॥

म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे
मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षश्च
म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे
प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे॥१२॥

त्वष्टा च द्यौश्च म एकविंशतिश्च॥ [६]

अंशुश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपांशुश्च मेऽन्तर्यामश्च म
ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च
म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च॥१३॥

मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च
मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पालीवतश्च मे हारियोजूनश्च मे॥१४॥

ऋतुग्रहाश्च चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्ण्याश्च मे सुचंश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च
मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च
म आधवनीयश्च म आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च
मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे॥१५॥

गृहाश्च षोडश च॥ [८]

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शर्करीरङ्गुलंयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक् मे सामं च मे स्तोमंश्च मे यजुंश्च मे दीक्षा च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम्॥१६॥

दीक्षाऽष्टादश च॥ [९]

गर्भाश्च मे वृथ्साश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्युवाङ् मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी च मे त्रिवृथ्सश्च मे त्रिवृथ्सा च मे तुर्युवाङ् मे तुर्यौही च मे पष्ठवाचं मे पष्ठौही च म उक्षा च मे वृशा च म ऋषभश्च॥१७॥

मे वेहचमेऽनुङ्वां च मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पताव्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन कल्पताममनो यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम्॥१८॥

ऋषभश्च चत्वारिंशच्च॥ [१०]

एकां च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे नवदश च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च॥१९॥

मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च मे षट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजंश्च प्रसवश्चापिजश्च ऋतुश्च सुवंश्च मूर्धा च व्यश्रिंश्चान्त्यायनश्चान्त्यंश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च॥२०॥

त्रयस्त्रिंशच्च व्यश्रिजंय एकादश च॥ [११]

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः। वाजो नो विश्वेर्देवधनंसाताविहावतु। विश्वे अद्य मरुतो विश्वं ऊती विश्वे भवन्वग्नयः समिद्धाः। विश्वे नो देवा अवासा गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे। वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्यैः। अग्निरिन्द्रो

बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये। वाजंवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु॥२१॥

विप्रा अमृता ऋतज्ञाः। अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः। वाजं पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवा ऋतुभिः कल्पयाति। वाजस्य हि प्रंसवो नन्नमीति विश्वा आशा वाजपतिर्भवेयम्। पयः पृथिव्याम्पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाम्। पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम्। सम्मा सृजामि पयसा घृतेन सम्मा सृजाम्यपः॥२२॥

ओषधीभिः। सोऽहं वाजं सनेयमग्ने। नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयंते शिशुमेकं समीची। द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। समुद्रोऽसि नभस्वानाद्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि मां वाहि स्वाहां मारुतोऽसि मरुतां गणः शम्भूर्मयोभूरभि मां वाहि स्वाहावस्युरसि दुर्वस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि मां वाहि स्वाहा॥२३॥

धनेष्वपो दुर्वस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि मां द्वे च॥ [१२]

अग्निं युनज्मि शवंसा घृतेन दिव्यं सुपूर्णं वयंसा बृहन्तम्। तेन वयं पतेम ब्रध्नस्यं विष्टपं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे। इमौ तं पक्षावजरौ पतत्रिणो याम्यां रक्षांस्यपहंस्यग्ने। ताभ्यां पतेम सुकृतां लोके यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। चिदसि समुद्रयोनिरिन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युर्महान्स्वधस्थे ध्रुवः॥२४॥

आ निषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीर्विश्वस्य मूर्धन्नधि तिष्ठसि श्रितः। समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्धावापृथिवी भुवनेष्वर्पिते। उद्रो दंतोदधिभिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्यावत। दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोषधीनाम्। विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्स्थे। येनर्षयस्तपसा सन्नम्॥२५॥

आसतेन्याना अग्निं सुवराभरन्तः। तस्मिन्नहं नि दधे नाकं अग्निमेतं यमाहुर्मनवः स्तीर्णबंरहिषम्। तम्पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः। नाकं गृह्णानाः सुकृतस्यं लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। आ वाचो मध्यमरुहद्भुरण्युरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः। पृष्ठे पृथिव्या निहितो दर्विद्युतदधस्पदं कृणुते॥२६॥

ये पृतन्यवः। अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः संहस्त्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र यात दिव्यानि धामा। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो

देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्सुधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। येनां सहस्रं वहसि येनाग्रे सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नो वह देवयानो यः॥२७॥

उत्तमः। उद्ध्व्यस्वाग्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूते स२सृजेथामयं च। पुनः कृण्वस्त्वा पितरं युवानमन्वातासीत् त्वयि तन्तुमेतम्। अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्॥२८॥

ध्रुवः सत्रं कृणुते यः सप्तत्रिंशच्च॥ [१३]

ममाग्रे वर्चो विह्वेष्वस्तु वयं त्वेभ्यानास्तनुवंम्पुषेम। मह्यं नमन्ताम्प्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम। मम देवा विह्वे संन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः। ममान्तरिक्षमुरु गोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन्। मयि देवा द्रविणमा यजन्ताम्मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः। दैव्या होतारा वनिषन्त॥२९॥

पूर्वेऽरिष्टाः स्याम तनुवां सुवीराः। मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याकृतिः सत्या मनसो मे अस्तु। एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता मे। देवीः षडुर्वीरुरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम्। मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विपते सोम राजन्। अग्निर्मन्युम्प्रतिनुदन्पुरस्तात्॥३०॥

अदब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वम्। प्रत्यश्चो यन्तु निगुतः पुनस्तैऽमैषां चित्तम्प्रबुधा वि नैशत्। धाता धातृणाम्भुवनस्य यस्पतिर्देव२ सवितारमभिमातिषाहम्। इमं यज्ञमश्विनोभा बृहस्पतिर्देवाः पांन्तु यजमानं न्यर्थात्। उरुव्यचा नो महिषः शर्म य२सदस्मिन् हवे पुरुहूतः पुरुक्षु। स नः प्रजायै हर्यश्च मृडयेन्द्र मा॥३१॥

नो रीरिषो मा परां दाः। ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामहे तान्। वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशम्मोग्रं चेतारमधिराजमक्रन्। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे यो गोजिद्धंजिदश्चजिद्यः। इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्वास्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा॥३२॥

वनिषन्त पुरस्तान्मा त्रिचत्वारिंशच्च॥ [१४]

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यम्पाञ्चजन्यम्बृहवः समिन्धते। विश्वस्यां विशि प्रविविशिवा२समीमहे स नो मुञ्चत्व२हंसः। यस्येदं प्राणन्निमिषद्यदेजति यस्य जातं

जनमानं च केवलम्। स्तौम्यग्निं नाथितो जौहवीमि स नो मुञ्चत्व॥हंसः। इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्रघ्नः स्तोमा उप मामुपागुः। यो दाशुषः सुकृतो हवमुप गन्ता॥३३॥

स नो मुञ्चत्व॥हंसः। यः सङ्ग्रमं नयति सं वशी युधे यः पुष्टानि स॥सृजति त्रयाणि। स्तोमीन्द्रं नाथितो जौहवीमि स नो मुञ्चत्व॥हंसः। मन्वे वाँमित्रावरुणा तस्य वित्तु॥ सत्यौजसा दृ॥हणा यं नुदेथे। या राजानं॥ सूरथं याथ उग्रा ता नो मुञ्चतमागंसः। यो वा॥ रथं ऋजुरग्निमः सत्यधर्मा मिथुश्चरन्तमुपयाति दूषयन्। स्तौमि॥३४॥

मित्रावरुणा नाथितो जौहवीमि तौ नो मुञ्चतमागंसः। वायोः संवितुर्विदधानि मन्महे यावाँत्मन्वद्विभृतो यौ च रक्षतः। यौ विश्वस्य परिभू बभूवतुस्तौ नो मुञ्चतमागंसः। उप श्रेष्ठा न आशिषो देवयोर्धर्मं अस्थिरन्। स्तौमि वायु॥ संवितारं नाथितो जौहवीमि तौ नो मुञ्चतमागंसः। रथीतमौ रथीनामह ऊतये शुभं गर्मिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः। ययौः॥३५॥

वां देवौ देवेष्वनिशितमोजस्तौ नो मुञ्चतमागंसः। यदयातं वहतु॥ सूर्यायाँस्त्रिचक्रेण स॥सदमिच्छमानौ। स्तौमि देवावश्विनौ नाथितो जौहवीमि तौ नो मुञ्चतमागंसः। मरुताँम्मन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वाँमवन्तु विश्वे। आशून् हुवे सुयमानृतये ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। तिग्ममायुधं वीडित॥ सहस्वद्विव्य॥ शर्धः॥३६॥

पृतनासु जिष्णु। स्तौमि देवान्मरुतौ नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। देवानाँम्मन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वाँमवन्तु विश्वे। आशून् हुवे सुयमानृतये ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। यदिदम्माभिश्चोचति पौरुषेयेण दैव्येन। स्तौमि विश्वाँ देवान्नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। अनु नोऽद्यानुमतिरनु॥३७॥

इदनुमते त्वं वैश्वानरो न ऊत्या पृष्ठो दिवि। ये अप्रथेतामर्मितेभिरोजौभिर्ये प्रतिष्ठे अभवतां वसूनाम्। स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चतम॥हंसः। उर्वी रोदसी वरिवः कृणोतं क्षेत्रस्य पत्नौ अधि नो ब्रूयातम्। स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चतम॥हंसः। यतै वयं पुरुषत्रा यविष्ठाविद्वा॥सश्चकृमा कच्चन॥३८॥

आगः। कृधी स्वस्मा॥ अदितेरनागा व्येना॥सि शिश्रथो विष्वगग्ने। यथा ह तद्वसवो गौर्यं चित्पदि पिताममुञ्चता यजत्राः। एवा त्वमस्मत्प्र मुञ्चा व्य॥हः प्रातार्यग्ने प्रतरां न

आयुः॥ ३९॥

गन्तां दूषयन्थस्तौमि ययोः शर्धोऽनुमतिरनु चन चतुस्त्रिंशच्च॥ [१५]

अग्निष्ठां वामश्वो द्विचत्वारिंशच्च॥ [१६]

॥ काण्डम् ५ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः पशवः पशून्वाव रुद्धे चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत॥ १॥

पापीयान्स्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्स्यादिति सर्वाणि तस्यानुद्भूत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान्भवत्यथो यज्ञस्यैवेषाभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादृद्ध्या योऽग्नेर्देवताया एत्यष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रः॥ २॥

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादृद्ध्या अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति यदि कामयेत छन्दांसि यज्ञयशसेनापयेयमित्यृचमन्तमां कुर्याच्छन्दांस्येव यज्ञयशसेनापयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनापयेयमिति यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयशसेनापयत्यृचा स्तोमं समर्धयेति॥ ३॥

आहु समृद्धौ चतुर्भिरग्निमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुम्प्राविंशत्स एतामृतिमनु समंचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराभिर्भवति सयोनित्वाय स यत्रयत्रावसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति रूपसमृद्ध्या उभयतः क्षूर्भवतीतश्चामुतश्चाकस्यावरुद्धौ व्याममात्री भवत्येतावद्वे पुरुषे

वीर्यं वीर्यसम्मिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावरुद्धौ यो वनस्पतीनाम्फलग्रहिः स एषां
वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वैणवी भवति वीर्यस्यावरुद्धौ॥४॥

कामयेत गायत्रौऽर्धयेति च सप्तविंशतिश्च॥ [१]

वृद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यंश्वाभिधानीमा दत्ते
यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यंश्मभि दधाति रूपमेवास्येतन्महिमानं
व्याचष्टे युञ्जाथाः रासंभं युवमिति गर्दभमसत्येव गर्दभं प्रति छापयति तस्मादश्वाद्गर्दभो-
ऽसत्तरो योगेयोगे तवस्तरमित्याह॥५॥

योगेयोग एवेनं युङ्क्ते वाजेवाजे हवामह इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे सखाय
इन्द्रमृतय इत्याहेन्द्रियमेवाव रुद्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत्प्राजापत्यो-
ऽश्वोऽश्वेन सम्भरत्यनुवित्यै पापवस्यसं वा एतत्क्रियते यच्छेयसा च पापीयसा च समानं
कर्म कुर्वन्ति पापीयान्॥६॥

ह्यश्वाद्गर्दभोऽश्वम्पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै तस्माच्छेयाः सम्पापीयान्श्चादन्वैति
बहुवै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव खलु वा एष योऽग्निश्चिनुते वज्र्यश्वः
प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नस्तीरित्याह वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमव क्रामति रुद्रस्य
गाणपत्यादित्याह रौद्रा वै पशवो रुद्रादेव॥७॥

पशून्निर्याच्यात्मने कर्म कुरुते पूष्णा सयुजां सहेत्याह पूषा वा अश्वनाः
सन्नेता समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्ने देवतानाः
समभरन्पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवेनं देवताभिः
सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह येन॥८॥

संगच्छते वाजमेवास्यं वृद्धे प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भृत्य इत्याहुरियं वै
प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्रं यद्वल्मीकोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम् इति वल्मीकवपामुप
तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वराम् इत्याह येन
संगच्छते वाजमेवास्यं वृद्धेऽन्वग्निरुपसामग्रम्॥९॥

अख्यदित्याहानुख्यात्या आगत्यं वाज्यध्वन आक्रम्यं वाजिनृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनम्पूर्वया
विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र

जायन्ते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः
समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे वज्री वा एष यदर्थो दद्विरन्यतोदञ्चो
भूयाल्लौर्मभिरुभयादञ्चो यं द्विष्यात्तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रैणैवेनं स्तृणुते॥10॥

आह पापीयान्ब्रह्मादेव येनाग्रं वज्री वै सप्तदश च॥ [२]

उक्तामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः
प्र जायन्तेऽप उपं सृजति यत्र वा आपं उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः
प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादप
उपं सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः॥११॥

स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्यं जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्योऽध्वर्युर्भवति
न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति जिघर्म्यग्निम्ननसा घृतेनेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति
प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वेत्याह सर्वं ह्येष प्रत्यङ्केति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तमित्याहात्पो
ह्येष जातो महान्॥१२॥

भवति व्यचिष्टमन्नं रभसं विदानमित्याहान्रमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै
स्वदते य एवं वेदा त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनेत्याह तस्माद्यत्पुरुषो
मनसाभिगच्छति तद्वाचा वंदत्यरक्षसेत्याह रक्षसामपंहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो
अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधात्यपचितिमान्भवति य एवं॥१३॥

वेद मनसा त्वे तामाप्तुमरहति यामध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहोति मनस्वतीभ्यां
जुहोत्याहुत्योरात्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि
जिघांसन्त्येतरहि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यर्ह्येनदाहुतिरश्नुते परि लिखति रक्षसामपंहत्यै
तिसृभिः परि लिखति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षांस्यपं हन्ति॥१४॥

गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवेनं परि गृह्णाति त्रिष्टुभा परि
लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवेनम् परि गृह्णात्यनुष्टुभा परि लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि
परिभूः पर्यात्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्सस्मान्मध्यतो वाचा वंदामो गायत्रिया प्रथमया
परि लिखत्यथानुष्टुभाय त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप्तेजसा चैवेन्द्रियेण
चोभयतो यज्ञं परि गृह्णाति॥१५॥

अन्धोऽध्वर्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाग्रे सुप्रतीकमित्याह ज्योतिरेवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयन्तं देवा अर्धर्चेनाशमयच्छिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तमित्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमा॥१६॥

हृत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदा हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्रेः पुष्करपर्णं सयौनिमेवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्वाग्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेद्वाग्यानां शून्नुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्यानेव पशून्॥१७॥

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयांसः शुचा हृता लोमतः सम्भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सः स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग््न इति॥१८॥

आह य एवैनमन्वपश्यतेनैवैनं सम्भरति त्वामग्रे पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दत्तमु त्वा दध्यङ्गुषिरित्याह दध्यङ्गा आथर्वणस्तैजस्व्यासीत्तेज एवास्मिन्दधाति तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति॥१९॥

चतसृभिः सम्भरति चत्वारि छन्दांसि छन्दांभिरेव गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभो राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो यं कामयेत वसीयान्स्यदित्युभयीभिस्तस्य सम्भरेत्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधात्यष्टाभिः सम्भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं सम्भरति सीदं होतरित्याह देवता एवास्मै सः सादयति नि होतेति मनुष्यान्सः सीदस्वेति वयांसि जनिष्व हि जेन्यो अग्रे अहामित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सः सन्नाम्न जनयति॥२०॥

एव पशूनिर्ति गृणाति होतरिति सप्तविंशतिश्च॥ [४]

क्रूरमिव वा अस्या एतत्करोति यत्खनत्यप उपं सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचं शमयति सं तै वायुर्मातरिश्वा दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणं सं

दधाति सं ते वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते तस्मै च देवि वषडस्तु॥२१॥

तुभ्यमित्याह षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वानृतून् वरुषति यद्वषट्कुर्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोप नह्यत्यनुष्टुप्॥२२॥

सर्वाणि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनं तनुवा परि दधाति वेदुको वासो भवति य एवं वेद वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ पु णं ऊतय इति सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति सवितुप्रसूत एवास्योर्ध्वा वरुणमेनिमुत्सृजति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो गर्भो असि॥२३॥

रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्नस्तस्मादेवमाहाग्ने चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येत विभरन्त्यथ चारुतरो भवति प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वा इत्याहोषधयो वा अस्य मातरस्ताभ्य एवैनम्प्र च्यावयति स्थिरो भव वीडङ्ग इति गर्दभ आ सादयति॥२४॥

सं नह्यत्यैवैनमेतया स्थेने गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशेत्यन्यान्पशून्मैद्यत्यत्र ह्येनेनार्कं सम्भरन्ति गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा एष एतरह्यारूढः॥२५॥

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्याहेभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति प्रेतुं वाजी कर्निक्रददित्याह वाजी ह्येष नानदद्वासंभः पत्वेति॥२६॥

आह रासंभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्भरन्नग्निम्पुरीष्यमित्याहाग्निः ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहायुरेवास्मिन्दधाति तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुरायुषः प्रमीते बिभ्यति वृषाग्निं वृषणम्भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाग्निरपां गर्भम॥२७॥

समुद्रियमित्याहापां ह्येष गर्भो यदग्निरग्न आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न आ याहि वीतय इति यदाह्नयोर्लोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः

प्रतिष्ठा॥ स एतर्ह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्यृतः सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ॥२८॥

सत्यमनयोरैवैनं प्रतिष्ठापयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदग्निरुपनद्ध ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वामर्तातीररातीरित्याह रक्षसामपहत्यै निषीदन्तो अपं दुर्मतिः हनदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः प्रति मोदध्वम्॥२९॥

अस्त्वनुष्टुबसि सादयत्यारूढः पत्वेति गर्भमसौ मोदध्वं द्विचत्वारिंशच्च॥ [५]

एनमित्याहोषधयो वा अग्नेर्भागधेयन्ताभिरेवैनः समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्त्ययं वो गर्भं ऋतव्यः प्रब्र॥ सधस्थमासददित्याह याम्यं एवैनम्रच्यावयति तास्वेवैनं प्रतिष्ठापयति द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै॥३०॥ [६]

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्रंसयति सवितृप्रसूत एवास्य विषूचीं वरुणमेनिं वि सृजत्यप उपं सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचः शमयति तिसृभिरुपं सृजति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्य शुचः शमयति मित्रः सः सृज्यं पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैव॥३१॥

एनः सः सृजति शान्त्यै यद्वाम्याणाम्पात्राणां कपालैः सः सृजेद्वाम्याणि पात्राणि शुचार्पयेदर्मकपालैः सः सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचार्पयति शर्कराभिः सः सृजति धृत्या अथो शत्वायाजलोमैः सः सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदजा प्रिययैवैनं तनुवा सः सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः सम्॥३२॥

सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञः सः सृजति रुद्राः सम्भृत्यं पृथिवीमित्याहेता वा एतं देवता अग्ने समभरन्ताभिरेवैनः सम्भरति मुखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मुखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य ह्येते॥३३॥

पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्रान्याभिर्यच्छत्यन्वैर्मन्त्रयते मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामास्यै छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि वीर्येणैवैनं करोति यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्या इयंतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुः स्तनां करोति पशूनां दोहायाद्यास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवांश्चित्रमिचरतः कुर्यान्निवृत्तमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै

कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतांस्वेवैनां प्रतिं छापयति॥३४॥

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरन्त एकविंशतिश्च॥—————[७]

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिरं एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सप्त शीर्षन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायादितिस्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां खनत्यस्या अक्रूरङ्गाराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति देवानां त्वा पत्नीरित्याह देवानाम्॥३५॥

वा एतामपत्नयोऽग्नेऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्वेत्याह विद्या वै धिषणां विद्याभिरेवैनामभीन्दे ग्रास्वेत्याह छन्दांसि वै ग्राश्छन्दाभिरेवैनां श्रपयति वरूत्रयस्वेत्याह होत्रा वै वरूत्रयो होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्वेत्याह देवानां वै पत्नीः॥३६॥

जनयस्ताभिरेवैनां पचति षड्विः पंचति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्त्वित्याह तस्माद्विः संवत्सरस्य सस्यम्पच्यते वारुण्युखाभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपत्यपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण॥३७॥

इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असुर्यम्पात्रमनाच्छृणुमा च्छृणन्ति देवत्राकरजक्षीरेणा च्छृणन्ति परमं वा एतत्पयो यदंजक्षीरं परमेणैवैनामपयसा च्छृणन्ति यजुषा व्यावृत्त्यै छन्दाभिरा च्छृणन्ति छन्दाभिर्वा एषा क्रियते छन्दाभिरेव छन्दास्या च्छृणन्ति॥३८॥

आह देवानां वै पत्नीः पृणैषा षट्॥—————[८]

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै माषा अमेध्यम्पुरुषशीर्षममेध्यारेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः पुरुषस्यास्यै व्यृद्धं वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षः संस्था वितृण्णा वल्मीकवपां प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनां समर्धयति मेध्यत्वाय यावन्तः॥३९॥

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परिं गायति यमादेवैनद्वृद्धे तिसृभिः परिं गायति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनल्लोकेभ्यो वृद्धे तस्माद्वायते न देयङ्गाथा

हि तद्दृङ्ङेऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव रुद्धे यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा अस्य॥४०॥

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुश्वृजेद्यंजवेशसं कुर्याद्यत्संस्थापयेद्यातयामानि शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुद्धे यत्पर्यग्निकृतानुश्वृजति शीर्षामयांतयामत्वाय प्राजापत्येन सः स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिंरिचानोऽमन्यत स एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः॥४१॥

आत्मानमाप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या ऊनातिरिक्ता मिथुनाः प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः पशूनेवाव रुद्धे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य॥४२॥

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो रुचमेव गच्छत्यथौ प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिमन्वाह चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव वैश्वानरमव रुद्धे परांचीरन्वाह पराडिव हि सुवर्गो लोकः समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्त्वित्याह समाभिरेवाग्नि वर्धयति॥४३॥

ऋतुभिः संवत्सरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप नुदत्युद्वयं तमसस्पर्शित्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप हन्त्यगन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सार्युज्यं गच्छति न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४४॥

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥ [९]

षड्विदीक्षयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवेन दीक्षयति सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवेन दीक्षयति विश्वं देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमैकस्मादक्षरादनासम्प्रथमम्पदम् तस्माद्यद्वाचोऽनासं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः॥४५॥

प्रजापतेरात्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्टे
यदर्विषिं प्रवृज्याद्भूतमव रुन्धीत यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्दे
भविष्यद्धि भूयो भूताद्वाभ्याम्प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा एषा यजुषा
सम्भृता यदुखा सा यद्विद्येतार्तिमाच्छेत्॥४६॥

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रेतामुखां तपेत्याहु ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मन्नेवेनां प्रति
ष्ठापयति नार्तिमाच्छेति यजमानो नास्य यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः
स सृजेत्यसैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भूतो वा एष स
स्वां॥४७॥

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेत्स एव तस्य स्यादतो ह्येष
सम्भवंत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येव यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहुत्याव
दध्यात्साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बरीषादन्नकामस्याव दध्यादम्बरीषे वा अन्नम्भियते
सयोन्येवान्नम्॥४८॥

अव रुन्दे मुञ्जानव दधात्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत
स क्रुमुकम्प्राविशत् क्रुमुकमव दधाति यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्द्व आज्येन सं
यौत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यम् प्रियेणैवेन धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥४९॥

वैकं कतीमा दधाति भा एवाव रुन्दे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सीद त्वं मातुरस्या
उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रयं इमे लोका एष्वेव लोकेष्वाविदं गच्छत्यथो
प्राणानेवात्मन्धत्ते॥५०॥

प्रजापतिरक्छेत्स्वामेवान्नं तेजसा चतुस्त्रिंशच्च॥ [१०]

न हं स्म वै पुराग्निरपरशुवृक्णं दहति तदस्मै प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने यानि
कानि चेति समिधमा दधात्यपरशुवृक्णमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं
वेदौदुम्बरीमा दधात्यूर्ग्वै उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत त
सृष्ट रक्षांसि॥५१॥

अजिघांसन्त्य एतद्ब्राक्षोघ्नमपश्यतेन वै स रक्षास्यपाहत यद्ब्राक्षोघ्नम्भवंत्यग्नेरेव
तेन जाताद्रक्षास्यप हन्त्याश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो विजित्यै

वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुद्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सः शितम्मे ब्रह्मोदेषाम्बाहू
अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी॥५२॥

वाचयति ब्रह्मणैव क्षत्रं सः शयति क्षत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यम्ब्राह्मणं
तस्माद्वाजिन्यो ब्राह्मणवानत्यन्यं राजन्यं मृत्युर्वा एष यदग्निर्मृतं हिरण्यं रुक्ममन्तरं
प्रति मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्त एकविंशतिनिर्बाधो भवत्येकविंशतिर्वै देवलोका द्वादश
मासाः पञ्चर्तवस्त्रयं इमे लोका असावादित्यः॥५३॥

एकविंश एतावन्तो वै देवलोकास्तेभ्य एव भ्रातृव्यमन्तरंति निर्बाधैर्वै देवा
असुरान्निर्बाधेऽकुर्वन्त तन्निर्बाधानां निर्बाधत्वन्निर्बाधो भवति भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते
सावित्रिया प्रति मुञ्चते प्रसूत्यै नक्तोपासेत्युत्तरयाहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते देवा अग्निं
धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्यः॥५४॥

प्राणैर्दाधारासीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र जायन्ते कृष्णाजिनमुत्तरन्तेजो
वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनन्तेजसा चैवेन ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति षडुद्यामं
शिक्यम्भवति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते यद्वादशोद्यामं संवत्सरेणैव मौञ्जम्भवत्यूर्ग्वै
मुञ्जा ऊर्जैवेन समर्धयति सुपर्णोऽसि गुरुत्मानित्येवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे
दिवं गच्छ सुवंः पतेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति॥५५॥

रक्षाः स्यौदुम्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चतुर्विंशतिश्च॥ [११]

समिद्धो अञ्जन्दरम्मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो
देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम्। घृतेनाञ्जन्सम्पथो देवयानान्प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्।
अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्ताः स्वधामस्मै यजमानाय धेहि। ईड्यश्वासि वन्द्यश्च
वाजिन्नाशुश्वासि मेध्यश्च सप्ते। अग्निष्ट्वा॥५६॥

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः। स्तीर्णम्बरहिः सुष्टरीमा जुषाणोरु
पृथु प्रथमानं पृथिव्याम्। देवेभिर्युक्तमर्दितिः सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु।
एता उ वः सुभगा विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः। ऋष्याः सतीः क्वपः
शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि
संविदाने। उपासां वाम्॥५७॥

सुहिरुण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सांदयामि। प्रथमा वा॑ सरथिनां सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा॑। अपिप्रयं चोदना वाम्मिमांसा होता॑रा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता॑। आदित्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञ॑ सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत्। इडोपहूता वसुभिः सजोषा यज्ञं नो देवीरमृतेषु धत्त। त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुरवा जायत आशुरश्वः॥५८॥

त्वष्टेदं विश्वम्भुवनं जजान ब्रह्मोः कर्तारमिह यक्षि होतः। अश्वो घृतेन त्मन्या समक्तु उपं देवा॑ ऋतुशः पार्थ एतु। वनस्पतिर्देवलो कम्प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत। प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने। स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः॥५९॥

अग्निष्ठां वामश्वो द्विचत्वारिंशच्च॥ [१२]

विष्णुमुखा अन्नपते यावती वि वै पुरुषमात्रेणाग्ने तव श्रवो ब्रह्म जज्ञान॑ स्वयमातृणामेपां वै पशुर्गायत्री कस्त्वा द्वादश॥ [१३] विष्णुमुखा अपचितिमान् वि वा एतावग्ने तवं स्वयमातृणां विषूचीनानि गायत्री चतुः षष्टिः॥६४॥ विष्णुमुखास्तनुवै भुवत्॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दाभिर्निमाल्लोकाननपज्य्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दाभिर्निमाल्लोकाननपज्य्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षम् जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दाभिरेवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः॥१॥

पराङ्मतेतयान्वेदक्रन्ददिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं धामावारुद्ध यदेतामन्वाहाग्नेरेवैतया प्रियं धामाव रुद्ध ईश्वरो वा एष पराङ्मदयो यो विष्णुक्रमान्क्रमते चतसृभिरा वर्तते चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामेवास्य तनुवमभि॥२॥

पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्धो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते शुनःशेपमाजीगर्ति वरुणोऽगृह्णात्स एतां

वारुणीमपश्यत्तया वै स आत्मानं वरुणपाशादमुञ्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य उखाम्प्रतिमुञ्चत उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्याहात्मानमेवैतया॥३॥

वरुणपाशान्मुञ्चत्या त्वाहारपमित्याहा ह्येन५ हरति ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्वित्याह विशैवेन५ समर्धयत्यस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रयेत्याह राष्ट्रमेवास्मिन्भ्रुवमकर्य कामयेत राष्ट्र५ स्यादिति तम्मनसा ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति॥४॥

अग्ने बृहन्नृषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवैन५ समानानां करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति ज्योतिषागादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति चतसृभिः सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवैन५ समानानां करोति सद्वती॥५॥

भवति सत्त्वमेवैनं गमयति वाथ्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन वै वथ्सुप्रीर्भालन्दनोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्द्वाग्नेरेवैतेन प्रियं धामाव रुन्ध एकादशर्भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति स्तोमेन वै देवा अस्मिन्नौक आर्ध्ववञ्छन्दाभिर्मुष्मिन्स्तोमस्येव खलु वा एतद्रूपं यद्वाथ्सप्रम्यद्वाथ्सप्रेणोपतिष्ठते॥६॥

इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान्क्रमतेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पूर्वद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरप तिष्ठते तस्माद्योगेऽन्यासां प्रजानाम्मनः क्षेमेऽन्यासान्तस्माद्यायावरः क्षेम्यस्येशे तस्माद्यायावरः क्षेम्यमध्यवस्यति मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यै॥७॥

सृष्टोऽभ्येतया भवति सद्वत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा अन्नम्प्र यच्छत्यनमीवस्यं शुष्मिण इत्याहायक्षमस्येति वावैतदाह प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याहाशिपमेवैतामा शास्त उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः॥८॥

प्राणैरेवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवेन५ समर्धयति चतसृभिरा सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवैन५ समानानां करोति सद्वती भवति सत्त्वमेवैनं गमयति प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्॥९॥

याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति तनुवा वा एष हिंनस्ति यः हिंनस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्य एवैनः शमयति रक्षांसि वा एतद्यज्ञः संचन्ते यदन उथ्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह रक्षंसामपंहत्या अनंसा वहन्त्यपंचितिमेवास्मिन्दधाति तस्मादनस्वी च रथी चातिथीनामपंचिततमौ॥१०॥

अपंचितिमान्भवति य एवं वेद समिधाऽग्निं दुवस्यतेति घृतानुषिक्तामवंसिते समिधमा दधाति यथातिथय आगताय सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्वायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्योऽप्सु भस्म प्र वैशयत्यप्सु योनिर्वा अग्निः स्वामेवेनं योनिं गमयति तिसृभिः प्र वैशयति त्रिवृद्वै॥११॥

अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामव दधाति ज्योतिरेवास्मिन्दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून् वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदेति प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वादित्याः॥१२॥

रुद्रा वसवः समिन्धतामित्याहेता वा एतं देवता अग्रे समैन्धत ताभिरेवैनः समिन्द्वे बोधा स बोधीत्युप तिष्ठते बोधयत्येवेनन्तस्मात्सुखा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुप तिष्ठते तस्माद्यथास्थानम्पशवः पुनरेत्योप तिष्ठन्ते॥१३॥

वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपंचिततमौ त्रिवृद्धा आदित्या द्विचत्वारिंशच्च॥—[२]

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमायैनः स चिनुतेऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्यात्मनेऽग्निं चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययति॥१४॥

अनामृत एवाग्निं चिनुत उद्वन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्यपोऽवोक्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य रूपः रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्ध ऊषान्नि वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञानं एव संज्ञानं ह्येतत्॥१५॥

पशूनां यदूषा द्यावापृथिवी सहास्तान्ते वियती अब्रूतामस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति यदमुष्या यज्ञियमासीत्तदस्यामदधात् ऊषा अभवन् यदस्या

यज्ञियमासीत्तदमुष्यामदधात्तददश्चन्द्रमसि कृष्णमूषान्निवपन्नदो ध्यायेद्वावापृथिव्योरेव
यज्ञियेऽग्निं चिनुतेऽयं सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य॥१६॥

सूक्तम्भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्द्वाग्नेरेवैतेन प्रियं धामाव रुद्धे
छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायश्चतस्रः प्राचीरुपं दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव
तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समं ह्वीयन्त ते द्वे
पुरस्तात्समीची उपादधत् द्वे॥१७॥

पश्चात्समीची तामिर्वै ते दिशोऽदृहन् यद्वे पुरस्तात्समीची उपदधाति द्वे पश्चात्समीचीं
दिशां विधृत्या अथो पशवो वै छन्दांसि पशून्वास्मै समीचीं दधात्यष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा
गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री सुवर्गं
लोकमञ्जसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य॥१८॥

प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकं पूणा उपं दधात्येकविंशतिः सम्पद्यन्ते प्रतिष्ठा वा
एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविंशस्यैव प्रतिष्ठा गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं
चिक्वानस्तिष्ठति य एवं वेद पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तो
पशवो यज्ञमेव पशूनव रुद्धे त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्य इमे लोका एष्वेव
लोकेषु॥१९॥

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव
सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति तस्मान्मासेनास्थिं छन्नत्र दुश्कर्मा भवति य एवं
वेद पञ्च चित्तयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडत्र
विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥२०॥

अद्धवसाययति ह्येतद्विश्वामित्रस्यादधत् द्वे लोकस्य लोकेषु सप्तचत्वारिंशच्च॥ [३]

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराग्निर्यश्चोखायां समितमिति चतसृभिः सं नि वपति
चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा स
शास्ति समितमित्याह तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं समेति यत्संन्युष्यं विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं
व्येत्युतुभिः॥२१॥

वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेवं पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमित्याहर्तुभिरेवैनं

दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या शिक्वांमा दत्ते स्वदयत्येवैनन्नैरऋतोः कृष्णास्तिस्रस्तुषपका भवन्ति निरऋत्यै वा एतद्वाङ्गधेयं यत्तुषा निरऋत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव निरऋतिं निरवदयत इमां दिशं यन्त्येपा॥२२॥

वै निरऋत्यै दिग्स्वायामेव दिशि निरऋतिं निरवदयते स्वकृत इरिण उपं दधाति प्रदरे वैतद्वै निरऋत्या आयतनं स्व एवायतने निरऋतिं निरवदयते शिक्वांमभ्युषं दधाति नैरऋतो वै पाशः साक्षादेवैनं निरऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उपं दधाति त्रेधाविहितो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निरऋतिमव यजते पराचीरुपं॥२३॥

दधाति पराचीमेवास्मान्निरऋतिम्पुण्डतेऽप्रतीक्षमा यन्ति निरऋत्या अन्तरहित्यै मार्जयित्वोपं तिष्ठन्ते मेध्यत्वाय गार्हपत्यमुपं तिष्ठन्ते निरऋतिलोक एव चरित्वा पूता देवलोकमुपावर्तन्त एकयोपं तिष्ठन्त एकधैव यजमाने वीर्यं दधति निवेशनः संगमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पशवो वसुं प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयन्ति॥२४॥

ऋतुभिरेपा पराचीरुपाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [४]

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः सम्मितो यज्ञपुरुषैवैनं वि मिमीते यावान्पुरुष ऊर्ध्वाबाहुस्तावांभवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्येणैवैनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमर्हत्यरत्निनां पक्षौ द्राघीयांसौ भवतस्तस्मात्पक्षप्रवयांसि वयांसि व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यम्॥२५॥

वीर्यसम्मितो वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः सयोनित्वाय यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्यै पङ्गवेन कृषति पङ्गा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं कृषति यद्वांशगवेन संवत्सरैणैवेयं वा अग्नेरतिदाहादभिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां नात्यदहृद्यत्कृष्टं चाकृष्टं च॥२६॥

भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्हतीत्याहुत्यत्कृष्टं चाकृष्टं च भवत्यग्नेरद्यत्या एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् यत्प्राचं उथ्मृजेद्रुद्रायापि दध्याद्यदक्षिणा पितृभ्यो नि धुवेद्यत्पतीचो रक्षांसि हन्युर्दीच उथ्मृजत्येपा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्॥२७॥

तामेवैनाननूथ्मृजत्यथो खल्विमां दिशमुथ्मृजत्यसौ वा आदित्यः प्राणः

प्राणमेवैनाननूथ्युजति दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्वक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्धो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते तस्मात्पराश्चः पशवो वि तिष्ठन्ते प्रत्यं च आ वर्तन्ते तिस्रस्तिस्त्रः सीताः॥२८॥

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति ब्रह्मणान्नमव रुद्धेऽर्कऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभर्याषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य वपत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्त्यनुसीतं वपति प्रजातैश्च द्वादशसु सीतासु वपति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नम्पचति यदग्निचित्॥२९॥

अनवरुद्धस्याश्जीयादवरुद्धेन व्युद्धेत ये वनस्पतीनाम्फलग्रहयस्तानिध्मेऽपि प्रोक्षेदनवरुद्धस्यावरुद्धौ दिग्भ्यो लोष्ठान्धसमस्यति दिशामेव वीर्यमवरुध्य दिशां वीर्येऽग्निं चिन्तेत यं द्विष्याद्यत्र स स्यात्तस्यै दिशो लोष्ठमा हरेदिषमूर्जमहमित आ दद इतीषमेवोर्जं तस्यै दिशोऽव रुद्धे क्षोधुको भवति यस्तस्यां दिशि भवत्युत्तरवेदिमुप वपत्युत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयतेऽर्धो पशवो वा उत्तरवेदिः पशून्वाव रुद्धेऽर्धो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै॥३०॥

च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं यत्कृष्टञ्चाकृष्टं च दिग्सीता अग्निचिदव पञ्चविंशतिश्च॥[५]

अग्ने तव श्रवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा अग्नेवैश्वानरस्य सूक्तं सूक्तेनैव वैश्वानरमव रुद्धे षड्भिर्नि वपति षड्वा ऋतवः सं वत्सरः संवत्सरोऽग्निवैश्वानरः साक्षादेव वैश्वानरमव रुद्धे समुद्रं वै नामैतच्छन्दः समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता निवपति प्रजानां प्रजननायेन्द्रः॥३१॥

वृत्राय वज्रम्प्राहरन्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ताः शर्करा अभवन्तच्छर्कराणां शर्करत्वं वज्रो वै शर्कराः पशुरग्निश्छर्कराभिरग्निं परिमिनोति वज्रेणैवास्मै पशून्परि गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्मात्स्थेयानस्थेयसो नोप हरते त्रिसप्तभिः॥३२॥

पशुकामस्य परिं मिनुयात्सप्त वै शीरष्ण्याः प्राणाः प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै पशूनव रुद्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या अपरिमिताभिः परिं मिनुयादपरिमितस्यावरुद्धौ यं कामयैतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य

शर्कराः सिक्ता व्यूहेदपरिगृहीत एवास्य विपूचीनः५ रेतः परा सिञ्चत्यपशुरेव भवति॥३३॥

यं कामयेत पशुमान्ध्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः सिक्ता व्यूहेत्परिगृहीत एवास्मै समीचीनः५ रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेत एव तदधाति गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यः शं युम्बार्हस्पत्यम्मेधो नोपानमथ्सोऽग्निम्प्राविशत्॥३४॥

सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वम्प्राविशत्सोऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वम्प्राविशत्तमेवाव रुन्दे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्यं इत्याहुः प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते पुष्करपर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णः५ सयोनिमेवाग्निं चिनुतेऽपां पृष्ठमसीत्युप दधात्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णः५ रूपेणैवैनदुप दधाति॥३५॥

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्वसयानिं वि५शतिश्च॥ [६]

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म जज्ञानमित्याहु तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्यं इति यत्पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीः५ शुचार्पयेन्नोपधयो न वनस्पतयः॥३६॥

प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षः५ शुचार्पयेन्न वयांसि प्र जायेरन् यद्वि चिन्वीत दिवः५ शुचार्पयेन्न पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं चिनुते प्रजात्यै हिरण्मयं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदध्यात्पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दध्यादक्षिणतः॥३७॥

प्राश्चमुप दधाति दाधारं यजमानलोकत्र पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया आतृण्णमनूप दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि मृशति होत्रास्वेवैनं प्रतिं षापयति सुचावुप दधात्याज्यस्य पूर्णां कार्ष्ण्यमयीं५ दध्नः पूर्णामौदुम्बरीमियं वै कार्ष्ण्यमय्यसावौदुम्बरीमे एवोप धते॥३८॥

तूष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषासुमरहति दक्षिणां कार्ष्ण्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीन्तस्मादस्या असावुत्तराज्यस्य पूर्णां कार्ष्ण्यमयीं वज्रो वा आज्यं वज्रः कार्ष्ण्यो वज्रेणैव यज्ञस्य

दक्षिणतो रक्षाऽस्यपं हन्ति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीम्पशवो वै दध्यूर्गुदुम्बरः पशुष्वेवोर्जं दधाति पूर्णे उपं दधाति पूर्णे एवैनम्॥३९॥

अमुष्मिँल्लौक उपं तिष्ठेते विराज्यग्निश्चेतव्यं इत्याहुः स्रुग्वै विराड्यथ्स्रुचावुपदधाति विराज्येवाग्निं चिनुते यज्ञमुखेयं यज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति यज्ञमुखं रुक्मो यद्रुक्मं व्याघारयति यज्ञमुखादेव रक्षाऽस्यपं हन्ति पञ्चभिर्व्याघारयति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षाऽस्यपं हन्त्यक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्रहरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥४०॥

वनस्पतयो दक्षिणतो धत्त एनन्तस्मादक्षण्या पञ्च च॥ [७]

स्वयमातृणामुपं दधातीयं वै स्वयमातृणामेवोपं धत्तेऽश्वमुपं घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते प्रथमेष्टंकोपधीयमाना पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्रावग्निश्चेतव्यं इत्याहुरेष वै॥४१॥

अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टंकां यजुष्कृताम्प्र यच्छेत्ताम्राह्मणश्चोपं दध्यातामग्रावेव तदग्निं चिनुत ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोऽर्विद्वानिष्टंकामुपदधाति त्रीन् वरान्दद्यान्नयो वै प्राणाः प्राणानां स्पृत्यै द्वावेव देयो द्वौ हि प्राणावेकं एव देय एको हि प्राणः पशुः॥४२॥

वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव आर्यवसे रमन्ते दूर्वेष्टंकामुपं दधाति पशूनां धृत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै काण्डात्काण्डात्परोहन्तीत्याहुः काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतितिष्ठत्येवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै देवलक्ष्मं वै त्र्यालिखिता तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधृताधरलक्ष्माणमसुरा यम्॥४३॥

कामयेत वसीयान्थस्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योपं दध्याद्वसीयानेव भवति यं कामयेत पापीयान्थस्यादित्यधरलक्ष्माणं तस्योपं दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परां भावयति पापीयान्भवति त्र्यालिखिता भवतीमे वै लोकास्त्र्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो भ्रातृव्यमन्तरेत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु प्रासर्पत्॥४४॥

यत्कूर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कूर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति

मेधो वा एष पशूनां यत्कूर्मो यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधम्पश्यन्तः पशव उप तिष्ठन्ते
श्मशानं वा एतत्क्रियते यन्मृतानां पशूनां शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कूर्ममुपदधाति
तेनाश्मशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत्॥४५॥

कूर्मो मधु वाता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति स्वदयत्येवैनङ्गाम्यं वा
एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्धौ मही द्यौः पृथिवी च
न इत्याहाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ
पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप दधाति तस्मात्॥४६॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुप तिष्ठन्ते यो वा अपनाभिमाग्निं चिनुते यजमानस्य
नाभिमानु प्र विंशति स एनमीश्वरो हिंसितोरूलूखलमुप दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः
सनाभिमेवाग्निं चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरम्भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे मध्यत उप
दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत इयं द्ववति प्रजापतिना
यज्ञमुखेन सम्मितमव हन्त्यन्नमेवाकर्वेष्णव्यर्चोप दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो
यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति॥४७॥

एष वै पशुर्यमंसर्पदेष यत्तस्मात्तस्मात्सप्तविंशतिश्च॥ [८]

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य एव लोकेभ्यो
ज्योतिरव रुद्धे मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो
ज्योतिरुपास्महे सिकताभिः पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्धे
यं कामयेत क्षोधुकः स्यादित्यूनां तस्योप॥४८॥

दध्यात्क्षोधुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्नमद्यादिति पूर्णां तस्योपं
दध्यादनुपदस्यदेवान्नमिति सहस्रं वै प्रति पुरुषः पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो
मध्ये पुरुषशीर्षमुप दधाति सवीर्यत्वायोखायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनङ्गमयति व्यृद्धं वा
एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणाः॥४९॥

अमृतं हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति प्रतिष्ठामेवैनङ्गमयित्वा प्राणैः समर्धयति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति मध्व्योऽसानीति श्रुतातङ्क्येन मेध्यत्वाय ग्राम्यं वा एतदन्नं
यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्यावरुद्धौ पशुशीर्षाण्युप दधाति पशवो
वै पशुशीर्षाणि पशूनेवाव रुद्धे यं कामयेतापशुः स्यादिति॥५०॥

विषूचीनानि तस्योपं दध्याद्विषूच एवास्मात्पशून् दधात्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति समीचीनानि तस्योपं दध्यात्समीच एवास्मै पशून् दधाति पशुमानेव भवति पुरस्तात्प्रतीचीनमश्वस्योपं दधाति पश्चात्प्राचीनमृषभस्यापशवो वा अन्ये गौंश्चेभ्यः पशवो गौंश्चानेवास्मै समीचो दधात्येतावन्तो वै पशवः॥५१॥

द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति यत्पशुशीर्षाण्युप दधात्यमुमांरण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान्पशूञ्छुचमनूथ्सृजति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाः सः शुचा ह्युताः सर्पशीर्षमुप दधाति यैव सर्पे त्विषिस्तामेव रूद्धे॥५२॥

यत्समीचीनमपशुशीर्षैरुप दध्याद्ग्राम्यान्पशून् शुकाः स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वेदेदव तां त्विषि रूद्धे या सर्पे न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खलूपधेयमेव यदुप दधाति तेन तां त्विषिमव रूद्धे या सर्पे यद्यजुर्वेदति तेन शान्तम्॥५३॥

ऊनान्तस्योपं प्राणाः स्यादिति वै पशवो रूद्धे चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अपस्या उपं दधाति योनावेव रेतो दधाति पश्वोपं दधाति पाङ्गाः पशवः पशूनेवास्मै प्र जनयति पश्वं दक्षिणतो वज्रो वा अपस्या वज्रैरेव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यपं हन्ति पश्वं पश्चात्॥५४॥

प्राचीरुपं दधाति पश्चाद्वै प्राचीन रेतो धीयते पश्चादेवास्मै प्राचीन रेतो दधाति पश्वं पुरस्तात्प्रतीचीरुपं दधाति पश्वं पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीन रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते पश्चोत्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्यूहत इयं वा अग्नेरतिदाहार्दभिभ्यसैताः॥५५॥

अपस्या अपश्यता उपाधत्त ततो वा इमां नात्यदहृद्यदपस्या उप दधात्यस्या अनतिदाहायोवाचं हेयमददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्येता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेददिति प्राणभृत उपं दधाति रेतस्येव प्राणान्दधाति तस्माद्वदन्प्राणन्यश्यञ्छृण्वन्यशुजायतेऽयम्पुरः॥५६॥

भुव इति पुरस्तादुपं दधाति प्राणमेवेताभिर्दाधाराय दक्षिणा विश्वकर्मिति दक्षिणतो मन एवेताभिर्दाधारायम्पश्चाद्विश्वव्याचा इति पश्चाच्चक्षुरेवेताभिर्दाधारेदमुत्तराथ्सुवरित्युत्तरतः

श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्युपरिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधार दशदशोपं दधाति
सवीर्यत्वायाक्षण्या॥५७॥

उपं दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ
आर्ध्रोद्या दक्षिणा ताभिर्भरद्वाजो याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या
ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य एवमेतासामुद्धिं वेदध्रोत्येव य आसामेवम्बन्धुतां वेद बन्धुमान्भवति
य आसामेवं क्लृप्तिं वेद कल्पते॥५८॥

अस्मै य आसामेवमायतनं वेदायतनवान्भवति य आसामेवमप्रतिष्ठां वेद प्रत्येव
तिष्ठति प्राणभृतं उपधाय संयत उपं दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्धिः सं यच्छति
तत्संयता संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो विषूचीरुपं
दधाति तस्माद्विष्वश्चौ प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसं यतम्॥५९॥

असुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निर्यत्सं यत उपदधाति समेवेनं यच्छति
सुवर्ग्यमेवाकस्यविर्ययः कृतमयानामित्याह वयोभिरेवायानवं रुद्धेऽयैर्वयांसि सर्वतो
वायुमर्तीर्भवन्ति तस्मादयं सर्वतः पवते॥६०॥

पश्चादेताः पुरोऽक्षण्या कल्पतेऽसं यत पञ्चत्रिंशच्च॥ [१०]

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्ता सह। बृहत्युष्णिहा ककुत्सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। द्विपदा
या चतुष्पदा त्रिपदा या च षट्पदा। सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा।
महानाग्नी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः। मेघ्या विद्युतो वाचः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा।
रजता हरिणीः सीसा युजो युज्यन्ते कर्मभिः। अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिः शिम्यन्तु
त्वा। नारीः॥६१॥

ते पत्नयो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया। देवानाम्पत्नीर्दिशः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा।
कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय। इहेहैषां कृणुत भोजनानि ये बरहिषो
नमोवृक्तिं न जग्मुः॥६२॥

नारींश्चिंशच्च॥ [११]

कस्त्वा छति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिम्यति। क उ ते शमिता
क्विः। ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु। संवत्सरस्य धारसा शिमीभिः

शिम्यन्तु त्वा। दैव्यां अध्वर्यवस्त्वा छान्तु वि च शासतु। गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः
कृण्वन्तु शिम्यन्तः। अर्धमासाः परूँषि ते मासाँश्छान्तु शिम्यन्तः। अहोरात्राणि मरुतो
विलिष्टं॥६३॥

सूदयन्तु ते। पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रम्भिषज्यतु। द्यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं
कृणोतु साधुया। शं ते परैभ्यो गात्रैभ्यः शमस्त्ववरैभ्यः। शमस्थभ्यो मञ्जभ्यः शमुं ते
तनुर्वै भुवत्॥६४॥

विलिष्टत्रिंशच्च॥ [१२]

उत्सन्नयज्ञ इन्द्राग्नी देवा वा अंक्षण्यास्तोमीयां अग्नेर्भागोऽस्यग्ने जातात्रिमिरिति
नाकसद्विश्रुन्दाँसि सर्वाभ्यो वृष्टिसनीर्देवासुराः कनीयाँसः प्रजापतेरक्षि द्वादश॥ [१३] उत्सन्नयज्ञो
देवा वै यस्य मुख्यवतीर्नाकसद्विरेवैताभिरेष्टाचत्वारिंशत्॥४४॥ उत्सन्नयज्ञः सर्वत्वाय॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहेतस्य क्रियते किं वा न यद्वै यज्ञस्य
क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाँश्चिनीरुपं दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ
ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति पञ्चोपं दधाति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै भेषजं
करोत्यृतव्या उपं दधात्यृतुनां कृत्यै॥१॥

पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान्कल्पयति समानप्रभृतयो भवन्ति
समानोदर्कास्तस्माँश्समाना ऋतव एकेन पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत उपं
दधात्यृतुष्वेव प्राणान्दधाति तस्माँश्समानाः सन्तं ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र जनयत्येवैनानेष
वै वायुर्यत्प्राणो यदृतव्या उपधायं प्राणभृतः॥२॥

उपदधाति तस्माँश्सर्वानृतूननुं वायुरा वरीवर्त्ति वृष्टिसनीरुपं दधाति वृष्टिमेवाव रुन्दे
यदेकधोपदध्यादेकमृतुं वर्षेदनुपरिहारं सादयति तस्माँश्सर्वानृतूनं वर्षति यत्प्राणभृतं
उपधायं वृष्टिसनीरुपदधाति तस्माँद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते पशवो वै वयस्यां नानामनसः

खलु वै पशवो नानाव्रतास्तेऽप एवाभि समनसः॥३॥

यं कामयैतापशुः स्यादिति वयस्यास्तस्योपधायापस्यां उपं दध्यादसंज्ञानमेवासमै पशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यं कामयैत पशुमान्स्थ्यादित्यपस्यास्तस्योपधाय वयस्यां उपं दध्यात्संज्ञानमेवासमै पशुभिः करोति पशुमानेव भवति चतस्रः पुरस्तादुपं दधाति तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे कृष्णे॥४॥

मूर्धन्वतीर्भवन्ति तस्मात्पुरस्तान्मूर्धा पञ्च दक्षिणायाः श्रोण्यामुपं दधाति पञ्चोत्तरस्यां तस्मात्पश्चाद्वर्षीयान् पुरस्तात्प्रवणः पशुर्बस्तो वय इति दक्षिणेऽस्मि उपं दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरेऽस्मावेव प्रति दधाति व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उपं दधाति सिंहो वय इत्युत्तरे पक्षयोरेव वीर्यं दधाति पुरुषो वय इति मध्ये तस्मात्पुरुषः पशूनामधिपतिः॥५॥

कृष्या उपधाय प्राणभृतः समनसः कृष्णे पुरुषो वय इति पञ्च च॥ [१]

इन्द्राग्नी अव्यंथमानामिति स्वयमातृणामुपं दधातीन्द्राग्निभ्यां वा इमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्याहेन्द्राग्नी वै देवानामोजोभृतावोजसैवैनामन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै स्वयमातृणामुपं दधात्यन्तरिक्षं वै स्वयमातृणान्तरिक्षमेवोपं धत्तेऽश्ममुपं॥६॥

प्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृणा भवति प्राणानामुष्मृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां दिशः समंघ्नीयन्त त एता दिश्या अपश्यन्ता उपादधत् ताभिर्वै ते दिशोऽदृष्टान्यद्विश्या उपदधाति दिशां विधृत्यै दशं प्राणभृतः पुरस्तादुपं॥७॥

दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्प्राणानां वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोपं दधाति दशाक्षरा विराड्विराट्द्वन्दसां ज्योतिर्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्ताज्योतिरुपास्महे छन्दांसि पशुष्वजिमयुस्तान्बृहत्युदजयत्तस्माद्बार्हताः॥८॥

पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दक्षिणत उपं दधाति तस्माद्दक्षिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो

बृहत्पैवास्मै पशूनव रुद्धे बृहती छन्दसाऽऽ स्वाराज्यं परीयाय यस्यैताः॥९॥

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुपं दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शौर्यण्याः प्राणा द्वाववाँश्चौ प्राणानां सवीर्यत्वाय मूर्धासि राडिति पुरस्तादुपं दधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राणानेवास्मै समीचौ दधाति॥१०॥

अश्वमुपं पुरस्तादुपं बारहता एताश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [२]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एता अक्षण्यास्तोमीया अपश्यन्ता अन्यथानूच्यान्यथोपादधत् तदसुरा नान्ववायन्ततो देवा अभवन्परासुरा यदक्षण्यास्तोमीया अन्यथानूच्यान्यथोपादधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्याशुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वै त्रिवृत्॥११॥

यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति व्योम सप्तदश इति दक्षिणतोऽन्नं वै व्योमान्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते धरुण एकविंश इति पश्चात्प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तात्॥१२॥

उपं दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञमुखे वि यातयत्यभिर्वर्तः सविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वा अभिवर्तोऽन्नं सविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते वर्चो द्वाविंश इति पश्चाद्यद्विंशतिर्द्वे तेन विराजौ यद्वे प्रतिष्ठा तेन विराजौरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति तिष्ठति तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात्सव्यः॥१३॥

हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुपं दधाति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखम् यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यत ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति सम्भरणस्योविंश इति॥१४॥

उत्तरतस्तस्मात्सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः ऋतुरेकत्रिंश इति पुरस्तादुपं दधाति वाग्वै ऋतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः सुवर्गो

वै लोको नार्कः सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥१५॥

वै त्रिवृदिति पुरस्तात्स्वयम्भोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च॥ [३]

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्यज्ञमुखं दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति नृचक्षसांभागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवांसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्मान्ज्ञातोऽन्नमन्ति जनित्रं स्पृतं संसदशः स्तोम इत्याहान्नं वै जनित्रम्॥१६॥

अन्नं संसदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्वक्षिणेनान्नमद्यते मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणापानावेवासिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरतो ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः पञ्चदशः॥१७॥

ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति वसूनांभागोऽसीति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वै वसवो यज्ञमुखं रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयत्यादित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्वक्षिणेनान्नमद्यतेऽदित्यै भागः॥१८॥

असीति पश्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरोऽधी ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति प्रसूत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची सनिः प्रसूता धर्त्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वै धर्त्रः॥१९॥

यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति यावानांभागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्धमासा अयावास्तस्माद्वक्षिणावृतो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्वक्षिणेनान्नमद्यत ऋभूणांभागोऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय तस्मादिमौ लोकौ समावद्वीर्यौ॥२०॥

यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव भवत्यास्य मुख्यो जायते यस्यान्नवतीर्दक्षिणतोऽत्यन्तमास्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात्प्रत्येव तिष्ठति

यस्यौजस्वतीरुत्तरत औजस्व्यैव भवत्यास्यौजस्वी जायतेऽर्को वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव
स्तोत्रमेतच्छस्त्रं यदेषा विधा॥२१॥

विधीयतेऽर्क एव तद्वर्कमनु विधीयतेऽत्यन्नामास्यान्नादो जायते यस्यैषा विधा
विधीयते य उ चैनामेवं वेद सृष्टीरुपं दधाति यथासृष्टमेवाव रुद्धे न वा इदं दिवा न
नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन्ता उपादधत ततो वा इदं व्यौच्छद्यस्येता
उपधीयन्ते व्यैवास्मा उच्छृत्यथो तम एवाप हते॥२२॥

वै जनित्रं पञ्चदशोऽदित्यै भागो वै धृत्रः समावद्ध्यौ विधा ततो वा इदं चतुर्दश च॥[४]

अग्ने जातान्प्र णुंदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपं दधाति जातानेव भ्रातृव्यान्प्र णुंदते
सहसा जातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति दक्षिणतो
ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः
षोडशः स्तोम इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मात्॥२३॥

उत्तरतोभिप्रयायी जयति वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशो वज्रः षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति
जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च भ्रातृव्यान्प्रणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवतीम्मध्य
उपं दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मा मुष्मिन्नैके भवति य
एवं वेदेता वा असपत्ना नामेष्टका यस्येता उपधीयन्ते॥२४॥

नास्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराज उत्तमायां चित्यामुपं दधाति
विराजमेवोत्तमाम्पशुषुं दधाति तस्मात्पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोपं दधाति
सवीर्यत्वायाक्ष्णयोपं दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यानि वै
छन्दांसि सुवर्ग्याण्यासन्तेर्देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेनरपयः॥२५॥

अश्राम्यन्ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसापश्यन्तेभ्य एता इष्टका निरमिमितेवश्छन्दो
वरिवश्छन्द इति ता उपादधत ताभिर्वै ते सुवर्गं लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति
यान्येव छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञेन वै प्रजापतिः
प्रजा असृजत् ताः स्तोमभागेरेवासृजत् यत्॥२६॥

स्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः
समभरद्यस्तोमभागा यस्तोमभागा उपदधाति सतैजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा एतां

यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यत्स्तोमभागा यत्स्तोमभागा उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोप दधाति सर्वार्यत्वाय तिस्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै॥२७॥

उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्त ऋषयोऽसृजत यत्रिचत्वारिंशच्च॥ [५]

रश्मिरित्येवादित्यमसृजत प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति दिवः संधिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टम्भ इति वृष्टिम्भवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशितिति वसून्मकेत इति रुद्रान्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः पृतनाषाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदंसि युक्तग्रावा॥२८॥

इन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यौहदभिजित्यै ताः प्रजा अपंप्राणा असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्यन्तेत्यपानः सूः सर्प इति चक्षुर्वयोधा इति श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात्ताः प्रजा मिथुनी॥२९॥

भवंतीर्न प्राजायन्त ताः सरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव प्राजनयन्ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन्ता वसुकौऽसि वेपथ्रिरसि वस्यष्टिरसीत्येषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह वसुकौऽसि वेपथ्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु प्रति स्थापयति सात्मान्तरिक्षं रोहति सप्राणोऽमुष्मिल्लोके प्रति तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवं वेद॥३०॥

युक्तग्रावा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षंद्वादश च॥ [६]

नाकसद्विर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तन्नाकसदा नाकसत्त्वं यन्नाकसद उपदधाति नाकसद्विरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकम्भवति यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसद उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानां वा एतत्तेजः सम्भृतं यन्नाकसदो यन्नाकसदः॥३१॥

उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽव रुद्धे पञ्चचोडा उपं दधात्यप्सरस एवैनमेता भूता अमुष्मिल्लोक उपं शेरेऽथो तनूपानीरिवैता यजमानस्य यं द्विष्यात्तमुपदधद्वायेदेताभ्य एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्युत्तरा नाकसद् उपं दधाति यथा जायामानीय गृहेषु निषादयति तादृगेव तत्॥३२॥

पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्पश्चात्प्राची पत्यन्वास्ते स्वयमातृणां च विकर्णी चोत्तमे उपं दधाति प्राणो वै स्वयमातृणायुर्विकर्णी प्राणं चैवायुश्च प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात्प्राणश्चायुश्च प्राणानामुत्तमौ नान्यामुत्तरमिष्टकामुपं दध्याद्यदन्यामुत्तरमिष्टकामुपदध्यात्पशूनाम्॥३३॥

च यजमानस्य च प्राणं चायुश्चापि दध्यात्तस्मान्नान्योत्तरेष्टकोपधेयां स्वयमातृणामुपं दधात्यसौ वै स्वयमातृणामूमेवोपं धत्तेऽश्वमुपं घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपदधाति देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत उत्तरत उपं दधाति तस्मादुत्तरतउपचारोऽग्निर्वायुमती भवति समिद्धौ॥३४॥

सम्भृतं यत्राकसदो यत्राकसदस्तत्पशूनामेपां वै द्वाविंशतिश्च॥[७]

छन्दांस्युपं दधाति पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाव रुद्धे छन्दांसि वै देवानां वामम्पशवो वाममेव पशूनव रुद्ध एतां ह वै यज्ञसेनश्चेत्रियायणश्चिति विदां चकार तथा वै स पशूनवारुद्ध यदेतामुपदधाति पशूनेवाव रुद्धे गायत्रीः पुरस्तादुपं दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव॥३५॥

मुखतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति त्रिष्टुभ उपं दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो धत्ते जगतीरुपं दधाति जागता वै पशवः पशूनेवाव रुद्धेऽनुष्टुभ उपं दधाति प्राणा वा अनुष्टुप्प्राणानामुत्सृष्ट्यै बृहतीरुष्णिहः पङ्क्तिरक्षरपङ्क्तिरिति विपुरुषाणि छन्दांस्युपं दधाति विपुरुषा वै पशवः पशवः॥३६॥

छन्दांसि विपुरुषानेव पशूनव रुद्धे विपुरुषमस्य गृहे दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदतिच्छन्दसमुपं दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वभिरेवैनं छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्ष्मैवेनं समानानां करोति द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै॥३७॥

तेज एव पशवः पशवो यजमान एकश्च॥[८]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत्सयुजो नोपदध्याद्देवता अस्याग्निं वृञ्जीरन् यत्सयुजं

उप॒दधा॑त्यात्मनै॒वैन॑ꣳ स॒युजं॑ चिनुते॒ नाग्नि॑ना व्य॒ध्यते॑ऽथो यथा॒ पुरु॑षः॒ स्त्राव॑भिः सन्ततं
ए॒वमे॒वैताभि॑र॒ग्निः सन्त॑तोऽग्नि॒ना वै दे॒वाः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्ता अ॒मूः कृ॑त्तिका अभवन्
यस्ये॒ता उप॑धी॒यन्ते॑ सु॒वर्गमे॒व॥३८॥

लो॒कमे॑ति गच्छ॑ति प्रका॒शं चि॒त्रमे॒व भ॑वति मण्ड॒लेष्ट॒का उप॑ दधाती॒मे वै लो॒का
मण्ड॒लेष्ट॒का इ॒मे खलु॑ वै लो॒का दे॒वपुरा॑ दे॒वपुरा॑ ए॒व प्र विंश॑ति नार्ति॒माच्छ॑त्यग्निं
चि॒क्वानो॑ वि॒श्वज्यो॑तिष॒ उप॑ दधाती॒माने॒वैताभि॑र्लो॒कां ज्योति॑ष्मतः कुरु॒तेऽथो॑ प्रा॒णाने॒वैता
यज॑मानस्य दाध्र॒त्येता॑ वै दे॒वताः॑ सु॒वर्ग्या॑स्ता ए॒वान्वा॒रभ्य॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॥३९॥

सु॒वर्गमे॒व ता ए॒व च॒त्वारि॑ च॥ [९]

वृष्टि॑सनीरुपं दधाति॒ वृष्टि॑मे॒वाव॑ रु॒द्धे यदे॑क॒धोप॑द॒ध्यादे॑क॒मृतुं व॑र्षेदनु॒परि॒हारꣳ सा॒दय॑ति
तस्मा॒त्सर्वा॑नृतून् व॑र्षति पुरो॒वात॑स॒निर्सी॒त्याहे॑त॒द्वे वृष्ट्यै॑ रू॒पꣳ रू॒पेणै॒व वृष्टि॑मव॑ रु॒द्धे
सं॒यानी॑भिर्वै दे॒वा इ॒माल्लौ॑का॒न्धस॑म॒युस्त॑त्सं॒यानी॑नाꣳ सं॒यानि॑त्वं यत्सं॒यानी॑रुप॒दधा॑ति यथा॒प्सु
ना॒वा सं॒यात्ये॒वम्॥४०॥

ए॒वैताभि॑र्यज॑मान इ॒माल्लौ॑का॒न्धसं॑ या॒ति प्लु॒वो वा ए॒षोऽग्ने॑र्यत्सं॒यानी॑र्यत्सं॒यानी॑रुप॒दधा॑ति
प्लु॒वमे॒वैत॑म॒ग्नय॑ उप॑ दधात्युत यस्ये॒तासूप॑हि॒तास्वापो॑ऽग्निꣳ ह॒रन्त्य॑ह॒त ए॒वास्या॑ग्नि॒रादि॒त्येष्ट॒का
उप॑ दधात्यादि॒त्या वा ए॒तम्भू॒त्यै प्रति॑ नुदन्ते॒ योऽल॑म्भू॒त्यै स॒न्भूतिं॑ न प्रा॒प्नोत्या॑दि॒त्याः॥४१॥

ए॒वैन॑म्भूतिं गम॑यन्त्य॒सौ वा ए॒तस्या॑दि॒त्यो रुच॑मा द॒त्ते योऽग्निं॑ चि॒त्वा न रो॑चते
यदा॑दि॒त्येष्ट॒का उप॑दधा॒त्युसा॒वेवास्मि॑न्नादि॒त्यो रुचं॑ दधाति॒ यथा॒सौ दे॒वाना॑ꣳ रो॑चत ए॒वमे॒वैष
म॑नु॒ष्याणा॑ꣳ रो॑चते घृ॒तेष्ट॒का उप॑ दधात्ये॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॑ यद्धृ॒तमि॒येणै॒वेन॑ धाम्ना
सम॑र्धयति॥४२॥

अथो तेज॑सानु॒परि॒हारꣳ सा॒दय॑त्य॒प॑रि॒वर्गमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति प्र॒जाप॑ति॒र॒ग्निम॑चिनुत
स यश॑सा व्य॒र्ध्यत॑ स ए॒ता यशो॑दा अ॒पश्य॑त्ता उपा॒धत्ता॑ ताभिर्वै स यशं आ॒त्मन्न॑धत्
यद्यशो॑दा उप॒दधा॑ति यशं ए॒व ताभि॑र्यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते पञ्चोपं दधाति पाङ्कः पुरु॑षो
यावा॑ने॒व पुरु॑षस्तस्मिन् यशो॑ दधाति॥४३॥

ए॒वं प्रा॒प्नोत्या॑दि॒त्या अ॒र्धय॑त्ये॒कान्न॑पञ्चा॒शच्च॑॥ [१०]

दे॒वा॒सुराः सं॑य॒त्ता आ॒स॒न्कनी॑याꣳसो दे॒वा आ॒स॒न्भूया॑ꣳसोऽसुरा॑स्ते

देवा एता इष्टका अपश्यन्ता उपादधत भूयस्कृदसीत्येव भूयांसो-
ऽभवन्वन्स्पतिभिरोषधीभिर्विरिस्कृदसीतीमामजयन्प्राच्यसीति प्राचीं दिशमजयन्नुर्ध्वासीत्यमूमजय-
सीदेत्यन्तरिक्षमजयन्ततो देवा अभवन्॥४४॥

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लौकाञ्जयति भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्यप्सुषदसि श्येनसदसीत्याहेतद्वा अग्ने रूपं रूपेणैवाग्निमव रुद्धे पृथिव्यास्त्वा
द्रविणे सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत आयुष्या उपं दधात्यायुरेव॥४५॥

अस्मिन्धात्यग्ने यत्ते परं हवामेत्याहेतद्वा अग्नेः प्रियं धामं प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति
तावेहि स रभावहा इत्याह व्यैवैनेन परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्यैध्यग्र इत्याहेष वा अग्निः
पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहर्तव्या उपं दधात्येतद्वा ऋतूनामप्रियं धामं यदृतव्या
ऋतूनामेव प्रियं धामाव रुद्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो वै सुमेकः संवत्सरस्यैव प्रियं
धामोपाप्नोति॥४६॥

अभ्वन्नायुरेवर्तव्या उप षड्विंशतिश्च॥ [११]

प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तत्परापतत्तदश्वोऽभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वन्तद्देवा अश्वमेधेनैव
प्रत्यं दधुरेष वै प्रजापतिः सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्व एव भवति सर्वस्य वा
एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य भेषजं सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अन्तरन्नापि वा एतेन
ब्रह्महृत्यामन्तरन्सर्वम्पाप्मानम्॥४७॥

तरति तरति ब्रह्महृत्या योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं वेदोत्तरं वै
तत्प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तस्मादश्वस्योत्तरतोऽवं द्यन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनाम्वैतसः कटो
भवत्यप्सुयोनिरा अश्वोऽप्सुजो वैतसः स्व एवैनं योनौ प्रतिं स्थापयति चतुष्टोमः
स्तोमो भवति सरङ्गु वा अश्वस्य सक्थ्यावृहत्तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव प्रत्यं दधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो
भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय॥४८॥

सर्वं पाप्मानंमवृहद्वादश च॥ [१२]

देवासुराः तेनर्तव्या रुद्रोऽश्मनृषदे वडुदेनं प्राचीमिति वसोर्धारांमग्निर्देवेभ्यः सुवर्गाय यत्राकृताय
छन्दश्चितं पवस्व द्वादश॥ [१३] देवासुरा अजायां वै ग्रमुष्टिः प्रथमो देवयतामेतद्वै
छन्दसामृधोत्यष्टौ पञ्चाशचत्॥५८॥ देवासुराः सर्वं जयति॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवा॒सुराः संय॑त्ता आस॒न्ते न व्य॑जयन्त॒ स ए॒ता इन्द्र॑स्त॒नूर॑पश्य॒न्ता उपा॑धत्त॒ ताभि॑र्वै
स त॒नुव॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मात्म॒न्नधत्त॑ ततो॑ दे॒वा अ॒भ॒व॒न्परा॑सुरा॒ यदि॑न्द्रत॒नूरु॑प॒दधा॑ति त॒नुव॑मे॒व
ताभि॑रिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्तेऽथो॒ सेन्द्र॑मे॒वाग्नि॑ स॒तनुं॑ चिनुते॒ भव॑त्या॒त्मना॒
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यः॥१॥

भ॒व॒ति य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑त्तम॒वरु॑धं नाश॑क्नुवन्त॒ ए॒ता य॑ज्ञत॒नूर॑पश्य॒न्ता उपा॑धत्त॒
ताभि॑र्वै ते य॒ज्ञमवा॑रुन्धत्त॒ यद्य॑ज्ञत॒नूरु॑प॒दधा॑ति य॒ज्ञमे॒व ताभि॑र्यज॑मानोऽव॒ रु॒द्धे
त्रय॑स्त्रि॑श॒तमु॑प॒ दधा॑ति॒ त्रय॑स्त्रि॑श॒द्वे दे॒वता॑ दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रु॒द्धेऽथो॒ सात्मा॑नमे॒वाग्नि॑
स॒तनुं॑ चिनुते॒ सात्मा॑मु॒ष्मि॒ल्लौके॑॥२॥

भ॒व॒ति य ए॒वं वेद॑ ज्योति॑ष्मतीरु॒प॑ दधाति॒ ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधात्ये॒ताभि॑र्वा अ॒ग्निश्चितो॑
ज्व॑लति॒ ताभि॑रे॒वैन॑ स॒मिन्द्र॑ उ॒भयो॑रस्मै लो॒कयो॑ज्योति॑र्भवति नक्ष॑त्रेष्ट॒का उप॑ दधात्ये॒तानि॑
वै दि॒वो ज्योती॑षि॒ तान्ये॒वाव॑ रु॒द्धे सु॒कृता॑ वा ए॒तानि॑ ज्योती॑षि॒ यन्नक्ष॑त्राणि॒
तान्ये॒वाप्रो॑त्यथो॒ अनू॑का॒शमे॒वैतानि॑॥३॥

ज्योती॑षि कुरुते सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्यानु॒ख्यात्यै॑ यत्स॑ऽस्पृ॒ष्टा उप॑दध्याद्वृ॒ष्ट्यै लो॒कमपि॑
दध्या॑दव॒र॒षुकः प॒र्जन्यः॑ स्याद॒स॑ऽस्पृ॒ष्टा उप॑ दधाति॒ वृष्ट्या॑ ए॒व लो॒कं करो॑ति व॒र॒षुकः
प॒र्जन्यो॑ भवति पुर॒स्ताद॑न्याः प्र॒तीची॑रु॒प॑ दधाति प॒श्चाद॑न्याः प्रा॒ची॒स्तस्मा॑त्प्रा॒चीना॑नि च
प्रती॒चीना॑नि च॒ नक्ष॑त्रा॒ण्या वर्त॑न्ते॥४॥

भ्रातृ॑व्यो लो॒क ए॒वैतान्ये॑कचत्वारि॒श॒क्ष॥ [१]

ऋ॒त॒व्या उप॑ दधात्य॒तूनां॑ क्लृ॒त्यै द्व॑द्वमु॒प॑ दधाति॒ तस्मा॑द्व॒द्वमृ॒तवो॑ऽधृ॒ते॒व वा ए॒षा
यन्म॑ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑क्षमि॒व वा ए॒षा द्व॑द्वम॒न्यासु॑ चि॒तीषू॑प॒ दधा॑ति च॒तस्रो॑ म॒ध्ये धृ॒त्या
अन्तः॑श्ले॒षणं॑ वा ए॒ताश्चि॑तीनां॒ यद॑त॒व्या यद॑त॒व्या उप॑दधाति॒ चि॒तीनां॑ वि॒धृत्या॑ अ॒वका॑मनू॒प॑
दधात्ये॒षा वा अ॒ग्नेर्योनिः॑ स॒योनि॑म्॥५॥

ए॒वाग्निं॑ चि॒नुत उ॒वाच॑ ह वि॒श्वामि॑त्रोऽद॒दि॒त्स ब्र॒ह्मणा॑न्नं॒ यस्यै॒ता उप॑धी॒यान्तै॑ य उ॒
चैना॑ ए॒वं वेद॑दिति॒ संव॑त्स॒रो वा ए॒तम्प्र॑ति॒ष्ठायै॑ नुद॒ते यो॑ऽग्निं चि॒त्वा न प्र॑तिति॒ष्ठति॑ पञ्च

पूर्वाश्रितयो भवन्त्यथ षष्ठीं चितिं चिनुते षड्वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्येता वै॥६॥

अधिपत्नीनामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव समानानां भवति यं द्विष्यात्तमुपदध्यायेदेताभ्यं एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमाच्छत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहून् तद्विरण्यमभवद्यद्विरण्यशल्कैः प्रोक्षति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो भेषजमेवासमै करोति॥७॥

अथो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं लोकमेति साहस्रवंता प्रोक्षति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या इमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वित्याह धेनूरेवैनः कुरुते ता एनं कामदुधा अमुत्रामुष्मिल्लौक उप तिष्ठन्ते॥८॥

सयोनमेता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः स यथा वत्सो जातः स्तनम्प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयम्प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं शमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युनं यजमानो यद्गाम्याणां पशूनाम्॥९॥

पयंसा जुहुयाद्गाम्यान्पशून्नुचापयेद्यदारण्यानांमारण्याञ्जर्तिलयवाग्वा वा जुहुयाद्गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलांश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाहुत्येव जुहोति न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः॥१०॥

अजायां घर्मम्प्रासिञ्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णं परांजिहीत सो ऽर्कोऽभवत्तदर्कस्यार्कत्वमर्कपर्णेन जुहोति सयोनित्वायोदङ्घ्रिष्ठञ्जुहोत्येषा वै रुद्रस्य दिख्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां जुहोत्यन्तत एव रुद्रं निरवदयते त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्स्मामवद्वीर्यान्करोतीत्यग्रे जुहोति॥११॥

अथेत्यथेयति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवः ऋतुभिरेवैनं शमयति यदनुपरिक्रामं

जुहुयादन्तरवचारिणं रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाहं दिशि रुद्रः कस्यां
वेत्यनुपरिक्राममेव होतव्यमपरिवर्गमेवैनं शमयति॥१२॥

एता वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति ताभिरेवैनं सुवर्गं
लोकं गमयति यं द्विष्यात्तस्य सञ्चरे पशूनां न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स
आर्तिमाच्छति॥१३॥

पशूनां यन्तोऽग्रे जुहोत्यपरिवर्गमेवैनं शमयति त्रिंशच्च॥ [३]

अश्मन्नूर्जमिति परि पिश्वति मार्जयत्येवैनमथो तर्पयत्येव स एनं तृप्तो-
ऽक्षुध्यन्नशौचन्नमुष्मिल्लोकं उप तिष्ठते तृप्यति प्रजयां पशुभिर्य एवं वेद तां न इषमूर्जं
धत्त मरुतः सःरराणा इत्याहान्नं वा ऊर्गन्नम्मरुतोऽन्नमेवाव रुद्धेऽश्मंस्ते क्षुदमुं ते
शुक॥१४॥

ऋच्छतु यं द्विष्म इत्याहु यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा च शुचा चार्पयति त्रिः
परिपिश्वन्नयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति त्रिः पुनः पर्यति
षट्थसम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयत्यपां वा एतत्पुष्पं यद्वैतसौ-
ऽपाम्॥१५॥

शरोऽवका वेतसशाख्या चावकाभिश्च वि कर्षत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य
शुचं शमयति यो वा अग्निं चितम्प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तं शुचा प्रदहो
मण्डूकैर्न वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नारण्येषु
तमेव शुचापयत्यष्टाभिर्वि कर्षति॥१६॥

अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति पावकवतीभिरन्नं वै
पावकोऽन्नैरेवास्य शुचं शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनम् कार्ष्णीं
उपानहावुपं मुञ्चते ब्रह्मणेव मृत्योरन्तर्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तर्न्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽन्यां
नान्तः॥१७॥

एव मृत्योर्धत्तेऽवाद्याद्यं रुद्धे नमस्ते हरंसे शोचिष इत्याहु नमस्कृत्य हि
वसीयांसमुपचरन्त्यन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याहु यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचापयति
पावको अस्मभ्यं शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुद्धे द्वाभ्यामधि क्रामति

प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्या५ शान्त्यै॥१८॥

शुग्वेतसोऽपामष्टाभिर्विकर्षति नान्तरेकान्नपञ्चाशच्च॥ [४]

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्याहुत्या यज्ञमुखमा रभतेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यद्वपङ्क्याद्यातयामास्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कार्याद्रक्षा५सि यज्ञ५ हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञ५ रक्षा५सि घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवाः॥१९॥

अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्प्रीणाति ये देवा देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति हुतादश्चैव देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते यजमानम्प्रीणन्ति दध्नेव हुतादः प्रीणाति मधुपाहुतादो ग्राम्यं वा एतदन्नं यदध्यारण्यम्मधु यदध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुद्धौ शुमुष्टिनावोक्षति प्राजापत्यः॥२०॥

वै शुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यपरिवर्गमेवेनान्प्रीणाति वि वा एष प्राणैः प्रजयां पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रः॥२१॥

हुतः षोडशभिर्भोगैरसिनाथ्स एतामग्नयेऽनीकवत् आहुतिमपश्यत्तामजुहोत्तस्याग्निरनीकवान्त्स भागधेयेन प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निरमुच्यत यदग्नयेऽनीकवत् आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्त्सवेन भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत चिरम्पाप्मनः॥२२॥

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्येतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥२३॥

देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारि५शच्च॥ [५]

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतैऽवसं करोति तादृगेव तत्तिष्ठ आ दधाति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर

ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्युदं त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः॥२४॥

एवैनमुद्यच्छतेऽग्रे भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवेनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवेनं
समर्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपामतिं
दुर्मतिम्बाधमाना इत्याह रक्षसामपहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो वै
रायस्पोषः॥२५॥

पशून्वाव रुद्धे पङ्क्तिरहरति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवेनं हरति द्वे परिगृह्यवती
भवतो रक्षसामपहत्यै सूर्यरश्मिरहरिकेशः पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो
नो जुषन्तामित्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुद्धे देवासुराः संयन्ता आसन्ते देवा
एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तैः प्रति॥२६॥

असुरानजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो होतान्वाहाप्रत्येव तेन
यजमानो भ्रातृव्याञ्जयत्यथो अनभिजितमेवाभि जयति दशर्चम्भवति दशाक्षरा विराड्विराजेमौ
लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति
तिष्ठत्यसदिव वा अन्तरिक्षमुन्तरिक्षमिवान्नाद्ये॥२७॥

अश्मानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष दिवो मध्यं आस्तु इत्याह
व्येवैतया मिमीते मध्यं दिवो निहितः पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृश्नन्मेवाव रुद्धे चतसृभिरा
पुच्छादिति चत्वारि छन्दांसि छन्दांभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्रित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते
वाजानां सत्पतिम्पतिम्॥२८॥

इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे सुमहूर्यज्ञो देवा आ च वक्षदित्याह प्रजा वै
पशवः सुमं प्रजामेव पशूनात्मन्धते यक्षदग्निर्देवो देवा आ च वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै
वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीदित्याहासौ वा आदित्य उद्यन्तुद्ग्राभ एष निम्रोचन्निग्राभो
ब्रह्मणैवात्मानमुद्गृह्णाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि गृह्णाति॥२९॥

प्राणैः पोषोऽप्रत्याग्नीध्रे पतिमेष दशं च॥

[६]

प्राचीमनुं प्रदिशम्प्रेहिं विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते क्रमध्वमग्निना
नाकमित्याहेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमित्याहेमानेवैतया
लोकान्स्मारोहति सुवर्यन्तो नापैक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यग्रे प्रेहिं॥३०॥

प्रथमो दैवयतामित्याहोभयैष्वेतयां देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति पञ्चभिरधि कामति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्गं लोकमेति नक्तोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे सहस्राक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव॥३१॥

रुद्धे दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं स्वयमातृणायाम् जुहोत्यूर्ग्वै दध्यर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृणामुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतोऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्तिस्मिभिः सादयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति प्रेद्धो अग्रे दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दधात्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म॥३२॥

वै देवा असुराणां शततरहास्तुहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति स्तुत्या अछम्बद्वारं विधेम ते परमे जन्मन्नग्र इति वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुद्धे तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयी शान्त्या अग्निर्वा ह वा अग्नित्तं दुहेऽग्निचिद्वाग्निं दुहे ताम्॥३३॥

सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्वं एव श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मैनं स दुहे यदेतया समिधमादधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे सप्त तै अग्रे समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य साप्तानि प्रीणाति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेः॥३४॥

आस्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स दिशोऽनु प्राविशञ्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवेनमव रुद्धे दध्ना पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षात्॥३५॥

एव वैश्वानरमव रुद्धे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्तिः सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानरो विष्मरुतो वैश्वानरं हुत्वा मारुताञ्जुहोति राष्ट्र एव विशमनुं बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्या श्रावयत्युपांशु मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं विशमतिं वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव रुद्धे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव रुद्धे गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विशमेवास्मा

अनुवर्त्मानं करोति॥३६॥

अग्रे प्रेक्ष्यं स्म दुहे तां प्रजापतेः साक्षान्मनुष्यविशमेकविंशतिश्च॥ [७]

वसोर्धारां जुहोति वसोर्मै धारांसदिति वा एषा हूयते घृतस्य वा एनमेषा धारामुष्मिह्नौके पिन्वमानोप तिष्ठत आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽवं रुन्देऽथो कामा वै वसोर्धारा कामानेवावं रुन्दे यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं वि॥३७॥

छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं विच्छिनत्ति यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं सं तनुयामिति सन्ततां तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं सं तनोति द्वादश द्वादशानि जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्देऽन्नं च मेऽक्षुच्च म इत्याहेतद्वै॥३८॥

अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमव रुन्देऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोन्येवान्नमव रुन्देऽर्धेन्द्राणि जुहोति देवता एवावं रुन्दे यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो देवतानामभूयिष्ठभाक्तं इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञः॥३९॥

वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवावं रुन्देऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपं रूपेणैव यज्ञमव रुन्देऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहेतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्दे ऋक् मे सामं च म इत्याह॥४०॥

एतद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दांस्यव रुन्दे गर्भाश्च मे वृत्साश्च म इत्याहेतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्दे कल्पाञ्जुहोत्यकृतस्य कृत्यं युग्मदयुजे जुहोति मिथुनत्वार्योत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एका च मे तिस्रश्च म इत्याह देवछन्दसं वा एका च तिस्रश्च॥४१॥

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं चावं रुन्दे आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवावं रुन्दे आष्टाचत्वारिंशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्दे वाजंश्च प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥४२॥

वि वै यज्ञः सामं च मृ इत्याह च तिस्रश्चेकान्नपञ्चाशच्च॥ [८]

अग्निर्देवेभ्योऽपौक्रामद्वाग्धेयमिच्छमानस्तं देवा अब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यमेव वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयं जुह्वति यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्वाग्धेयं समर्धयत्यथो अभिषेक एवास्य स चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्त॥४३॥

आरण्या उभर्यौषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धा औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जैवास्मा ऊर्जमन्नमव रुद्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणान्तस्मादग्निचिद्वरपति न धावेदवरुद्धः ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै वरुणं यद्धावेदन्नाद्याद्धावेदुपावर्तेतान्नाद्यमेवाभि॥४४॥

उपावर्तते नक्तोषासेति कृष्णार्यै श्वेतवंशसायै पयसा जुहोत्यह्नेवास्मै रात्रिम्प दांपयति रात्रियाहरहोरात्रे एवास्मै प्रते काममन्नाद्यं दुहाते राष्ट्रभृतां जुहोति राष्ट्रमेवाव रुद्धे षड्भिर्जुहोति षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे पश्चाहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रेणैव दिशः॥४५॥

अग्निं जयत्यग्निचितं ह वा अमुष्मिँल्लोके वातोऽग्निं पवते वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिँल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुद्धे समुद्रोऽसि नभस्वानित्याहुतद्वे वातस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुद्धेऽञ्जलिनां जुहोति न ह्येतेषामन्यथाहुतिरवकल्पते॥४६॥

ओषधयः सप्ताभि दिशोऽन्यथा द्वे च॥ [९]

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकृताय मनुष्यरथ एष खलु वै देवरथो यदग्निग्निं युनज्मि शर्वसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनं स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति यत्सर्वाभिः पञ्चभिर्युज्याद्युक्तोऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनेऽग्निं मृशति त्रिवृत्॥४७॥

वा अग्निर्वाग्वाग्निस्तं युनक्ति यथानसि युक्त आधीयत एवमेव तत्प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामग्निं मृशत्येतावान् वै यज्ञो यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव यज्ञस्तमन्ततोऽन्वारोहति द्वाभ्यां

प्रतिष्ठित्या एकयाप्रस्तुतम्भवत्यथ॥४८॥

अभि मृशत्युपैनुत्तरो यज्ञो नमृत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरव कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहुतिं जुहोति सर्वति वै सा ताऽऽ सर्वन्तीं यज्ञोऽनु परां भवति यज्ञं यजमानो यत्पुनश्चितिं चिनुत आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति॥४९॥

न यज्ञः पराभवति न यजमानोऽष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रेणैवेनं छन्दसा चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन यद्वादश जागतेन छन्दोभिरेवेनं चिनुते नपात्को वै नामैषोऽग्निर्यत्पुनश्चितिर्य एवं विद्वान्पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति यथा वै पुनराधेय एवम्पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न॥५०॥

ऋध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नर्ध्नोति स पुनश्चितिं चिनुते यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्या अथो खल्वाहुर्न चैतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्रः सुप्तम्बोधयति तादृगेव तदथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयाः सम्भागधेयेन बोधयति तादृगेव तन्मनुरग्निमचिनुत तेन नार्ध्नोऽस एताम्पुनश्चितिमपश्यत्तामचिनुत तथा वै स आर्ध्नोद्यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धौ॥५१॥

त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत सप्तदश च॥ [१०]

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दाऽसि पशुमानेव भवति श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वर्यसाप्तिष्ठः श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकम्पतति कङ्कचितं चिन्वीत यः कामयेत शीर्षणवानमुष्मिंल्लोके स्यामिति शीर्षणवानेवामुष्मिंल्लोके भवत्यलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यान्म॥५२॥

एव भ्रातृव्यान्नुदत उभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदेय प्रतिजनिष्यमाणानिति प्रैव जातान्भ्रातृव्यान्नुदते प्रति जनिष्यमाणान्नथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे वा अन्नम्प्रियते सयोन्येवान्नमव रुद्धे समूहं चिन्वीत पशुकामः पशुमानेव भवति॥५३॥

परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति श्मशानचितं चिन्वीत यः कामयेत

पितृलोक ऋध्रुयामिति पितृलोक एवध्नोति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्थेता५ स एता
जमदग्निर्विहृव्या अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं यद्विहृव्या
उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे होतुर्धिष्णिय उप दधाति
यजमानायतनं वै॥५४॥

होता स्व एवास्मां आयतन इन्द्रियं वीर्यमव रुद्धे द्वादशोपं दधाति द्वादशाक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुद्धेऽष्टावष्टावन्येषु धिष्णियेषूपं दधात्यष्टाशंफाः
पशवः पशूनेवाव रुद्धे षण्मांजालीये षड्वा ऋतवः ऋतवः खलु वै देवाः पितरः ऋतूनेव
देवाप्सितृन्प्रीणाति॥५॥

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशच्च॥ [११]

पवंस्व वाजसातय इत्यनुष्टुप्प्रतिपद्वति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो गायत्रियो यत्तिस्रो-
ऽनुष्टुभस्तस्मादः शंस्त्रिभिस्तिष्ठः स्तिष्ठति यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वाश्चतुरः पदः
प्रतिदधत्पलायते परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुप्परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां परमस्त्रिरात्रो
यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवेनं परमतां गमयत्येकविंशमहर्भवति॥५६॥

यस्मिन्नश्वं आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रयं इमे लोका असावादित्य एकविंश
एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादध्नोति शक्ररयः पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्येन्ये
वा एते पशव आ लभ्यन्त उतेवं ग्राम्या उतेवारण्या यच्छक्ररयः पृष्ठम्भवन्त्यश्वस्य
सर्वत्वाय पार्थुरश्मम्ब्रह्मसामम्भवति रश्मिना वा अश्वः॥५७॥

यत ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोर्पार्थुरश्मम्ब्रह्मसामम्भवत्यश्वस्य
यत्यै धृत्यै सङ्कृत्यच्छावाकसामम्भवत्युत्सन्नयज्ञो वा एष यदश्वमेधः कस्तद्वेदेत्याहुयदि
सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति यत्सङ्कृत्यच्छावाकसामम्भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या
अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वस्यात्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाप्रोति
सर्वं जयति॥५८॥

अहर्भवति वा अश्वोऽहर्भवति दशं च॥ [१२]

यदेकैना प्रजापतिः प्रेणानु यजुषापौ विश्वकर्माण आ याहि सुवर्गाय वज्रो गायत्रेणाग्रं

उदधे समीचीन्द्राय मयुरपां बलाय पुरुषमृगः सौरी पृषतः शका रुरुरलजः सुपूर्ण आग्नेयो-
ऽश्वोऽग्नयेऽनीकवते चतुर्विंशतिः॥[१३] यदेकेन स पापीयानेतद्वा अग्नेर्धनुस्तद्देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा
अपां नप्रेऽश्वस्तूपरो द्विषष्टिः॥62॥ यदेकेनैकशितिपात्येत्वः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

यदेकेन सऽस्थापरयति यज्ञस्य सन्तत्या अविच्छेदायैन्द्राः पशवो ये मुष्करा
यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्यं आलभ्यन्ते देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभौ याज्यानुवाक्याः
कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया यत्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धे न देवताभ्यः समदं दधाति वायवे
नियुत्वन्ते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्वियङ्गायुः॥१॥

वातिं तद्वियङ्गुभिर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति यत्र नियुत्वन्ते स्यादन्माद्येद्यजमानो
नियुत्वन्ते भवति यजमानस्यानुन्मादाय वायुमतीं श्वेतवन्ती याज्यानुवाक्ये भवतः सतेजस्त्वायं
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याधारमा धारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वाय
सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनाम्प्रत्या लभ्यते यच्छ्रृणुस्तत्॥२॥

पुरुषाणां रूपम् यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्रवां यदव्या इव शफास्तदवीनां
यदजस्तदजानां वायुर्वै पशूनाम्प्रियं धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः
पशव उप तिष्ठन्ते वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुयद्वायव्यं
कुर्यात्प्रजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं कुर्याद्वायोः॥३॥

इयाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोनैति यत्प्राजापत्यः पुरोडाशो भवति तेन
प्राजापतेनैति यद्वादशकपालस्तेन वैश्वानुरात्रेत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति
दीक्षिष्यमाणोऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चा रभतेऽग्निरवमो देवतानां
विष्णुः परमो यदाग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति देवताः॥४॥

एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽव रुद्धे पुरोडाशेन वै देवा अमुष्मिँल्लौक आर्धुवं
चरुणास्मिन् यः कामयतामुष्मिँल्लौक ऋधुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक

ऋध्नोति यदृष्टाकपालस्तेनाग्नेयो यत्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्धौ यः कामयेतास्मिन्नौक
ऋध्न्यामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्घृतं विष्णोस्तण्डुलास्तस्मात्॥५॥

चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋध्नोत्यादित्यो भवतीयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो
अस्यामेवाधि यज्ञं तनुते यो वै संवत्सरमुख्यमभृत्वाग्निं चिनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते
तादृगेव तदार्तिमार्च्छद्वैश्वानरं द्वादशकपालम् पुरस्तान्निर्वपेत्संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरो यथा
संवत्सरमाप्त्वा॥६॥

काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमाप्त्वा काल आगतेऽग्निं चिनुते नार्तिमार्च्छत्येषा
वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमव रुद्धे त्रीण्येतानि हवींषि भवन्ति
त्रयं इमे लोका एषां लोकानां रोहाय॥७॥

यद्विषङ्गायुर्यच्छ्रृणुस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादात्वाष्टात्रिंशच्च॥ [१]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानु प्राविशत्ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्सोऽब्रवीदृध्नवदिथ्स
यो मेतः पुनः सञ्चिनवदिति तं देवाः समचिन्वन्ततो वै त आर्ध्वन् यथ्समचिन्वन्तच्चित्यस्य
चित्यत्वम् य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्नोत्येव कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुरग्निवान्॥८॥

असानीति वा अग्निश्चीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्देवा मां
वेदन्निति वा अग्निश्चीयते विदुरेनं देवाः कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्गृह्यंसानीति वा
अग्निश्चीयते गृह्येव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः पशुमानंसानीति वा अग्निः॥९॥

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः सप्त मा पुरुषा उप जीवानिति
वा अग्निश्चीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यं च आत्मा संसप्त एतावन्त एवेनममुष्मिन्नौक उप
जीवन्ति प्रजापतिरग्निमचिकीषत तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चैष्यसेति मा धक्ष्यति सा
त्वातिदह्यमाना वि धविष्ये॥१०॥

स पापीयान्भविष्यसीति सोऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि यथा त्वा नातिधक्ष्यतीति
स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिस्वद्धुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदग्निं मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
देवतयाङ्गिस्वद्धुवा सीद॥११॥

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स

एतमुख्यमपश्यत् संवत्सरमभिभूस्ततो वै स प्राजायत तस्मात्संवत्सरम्भार्यः प्रैव जायते तं वसवोऽब्रुवन् त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रायच्छुतं त्रीण्यहान्यबिभरुस्तेन॥१२॥

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशत् च तस्मात्त्र्यहम्भार्यः प्रैव जायते तान्नुद्रा अब्रुवन् यूयमजनिद्वं वयं प्र जायामहा इति तं रुद्रेभ्यः प्रायच्छुतं पडहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशत् च तस्मात्पडहम्भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन् यूयमजनिद्वं वयं ॥१३॥

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छुतं द्वादशाहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशत् च तस्माद्द्वादशाहम्भार्यः प्रैव जायते तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखा सहस्रतमीं य एवमुख्यं साहस्रं वेद प्र सहस्रं पशूनांप्रोति॥१४॥

अग्निवान्पशुमानं सानीति वा अग्निर्धविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद तेन तानादित्या अब्रुवन् यूयमजनिद्वं वयश्चत्वारिंशच्च॥ [२]

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैतरहिं यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्रे युक्ष्वा हि ये तवं युक्ष्वा हि देवहूतमा इत्युखायां जुहोति तेनैवैनाम्पुनः प्र युक्ते तेनायातयाम्नी यो वा अग्निं योग आगते युनक्ति युक्ते युञ्जानेष्वग्ने॥१५॥

युक्ष्वा हि ये तवं युक्ष्वा हि देवहूतमा इत्याहैष वा अग्रेर्योगस्तेनैवैनं युनक्ति युक्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनो वदन्ति न्यङ्कुभिश्चैतव्या(३) उत्ताना(३) इति वयसां वा एष प्रीतिमयां चीयते यदग्निर्यन्यं चिनुयात्पृष्टित एनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुत्तानं न पतितुं शक्नुयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानम्॥१६॥

पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुतय ऋच्छन्ति नोत्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन्नति दधाति द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी समान्या जुहोति समानं हि चक्षुः समृद्धौ देवासुराः संयत्ता आसन्ते वामं वसु सं न्यदधत् तद्देवा वामभृतावृजत् तद्वामभृतौ वामभृत्त्वं यद्वामभृतमुपदधाति वाममेव तया वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे हिरण्यमूर्ध्नी भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योतिर्षेवास्य ज्योतिर्वामं

वृङ्गे द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै॥१७॥

युञ्जानेष्वग्नें प्राचीनमुत्तानं वामभृतश्चतुर्विंशतिश्च॥ [३]

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन्ता अग्निरभ्यध्यायताः समभवत्तस्य रेतः परापतत्तदियमभवद्यद्वितीयम्परापतत्तदसारवभवदियं वै विराडसौ स्वराड्यद्विराजोवुपदधातीमे एवोप धत्ते यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत्र जायते ता ओषधयः॥१८॥

वीरुधो भवन्ति ता अग्निरन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामुभे उप दध्यादिमे एवास्मै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिक्तरैताः स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप दध्यादुत्तमायामन्या रेत एवास्यं सिक्त्वाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति संवत्सरं न कम॥१९॥

चन प्रत्यवरोहेत्र हीमे कं चन प्रत्यवरोहतस्तदेनयोर्व्रतं यो वा अपंशीर्षाणमग्निं चिनुतेऽपंशीर्षामुष्मिँल्लोके भवति यः सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षामुष्मिँल्लोके भवति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः समुद्रस्य वयुनस्य पत्नञ्जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्य र हविरिति स्वयमातृणामुपधाय जुहोति॥२०॥

एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते सशीर्षामुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेदं सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तस्य यदयथापूर्वं क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निश्चितिमुपधायामि मृशेच्चित्तिमचित्तिं चिनवद्भि विद्वान्पृष्ठेवं वीता वृजिना च मर्तात्राये च नः स्वपत्याय देव दिति च रास्वादिति मरुष्येति यथापूर्वमेवैनामुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति॥२१॥

ओषधयः कञ्जुहोति स्वपत्यायाष्टादश च॥ [४]

विश्वकर्मा दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सोऽस्मान्पातु तस्मै नमः प्रजापती रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सोऽस्मान्पातु तस्मै नमः एता वै देवता एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यः पंशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्य एव देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनः॥२२॥

वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून् दधाति शुचारण्यानर्पयति किं तत् उच्छिंषतीति यद्विरण्येष्टका

उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतैर्नैव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयापानस्तृतीयानु प्राण्यात्प्रथमाऽ स्वयमातृणामुपधाय प्राणेनैव प्राणः समर्धयति व्यन्यात्॥२३॥

द्वितीयामुपधाय व्यानेनैव व्यानः समर्धयत्यपान्यात्तृतीयामुपधायपानेनैवापानः समर्धयत्यथौ प्राणैरेवैनः समिन्दे भूर्भुवः सुव्रिति स्वयमातृणा उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा एताभिः खलु वै व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिः स्वयमातृणा उपदधातीमानेव लोकानुपधायेषु॥२४॥

लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय व्यानायापानाय वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदाग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमजिगाःसन्तेन पतितुं नाशक्नुवन्त एताश्चतस्रः स्वयमातृणा अपश्यन्ता दिक्षूपादधत तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्गं लोकमायन्यच्चतस्रः स्वयमातृणा दिक्षूपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव तदग्निना यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥२५॥

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च॥—————[५]

अग्र आ याहि वीतय इत्याहाहृतैवेनमग्निं दूतं वृणीमह इत्याह हृत्वैवेन वृणीते-
ऽग्निनाग्निः समिध्यत इत्याह समिन्द एवेनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवास्मिन्निन्द्रियं
दधात्यग्नेः स्तोमम्मनामह इत्याह मनुत एवेनमेतानि वा अह्नाः रूपाणि॥२६॥

अन्वहमेवेनं चिनुतेऽवाह्नाः रूपाणि रुन्दे ब्रह्मवादिनो वदन्ति
कस्मात्सत्याद्यातयाग्नीरन्या इष्टका अयातयाग्नी लोकं पृणेत्यैन्द्राग्नी हि बारहस्पत्येति
ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानाम्बृहस्पतिश्चायातयामानोऽनुचरवती भवत्यजामित्वायानुष्टुभानु
चरत्यात्मा वै लोकं पृणा प्राणोऽनुष्टुप्तस्मात्प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु चरति ता अस्य
सूददोहसः॥२७॥

इत्याह तस्मात्परुषिपरुषि रसः सोमऽ श्रीणन्ति पृश्नय इत्याहान्नं वै पृश्यन्नमेवाव
रुन्देऽर्को वा अग्निर्कोऽन्नमन्नमेवाव रुन्दे जन्म देवानां विशस्त्रिष्वा रौचने दिव
इत्याहमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठा वेद प्रत्येव
तिष्ठति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्याहैषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव
तिष्ठति॥२८॥

रूपाणि सूददोहसस्तया षोडश च॥ [६]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी यदग्नावैकादशिनीमिनुयाद्वज्रेणै५
सुवर्गाल्लोकादन्तर्दध्याद्यत्र मिनुयात्स्वरुभिः पशून्यर्धयेदेकयूपमिमनोति नैनं वज्रेण
सुवर्गाल्लोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून्यर्धयति वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्धयते
योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्येन्द्रिया॥२९॥

ऋचाक्रमणम्प्रतीष्टकामुपं दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य
तिस्रः शरव्याः प्रतीचीं तिरश्च्यनूचीं ताभ्यो वा एष आ वृश्चते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा
तिसृधन्वमयाचितम्ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्यं एव नमस्करोत्यथो ताभ्यं एवात्मानं निष्क्रीणीते
यत्ते रुद्र पुरः॥३०॥

धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र दक्षिणा
धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र पश्चाद्धनुस्तद्वातो
अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुस्तत्॥३१॥

वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो
अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा
व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवं वा एष एतर्हि सञ्चितमेतैरुपं तिष्ठते नमस्कारैरेवैनै५ शमयति
योऽग्नयः॥३२॥

पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो जीवातवे सुवा आप
त्वाऽग्ने मनसापं त्वाऽग्ने तपसापं त्वाग्ने दीक्षयापं त्वाग्ने उपसद्विरापं त्वाग्ने सुत्ययापं
त्वाऽग्ने दक्षिणाभिरापं त्वाग्नेऽवभृथेनापं त्वाग्ने वशयापं त्वाग्ने स्वगाकारेणेत्याहुषा वा
अग्नेरातिस्तयैवैनमाप्नोति॥३३॥

ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्धनुस्तदग्नयं आहाष्टौ च॥ [७]

गायत्रेण पुरस्तादुपं तिष्ठते प्राणमेवास्मिन्दधाति बृहद्रथन्तराभ्यां पक्षावोजं
एवास्मिन्दधात्यृतुस्थायज्ञायज्ञियेन पुच्छंमृतुष्वेव प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुपं तिष्ठते तेजो
वै पृष्ठानि तेजं एवास्मिन्दधाति प्रजापतिरग्निमंसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्मत्तं
वारवन्तीयैनावारयत् तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वः श्यैतेन श्येती अंकुरुत् तच्छ्यैतस्य

श्येतत्त्वम्॥३४॥

यद्धारवन्तीर्येनोपतिष्ठते वारयत एवैनं श्येतेन श्येती कुरुते प्रजापतेरहृदयेनापिपक्षमप्रत्युप
तिष्ठते प्रेमाणमेवास्य गच्छति प्राच्यां त्वा दिशा सांदयामि गायत्रेण छन्दसाग्निना
देवतयाग्नेः शीर्ष्णाग्नेः शिर उप दधामि दक्षिणया त्वा दिशा सांदयामि त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रेण देवतयाग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधामि प्रतीच्यां त्वा दिशा सांदयामि॥३५॥

जागतेन छन्दसा सवित्रा देवतयाग्नेः पुच्छेनाग्नेः पुच्छमुप दधाम्युदीच्या त्वा दिशा
सांदयाम्यानुष्टुभेन छन्दसा मित्रावरुणाभ्यां देवतयाग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधाम्यूर्ध्वयां त्वा
दिशा सांदयामि पाङ्केन छन्दसा बृहस्पतिना देवतयाग्नेः पृष्ठेनाग्नेः पृष्ठमुप दधामि यो
वा अपात्मानमग्निं चिनुतेऽपात्तामुष्मिल्लोके भवति यः सात्मानं चिनुते सात्तामुष्मिल्लोके
भवत्यात्मेष्टका उप दधात्येष वा अग्नेरात्मा सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्तामुष्मिल्लोके
भवति य एवं वेद॥३६॥

श्येतत्त्वं प्रतीच्यां त्वा दिशा सांदयामि यः सात्मानंश्चिनुते द्वाविंशतिश्च॥ [८]

अग्रं उदधे या त इष्युवा नाम तयां नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो
भूयास्माग्ने दुध्र गह्य किंशिल वन्य या त इष्युवा नाम तयां नो मृड तस्यास्ते
नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो भूयास्म पञ्च वा एतैऽग्नयो यच्चितय उदधिरेव नाम प्रथमो
दुध्रः॥३७॥

द्वितीयो गह्यस्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं
च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनञ्छमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युं
यजमानो वाङ्म आसन्नसोः प्राणोऽक्ष्योश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रम्बाहुवोर्बलमूर्वोरोजोऽरिष्टा
विश्वान्यङ्गानि तनूः॥३८॥

तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरप वा एतस्मात्प्राणाः क्रांमन्ति योऽग्निं
चिन्वन्नधिक्रामति वाङ्म आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते यो रुद्रो अग्नौ यो
अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वाहुतिभागा
वा अन्ये रुद्रा हविर्भागाः॥३९॥

अन्ये शतरुद्रीयं हुत्वा गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा चरमायामिष्टकायां नि

दध्याद्भागधेयैनेवैनं शमयति तस्य त्वे शतरुद्रीयं हुतमित्याहुयस्यैतद्ग्नौ क्रियत इति वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु पितरस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वेदेवैः पश्चात्पान्तु द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतः पातु॥४०॥

देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्टाच्च पान्तु न वा एतेन पूतो न मेध्यो न प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोक्षति यत्सञ्चितमाज्येन प्रोक्षति तेन पूतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः॥४१॥

दुध्रस्तनूरहविर्भागाः पातु द्वात्रिंशच्च॥ [१]

समीची नामासि प्राची दित्कस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्योजस्विनी नामासि दक्षिणा दित्कस्यास्ते इन्द्रोऽधिपतिः पृदांकुः प्राची नामासि प्रतीची दित्कस्यास्ते॥४२॥

सोमोऽधिपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची दित्कस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजिरधिपती नामासि बृहती दित्कस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो वशिनी नामासीयं दित्कस्यास्ते यमोऽधिपतिः कल्माषंघ्रीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च॥४३॥

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्निं चितं रक्षन्ति ताभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयैनेवैनान्छमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवः सलिलो निलिम्पा नाम॥४४॥

स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व इषवः सगरो वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहाः स्वप्नो व इषवो गह्वरोऽवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषवः समुद्रोऽधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरि गृहा वर्षं व इषवोऽवस्वान्क्रव्या नाम स्थ पार्थिवास्तेषां व इह गृहाः॥४५॥

अन्नं व इषवो निमिषो वातनामन्तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि हुतादो वा अन्ये देवा अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्ग्रीणाति दध्ना मधुमिश्रेणैता आहुतीर्जुहोति भागधेयैनेवैनान्ग्रीणात्यथो खल्वाहुरिष्टका वै देवा अहुताद

इति॥४६॥

अनुपरिक्रामं जुहोत्यपरिवर्गमेवैनान्प्रीणातीमः स्तनमूर्जस्वन्तं धयापाम्प्रप्यातमग्ने सरिरस्य मध्ये। उथ्सं जुषस्व मधुमन्तमूर्वं समुद्रियः सदनमा विशस्वा यो वा अग्निमप्रयुज्य न विमृश्चति यथाश्चो युक्तोऽविमुच्यमानः क्षुध्यन्पराभवंत्येवमस्याग्निः परा भवति तं पराभवंतं यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा लूक्षः॥४७॥

भुवतीमः स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्याज्यस्य पूर्णाः सुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च न सुधायः ह वै वाजी सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत्प्रीणाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति॥४८॥

प्रतीची दित्तस्यांस्ते द्विष्मो यश्च निलिम्पा नामेह गृहा इति लूक्षो वसीयान्भवति॥[१०]

इन्द्राय राज्ञे सूकरो वरुणाय राज्ञे कृष्णो यमाय राज्ञे ऋश्यं ऋषभाय राज्ञे गवयः शार्दूलाय राज्ञे गौरः पुरुषराजाय मर्कटः क्षिप्रश्येनस्य वर्तिका नीलंगोः क्रिमिः सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गः सिन्धोः शिशुमारो हिमवतो हस्ती॥४९॥

इन्द्रायाष्टविंशतिः॥ [११]

मयुः प्राजापत्य ऊलो हलीक्ष्णो वृषदंशस्ते धातुः सरस्वत्यै शारिः श्येता पुरुषवाक्सरस्वते शुकः श्येतः पुरुषवागारण्योऽजो नकुलः शका ते पौष्णा वाचे क्रौञ्चः॥५०॥

मयुस्त्रयोविंशतिः॥ [१२]

अपां नत्रे जषो नाक्रो मकरः कुलीकयस्तेऽकूपारस्य वाचे पैङ्गराजो भगाय कुषीतक आती वाहसो दर्विदा ते वायव्या दिग्भ्यश्चक्रवाकः॥५१॥

अपामेकान्नविंशतिः॥ [१३]

बलायाजगर आखुः सृजया श्यण्डकस्ते मैत्रा मृत्यवैऽसितो मन्यवै स्वजः कुम्भीनसः पुष्करसादो लोहिताहिस्ते त्वाष्ट्राः प्रतिश्रुत्कायै वाहसः॥५२॥

[१४]

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनामेण्यहे कृष्णो रात्रिये पिकः
क्ष्विङ्गा नीलशीर्ष्णी तेऽर्यम्णे धातुः कत्कटः॥५३॥

[१५]

सौरी बलाकश्यो मयूरः श्येनस्ते गन्धर्वाणां वसूनां कपिञ्जलो रुद्राणां तित्तिरी
रोहिर्कुण्डृणाचीं गोलत्तिका ता अप्सरसामरण्याय सृमरः॥५४॥

[१६]

पृषतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कशस्तेऽनुमत्या अन्यवापोऽर्धमासानाम्मासां कश्यपः
क्रयिः कुटरुर्दात्योहस्ते सिनीवाल्यै बृहस्पतये शित्पुटः॥५५॥

[१७]

शका भौमी पात्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणामृतूनां जहका संवत्सराय लोपां
कपोत उलूकः शशस्ते नैर्ऋताः कृकवाकुः सावित्रः॥५६॥

बलाय पुरुषमृगः सौरी पृषतः शकाष्टादशाष्टादशः॥[१८]

रुरु रौद्रः कृकलासः शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै हरिणो मारुतो ब्रह्मणे
शार्गस्तरक्षुः कृष्णः श्वा चतुरक्षो गर्दभस्त इतरजनानामग्नये धृङ्गा॥५७॥

रुरुर्विशतिः॥[१९]

अलज आन्तरिक्ष उद्रो मद्रुः प्लवस्तेऽपामर्दित्यै ह२ससाचिरिन्द्रायै कीरशा गृध्रः
शितिकक्षी वाघ्राणस्ते दिव्या द्यावापृथिव्या श्ववित्॥५८॥

[२०]

सुपर्णः पार्जन्यो ह२सो वृको वृषद२शस्त ऐन्द्रा अपामुद्रोऽर्यम्णे लोपाशः सि२हो
नकुलो व्याघ्रस्ते महेन्द्राय कामाय परस्वान्॥५९॥

अलजः सुपर्णोऽष्टादशाष्टादशः॥[२१]

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेपी बभ्रुः सौम्यः पौष्णः श्यामः शितिपृष्ठो बारहस्पत्यः
शिल्पो वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो मारुतः कल्माष ऐन्द्राग्नः संहितोऽधोरांमः सावित्रो वारुणः

पेत्वः॥६०॥

अग्नेयो द्वाविंशतिः॥ [२२]

अश्वस्तूपरो गौमृगस्ते प्राजापत्या अग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ शितिपृष्ठौ
बारहस्पत्यौ धात्रे पृषोदरः सौर्यो बलक्षः पेत्वः॥६१॥

अश्वः षोडश॥ [२३]

अग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनृद्धानधोरांमौ सावित्रौ पौष्णौ रजतनांभी वैश्वदेवौ
पिशङ्गौ तूपरौ मारुतः कल्माष आग्नेयः कृष्णोऽजः सारस्वती मेपी वारुणः कृष्ण
एकशितिपात्पेत्वः॥६२॥

अग्नयेऽनीकवते द्वाविंशतिः॥ [२४]

हिरण्यवर्णा अपां ग्रहान्भूतेष्टकाः सज्जूः सं वथ्सुरं प्रजापतिः स क्षुरपविर्ग्रेवै दीक्षयां
सुवर्गाय तं यन्न सूयते प्रजापतिरऋतुभी रोहितः पृश्निः शितिबाहुरुन्नतः कर्णाः शुण्ठा
इन्द्रायादित्यै सौम्या वारुणाः सोमायैकादश पिशङ्गास्त्रयोविंशतिः॥ [२५] हिरण्यवर्णा
भूतेष्टकाश्छन्दो यत्कर्नीयाः सन्निवृद्धग्निर्वारुणाश्चतुःपञ्चाशत्॥५४॥ हिरण्यवर्णा निर्वक्षसः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः। अग्निं या गर्भं दधिरे
विरूपास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु। यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते
अवपश्यञ्जानानाम्। मधुश्चतुः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु। यासां
देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति। याः पृथिवीमप्यसोन्दन्ति॥१॥

शुक्रास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु। शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवयां
तनुवोप स्पृशत त्वचम्मे। सर्वा अग्नी रप्सुषर्दो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि
धत्त। यददः सम्प्रयतीरहावनदता हते। तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो नामानि सिन्धवः।
यत्प्रेषिता वरुणेन ताः शीभं समवल्गता॥२॥

तदाप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन। अप्कामः स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम्। इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वार्णाम वो हितम्। एको देवो अप्यतिष्ठस्यन्दमाना यथावशम्। उदानिपुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते। आपो भद्रा घृतमिदाप आसुरग्रीषोमौ बिभ्रत्याप इत्ताः। तीव्रो रसो मधुपृचाम्॥३॥

अरुंगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गन्। आदित्यश्याम्युत वा शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ् आसाम्। मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरु गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या सम्भवं ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा॥४॥

उन्दन्ति समवल्गत मधुपृचाम्मातरो द्वाविंशतिश्च॥ [१]

अपां ग्रहान्गृह्णात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सर्वोऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भातव्या यदपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतम्॥५॥

वा आपस्तस्मादद्विरवतान्तमभि पिंश्चन्ति नार्तिमाच्छति सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदान्न वा आपः पशव आपोऽन्नम्पशवोऽन्नादः पशुमान्भवति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मै॥६॥

अन्नमव रुद्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते सयोन्येवान्नमव रुद्ध आ द्वादशात्पुरुषादन्नमत्यथो पात्रान्न छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ॥७॥

चैना एवं वेद शुक्वा अग्निः सोऽध्वर्यु यजमानं प्रजाः शुचार्पयति यदप उपदधाति शुचमेवास्य शमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानः शाम्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्तेऽपां वा एतानि हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति दिव्याभिर्बेनाः सः सृजति

वर्षुकः पर्जन्यः॥८॥

भुवति यो वा एतासामायतनं कृप्तिं वेदायतनवान्भवति कल्पतेऽस्मा अनुसीतमुप
दधात्येतद्वा आसामायतनमेषा कृप्तिर्य एवं वेदायतनवान्भवति कल्पतेऽस्मै द्वन्द्वमन्या उप
दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या अन्नं वा इष्टका एतत्खलु वै साक्षादन्नं यदेष चरुर्यदेतं
चरुमुपदधाति साक्षात्॥९॥

एवास्मा अन्नमव रुद्धे मध्यत उपं दधाति मध्यत एवास्मा अन्नं दधाति
तस्मान्मध्यतोऽन्नमद्यते बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्नमव
रुद्धे ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्येष उपधीयते
य उं चैनमेवं वेद॥१०॥

अमृतमस्मै जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उं पर्जन्यं उपदधाति साक्षात्सप्तवारिश्शब्दः॥[२]

भूतेष्टका उपं दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते तत एवैनमव
यजते तस्मादग्निचिथ्सर्वमायुरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवैष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरित्वे
प्रत्यगैनमभिचारः स्तृणुते सृयते वा एष योऽग्निं चिनुते देवसुवामेतानि हवीर्षि
भवन्त्येतावन्तो वै देवानां सवास्त एव॥११॥

अस्मै सवान्प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सवोऽग्निर्वरुणसवो राजसूर्यं ब्रह्मसवश्चित्यो
देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिर्भि
षिश्चित्यन्नस्यान्नस्याभि षिश्चित्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ पुरस्तात्प्रत्यश्चमभि षिश्चति पुरस्ताद्धि
प्रतीचीनमन्नमद्यते शीरषतोऽभि षिश्चति शीरषतो ह्यन्नमद्यत आ मुखादन्ववस्त्रावयति॥१२॥

मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधात्यग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिश्चामीत्याहैष
वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि षिश्चति बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिश्चामीत्याह
ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि षिश्चतोन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि
षिश्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधात्येतत्॥१३॥

वै राजसूर्यस्य रूपं य एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव लोकावभि जयति यश्च
राजसूर्येनेजानस्य यश्चाग्निचित इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परापतत्तद्देवाः
सौत्रामण्या समभरन्सूयते वा एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव

वीर्यं॑ सम्भृत्यात्मन्धत्ते॥१४॥

त एवान्वन्वावयत्येतदृष्टाचत्वारिंशच्च॥ [३]

सज्जूरब्दोऽयावभिः सज्जूरूषा अरुणीभिः सज्जुः सूर्य एतंशेन सज्जोषावश्विना द॑सौभिः सज्जूरग्निर्वैश्वानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा संवत्सरो वा अब्दो मासा अयावा उषा अरुणी सूर्य एतंश इमे अश्विना संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतं॑ संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते संवत्सरेणैवास्मै पशून्प्र जनयति दर्भस्तुम्बे जुहोति यत्॥१५॥

वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्दर्भास्तस्मिंश्जुहोति प्रैव जायतेऽन्नादो भवति यस्यैव जुह्वत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्वागास्ता एव प्रीणात्यथो चक्षुरेवाग्नेः पुरस्तात्प्रति दधात्यनन्धो भवति य एवं वेदापो वा इदमग्ने सलिलमासीत्स प्रजापतिः पुष्करपर्णे वातो भूतोऽलेलायत्सः॥१६॥

प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्नग्निमचिनुत् तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्याम्पुरस्तादुपादधात्तच्छिरोऽभवत्सा प्राची दिग्यां दक्षिणत उपादधात्स दक्षिणः पक्षोऽभवत्सा दक्षिणा दिग्याम्पश्चादुपादधात्तत्पुच्छमभवत्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत उपादधात्॥१७॥

स उत्तरः पक्षोऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात्तत्पृष्ठमभवत्सोर्ध्वा दिगियं वा अग्निः पञ्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टंकां तृन्दन्त्यभि शर्करां॑ सर्वा वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासते य एवं विद्वानग्निं चिनुते प्रत्येव॥१८॥

तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय सर्वासु दिक्ष्वर्धुकं॑ स्वामेव तद्विशमन्वैत्यपां वा अग्निः कुलायन्तस्मादापोऽग्निं॑ हारुकाः स्वामेव तद्योनिम्प्र विंशन्ति॥१९॥

यदलेलायत्स उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च॥ [४]

संवत्सरमुख्यम्भृत्वा द्वितीयं संवत्सर आग्नेयमृष्टाकपालं निर्वपेद्वैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालम् बारहस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालन्तृतीयं संवत्सरैऽभिजितां यजेत् यदृष्टाकपालो भवत्यृष्टाक्षरा गायत्र्याग्नेयं गायत्रमप्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेन

दाधार गायत्रं छन्दो यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुगेन्द्रं त्रैष्टुभ्मार्ध्यदिनं
सर्वन्मार्ध्यदिनमेव सर्वन् तेन दाधार त्रिष्टुभम्॥२०॥

छन्दो यद्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं जागतीं
तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो यद्दारहस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै
देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव तेन
दाधार यत्तृतीयं संवत्सरं ऽभिजिता यजते ऽभिजित्यै यथ्संवत्सरमुख्यम्बिभर्तममेव॥२१॥

तेन लोकः स्पृणोति यद्वितीयं संवत्सरं ऽग्निं चिनुते ऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति
यत्तृतीयं संवत्सरे यजते ऽमुमेव तेन लोकः स्पृणोत्येतं वै परं आद्धारः कक्षीवा
औशिजो वीतहव्यः श्रायसस्त्रसदस्युः पौरुकुथ्यः प्रजाकामा अचिन्वत ततो वै ते
सहस्रं सहस्रम्पुत्रानविन्दन्त प्रथते प्रजयां पशुभिस्ताम्रात्रामाप्नोति यां ते ऽगच्छन् य एवं
विद्वानेतमग्निं चिनुते॥२२॥

दाधार त्रिष्टुभमिममेवैवं चत्वारि च॥ [५]

प्रजापतिरग्निमचिनुत स क्षुरपविर्भूत्वातिष्ठत देवा बिभ्यन्तो नोपायन्ते छन्दोभिरेवात्मानं
छादयित्वोपायन्तच्छन्दसां छन्दस्त्वं ब्रह्म वै छन्दांसि ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनङ्काणी
उपानहावुपं मुञ्चते छन्दोभिरेवात्मानं छादयित्वाग्निमुपं चरत्यात्मनो ऽहिं सायै देवनिधिर्वा
एष नि धीयते यदग्निः॥२३॥

अन्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति न वा प्रति प्र जानात्युखामा क्रामत्यात्मानमेवाधिपां
कुरुते गुप्त्या अथो खल्वाहर्नाक्रम्येति नैरऋत्युखा यदाक्रमेन्निरऋत्या आत्मानमपि
दध्यात्तस्मान्नाक्रम्यां पुरुषशीर्षमुपं दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मै गोपायेति
तादृगेव तत्॥२४॥

प्रजापतिर्वा अथर्वाग्निरेव दध्यङ्गाथर्वणस्तस्येष्टंका अस्थान्येतं ह वाव
तदृषिरभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति यदष्टंकाभिरग्निं चिनुते सात्मानमेवाग्निं चिनुते
सात्मानमुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेद शरीरं वा एतदग्रेर्यच्चित्यं आत्मा वैश्वानरो यच्चिते
वैश्वानरं जुहाति शरीरमेव स ऽस्कृत्य॥२५॥

अभ्यारोहति शरीरं वा एतद्यजमानः स ऽस्कुरुते यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं

जुहोति शरीरमेव सः३३स्कृत्यात्मनाभ्यारोहति तस्मात्तस्य नावं द्यन्ति जीवन्नेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुप दधातीयं वा अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं चिनुत एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमवं रुद्धे॥२६॥

अग्निस्तस्य३३स्कृत्याग्नेर्दशं च॥ [६]

अग्नेर्वै दीक्षया देवा विराजंमाप्रवन्तिस्मो रात्रीर्दीक्षितः स्यात्त्रिपदा विराड्विराजंमाप्रोति षड्रात्रीर्दीक्षितः स्यात् षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति दश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्दशाक्षरा विराड्विराजंमाप्रोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति त्रयोदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात्त्रयोदश॥२७॥

मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति पञ्चदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात्पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सरः आप्यते संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति सप्तदश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्वादश मासाः पञ्चतवः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति चतुर्विंशतिः३ रात्रीर्दीक्षितः स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति त्रिंशत्३ रात्रीर्दीक्षितः स्यात्॥२८॥

त्रिंशदक्षरा विराड्विराजंमाप्रोति मासं दीक्षितः स्याद्यो मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति चतुरो मासो दीक्षितः स्याच्चतुरो वा एतम्मासो वसवोऽबिभरुस्ते पृथिवीमाजयन्गायत्रीं छन्दोऽष्टौ रुद्रास्तेऽन्तरिक्षमाजयन्निष्टुभं छन्दो द्वादशादित्यास्ते दिव्यमाजयन्जगतीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृत्तमगच्छञ्छ्रेष्ठं देवानाम् तस्माद्द्वादश मासो भूत्वाग्निं चिन्वीत् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आप्तेष्टकमेनं चिनुतेऽथो व्यावृत्तमेव गच्छति श्रेष्ठं३ समानानाम्॥२९॥

स्यात्त्रयोदश त्रिंशत्३ रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वै तैऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं यन्नान्वारोहेत्सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हांसीदन्तरिक्षमाक्रमिषं प्रजा मा मा हांसीद्विमाक्रमिषः३ सुवर्गन्मेत्याहुष वा अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टे यत्पक्षसंमितामिनुयात्॥३०॥

कर्नीया३सं यज्ञक्रतुमुपेयात्पापीयस्यस्यात्मनः प्रजा स्याद्वेदिसंमितामिनोति

ज्यायाः समेव यंजक्रतुमुपैति नास्यात्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः सहस्रं सम्मितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानः ॥ ३१ ॥

त्रिषाहस्रो वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि जयति जानुदघ्नं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभेवान्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदघ्नं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्पैवामुं लोकमभ्यारोहति नाभिं चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो धास्यामीति न द्वितीयं चित्वान्यस्य स्त्रियम् ॥ ३२ ॥

उपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतंसा व्युध्येताथो खल्वाहुरप्रजस्यं तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतःसिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय त्रीणि वाव रेतोऽसि पिता पुत्रः पौत्रः ॥ ३३ ॥

यद्वे रेतःसिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्द्यात्तिस्त्र उपं दधाति रेतसः सन्तत्या इयं वाव प्रथमा रेतःसिग्वाग्वा इयं तस्मात्पश्यन्तीमाम्पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया प्राणो वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षम्पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूमपश्यन्ति चक्षुर्यजुषेमां च ॥ ३४ ॥

अमूं चोपं दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां क्लृप्त्या अथौ प्राणानामिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्यं त इष्टस्यं वीतस्य द्रविणेह भक्षीयेत्याह स्तुतशस्त्रे एवैतेन दुहे पिता मातरिश्वाच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदानुं तक्षुः सोमो विश्ववित्रेता नैषद्वहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषदित्याहेतद्वा अग्नेरुक्थन्तेनैवैनमनुं शःसति ॥ ३५ ॥

मिनुयात्तृतीयं चिन्वानस्त्रियं पौत्रंश्च वै सप्तदश च ॥ [८]

सूयते वा एषोऽग्नीनां य उखायां भ्रियते यदधः सादयेद्गर्भाः प्रपादुकाः स्युरथो यथा सवात्प्रत्यवरोहति तादृगेव तदासन्दी सादयति गर्भाणां धृत्या अप्रपादायाथो स्वमेवैनं करोति गर्भो वा एष यदुख्यो योनिः शिक्वा यच्छिक्वादुखां निरूहेद्योनेर्गर्भं निरहण्यात्थडुद्यामः शिक्वाम्भवति षोढाविहितो वै ॥ ३६ ॥

पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मन्नेवैर्नम्बिभर्ति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्योखा
चोलूखलं च स्तनौ तावस्य प्रजा उप जीवन्ति यदुखां चोलूखलं चोपधाति ताभ्यामेव
यजमानोऽमुष्मिन्नौकेऽग्निं दुहे संवत्सरो वा एष यदग्निस्तस्य त्रेधाविहिता इष्टकाः
प्राजापत्या वैष्णवीः॥३७॥

वैश्वकर्मणीरहोरात्राण्येवास्य प्राजापत्या यदुख्यम्बिभर्ति प्राजापत्या एव तदुप धत्ते
यत्समिधं आदधाति वैष्णवा वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निं चिनोतीत्यं
वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तं वा एतं यजमान एव
चिन्वीत यदस्यान्यश्चिनुयाद्यत्तं दक्षिणाभिर्न राधयेदग्निरस्य वृक्षीत योऽस्याग्निं चिनुयात्तं
दक्षिणाभी राधयेदग्नमेव तथस्पृणोति॥३८॥

षोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो विंशतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्य पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दक्षिणम्पक्षं
वर्षाभिः पुच्छं शरदोत्तरम्पक्षं हेमन्तेन मध्यं ब्रह्मणा वा अस्य तत्पूर्वार्धमचिनुत
क्षत्रेण दक्षिणम्पक्षम्पशुभिः पुच्छं विशोत्तरम्पक्षमाशया मध्यं य एवं विद्वानग्निं चिनुत
ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव॥३९॥

रुद्धे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्रानमत्यन्नं रोचत इयं वाव प्रथमा चित्तिरोषधयो
वनस्पतयः पुरीषमन्तरिक्षं द्वितीया वयांसि पुरीषमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीषं यज्ञश्चतुर्थी
दक्षिणा पुरीषं यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषं यन्त्रिचितीकं चिन्वीत यज्ञं दक्षिणामात्मानं
प्रजामन्तरियात्तस्मात्पञ्चचितीकश्चेत्यं एतदेव सर्वं स्पृणोति यत्तिस्रश्चितयः॥४०॥

त्रिवृद्धाग्निर्यद्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति पाङ्कः पुरुष आत्मानमेव
स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो
यावानेव पुरुषस्तं स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति
संवत्सरो वै षष्ठी चित्तिरऋतवः पुरीषं षड्वितयो भवन्ति षड्विंशतिपाणि द्वादश सम्पद्यन्ते
द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥४१॥

अव चितयः पुरीषं पञ्चदश च॥ [१०]

रोहितो धूम्ररोहितः कर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्या बभ्रुररुणबभ्रुः शुक्रबभ्रुस्ते रौद्राः श्येतः

श्येताक्षः श्येतंग्रीवस्ते पितृदेवत्यास्तिस्त्रः कृष्णा वशा वारुण्यस्तिस्त्रः श्वेता वशाः सौर्यो
मैत्राबारहस्पत्या धूम्रललामास्तूपराः॥४२॥

[११]

पृश्निस्तिरश्चिनापृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णी बलक्षी ताः सारस्वत्यः
पृषती स्थूलपृषती क्षुद्रपृषती ता वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्यामा वशाः पौष्णियस्तिस्त्रो रोहिणीवशा
मैत्रिय ऐन्द्राबारहस्पत्या अरुणललामास्तूपराः॥४३॥

रोहितः पृश्निः षड्विंशतिः षड्विंशतिः॥ [१२]

शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त ऐन्द्रवायवाः शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः
समन्तशितिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त आश्विनास्तिस्त्रः शिल्पा
वशा वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्येनीः परमेष्ठिने सोमापौष्णाः श्यामललामास्तूपराः॥४४॥

[१३]

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितिपृष्ठः शितिभस्त ऐन्द्राबारहस्पत्याः
शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्त्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्त्रो धात्रे
पृषोदरा ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः॥४५॥

शितिबाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः॥ [१४]

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्नये यविष्ठाया त्रयो
नकुलास्तिस्त्रो रोहिणीर्यव्यस्ता वसूनास्तिस्त्रोऽरुणा दित्यौह्यस्ता रुद्राणां
सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः॥४६॥

कर्णास्त्रयौविंशतिः॥ [१५]

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोधकर्णास्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय लप्सुदिनस्त्रयो
विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्तिस्त्र आदित्यानत्रिविध्वास्तिस्त्रोऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा
गौरललामास्तूपराः॥४७॥

शुण्ठा विंशतिः॥ [१६]

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः शितिककुद् इन्द्राय

स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्तिस्त्रस्तुर्योह्यः साध्यानान्तिस्त्रः पंष्टोह्यो विश्वेषां देवानामाग्नेन्द्राः
कृष्णललामास्तूपराः॥४८॥

इन्द्राय राज्ञे द्वाविंशतिः॥ [१७]

अदित्यै त्रयो रोहितैता इन्द्रायै त्रयः कृष्णैताः कुह्वै त्रयोऽरुणैतास्तिस्त्रो धेनवो
राकायै त्रयोऽनुद्वाहः सिनीवाल्या आग्नावैष्णवा रोहितललामास्तूपराः॥४९॥

अदित्या अष्टादशः॥ [१८]

सौम्यास्त्रयः पिशङ्गाः सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः पार्जन्या नभोरूपास्तिस्त्रोऽजा
मल्हा इन्द्रायै तिस्रो मेघ्य आदित्या द्यावापृथिव्या मालङ्गास्तूपराः॥५०॥

सौम्या एकात्रविंशतिः॥ [१९]

वारुणास्त्रयः कृष्णललामा वरुणाय राज्ञे त्रयो रोहितोललामा वरुणाय
रिशादसे त्रयोऽरुणललामाः शिल्पास्त्रयो वैश्वदेवास्त्रयः पृश्नयः सर्वदेवत्या ऐन्द्रासूराः
श्येतललामास्तूपराः॥५१॥

वारुणा विंशतिः॥ [२०]

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनुद्वाहांविन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टाराविन्द्राग्निभ्यां बलदाभ्यां
सीरवाहाववी द्वे धेनू भौमी दिग्भ्यो वडंबे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषी द्वे धेनू भौमी
वायव आरोहणवाहावनुद्वाहौ वारुणी कृष्णे वशे अंराड्यौ दिव्यावृषभौ परिमुरौ॥५२॥

सोमाय स्वराज्ञे चतुस्त्रिंशत्॥ [२१]

एकादश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कल्माषः किकिदीविर्विदीगयस्ते
त्वाष्ट्राः सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्त्याग्नेय ऐन्द्राग्ना आश्विनस्ते विशालयूप आ
लभ्यन्ते॥५३॥

एकादश पञ्चविंशतिः॥ [२२]

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रेष्माः पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः पृश्नयस्त्रयः शारदाः
पृश्जिस्त्रयो हैमन्तिका अवलिप्तास्त्रयः शैशिराः संवत्सराय निर्वक्षसः॥५४॥

पिशङ्गां वि०शतिः॥ [२३]

यो वा अयंथादेवतन्त्वामग्र इन्द्रस्य चित्तिं यथा वै वयो वै यदाकूताद्यास्तं अग्रे मयि गृह्णामि प्रजापतिः सौऽस्मात्स्तेगान् वाजं कूर्मान् योक्रं मित्रावरुणाविन्द्रस्य पूष्ण ओजं आनन्दमहरग्रेर्वायोः पन्थाङ्कमैर्द्यौस्तेऽग्निः पशुरासीत्पञ्चविंशतिः॥ [२४] यो वा एवाहुतिमभवन्पृथिविभिरवृध्यान्न्दमष्टौपञ्चाशत्॥ 58॥ यो वा अयंथादेवतं यद्यवजिघ्रसि॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

यो वा अयंथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यंथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते वर्सीयान्भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चितिमभि मृशेत्रिष्टुभां द्वितीयां जगत्या तृतीयांमनुष्टुभां चतुर्थीम्पङ्क्ता पञ्चमीं यंथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते वर्सीयान्भवतीडाये वा एषा विभक्तिः पशव इडां पशुभिरेनम्॥१॥

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्च्छत्यैवावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वतो दक्षिणस्तावाल्भ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते रूपम्प्राजापत्योऽश्वः साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहः॥ २॥

रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यच्छ्वेतमश्वमभि मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्रं चिनुते हिरण्यपात्रम्मधोः पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या चित्रवत्यावैक्षते चित्रमेव भवति मध्यन्दिनेऽश्वमेव घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्विप्रोति॥ ३॥

एनमेतदहोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्वामग्रे वृषभं चेकितानम्पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा स० शिंशाधि। पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्याचित्यामृषभमुप दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यथेयूथ ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां यां

त्वां राज्यपासते। प्रजा५ सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यञ्जवत्। प्राजापत्याम्॥४॥

एतामुपं दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं क्रियते तदेवैतयावं रुद्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा तथैव यजमानोऽमुष्मिँल्लौकैऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनादित्या वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति। सुवर्गाय वा एष लोकाय॥५॥

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्य५ समिन्द्र इष्टका एवैता उपं धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ शतायुधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहे। शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदतिं दुरितानि विश्वा। ये चत्वारः पथयो देवयानां अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां यो अज्यानिमर्जीतिमा वहत्तस्मै नो देवाः॥६॥

परिं दत्तेह सर्वे। ग्रीष्मो हैमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः सुवितं नो अस्तु। तेषामृतानां शतशारदानां निवात एषामभये स्याम। इदुवृथ्सुराय परिवृथ्सुराय संवृथ्सुराय कृणुता बृहन्नमः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगर्जीता अहंताः स्याम। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो॥७॥

आ विशस्व शं तोकायं तनुवं स्योनः। अज्यानीरेता उपं दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवृथ्सुर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य आग्रयणं निरूप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन् यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं निरूप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतूथ्संवृथ्सुरम्रीणाति न देवताभ्यः समदन्दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥८॥

प्राजापत्याल्लौकाय देवाः पितो दध्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च॥ [२]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पशः। यो नः पुरस्ताद्वक्षिणतः पश्चादुत्तरतोऽधायुरभिदासत्येत५ सोऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयत्ता आसन्तेऽसुरा दिग्भ्य आबाधन्त तां देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानपं नुदते दिक्षूपं॥९॥

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यूहतेऽग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां

गिरः। द्युम्रेवाजैभिरा गतम्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति यत्र देवताये जुहुत्यथ किन्देवत्या वसोधरित्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा धाराग्नावैष्णव्यर्चा वसोर्धारा जुहोति भागधेयेनैवेनौ समर्धयत्यथो एताम्॥१०॥

एवाहुतिमायतनवतीं करोति यत्काम एनां जुहोति तदेवाव रुद्धे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोराण्या शिवान्या यच्छतर्द्रीयं जुहोति यैवास्य घोरा तनूस्तां तेन शमयति यद्वसोर्धारा जुहोति यैवास्य शिवा तनूस्तां तेन प्रीणाति यो वै वसोर्धारायै॥११॥

प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन्ब्रह्मोदनम्पचेत्तम्ब्राह्मणाश्रत्वारः प्राशर्जीयुरेष वा अग्निर्वैश्वानरो यद्वह्मण एषा खलु वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियायामेवैनौ तनुवां प्रतिं छापयति चतस्रो धेनूर्दद्यात्ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिन्नौकं अग्निं दुहे॥१२॥

उपैतान्धारायै षट्त्वारिंशच्च॥ [३]

चित्तिञ्जुहोमि मनसा घृतेनेत्याहादाभ्या वै नामैषाहुतिर्वैश्वकर्मणी नैनं चिक्यान्म्रातृव्यो दभ्नोत्यथो देवता एवाव रुद्धेऽग्ने तमद्येति पङ्क्ता जुहोति पङ्क्ताहुत्या यज्ञमुखमारभते सप्त तं अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याहु होत्रा एवाव रुद्धेऽग्निर्देवभ्योऽपाक्रामद्वागधेयम्॥१३॥

इच्छमानस्तस्मा एतद्वागधेयम्प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि खलु वा एष जातो यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ क्वास्याहवनीय इत्यसावादित्य इति ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वभ्यो देवतभ्यो जुह्वति॥१४॥

य एवं विद्वानग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्यग्ने यशस्विन् यशसेममर्पयेन्द्रावतीमर्पचितीमिहा वह। अयम्पूर्धा परमेष्ठी सुवर्चाः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु। भद्रम्पश्यन्त उप सेदुरग्ने तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रम्बलमोजश्च जातं तदस्मै देवा अभि सं नमन्तु। धाता विधाता परमा॥१५॥

उत सन्दकप्रजापतिः परमेष्ठी विराजा। स्तोमाश्छन्दांसि निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमाम। अभ्यावर्तध्वमुप मेतं साकमयं शास्ताधिपतिर्वो अस्तु। अस्य

विज्ञानमनु स० रंभध्वमिमम्पश्चादनु जीवाथ सर्वे राष्ट्रभृतं एता उपं दधात्येषा वा अग्नेश्चितीं राष्ट्रभृत्तयैवास्मिन्नाष्ट्रं दधाति राष्ट्रमेव भवति नास्माद्राष्ट्रम्भ्रंशते॥१६॥

भागधेयञ्जुहति परमा राष्ट्रन्दधाति सप्त च॥ [४]

यथा वै पुत्रो जातो म्रियतं एवं वा एष म्रियते यस्याग्निरुख्यं उद्धारयति यन्निर्मन्थ्यं कुर्याद्विच्छिन्द्याद्वातृव्यमस्मै जनयेत्स एव पुनः परीध्यः स्वादेवेनं योनेर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति तमो वा एतं गृह्णाति यस्याग्निरुख्यं उद्धारयति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा तमसा॥१७॥

एव तमो मृत्युमपं हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिषैव तमोऽपं हतेऽथो तेजो वै हिरण्यन्तेजं एवात्मन्धत्ते सुवर्नं घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्नं शुक्रः स्वाहा सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा सुवर्नं सूर्यः स्वाहार्को वा एष यदग्निरसावादित्यः॥१८॥

अश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्काश्वमेधयोरेव ज्योतींषि सं दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधो यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे सलिलमांसीत्स एतां प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदियमभवत्तं विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीति॥१९॥

अब्रवीत्स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदन्तरिक्षमभवत्स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत्तन्दिश्याभिरुपेत्ता उपाधत्त ता दिशः॥२०॥

अभवत्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुपं वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूता० स एतां तृतीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदसावभवत्स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वा॥२१॥

आयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुपं वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूता० स परमेष्ठिनमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति लोकं पृणयेत्यब्रवीत्तं लोकं पृणयोपैत्तस्मादयातयाम्नी लोकं पृणाऽयातयामा ह्यसौ॥२२॥

आदित्यस्तानृषयोऽब्रुवन्नुपं व आयामेति केन न उपैष्यथेति भूमेत्यब्रुवन्तान्धाभ्यां चित्तीभ्यामुपायन्त्स पञ्चचितीकः समपद्यत य एवं विद्वानग्निं चिनुते भूयानेव भवत्यभीमाल्लौकाञ्जयति विदुरेनं देवा अथो एतासामेव देवताना० सायुज्यं गच्छति॥२३॥

तमसाऽऽदित्योऽस्तीति दिशं आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वाऽसौ पञ्चत्वारिंशच्च॥—[५]

वयो वा अग्निर्यदग्निचित्पक्षिणोऽश्नीयात्तमेवाग्निमद्यादार्तिमाच्छेत्संवत्सरं व्रतं चरेत्संवत्सरं हि व्रतं नार्तिं पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति खलु वै तम्पशुर्य एनम्पुरस्तात्पत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राडुपचर्य आत्मनोऽहिंसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ॥२४॥

पृथिव्यै मां पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मै यच्छान्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि सुवर्गसि सुवर्गमे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याहेताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपदधात्येषां लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा ज्योतिरहिरण्यं यत्स्वयमातृणा उपधाय॥२५॥

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति यास्तै अग्ने सूर्ये रुचं उद्यतो दिवंमातृन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं नो धेहि॥२६॥

ब्राह्मणेषु रुचः राजंसु नस्कृधि। रुचं विशयेषु शूद्रेषु मयि धेहि रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिक्यानस्य यश इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यश इन्द्रियं धत्त ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोयौऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा॥२७॥

जुहुयाच्छान्तिरेवेषाग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष योऽग्निं चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिक्षया यजेत मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो वा अग्निर्मृतुस्थां वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो वा अग्निः॥२८॥

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो वर्षाः पुच्छः शरदुत्तरः पक्षो हैमन्तो मध्यम्पूर्वपक्षाश्चितयोऽपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यं कामो न्यधत्त ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिनुते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति॥२९॥

पृथिवीं यच्छु यथ्वयमातृणा उपधाय धेह्युचाग्निश्चिनुते त्रीणि च॥—————[६]

यदाकूताथ्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वा। तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। एतं संधस्थं परिं ते ददामि यमावहाच्छेवधिं जातवेदाः। अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तश्च स्म जानीत परमे व्योमन्। जानीतादेन परमे व्योमन्देवाः सधस्था विद रूपमस्य। यदागच्छात्॥३०॥

पृथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। प्रस्तरणं परिधिनां स्रुचा वेद्यां च बर्हिषा। ऋचेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यदिष्टं यत्परादानं यद्वत्तं या च दक्षिणा। तत्॥३१॥

अग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्। येनां सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने दक्षिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने सुकृतः पथा मधोर्धारा व्यानुशुः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यत्र धारा अनपेता मधोर्धृतस्य च याः। तदग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्॥३२॥

आगच्छात्तद्व्यानशुस्तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥—————[७]

यास्तै अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अर्चिः। ये तै अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन्। उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहृतस्य क्रियते किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्नेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति यास्तै अग्ने समिधो यानि॥३३॥

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयञ्चितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नयं इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वन्नजरं सुवीरं ब्रह्मं समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह॥३४॥

दिशं एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै ब्रह्मं समिद्धवत्याहुतीनामित्याह ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति

ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजां पशूञ्छन्दांस्यव रुन्देऽथो प्रजाभ्यं एवैनम्पशुभ्यश्छन्दाभ्योऽवरुद्धं चिनुते॥३५॥

यान्यग्रय इत्याहेष्टकानां षोडश च॥ [८]

मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। मयि प्रजाम्मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवां सुवीराः। यो नो अग्निः पितरो हृष्वन्तरमर्त्यो मर्त्यां आविवेश। तमात्मन्परि गृह्णीमहे वयं मा सो अस्मां अवहाय परां गात। यदध्वर्युरात्मन्त्रिगमगृहीत्वाग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि॥३६॥

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्तेऽपक्रामुका अस्मात्पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहात्मन्नेव स्वमग्निं दाधार नास्मात्पशवोऽपं क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृचापंश्चाग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयत इति यदद्भिः संयौति॥३७॥

आपो वै सर्वा देवतां देवताभिरेवैनं स संजति यन्मृदा चिनोतीयं वा अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत इति यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्रयो वै छन्दांसि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं वा अग्निर्वैश्वानरो यत्॥३८॥

मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उपं दधाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं तेजं एवात्मन्धत्ते यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीम्पुरस्तादुपं दधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीम्पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिम्मध्यं एष वा अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वांश्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव दिशम्प्र वयति तस्माद्दिशि दिक्प्रोता॥३९॥

अपि सं यौति वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः प्राङ्वाद्रवत्तस्मा अश्वम्प्रत्यास्यत्स दक्षिणावर्तत तस्मै वृष्णिम्प्रत्यास्यत्स प्रत्यङ्गावर्तत तस्मा ऋषभम्प्रत्यास्यत्स उदङ्गावर्तत तस्मै बस्तम्प्रत्यास्यत्स ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषम्प्रत्यास्यत् यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैनम्॥४०॥

अव॑रुध्य॑ चिनु॑त ए॒ता वै प्रा॑णभृ॒तश्चक्षु॑ष्मती॒रिष्ट॑का॒ यत्प॑शु॒शीर्षा॑णि
यत्प॑शु॒शीर्षा॑ण्यु॒प॒दधा॑ति॒ ताभि॑रे॒व यज॑मानोऽमु॒ष्मि॒ल्लौके॑ प्रा॒णित्य॑थो॒ ताभि॑रे॒वास्मा॑
इ॒मे लो॒काः प्र भा॑न्ति मृ॒दाभि॑लि॒प्योप॑ दधाति मे॒ध्यत्वा॑य॒ पशु॑र्वा ए॒ष यद॑ग्निर॒न्नम्प॑शव॒
ए॒ष खलु॑ वा अ॒ग्निर्य॑त्प॑शु॒शीर्षा॑णि॒ यं का॒मये॑त॒ कर्नो॑योऽस्या॒न्नम्॥४१॥

स्या॒दि॒तिं सन्त॑रां तस्य॑ पशु॒शीर्षा॑ण्यु॒प॒ दध्या॑त्कनी॒य ए॒वास्या॑न्न॒म्भव॑ति॒ यं का॒मये॑त॒
स॒माव॑द॒स्यान्न॑ꣳ स्या॒दि॒तिं मध्य॑तस्तस्यो॒प॒ दध्या॑त्स॒माव॑दे॒वास्या॑न्न॒म्भव॑ति॒ यं का॒मये॑त॒ भूयो॑
ऽस्या॒न्नꣳ स्या॒दि॒त्यन्तै॑षु॒ तस्य॑ व्यु॒द्धोप॑ दध्यादन्त॒त ए॒वास्मा॑ अ॒न्नम॑व॒ रुन्दे॑ भूयो॑
ऽस्या॒न्न॑म्भव॑ति॥४२॥

ए॒न॒म॒स्यान्न॑भूयोऽस्यान्न॒म्भव॑ति॥ _____ [१०]

स्ते॒गान्द॑ꣳष्ट्राभ्या॒म्प॒ण्डूका॑ञ्ज॒म्यैभि॑राद॒कां खा॑दे॒नोर्ज॑ꣳ सꣳसू॒दे॒नार॑ण्यं जा॒म्बीले॑न॒
मृद॑म्ब॒स्त्वैभिः॑ शर्क॑राभि॒रव॑का॒मव॑काभिः॒ शर्क॑रामु॒त्सादे॑न जि॒ह्वा॒मव॑क्र॒न्देन॑ ता॒लुꣳ सर॑स्वतीं
जि॒ह्वा॒ग्रेण॑॥४३॥

स्ते॒गान्द्वावि॑ꣳशतिः॥ _____ [११]

वाज॑ꣳ ह॒नूभ्या॑मु॒प आ॒स्ये॒नादि॒त्याञ्च॑श्रु॒भिरु॑पया॒मम॑धरे॒णोष्ठे॑न॒ सदु॑त्तरे॒णान्त॑रे॒णानू॑का॒शम्प्रा॑क॒शे
बा॒ह्यꣳ स्तन॑यितुं॒ निर्बा॑धे॒न सू॒र्याग्री॑ चक्षु॒र्भ्या॑ वि॒द्युतौ॑ क॒नान॑का॒भ्याम॑शनि॒म्मस्ति॑ष्के॒ण
ब॒ल॒म्प॒ञ्जभिः॑॥४४॥

वाज॑ꣳ पञ्च॑वि॑ꣳशतिः॥ _____ [१२]

कूर्मा॑ञ्छु॒फैर॑च्छ॒लाभिः॑ क॒पिञ्ज॑ला॒न्त्साम॑ कु॒ष्ठिका॑भिर्ज॒वं ज॒ङ्घाभि॑र॒गदं॑ जा॒नु॒भ्यां वी॒र्यं॑
कु॒हाभ्या॑ भ॒यम्प्रा॑चा॒लाभ्या॑म् गु॒होप॑प॒क्षाभ्या॑म॒श्विना॒वꣳसा॑भ्या॒मदि॑तिꣳ शी॒र्ष्णा नि॒र॒क्र॑न्ति॒
नि॒र्जा॑ल्मके॒न शी॒र्ष्णा॥४५॥

कूर्मा॑न्नयो॒विꣳशतिः॥ _____ [१३]

यो॒क्रं गृ॒ध्राभि॑र्यु॒गमा॑न॒तेन॑ चि॒त्त॒म॒न्याभिः॑ सङ्को॒शान्प्रा॑णैः प्र॒का॒शेन॑ त्वचं॒
परा॑का॒शेना॑न्तरा॒म॒शका॑न्के॒शैरिन्द्र॑ꣳ स्व॒प॒सा वहे॑न॒ बृह॑स्पतिꣳ शकु॒निसा॑दे॒न
रथ॑मु॒ष्णिहा॑भिः॥४६॥

योऋमेकविंशतिः॥ [१४]

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यामिन्द्राग्री शिखण्डाभ्यामिन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू
अष्टीवज्राः सवितारम्पुच्छेन गन्धर्वाञ्छेपेनाप्सरसो मुष्काभ्याम्पर्वमानम्पायुना
पवित्रम्पोत्राभ्यामाक्रमणं स्थूराभ्यां प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्याम्॥४७॥

[१५]

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजुस्यन्दिशां जत्रवो जीमूतान्हृदयोपशाभ्यामन्तरिक्षं पुरितता
नभ उदर्येणेन्द्राणीम्मीहा वल्मीकान्क्लोम्ना गिरीन्प्राशिभिः समुद्रमुदरेण वैश्वानरम्भस्मना॥४८॥

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः॥ [१६]

पृष्णो वनिष्ठुरन्धाहेः स्थूरगुदा सर्पान्गुदाभिरऋतून्पृष्टीभिर्दिवं पृष्ठेन वसूनाम्प्रथमा
कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानां पञ्चमी विश्वेषां देवानां
षष्ठी॥४९॥

पृष्णश्चतुर्विंशतिः॥ [१७]

ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिमस्थभिरिन्द्रः स्वपसा वह्नेन रुद्रस्य विचलः स्कन्धो-
ऽहोरात्रयोर्द्वितीयोऽर्धमासानां तृतीयो मासां चतुर्थ ऋतूनाम्पञ्चमः संवत्सरस्य षष्ठः॥५०॥

ओजो विंशतिः॥ [१८]

आनन्दं नन्दथुना कामम्प्रत्यासाभ्यां भयं शितीमभ्यां प्रशिषम्प्रशासाभ्यां
सूर्याचन्द्रमसौ वृक्याभ्यां श्यामशबलौ मतस्त्राभ्याव्युष्टिं रूपेण निमृक्तिमरूपेण॥५१॥

आनन्दं षोडश॥ [१९]

अहर्मासेन रात्रिम्पीवसापो यूषेण घृतं रसेन श्यां वसंया दूषीकाभिरह्मादुनिमश्रुभिः
पृष्वान्दिवं रूपेण नक्षत्राणि प्रतिरूपेण पृथिवीं चर्मणा छुर्वीं छुर्व्योपाकृताय स्वाहालब्धाय
स्वाहा हुताय स्वाहा॥५२॥

अहर्ष्टाविंशतिः॥ [२०]

अग्नेः पंक्षतिः सरस्वत्यै निपंक्षतिः सोमस्य तृतीयापां चतुर्थ्योपंधीनां पञ्चमी संवत्सरस्य षष्ठी मरुताः सप्तमी बृहस्पतैरष्टमी मित्रस्य नवमी वरुणस्य दशमीन्द्रस्यैकादशी विश्वेषां देवानां द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वं यमस्य पाटूरः॥५३॥

अग्नेरेकान्नत्रिंशत्॥ [२१]

वायोः पंक्षतिः सरस्वतो निपंक्षतिश्चन्द्रमसस्तृतीया नक्षत्राणां चतुर्थी संवितुः पञ्चमी रुद्रस्य षष्ठी सर्पाणां सप्तम्यर्यम्णां ऽष्टमी त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वं यम्यै पाटूरः॥५४॥

वायोरष्टाविंशतिः॥ [२२]

पन्थामनूवृग्भ्यां सन्ततिः स्नावन्याभ्यां शुक्रान्पित्तं हरिमाणं यक्रा हलीक्ष्णान्पापवातेन कूश्माञ्छकंभिः शवर्तानूवध्येन शुनो विशसनेन सर्पांल्लोहितगन्धेन वयांसि पक्कगन्धेन पिपीलिकाः प्रशादेन॥५॥

पन्थान्द्वाविंशतिः॥ [२३]

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयं स्वधया मदेम॥५६॥

क्रमैरष्टादश॥ [२४]

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो योनिः सूर्यस्ते चक्षुर्वातः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रम्मासांश्चार्धमासाश्च पर्वाण्यृतवोङ्गानि संवत्सरो महिमा॥५७॥

द्यौः पञ्चविंशतिः॥ [२५]

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स तै लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स तै लोकस्तस्मात्त्वान्तरैष्यामि यदि नावजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यः स तै लोकस्तं जैष्यसि यद्यवजिघ्रसि॥५८॥

यस्मिन्नष्टौ च॥ [२६]

प्राचीनव॑शं यावन्त ऋ॒ग्वे॒सामे॒ वाग्वै दे॒वेभ्यो॑ दे॒वा वै दे॒वय॑जन्त॒ङ्गद्व॑श्च तद्विरे॑ण्य॒ः षट्प॑दानि
ब्रह्म॑वादिनो वि॒चित्यो॒ यत्क॒लया॑ ते वा॒रु॒णो वै क्री॑तः सोम॒ एका॑दश॥ [२७]

॥ काण्डम् ६ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्राचीनव॑शं करोति दे॒वमनु॑ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒ प्राचीं॑ दे॒वा दक्षि॑णा पि॒तरः
प्रती॑ची॒म्मनु॑ष्या उदी॑ची॒ रुद्रा॑ यत्प्राचीनव॑शं करोति दे॒वलो॒कमे॒व तद्य॑जमान॒ उपा॑वर्तते
परि॑ श्रयत्यन्त॒र्हितो॑ हि दे॒वलो॒को म॑नुष्यलो॒कान्नास्मालो॑का॒थ्वेत॒व्यमि॒वेत्याहुः॑ को हि
तद्वेद॑ यद्य॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽस्ति॑ वा न वेति॑ दि॒श्वती॑का॒शान्क॑रोति॥१॥

उभयो॑र्लो॒कयो॑रभिजित्यै केश॑श्मश्रु व॑पते न॒खानि॑ नि कृ॒न्तते॑ मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या
यत्केश॑श्मश्रु मृ॒तामे॒व त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मे॒धमु॑पेत्यङ्गि॒रसः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं
यन्तो॑ऽप्सु दी॒क्षात॑पसी प्रावे॑शयन्न॒प्सु स्ना॑ति सा॒क्षादे॒व दी॒क्षात॑पसी अ॒वं रु॒द्धे ती॒र्थे स्ना॑ति
ती॒र्थे हि ते॑ ताम्प्रावे॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति॥२॥

ती॒र्थमे॒व सं॒माना॑ भवत्य॒पोऽश्वा॑त्यन्तर॒त ए॒व मे॒ध्यो भ॒वति॑ वास॑सा दी॒क्षय॑ति
सौ॒म्यं वै क्षौ॒मं दे॒वत॑या सोम॑मेष दे॒वता॑मुपैति॒ यो दी॒क्षते॑ सोम॑स्य त॒नूर॑सि
त॒नुवं॑ मे पा॒हीत्या॑ह स्वा॒मे॒व दे॒वता॑मुपेत्यथो॒ आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्तेऽग्नेस्तू॒षा॒धानं॑
वा॒योर्वा॑त॒पान॑म्पित॒ृणा॒न्नी॒विरोष॑धीनाम्प्रघा॒तः॥३॥

आ॒दि॒त्यानां॑ प्राचीनता॒नो वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मोतुर्नक्ष॑त्राणामतीका॒शास्त॒द्वा ए॒तत्सर्व॑दे॒वत्यं॑
यद्वा॒सो यद्वा॒संसा दी॒क्षय॑ति सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्दी॒क्षय॑ति ब॒हिःप्रा॑णो वै म॑नुष्यंस्तस्याश॑नं
प्रा॒णोऽश्वा॑ति स॒प्रा॒ण ए॒व दी॒क्षत॑ आ॒शितो॑ भवति॒ यावा॑ने॒वास्यं॑ प्रा॒णस्तेन॑ स॒ह मे॒धमु॑पैति
घृ॒तं दे॒वाना॑म्मस्तु॒ पित॒ृणा॒न्निष्प॑क्कम्मनु॒ष्याणा॑न्तद्वै॥४॥

ए॒तत्सर्व॑दे॒वत्यं॑ यन्न॒वनी॑तं यन्न॒वनी॑तेनाभ्यु॒ङ्क्ते सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्री॒णाति॑ प्रच्यु॒तो वा ए॒षो-

ऽस्माल्लोकादगतो देवलोकं यो दीक्षितोऽन्तरेव नवनीतन्तस्मान्नवनीतेनाभ्यङ्केऽनुलोमं यजुषा
व्यावृत्त्या इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य कनीनिका परापतत्तदाञ्जनमभवद्यदाङ्के चक्षुरेव भ्रातृव्यस्य
वृङ्के दक्षिणम्पूर्वमाङ्के॥५॥

सव्य९ हि पूर्वम्मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि मनुष्या धावन्ते पञ्च
कृत्व आङ्के पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे परिमितमाङ्केऽपरिमित९ हि
मनुष्या आञ्जते सतूलयाङ्केऽपतूलया हि मनुष्या आञ्जते व्यावृत्त्यै यदपतूलयाञ्जीत वज्रं
इव स्यात्सतूलयाङ्के मित्रत्वाय॥६॥

इन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽ३ पोऽ३ भ्यग्नियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञिय९ सदेवमासीत्तदपोदक्रामते
दर्भा अभवन् यद्भर्मपुञ्जीलैः पवयति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्ताभिरेवैनम्पवयति
द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनम्पवयति त्रिभिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः
पवयति पञ्चभिः॥७॥

पवयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञायैवैनम्पवयति षड्भिः पवयति षड्वा ऋतव
ऋतुभिरेवैनम्पवयति सप्तभिः पवयति सप्त छन्दा९सि छन्दाभिरेवैनम्पवयति नवभिः पवयति
नव वै पुरुषे प्राणाः सप्राणमेवैनम्पवयत्येकविंशत्या पवयति दश हस्त्या अङ्गुलयो दश
पद्मा आत्मैकविंशो यावानेव पुरुषस्तमपरिवर्गम्॥८॥

पवयति चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनसैवैनम्पवयति वाक्पतिस्त्वा
पुनात्वित्याह वाचैवैनम्पवयति देवस्त्वा सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनम्पवयति
तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कम्पुने तच्छक्रेयमित्याहाशिषमेवैतामा शास्ते॥९॥

अतीकाशान्करोत्यवैशयन्तीर्थे स्नाति प्रघातो मनुष्याणान्तद्वा आङ्के मित्रत्वाय
पञ्चभिरपरिवर्गमष्टाचत्वारिंशच्च॥ [१]

यावन्तो वै देवा यज्ञायापुनत् त एवाभवन् य एवं विद्वान् यज्ञाय पुनीते भवत्येव
बहिः पवयित्वान्तः प्र पादयति मनुष्यलोक एवैनम्पवयित्वा पूतन्दैवलोकम्प्र णयत्यदीक्षित
एक्याहुत्येत्याहुः सुवेण चतस्रो जुहोति दीक्षितत्वाय सुचा पञ्चमीं पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्ध आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये॥१०॥

स्वाहेत्याहाकृत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्के यजेयेति मेधायै मनसैऽग्नये स्वाहेत्याह

मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति सरस्वत्यै पूर्णोऽग्नये स्वाहेत्याहु वाग्वै सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव पृथिव्या यज्ञम्प्र युङ्क्ता आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहु या वै वर्ष्यास्ताः॥११॥

आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विव्या आपोऽशान्ता इमल्लोकमा गच्छेयुरापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहुस्मा एवेनां लोकाय शमयति तस्माच्छान्ता इमल्लोकमा गच्छन्ति द्यावापृथिवी इत्याहु द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो बृहस्पतिर्नो हविषा वृधातु॥१२॥

इत्याहु ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमव रुद्धे यद्व्याद्विधेरिति यज्ञस्थाणुमृच्छेद्वधात्वित्याहु यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्मुखः प्र यजुरर्ह्मिनात्प्र साम तमृगुदयच्छद्यदृगुदयच्छतदौर्बृहणस्यौर्बृहणत्वमृचा॥१३॥

जुहोति यज्ञस्योद्यत्या अनुष्टुप्छन्दसा मुदयच्छदित्याहुस्तस्मादनुष्टुभा जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै द्वादश वाथ्सबन्धान्युदयच्छन्त्रित्याहुस्तस्माद्द्वादशभिर्वाथ्सबन्धविदो दीक्षयन्ति सा वा एषर्गनुष्टुग्वागनुष्टुग्यदेतयर्चा दीक्षयति वाचैवेन९ सर्वया दीक्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्याहु सावित्र्यैतेन मतो वृणीत सख्यम्॥१४॥

इत्याहु पितृदेवत्यैतेन विश्वे राय इषुध्यसीत्याहु वैश्वदेव्यैतेन द्युमन्नं वृणीत पुष्यस इत्याहु पौष्ण्यैतेन सा वा एषर्खसर्वदेवत्या यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवेन देवताभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरम्प्रथमम्पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुप यन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदष्टाक्षरा तेन॥१५॥

गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिष्टुग्यद्वादशाक्षरा तेन जगती सा वा एषर्खसर्वाणि छन्दांसि यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवेन छन्दाभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरम्प्रथमम्पद९ सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्वाव रुद्ध एकस्मादक्षरादनामप्रथमम्पदन्तस्माद्यद्वाचोऽनामन्तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजाना९ सृष्टै॥१६॥

अग्नये ता वृधात्वृचा सख्यन्तेन जुहोति पञ्चदश च॥

ऋग्विष्णोर्मे वै देवेभ्यो यज्ञायातिष्ठमाने कृष्णो रूपं कृत्वापक्रम्यातिष्ठतान्तैऽमन्यन्त यं वा इमे उपावृथ्स्यतः स इदं भविष्यतीति ते उपांमन्नयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय देवानुपावर्ततामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्येष साम्नो यत्कृष्णमृग्विष्णोः शिल्पं स्थ इत्याहर्ग्विष्णोर्मे एवाव रुन्ध एषः॥१७॥

वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्येष रात्रिया यत्कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रुद्धे कृष्णाजिनेन दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं दीक्षयतीमाधिय२ शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्बर्ध्ना वा एष यदीक्षित उल्बं वासः प्रोर्णुते तस्मात्॥१८॥

गर्भाः प्रावृता जायन्ते न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्ण्वीत यत्पुरा सोमस्य क्रयादपोर्ण्वीत गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युः क्रीते सोमेऽपोर्णुते जायंत एव तदथो यथा वसीया२ सम्प्रत्यपोर्णुते तादृगेव तदङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत ते शरा अभवन्नूगैर्वै शरा यच्छ्रमयी॥१९॥

मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुद्धे मध्यतः सन्नहति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनहति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च व्यावर्तयतीन्द्रो वृत्राय वज्रम्प्राहरत्स त्रेधा व्यभवत्स्म्यस्तृतीय२ रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम्॥२०॥

यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छुराणा२ शरत्वं वज्रो वै शराः क्षुत्वलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छ्रमयी मेखला भवति वज्रैर्णैव साक्षात्क्षुध्र्मभ्रातृव्यम्मध्यतोऽप हते त्रिवृद्धवति त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणम्मध्यतो यजमाने दधाति पृथ्वी भवति रज्जुनाव्यावृत्तयै मेखलया यजमानन्दीक्षयति योक्त्रेण पत्नीम्मिथुनत्वाय॥२१॥

यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत्ता२ समभवत्तदिन्द्रोऽचायथ्सोऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते स इदम्भविष्यतीति ताम्प्राविंशत्तस्या इन्द्र एवाजायत सोऽमन्यत यो वै मदितोऽपरो जनिष्यते स इदम्भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाच्छिन्त्वा सृतवंशाभवत्तत्सृतवंशायै जन्म॥२२॥

ता२ हस्ते न्यवेष्टयत ताम्मुग्धेषु न्यदधात्सा कृष्णविषाणाभवदिन्द्रस्य योनिंरसि मा मा हि२सीरिति कृष्णविषाणाम्प्र यच्छति सयौनिमेव यज्ञं करोति सयौनिन्दक्षिणा२

सयोनिमिन्द्रः सयोनित्वाय कृष्ये त्वा सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपृथ्या ओषधयः पच्यन्ते सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति यद्धस्तेन॥२३॥

कण्डूयेत पामनम्भाबुकाः प्रजाः स्युर्यथ्स्मयेत नग्नम्भाबुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयते-
ऽपिगृह्य स्मयते प्रजानां गोपीथाय न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतौः कृष्णविषाणामव चृतेद्यत्पुरा
दक्षिणाभ्यो नेतौः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुंका स्यान्नीतासु दक्षिणासु
चात्वाले कृष्णविषाणाम्प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावेव
योनिन्दधाति यज्ञस्य सयोनित्वाय॥२४॥

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तृतीयमिधुन्त्वाय जन्म हस्तेनाष्टाचत्वारिंशच्च॥—[३]

वावै देवेभ्योऽप्राक्कामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविशत्थैषा वाग्वनस्पतिषु वदति
या दुन्दुभौ या तूणवे या वीणायां यदीक्षितदण्डमयच्छति वाचमेवाव रुन्ध औदुम्बरो
भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्जं दधाति
तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते॥२५॥

क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डमय यच्छति मैत्रावरुणो हि पुरस्तादृत्विग्भ्यो
वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने प्रतिं स्थापयन्ति स्वाहा यज्ञमनसेत्याह मनसा
हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञः
स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादारभ इत्याहायम्॥२६॥

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य
धृत्या अदीक्षिष्टयम्ब्राह्मण इति त्रिरुपाश्वाह देवेभ्य एवेनम्प्राह त्रिरुचैरुभयेभ्य एवेनं
देवमनुष्येभ्यः प्राह न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं
विच्छिन्द्यात्॥२७॥

उदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै दीक्षितो यज्ञमेवाभि
वाचं वि सृजति यदि विसृजेद्वैष्णवीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सं तनोति
दैवीन्धियम्मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव
रुन्धे॥२८॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होत्व्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होत्व्या(३)मिति हविर्वै दीक्षितो

यज्ञहुयाद्यजमानस्यावदाय जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्षं जुहोति तत्रेव हुतं नेवाहुतं स्वपन्तं वै दीक्षितं रक्षांसि जिघांसन्त्यग्निः॥२९॥

खलु वै रक्षोहाग्रे त्वं सु जागृहि वयं सु मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपंहत्या अब्रत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति त्वमग्रे व्रतपा असीत्याहाग्निर्वै देवानां व्रतपतिः स एवेनं व्रतमालम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याह देवः॥३०॥

ह्येष सन्मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहेतं हि यज्ञेष्वीड्यतेऽपु वै दीक्षिताध्मुषुपुषं इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वं देवा अभि मामाववृत्रत्रित्याहेन्द्रियेणैवेनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्यावन्त एव पशूनभि दीक्षेत् तावन्तोऽस्य पशवः स्यू रास्वेयत्॥३१॥

सोमा भूयो भूरेत्याहापरिमितानेव पशूनव रुद्धे चन्द्रमसि मम भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायवै त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदयथादेवतं दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्चेत् यदेवमेता अनुदिशति यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति न देवताभ्य आ॥३२॥

वृश्चेते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञियं सदेवं तद्वो मावं क्रमिषमिति वावैतदाहाच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनुं गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वात्येति॥३३॥

भुञ्जतेऽयच्छिन्द्याद्भुञ्जेऽग्निराह देव इयदेवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

देवा वै देवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन्तेऽज्ञं न्योन्यमुपाधावन्त्वया प्र जानाम त्वयेति तेऽदित्या समंघ्रियन्त त्वया प्र जानामेति साब्रवीद्वरं वृणै मत्रायणा एव वो यज्ञा मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो दिशाम्रज्ञात्यै॥३४॥

अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे पथ्याऽ स्वस्तिमयजन्प्राचीमेव तया दिशम्प्राजानन्नग्निना दक्षिणा सोमैर्न प्रतीची सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वाम्पथ्याऽ स्वस्तिं यजति प्राचीमेव तया दिशम्प्रा जानाति पथ्याऽ स्वस्तिमिद्वाग्नीषोमौ यजति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवानुं पश्यति॥३५॥

अग्नीषोमाविष्ट्वा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानुं पश्यति सवितारमिष्ट्वादिति यजतीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतिष्ठायानुं पश्यत्यदितिमिष्ट्वा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै देवानां विशो देवविशं खलु वै कल्पमानम्मनुष्यविशमनुं कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाह विशां क्लृप्त्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजवदननूयाजम्प्रायणीयं कार्यमनूयाजवत्॥३६॥

अप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव सा यज्ञस्य सन्ततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यदनूयाजानन्तरियात् खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनुं यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनुं॥३७॥

परा भवति प्रयाजवदेवानूयाजवत्प्रायणीयं कार्यम्प्रयाजवदनूयाजवदुदयनीयं नात्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्कास उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिर्याः प्रायणीयस्य याज्यां यत्ता उदयनीयस्य याज्याः कुर्यात्पराङ्मुं लोकमा रोहेत्प्रमायुकः स्याद्वाः प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति॥३८॥

प्रज्ञात्ये पश्यत्यनूयाजवद्यजमानोऽनुं पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च॥—————[५]

कद्रूश्च वै सुपर्णी चात्मरूपयोरस्पर्धेताः सा कद्रूः सुपर्णीमजयत्साब्रवीत्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर तेनात्मानं निष्क्रीणीष्वेतीयं वै कद्रूरसौ सुपर्णी छन्दांसि सौपर्ण्याः साब्रवीदस्मै वै पितरौ पुत्रान्बिभृतस्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर तेनात्मानं निष्क्रीणीष्व॥३९॥

इति मा कद्रूर्वोचदिति जगत्युदपतच्चतुर्दशाक्षरा सती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरौ अमीयेताः सा पशुभिश्च दीक्षया चागच्छत्तस्माज्जगती छन्दसाम्पशव्यतमा तस्मात्पशुमन्तं दीक्षोप नमति त्रिष्टुगुदपतत्रयोदशाक्षरा सती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरौ अमीयेताः सा दक्षिणाभिश्च॥४०॥

तपसा चागच्छत्तस्मात्त्रिष्टुभो लोके माध्यन्दिने सवने दक्षिणा नीयन्त एतत्खलु वाव तप इत्याहुयः स्वं ददातीति गायत्र्युदपतच्चतुरक्षरा सत्यजया ज्योतिषा तमस्या अजाभ्यरुद्ध तदजायां अजत्वः सा सोमं चाहरच्चत्वारि चाक्षराणि साष्टाक्षरा समपद्यत

ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥४१॥

कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसा५ सती यज्ञमुखं परीयायेति यदेवादः सोममाहरत्तस्माद्यज्ञमुखं पर्येत तस्मात्तेजस्विनीतमा पृथ्वा द्वे सवने समगृह्णाम्मुखेनैकं यन्मुखेन समगृह्णात्तदधयत्तस्माद्वे सवने शुक्रवती प्रातःसवनं च माध्यदिनं च तस्मात्तृतीयसवनं ऋजीषमभि पुंष्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्ते॥४२॥

आशिरमव नयति सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनत्त५ सोममाह्रियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्स तिस्रो रात्रीः परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति ते देवा अब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाचः५ स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरक्रीणन्त्सा रोहिद्रूपं कृत्वा गन्धर्वेभ्यः॥४३॥

अपक्रम्यातिष्ठत्द्रोहितो जन्म ते देवा अब्रुवन्नपं युष्मदक्रमीन्नास्मानुपावर्तते वि ह्वयामहा इति ब्रह्मं गन्धर्वा अवदन्नगायं देवाः सा देवान्गायत उपावर्तत तस्माद्वायन्तः५ स्त्रियः कामयन्ते कामुका एनः५ स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्येषु भवति तेभ्य एव ददत्युत यद्बहुतयाः॥४४॥

भवन्त्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनः५ सर्वया क्रीणाति तस्मादेकहायना मनुष्या वाचं वदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽ काणयाऽश्लोणयाऽसप्तशफया क्रीणाति सर्वयैवैनं क्रीणाति यच्छेतया क्रीणीयादुश्चर्मा यजमानः स्याद्यत्कृष्णयानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको यजमानः स्याद्यद्विरूपया वात्रंग्री स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयादरुणया पिङ्गाक्ष्या क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपः५ स्वयैवैनं देवतया क्रीणाति॥४५॥

निष्क्रीणीष्व दक्षिणाभिश्च वदन्ति मन्यन्ते गन्धर्वेभ्यो बहुतयाः पिङ्गाक्ष्या दशं च॥—[६]

तद्धिरण्यमभवत्तस्मादद्ध्यो हिरण्यम्पुनन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं घृतैऽवधाय जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्र वीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं तं शुक्र तनूरिदं वर्च इत्याहु सतेजसमेवैनः५ सतनुम्॥४६॥

करोत्यथो सम्भरत्येवैनं यदबद्धमवदध्याद्गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टक्यम्बधाति प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी जूरसीत्याहु

यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णव इत्याह॥४७॥

यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवेनां जुष्टां करोति तस्यांस्ते सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुन्दे काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाःसि जिघाःसन्त्येष खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्नेश्च सूर्यस्य च सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्नेरक्षणः कनीनिकामित्याह य एवारक्षोहतः पन्थास्तः समारोहति॥४८॥

वाग्वा एषा यथ्सौमक्रयणी चिदसि मनासीत्याह शास्त्येवेनांमेतत्तस्माच्छ्रुष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याह यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनासीत्याह यद्धि मनसाभिगच्छति तत्करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा॥४९॥

वदति दक्षिणासीत्याह दक्षिणा ह्येषा यज्ञियासीत्याह यज्ञियांमेवेनां करोति क्षत्रियासीत्याह क्षत्रिया ह्येषादितिरस्युभयतःशीर्ष्णीत्याह यदेवादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको यजमानः स्यात्॥५०॥

यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयाम्मित्रस्त्वां पदि बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैवेनां पदि बध्नाति पूषाध्वनः पात्वित्याहेयं वै पूषेमामेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षयेत्याहेन्द्रमेवास्या अध्यक्षं करोति॥५१॥

अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवेनया क्रीणाति सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोमं आह्रियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात्पराच्येव सौमक्रयणीयाद्रुद्रस्त्वा वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै क्रूरः॥५२॥

देवानान्तमेवास्यै परस्ताद्वधात्यावृत्त्यै क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्रुद्रस्य कीर्तयति मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि क्रीणीते यः सौमक्रयण्या स्वस्ति सोमसखा पुनरेहि सह रथेत्याह वाचैव विक्रीय पुनरात्मन्वाचं धत्तेऽनुपदासुकास्य वाग्भवति य एवं वेद॥५३॥

सतनुं विष्णव इत्याह समारोहति ध्यायति तद्वाचा यजमानः स्यात्करोति क्रूरो वेद॥[७]

षट्पदान्यनु नि क्रामति षडहं वाङ्माति वदत्युत संवत्सरस्यायने यावत्येव वाक्तामव

रुद्धे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्वाव रुद्धे सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताण्याः सप्त छन्दास्स्युभयस्यावरुद्धौ वस्यसि रुद्रासीत्याह रूपमेवास्या एतन्महिमानम्॥५४॥

व्याचष्टे बृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वत्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशून्व रुद्धे रुद्रो वसुभिरा चिकेत्त्वित्याहावृत्तै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजनं इत्याह पृथिव्या ह्येष मूर्धा यद्देवयजनमिडायाः पद इत्याहेडाये ह्येतत्पदं यत्सोमक्रयण्यै घृतवन्ति स्वाहा॥५॥

इत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीडयत् तस्मादेवमाह यदध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षासि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्यं जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रक्षासि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षासि जिघांसन्ति परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरांतय इत्याह रक्षसामपहत्यै॥५६॥

इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै पदं यावत्सूतं सं वपति पशून्वाव रुद्धेऽस्मे राय इति सं वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः॥५७॥

पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति यजमान एव रयिन्दधाति तोते राय इति पत्न्या अर्धो वा एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव तत्त्वर्धमती ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनाम्मिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिन्नैके पशुमान्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिन्नैके पशुमान्स्यादुभयोरुप वपत्युभयोरुवेन्नैकयोः पशुमन्तं करोति॥५८॥

महिमानं स्वाहापहत्या अध्वर्युर्धीयते चतुर्विंशतिश्च॥[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या (३) इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापन्नं ग्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्वसितं निष्विदति तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथाक्षत्रापन्नं विधावति तादृगेव तत्क्षोधुंकोऽध्वर्युः स्यात्क्षोधुंको यजमानः सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरम्॥५९॥

यदीतरमुभयैनेव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी क्षोधुंकोऽरुणो ह

स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशूनेवाव रुन्धे पशवो हि तृतीयः सवनं यङ्कामयैतापशुः स्यादित्युक्षतस्तस्य मिमीतुर्क्षं वा अपशव्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्धस्यात्॥६०॥

इति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशूनं रुन्धे पशुमानेव भवत्युपामन्ते क्रीणाति सरंसमेवैनं क्रीणात्यमात्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो ह्यस्य ग्रहोऽनुसाच्छ याति महिमानमेवास्याच्छ यात्यनंसा॥६१॥

अच्छ याति तस्मादनेवाह्यं समे जीवनं यत्र खलु वा एतः शीरष्णा हरन्ति तस्माच्छीरपहार्यं गिरौ जीवनमभि त्यं देवः संवितारमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वभिरेवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते वर्ष्मैवैनं समानानां करोत्येकयैकयोऽर्गम्॥६२॥

मिमीतेऽयांतयाम्नियायातयाम्नियैवैनम्मिमीते तस्मान्नानावीर्या अङ्गुलयः सर्वास्वङ्गुष्ठमुप नि गृह्णाति तस्मात्समावद्वीर्योऽन्याभिर्ङ्गुलिभिस्तस्मात्सर्वा अनु सं चरति यत्सह सर्वाभिर्मिमीत सङ्क्षिष्टा अङ्गुलयो जायेरन्नेकयैकयोऽर्गम्मिमीते तस्माद्विभक्ता जायन्ते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे पञ्च कृत्वंस्तृष्णीम्॥६३॥

दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाव रुन्धे यत्तृष्णीम्भविष्यद्यद्वै तावानेव सोमः स्याद्यावन्तम्मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि सदस्यानां प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति वाससोप नहति सर्वदेवत्यं वै॥६४॥

वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः प्राणाय त्वेत्युप नहति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय त्वेत्यनु शृन्थति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तं प्राणा न जहति॥६५॥

इतरम्पशुमान्धस्याद्यात्यनंसोऽर्गन्तृष्णीः संवदेवत्यं वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

यत्कलयां ते शफेनं ते क्रीणानीति पणेतार्गोअर्घ्यं सोमं कुर्यादार्गोअर्घ्यं यजमानमार्गोअर्घमध्वर्युङ्गोस्तु महिमानं नावं तिरेद्ववां ते क्रीणानीत्येव ब्रूयादोअर्घमेव

सोमं करोति गोअर्घं यजमानं गोअर्घमध्वर्युन्न गोर्महिमानमव तिरत्यजयां क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन क्रीणाति सशुकमेव॥६६॥

एनं क्रीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवैनं क्रीणात्यृषभेण क्रीणाति सेन्द्रमेवैनं क्रीणात्यनुडुहां क्रीणाति वह्निर्वा अनङ्गान् वह्निनैव वह्निं यज्ञस्य क्रीणाति मिथुनाभ्यां क्रीणाति मिथुनस्यावरुद्धौ वासंसा क्रीणाति सर्वदेवत्यं वै वासुः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यः क्रीणाति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुद्धे॥६७॥

तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्याह पशुभ्य एव तदध्वर्युर्नि हुत आत्मनोऽनात्रस्काय गच्छति श्रियम् पशूनांप्रोति य एव वेदं शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामीत्याह यथायजुरेवैतद्देवा वै येन हिरण्येन सोममक्रीणन्तर्दभीषहा पुनराददत् को हि तेजसा विक्रेष्यत् इति येन हिरण्येन॥६८॥

सोमं क्रीणीयात्तर्दभीषहा पुनरा ददीत् तेजं एवात्मन्धत्तेऽस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तम् इत्याह ज्योतिरेव यजमाने दधाति तमसा सोमविक्रयिणमर्पयति यदनुपग्रथ्य हन्यादन्दशूकास्ताः समाः सर्पाः स्युरिदमहः सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उपं गृध्रामीत्याहादन्दशूकास्ताः समाः सर्पा भवन्ति तमसा सोमविक्रयिणं विध्यति स्वानं॥६९॥

भ्राजेत्याहेते वा अमुष्मिँल्लोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन् यदेतेभ्यः सोमक्रयणान्नानुदिशेदकीतोऽस्य सोमः स्यान्नास्येतैऽमुष्मिँल्लोके सोमः रक्षेयुर्यदेतेभ्यः सोमक्रयणाननुदिशति कीतोऽस्य सोमो भवत्येतैऽस्यामुष्मिँल्लोके सोमः रक्षन्ति॥७०॥

सशुकमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वानं चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

वारुणो वै कीतः सोम उपनद्धो मित्रो न एहि सुमित्रधा इत्याह शान्त्या इन्द्रस्योरुमा विश दक्षिणमित्याह देवा वै यः सोममक्रीणन्तमिन्द्रस्योरौ दक्षिण आसादयन्नेष खलु वा एतर्हीन्द्रो यो यजते तस्मादेवमाहोदायुषा स्वायुपेत्याह देवता एवान्वारभ्योत्॥७१॥

तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो ३ ह्येतर्हि सोमोऽदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्वि वा एनमेतर्दधयति यद्वारुणः सन्तम्मैत्रं करोति वारुण्यर्चा सादयति स्वयैवैनं देवतया समर्धयति वासंसा पर्यानहति सर्वदेवत्यं वै वासुः सर्वाभिरेव॥७२॥

ए॒नं दे॒वता॑भिः॒ सम॑र्धयत्यथो॒ रक्ष॑सामप॑हत्यै॒ वने॑षु॒ व्यन्तरि॑क्षं॒ तता॑नेत्याह॒ वने॑षु हि॒ व्यन्तरि॑क्षं॒ ततान्॑ वाज॒मर्व॑श्चित्याह॒ वाज॑ः ह्यर्व॑त्सु॒ पयो॑ अ॒घ्निया॑स्वित्याह॒ पयो॑ ह्य॒घ्निया॑सु॒ हृत्सु॑ क्रतु॒मित्या॑ह॒ हृत्सु॑ हि॒ क्रतुं॑ वरु॒णो वि॒क्ष्वग्नि॑मित्याह॒ वरु॑णो हि॒ वि॒क्ष्वग्नि॑न्द्रि॒वि सूर्य॑म्॥७३॥

इत्या॑ह॒ दि॒वि हि॒ सूर्य॑ः सोम॒मद्रा॑वित्याह॒ ग्रावा॑णो॒ वा अ॒द्रय॑स्तेषु॒ वा ए॒ष सोम॑ दधाति॒ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॑होदु॒ त्य जा॑तवे॒दस्मि॑ति॒ सौर्य॑र्चा॒ कृष्णा॑जि॒नम्प्र॑त्यान॒ह्यति॑ रक्ष॑सामप॑हत्या॒ उस्मा॑वेत॒ धूर्षा॑ह॒वित्या॑ह॒ यथा॑य॒जुरे॑वैतत्प्र॒ च्य॑वस्व॒ भुव॑स्पत॒ इत्या॑ह॒ भू॒ताना॑ः हि॥७४॥

ए॒ष प॑तिर्वि॒श्वान्य॑भि॒ धामा॑नीत्याह॒ विश्वा॑नि॒ ह्ये ३॑ षौऽभि॒ धामा॑नि॒ प्रच्य॑वंते॒ मा त्वा॑ परि॒परी॑ वि॒ददित्या॑ह॒ यदे॒वादः॑ सोम॑मा॒ह्रिय॑माणं॒ गन्ध॑र्वो॒ विश्वा॑व॒सुः पर्य॑मु॒ष्णात्त॑स्मादे॒वमा॑हा॒परि॑मोषाय॒ यज॑मानस्य॒ स्व॒स्त्यय॑न्य॒सीत्या॑ह॒ यज॑मानस्यै॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै॒ वरु॑णो॒ वा ए॒ष यज॑मानम॒भ्येति॑ यत्॥७५॥

क्वी॒तः सोम॑ उप॒नद्धो॑ नमो॒ मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्य॑ चक्ष॑स॒ इत्या॑ह॒ शान्त्या॑ आ॒ सोम॑ वह॒न्त्यग्नि॑ना॒ प्रति॑ तिष्ठते॒ तौ सम्भ॑वंतौ॒ यज॑मानम॒भि सम्भ॑वतः॒ पुरा॑ खलु॒ वावैष॑ मेधा॒यात्मान॑मा॒रभ्य॑ चरति॒ यो दी॑क्षितो॒ यद॑ग्री॒षोमी॑य॒म्पशु॑मा॒लभ॑त॒ आत्म॑नि॒ष्क्रय॑ण॒ ए॒वास्य॑ स॒ तस्मा॑त्तस्य॒ नाश्य॑ पुरुष॒निष्क्रय॑ण॒ इव॑ ह्यथो॒ खल्वा॑हुर॒ग्रीषो॑मा॒भ्यां वा॑ इन्द्रो॒ वृत्र॑म॒हन्ति॑ यद॑ग्री॒षोमी॑य॒म्पशु॑मा॒लभ॑ते॒ वार्त्र॑घ्न॒ ए॒वास्य॑ स॒ तस्मा॑द्वा॒श्यं वा॑रु॒ण्यर्चा॑ परि॒ चरति॑ स्वयै॒वैन॑ दे॒वता॑या॒ परि॑ चरति॥७६॥

अ॒न्वा॒रभ्यो॑ऽस॒र्वाभि॑रे॒व सूर्य॑ भू॒ताना॑ः ह्येति॒ यदा॑हुः स॒प्तवि॑ंशतिश्च॥ [११]

यदु॒भौ दे॒वासुरा॑ मि॒थस्तेषा॑ सुव॒र्गं यद्वा॑ अनी॒शानः॑ पु॒रोह॑विषि॒ तेभ्यः॑ सोत॑रवेदि॒र्बद्धं॑ दे॒वस्याग्नि॑ः शिरो॒ वा एका॑दश॥ [१२] यदु॒भावि॑त्याह॒ दे॒वानां॑ य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ न रथा॑य॒ यज॑मानाय॒ प्रस्ता॑द॒र्वाची॑त्रव॒पश्चा॑शत्॥५९॥ यदु॒भौ दु॒ह ए॒वैन॑म्॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृह्णीयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य यथानांगतायातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनुङ्गान्भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथातिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्ततैः पत्न्यन्वारभते पत्नी हि पारीणह्यस्येशे पत्नियैवानुमतं निर्वपति यद्वे पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्न्या एव॥१॥

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्विर्वै राजानुचरैरागच्छति सर्वभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्यै॥२॥

एवैतेन करोत्यग्नये त्वा रायस्पोषदाद्रे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा॥३॥

अहरत्तस्माद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमेन समिन्तास्तेजस्त्रिवृत्तेज एव यज्ञस्य शीर्षन्दधाति नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन समिन्तास्त्रिवृद्वै॥४॥

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षन्दधाति प्रजापतेर्वा एतानि पक्षाणि यदश्ववाला ऐक्ष्वी तिरश्ची यदाश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैक्ष्वी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मनेन कुर्वीतेति ते कार्ष्ण्यमयान्परिधीन्॥५॥

अकुर्वत तैर्वै ते रक्षास्यपाग्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहत्यै सस्पर्शयति रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षास्यपहन्त्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षास्यपहन्ति यजुषान्यां

तूष्णीमन्यामिन्थुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥६॥

अग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्नय इति यदग्नावग्निमन्थित्वा प्रहरति तेनैवाग्नयं आतिथ्यं क्रियतेऽथो खल्वानुहृग्निः सर्वा देवता इति यद्धविरासाद्याग्निमन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयति॥७॥

परिया एव जगत्या आ त्रिवृद्वे परिधीन् वदन्त्येकचत्वारिंशच्च॥—————[१]

देवासुराः संयन्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽ ३ न्योन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्विर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदमभ्रातृव्येभ्यो रध्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवद्यामहे ताभ्यः स निर्ऋच्छाद्यः॥८॥

नः प्रथमोऽ ३ न्योन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्रिणामप्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमाच्छति यतानूनप्र ९ समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवंत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति पञ्च कृत्वोऽव द्यति पञ्चधा हि ते तथ्समवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्ध आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वै॥९॥

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मन एव प्रीणाति तनूनप्र इत्याह तनुवो हि ते ताः समवाद्यन्त शाकुरायेत्याह शक्त्यै हि ते ताः समवाद्यन्त शक्नोर्जिष्ठयेत्याहौजिष्ठ ९ हि ते तदात्मनः समवाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहानाधृष्ट ९ ह्येतदनाधृष्य देवानामोजः॥१०॥

इत्याह देवाना ९ ह्येतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहभिशस्तिपा ह्येतदनभिशस्तेन्यमनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद्धृतं वै देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्नन्तिकमिव खलु वा अस्थैतच्चरन्ति यतानूनप्रेण प्रचरन्त्य ९ शुर ९ शुस्ते देव सोमा प्यायतामित्याह यत॥११॥

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्र च सोमं चा प्याययत्या प्यायय सखीन्सून्या मेधयेत्याहृत्विजो वा अस्य सखायस्तानेवा प्याययति स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीय॥१२॥

इत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्चवन्ते ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो

हि सोमं आप्यायितुं एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याहुः द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिँल्लोके
प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा बिभ्यन्तेऽग्निम्प्राविशन्तस्मादाहुरग्निः सर्वा
देवता इति ते॥१३॥

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र विंशति यो-
ऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षया
पाति प्रजामवान्तरदीक्षया सन्तराम्मेखलाः समायच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तव्रतो
भवति मदन्तीभिर्माजयते निर्ह्यग्निः शीतेन वार्यति समिद्धे या तं अग्ने रुद्रिया तनूरित्याहुः
स्वयैवैनद्देवतया व्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै॥१४॥

यो वा ओजं आहु यदशीयेति तैऽग्न एकादश च॥ [२]

तेषामसुराणान्तिष्ठः पुरं आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा
जेतुन्नाशंकुवन्ता उपसदेवाजिगीषन्तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं
जयन्तीति त इषुः समंस्कृवताग्निमनीकः सोमः शल्यं विष्णुन्तेजनन्तैऽब्रुवन्क
इमामसिष्यतीति॥१५॥

रुद्र इत्यब्रुवन्नद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव
पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः पशूनामधिपतिस्ताः रुद्रोऽवासृजत्स तिस्रः
पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत यदुपसद उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै
नान्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुहुयाद्यदन्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुहुयात्॥१६॥

अन्यन्मुखं कुर्यात्सुवेणाधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै पराङ्तिक्रम्य जुहोति
परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान् प्राणुदते पुनरत्याक्रम्योपसदं जुहोति
प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्याञ्जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसदं
उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राणुदन्त याः सायः रात्रियै ताभिर्यस्यायम्प्रातरुपसदः॥१७॥

उपसद्यन्तैऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान् प्राणुदते याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः
सायम्पुरोनुवाक्याः कुर्यादयांतयामत्वाय तिस्र उपसद उपैति त्रयं इमे लोका इमानेव
लोकान्प्रीणाति षट्थसम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति द्वादशाहीने सोम उपैति
द्वादश मासः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम्॥१८॥

पृच्छन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः
कामयेतास्मिन्मे लोकेऽर्धुकं स्यादित्येकमग्रेऽथे द्वावथ त्रीनथ चतुर एषा वा
आराग्रावान्तरदीक्षास्मिन्नेवास्यै लोकेऽर्धुकम्भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः
कामयेतामुष्मिन्मे लोकेऽर्धुकं स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै
पुरोवरीयस्यवान्तरदीक्षामुष्मिन्नेवास्यै लोकेऽर्धुकम्भवति॥१९॥

असिष्यतीति जुहुयात्स्यामप्रातरुपसदश्चतुर्विंशतिः सञ्चतुरोऽग्रे षोडश च॥ [३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसदं उपयन्ति तेषां य उन्नयन्ते हीयन्त एव स
नोदनेषीति सूत्रीयमिव यो वै स्वार्थेतां यताः श्रान्तो हीयन्त उत स निष्पायं सह
वसति तस्मात्सकृदुत्तरीय नापरमुन्नयेत दधोन्नयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनं
रुन्दे॥२०॥

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णू रूपं कृत्वा स पृथिवीम्प्राविशन्तं देवा
हस्तान्त्सुरभ्यैच्छन्तमिन्द्रं उपर्युपर्यत्यक्रामत्सोऽब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं
दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे वै हन्तावोचथा वराहोऽयं
वाममोषः॥२१॥

सप्तानां गिरीणाम्पुरस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिभर्ति तं जहि यदि दुर्गे हन्तासीति स
दर्भपुञ्जीलमुद्ध्वं सप्त गिरीन्भित्त्वा तमहन्त्सोऽब्रवीद्दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो
यज्ञ एव यज्ञमाहरद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिन्दन्त तदेकं वेद्यं वेदित्वमसुराणाम्॥२२॥

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते देवा अब्रुवन्नस्त्वेव नो-
ऽस्यामपीति कियद्वो दास्याम् इति यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति
स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमाम्बिन्दन्त यदिमाम्बिन्दन्त
तद्वेद्यं वेदित्वम्॥२३॥

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्ष्यामीति त्वा अंवायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि
पश्चात्तिरश्नी भवति षट्त्रिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्नी दशदश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा
विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुद्ध उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति
तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरम्बर्हिषं

उत्तरबृहिः स्तृणाति प्रजा वै बृहिर्यजमान उत्तरबृहिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति
तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः॥ २४॥

रुन्धे वाममोषो वेदित्वमसुराणां वेदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिशते यद्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रो-
ऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियते तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य
सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते वृत्तस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपेत्यथ
द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै॥ २५॥

क्षुरपंवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यानुदत्ते प्रतिं जनिष्यमाणानथो कनीयसैव
भूय उपैति चतुरोऽग्रे स्तनान्ब्रतमुपेत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं तपस्य-
सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्व्यागू राजन्यस्य व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर
इव॥ २६॥

राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्ध्या अमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपम्पुष्ट्यै पयो
ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पयं आत्मन्धत्तेऽथो पयसा वै गर्भा
वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदीक्षितो यदस्य पयो व्रतम्भवत्यात्मनमेव तद्वर्धयति
त्रिव्रतो वै मनुंरासीद्विव्रता असुरा एकव्रताः॥ २७॥

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोव्रतमासीत्पाकयज्ञस्य रूपम्पुष्ट्यै प्रातश्च सायं
चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं ततस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्ते-
ऽभवन्सुवर्गं लोकमायन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतम्भवति मध्यतो वा अत्रेन
भुञ्जते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना॥ २८॥

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यदीक्षितो योनिर्दीक्षितविमितं यदीक्षितो
दीक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायैष
वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यदीक्षितः प्रवसेत्स एनमीश्वरोऽनुत्थाय हन्तोर्न
प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनं स्व एवायतने
शयेऽग्निमभ्यावृत्यं शये देवता एव यज्ञमभ्यावृत्यं शये॥ २९॥

एतद्वै क्रूर इवेकव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥ [५]

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनुमुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं जयदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनुमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते देवयजने याजयेद्भातृव्यवन्तम्पन्थां वाधिस्पर्शयेत्कर्तुं वा यावन्नानसे यातवै॥३०॥

न रथायैतद्वा आसं देवयजनमाप्रोत्येव भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्य आप्रोत्येकोन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः पशूनसृजन्तान्तरा सदोहविधिने उन्नतः स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयजनम्पशुमानेव भवति त्र्युन्नते देवयजने याजयेत्सुवर्गकामश्च्युन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमायन्नन्तराहवनीयं च हविर्धानं च॥३१॥

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च गार्हपत्यं चैतद्वै त्र्युन्नतं देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं यथ्सर्वतः समम्प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशून्॥३२॥

अव रुद्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते देवयजने याजयेद्यं कामयेत निर्ऋत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यथ्सदृश्यै सत्या ऋक्षत्रिरऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्वावृत्कामं यम्पात्रे वा तल्पे वा मीमांसेरन्नाचीनमाहवनीयात्प्रवृणः स्यात्प्रतीचीनं गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तते नैनम्पात्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्यं देवयजने याजयेद्भूतिकामं कार्यो वै पुरुषो भवत्येव॥३३॥

यातवै हविर्धानंश्च पशून्पाप्मनाऽष्टादश च॥ [६]

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंही रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठते देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावथ्स्यति त इदम्भविष्यन्तीति तामुपांमन्नयन्त साब्रवीद्वरं वृणै सर्वाभ्यया कामान्व्यश्नवथ पूर्वा तु माऽग्नेराहुतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिम्पूर्वामग्नेर्व्याधारयन्ति वारैवृतः ह्यस्यै शम्यया परि मिमीते॥३४॥

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमव रुद्धे वित्तायनी मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तित्तायनी मेऽसीत्याह तित्कान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान्

ह्येनानावदवतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावद्विदेरग्निर्भो नाम॥३५॥

अग्ने अङ्गिर इति त्रिहरति य एवेषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाव रुद्धे तूष्णीं चतुर्थं हरत्यनिरुक्तमेवाव रुद्धे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरह्येषा रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठदुरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतामित्याह यजमानमेव प्रजयां पशुभिः प्रथयति ध्रुवा॥३६॥

असीति स० हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवेनां प्रोक्षति देवाश्चेदुत्तरवेदिरुपाववर्तीहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादप॥३७॥

अनुदत् मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत् इन्द्रो यतीन्शालावृकेभ्यः प्रायच्छुतान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत्तेन शमयति यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवेनमर्पयति॥३८॥

मिमिंते नाम ध्रुवाऽपं शुचा त्रीणि च॥ [७]

सोत्तरवेदिर्ब्रवीत्सर्वान्मया कामान्व्यंशजवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान्भ्रातृव्यान्भि भवेमेति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्भ्रातृव्यान्भ्यंभवन्ते-ऽसुरान्भ्रातृव्यान्भिभूयांकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्त्वा॥३९॥

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशून्विन्दन्त ते पशून् वित्त्वाऽ कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमाम्प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमाम्प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त देवता आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिंहीरस्या वह देवान्देवयते॥४०॥

यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपायन्पञ्च कृत्वो व्याघारयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्त्वेति सुचमुद्रुह्वाति य एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाङ्गधेयन्तानेव तेन प्रीणाति पौतुद्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम्॥४१॥

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायाः सो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः
प्रामीयन्त सौऽग्निरभिभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यां
वनस्पतिष्ववसताम्पूतुद्रौ यामोषधीषु ताः सुगन्धितेजने याम्पशुषु ताम्पेत्वंस्यान्तरा शृङ्गे
तं देवताः प्रैषमैच्छन्तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्॥४२॥

उप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणौ यदेव गृहीतस्याहुतस्य
बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि
स्कन्दति तेषान्तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वे भ्रातरः
प्रामैषतास्थानि शातया इति स यानि॥४३॥

अस्थान्यशातयत तत्पूतुद्वभवद्यन्माः समुपमृतं तद्गुलु यदेतान्त्सम्भारान्त्सम्भरत्यग्निमेव
तत्सम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहाग्नेरह्येतत्पुरीषं यत्सम्भारा अथो खल्वाहुरेते वावेनं ते
भ्रातरः परि शेरे यत्पौतुद्रवाः परिधय इति॥४४॥

वित्वा दैवयत एषामब्रुवन् यानि चतुश्चत्वारिःशच्च॥ [८]

बद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेध्यं एवैनं करोति सावित्रियर्चा
हुत्वा हविर्धानि प्र वर्तयति सवितृप्रसूत एवैनं प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो
बद्धो यदक्षः स यदुत्सर्जद्यजमानस्य गृहानभ्युत्सर्ज्यत्सुवाग्देव दुर्याः आ वदेत्याह गृहा
वै दुर्याः शान्त्यै पत्नी॥४५॥

उपानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रमित्रत्वाय यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं
तदथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै वर्त्मना वा अन्वित्यं यज्ञः रक्षाःसि
जिघाःसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षाःस्यप हन्ति
यदध्वर्युरनग्नावाहुतिञ्जुह्यादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षाःसि यज्ञः हन्युः॥४६॥

हिरण्यमुपास्यं जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्योऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षाःसि घ्नन्ति
प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयत्यत्र रमेथां वर्षन्मृथिव्या
इत्याह वर्षं ह्येतत्पृथिव्या यद्वैवयजनं शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्वैविर्धानन्दिवो वां
विष्णवुत वां पृथिव्याः॥४७॥

इत्याशीर्पदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं नि हन्ति शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान

आशिषोऽव रुद्धे दण्डो वा औपरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाक्षमच्छिन्नद्यत्तीयं
छुदिरहविर्धानयोरुदाह्रियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावरुद्धौ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं
विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्युतं विष्णोः स्यूरसि
विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह वैष्णवः हि देवतया हविर्धानं यमप्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न
विस्त्रः सयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्त्रस्यः॥४८॥

पत्नीं हन्युर्वा पृथिव्या विष्युतं विष्णोः षड्विंशतिश्च॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यग्निमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि
देवानामध्वर्यु आस्तां पृष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै वज्रं इव वा एषा यदभिरभिरसि
नारिरसीत्याह शान्त्यै काण्डैकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति परिलिखितः
रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्यै॥४९॥

इदमहः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ
वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे त्वान्तरिक्षाय
त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहेभ्य एवेनाल्लोकैभ्यः प्रोक्षति परस्तांर्वाचीं प्रोक्षति तस्मात्॥५०॥

परस्तांर्वाचींमनुष्या ऊर्जमुप जीवन्ति कूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपोऽव
नयति शान्त्यै यवंमतीरवं नयत्यूर्वे यव ऊर्गुदुम्बर ऊर्जोवोर्जः समर्धयति यजमानेन
सम्मितौदुम्बरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति पितृणां सदनमसीति
बरहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यम्॥५१॥

ह्येतद्यन्निखातं यद्वरहिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यां निखाता स्याद्वरहिरनवस्तीर्य
मिनोत्यस्यामेवेनामिनोत्यथो स्वारुहमेवेनाङ्करोत्युदिवः स्तभानान्तरिक्षं पृणेत्याहेषाल्लोकानां
विधृत्यै द्युतानस्त्वां मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो हं स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीमिनोति
तेनैव॥५२॥

एनामिनोति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतद्धूतेन द्यावापृथिवी आ
पृणेत्यामित्यौदुम्बर्या जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनान्तद्यान्तमन्ववंसावयत्यान्तमेव यजमानं
तेजसाऽनत्तद्येन्द्रमसीति छुदिरधि नि दधात्येन्द्रः हि देवतया सदा विश्वजनस्य छायेत्याह
विश्वजनस्य ह्येषा छाया यत्सदो नवच्छदि॥५३॥

तेजस्कामस्य मिनुयात्रिवृता स्तोमेन सम्मितन्तेजस्त्रिवृतेजस्र्येव भवत्येकादशछदीन्द्रियकाम
त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो
भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या
एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं वै सद
ऊर्गुदुम्बरौ मध्यत औदुम्बरीम्मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात्॥५४॥

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छदीर्षिं भ्रातृव्यलोक उत्तराणि
दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायं यजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयं यजमानादुत्तरो-
ऽन्तर्वृत्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह
यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहेन्द्रः हि देवतया सदो यम्प्रथमं ग्रन्थिं
प्रग्रीयाद्यत्तं न विस्रंसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्रस्यः॥५५॥

अपहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनैव नवछदि तस्मात्सदः पञ्चदश च॥ [१०]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं प्राणा उपरवा हविर्धानं खायन्ते तस्माच्छीर्षन्प्राणा
अधस्तात्खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः प्राणा रक्षोहणो वलगहणो वैष्णवान्खन्नामीत्याह
वैष्णवा हि देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलगान्न्यखन्तान्बाहुमात्रे-
ऽन्वविन्दन्तस्माद्बाहुमात्राः खायन्त इदमहं तं वलगमुद्वपामि॥५६॥

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो
यमेवासौ तौ वलगं निखनन्तस्तमेवोद्वपति सं तृणति तस्मात्सन्तृण्णा अन्तरतः प्राणा न
सम्भिनति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्मादाद्रा अन्तरतः प्राणा यवमतीरवं
नयति॥५७॥

ऊर्ग्वै यवं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति बर्हिरवं स्तृणाति तस्माल्लोमशा
अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याधारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो
दधाति हनू वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणत्यसंतृणो हि हनू अथो खलु
दीर्घसोमे सन्तृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानम्॥५८॥

प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो
नासिकोत्तरवेदिरुदरः सदो यदा खलु वै जिह्वया दध्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति
यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्माद्विधाने चर्मन्नाधि ग्रावभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा

प्रत्यञ्चः परेत्य सदैसि भक्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेदं दुह एवैनामियं
वै विराद्वस्यै त्वक्कर्मोधोऽधिषवणे स्तना उपरवा ग्रावाणो वृत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः
पयो य एवं वेदं दुह एवैनाम्॥५९॥

वृषामि यवमतीरवं नयति हविर्धानमेव त्रयोविंशतिश्च॥—————[११]

चात्वालात्सुवर्गाय यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या इषे त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पशोः
पशुमालभ्य मेदंसा सुचावेकादश॥—————[१२] चात्वालाद्देवानुपैति मुञ्चति प्रहियमाणाय पर्यग्नि
पशुमालभ्य चतुष्पादो द्विषष्टिः॥62॥ चात्वालात्पशुषु दधाति॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

चात्वालाद्धिष्ण्यानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञस्यं सयोनित्वाय देवा वै
यज्ञं पराजयन्त तमाग्नीध्रात्पुनरपाजयन्नेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदाग्नीध्राद्धिष्ण्यान्
विहरति यदेव यज्ञस्यापराजितं तत एवैनम्पुनस्तनुते पराजित्येव खलु वा एते यन्ति
ये बहिष्पवमानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते॥१॥

आहाग्नीदग्नीन् वि हरं ब्रुहिः स्तृणाहि पुरोडाशाः अलं कुर्विति यज्ञमेवापजित्य
पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गारैर्द्वे सर्वने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयः सशक्रत्वायाथो
सम्भरत्येवैनद्धिष्ण्या वा अमुष्मिन्लौके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन्तमन्ववायन्तं
पर्यविशन् य एवं वेदं विन्दते॥२॥

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तां देवा अंब्रुवन्देद्वे नामनी
कुरुध्वमथ प्र वाप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्ण्यास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां
ये नेदिष्ठम्पर्यविशन्ते सोमपीथं प्राप्नुवन्नाहवनीयं आग्नीध्रीयौ होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात्तेषु
जुह्वत्यतिहाय वर्षद्गरोति वि हि॥३॥

एते सोमपीथेनार्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः
प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो

हूयन्ते॑ प्रत्यङ्गासीनो॒ धिष्णि॑या॒न्याघा॑रयति प॒श्चाच्चै॒व पुरस्ता॑च्च॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यान्प्र णुदते॒ तस्मा॒त्परा॑चीः प्र॒जाः प्र वी॑यन्ते प्रतीचीः॥४॥

जायन्ते प्राणा वा एते यद्विष्णि॑या यदध्व॑र्युः प्रत्यङ्घि॑ष्णि॒यानति॑सपै॒त्राणान्ध्रं॑ क॒र्षेत्प्र॒मायु॑कः स्यान्नाभि॑र्वा एषा यज्ञ॑स्य यद्धोतो॒र्ध्वः खलु॒ वै नाभ्यै॑ प्रा॒णोऽवा॑ङ्पा॒नो यदध्व॑र्युः प्रत्यङ्घो॒ता॒रमति॑सपै॒दपाने॑ प्रा॒णं दध्यात्॑ प्र॒मायु॑कः स्यान्नाध्व॑र्युरु॒पं गाये॒द्वाग्वी॑र्यो वा अ॒ध्वर्यु॑र्यदध्व॑र्युरु॒पगाये॑दु॒द्रात्रे॥५॥

वाच॑ः सम्प्र यच्छेदु॒पदा॑सु॒कास्य॑ वा॒खस्या॑द्ब्रह्म॒वादिनो॑ वदन्ति नास॑ऽस्थिते सोमे॑ऽध्व॑र्युः प्रत्यङ्ख॑स्सदो॒र्तीया॑दथ॒ कथा॑ दा॒क्षिणानि॑ होतु॒मेति॑ यामो॒ हि स तेषां॑ कस्मा॒ अहं॑ दे॒वा यामं॑ वा॒यामं॑ वा॒नु ज्ञा॑स्यन्तीत्युत्त॑रेणा॒ग्नीध्रं॑ प॒रीत्य॑ जुहोति दाक्षि॑णानि न प्रा॒णान्ध्रं॑ क॒र्षति॒ न्यन्ये॑ धिष्णि॑या उ॒प्यन्ते॒ नान्ये॑ या॒न्निव॑पति॒ तेन॑ तान्नी॑णाति॒ यात्र नि॑वपति॒ यदनु॑दिशति॒ तेन॑ तान्॥६॥

स्तुते विन्दते॒ हि वी॑यन्ते प्रतीचीरु॒द्रात्र उ॒प्यन्ते॒ चतु॑र्दश च॥ [१]

सुव॑र्गाय वा ए॒तानि॑ लो॒काय॑ हूयन्ते यद्वै॑स॒र्जनानि॑ द्वाभ्यां॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प्र॒तिष्ठि॑त्या आ॒ग्नीध्रे॑ जुहोत्यन्तरि॑क्ष ए॒वा क्र॑मत आह॒वनी॑ये जुहोति सुव॑र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति दे॒वान् वै सुव॑र्गं लो॒कं यतो॑ रक्षा॑ऽस्यजिघा॑सन्ते सोमे॑न॒ राज्ञा॑ रक्षा॑ऽस्यप॒हत्या॑मु॒मात्मानं॑ कृ॒त्वा सुव॑र्गं लो॒कमा॑य॒न्नक्ष॑सामनु॒पला॑भा॒यात्तः॑ सोमो॑ भवत्यथ॥७॥

वैस॑र्जनानि जुहोति रक्ष॑सामप॒हत्यै॑ त्व॑ सोम॒ तनू॑कृ॒द्ध्य इत्या॑ह तनू॑कृ॒द्ध्येष॑ द्वेषो॒भ्योऽन्य॑कृ॒तेभ्य॑ इत्या॒हान्य॑कृ॒तानि॑ हि रक्षा॑ऽस्युरु॒ यन्ता॑सि वरू॒थमित्या॑होरु ण॒स्कृ॒धीति॑ वावैतदा॑ह जुषा॒णो अ॒मुरा॑ज्यस्य वे॒त्वि॒त्याहा॑मुमे॒व यज॑मानं कृ॒त्वा सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति रक्ष॑सामनु॒पला॑भा॒या सोमं॑ ददते॥८॥

आ ग्रा॒व्ण आ वा॑य॒व्या॒न्या द्रो॑णकल॒शमु॒त्पत्नी॑मा न॒यन्त्य॑न्वना॑सि प्र वर्त॑यन्ति याव॑दे॒वास्या॑स्ति तेन॑ सह सुव॑र्गं लो॒कमे॑ति न॒यव॑त्य॒र्चाग्नी॑ध्रे जुहोति सुव॑र्गस्य लो॒कस्याभि॑नी॒त्यै ग्रा॒व्णो वा॑य॒व्यानि॑ द्रो॒णकल॑शमा॒ग्नीध्रं॑ उ॒प वा॑सयति वि ह्ये॒नं तैर्गृ॑ह्णते यथ्स॒होप॑वासये॒दपुवा॑येत॒ सौम्य॑र्चा प्र पा॑दयति स्व॒या॥९॥

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ सीदित्याह
यथायजुरेवैतद्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष वो देव सवितुः सोम इत्याह
सवितुप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र यच्छत्येतत्त्वः सोम देवो देवानुपांगा इत्याह देवो
ह्येष सन्॥१०॥

देवानुपैतीदमहम्मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ३ ह्येष सम्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न
ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहमं
लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह
स्वधाकारो हि॥११॥

पितृणामिदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽग्रे व्रतपत आत्मनः
पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद यद्वसीयान्स्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो
वै सोमस्य राज्ञो मलिमुसेना य एवं विद्वान्प्रावण्य आग्रीध्र उपवासयति नैनम्मलिमुसेना
विन्दति॥१२॥

अथ ददते स्वया सन्स्वधाकारो हि विन्दति॥ [२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतयाच्छैत्यत्यन्यानां
नान्यानुपांगामित्याहाति ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्ता परैरविदम्परोऽवरैरित्याहार्वाग्येन
परैर्विन्दति परोवरैस्तं त्वा जुषे॥१३॥

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वां सविता मध्वान्क्तित्याह
तेजसेवैनमनत्तोषधे त्रायस्वेनः स्वधिते मेनः हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै
स्वधितेवृक्षस्य बिभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः
परापतेत्तमप्या हरेत्सतेजसम्॥१४॥

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपान्प्रयतो बिभ्यति दिवमग्रेण मा लैखीरन्तरिक्षम्मध्यै न मा
हिंसीरित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवल्शो वि रोहेत्याव्रश्चेन जुहोति
तस्मादाव्रश्चनद्वक्षाणाम्भूयांस उत्तिष्ठन्ति सहस्रवल्शा वि वयः रुहेमेत्याहाशिषमेवैतामा
शास्तेऽनक्षसङ्गम्॥१५॥

वृश्चेदक्षसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमायुक् स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः

स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः स्यादित्यपूर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्योऽपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति बहुपूर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै॥१६॥

वनस्पतीनामपशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं वृश्चेत्प्रतिष्ठितकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः समे भूम्यै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं वृश्चेत्स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञः॥१७॥

नमति षडरलिं प्रतिष्ठिकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारलिम्पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्नेवावं रुद्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन सम्मितं तेजस्त्रिवृत्तेजस्यैव भवत्येकादशारलिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुर्गिन्द्रियं त्रिष्टुर्गिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशारलिम्प्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारलिं प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशत्यरलिं प्रतिष्ठिकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन सम्मितः॥१८॥

जुषे सतेजसमनक्षसङ्गं बहुशाखं वृश्चेदेष वै यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञ आस्या एकात्रविंशतिश्च॥

[३]

पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहेभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति पराश्रं प्रोक्षति पराडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनत्यपोव नयति शान्त्यै यवमतीरवं नयत्यूर्ग्वै यवो यजमानेन यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति॥१९॥

पितृणां सदनमसीति ब्रह्मिरवं स्तृणाति पितृदेवृत्य १५ ह्येतद्यन्निखातं यद्वर्हिरनवस्तीर्य मिनुर्यात्पितृदेवृत्यो निखातः स्याद्वर्हिरनवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनम्मिनोति यूपशकुलमवास्यति सतेजसमेवैनम्मिनोति देवस्त्वा सविता मध्वान्क्वित्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वोषधीभ्य इति चपालं प्रति॥२०॥

मुञ्चति तस्माच्छीरपत ओषधयः फलं गृह्णन्त्यनक्ति तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः सम्मिता यदग्निष्ठाश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसान्तद्यान्तमनक्तद्यान्तमेव

यजमानं तेजसानक्ति सर्वतः परिं मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो दधात्युद्विवः स्तभानान्तरिक्षं
पृणेत्याहेषां लोकानां विधृत्यै वैष्णव्यर्चा॥२१॥

कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवेन देवतया कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति
द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयेत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां
तस्याश्रिमाहवनीयादित्थं वेत्थं वातिं नावयेत्तेजसैवेन देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति यं
कामयेत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयेयमिति॥२२॥

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सम्मिन्यात्तेजसैवेन देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं
त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरैवैतत्परिं व्ययत्यूर्ग्वै रशना यजमानेन यूपः सम्मिंतो
यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदघ्ने परि व्ययति नाभिदघ्न एवास्मा ऊर्जं दधाति
तस्मान्नाभिदघ्न ऊर्जा भुञ्जते यं कामयेतोर्जनम्॥२३॥

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वावोहेदूर्जैवेन व्यर्धयति यदि कामयेत
वरषुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहेदूर्जैमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरषुकः
स्यादित्यूर्ध्वा मुदहेदूर्जैमेवोद्यच्छति पितृणां निखातम्मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया
ओषधीनां रशना विश्वेषाम्॥२४॥

देवानामूर्ध्वं रशनाया आ च्चालादिन्द्रस्य च्चालं साध्यानामतिरिक्तं स वा
एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूपमिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः
सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं
लोकमायन्तमृषयो यूपेनैवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम्॥२५॥

यद्यूपमिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायते-
ऽप्रज्ञातं हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान्
यज्ञो नास्पृशतान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निमथित्वा
प्रहरत्यतिरिक्तमेतत्॥२६॥

यूपस्य यदूर्ध्वं च्चालात्तेषां तद्वाग्धेयं तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सःस्थिते
सोमे प्र सुचोहरन् यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रन्तरं
सुचान्निष्क्रयणमपश्यन्स्वरुं यूपस्य सःस्थिते सोमे प्र प्रन्तरं हरति जुहोति
स्वरुमयज्ञवेशसाय॥२७॥

दधाति प्रत्यृचा समर्धयेयमित्यूजैः विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च॥ [४]

साध्या वै देवा अस्मिँल्लौक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषत्तैः ऽग्निमेवाग्रये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालम्भ्यमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्रावग्निम्मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याग्निम्मन्थैर्बुद्राय यजमानम्॥२८॥

अपि दध्यात्प्रमायुक्तः स्यादथो खल्वाहुर्ग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निम्मन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थ्यस्तन्नेवालब्धं नेवानालब्धमग्नेर्जनित्रं मसीत्याहाग्नेरह्येतज्जनित्रं वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ॥२९॥

ह्येतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं दधाधामित्याह वृषणं ह्येते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनम्प्र जनयत्यग्नये मथ्यमानायानु ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनम्मन्थति जातायानु ब्रूहि॥३०॥

प्रह्रियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निम्मथित्वा प्र हरति तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याह शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यमग्नियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥३१॥

यजमानमाह वृषणौ जातायानुब्रूह्यप्यष्टादश च॥ [५]

इषे त्वेति बर्हिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजत उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुरित्याह दैवीरह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज इत्याहर्त्विजो वै वह्न्य उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीति॥३२॥

आह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुद्धे हव्या तैः स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देवं त्वष्ट्वसु रण्वेत्याह त्वष्टा वै पशूनामिमिथुनानां रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधाति रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति॥३३॥

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेना रभ इत्याह सत्यं वा ऋतं

सत्येनैवैनमृतेना रभतेऽक्षण्या परि हरति वध्यः हि प्रत्यञ्चं प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै धर्षा
मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अञ्चः॥३४॥

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाञ्चो ह्येष ओषधीभ्यः सम्भवति यत्पशुरपाम्पेरुरसीत्याहैष
ह्यपाम्पाता यो मेधायारभ्यते स्वात्तं चित्सदेवः हव्यमापो देवीः स्वदत्तेनमित्याह
स्वदयत्येवैनमुपरिष्ठात्प्रोक्षत्युपरिष्ठादेवैनम्मध्यं करोति पाययत्यन्तरत् एवैनम्मध्यं
करोत्यधस्तादुपौक्षति सर्वत एवैनम्मध्यं करोति॥३५॥

वसूनिति प्रसव इत्यञ्चोऽन्तरत् एवैनन्दशं च॥ [६]

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन्नग्रये समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै
सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै सप्तदशान्वाह द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः स संवत्सरः संवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै
सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम्॥३६॥

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्यानुख्यात्या
असुरेषु वै यज्ञ आसीत्त देवास्तूष्णीः होमेनावृज्जत यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव
तद्यज्ञं वृद्धे परिधीन्त्सम्माष्टि पुनात्येवैनात्रिभिः सम्माष्टि त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै
द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश॥३७॥

मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य
लोकस्य समष्टौ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति
शीर्षत एव यज्ञस्य यजमानः सर्वा देवता अव रुद्धे शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार
आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुः समनत्तत्मात्मन्नेव यज्ञस्य॥३८॥

शिरः प्रति दधाति सं तै प्राणो वायुना गच्छतामित्याह वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्यं
प्राणं जुहोति सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्याशिषं गमयति
विश्वरूपो वै त्वाष्ट उपरिष्ठात्पशुमभ्यवमीत्तस्मादुपरिष्ठात्पशोर्नाव द्यन्ति यदुपरिष्ठात्पशुः
समनक्ति मेध्यमेव॥३९॥

एनं करोत्यृत्विजो वृणीते छन्दास्येव वृणीते सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवः
सप्तरण्याः सप्त छन्दास्युभयस्यावरुद्धा एकादश प्रयजान् यजति दश वै पशोः प्राणा

आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तम्प यजति वपामेकः परि शय आत्मैवात्मानं परि शये
वज्रो वै स्वर्धितिवज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्घृतेनाक्तौ पशं
त्रायथामित्याह वज्रैणैवेनं वशं कृत्वा लभते॥४०॥

आधारम्पद्यन्ते द्वादशात्मन्नेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अष्टादश च॥—————[७]

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवेनं करोत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्धृतस्य स्कन्दति त्रिः
पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपंहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशू (३)
नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः
स्यादथो खल्व्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत्॥४१॥

पशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते
तन्नेवान्वारब्धं नेवानन्वारब्धमुप प्रेष्यं होतरह्व्या देवेभ्य इत्याहेषितं हि कर्म क्रियते
रेवंतीर्यज्ञपतिं प्रियधा विंशतेत्याह यथायजुरेवैतदग्निना पुरस्तादिति रक्षसामपंहत्यै पृथिव्याः
सम्पृचः पाहीति बर्हिः॥४२॥

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्वरहिषि स्कन्दत्यथो बर्हिषदमेवेनं करोति पराडा
वर्ततेऽध्वर्युः पशोः सज्ञप्यमानात्पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोनात्रस्काय गच्छति
श्रियम्प पशूनांप्रोति य एवं वेद पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी नमस्त
आतानेत्याहादित्यस्य वै रश्मयः॥४३॥

आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्थै
घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह शिषमेवेतामा शांस्त आपो देवीः
शुद्धायुव इत्याह यथायजुरेवैतत्॥४४॥

लोकाय नीयते यद्वरही रश्मयः सप्तत्रिंशच्च॥—————[८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह
प्राणेभ्य एवास्य शुचं शमयति सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीं शुक्लं विंशति शमहोभ्यामिति नि
नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्योषधे त्रायस्वेनं स्वर्धिते मेनं हि सीरित्याह
वज्रो वै स्वर्धितिः॥४५॥

शान्त्यै पार्श्वत आच्छाति मध्यतो हि मनुष्या आच्छान्तिं तिरश्चीनमा च्छात्यनूचीनं

हि मनुष्या आच्छान्तिं व्यावृत्त्यै रक्षसाम्भागोऽसीति स्थविमतो बृहिरक्तापास्यत्यस्त्रैव
रक्षांसि निरवदयत इदमहं रक्षोऽधुमं तमो नयामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म
इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव॥४६॥

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधुमं तमो नयतीषे त्वेति वपामुत्खिंदतीच्छत इव ह्येष
यो यजते यदुपतृन्द्याद्रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्द्यादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया
न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोष्वार्थामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यच्छिन्नः॥४७॥

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्वपामुत्खिंदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत
शान्त्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते यः पशुमृत्यवे नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी
पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपंहत्या अथो देवता
एव हव्येन॥४८॥

अन्वेति नान्तममङ्गारमति हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरद्वेवता अति मन्येत वायो
वीहिं स्तोकानामित्याह तस्माद्विभक्ताः स्तोका अव पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां
यद्वपाग्रमोषधीनाम्बृहिरग्रेणैवाग्रं समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्मतिं छापयति
स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येत्याह॥४९॥

यज्ञस्य समिधै प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यमात्मा वपा
पृषदाज्यमभिघार्य वपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्ध्वनभसम्मारुतं
गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्रहरति तेनैवैने प्र हरति
विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ॥५०॥

स्वधितिश्चैवाच्छिन्नो हव्येनेष्येत्याह पद्वत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुमालभ्यं पुरोडाशं निर्वपति समैधमेवैनमा लभते वपयां प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्ग्वै
पुरोडाश ऊर्जमेव पशूनाम्मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य
त्रिः पृच्छति शृतं हवीः (३) शमितुरिति त्रिपत्या हि देवा योऽशृतं शृतमाह स
एनंसा प्राणापानौ वा एतौ पशूनाम्॥५१॥

यत्पृषदाज्यम्पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माभि समैति यत्पृषदाज्येन
हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते-

ऽमन्यन्त मनुष्यां नोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्त्वा मेधम्प्राक्षारयन्त्स प्रक्षो-
ऽभवत्तत्प्रक्षस्य प्रक्षत्वं यत्प्रक्षशाखोत्तरबर्हिर्भवति समेधस्यैव॥५२॥

पशोरवं द्यति पशुं वै ह्रियमाणं रक्षास्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपं चाहवनीयं च
हरति रक्षसामपंहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपं कामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु
ब्रूहीत्याह मनं एवास्यावं रुद्ध एकादशावदानान्यवं द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
यावानेव पशुस्तस्यावं॥५३॥

द्यति हृदयस्याग्रेऽवं द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति
तज्जिह्वाया वदति यज्जिह्वाया वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदायं
यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्यं पशोरवत्तन्भवति मध्यतो गुदस्यावं द्यति मध्यतो
हि प्राण उत्तमस्यावं द्यति॥५४॥

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा
जायते ब्रह्मचर्येणर्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजयां पितृभ्यं एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा
ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवावं दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
अग्निमब्रुवन्त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति॥५५॥

सौऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत दोः पूर्वार्धस्य गुदममध्यतः
श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत्र्यङ्गाणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै
भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्यावं द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै॥५६॥

एतौ पशूनां समेधस्यैव तस्यावोत्तमस्यावं द्यतीति पञ्चचत्वारिंशच्च॥[१०]

मेदसा स्रुचौ प्रोर्णीति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूपन्नवधाय प्रोर्णीति
रसो वा एष पशूनां यद्य् रसमेव पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमम्प्र यौति मध्यं वा
एतत्पशूनां यत्पार्श्वं रसं एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमम्प्रयौति मध्यत एव
पशूनां रसं दधाति घन्ति॥५७॥

वा एतत्पशुं यत्संज्ञपयन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो
अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदित्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टर्भूरिं ते ससमेत्वित्याह

त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषुरूपा यत्सलक्ष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः
सलक्ष्माण एतरहि भवन्ति देवत्रा यन्तम्॥५८॥

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्वित्याहानुमतमेवैनम्मात्रा पित्रा सुवर्गं
लोकं गमयत्यर्धर्चं वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्चं इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो
जुहोति दिशं एव रसेनानत्तद्यथो दिग्भ्य एवोर्जः रसमव रुद्धे प्राणापानौ वा एतौ
पशूनां यत्पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु॥५९॥

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहत्याह वनस्पतयेऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति
प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो
यूष्णोपं सिञ्चति रसो वा एष पशूनां यद्व रसमेव पशुषु दधातीडामुपं ह्वयते पशवो
वा इडां पशूनेवोपं ह्वयते चतुरुपं ह्वयते॥६०॥

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा
वै पशवो रूपेणैवैनम्पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्थ्यादिति
मेदस्वत्तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनव रुद्धे पशुमानेव भवति
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत स आज्यम्॥६१॥

पुरस्तादसृजत पशुम्मध्यतः पृषदाज्यमपश्चात्तस्मादाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते पशूनां
मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव पश्चात्सृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश
वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घ्नन्ति वा एतत्पशुं यत्संज्ञपरयन्ति
प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव
पशुषु दधाति॥६२॥

घ्नन्ति यन्तङ्खलुं चतुरुपं ह्वयत आज्यं यत्पृषदाज्येन षट्॥ [११]

यज्ञेन ता उपयङ्गिर्देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ब्रह्मवादिनः सत्वे देवस्य ग्रावाणं प्राण उपांश्चग्रा
देवा वा उपांश्चौ वाग्वे मित्रं यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रात्रानेकादश॥ [१२] यज्ञेन लोके
पशुमान्स्थ्यात्सर्वनम्माध्यन्दिनं वागवा अरिक्तानि तत्प्रजा अभ्येकपश्चात्शत॥ 51॥ यज्ञेन
गौरभि निर्वर्तते॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता उपयङ्गिरेवासृजत् यदुपयजं उपयजंति प्रजा
एव तद्यजमानः सृजते जघनार्धादव द्यति जघनार्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमतोऽव
द्यति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजायन्तेऽसम्भिन्दन्नव द्यति प्राणानामसम्भेदाय न पर्यावर्तयति
यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहकः स्यात्समुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेतः॥१॥

एव तद्धात्यन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिक्षं
ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देवः सवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र
जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः
प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा॥२॥

इत्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति सोमं गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि
देवतया प्रजा यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति छन्दांसि गच्छ
स्वाहेत्याह पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाव रुद्धे द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा
एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति नभः॥३॥

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं नि यच्छत्यग्निं वैश्वानरं
गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिं षापयति प्राणानां वा एषोऽव द्यति
योऽवद्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा
आलब्धस्य हृदयं शुगच्छति सा हृदयशूलम्॥४॥

अभि समेति यत्पृथिव्यां हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवीं शुचार्पयेद्यदप्स्वपः
शुचार्पयेच्छुक्लस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्यै यं द्विष्यात्तं
ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥५॥

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलन्द्वात्रिंशच्च॥ [१]

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन्वसंतु नु न
इदमिति तद्वसतीवरिणां वसतीवरित्वम् तस्मिन्प्रातर्न समशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता

वसतीवरीरभवन्वसतीवरीर्गृह्णाति यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोप वसति
यस्यागृहीता अभि निम्नोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात्॥६॥

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्यां वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा
ब्राह्मणो बंहयाजी तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीर्गृह्णाति
पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका
अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णातीन्द्रः॥७॥

वृत्रमहन्सो ३ऽपो ३ऽभ्यम्रियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञियं सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत् ता
वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा
वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै
स्थावरा यथस्थावराणां गृहीयात्॥८॥

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा
ददृशे यत्रक्तम्भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृशे छायायै चातपतश्च
संधौ गृह्णात्यहोरात्रयोरैवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव
गृह्णाति हविष्मा अस्तु॥९॥

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवेनाः सर्वया
गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी
पशूनेवाव रुद्धेऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य
उपसादयेदस्मिन्नौके पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन्॥१०॥

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरैवेन लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परिं
हरति रक्षसामपहत्या इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्रं उप वासयत्येतद्वै
यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैना उप वासयति यतः खलु
वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रक्षास्यव चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति
क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परिं
शेरे यज्ञस्य सन्तत्ये॥११॥

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अर्ध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहरन्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावन्तीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्य उपावहरति पुरा वाचः॥१२॥

प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामव रुन्देऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दाः स्यन्वाह पशवो वै छन्दांसि पशून्ेवाव रुन्दे गायत्रिया तेजस्कामस्य परि दध्यात्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्ता यज्ञकामस्य विराजान्नकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा हवम्॥१३॥

म इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यप इष्य होतरित्याहषितः हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणो वा अपां नेतारौ ताभ्यामेवैना अच्छैति देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवैना निष्क्रियं गृह्णात्यथौ हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति॥१४॥

कार्ष्णिरीसीत्याह शमलमेवासामपं प्लावयति समुद्रस्य वोक्षित्या उन्नय इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना आपो न क्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीर्होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सस्पर्श्य वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना योनेः प्र जनयत्यध्वर्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमनन्नमुरुतेमाः पश्येति वावैतदाह यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधौ नि माँष्टि यद्यतिरात्रो यजुर्वदन् पद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्यै॥१५॥

वाचो हवम्भिघृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामर्ध्वर्यु आस्ताम् पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै पशवो वै सोमो व्यान उपाशुसर्वनो यदुपाशुसर्वनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोम आह्रियते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते॥१६॥

पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे पञ्च कृत्वस्तूष्णीन्दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्दे श्वात्राः स्थं वृत्रतुर इत्याहेप वा अपाशु सोमपीथो

य एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छति यत्तं सोम दिवि ज्योतिरित्याहेभ्य एवैनम्॥१७॥

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत्स दिशोऽनु प्राविशत्प्रागपागुदंगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनं सम्भरत्यथो दिशं एवास्मा अव रुन्देऽम्ब नि प्वरेत्याह कामुका एनं स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद यत्तं सोमादाभ्यं नाम जागृवीति॥१८॥

आहैष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न सौम्यामार्तिमाच्छति घ्नन्ति वा एतथ्सोमं यदभिषुण्वन्त्यंशूनपं गृह्णाति त्रायत एवैनं प्राणा वा अंशवः पशवः सोमोऽंशून्पुनरपि सृजति प्राणानेव पशुपुं दधाति द्वौद्वौवपि सृजति तस्माद्वौद्वौ प्राणाः॥१९॥

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांश्वग्रा ग्रहां गृह्यन्ते प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो ह स्माहौपवेशिः प्रातःसवन एवाहं यज्ञं संस्थापयामि तेन ततः संस्थितेन चरामीत्यष्टौ कृत्वोऽग्रेऽभि षुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रमप्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेनाप्रोत्येकादश कृत्वौ द्वितीयमेकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ्मामध्यदिनम्॥२०॥

सवनंमामध्यदिनमेव सवनं तेनाप्रोति द्वादश कृत्वंस्तृतीयंद्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाप्रोत्येतां ह वाव स यज्ञस्य संस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्यज्ञस्य संस्थितस्य स्कन्दत्यथो खत्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यनतिवादुक एनम्रातृव्यो भवति य एवं वेद तस्मादष्टावष्टौ॥२१॥

कृत्वोऽभिषुत्य ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रंवन्तोऽन्ये ग्रहां गृह्यन्ते किम्पवित्र उपांशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये पवस्व वाजिन्त्रित्याह वाचैवैनम्पवयति वृष्णो अंशुभ्यामित्याह वृष्णो ह्येतावंशू यौ सोमस्य गर्भस्तिपूत इत्याह गर्भस्तिना ह्येनम्पवयति देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः॥२२॥

सं देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमंकृत मधुमतीर्न इपंस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इदं स्वंदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव देवमनुष्येषु

प्राणान्दधाति मनस्त्वा॥२३॥

अद्वित्याह मन एवाश्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि कामयेत वरपुङ्कः पर्जन्यः॥२४॥

स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरपुङ्कः स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवेनम्पेप्सन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति यद्यभिचरेदमुष्यं॥२५॥

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसंज्ञो वै प्राणः प्राणमेवास्य सादयति षड्विंशशुभिः पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवेनम्पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवेन लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात्रयः पशूनां हस्तादाना इति यन्निरुपांशु हस्तेन विगृह्णाति तस्मात्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः॥२६॥

माध्यन्दिनमृष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपांशौ यज्ञं सऽस्थाप्यमपश्यन्तमुपांशौ समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽन्तर्यामेणान्तरधत्त तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वम् यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तरधत्तेऽन्तस्ते॥२७॥

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहेभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तरधत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैऽब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान्॥२८॥

अन्वाभजत्सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे य चावरे तानुभयान्अन्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु नृच्छेत्प्रमार्युकः स्यात्प्रवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते॥२९॥

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ व्यान उपाशुसर्वनो यं कामयैत प्रमायुकः स्यादित्यसङ्स्पृष्टौ तस्य सादयेद्यानेनैवास्य प्राणापानौ वि च्छिनन्ति ताज्जकप्रमीयते यं कामयैत सर्वमायुरिरियादिति सङ्स्पृष्टौ तस्य सादयेद्यानेनैवास्य प्राणापानौ सं तनोति सर्वमायुरेति॥३०॥

त उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अंब्रुवन्थसोम राजान हनामेति सौऽब्रवीद्वर वृणै मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्थोऽपूयत् तं देवा नोपाधृष्णुवन्ते वायुमंब्रुवन्निमं नः स्वदय॥३१॥

इति सौऽब्रवीद्वर वृणै मद्देवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमैभ्यो वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूरयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्थाऽदितिरब्रवीद्वर वृणा अथ मया वि गृहीध्वम्मद्देवत्या एव वः सोमाः॥३२॥

सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि मृन्मयाणि साक्षात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमंब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वर वृणै मह्यं चैवैष वायवै च सह गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स वराववृणीत॥३३॥

स्वदय सोमाः सहाष्टाविंशतिश्च॥ [७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्थसोम राजान हनामेति सौऽब्रवीन्नाह सर्वस्य वा अहम्मित्रमस्मीति तमंब्रुवन् हनामैवेति सौऽब्रवीद्वर वृणै पयसैव मे सोमऽ श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन्क्रूरमंकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः॥३४॥

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणाति

पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति पशुभिर्यजमानम्पुरा खलु वावैवमित्रोऽवेदपु मत्क्रूरं चक्रुषः
पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा अब्रुवन्त्वयांशुभुवा सोमं राजानं
हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं च॥३५॥

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्राजा
राजानमंशुभुवां घ्नन्ति वैश्येन वैश्यं शूद्रेण शूद्रत्र वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते
देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वांसयतमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहा एकं एवावत्पूर्वो
ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादेन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ
यदुपांश्चन्तर्यामौ मित्रोऽहरजंनयद्वरुणो रात्रिन्ततो वा इदं व्यौच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते
व्युष्टे॥३६॥

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्भिषजौ वै स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति
धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहे ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्ततो
वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपतौ
वा इमौ मनुष्यचरो॥३७॥

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ
बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते
तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते
तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयम्ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम्॥३८॥

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भेषजं तेन करोति
समर्धुकमस्य कृतम्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्यां गृह्यन्ते
द्विपात्रां हूयन्त इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रां हूयन्ते
तस्माद्द्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडाम्पूर्वा द्विदेवत्येभ्य
उपह्रयेत॥३९॥

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्यांभक्षयित्वेडामुप हूयते
प्राणानेवात्मन्धित्वा पशूनुप हूयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः

पुरस्तादेन्द्रवायव्यम्भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वंदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः॥४०॥

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः रक्षाऽस्य चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याः सादयति वाच्येव वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शरे यज्ञस्य सन्तत्ये॥४१॥

मनुष्यचरावुदपात्रमुपह्वयेत द्विदेवत्याः पद्वत्वारिःश्च॥ [१]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्ते ऽन्योन्यं नाशंक्रुवन्नभिर्भवितुन्ते देवाः शण्डामर्कावुपांमन्नयन्त तावब्रूतां वरं वृणावहे ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्तौ देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा॥४२॥

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन् इन्द्रायाजुहवुरपनुतौ शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापं नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन् इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि रूपाणि करिर्ददचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ निः॥४३॥

क्रामत्स्तस्मात्प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्चौ यन्तौ पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिंकोत्तरवेदिर्भितः परिक्रम्य जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मात्त्रासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहत्ये देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्र॥४४॥

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषा॥४५॥

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहुता वै सुवीरा

या अ॒ञ्जीरेताः सु॒प्रजा या आ॒द्या य ए॒वं वेदा॒त्र्यस्य प्र॒जा जा॒यते नाद्यां
प्र॒जाप॑तेरक्ष्यंश्चयु॒त्तत्परा॑पत॒त्तद्विक॑ङ्कत॒म्प्रावि॑श॒त्तद्विक॑ङ्कते नार॑मत॒ तद्य॒वम्प्रावि॑श॒त् तद्य॒वेऽर॑मत॒
तद्य॒वस्य॑॥४६॥

यु॒वत्वं यद्वैक॑ङ्कत॒म्मन्थि॑पात्र॒म्भवंति॑ स॒क्तुभिः॑ श्री॒णाति॑ प्र॒जाप॑तेरे॒व तच्चक्षुः॑ स॒म्भर॑ति
ब्र॒ह्मवा॑दिनो॒ वद॑न्ति कस्मा॑त्स॒त्यान्मन्थि॑पात्र॒ः सदो॑ नाश्रु॒त इत्या॑र्तपात्र॒ः हीति॑
ब्रूया॑द्यद॒श्रुवी॒तान्योऽध्व॑र्युः स्या॒दार्ति॑मा॒र्च्छेत्तस्मान्ना॑श्रुते॥४७॥

आ॒त्मना॒ परा॒ निष्प्रा॒ शुक्र॑शोचिषा॒ यव॑स्य स॒सत्रि॑श॒च्च॥ [१०]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत॒ तदसु॑रा अकु॑र्वत॒ ते दे॒वा आ॑ग्रय॒णाग्रा॒न्ग्रहान॑पश्यन्तान॒गृह्ण॑त॒
ततो॑ वै तेऽग्रं॑ पर्या॒यन् यस्यै॒वं वि॒दुषं॑ आग्रय॒णाग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्तेऽग्र॑मे॒व संमा॑नानां
पर्य॑ति रु॒ग्णव॑त्यर्चा भ्रातृ॒व्यव॑तो गृह्णी॒याद्भातृ॑व्यस्यै॒व रु॒क्ताग्र॑ः समा॒नानां॑ पर्य॑ति ये दे॒वा
दि॒व्येका॑दश॒ स्थेत्या॑ह॥४८॥

ए॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॑स्ताभ्य॒ ए॒वेन॑ः सर्वा॑भ्यो गृह्णा॒त्येष॑ ते योनि॑र्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा
दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह वैश्व॒देवो ह्येष॑ दे॒वत॑या वा॒ग्वै दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामद्य॒ज्ञायाति॑ष्ठमा॒ना
ते दे॒वा वा॒च्यप॑क्रान्तायां तू॒ष्णीं ग्र॑हान॒गृह्ण॑त॒ साऽम॑न्यत॒ वाग॑न्तर्य॒न्ति वै मेति॑
सा॒ग्रय॑ण॒मप्र॑त्यागच्छ॒त्तदा॑ग्रय॒णस्या॑ग्रय॒णत्व॑म्॥४९॥

तस्मा॑दाग्रय॒णे वा॒ग्वि सृ॑ज्यते॒ यत्तूष्णी॑म्पूर्वे॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते॒ यथा॑ ऋ॒षीर्य॑ति म॒ आख॑
इय॑ति॒ नाप॑ रा॒ध्यामी॒त्युपा॑वसृजत्ये॒वमे॒व तदध्व॑र्युरा॒ग्रय॑णं गृही॒त्वा य॒ज्ञमा॑रभ्य॒ वाचं॑ वि
सृ॑जते॒ त्रिर्हि॑ करोत्युद्गा॒तृने॒व तद्वृ॑णीते प्र॒जाप॑ति॒र्वा एष॑ यदा॒ग्रय॑णो यदा॒ग्रय॑णं गृही॒त्वा
हिं॒करो॑ति प्र॒जाप॑तिरे॒व॥५०॥

तत्प्र॒जा अ॒भि जि॑घ्रति॒ तस्मा॑द्दृ॒शं जा॒तं गौ॒रभि॑ जि॑घ्रत्या॒त्मा वा एष॑ य॒ज्ञस्य॑
यदा॑ग्रय॒णः स॒वने॑स॒वने॑ऽभि गृह्णा॒त्यात्म॑न्ने॒व य॒ज्ञः सं त॑नोत्यु॒परि॑ष्ठा॒दा न॑यति॒ रेतं॑ ए॒व
तद॑धात्य॒धस्ता॑दु॒पं गृह्णा॑ति प्र॒ जन॑यत्ये॒व तद्व॑ह्मवा॒दिनो॒ वद॑न्ति कस्मा॑त्स॒त्याद्रा॑य॒त्री क॒निष्ठा॑
छन्द॑साः स॒ती सर्वा॑णि स॒र्वना॑नि व॒हती॑त्येष॒ वै गा॑यत्रि॒यै व॒शो यदा॑ग्रय॒णस्त॑मे॒व
तद॑भिनि॒वर्त॑ः सर्वा॑णि स॒र्वना॑नि व॒हति॑ तस्मा॑द्दृ॒शम॑पाकृ॒तं गौ॒रभि॑ नि॒ वर्त॑ते॥५१॥

आ॒हा॒ग्रय॑ण॒त्वं प्र॒जाप॑तिरे॒वेति॑ वि॒शति॑श्च॥ [११]

इन्द्रो वृत्रायुर्वै यज्ञेन सुवर्गायेन्द्रो मरुद्भिरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपाशुपात्रेणेन्द्रो वृत्रमहन्तस्य ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादश॥[१२] इन्द्रो वृत्राय पुनरृक्तुनाह मिथुनम्पशवो नेष्टः पत्नीमुपाश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारिंशत्॥४२॥ इन्द्रो वृत्राय पाङ्कत्वम्॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छुत्स वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यम्प्रायच्छुत्तस्मै द्वितीयमुदयच्छुत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति॥१॥

तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्तस्मै तृतीयमुदयच्छुत्तं विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्तं निर्मायम्भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीद्यदुक्थ्यो गृह्यत इन्द्रियमेव॥२॥

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तम्प्रायच्छुत्तस्मै त्वा विष्णावे त्वेत्याह यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वाभजति त्रिर्निर्गृह्णाति त्रिर्हि स तं तस्मै प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याह पुनःपुनः॥३॥

हस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यं हुतं सोमा अन्वारयन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वति तस्मादेकं यन्तम्बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनाम्भद्रो भवति तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयैताध्वर्युरात्मानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तराहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव नयेत्॥४॥

आत्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयैत यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा संदोहविर्धाने तिष्ठन्नव नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयैत सदस्यानं यज्ञयशसेनार्पयेयमिति सदं आलभ्याव नयेत्सदस्यानेव यज्ञयशसेनार्पयति॥५॥

इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्येत्रयस्त्रिंशच्च॥

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्धुव उ॒त्त॒मो ग्रहा॑णां गृह्यते तस्मा॒दायुः प्रा॒णाना॑मुत्त॒ममूर्धा॑नं दि॒वो अ॒र॒तिं पृथि॒व्या इत्या॑ह मूर्धा॒नमे॒वैन॑ सम॒ाना॑ करोति वैश्वान॒रमृ॒ताय॑ जा॒तम॒ग्निमि॒त्याह॑ वैश्वान॒र॥ हि दे॒वत॑यायुरु॒भय॑तो॒वैश्वान॑रो गृह्यते तस्मा॒दु॒भय॑तः प्रा॒णा अ॒धस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्चार्धि॒नोऽन्ये॑ ग्रहा॑ गृह्यन्तेऽर्धी ध्रु॒वस्तस्मा॑त्॥६॥

अ॒र्ध्ववा॑ङ्गा॒णोऽन्ये॑षां प्रा॒णाना॑मुपो॒तेऽन्ये॑ ग्रहाः॑ सा॒द्यन्ते॑ऽनु॒पो॒ते ध्रु॒वस्तस्मा॑द॒स्त्रान्याः॑ प्र॒जाः प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्ति मा॒सेना॑न्या अ॒सुरा॑ वा उ॒त्तर॑तः पृथि॒वीम॒र्याचि॑की॒रप्तां दे॒वा ध्रु॒वेणा॑द॒हन्त॑द्ध्रु॒वस्य॑ ध्रु॒वत्वं यद्धु॒व उ॒त्तर॑तः सा॒द्यते॑ धृ॒त्या आयु॑र्वा एतद्यज्ञस्य यद्धु॒व आ॒त्मा होता॑ यद्धो॒तृच॑म॒से ध्रु॒वम॑व॒नय॑त्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑॥७॥

आयु॑र्दधाति पुर॒स्तादु॒क्थस्या॑व॒नीय॑ इत्या॑हुः पुर॒स्ता॒द्यायु॑पो भु॒ङ्क्ते म॑ध्यतो॒ऽवनी॑य॒ इत्या॑हुर्म॒ध्यमे॒न ह्यायु॑पो भु॒ङ्क्ते उ॒त्तरा॑र्धेऽव॒नीय॑ इत्या॑हुरु॒त्तमे॒न ह्यायु॑पो भु॒ङ्क्ते वैश्व॑दे॒व्यामृ॒चि श॒स्यमा॑नाया॒मव॑ नयति वैश्व॑दे॒व्यो वै प्र॒जाः प्र॒जास्वे॒वायु॑र्दधाति॥८॥

ध्रु॒वस्तस्मा॑दे॒व य॒ज्ञस्यैका॑त्रच॒त्वारि॒॑ंशच्च॑॥ [२]

य॒ज्ञेन॑ वै दे॒वाः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्ते॒ऽमन्य॑न्त मनु॒ष्या नो॒ऽन्वाभ॑विष्यन्तीति ते सं॒वत्स॑रेण॒ योपयि॑त्वा सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्तमृष॑य ऋ॒तुग्र॑हे॒रेवानु॑ प्रा॒जान॑न्यद॒तुग्र॑हा गृह्यन्ते॑ सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॒त्यै द्वाद॑श गृह्यन्ते द्वाद॑श मा॒साः सं॒वत्स॑रः सं॒वत्स॑रस्य प्र॒ज्ञा॒त्यै स॒ह प्र॑थ॒मौ गृ॑हेते स॒होत्त॑मौ तस्मा॒द्वौद्वा॑वृ॒तू उ॒भय॑तो॒मुख॑मृ॒तुपा॒त्रम॑वति कः॥९॥

हि तद्वे॒द यत॑ ऋ॒तूना॑म॒मुख॑मृ॒तुना॑ प्रे॒ष्येति॑ ष॒ट्त्वं आ॒ह ष॒ड्वा ऋ॒तवं ऋ॒तूने॒व प्री॑णात्यृ॒तुभि॑रिति च॒तुश्च॑तु॒ष्पद॑ ए॒व प॒शून्प्री॑णाति द्विः पुन॑र्ऋ॒तुना॑ह द्वि॒पद॑ ए॒व प्री॑णात्यृ॒तुना॑ प्रे॒ष्येति॑ ष॒ट्त्वं आ॒हर्तु॑भि॒रिति॑ च॒तुस्तस्मा॑च्चतु॒ष्पादः॑ प॒शवं॑ ऋ॒तूनुप॑ जी॒वन्ति॑ द्विः॥१०॥

पुन॑र्ऋ॒तुना॑ह तस्मा॑द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पदः॑ प॒शूनुप॑ जी॒वन्त्यृ॒तुना॑ प्रे॒ष्येति॑ ष॒ट्त्वं आ॒हर्तु॑भि॒रिति॑ च॒तुर्द्विः॑ पुन॑र्ऋ॒तुना॑हा॒क्रम॑णमे॒व तथ्से॑तुं य॒जमानः॑ कुरु॒ते सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒मष्टै॑ नान्यो॒न्यमनु॑ प्र प॒द्येत॑ यद॒न्योऽन्य॑मनु प्रप॒द्येत॑तु॒र्ऋ॒तुमनु॑ प्र प॒द्येत॑त॒र्तवो॑ मो॒हुकाः॑ स्युः॥११॥

प्रसि॑द्धमे॒वाध्व॑र्यु॒र्दक्षि॑णेन प्र प॒द्यते॑ प्रसि॑द्धं प्रतिप्र॒स्थातो॑त्तरेण॒ तस्मा॑दादित्यः षण्मा॒सो दक्षि॑णेनैति षडु॒त्तरे॑णोप॒याम॑गृहीतोऽसि स॒सर्पो॑ऽस्य॒हस्प॑त्याय॒ त्वेत्या॑हास्ति त्रयो॒दशो॑ मा॒स इत्या॑हुस्तमे॒व तत्प्री॑णाति॥१२॥

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यदंतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रमृतुपात्रेण गृह्णाति ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या ओजोभृतौ वा एतौ देवानां यदैन्द्राग्नी यदैन्द्राग्नौ गृह्यत ओज एवाव रुद्धे वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा असावादित्यः शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादसावादित्यः॥१३॥

सर्वाः प्रजाः प्रत्यङ्मुदेति तस्मात्सर्व एव मन्यते माम्प्रत्युदंगादिति वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव तेजो दधाति॥१४॥

तस्मादसावादित्यस्त्रिंशच्च॥ [४]

इन्द्रो मरुद्भिः साविद्येन माध्यंदिने सवने वृत्रमहून्यन्माध्यंदिने सवने मरुत्वतीयां गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते तस्य वृत्रं जघ्नुषं ऋतवोऽमुह्यन्स ऋतुपात्रेण मरुत्वतीयानगृह्णात्ततो वै स ऋतून्प्राजानाद्यदंतुपात्रेण मरुत्वतीयां गृह्यन्तं ऋतूनाम्प्रज्ञात्यै वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन॥१५॥

यच्छ्रुति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेनायुधं वा एतद्यजमानः सः स्फुरते यन्मरुत्वतीया धनुरेव प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रं हत्वा परा परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत्स एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत्तानगृह्णीत॥१६॥

प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनात्मस्पर्णा वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनेन्द्रो वृत्रमहन्तं देवा अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य महेन्द्रत्वः स एतन्महेन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्रं हत्वान्यासु देवतास्वधि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्धरतेऽन्यासु प्रजास्वधि शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेव्यो वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रः शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति॥१७॥

प्रथमेनागृहीत देवतास्वष्टाविंशतिश्च॥ [५]

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत्तस्या उच्छेषणमददुस्तत्राश्रात्सा

रेतोऽधत्त तस्यै चत्वारं आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचत्सामन्यतोच्छेषणान्म इमैऽज्ञत यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीयांसो जनिष्यन्त इति साग्रे प्राश्नात्सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायत सादित्येभ्य एव॥१८॥

तृतीयमपचद्भोगाय म इदं श्रान्तमस्त्विति तैऽब्रुवन्वरं वृणामहे योऽतो जायाता अस्माकं स एकोऽसृद्योऽस्य प्रजायामृध्याता अस्माकम्भोगाय भवादिति ततो विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्द्धो यो यजते स देवानाम्भोगाय भवति देवा वै यज्ञात्॥१९॥

रुद्रमन्तरायन्स आदित्यान्वाक्रमत ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त तान्न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव तत्॥२०॥

मिथुनम्पशवो वा एते यदादित्य ऊर्गर्धं दध्ना मध्यतः श्रीणात्यूर्जमेव पशूनाममध्यतो दधाति श्रुतातङ्क्षेत्रे मेध्यत्वाय तस्मादामा पक्वं दुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्यं गृह्णाति प्रतिरुध्यावस्मै पशून्गृह्णाति पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्यं गृह्णाति रुद्रादेव पशून्तर्दधाति॥२१॥

एष वै विवस्वानादित्यो यदुपांशुसर्वनः स एतमेव सोमपीथं परि शय आ तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्येष तै सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवादित्यं सोमपीथेन समर्धयति या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवाव रुद्धे यदि ताजकप्रस्कन्देद्वरषुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिरमवरषुको न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेन्न हुत्वान्वीक्षेत यदन्वीक्षेत चक्षुरस्य प्रमायुकं स्यात्तस्मान्नान्वीक्ष्यः॥२२॥

एव यज्ञाञ्जरायु तदेव तदन्तर्दधाति न सप्तविंशतिश्च॥ [६]

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्नयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष यदाग्नयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेदेष वै गायत्रो देवानां यथ्सवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्नयणो यदन्तर्यामपात्रेण

सावित्रमग्रयणाद्गृह्णाति स्वादेवेन योनेर्निर्गृह्णाति विश्वे॥२३॥

देवास्तृतीयं सवनं नोदयच्छन्ते संवितारम्प्रातःसवनभागं सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयं सवनमुदयच्छन्त्यतृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सवनस्योद्यत्तै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे यथ्सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र॥२४॥

जनयति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तदधाति सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवेन सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः॥२५॥

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकान्रविंशतिश्च॥ [७]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांशुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च ग्रहौ गृह्यते प्राणमेवानुं प्रयन्ति प्राणमनूद्यन्ति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्राण उपांशुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपांशुपात्रेण पत्नीवतमग्रयणाद्गृह्णाति प्रजानां प्रजननाय तस्मात्प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा इतइतः पत्नीः सुवर्गम्॥२६॥

लोकमजिगांसन्ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त एतम्पत्नीवतमपश्यन्तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गं लोकम्प्राजानन् यत्पत्नीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तं घृतं वज्रं कृत्वाघ्नन्तं निरिन्द्रियम्भूतमगृह्णन्तस्माच्छ्रियो निरिन्द्रिया अदायादीरपि पापात्पुंस उपस्तितरम्॥२७॥

वदन्ति यद्धृतेन पत्नीवतः श्रीणाति वज्रेणैवेनं वशं कृत्वा गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसीत्याहेयं वा उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते बृहस्पतिसुतस्य त इत्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयतीन्द्रो इत्याह रेतो वा इन्द्र रेत एव तदधातीन्द्रियाव इति॥२८॥

आह प्रजा वा इन्द्रियं प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यग्ना(३) इत्याहग्निर्वै रेतोधाः

पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय सजूर्देवेन त्वष्टा सोमम्पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनामिमिथुनानां
रूपकद्रूपमेव पशुं दधाति देवा वै त्वष्टारमजिघांसन्थस पत्नीः प्रापद्यत तं न प्रति
प्रायच्छन्तस्मादपि॥२९॥

वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्पत्नीवृते त्वष्ट्रेऽपि गृह्यते न
सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुधं प्रजा
अन्ववसृजेद्यन्नानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयेदुपांश्चनु वषट्करोति न रुद्रं प्रजा
अन्ववसृजति शान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयत्यग्नीन्नेष्टुरुपस्थमा सीद॥३०॥

नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति नेष्टा पत्नियामुद्गात्रा सं ख्यापयति
प्रजापतिर्वा एष यदुद्गाता प्रजानां प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेतं एव तथ्सिञ्चत्यूरुणोप
प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते नश्रंकृत्यूरुमुप प्र वर्तयति यदा हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ
मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते॥३१॥

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥ [८]

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जथ्स द्रोणकलशोऽभवत्तस्मात्सोमः समंस्रवथ्स
हारियोजनोऽभवत् व्यचिकित्सञ्जुहवानी(३) मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्यामं
हौष्यामि यत्र होष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमप्रियत होतुं सोऽग्निरब्रवीन्न मय्यामं
हौष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात्॥३२॥

तं श्रुतम्भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजनं श्रीणाति श्रुतत्वाय श्रुतमेवेनम्भूतं जुहोति
बृहीभिः श्रीणात्येतावतीरेवास्यामुष्मिह्लौके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा इन्द्रस्य
पृश्रयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बृहीभिः श्रीणीयादृक्स्वामे वा इन्द्रस्य हरीं
सोमपानौ तयोः परिधयं आधानं यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयादन्तराधानाभ्याम्॥३३॥

घासम्प्र यच्छेत्प्रहृत्यं परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव घासम्प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति
यातयामेव ह्यैतर्हध्वर्युः स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तम्पुनर्युनक्ति तादृगेव
तच्छीर्षत्रधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स समभवद्विक्रम्यं जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो
वृत्रमहन्थ्समृद्धौ पशवो वै हारियोजनीर्यथ्संमिन्धादल्पाः॥३४॥

एनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्यत्र संमिन्धाद्बृहवं एनम्पशवोऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्मनसा

सम्बाधत उभयं करोति बृहवं एवैनम्पशवो भुञ्जन्त उपं तिष्ठन्त उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वपति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून्प्रतिं छापयन्ति॥३५॥

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥ [९]

ग्रहान् वा अनुं प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपाश्चन्तर्यामावजावयः शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गावं आदित्यग्रहो भूर्यिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः पशूनाम्भूर्यिष्ठा यत्रिरुपाश्शु हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्द्वौ त्रीनजा जनयत्यथावयो भूर्यसीः पिता वा एष यदाग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत्कलशाद्गृहीयाद्यथा पिता॥३६॥

पुत्रं क्षित उपावति तादृगेव तद्यत्कलशं उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपावति तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्गर्हो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मन एवाधि यज्ञं निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणः स्थात्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात्॥३७॥

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावम्भृथमवं यन्ति परां स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्यानि हरन्ति तस्माच्छिन्नं जातां परास्यन्त्युत्पुमाश्स हरन्ति यत्पुरोरुचमाह यथा वस्यंस आहरति तादृगेव तद्यद्गर्हं गृह्णाति यथा वस्यंस आहृत्य प्राह तादृगेव तद्यत्सादयति यथा वस्यंस उपनिधायापक्रामति तादृगेव तद्यद्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यद्वा तद्दृष्टम्पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त उपरिष्ठादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै॥३८॥

यथा पिता तस्मादपक्रामति तादृगेव तद्यदृष्टादंश च॥ [१०]

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पराडिव ह्यंसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनःपुनरिव ह्यंयं लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः॥३९॥

प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोरण्यमपं यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति यो वै ग्रहाणां निदानं वेदं निदानवान्भवत्याज्यमित्युक्थं

तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपांशु शस्सति तत्॥४०॥

उपांश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां निदानं य एवं वेद निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणाम्मिथुनं वेद प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिर्न्ये ग्रहा गृह्यन्ते वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणाम्मिथुनं य एवं वेद प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायत इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबत्स विष्वङ्॥४१॥

व्याच्छ्रुत्स आत्मन्नारमणं नाविन्दत्स एताननुसवन्म्पुरोडाशानपश्यत्तान्निर्वपत्तैर्वै स आत्मन्नारमणमकुरुत् तस्मादनुसवन्म्पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवन्म्पुरोडाशानाम्प्राश्नीयादात् कुरुते नैनु सोमोऽति पवते ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्तिराप्यतेऽथ किं यज्ञस्य पाङ्कत्वमिति धानाः कर्मभः परिवापः पुरोडाशः पयस्यां तेन पङ्क्तिराप्यते तद्यज्ञस्य पाङ्कत्वम्॥४२॥

भवन्ति यानि पुनः शस्सति तद्विष्वङ्किञ्चतुर्दश च॥[११]

सुवर्गाय यद्वाक्षिणानि समिष्टयजूष्यवभृथयजूषि स्फ्येन प्रजापतिरेकादशिनीमिन्द्रः पत्न्या घ्नन्ति देवा वा इन्द्रियं देवा वा अदाभ्ये देवा वै प्रबाहुंक्षप्रजापतिर्देवेभ्यः स रिंरिचानः षोडशधेकादश॥[१२] सुवर्गाय यजति प्रजाः सौम्येन गृहीयात्प्रत्यञ्चं गृहीयात्प्रजां पशून्निचंत्वारिंशत्॥४३॥ सुवर्गाय वज्रस्य रूपं समृद्धौ॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वाक्षिणानि द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमते सदोऽयैति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं लोकं समारोहयति नयंवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यम्॥१॥

हुत्वोद्गृह्णाति सुवर्गमेवैनं लोकङ्गमयति रूपेण वो रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासा रूपमभ्यैति यद्विरण्येन तुथो वो विश्ववेदा वि भञ्जत्वित्याह तुथो हं स्म वै विश्ववेदा

देवानां दक्षिणा वि भजति तेनैवेना वि भजत्येतत्तं अग्ने राधः॥२॥

ऐति सोमच्युतमित्याहु सोमच्युतः ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य पथा नयेत्याहु शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा इत्याहु सत्यं वा ऋतः सत्येनैवेना ऋतेन वि भजति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याहु यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यद्वक्षिणा ब्राह्मणमद्य राध्यासम्॥३॥

ऋषिमार्षेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः शुश्रुवान्तस्मादेवमाहु वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याहु सुवर्गमेवेन लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याहु मित्रवायास्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्र दातारमा विशतेत्याहु वयमिह प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा विशतेति॥४॥

वावैतदाहु हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवतूर्न्प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोतात्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति॥५॥

हिरण्यः राधो राध्यासमुत्र मधुमतीरा विशतेत्यष्टात्रिंशच्च॥ [१]

समिष्टयजूंषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य कूरं यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः सम्मितो यावानेव यज्ञस्तम्प्रीणाति षड्गमियाणि जुहोति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजूंषि॥६॥

त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छेत्याहु यज्ञपतिमेवेन गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याहु स्वामेवेन योनिं गमयत्येष तै यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीर इत्याहु यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो देवभागम्प्रच्छ यथ्सृञ्ज्यान्बहुयाजिनोऽयीयजो यज्ञे॥७॥

यज्ञम्प्रत्यतिष्ठिपा(३)यज्ञपता(३)विति स होवाच यज्ञपताविति सत्याद्वै सृञ्ज्याः परां भभूवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमितेत्याहु यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति यजमानस्यापराभावाय॥८॥

यजूंषि यज्ञ एकचत्वारिंशच्च॥ [२]

अ॒व॒भृ॒थ॒य॒ज॒५॒षि जु॒होति॑ यदे॒वा॒र्वा॒ची॒न॒मे॒क॒हा॒य॒ना॒दे॒नः क॒रोति॑ तदे॒व तै॒र॒वं य॒ज॒तेऽपो॒-
 ऽव॒भृ॒थ॒म॒वै॒त्य॒प्सु वै वरु॑णः सा॒क्षादे॒व वरु॑ण॒म॒वं य॒ज॒ते वर्त्म॑ना वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञ५ रक्षा॑सि
 जिघा॑स॒न्ति साम्ना॑ प्र॒स्तोता॒न्ववै॑ति॒ साम॑ वै र॒क्षो॒हा र॒क्ष॑सा॒म॒प॒ह॒त्यै त्रि॒नि॒ध॒न॒मु॒पैति॑ त्रयं
 इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ रक्षा॑सि॥९॥

अपं॑ ह॒न्ति पु॒रुषः॑पुरुषो नि॒ध॒न॒मु॒पैति॑ पु॒रुषः॑पुरुषो हि र॒क्ष॑स्वी र॒क्ष॑सा॒म॒प॒ह॒त्या उ॒रु५
 हि राजा॑ वरु॑णश्च॒कारे॒त्याह॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑ श॒तं तै॑ राज॒न्भि॒प॒जः स॒ह॒स्र॒मि॒त्याह॑ भेष॒जमे॒वास्मै॑
 करो॒त्य॒भि॒ष्ठि॒तो वरु॑णस्य॒ पाश॑ इ॒त्याह॑ वरु॒णपा॑शमे॒वाभि॑ तिष्ठति ब॒र्हि॒र॒भि जु॒हो॒त्याहु॑तीनां
 प्र॒ति॒ष्ठि॒त्या अथो॑ अ॒ग्नि॒व॒त्ये॒व जु॒हो॒त्य॒प॒ब॒र्हिषः॑ प्र॒या॒जान्॥१०॥

य॒ज॒ति प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्च॒त्याज्य॑भागौ य॒ज॒ति य॒ज्ञस्यै॒व
 चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति॒ वरु॑णं य॒ज॒ति वरु॑णपा॒शादे॒वेन॑म्मु॒ञ्च॒त्य॒ग्नी॒व॒रु॑णौ य॒ज॒ति सा॒क्षादे॒वेन॑
 वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्च॒त्य॒प॒ब॒र्हिषा॒वनू॒याजौ॑ यंजति प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति
 च॒तुरः॑ प्र॒या॒जान् यंज॑ति द्वा॒वेनू॒याजौ॑ ष॒ट्थ॒सम्प॑द्यन्ते ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑॥११॥

ऋ॒तु॒ष्वे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑त्य॒व॒भृथ॑ नि॒च॒ङ्कु॒णे॒त्याह॑ यथो॒दित॑मे॒व वरु॑ण॒म॒वं य॒ज॒ते स॒मु॒द्रे ते
 हृ॒द॒य॒म॒प्स्व॑न्त॒रि॒त्याह॑ स॒मु॒द्रे ह्य॑न्त॒र्वरु॑णः सं त्वा॑ वि॒श॒न्त्वो॒ष॒धी॒रु॒ताप॑ इ॒त्याह॑द्वि॒रे॒वेन॑मो॒ष॒धीभिः॑
 स॒म्य॑ञ्च॒ दधा॑ति॒ दे॒वी॒राप॑ ए॒ष वो॑ गर्भ॒ इ॒त्याह॑ यथा॒य॒जु॒रे॒वैत॑त्प॒शवो॑ वै॥१२॥

सोमो॑ यद्वि॒न्दूना॑म्भ॒क्षयै॑त्पशु॒मान्स्या॑द्वरु॑ण॒स्त्वेन॑ गृ॒ह्णी॒याद्य॑न्न भ॒क्षयै॑द॒पशुः॑ स्या॒न्नैनं॑ वरु॑णो
 गृ॒ह्णी॒यादु॒प॒स्पृश्य॑मे॒व प॑शु॒मान्भव॑ति॒ नैनं॑ वरु॑णो गृ॒ह्णाति॑ प्र॒तियु॑तो वरु॑णस्य॒ पाश॑ इ॒त्याह॑
 वरु॑णपा॒शादे॒व निर्मु॑च्यतेऽप्र॒तीक्ष॑मा य॒न्ति वरु॑णस्यान्त॒र्हि॒त्या ए॒धोऽस्ये॒धिषी॑म॒ही॒त्याह॑
 स॒मिधै॒वाग्निं॑ न॒म॒स्यन्त॑ उ॒पाय॑न्ति॒ तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ म॒रि॒धे॒ही॒त्याह॑ तेजं॑ ए॒वात्म॑न्यन्ते॥१३॥

रक्षा॑सि प्र॒या॒जानृ॑तवो॒ वै न॑म॒स्यन्तो॑ द्वा॒दश॑ च॥_____ [३]

स्फे॒द्येन॑ वेदि॒मुद्ध॑न्ति रथा॒क्षेण॑ वि मि॒मी॒ते यू॒प॒मि॒नोति॑ त्रि॒वृ॒तमे॒व वज्र॑स्र॒ सम्भृत्य॑
 भ्रातृ॑व्याय॒ प्र ह॑रति॒ स्तृत्यै॑ यद॒न्तर्वे॑दि॒ मि॒नु॒यादै॒वलोक॑म॒भि जं॑येद्यद्वि॒र्वे॑दि॒ म॒नु॒ष्यलो॑कं
 वैद्य॑न्तस्य॒ संधौ॑ मि॒नोत्यु॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्या॒ उप॑र॒स॒मि॒तामि॒नु॒यात्पि॒तृलो॑कका॒मस्य॑
 र॒श्न॒स॒मि॒ताम॒नु॒ष्यलो॑कका॒मस्य॑ च॒षाल॑स॒मि॒तामि॒न्द्रि॒यका॑मस्य॒ सर्वा॑न्स॒मान्प्र॑ति॒ष्ठाका॑मस्य॒
 ये त्रयो॑ मध्य॒मास्ता॑न्स॒मान्प॒शुका॑मस्यै॒तान् वै॥१४॥

अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्प्रजयैवैनम्पशुभिव्यतिषजति
यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथ हसीया९समेषा
वै गर्तमिद्यस्यैवम्मिनोति ताजक्य मीयते दक्षिणार्ध्यं वर्षिष्ठम्मिनयात्सुवर्गकामस्याथ
हसीया९समाक्रमणमेव तथ्येतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते यत्रैका९
रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दते यं कामयेत स्यस्य
जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषजेत्थ्यैवास्य जायते यं कामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं
तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्य॥१६॥

जायतेऽसुरा वै देवान्दक्षिणत उपानयन्तां देवा उपशयेनेवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं
यदक्षिणत उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय
एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यत्र निर्दिशेदार्तिमाच्छेद्यजमानोऽसौ तं पशुरिति निर्दिशेद्यं
द्विष्याद्यमेव॥१७॥

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्ते पशुरिति ब्रूयान्न
ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यान्प्रजापतिः प्रजा असृजत् सोऽन्नाद्येन व्यार्ध्यत् स
एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै सोऽन्नाद्यमवारुन्ध यदश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्नं
विराड्विराजेवान्नाद्यमव रुन्धे॥१८॥

य एकादशः स्तन एवास्यै स दुह एवेनां तेन वज्रो वा एषा सम्मीयते
यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यञ्च यज्ञ९ सम्मर्दितोर्यत्पात्नीवतम्मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तब्धै
सयत्वाय॥१९॥

वै समष्ट्यै पुमानेवास्य यमेव रुन्धे त्रि९शब्द॥ [४]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् स रिरिचानोऽमन्यत् स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै स
आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्प्रधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि
रिरिचान इव यदेपैकादशिनी भवत्यायुरेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते प्रैवाग्नेयेन
वापयति मिथुन९ सारस्वत्या करोति रेतः॥२०॥

सौम्येन दधाति प्र जंनयति पौष्णेन बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै

देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जंनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जंनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्दे विशम्मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने दधाति॥२१॥

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्यं मारुतमा लभते विद्वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि कामयेत योऽवंगतः सोऽपं रुध्यतां योऽपंरुद्धः सोऽवं गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रम्॥२२॥

य एवावंगतः सोऽपं रुध्यते योऽपंरुद्धः सोऽवं गच्छति यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्यतिषजेत्प्रजा एव मोहयति यदभिवाहतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयादक्षिणत उदंश्चमा लभतेऽपवाहतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय॥२३॥

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रं सप्तत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयत्तां पर्यग्निकृतामुदंसृजत्तया मनुराध्नोद्यत्पर्यग्निकृतम्पात्नीवतमुंथसृजं यामेव मनुर्ऋद्धिमाध्नोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पात्नीवतं सङ्स्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञमप्रतिष्ठित्यै यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया॥२४॥

भवत्यनिष्टं वशयाथ पात्नीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवास्य यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणम्पत्नीष्वपि सृजति सौऽस्मै रूपाणि वि करोति॥२५॥

वपया षट्त्रिंशच्च॥ [६]

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयाद्देवताभ्यः सोमं दध्यादक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पितृणां दिख्स्वायामेव दिशि पितृन्निर्वदयत उद्रातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव सामंश्छम्बद्बुर्वन्ति तस्यैव स शान्तिरव॥२६॥

ईक्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदित्तासुः स्यादभिदिदि कृत्वावैक्षेत् तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गतमनाः

स्यात्सोऽवैक्षेत यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम्। राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु
धारयामसीति मन एवात्मन्दाधार॥२७॥

न गतमना भवत्यप वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजानादनीजानमभ्याग्रावैष्णव्यर्चा
घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च दाधारोपांशु यजति
मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुरिष्टं कं तर्हि
यज्ञः कं यजमानो भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते मित्रेणैव॥२८॥

यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नार्तिमार्च्छति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरा
प्रभिन्दन्त्येवमृगस्वामे यज्ञमप्र भिन्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय
मृत्यमन्ववांस्यति शान्त्यै यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि य ईजानश्छन्दसामेष
रसो यद्वशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते छन्दांस्येव पुनरा प्रीणात्ययातयामत्वायाथो
छन्दःस्वेव रसं दधाति॥२९॥

अवं दाधार मित्रेणैव प्रीणाति षट्॥ _____ [७]

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं १ व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत् तदतिग्राह्या
अभवन्तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं यदतिग्राह्या गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते तेजं आग्नेयेनैन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसं सौर्येणोपस्तम्भनं वा एतद्यज्ञस्य
यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्प्राञ्चं यज्ञं पृष्ठानि सः शृणीयुर्यदुक्थ्ये॥३०॥

गृहीयात्प्रत्यञ्चं यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वयादिशश्वस प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या
अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुर्यस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सतनुत्वाय देवता वै सर्वाः सदृशीरासन्ता न व्यावृतमगच्छन्ते देवाः॥३१॥

एत एतान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णताग्नेयमग्निरैन्द्रमिन्द्रः सौर्यं सूर्यस्ततो वै तै-
ऽन्याभिर्देवताभिव्यावृतमगच्छन् यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्त व्यावृतमेव पाप्मना
भ्रातृव्येण गच्छतीमे लोका ज्योतिष्मन्तः समावद्दीर्याः कार्या इत्याहुराग्नेयेनास्मिन्नैके
ज्योतिर्धत्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिन्नैके॥३२॥

ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति समावद्दीर्यानेनाङ्कुरुत एतान् वै

ग्रहान्ब्रम्बाविश्ववयसाववित्तम् ताभ्यामिमे लोकाः पराश्चश्चार्वाञ्चश्च प्राभुर्यस्यैवं विदुषं एते
ग्रहा गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः पराश्चश्चार्वाञ्चश्च भान्ति॥३३॥

उक्थ्ये देवा अमुष्मिँल्लौक एकात्रचत्वारिंशच्च॥ [८]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा अदाभ्ये छन्दांसि सर्वनानि
समस्थापयन्ततो देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽदाभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवति यद्वै देवा असुरानदाभ्येनादभ्रुवन्तददाभ्यस्यादाभ्यत्वं य एवं वेद दभ्रोत्येव
भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्यो दभ्रोति॥३४॥

एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्णात्यतिमुत्तया अतिं
पाप्मानम्भ्रातृव्यमुच्यते य एवं वेद घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुषवन्ति सोमं हन्यमाने
यज्ञो हन्यते यज्ञे यजमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन
जीवन्त्सुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्णाति जीवन्तमेवैनं
सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यददाभ्ये सऽस्थापयन्त्यं शूनपि सृजति
यज्ञस्य सन्तत्यै॥३५॥

दभ्रोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकान्नविंशतिश्च॥ [९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृह्णन्त स एतं प्रजापतिरंशुर्मपश्यत्तमगृह्णीत तेन वै स आर्ध्रोद्यस्यैवं
विदुषोऽंशुर्गृह्यत ऋध्रोत्येव सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनार्ध्रोन्मनसा गृह्णाति
मनं इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे
चतुःसक्ति भवति दिक्षु॥३६॥

एव प्रति तिष्ठति यो वा अंशोरायतनं वेदायतनवान्भवति वामदेव्यमिति साम तद्वा
अस्यायतनम्मनसा गायमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरंशुं गृह्णन्नार्धयेदुभाभ्यां
नर्धयताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वयेदुभाभ्यामृध्येतानवानं गृह्णाति सैवास्यर्द्धिर्हिरण्यमभि
व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥३७॥

दिक्ष्वनिति विंशतिश्च॥ [१०]

प्रजापतिर्देवभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत् स यज्ञानां षोडशेन्द्रियं

वीर्यमात्मानंमभि समंक्खिदत् तथोडुश्यंभवन्न वै षोडशी नामं यज्जोऽस्ति यद्वाव षोडशं
स्तोत्रं षोडशं शस्त्रं तेन षोडशी तथोडुशिनः षोडशित्वं यथोडुशी गृह्यते इन्द्रियमेव
तद्वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः॥३८॥

न प्राभवत् एतं षोडशिनंमपश्यन्तमंगृह्यत् ततो वै तेभ्यः सुवर्गो लोकः
प्राभवद्यथोडुशी गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्याभिर्जित्या इन्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतं षोडशिनंमप्रायच्छुत्तमंगृह्यत् ततो वै सोऽग्रं देवतानां पर्येद्यस्यैवं
विदुषः षोडशी गृह्यते॥३९॥

अग्रमेव संमानानां पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनं
स्वादेवेनं योनेर्निगृह्णाति सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनात्सवनादेवेनमग्रं जनयति तृतीयसवने
पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवंस्तृतीयसवनं वज्रंणैवासमै तृतीयसवनात्पशूनवं
रुद्धे नोक्थ्ये गृह्णीयात्प्रजा वै पशवं उक्थानि यदुक्थ्ये॥४०॥

गृह्णीयात्प्रजां पशूनस्य निर्दहदतिरात्रे पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रंणैवासमै
पशूनंवरुध्य रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृह्णीयाद्वावृत्कामो हि राजन्यो
यजते साह एवासमै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इद्धे निर्वा दहत्येकविंशं
स्तोत्रम्ववति प्रतिष्ठित्यै हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियं धाम॥४१॥

उपाप्रोति कनीयांसि वै देवेषु छन्दाःस्यासञ्ज्यायाःस्यसुरेषु ते देवाः कनीयसा
छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यंशंसन्ततो वै तेऽसुराणां लोकमवृज्जत यत्कनीयसा छन्दसा
ज्यायश्छन्दोऽभि विशंसन्ति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृद्धे षडक्षराण्यति रेचयन्ति षड्वा ऋतवं
ऋतूनेव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यवं कल्पयन्ति॥४२॥

चतुष्पद एव पशूनवं रुद्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवावं रुद्धेऽनुष्टुभमभि सम्पादयन्ति
वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा समयविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वै
लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रमभ्रातृव्याय प्र हरत्यरुणपिशंगोऽश्वो दक्षिणैतद्वै वज्रस्य
रूपं समृद्धौ॥४३॥

लोको विदुषः षोडशी गृह्यते यदुक्थ्ये धामं कल्पयन्ति सप्तचत्वारिंशच्च॥[११]

॥ काण्डम् ७ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजननं ज्योतिरग्निर्देवतानां ज्योतिर्विराट्छन्दसां ज्योतिर्विराड्वाचां ऽग्नौ सं तिष्ठते विराजमभि सम्पद्यते तस्मात्तज्ज्योतिरुच्यते द्वौ स्तोमौ प्रातःसवनं वहतो यथा प्राणश्चापानश्च द्वौ माध्यंदिनं सवनं यथा चक्षुश्च श्रोत्रं च द्वौ तृतीयसवनं यथा वाक् प्रतिष्ठा च पुरुषसम्मिता वा एष यज्ञोऽस्थूरिः॥१॥

यं कामं कामयते तमेतेनाभ्यश्नुते सर्वं ह्यस्थूरिणाभ्यश्नुते ऽग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अग्निष्टोमेनैव पर्यगृह्णात्तासां परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यं प्रवत् तस्यानुहाय रेत् आदत्त तद्गर्भे न्यमार्द्धस्माद्गर्भो द्विरेता अथो आहुर्वडबायां न्यमार्द्धिति तस्माद्वडबा द्विरेता अथो आहुरोषधीषु॥२॥

न्यमार्द्धिति तस्मादोषधयोऽनभ्यक्ता रेभन्त्यथो आहुः प्रजासु न्यमार्द्धिति तस्माद्यमौ जायेते तस्मादश्वतरो न प्र जायत आत्तरेता हि तस्माद्वरहिष्यनवक्लृप्तः सर्ववेदसे वा सहस्रे वावक्लृप्तोऽति ह्यप्रवत् य एवं विद्वानग्निष्टोमेन यजते प्राजाताः प्रजा जनयति परि प्रजाता गृह्णाति तस्मादाहुर्ज्यैष्ठयज्ञ इति॥३॥

प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्नेऽयं जत प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृत् निरमिमीत् तमग्निर्देवतान्वसृज्यत गायत्री छन्दो रथन्तरं सामं ब्राह्मणो मनुष्याणामजः पशूनान्तस्मात्ते मुख्या मुखतो ह्यसृज्यन्तो रसो बाहुभ्यां पञ्चदशं निरमिमीत् तमिन्द्रो देवतान्वसृज्यत त्रिष्टुप्छन्दो बृहत्॥४॥

सामं राजन्यो मनुष्याणामविः पशूनान्तस्मात्ते वीर्यावन्तो वीर्याद्ध्यसृज्यन्त मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत् तं विश्वे देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपं सामं वैश्यो मनुष्याणां गावः पशूनान्तस्मात्त आद्या अन्नधानाद्ध्यसृज्यन्त तस्माद्द्वयां सोऽन्येभ्यो भूयिष्ठा हि देवता अन्वसृज्यन्त पत्त एकविंशं निरमिमीत् तमनुष्टुप्छन्दः [5]

अन्वसृज्यत वैराजं सामं शूद्रो मनुष्याणामश्वः पशूनान्तस्मात्तो भूतसङ्ग्रामिणावश्वश्च

शूद्रश्च तस्माच्छूद्रो यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात्पादावुप जीवतः
पत्तो ह्यसृज्येतां प्राणा वै त्रिवृदर्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिः सप्तदशस्रय इमे लोका
असावादित्य एकविंश एतस्मिन्वा एते श्रिता एतस्मिन्प्रतिष्ठिता य एवं वेदेतस्मिन्नेव
श्रयत एतस्मिन्प्रति तिष्ठति॥६॥

अस्थूरीरोषधीषु ज्येष्ठयज्ञ इति बृहदनुष्टुप्छन्दः प्रतिष्ठिता नवं च॥ [१]

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय ज्योतिर्दधेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन
पञ्चदशाय ज्योतिर्दधेति पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्दधेति सप्तदशेन
प्राजापत्येन प्रजननेनैकविंशाय ज्योतिर्दधेति स्तोम एव तथ्स्तोमाय ज्योतिर्दधेत्यथो
स्तोम एव स्तोममभि प्र णयति यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो लोकास्तावन्ति
ज्योतीःप्येतावन्त एव स्तोमानेतावन्तः कामानेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतीःप्येव रुन्दे॥७॥

तावन्तो लोकान्नयोदश च॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे यजेत योऽग्निष्टोमेन यजमानोऽथ सर्वस्तोमेन यजेतेति
यस्य त्रिवृतमन्तर्यन्ति प्राणाःस्तस्यान्तर्यन्ति प्राणेषु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते यस्य पञ्चदशमन्तर्यन्ति वीर्यं तस्यान्तर्यन्ति वीर्यं मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन
यजमानो यजते यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति॥८॥

प्रजां तस्यान्तर्यन्ति प्रजायाम्मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते
यस्यैकविंशमन्तर्यन्ति प्रतिष्ठां तस्यान्तर्यन्ति प्रतिष्ठायाम्मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन
यजमानो यजते यस्य त्रिणवमन्तर्यन्त्युतूश्च तस्य नक्षत्रियां च विराजमन्तर्यन्त्युतुषु
मेऽप्यसन्नक्षत्रियायां च विराजीति॥९॥

खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति देवतास्तस्यान्तर्यन्ति
देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यो वै स्तोमानामवमं परमतां
गच्छन्तं वेदं परमतामेव गच्छति त्रिवृद्वै स्तोमानामवमस्त्रिवृत्परमो य एवं वेदं परमतामेव
गच्छति॥१०॥

सप्तदशमन्तर्यन्ति विराजीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [३]

अङ्गिरसो वै सूत्रमांसतु ते सुवर्गं लोकमायन्तेषां हविष्मांश्च
हविष्कृच्छाहीयेतान्तावकामयेतां सुवर्गं लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतान्तमाहरतान्तेनायजे
वै तौ सुवर्गं लोकमैतां य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमैति तावैताम्पूर्वणा-
ऽह्नाऽगच्छतामुत्तरेण॥११॥

अभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं ज्योतिष्ठोमोऽग्निष्ठोमः पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव
रुद्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं सर्वस्यात्यै सर्वस्यावरुद्धौ गायत्रम्पूर्वेहन्त्सामं भवति तेजो
वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसन्तेज एव ब्रह्मवर्चसमात्मन्धत्ते त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यं
त्रिष्टुगोजं एव वीर्यमात्मन्धत्ते रथन्तरम्पूर्वै॥१२॥

अहन्त्सामं भवतीयं वै रथन्तरमस्यामेव प्रति तिष्ठति बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव
प्रति तिष्ठति तदाहुः कं जगती चानुष्टुप्चेति वैखानसम्पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेन
जगत्यै नैति षोडशुत्तरे तेनानुष्टुभोऽथाहुर्यत्समानैऽधमासे स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनुं
पद्येतेत्यमावास्यायाम्पूर्वमहर्भवत्युत्तरस्मिन्नुत्तरन्नानैवारधमासयोर्भवतो नानावीर्यं भवतो
हविष्मन्निधनम्पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनमुत्तरं प्रतिष्ठित्यै॥१३॥

उत्तरेण रथन्तरम्पूर्वेऽन्वेकविंशतिश्च॥ [४]

आपो वा इदमग्रे सलिलमांसीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाचरत्स इमामपश्यतां
वरुणो भूत्वाहरतां विश्वकर्मा भूत्वा व्यमादत्साप्रथत सा पृथिव्यंभवत्तत्पृथिव्यै
पृथिवित्वन्तस्यामश्राम्यत्प्रजापतिः स देवानंसृजत् वसून्नुद्रानादित्यान्ते देवाः
प्रजापतिमब्रुवन्प्र जायामहा इति सौऽब्रवीत्॥१४॥

यथाहं युष्मांस्तपसासृक्ष्येवं तपसि प्रजननमिच्छध्वमिति तेभ्यो-
ऽग्निमायतनम्प्रायच्छदेतेनायतनेन श्राम्यतेति तैऽग्निनायतनेनाश्राम्यन्ते संवत्सर
एकां गामंसृजन्त तां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्रायच्छन्नेतां रक्षध्वमिति तां वसवो
रुद्रा आदित्या अरक्षन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राजायत् त्रीणि च॥१५॥

शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव संहस्रतम्यंभवत्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्सहस्रेण
नो याजयेति सौऽग्निष्ठोमेन वसूनयाजयत् इमं लोकमजयन्तच्चाददुः स
उक्थ्येन रुद्रानयाजयत्तैऽन्तरिक्षमजयन्तच्चाददुः सौऽतिरात्रेणादित्यानयाजयत्तैऽमुं

लोकमजयन्तच्चाददुस्तदन्तरिक्षम्॥१६॥

व्यवैर्यत तस्माद्ब्रुवा घातुका अनायतना हि तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि तद्वैर्यतेति त्रैष्टुभम्मध्यमस्याहु आज्यम्भवति संयानानि सूक्तानि शंसति षोडशिनं शंसत्यहो धृत्या अशिथिलम्भावाय तस्मात्त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः स्यादथोक्थ्योऽधातिरात्र एषां लोकानां विधृत्यै त्रीणित्रीणि शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददाति॥१७॥

एषां लोकानामनु सन्तत्यै दशतं न विच्छिन्द्याद्विराजं नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत्तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च व्यायच्छेतां स इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः सहस्रं वक्ष्यत इति तस्यामकल्पेतां द्विभाग इन्द्रस्तृतीये विष्णुस्तद्वा एषाभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा एतामच्छावाकः॥१८॥

एव शंसत्यथ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होतानामस्यापयिताथारुन्नेत्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्यातिरिक्त उन्नेतर्त्विजामथाहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यथारुरुदाकृत्या सा वशं चरेदित्यथारुर्ब्रह्मणे चाग्नीधे च देयेति॥१९॥

द्विभागम्ब्रह्मणे तृतीयमग्नीधे ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवोऽग्नीधथैव तावकल्पेतामित्यथाहुर्या कृत्याणी बहुरूपा सा देयेत्यथाहुर्या द्विरूपोभयतएनी सा देयेति सहस्रस्य परिगृहीत्यै तद्वा एतत्सहस्रस्यायनं सहस्रं स्तोत्रीयाः सहस्रं दक्षिणाः सहस्रं सम्मितः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

अब्रवीच्च तदन्तरिक्षन्ददात्यच्छावाकश्च देयेति सप्तचत्वारिंशच्च॥ [५]

सोमो वै सहस्रमविन्दत्तमिन्द्रोऽन्विन्दत्तौ यमो न्यागच्छत्तावब्रवीदस्तु मेऽत्रापीत्यस्तु ही(३) इत्यंब्रूतां स यम एकस्यां वीर्यं पर्यपश्यदियं वा अस्य सहस्रस्य वीर्यम्भिर्भूतिं तावंब्रवीदियम्ममास्त्वेतद्युवयोरिति तावंब्रूतां सर्वे वा एतदेतस्यां वीर्यम्॥२१॥

परि पश्यामोऽशमा हरामहा इति तस्यामशमाहरन्त तामप्सु प्रावेशयन्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत्तस्माद्रोहिण्या पिङ्गलैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान्रोहिण्या पिङ्गलैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवास्य त्रिभिश्च॥२२॥

शतैः सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते तामप्सु प्रावेशयन्निन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी

लक्ष्मणा पंष्टौही वार्त्रघ्नी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैतस्माद्रोहिणीं
लक्ष्मणाम्पंष्टौही वार्त्रघ्नी दद्याद्य एवं विद्वान्रोहिणीं लक्ष्मणाम्पंष्टौही वार्त्रघ्नी ददाति
त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा दत्ता॥२३॥

भवति तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती मूर्खा तंजघन्या रूपं कृत्वा
त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैतस्माज्जरतीम्मूर्खा तंजघन्यामनुस्तरणीं कुर्वीत य
एवं विद्वान्जरतीम्मूर्खा तंजघन्यामनुस्तरणीं कुरुते त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि
सामुष्मिन्लौके भवति वागेव संहस्रतमी तस्मात्॥२४॥

वरो देयः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दत्ता भवति तस्माद्वरो न प्रतिगृह्यः सा
हि वरः सहस्रमस्य प्रतिगृहीतम्भवतीयं वर इति ब्रूयादथान्याम्ब्रूयादियम्ममेति तथास्य
तत्सहस्रमप्रतिगृहीतम्भवत्युभयतएनी स्यात्तदाहुरन्यतएनी स्यात्सहस्रम्पुरस्तादेतमिति यैव
वरः॥२५॥

कल्याणी रूपसमृद्धा सा स्यात्सा हि वरः समृद्धौ तामुत्तरेणाग्नीध्रं
पर्याणीयाहवनीयस्यान्तं द्रोणकलशमव घ्रापयेदा जिघ्र कलशमह्यरुधारा पर्यस्वत्या त्वा
विशन्तिवन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज प्रजयां पशुभिः सह पुनर्मा
विंशताद्रयिरिति प्रजयैवैनम्पशुभी रय्या सम्॥२६॥

अर्धयति प्रजावाँन्यशुमात्रयिमान्भवति य एवं वेद तया सहाग्नीध्रम्पुरेत्यं पुरस्तात्प्रतीच्यां
तिष्ठन्त्यां जुहुयादुभा जिग्यधुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनैनोः। इन्द्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रं साहस्रीमेवैनं
करोति सहस्रस्यैवैनान्मात्राम्॥२७॥

करोति रूपाणि जुहोति रूपैरेवैनं समर्धयति तस्या उपोत्थाय कर्णमा जपेदिडे
रन्तेऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि महि विश्रुत्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतं मा देवेषु
ब्रूतादिति देवेभ्य एवैनमा वैदयत्यन्वेन देवा बुध्यन्ते॥२८॥

एतदेतस्यां वीर्यमस्य त्रिभिश्च दत्ता सहस्रतमी तस्मादेव वरः सम्मात्रामेकान्नचत्वारिंशच्च॥[६]

सहस्रतम्यां वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनं सुवर्गं लोकं गमयति सा
मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति सा मा ज्योतिष्मन्तं

लोकं गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैनं लोकं गमयति सा मा सर्वाऽन्पुण्याल्लोकानामयेत्याह
सर्वानेवैनम्पुण्याल्लोकानामयति सा॥२९॥

मा प्रतिष्ठां गमय प्रजयां पशुभिः सह पुनर्मा विंशताद्रयिरिति प्रजयैवेनम्पशुभी
र्यां प्रतिष्ठापयति प्रजावाऽन्पशुमात्रयिमान्भवति य एवं वेद तामग्नीधे वा ब्रह्मणे वा
होत्रे वोद्गात्रे वाध्वर्यवे वा दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतम्भवति
यस्तामविद्वान्॥३०॥

प्रतिगृह्णाति तां प्रति गृह्णीयादेकांसि न सहस्रमेकां त्वा भूतां प्रति गृह्णामि न
सहस्रमेकां मा भूता विंश मा सहस्रमित्येकामेवैनं भूतां प्रति गृह्णाति न सहस्रं य एवं
वेद स्योनासिं सुषदां सुशेवां स्योना मा विंश सुषदा मा विंश सुशेवा मा विंश॥३१॥

इत्याह स्योनैवेन५ सुषदां सुशेवां भूता विंशति नैनं५ हिनस्ति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति सहस्रं५ सहस्रतम्यन्वेती(३) सहस्रतमी५ सहस्रा(३)मिति यत्राचीमुत्सृजेत्सहस्रं५
सहस्रतम्यन्वियात्तत्सहस्रमप्रज्ञात्रं सुवर्गं लोकं न प्र जानीयात्प्रतीचीमुत्सृजति तां५
सहस्रमनु पर्यावर्तते सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति यजमानमभ्युत्सृजति क्षिप्रे सहस्रम्प्र
जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवानाच्छति॥३२॥

लोकानामयति साविद्वान्सुशेवा माविंश यजमानन्द्वादश च॥[७]

अत्रिरददादौवाय प्रजाम्पुत्रकामाय स रिरिचानोऽमन्यत निर्वीर्यः शिथिलो यातयामा
स एतं चतुरात्रमपश्यत् तमाहरत्तेनायजत ततो वै तस्य चत्वारो वीरा आजायन्त सुहोता
सूद्राता स्वध्वर्युः सुसंभयो य एवं विद्वाश्चतुरात्रेण यजत आस्य चत्वारो वीरा जायन्ते
सुहोता सूद्राता स्वध्वर्युः सुसंभयो ये चतुर्विंशाः पर्वमाना ब्रह्मवर्चसं तत्॥३३॥

य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सात्रिंश्च श्रद्धादेवं यजमानं चत्वारि वीर्याणि नोपानमन्तेजं
इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यं स एताश्चतुरश्चतुष्टोमान्सोमानपश्यत्तानाहरत्तैरयजत तेजं
एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन य एवं
विद्वाश्चतुरश्चतुष्टोमान्सोमानाहरति तैरयजते तेज एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन
ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन यामेवात्रिंशद्दिमाभ्रोत्तामेव यजमान ऋध्नोति॥३४॥

तत्तेज एवाष्टादश च॥[८]

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतूरात्रेणायजत् स एतान्योषाः अपुष्यत्तस्मात्पलितौ जामदग्नियौ न सं जानाते एतानेव पोषान्युष्यति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण यजते पुरोडाशिन्य उपसदो भवन्ति पशवो वै पुरोडाशः पशून्वाव रुन्देऽन्नं वै पुरोडाशोऽन्नेमाव रुन्देऽन्नादः पशुमान्भवति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण यजते॥३५॥

जमदग्निरष्टाचत्वारिंशत्॥ [९]

संवत्सरो वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयतूर्त्स्मृजेयेति स एतम्पञ्चरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायज ततो वै स ऋतूनसृजत् य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते प्रैव जायते त ऋतवः सृष्टा न व्यावर्तन्त त एतम्पञ्चरात्रमपश्यन् तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते व्यावर्तन्त॥३६॥

य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तते सार्वसेनिः शौचेयोऽकामयत पशुमान्स्थ्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमाहरत्तेनायजत् ततो वै स सहस्रं पशून्माप्रोद्य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते प्र सहस्रं पशून्माप्रोति बबरः प्रावाहणिरकामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा॥३७॥

अहरत्तेनायजत् ततो वै स वाचः प्रवदिताभवद्य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो भवत्यथो एनं वाचस्पतिरित्याहुरनाप्तश्चतूरात्रोऽतिरिक्तः षड्रात्रोऽथ वा एष सम्प्रति यज्ञो यत्पञ्चरात्रो य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते सम्प्रत्येव यज्ञेन यजते पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः॥३८॥

ऋतुष्वेव स वत्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेजं एवाव रुन्दे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्दे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिह्वसर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥३९॥

ते व्यावर्तन्त प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा सं वत्सरोऽभिजित्यै॥ [१०]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा दद इमामगृभ्णत्रशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या। तया देवाः सुतमा बभूवुरऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती। अभिधा असि भुवनमसि यन्तासि धर्तासि सोऽग्निं वैश्वानरं सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः पृथिव्यां यन्ता राड्यन्तासि यमनो धर्तासि धरुणः कृष्ये त्वा क्षेमाय त्वा रय्ये त्वा

पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा सृते त्वासंते त्वान्द्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः॥४०॥

धरुणः पञ्चविंशतिश्च॥ [११]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्चोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि नरोऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यंसि
वृषांसि नृमणां असि ययुर्नामास्यादित्यानाम्पत्वान्विह्यग्रये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यां स्वाहा
प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवेताभ्य इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः
स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहा भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वम्मेधाय प्रोक्षितं गोपायत॥४१॥

रन्तिः स्वाहा द्वाविंशतिश्च॥ [१२]

आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहोद्वावाय स्वाहोद्वाताय स्वाहा शूकाराय स्वाहा शूकृताय
स्वाहा पलायिताय स्वाहाऽपलायिताय स्वाहाऽवल्गते स्वाहा परावल्गते स्वाहाऽऽयते
स्वाहा प्रयते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

आयनायोत्तरमापलायिताय षड्विंशतिः॥ [१३]

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहापाम्मोदाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै
स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४३॥

[१४]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा
नक्षत्रेभ्यः स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै
दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहाऽवान्तरदिशाभ्यः स्वाहा समाभ्यः स्वाहा
शरद्भ्यः स्वाहाऽहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा संवत्सराय
स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४४॥

[१५]

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा

बृहस्पतये स्वाहाऽपाम्मोदाय स्वाहा वायवे स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४५॥

[१६]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहाऽग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहाऽह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहर्जवे स्वाहा साधवे स्वाहा सुक्षित्यै स्वाहा क्षुधे स्वाहाऽऽशितिमे स्वाहा रोगाय स्वाहा हिमाय स्वाहा शीताय स्वाहाऽऽतपाय स्वाहाऽरण्याय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४६॥

[१७]

भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य पथ्यासि वसुभिर्देवेभिर्देवतया गायत्रेण त्वा छन्दसा युनज्मि वसन्तेन त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि ग्रीष्मेण त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यादित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन त्वा छन्दसा युनज्मि वर्षाभिस्त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयानुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि॥४७॥

शरदा त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया पाङ्गेन त्वा छन्दसा युनज्मि हेमन्तशिशिराभ्यां त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्याह दीक्षामरुहमृतस्य पत्नी गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा चर्तः सत्येऽधाः सत्यमृतैऽधाम्। महीमू पु सुत्रामाणमिह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहा॥४८॥

[१८]

ईङ्गाराय स्वाहे कृताय स्वाहा क्रन्दते स्वाहाऽवक्रन्दते स्वाहा प्रोथते स्वाहा प्रप्रोथते स्वाहा गन्धाय स्वाहा घ्राताय स्वाहा प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा सन्दीयमानाय स्वाहा सन्दिताय स्वाहा विचृत्यमानाय स्वाहा विचृत्ताय स्वाहा पलायिष्यमानाय स्वाहा पलायिताय स्वाहोपरऽस्यते स्वाहोपरताय स्वाहा निवेक्ष्यते स्वाहा निविशमानाय स्वाहा निविष्टाय स्वाहा निषथ्यते स्वाहा निषीदते स्वाहा निषण्णाय स्वाहा॥४९॥

आसिष्यते स्वाहाऽऽसीनाय स्वाहाऽऽसिताय स्वाहा निपथ्यते स्वाहा निपद्यमानाय

स्वाहा निपन्नाय स्वाहा शयिष्यते स्वाहा शयानाय स्वाहा शयिताय स्वाहा सम्मीलिष्यते स्वाहा सम्मीलते स्वाहा सम्मीलिताय स्वाहा स्वप्स्यते स्वाहा स्वपते स्वाहा सुप्ताय स्वाहा प्रभोथ्स्यते स्वाहा प्रबुध्यमानाय स्वाहा प्रबुद्धाय स्वाहा जागरिष्यते स्वाहा जाग्रते स्वाहा जागरिताय स्वाहा शुश्रूषमाणाय स्वाहा शृण्वते स्वाहा श्रुताय स्वाहा वीक्षिष्यते स्वाहा॥५०॥

वीक्षमाणाय स्वाहा वीक्षिताय स्वाहा सहास्यते स्वाहा सञ्जिहानाय स्वाहोज्जिहानाय स्वाहा विवथ्स्यते स्वाहा विवर्तमानाय स्वाहा विवृत्ताय स्वाहात्थास्यते स्वाहोत्तिष्ठते स्वाहोत्थिताय स्वाहा विधविष्यते स्वाहा विधून्वानाय स्वाहा विधूताय स्वाहोत्क्रास्यते स्वाहोत्क्रामते स्वाहोत्क्रान्ताय स्वाहा चङ्क्रमिष्यते स्वाहा चङ्क्रम्यमाणाय स्वाहा चङ्क्रामिताय स्वाहा कण्डूयिष्यते स्वाहा कण्डूयमानाय स्वाहा कण्डूयिताय स्वाहा निकपिष्यते स्वाहा निकपमाणाय स्वाहा निकपिताय स्वाहा यदत्ति तस्मै स्वाहा यत्पिबति तस्मै स्वाहा यन्मेहति तस्मै स्वाहा यच्छकृत्करोति तस्मै स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[१९]

अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहा सूर्याय स्वाहर्तमस्युतस्युतमसि सत्यमसि सत्यस्य सत्यमस्युतस्य पन्था असि देवानां छायामृतस्य नाम तत्सत्यं यत्त्वं प्रजापतिरस्यधि यदस्मिन्वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते कव्यन्यशुं न गोपा इर्यः परिज्मा॥५२॥

[२०]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एतः षड्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्ग लोकमायन् य एवं विद्वांसः षड्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्ति देवसत्रं वै षड्रात्रः

प्रत्यक्षः ह्येतानि पृष्ठानि य एवं विद्वांसः षड्रात्रमासंते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति षड्रात्रो भवति षड्वा ऋतवः षट्पृष्ठानि॥१॥

पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशः॥२॥

भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविधानिन एतेन षड्रात्रेण यजेरन्नाश्वत्थी हविर्धानं चाग्नीध्रं च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यं चक्रीवन्ती भवतः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या उलूखलबुध्नो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै प्राश्नो यान्ति प्राडिव हि सुवर्गः॥३॥

लोकः सरस्वत्या यान्त्येष वै देवयानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त्याक्रोशन्तो यान्त्यवर्तिमेवान्यस्मिन्प्रतिषज्य प्रतिष्ठां गच्छन्ति यदा दशं शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्ति यदा शतं सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं सहस्रसम्मितो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयन्ति यदैषां प्रमीयेत यदा वा जीयेरन्नथैकमुत्थानन्तद्धि तीर्थम्॥४॥

पृष्ठानि सप्तदशः सुवर्गो जयन्ति यदैकादश च॥ [१]

कुसुरुबिन्द औद्दालकिरकामयत पशुमान्स्यामिति स एतं सप्तरात्रमाहर्त्तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः पशवस्तानवारुन्ध य एवं विद्वान्सप्तरात्रेण यजते यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुन्धे सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तरण्याः सप्त छन्दास्युभयस्यावरुद्धौ त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेजः॥५॥

एवाव रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै यत्प्रत्यक्षम्पूर्वेष्वहंसु पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यक्षम्॥६॥

विश्वजिति यथा दुग्धामुपसीदत्येवमुत्तममहः स्यान्नैकरात्रश्चन स्याद्बृहद्रथन्तरे
पूर्वेष्वहःसूपं यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव न युन्त्यथो अनयोरेव प्रति
तिष्ठन्ति यत्प्रत्यक्षं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रत्ता दुहे तादृगेव तत्॥७॥

तेजं उपेयुः प्रत्यक्षं द्विचत्वारिंशच्च॥ [२]

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो
वै स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टाक्षरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसमगायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुद्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै
दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुद्धे॥८॥

त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुद्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुद्धे सप्तदशो
भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
रुचमेवात्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशो
ऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरात्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति
सर्वस्याभिजित्यै॥९॥

दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवरुद्धेऽभिजित्यै॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः क्षुधं न्यायन्थ्स एतं नवरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत
ततो वै प्रजाभ्योऽ कल्पत यर्हि प्रजाः क्षुधं निगच्छेयुस्तरहि नवरात्रेण यजेतेमे हि
वा एतासां लोका अकृता अथैताः क्षुधं नि गच्छन्तीमानेवाभ्यो लोकान्कल्पयति
तान्कल्पमानान्प्रजाभ्योऽनु कल्पते कल्पन्ते॥१०॥

अस्मा इमे लोका ऊर्जं प्रजासु दधाति त्रिरात्रेणैवेमं लोकं कल्पयति
त्रिरात्रेणान्तरिक्षं त्रिरात्रेणामु लोकं यथा गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति
धृत्या अशितिलम्भावाय ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः स्तोमा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं
गौरसावायुरेष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति ज्ञात्रं प्रजानाम्॥११॥

गच्छति नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति यो ज्योगामयावी स्यात्स
नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्याधृता अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन्दाधारोत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव॥१२॥

कल्पन्ते प्रजानाञ्चर्यस्त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत्तमं जुहोतेन दशरात्रमसृजत् तेन दशरात्रेण प्राजायत दशरात्राय दीक्षिष्यमाणो दशहोतारं जुहुयाद्दशहोत्रैव दशरात्रं सृजते तेन दशरात्रेण प्र जायते वैराजो वा एष यज्ञो यदशरात्रो य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यदशरात्रः॥१३॥

य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते प्रैव जायत इन्द्रो वै सदङ्ग्रेवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहर्त्तेनायजत् ततो वै सौऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छद्य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति त्रिककुद्वै॥१४॥

एष यज्ञो यदशरात्रः ककुत्पञ्चदशः ककुदैकविंशः ककुत्रयस्त्रिंशो य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते त्रिककुदेव संमानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान एकविंशो यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरा अभिचर्यमाणो दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्त्यस्तृणुते देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा एताः॥१५॥

देवपुरा अपश्यन् यदशरात्रस्ताः पर्यौहन्त तेषां न कुतश्चनोपाव्याधोऽभवत्ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमः स्तोमस्योपस्तिर्भवति भ्रातृव्यमेवोपस्तिं कुरुते जामि वै॥१६॥

एतत्कुर्वन्ति यज्ञायांसुः स्तोममुपेत्य कर्नीयांसमुपयन्ति यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च परस्ताच्च भवन्त्यजामित्वाय त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति तेज एवाव रुद्धे पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रुद्धे त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव रुद्धे सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते॥१७॥

एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्यन्ते सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्य उपहवमेव गच्छति त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै विश्वजिह्वसर्वपृष्ठोऽ तिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥१८॥

प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यदशरात्रस्त्रिकुद्धा एता वै जायत एकत्रिंशच्च॥—————[५]

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तैऽकामयन्त प्रजां सृजेमहि प्रजामव
रुन्धीमहि प्रजां विन्देमहि प्रजावन्तः स्यामेति त एतमैकादशरात्रमपश्यन्तमाहुरन्तेनायजन्त
ततो वै ते प्रजामसृजन्त प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन् ऋतवो-
ऽभवन्तर्दातवानामार्तवत्वमृतूनां वा एते पुत्रास्तस्मात्॥१९॥

आर्त्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वांसं एकादशरात्रमासंते प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते
प्रजां विन्दन्ते प्रजावंतो भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्बधते सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्षष्ठानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः
संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री॥२०॥

गायत्रम्रह्मवर्चसङ्गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारिंशो भवति
चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुर्गिन्द्रियं त्रिष्टुष्ट्रिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यष्टाचत्वारिंशो
भवत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यामेव पशुषु प्रति
तिष्ठन्त्येकादशरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवं आर्तवाः पञ्चर्तुष्वेवार्तवेषु संवत्सरे प्रतिष्ठाय
प्रजामव रुन्धतेऽतिरात्रावभितौ भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै॥२१॥

तस्माद्वायुत्र्येकान्नपञ्चाशच्च॥ _____ [६]

ऐन्द्रवायवाग्रान्गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरन्निति यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु
प्रजाः कल्पन्ते यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायाः सं
कर्नीयानतिं कामत्यैन्द्रवायवाग्रान्गृहीयादामयाविनः प्राणेन वा एष व्यध्यते यस्यामयति प्राण
ऐन्द्रवायवः प्राणेनैव न संमर्धयति मैत्रावरुणाग्रान्गृहीरन् येषां दीक्षितानां प्रमीयेत॥२२॥

प्राणापानाभ्यां वा एते व्यृध्यन्ते येषां दीक्षितानां प्रमीयन्ते प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुंखतः परि हरन्त आश्विनाग्रान्गृहीतानुजावरौऽश्विनौ वै देवानांमानुजावरौ पश्चेवाग्रं पर्यैतामश्विनावेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवैनमग्रं परि णयतः शुक्राग्रान्गृहीत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र एषोऽन्तोऽन्तम्मनुष्यः॥२३॥

श्रिये गत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रंभते न ततः पापीयान्भवति
मन्थ्यग्रान्गृहीताभिचरन्नातपात्रं वा एतद्यन्मन्थिपात्रम्भृत्युनैवैनं ग्राहयति ताजगार्तिमाच्छ्रित्याग्रयणा

यस्य पिता पितामहः पुण्यः स्यादथ तत्र प्राप्नुयाद्वाचा वा एष इन्द्रियेण व्यूध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यः॥२४॥

भवत्यथ तत्र प्राप्नोत्युर इवैतद्यज्ञस्य वागिव यदाग्रयणो वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्धयति न ततः पापीयान्भवत्युक्थ्याग्रान्गृहीताभिर्चर्यमाणः सर्वेषां वा एतत्प्राणांमिन्द्रियं यदुक्थ्यपात्रं सर्वेणैवैनमिन्द्रियेणाति प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं कुर्याद्वाग्वै॥२५॥

सरस्वती वाचैवैनमति प्र युङ्क्ते मा त्वत्क्षेत्राण्यरणानि गन्मेत्याह मृत्योर्वै क्षेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः क्षेत्राणि न गच्छति पूर्णान्ग्रहान्गृहीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य शुगच्छति यस्यामयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्य शुचो मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव पूर्णान्ग्रहान्गृहीयाद्यरहिं पर्जन्यो न वर्षेत्प्राणान् वा एतरहिं प्रजानां शुगच्छति यरहिं पर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां शुचो मुञ्चति ताजकप्र वर्षति॥२६॥

प्रमीयेत मनुष्यं ऋध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो वाग्वा एव पूर्णान्ग्रहान्मुञ्चति॥७॥

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रम्प्रायणीयमहस्तस्मात्प्रायणीयेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभं द्वितीयमहस्तस्माद्वितीयेऽहच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति जागतो वा आग्रयणो जागतं तृतीयमहस्तस्मात्तृतीयेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै॥२७॥

यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्याप्रोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्ते जगन्मुखो वै द्वितीयस्त्रिरात्रो जागत आग्रयणो यच्चतुर्थेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते राथतरो वा ऐन्द्रवायवो राथतरं पञ्चममहस्तस्मात्पञ्चमेऽहन्त्रं॥२८॥

ऐन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति बारहतो वै शुक्रो बारहतं पृष्ठमहस्तस्मात्पृष्ठेऽहच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै द्वितीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्याप्रोति यच्छुक्रः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्ते त्रिष्टुङ्मुखो वै तृतीयस्त्रिरात्रस्त्रैष्टुभः॥२९॥

शुक्रो यथसप्तमेऽहच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते वाग्वा आग्रयणो वागष्टममहस्तस्मादष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने

गृह्णाति प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममहस्तस्मान्नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व
एवैनमायतने गृह्णात्येतत्॥३०॥

वै तृतीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्यात्प्रोति यदैन्द्रवायवः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्त
एवैनम्पुनः प्र युङ्क्तेऽथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते पथो वा एतेऽध्यपथेन यन्ति यै-
ऽन्येनैन्द्रवायवात्प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य यदृशममहर्दशमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते
यज्ञस्य॥३१॥

एवान्तं गत्वापथात्पन्थामपि यन्त्यथो यथा वर्हीयसा प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव
तच्छन्दाः स्यन्त्योन्यस्य लोकमभ्यध्यायन्तान्येतेनैव देवा व्यवाहयन्नैन्द्रवायवस्य वा एतदायतनं
यच्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते तस्मादाग्रयणस्यायतने नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते शुक्रस्य
वा एतदायतनं यत्पञ्चमम्॥३२॥

अहस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्मादेन्द्रवायवस्यायतने सप्तमेऽहच्छुक्रो गृह्यत
आग्रयणस्य वा एतदायतनं यत्षष्ठमहस्तस्मिच्छुक्रो गृह्यते तस्माच्छुक्रस्यायतनेऽष्टमे-
ऽहन्नाग्रयणो गृह्यते छन्दाः स्येव तद्वि वाहयति प्र वस्यंसो विवाहमाप्नोति य एवं
वेदाथो देवताभ्य एव युज्ञे संविदं दधाति तस्मादिदमन्योन्यस्मै ददाति॥३३॥

एतद्वै पञ्चमेऽहन्नेष्टम एतद्वह्यते यज्ञस्य पञ्चममन्यस्मा एकञ्च॥ [८]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं द्वादशरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै
स प्राजायत् यः कामयेत् प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण यजेत् प्रैव जायते ब्रह्मवादिनां
वदन्यग्निष्टोमप्रायणा यज्ञा अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यत इति चक्षुषी वा एते
यज्ञस्य यदतिरात्रौ कनीनिके अग्निष्टोमौ यत्॥३४॥

अग्निष्टोमं पूर्वम्प्रयुञ्जीरन्बहिर्धा कनीनिके दध्युस्तस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यते चक्षुषी
एव युज्ञे धित्वा मध्यतः कनीनिके प्रति दधति यो वै गांयत्रीं ज्योतिःपक्षां वेद ज्योतिषा
भासा सुवर्गं लोकमेति यावग्निष्टोमौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मैषा वै गांयत्री
ज्योतिःपक्षा य एवं वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोकम्॥३५॥

एति प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद्वादशरात्रो यावतिरात्रौ तौ पक्षौ येऽन्तरे-
ऽष्टावुक्थ्याः स आत्मा प्रजापतिर्वावैष सन्त्सद्ध वै सन्नेण स्पृणोति प्राणा वै सत्प्राणानेव

स्पृणोति सर्वासां वा एते प्रजानां प्राणैरासते ये सत्रमासते तस्मात्पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः प्रजानामुत्थितो भवति य एवं वेद॥३६॥

अग्निष्टोमौ यथ्सुवर्गल्लोकं प्रियः प्रजानां पञ्च च॥ [१]

न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय प्राभवदूर्ध्वो ह वा एष आतत आसीत्ते देवा एतं वैश्वानरं पर्योहन्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन्तेष्वाम्रोदधि तदभ्रोति ह वा ऋत्विक्षु य एवं विद्वान्द्वादशाहेन यजते तैऽस्मिन्नेच्छन्त स रसमहं वसन्ताय प्रायच्छत्॥३७॥

यवं ग्रीष्मायौषधीर्वर्षाभ्यो ब्रीहीञ्चुरदे माषतिलौ हेमन्तशिशिराभ्यान्तेनेन्द्र प्रजापतिरयाजयत्ततो वा इन्द्र इन्द्रोऽभवत्तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्रेऽयंजतेषु ह वै कुणपमत्ति यः सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमंश्वकुणपङ्गौर्वा अन्नं येन पात्रेणान्त्रिभ्रति यत्तन्न निर्णेनिजति ततोऽधि॥३८॥

मलं जायत एकं एव यंजेतैको हि प्रजापतिराग्रोद्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वावैष एष ह त्वे जायते यस्तपसोऽधि जायते चतुर्धा वा एतास्तिस्तिस्त्रो रात्रयो यद्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञं ताभिः सम्भरति या द्वितीया यज्ञं ताभिरा रभते॥३९॥

यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णेनित्ते याश्चतुर्थीरपि ताभिरात्मानमन्तरतः शुन्यते यो वा अस्य पशुमत्ति मा५स५ सोऽत्ति यः पुरोडाशंमस्तिष्क५ स यः परिवापं पुरीष५ स य आज्यंमज्जान५ स यः सोम५ स्वेद५ सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद्वादशाहेन न याज्यंमपाप्मनो व्यावृत्त्यै॥४०॥

अयच्छुदधि रभते द्वादशाहेन चत्वारि च॥ [१०]

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहाैकादशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहाऽष्टादशभ्यः स्वाहाैकान्न विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहाैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहाैकान्न षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहाैकान्नाशीत्यै

स्वाहा नवांशीत्यै स्वाहेकात्र शताय स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्यां शताभ्यां स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४१॥

नवचत्वारिंशते स्वाहेकान्नैकविंशतिश्च॥ [११]

एकस्मै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहेकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहेकात्र विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहेकात्र चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहेकात्र षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहेकान्नाशीत्यै स्वाहा नवांशीत्यै स्वाहेकात्र शताय स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

एकस्मै त्रिभ्यः पञ्चाशत्॥ [१२]

द्वाभ्यां स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा ऽष्टादशभ्यः स्वाहा विंशत्यै स्वाहा ऽष्टानवत्यै स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४३॥

द्वाभ्यामष्टानवत्यै षड्विंशतिः॥ [१३]

त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहेकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहेकात्र विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहेकात्र चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहेकात्र षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहेकान्नाशीत्यै स्वाहा नवांशीत्यै स्वाहेकात्र शताय स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४४॥

त्रिभ्योऽष्टचत्वारिंशत्॥ [१४]

चतुर्भ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा विंशत्यै स्वाहा षण्णवत्यै स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४५॥

चतुर्भ्यः षण्णवत्यै षोडश॥ [१५]

पञ्चभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा विंशत्यै स्वाहा षण्णवत्यै स्वाहा

श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥४६॥

प॒ञ्चभ्यः॑ प॒ञ्चन॑वत्यै चतु॑र्दश॥ [१६]

द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ त्रि॒श॒ते स्वाहा॑ च॒त्वारि॒श॒ते स्वाहा॑ प॒ञ्चाश॑ते
स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ सप्त॒त्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै स्वाहा॑ न॒वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥४७॥

द॒शभ्यो॒ द्वावि॑शतिः॥ [१७]

वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ च॒त्वारि॒श॒ते स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥४८॥

वि॒श॒त्यै द्वाद॑श॥ [१८]

प॒ञ्चाश॑ते स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॒ द्वाभ्या॑श्च श॒ताभ्या॑श्च स्वाहा॑ त्रि॒भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑
चतु॑र्भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ प॒ञ्चभ्यः॑ श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ ष॒ड्भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ स॒प्तभ्यः॑ श॒तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ न॒वभ्यः॑ श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥४९॥

प॒ञ्चाश॑ते द्वात्रि॑शत्॥ [१९]

श॒ताय॒ स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॑ऽयु॒ताय॒ स्वाहा॑ नि॒यु॒ताय॒ स्वाहा॑ प्र॒यु॒ताय॒ स्वाहा॑ऽर्बु॒दाय॒
स्वाहा॑ न्य॒र्बु॒दाय॒ स्वाहा॑ स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॑ म॒ध्याय॒ स्वाहा॑ऽन्ता॒य॒ स्वाहा॑ प॒रा॒र्धाय॒ स्वाहा॑ऽप॒से
स्वाहा॑ व्यु॒ष्ट्यै स्वाहा॑दे॒ष्यते॒ स्वाहा॑द्यते॒ स्वाहा॑दि॒ताय॒ स्वाहा॑ सु॒व॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒
स्वाहा॒ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥५०॥

श॒ताया॒ष्टात्रि॑शत्॥ [२०]

प्र॒जव॑ ब्रह्मवा॒दिनः॑ किमे॒ष वा आ॒प्त आ॑दित्या उ॒भयोः॑ प्र॒जाप॑तिरन्वा॒यन्निन्द्रो॑ वै स॒दङ्घ्रि॑न्द्रो॒ वै
शि॒थिलः॑ प्र॒जाप॑तिरकामयतान्ना॒दः सा वि॒राड्सावा॑दित्यो॒र्वाङ्म॑तमा मे॒ऽग्नि॒ना स्वाहा॑धि॒न्द॒व्योऽञ्जे॑ताय॒
कृ॒ष्णा॒यौष॑धीभ्यो वन॒स्पति॑भ्यो वि॒श॒तिः॥ [२१]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

प्रजवं वा एतेन यन्ति यदशममहः पापावहीयं वा एतेन भवन्ति यदशममह्यो वै प्रजवं यतामपथेन प्रतिपद्यते यः स्थाणुः हन्ति यो भेषं न्येति स हीयते स यो वै दशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स हीयते तस्मै य उपहताय व्याह तमेवान्वाभ्य समंश्नुतेऽथ यो व्याह सः॥१॥

हीयते तस्मादशमेऽहन्नविवाक्य उपहताय न व्युच्यमथो खल्वहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्युद्धेनासुरान्पराभावयन्निति यत्खलु वै यज्ञस्य समृद्धं तद्यजमानस्य यद्व्युद्धं तद्वातव्यस्य स यो वै दशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स एवाति रेचयति ते ये बाह्या दशीकवः॥२॥

स्युस्ते वि ब्रूयुर्यदि तत्र न विन्देयुरन्तःसदसाद्युच्यं यदि तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यन्तद्युच्यमेवाथ वा एतत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राज्ञी यद्वा अस्यां किं चार्चन्ति यदानृचुस्तेनेयः सर्पराज्ञी ते यदेव किं च वाचानृचुर्यदतोऽध्यर्चितारः॥३॥

तदुभयमात्स्वावरुध्योत्तिष्ठामेति ताभिर्मनसा स्तुवते न वा इमामंश्वरथो नाश्वतरीरथः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनो वा इमाः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनः परिभवितुमथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजूंष्यथैतस्यैवान्तो नास्ति यद्ब्रह्म तत्प्रतिगृणत आ चक्षीत स प्रतिगरः॥४॥

व्याह स दशीकवोऽर्चितारः स एकश्च॥ [१]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्यं प्रथमेनाहर्त्विजां यजमानो वृङ्क्ते इति तेज इन्द्रियमिति किं द्वितीयेनेति प्राणानन्नाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीणिमाल्लोणकानिति किं चतुर्थेनेति चतुष्पदः पशूनि किम्पञ्चमेनेति पञ्चाक्षराम्पङ्क्तिमिति किं षष्ठेनेति षडृतूनि किं सप्तमेनेति सप्तपदाः शक्नोमिति॥५॥

किमष्टमेनेत्यष्टाक्षरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति त्रिवृतः स्तोममिति किं दशमेनेति दशाक्षरां विराजमिति किमेकादशेनेत्येकादशाक्षरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति द्वादशाक्षरां

जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृद्धे॥६॥

शक्ररीमित्येकचत्वारिंशच्च॥ [२]

एष वा आप्तो द्वादशाहो यत्रयोदशरात्रः समानः ह्येतदहर्हृत्यायणीयंश्चोदयनीयंश्च त्र्यतिरात्रो भवति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामास्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानोदानेष्वेवान्नाद्ये प्रति तिष्ठन्ति सर्वमायुर्यन्ति य एवं विद्वांसस्रयोदशरात्रमासते तदाहुर्वाग्वा एषा वितता॥७॥

यद्वादशाहस्तां विच्छिन्द्युर्मध्येऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका गृहपतेर्वाख्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानांम कुर्वन्ति सन्ततामेव वाचमव रुद्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति पशवो वै छन्दोमा अन्नम्महाव्रतं यदुपरिष्ठाच्छन्दोमानांमहाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु चैवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति॥८॥

वितता त्रिचत्वारिंशच्च॥ [३]

आदित्या अकामयन्तोभयोर्लोकयोर्ऋध्रुयामेति त एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै त उभयोर्लोकयोराध्रुवन्स्मिंश्चामुष्मिंश्च य एवं विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमासते उभयोरेव लोकयोर्ऋध्रुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयीषामवरुद्धौ यत्पराचीनानि पृष्ठानि॥९॥

भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभि जयन्ति यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ भवतः साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव समानानां भवन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै॥१०॥

पृष्ठानि चतुस्त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतं देवा अन्वायन्तानादित्याश्च पशवश्चान्वायन्ते देवा अब्रुवन् यान्पशूनुपाजीविष्म त इमेऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रमप्रत्यौहन् आदित्याः पृष्ठैः सुवर्गं लोकमारोहन्त्यहाभ्यामस्मिल्लौके पशून्प्रत्यौहन्पृष्ठैरादित्या अमुष्मिल्लौके आध्रुवन्त्यहाभ्यामस्मिन्॥११॥

लोके पशवो य एवं विद्वांसश्चतुर्दशरात्रमासते उभयोरेव लोकयोर्ऋध्रुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च पृष्ठैरेवामुष्मिल्लौके ऋध्रुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिल्लौके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधं

स्यान्मध्यं पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वाय॥१२॥

ओजो वै वीर्यं पृष्ठान्योजं एव वीर्यमध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव
रन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती
ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि
पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यव्रूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति
चतुर्दशेतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो
दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै॥१३॥

आर्ध्ववज्र्याभ्यामस्मिन्सविवधत्वाय प्रतिष्ठित्या एकत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रो वै सदृष्टेवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
एतम्पञ्चदशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत् तेनायजत ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्यावृतमगच्छद्य
एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षम्॥१४॥

गौरसावायुरेवैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति
तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वा वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा
ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः
प्र हन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य परिगृहीत्यै॥१५॥

अन्तरिक्षमिन्द्रियस्यैकञ्च॥ [६]

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत्सोऽसुरेभ्योऽविभेत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
एतम्पञ्चदशरात्रं वज्रम्प्रायच्छत् तेनासुरान्पराभाव्य विजित्य श्रियमगच्छदग्निष्टुतां पाप्मानं
निरदहत पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत् य एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते
भ्रातृव्यानेव पराभाव्य विजित्य श्रियं गच्छन्त्यग्निष्टुतां पाप्मानं निः॥१६॥

दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्दधत एता एव पशव्याः पञ्चदश
वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते
तस्मात्पशव्या एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर

आप्यते संवत्सरः सुवर्गो लोकस्तस्मात्सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षम्॥१७॥

गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधः स्यान्मध्यं पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यमभ्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सृती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकम्॥१८॥

यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढा अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनां परिगृहीत्यै॥१९॥

गच्छन्त्यग्निष्टुतां पाप्मानन्तिरन्तरिक्षल्लोकं प्रजायै द्वे च॥ [७]

प्रजापतिरकामयतान्नादः स्यामिति स एतः सप्तदशरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै सौऽन्नादोऽभवद्य एव विद्वांसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा एव भवन्ति पञ्चाहो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धतेऽसत्रं वा एतत्॥२०॥

यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यां अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥२१॥

एतत्सप्तत्रिंशच्च॥ [८]

सा विराड्विक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा अकामयन्तोभयः सं वृञ्जीमहि ब्रह्म चात्र चेति त एता विंशतिः रात्रीरपश्यन्ततो वै त उभयः समवृञ्जत ब्रह्म चात्र च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा अभवन् य एवं विद्वांस एता आसंत उभयमेव सं वृञ्जते ब्रह्म चात्र च॥२२॥

ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे वा एते विराजौ तयोरेव नाना प्रति तिष्ठन्ति विंशो वै पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या यावानेव पुरुषस्तमात्त्वोत्तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति

अ॒हा भ॑वन्ती॒यं वा॒व ज्योति॑रन्तरिक्षं गौर॒सावायु॑रि॒माने॒व लो॒कान॒भ्यारो॑हन्त्यभिपूर्वं अ॒हा भ॑वन्त्यभिपूर्वमे॒व सु॒वर्ग॑म्॥२३॥

लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ यद॒न्यतः॑ पृ॒ष्ठानि॒ स्युर्वि॒वि॒वधः॑ स्या॒न्मध्यं॑ पृ॒ष्ठानि॒ भवन्ति॑ स॒विव॑ध॒त्वा यो॒जो वै वी॒र्यं॑ पृ॒ष्ठान्यो॒जं ए॒व वी॒र्य॑म॒ध्यतो॑ द॒धते॑ बृ॒हद्रथ॑न्तरा॒भ्यां यन्ती॑यं वा॒व र॑थन्तरम॒सौ बृ॒हदा॒भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑ अन॒योरे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्त्येते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्जसा॒यनी॑ सु॒ती ता॒भ्यामे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कं य॑न्ति॒ परा॑श्चो वा ए॒ते सु॒वर्गं॑ लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ ये परा॑ची॒नानि॑ पृ॒ष्ठान्यु॒पय॑न्ति॒ प्रत्य॑ङ्ग्र॒हो भ॑वति॒ प्रत्य॑व॒रूढा॒ अथो॑ प्र॒तिष्ठ॑त्या उ॒भयो॑र्लोकयो॒र॒ऋद्धो॑तिष्ठन्त्यतिरा॒त्राव॑भि॒तो भ॑वतो ब्रह्मवर्च॑सस्या॒त्राद्य॑स्य॒ परि॑गृहीत्ये॥२४॥

वृ॒ज्जते॑ ब्रह्म॒ चात्र॑श्च सु॒वर्गमे॒ते सु॒वर्गत्रयो॑वि॒ंशति॑श्च॥ [९]

अ॒सावा॑दि॒त्योऽस्मि॑ल्लो॒क आ॑सीत्तं दे॒वाः पृ॒ष्ठैः परि॑गृह्य सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑गमयन्प॒रैर॑वस्ता॒त्पर्य॑गृह्णन्ति सु॒वर्गे लो॒के प्र॑त्य॒स्थाप॑यन्प॒रैः प॒रस्ता॑त्पर्य॒गृह्णन्पृ॒ष्ठैरु॒पावा॑रोहन्त्स वा अ॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ प॒रैरु॒भय॑तः॒ परि॑गृहीतो॒ यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति सु॒वर्गमे॒व तैर्लो॒कं यज॑माना॒ यन्ति॑ प॒रैर॑वस्ता॒त्परि॑ गृह्णन्ति दि॒वाकी॒र्त्येन॑॥२५॥

सु॒वर्गे लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति॒ प॒रैः प॒रस्ता॑त्परि॒ गृह्ण॑न्ति॒ पृ॒ष्ठैरु॒पावा॑रोहन्ति॒ यत्प॑रं प॒रस्ता॑न्न स्युः॒ परा॑श्चः सु॒वर्गा॒ल्लोका॒त्रिष्य॑द्ये॒रन् यद॑वस्ता॒न्न स्युः॒ प्र॒जा निर्दे॑हेयुर॒भितो॑ दि॒वाकी॒र्त्यं प॑रः॒सामा॒नो भ॑वन्ति सु॒वर्गं॑ ए॒वैना॑ल्लो॒क उ॒भय॑तः॒ परि॑ गृह्णन्ति॒ यज॑माना॒ वै दि॒वाकी॒र्त्यं सं॑व॒त्सरः॒ प॑रः॒सामा॒नोऽभि॒तो दि॒वाकी॒र्त्यं प॑रः॒ सामा॒नो भ॑वन्ति सं॒वत्सर॑ ए॒वोभ॑यतः॥२६॥

प्र॒ति तिष्ठ॑न्ति॒ पृ॒ष्ठं वै दि॒वाकी॒र्त्यम्या॑र्ध्वं प॑रः॒सामा॒नोऽभि॒तो दि॒वाकी॒र्त्यं प॑रः॒सामा॒नो भ॑वन्ति॒ तस्मा॑द॒भितः॑ पृ॒ष्ठम्या॑र्ध्वं भू॒र्यि॒ष्टा ग्र॑हा गृह्यन्ते भू॒र्यि॒ष्टं श॑स्यते य॒ज्ञस्यै॒व तन्म॑ध्यतो॒ ग्रन्थं॑ ग्र॒न्थन्त्य॑वि॒स्रंसा॑य स॒प्त गृह्य॑न्ते स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॑णाः प्रा॒णाने॒व यज॑मानेषु दधति॒ यत्प॑रा॒चीनानि॑ पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्त्य॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ यदि॑मं लो॒कं न॑॥२७॥

प्र॒त्य॒वरो॑हे॒युरु॒द्धा मा॑द्यैर्यु॒र्यज॑मानाः प्र॒ वा मी॑ये॒रन् यत्प्र॑ती॒चीनानि॑ पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ती॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒प्रत्य॑वरोहन्त्यथो अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्त्यनु॒न्मादा॑येन्द्रो वा अ॒प्रति॑ष्ठित आसी॒त्स प्र॒जाप॑तिमु॒पाधा॑वत्तस्मा॒ एत॑मे॒कवि॑ंशतिरा॒त्रम्या॑यच्छ॒त्तमा॑ह॒रत्तेना॑यजत् ततो॒ वै स

प्रत्यतिष्ठद्ये बहूयाजिनोऽप्रतिष्ठिताः॥२८॥

स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीरन्द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविंश एतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यसावादित्यो न व्यरोचत स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रम्प्रायच्छत्तमाहर्त्तेनायजत ततो वै सौऽरोचत य एवं विद्वांस एकविंशतिरात्रमासंते रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो भवति रुग्वा एकविंशो रुचमेव गच्छन्त्यथौ प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा होकविंशोऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै॥२९॥

गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यैवोभयतो नाप्रतिष्ठिता आसन्त एकविंशतिश्च॥[१०]

अर्वाङ्ग्रजः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि। ऋषीणां यः पुरोहितः। निर्देवं निर्वीरं कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां योऽस्मान्द्वेष्टि। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु योऽस्मान्द्वेष्टि। यज्ञं यज्ञस्य यत्तेजस्तेन सं क्राम मामभि। ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे। इष्टेन पक्वमुप॥३०॥

ते हुवे सवाहम्। सन्ते वृञ्जे सुकृतं सं प्रजां पशून्। प्रेषान्त्सामिधेनीराघारावाज्यभागावाश्रु शृणामि ते। प्रयाजानूयाजान्त्स्विष्टकृतमिडामाशिष आ वृञ्जे सुवं। अग्निनेद्रेण सोमेन सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः। याज्यानुवाक्याभ्यामुप ते हुवे स्वाहं यज्ञमा ददे ते वषट्कृतम्। स्तुतं शस्त्रमप्रतिगरं ग्रहमिडामाशिषः॥३१॥

आ वृञ्जे सुवं। पत्नीसंयाजानुप ते हुवे सवाहं संमिष्टयजुरा ददे तव। पशून्स्तुतम्पुरोडाशान्त्स्ववर्नान्योत यज्ञम्। देवान्त्सेन्द्रानुप ते हुवे सवाहमग्निमुखान्त्सोमवतो ये च विश्वे॥३२॥

उप ग्रहमिडामाशिषो द्वात्रिंशच्च॥[११]

भूतम्भव्यम्भविष्यद्वषट्स्वाहा नम ऋक्साम यजुर्वषट्स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट्स्वाहा नमः पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट्स्वाहा नमोऽग्निर्वायुः सूर्यो वषट्स्वाहा नमः प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमोऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः पिता पुत्रः पौत्रो वषट्स्वाहा नमो भूर्भुवःसुवर्वषट्स्वाहा नमः॥३३॥

भुवंश्चत्वारि च॥[१२]

आ मे॑ गृहा भ॑वं॒ त्वा प्र॒जा म॒ आ मा॑ य॒ज्ञो वि॒शतु॑ वी॒र्या॑वान्। आपो॑ दे॒वीर्य॑ज्ञिया॒
मा वि॑शन्तु॒ सह॑स्रस्य॒ मा भू॑मा मा प्र हा॑सीत्। आ मे॒ ग्रहो॑ भ॒वत्वा पु॑रोरु॒ख्स्तु॑तश॒स्त्रे
मा वि॑शता॒५ समी॑चौ॒। अ॒दित्या रु॒द्रा वस॑वो मे सद॒स्याः सह॑स्रस्य॒ मा भू॑मा मा
प्र हा॑सीत्। आ मा॑ग्नि॒ष्टोमो वि॑शत॒तृक्थ्य॑श्चातिरा॒त्रो मा वि॑शत्वापि॒शर्व॑रः। ति॒रोअ॑हिया मा॒
सुहु॑ता॒ आ वि॑शन्तु॒ सह॑स्रस्य॒ मा भू॑मा मा प्र हा॑सीत्॥३४॥

अ॒ग्नि॒ष्टोमो वि॑शत्॒ष्टाद॑श च॥ [१३]

अ॒ग्निना॒ तपो॑ऽन्व॒भव॑द्वा॒चा ब्र॑ह्म॒ म॒णिना॑ रू॒पाणी॑न्द्रेण॒ दे॒वान् वाते॑न
प्रा॒णान्ध॑सूर्येण॒ द्याश्च॑न्द्रम॑सा॒ नक्ष॑त्राणि॒ यमे॑न॒ पितृ॑त्रा॒ज्ञा म॑नु॒ष्यान्फ॑लेन॒
नादे॒यान॑जग॒रेण॑ सर्पा॒न्याग्ने॑णार॒ण्यान्प॑शू॒ज्छे॒नेन॑ प॒तत्रि॑णो॒ वृष्णा॑श्चानृ॒प॒भेण॑ गा
ब॒स्तेना॑जा॒ वृष्णि॑नावी॒र्व्रीहि॑णान्ना॒नि यवे॑नौष॒धीन्य॑ग्रोधे॒न व॑न॒स्पती॑नुदु॒म्बरे॑णोर्ज॒ङ्गाय॑त्रिया
छ॒न्दा॒५सि॑ त्रि॒वृता॒ स्तोमा॑न्ब्राह्म॒णेन॑ वाचम॑॥३५॥

ब्रा॒ह्मणे॑नैक॒श्च॥ [१४]

स्वाहा॒धिमा॑धी॒ताय॒ स्वाहा॒ स्वाहा॑धी॒त॒म्मन॑से॒ स्वाहा॒ स्वाहा॑ मनः॒ प्रजा॑प॒तये॒ स्वाहा॒
काय॒ स्वाहा॑ कस्मै॒ स्वाहा॑ क॒त॒मस्मै॒ स्वाहा॑दि॒त्यै स्वाहा॑दि॒त्यै म॒ह्यै स्वाहा॑दि॒त्यै सु॑मृडीका॒ये
स्वाहा॒ सर॑स्व॒त्यै स्वाहा॒ सर॑स्व॒त्यै बृ॒ह॒त्यै स्वाहा॒ सर॑स्व॒त्यै पाव॑का॒ये स्वाहा॑ पू॒ष्णे स्वाहा॑
पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्याय॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॑र॒न्धि॑षाय॒ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ तुरी॒पाय॒ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑
पु॒रू॒पाय॒ स्वाहा॒ वि॑ष्ण॒वे स्वाहा॒ वि॑ष्ण॒वे नि॒खुर्य॑पाय॒ स्वाहा॒ वि॑ष्ण॒वे नि॒भूय॑पाय॒ स्वाहा॒
सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥३६॥

पु॒रू॒पाय॒ स्वाहा॒ दश॑ च॥ [१५]

द॒ध्यः स्वाहा॒ ह॒न॒भ्या॑ऽ॒ स्वा॒हो॒ष्ठ॒भ्या॑ऽ॒ स्वाहा॒ मु॒खाय॒ स्वाहा॒ ना॒सिका॑भ्या॑ऽ॒
स्वाहा॒क्षी॑भ्या॑ऽ॒ स्वाहा॒ क॒र्णा॑भ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑ पा॒र इ॒क्षवो॑ऽवा॒र्य॑भ्यः॒ प॒क्ष॑भ्यः॒ स्वाहा॑वा॒र
इ॒क्षवः॑ पा॒र्य॑भ्यः॒ प॒क्ष॑भ्यः॒ स्वाहा॑ शी॒र्ष्णे स्वाहा॑ भ्रू॒भ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑ ल॒लाटा॑य॒ स्वाहा॑ मूर्ध्ने॒
स्वाहा॑ म॒स्ति॒ष्काय॒ स्वाहा॑ केशे॒भ्यः॒ स्वाहा॑ वहा॒य स्वाहा॑ ग्री॒वाभ्यः॒ स्वाहा॑ स्क॒न्धेभ्यः॒
स्वाहा॑ की॒क॒साभ्यः॒ स्वाहा॑ पृ॒ष्ठीभ्यः॒ स्वाहा॑ पा॒ज॒स्याय॒ स्वाहा॑ पा॒र्श्वाभ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑॥३७॥

अ॒५सा॑भ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑ दो॒षभ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑ बा॒हुभ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑ जङ्घा॑भ्या॑ऽ॒ स्वाहा॑ श्रो॒णीभ्या॑ऽ॒

स्वाहोरुभ्याः॥ स्वाहाष्टीवद्भ्याः॥ स्वाहा जङ्घाभ्याः॥ स्वाहा भुसदे स्वाहा शिखण्डेभ्यः स्वाहा
वालधानाय स्वाहाण्डाभ्याः॥ स्वाहा शेपाय स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय
स्वाहा पद्भ्यः स्वाहा शफेभ्यः स्वाहा लोमभ्यः स्वाहा त्वचे स्वाहा लोहिताय स्वाहा
मासाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहा मङ्गभ्यः स्वाहाङ्गेभ्यः स्वाहात्मने स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा॥३८॥

पार्श्वभ्याः॥ स्वाहा मङ्गभ्यः स्वाहा षट्॥ [१६]

अञ्जेताय स्वाहाञ्जिसक्थाय स्वाहा शितिपदे स्वाहा शितिककुदे स्वाहा शितिरन्ध्राय
स्वाहा शितिपृष्ठाया स्वाहा शित्यंसाय स्वाहा पुष्पकर्णाय स्वाहा शित्योष्ठाया स्वाहा
शितिभ्रवे स्वाहा शितिभसदे स्वाहा श्वेतानूकाशाय स्वाहाञ्जये स्वाहा ललामाय
स्वाहासितज्ञवे स्वाहा कृष्णैताय स्वाहा रोहितैताय स्वाहारुणैताय स्वाहेदृशाय स्वाहा
कीदृशाय स्वाहा तादृशाय स्वाहा सदृशाय स्वाहा विसदृशाय स्वाहा सुसदृशाय स्वाहा
रूपाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३९॥

रूपाय स्वाहा द्वे च॥ [१७]

कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहा पिशङ्गाय स्वाहा सारङ्गाय स्वाहारूपाय स्वाहा
गौराय स्वाहा बभ्रवे स्वाहा नकुलाय स्वाहा रोहिताय स्वाहा शोणाय स्वाहा श्यावाय
स्वाहा श्यामाय स्वाहा पाकलाय स्वाहा सुरूपाय स्वाहानुरूपाय स्वाहा विरूपाय
स्वाहा सरूपाय स्वाहा प्रतिरूपाय स्वाहा शबलाय स्वाहा कमलाय स्वाहा पृश्नये
स्वाहा पृश्निसक्थाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४०॥

कृष्णाय षट्त्वारिंशत्॥ [१८]

ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहा तूलैभ्यः स्वाहा काण्डैभ्यः स्वाहा वल्शैभ्यः
स्वाहा पुष्पैभ्यः स्वाहा फलैभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहागृहीतेभ्यः स्वाहावपन्नेभ्यः स्वाहा
शयानेभ्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४१॥

ओषधीभ्यश्चतुर्विंशतिः॥ [१९]

वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहा तूलैभ्यः स्वाहा स्कन्धैभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः

स्वाहा पूर्णेभ्यः स्वाहा पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहागृहीतेभ्यः
स्वाहावपन्नेभ्यः स्वाहा शयानेभ्यः स्वाहा शिष्टाय स्वाहातिशिष्टाय स्वाहा परिशिष्टाय
स्वाहा सःशिष्टाय स्वाहोच्छिष्टाय स्वाहा रिक्ताय स्वाहारिक्ताय स्वाहा प्ररिक्ताय स्वाहा
सःरिक्ताय स्वाहोद्रिक्ताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

वनस्पतिभ्यः स्कन्धेभ्यः शिष्टाय रिक्ताय षट्त्वारिंशत्॥ [२०]

[प्रजवं प्रजापतिर्यदंछन्दोमन्ते हुवे सवाहमोषधीभ्यो द्विचत्वारिंशत्॥४२॥ प्रजवः
सर्वस्मै स्वाहा॥]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

बृहस्पतिरकामयत् श्रन्मे देवा दर्धीरुगच्छेयं पुरोधामिति स एतं
चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधतागच्छत्पुरोधां य एवं
विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते श्रदेभ्यो मनुष्या दधते गच्छन्ति पुरोधां ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुः॥१॥

इमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्त्यसत्रं
वा एतद्यदंछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो
वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां
यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव॥२॥

यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं
लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो
लोकः संवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री
ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै॥३॥

असावायुराभ्यामेव पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१]

यथा वै मनुष्या एव देवा अग्रं आसन्तेऽकामयन्तावर्तिम्पाप्मानंमृत्युमपहृत्य देवीः
सःसदं गच्छेमेति त एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन्तमाहंरन्तेनायजन्त ततो वै ते-
ऽवर्तिम्पाप्मानंमृत्युमपहृत्य देवीः सःसदमगच्छन् य एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते-
ऽवर्तिमेव पाप्मानमपहृत्य श्रियं गच्छन्ति श्रीरहि मनुष्यस्य॥४॥

दैवी सःसञ्ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो
भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरस्तम्मासा अर्धमासा ऋतवः प्रविश्य देवीः
सःसदमगच्छन् य एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते संवत्सरमेव प्रविश्य
वस्यसीः सःसदं गच्छन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताद्भवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः
परस्तात्रयस्त्रिंशैरेवोभयतोऽवर्तिम्पाप्मानमपहृत्य देवीः सःसदममध्यतः॥५॥

गच्छन्ति पृष्ठानि हि दैवी सःसञ्जामि वा एतत्कुर्वन्ति यत्रयस्त्रयस्त्रिंशा अन्वञ्चो
मध्येऽनिरुक्तो भवति तेनाजाम्यूर्ध्वानि पृष्ठानि भवन्त्यूर्ध्वशृङ्गोमा उभाभ्यां रूपाभ्यां
सुवर्गं लोकं यन्त्यसत्रं वा एतद्यदृङ्गोमं यच्छृङ्गोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव
पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छृङ्गोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवः॥६॥

छृङ्गोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताद्भवन्ति
त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः परस्तान्मध्ये पृष्ठान्युरो वै त्रयस्त्रिंशा आत्मा पृष्ठान्यात्मन एव तद्यजमानाः
शर्म नह्यन्तेऽनात्यै बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो
अनयोरैव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव॥७॥

सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि
पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्ङडहो भवति प्रत्यवरूढा अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोतिष्ठन्ति
त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप यन्ति स्तोमानाः सम्पत्तयै प्रभावाय ज्योतिरग्निष्टोमो भवत्ययं वाव स
क्षयोऽस्मादेव तेन क्षयात्र यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः
संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियेव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य
परिगृहीत्यै॥८॥

मनुष्यस्य मध्यतः पशवस्ताभ्यामेव सं वत्सरश्चतुर्विंशतिश्च॥ [२]

ऋक्षा वा इयमलोमकासीत्साकामयतौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्र जायेयेति
सैतास्त्रिंशत् रात्रीरपश्यत्ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत ये प्रजाकामाः
पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्मैव जायन्ते प्रजया पशुभिरियं वा अक्षुध्यत्सैतां
विराजमपश्यत्तामात्मन्धित्वान्नाद्यमवारुन्दौषधीः॥१॥

वनस्पतीन्प्रजां पशून्तेनावर्धत सा जेमानम्महिमानमगच्छद्य एवं विद्वांस एता आसते
विराजमेवात्मन्धित्वाऽन्नाद्यमव रुन्धते वर्धन्ते प्रजया पशुभिर्जेमानम्महिमानं गच्छन्ति
ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः
षट्दृष्टानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्युतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव॥१०॥

प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति यज्ञस्य सन्तत्या अथो प्रजापतिर्वै
त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवा रभन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्या एकविंशो भवति
प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिवृदग्निष्टद्ववति पाप्मानमेव तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो
वै त्रिवृत्तेज एवात्मन्दधते पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव॥११॥

रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति
प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः
संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विष्वान्
विष्वान्तो भवन्ति य एवं विद्वांस एता आसते चतुर्विंशत्पृष्ठान्युप यन्ति संवत्सर
एव प्रतिष्ठाय॥१२॥

देवता अभ्यारोहन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवतास्वेव
प्रति तिष्ठन्ति त्रिणवो भवतीमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वावेकविंशौ
भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते बहवः षोडशिनो भवन्ति तस्माद्बहवः प्रजासु
वृषाणो यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता भवन्ति तस्मादियमोषधीभिर्वनस्पतिभिर्व्यतिषक्ता॥१३॥

व्यतिषज्यन्ते प्रजया पशुभिर्य एवं विद्वांस एता आसतेऽक्लृप्ता वा एते सुवर्गं
लोकं यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः कुप्ताः स्तोमा भवन्ति कुप्ता
एव सुवर्गं लोकं यन्त्युभयोरभ्यो लोकयोः कल्पते त्रिंशदेतास्त्रिंशदक्षरा विराडन्नं
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥१४॥

ओषधीः सं वत्सर एवाव प्रतिष्ठाय व्यतिषक्तेकान्नपञ्चाशच्च॥ [३]

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमेतत् देवा येनयेन छन्दसानु प्रायुञ्जत तेन नाप्नुवन्त एता द्वात्रिंशत् रात्रीरपश्यन् द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमात्वाभ्यारूढं सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांस एता आसन्ते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमात्वा श्रियं गच्छन्ति॥१५॥

श्रीरहि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुग्वागनुष्टुप्सर्वामेव वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति सर्वे हि श्रियं गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्ति॥१६॥

इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचरूयहानुपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढा अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोतिष्ठन्ति द्वात्रिंशदेतास्तासां यस्मिंश्चित्रिंशदक्षरा विराडत्र विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै॥१७॥

गच्छन्ति यन्ति त्रिंशदक्षरा द्वाविंशतिश्च॥ [४]

द्वे वाव देवसूत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशदहश्च य एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृष्ट एव विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तन्तेऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आहरन्॥१८॥

अहरेकोऽभजताहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुगार्ध्वन् य एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते सर्व एव प्रबाहुगार्ध्वन्ति सर्वे ग्रामणीयम्प्राप्नुवन्ति पञ्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञ यज्ञमेवाव रुन्धते त्रीण्यांश्चिनानि भवन्ति त्रय इमे लोका एषु॥१९॥

एव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि तान्येवाव रुन्धते विश्वजिद्वन्त्यन्नाद्यस्यावरूढौ सर्वपृष्ठो भवति सर्वस्याभिजित्यै वाग्वै द्वादशाहो

यत्पुरस्ताद्द्वादशाहमुपेयुरनां तां वाचमुपेयुरुपदासुकैषां वाग्व्यादुपरिष्ठाद्द्वादशाहमुपेयुं यन्त्याप्तामेव वाचमुपेयुं यन्ति तस्मादुपरिष्ठाद्वाचा वंदामोऽवान्तरम्॥२०॥

वै दंशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदंशरात्रो भवन्ति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदंशरात्रो यदंशरात्रो भवन्ति सत्रस्यर्द्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोमं क्रियते तस्यैवेषा शान्तिर्द्विनीका वा एता रात्रयो यजमाना विश्वजिह्वसहातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सहातिरात्रेणोत्तराः षोडश य एवं विद्वांसं सन्नयन्निःशदहमासत् ऐषां द्विनीका प्रजा जायतेऽतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै॥२१॥

अहरत्रेष्ववान्तरं षोडश सह सप्तदश च॥ [५]

आदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियामेति ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त सुवर्गं लोकमायन्त एतः षड्विंशद्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकम्प्राजानन्तसुवर्गं लोकमायन्त य एवं विद्वांसः षड्विंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकम्प्राजानन्ति सुवर्गं लोकं यन्ति ज्योतिरतिरात्रः॥२२॥

भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै षड्हा भवन्ति षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति चत्वारो भवन्ति चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा एतद्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव॥२३॥

वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति षड्विंशद्रात्रो भवन्ति षड्विंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्येव पशूनव रुन्धते बृहती छन्दसाः स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते स्वाराज्यं य एवं विद्वांसः षड्विंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै॥२४॥

अतिरात्र ओजस्येव षड्विंशच्च॥ [६]

वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि सौदासान्भवेयमिति स एतमैकस्मान्नपश्चाशमपश्यत्तमाहरन्तेनायजत ततो वै सोऽविन्दत प्रजामभि सौदासान्भवद्य एवं विद्वांसं एकस्मान्नपश्चाशमासते विन्दन्तैः प्रजामभि भ्रातृव्यान्भवन्ति त्रयस्त्रिवृतौ-

ऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्यैव मुखं सः श्यन्ति दश पञ्चदशा भवन्ति पञ्चदशो वज्रः॥२५॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति षोडशिमदंशममहर्भवति वज्र एव वीर्यं दधति द्वादश सप्तदशा भवन्त्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तैर्जायन्ते पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्दृष्टानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति द्वादशैकविंशा भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्॥२६॥

दधते बहवः षोडशिनो भवन्ति विजित्यै षडाश्विनानि भवन्ति षड्वा ऋतवः ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यूनातिरिक्ता वा एता रात्रय ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्वयंसीरष्टाचत्वारिंशत ऊनाच्च खलु वा अतिरिक्ताच्च प्रजापतिः प्राजायत ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्त्रैव जायन्ते प्रजयां पशुभिर्वैराजो वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एवं विद्वांसं एकस्मान्नपञ्चाशमासंते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा भवन्त्यतिरात्रावभितौ भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥२७॥

वज्र आत्मन्त्रजया द्वाविंशतिश्च॥ [७]

संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा एकाष्टकायां दीक्षेत्रेष्वा वै संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एष एताः रात्रिं वसति साक्षादेव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्त आर्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृतू भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृतू भवतः फल्गुनीपूर्णमासे दीक्षेरन्मुखं वा एतत्॥२८॥

संवत्सरस्य यत्फल्गुनीपूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते तस्यैकैव निर्या यथ्साम्मैध्ये विष्वान्त्सम्पद्यते चित्रापूर्णमासे दीक्षेरन्मुखं वा एतत्संवत्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते तस्य न का च न निर्या भवति चतुरहे पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीक्षेरन्तेषामेकाष्टकायां क्रयः सम्पद्यते तेनैकाष्टकां न छम्बद्बुर्वन्ति तेषाम्॥२९॥

पूर्वपक्षे सुत्या सम्पद्यते पूर्वपक्षममासां अभि सम्पद्यन्ते ते पूर्वपक्ष उत्तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठन्ति ओषधयो वनस्पतयोऽनूत्तिष्ठन्ति तान्कल्याणी कीर्तिरनूत्तिष्ठत्यराध्मुरिमे यजमाना इति तदनु सर्वे राधुवन्ति॥३०॥

एतच्छुम्बद्वर्वन्ति तेषाञ्चतुस्त्रिंशच्च॥ [८]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत एव दीक्षाभिर्गत्मानं
श्रपयन्त उपसद्भिर्द्वाभ्यां लोमाव द्यन्ति द्वाभ्यान्वचन्द्राभ्यामसूद्वाभ्याम्मासन्द्व्याभ्यामस्थि
द्वाभ्याम्मज्जानमात्मदक्षिणं वै सत्रमात्मानमेव दक्षिणां नीत्वा सुवर्गं लोकं यन्ति शिखामनु
प्र वपन्त ऋद्ध्या अथो रघीयांसः सुवर्गं लोकमयामेति॥३१॥

सुवर्गम्पञ्चाशत्॥ [९]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञक्रतूनां कस्मात्तम्प्रथममुप यन्तीत्येतद्वा
अग्निष्टोमम्प्रथममुप यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यज्ञक्रतूनुपेत्य
तानालभ्यं परिगृह्य सोममेवैतत्पिबन्त आसते ज्योतिष्टोमम्प्रथममुप यन्ति ज्योतिष्टोमो
वै स्तोमानाम्मुखंमुखत एव स्तोमान्प्र युञ्जते ते॥३२॥

संस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावर्ति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयायुर्नः
सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूग्विराट्पूर्वमेव तेन लोकं यन्ति रथन्तरं दिवा भवति रथन्तरं
नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः केन तदजामीति सौभरं तृतीयसवने ब्रह्मसामम्बृहत्तन्मध्यतो दधति
विधृत्य तेनाजामि॥३३॥

त एकात्रपञ्चाशच्च॥ [१०]

ज्योतिष्टोमम्प्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमं द्वितीयमुप
यन्त्यन्तरिक्ष एव तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्टोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति
तिष्ठन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुर्यदेतान्स्थोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सन्निधः
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते संस्तुता विराजम्॥३४॥

अभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावर्ति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयायुर्नः सुवर्गो वै लोको
ज्योतिरूग्विराट्पूर्वमेवाव रुन्धते ते न क्षुधातिमार्च्छन्त्यक्षौधुका भवन्ति क्षुत्सम्बाधा इव
हि सन्निधोऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं तत्तदेतत्परियदैवचक्रं यदेतेन॥३५॥

षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्टै ते स्वस्ति समंश्रुवते षडहेन यन्ति षड्वा
ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्युभयतोऽज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गं लोकं प्रतितिष्ठन्तो
यन्ति द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि सम्पद्यन्ते द्वादशो वै पुरुषो द्वे सक्थ्यौ द्वौ

बाहू आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ॥३६॥

तत्पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते त्रयः षड्हा भवन्ति तान्यष्टादशाहानि सम्पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै पुरुषे प्राणास्तत्प्राणाननु पर्यावर्तन्ते चत्वारः षड्हा भवन्ति तानि चतुर्विंशतिरहानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरस्तथ्संवत्सरमनु पर्यावर्तन्ते-
ऽप्रतिष्ठितः संवत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षीयान्प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै संवत्सरस्य ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव प्रतिष्ठितो यन्ति॥३७॥

विराजंतेन द्वादशावेतावद्वा अष्टौ च॥ [११]

मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः शल्मलिर्वृद्धा पूर्णो ब्रह्मणा प्लक्षो मेधेन न्यग्रोधश्चमसैरुदुम्बर ऊर्जा गायत्री छन्दोभिस्त्रिवृथस्तोमैरवन्तीः स्थावन्तीस्त्वावन्तु प्रियं त्वा प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो मम॥३८॥

मेषः षट्त्रिंशत्॥ [१२]

कूप्याभ्यः स्वाहा कूल्याभ्यः स्वाहा विक्र्याभ्यः स्वाहाऽवट्याभ्यः स्वाहा खन्याभ्यः स्वाहा हृद्याभ्यः स्वाहा सूद्याभ्यः स्वाहा सरस्याभ्यः स्वाहा वैशन्तीभ्यः स्वाहा पल्वल्याभ्यः स्वाहा वर्ष्याभ्यः स्वाहाऽवर्ष्याभ्यः स्वाहा ह्रादुनीभ्यः स्वाहा पृष्वाभ्यः स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा स्थावराभ्यः स्वाहा नादेयीभ्यः स्वाहा सैन्धवीभ्यः स्वाहा समुद्रियाभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यः स्वाहा॥३९॥

कूप्याभ्यश्चत्वारिंशत्॥ [१३]

अद्भ्यः स्वाहा वहन्तीभ्यः स्वाहा परिवहन्तीभ्यः स्वाहा समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहोग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा भीमं वहन्तीभ्यः स्वाहाऽम्भोभ्यः स्वाहा नभोभ्यः स्वाहा महोभ्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४०॥

अद्भ्य एकात्रिंशत्॥ [१४]

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः। पुरो मर्तः पुरः श्वा। अहं च त्वं च वृत्रहन्त्यसम्भूव सनिभ्य आ। अरातीवा चिदद्विवोऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इन्द्रस्य रातर्यः। अभि कर्त्वेन्द्र भूरधु जमत्र ते विव्यङ्गहिमान् रजांसि। स्वेना हि वृत्रं

शवंसा जघन्थु न शत्रुरन्तं विविदद्युधा तै॥४१॥

विविदद्वे च॥ [१५]

नमो राज्ञे नमो वरुणाय नमोऽश्वाय नमः प्रजापतये नमोऽधिपतयेऽधिपतिरस्यधिपतिं
मा कुर्वधिपतिरुहं प्रजानां भूयासम्मां धेहि मयि धेह्युपाकृताय स्वाहाऽऽलब्धाय स्वाहा
हुताय स्वाहा॥४२॥

नम एकात्रिंशत्॥ [१६]

मयोभूर्वातो अग्निं वातून्ना ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम्। पीवस्वतीर्जीवधन्याः
पिबन्त्ववसायं पद्वतै रुद्र मृड। याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासामग्निरिष्ट्या नामानि
वेद। या अङ्गिरसस्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छ। या देवेषु तनुवमैरयन्त
यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद। ता अस्मभ्यम्पयसा पिबन्मानाः प्रजावतीरिन्द्र॥४३॥

गोष्ठे रिरीहि। प्रजापतिर्मह्यमेता रराणो विश्वैर्देवैः पितृभिः संविदानः। शिवाः सतीरुप
नो गोष्ठमाकस्तासां वयं प्रजया स संदेम। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमतिः स्वाहा महीम् पु सुत्रामाणम्॥४४॥

इन्द्राष्टात्रिंशच्च॥ [१७]

किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिः किं स्विदासीद्बृहद्वयः। किं स्विदासीत्पिशङ्गिला किं
स्विदासीत्पिलिप्पिला। द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्व आसीद्बृहद्वयः। रात्रिरासीत्पिशङ्गिलाविरासीत्पिलिपि
कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्ञायते पुनः। किं स्विद्धिमस्य भेषजं किं
स्विदावपनम्महत्। सूर्य एकाकी चरति॥४५॥

चन्द्रमा जायते पुनः। अग्निरहिमस्य भेषजम्भूमिरावपनम्महत्। पृच्छामि त्वा परमन्तं
पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिम्। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि
वाचः परमं व्योम। वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम्। सोममाहुर्वृष्णो
अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योम॥४६॥

सूर्य एकाकी चरति पद्वत्वारिंशच्च॥ [१८]

अम्बे अम्बात्यम्बिके न मा नयति कश्चन। ससस्त्यश्वकः। सुभगे काम्पीलवासिनि

सुवर्गे लोके सं प्रोण्वथाम्। आहमंजानि गर्भधमा त्वमंजासि गर्भधम्। तौ सह चतुरः
पदः सम्प्र सारयावहे। वृषां वा९ रेतोधा रेतो दधातूश्चकथ्योर्गृदं धेह्यञ्जिमुदञ्जिमन्वज।
यः स्त्रीणां जीवभोजनो य आसाम्॥४७॥

बिल्धावनः। प्रियः स्त्रीणामपीच्यः। य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सदिगृदिम्प्रावधीत्।
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेणुभारं
गिराविवा। अथास्या मध्यमेधता९ शीते वाते पुनत्रिवा। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां
यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। यद्धरिणी यवमति न॥४८॥

पुष्टम्पशु मन्यते। शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां
यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। इयं यका शकुन्तिकाहलमिति सर्पति। आहतं गृभे पसो
नि जल्युलीति धाणिका। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः।
माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः॥४९॥

प्र सुलामीति ते पिता गृभे मुष्टिमंतसयत्। दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य
वाजिनः। सुरभि नो मुखां करत्त्र ण आयूँषि तारिषत्। आपो हि ष्ठा मंयोभुवस्ता
न ऊर्जे दधातन। महे रणांय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयांय जिन्वथ। आपो जनयथा च
नः॥५०॥

आसामति न रोहतो जिन्वथ चत्वारि च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवर्वसंवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवम्प्रियाम्।
एत९ स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमा वर्तयासि नः। लाजी (३) ज्वाची (३) न यशो
ममा (४)म्। यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापते। युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं
चरन्तं परि तस्थुषः। रोचन्ते रोचना दिवि। युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथै।
शोणा धृष्णू नृवाहंसा। केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसै। समुषद्विरजायथाः॥५१॥

ब्रध्नं पञ्चविंशतिश्च॥ [२०]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा स्रावभ्यः स्वाहा सन्तानेभ्यः स्वाहा

परिसन्तानेभ्यः स्वाहा पर्वभ्यः स्वाहा सन्धानेभ्यः स्वाहा शरीरेभ्यः स्वाहा यज्ञाय स्वाहा
दक्षिणाभ्यः स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५२॥

प्राणायष्टविंशतिः॥ [२१]

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहाऽभिहिताय स्वाहाऽनभिहिताय स्वाहा युक्ताय स्वाहाH-
ऽयुक्ताय स्वाहा सुयुक्ताय स्वाहोद्युक्ताय स्वाहा विमुक्ताय स्वाहा प्रमुक्ताय स्वाहा वञ्चते
स्वाहा परिवञ्चते स्वाहा संवञ्चते स्वाहाऽनुवञ्चते स्वाहोद्वञ्चते स्वाहा यते स्वाहा धावते
स्वाहा तिष्ठते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५३॥

सितायाष्टात्रिंशत्॥ [२२]

बृहस्पतिः श्रद्धया वा ऋक्षा वै प्रजापतिर्येनयेन द्वे वाव देवसूत्रे आदित्या अकामयन्त
सुवर्गं वसिष्ठः सं वत्सराय सुवर्गं ये सत्रम्ब्रह्मवादिनोऽतिरात्रो ज्योतिष्टोमं मेघः कूप्याभ्योऽज्यो
यो नमो मयोभूः किं स्विदम्बे भूः प्राणाय सिताय द्वाविंशतिः॥ [२३]

[बृहस्पतिः प्रतितिष्ठन्ति वै दशरात्रेण सुवर्गं यो अर्वन्तं भूस्त्रिप्रश्नाशत्॥५३॥ बृहस्पतिः
सर्वस्मै स्वाहा॥]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

गावो वा एतत्सत्रमांसताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि नो जायन्ता इति कामेन तासां दश
मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नराध्मेत्यथ यासां नाजायन्त ताः
संवत्सरमास्वोदतिष्ठन्नराध्मेति यासां चाजायन्त यासां च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नराध्मेति
गोसत्रं वै॥१॥

संवत्सरो य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यृध्रुवन्त्येव तस्मात्तूपरा वार्षिकौ
मासौ पत्वा चरति सत्राभिजितुः ह्यस्यै तस्मात्संवत्सरसदो यत्किं च गृहे क्रियते
तदाप्तमवरुद्धमभिजितं क्रियते समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यो वै

संमुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स तत् उदेति संवत्सरः॥२॥

वै संमुद्रस्तस्यैतत्पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदृचं गच्छन्तीयं वै पूर्वोऽतिरात्रौऽसावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः प्ररोधनम्पूर्वं उदयनमुत्तरो ज्योतिष्टोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्दधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै चतुर्विंशः प्रायणीयो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः॥३॥

संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सङ्स्थित्या अरिष्टा उत्तरैरहोभिश्चरन्ति षड्हा भवन्ति षड्हा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चायुश्च मध्यतः स्तोमौ भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनम्मध्यतः॥४॥

दधति प्रजननाय ज्योतिरभितो भवति विमोचनमेव तच्छन्दांस्येव तद्विमोकं यन्त्यथो उभयतोऽज्योतिषेव षड्हेन सुवर्गं लोकं यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासन्ते केन यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दांसि वै देवयानः पन्था गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव॥५॥

तत्पथा यन्ति समानं सामं भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेव न यन्त्यन्याअन्या ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं देवलोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभिवर्तो ब्रह्मसामम्भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्या अभिजिद्भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै मासिमांसि पृष्ठान्युप यन्ति मासिमांस्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमांस्येव वीर्यं दधति मासां प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासां पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्ठदोषधयः फलं गृह्णन्ति॥६॥

गोसत्रं वा एति सं वत्सरोऽर्धमासा मिथुनम्मध्यतो देवयानेनैव वीर्यत्रयोदश च॥—[१]

गावो वा एतत्सत्रमांसताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि सिषासन्तीस्तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता अब्रुवन्नराश्मोत्तिष्ठाभाव तं काममरुथ्महि येन कामेन न्यषदामेति तासामु त्वा अब्रुवन्नर्धा वा यावतीर्वासामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ संवत्सरं सम्पाद्योत्तिष्ठामेति तासाम्॥७॥

द्वादशे मासि शृङ्गाणि प्रावर्तन्त श्रद्धया वाश्रद्धया वा ता इमा यास्तूपरा उभयो

वाव ता और्ध्वन् याश्च शृङ्गाण्यसन्वन् याश्चोर्जम्वारुन्धतर्ध्नोति दशसु मासूत्तिष्ठन्नृध्नोति द्वादशसु य एवं वेद पदेन खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन यन्तद्वा एतद्वृद्धमयनन्तस्मादेतद्गोसनि॥८॥

तिष्ठामेति तासान्तस्माद्दे च॥ [२]

प्रथमे मासि पृष्ठान्युपं यन्ति मध्यम उपं यन्त्युत्तम उपं यन्ति तदाहुर्या वै त्रिकस्याहं उपसीदन्ति दहं वै सापराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा धौक्ष्यते यां द्वादश कृत्वं उपसीदन्तीति संवत्सरः सम्पाद्योत्तमे मासि सकृत्पृष्ठान्युपैयुस्तद्यजमाना यज्ञं पशूनवं रुन्धते समुद्रं वै॥९॥

एतेऽनवारमपारम्परं प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यद्वहद्रथन्तरे अन्वर्जैर्युयथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वर्जैर्युस्तादृक्तदनुत्सर्गम्बृहद्रथन्तराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै कामेभ्यः सन्धिर्दुहे तद्यजमानाः सर्वान्कामानवं रुन्धते॥१०॥

समुद्रं वै चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

समान्यं ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेव न यन्त्यन्यदन्यत्सामं भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेवान्यमन्यममनुष्यलोकम्प्रत्यवरोहन्तो यन्ति जगतीमग्र उपं यन्ति जगतीं वै छन्दांसि प्रत्यवरोहन्त्याग्रयणं ग्रहा बृहत्पृष्ठानि त्रयस्त्रिंशः स्तोमास्तस्माज्ज्यायांसं कनीयान्प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत आदित्यः॥११॥

गृह्यत इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योन्यो गृह्यते मिथुनत्वाय प्रजात्या अवान्तरं वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो भवति सत्रस्यर्द्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोमं क्रियते तस्यैवेषा शान्तिः॥१२॥

आदित्यस्तस्यैव द्वे च॥ [४]

यदि सोमो सःसुतो स्याताम्महति रात्रिये प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात्पूर्वो वाचम्पूर्वो देवताः पूर्वश्छन्दांसि वृङ्क्ते वृषण्वतीं प्रतिपदं कुर्यात्प्रातःसवनादेवैषामिन्द्रं वृङ्क्तेऽथो खल्वाहुः

सवनमुखेसवनमुखे का॒र्येति॑ सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृ॒द्धे संवेशा॑योपवेशायं
गायत्रियास्त्रिष्टु॒भो जग॑त्या अनुष्टु॒भः प॒ङ्क्त्या अ॒भिभू॑त्यै स्वाहा छन्दा॑सि वै संवेश
उपवेशश्छन्दा॑भिरेवैषाम्॥१३॥

छन्दा॑सि वृ॒द्धे सज॑नीय॒ः शस्यं॑ विह॒व्य॑ शस्यम॒गस्त्य॑स्य कयाशुभीय॒ः शस्य॑मे॒ताव॒द्वा
अ॒स्ति याव॑देतद्यावदेवास्ति॒ तदे॑षां वृ॒द्धे यदि॑ प्रातःसवने क॒लशो॑ दीर्यत वैष्ण॒वीषुं
शिपि॑विष्टवतीषु स्तुवीर॒न् यद्वै य॒ज्ञस्या॑तिरिच्यंते विष्णुं॑ तच्छि॒पिविष्ट॑मभ्यति॒ रिच्य॑ते
तद्विष्णुः॑ शिपि॑पिष्टोऽतिरिक्त ए॒वातिरिक्तं॑ दधात्यथो अतिरिक्तेनै॒वातिरिक्त॑मा॒स्त्वाव॑ रुन्धते यदि
म॒ध्यन्दि॑ने दीर्यत वषट्कारनिधन॒ः सामं॑ कुर्युर्वषट्कारो वै य॒ज्ञस्य॑ प्रतिष्ठा प्र॒तिष्ठा॑मे॒वैन॑द्रमयन्ति
यदि॑ तृतीयसवन ए॒तदे॒व॥१४॥

छन्दा॑भिरेवैषामवैकान्नवि॑शतिश्च॥ [५]

षड्द॒हर्मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्ति षड्द॒हर्हि॑ मासा॑न्ध्रसम्पश्यन्त्यर्धमासैर्मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्ति
मासा॑न्ध्रसम्पश्यन्त्यमावा॒स्यया॑ मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्त्यमावा॒स्यया॑ हि मासा॑न्ध्रसम्पश्यन्ति
पौर्ण॑मास्या मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्ति पौर्ण॑मास्या हि मासा॑न्ध्रसम्पश्यन्ति यो वै पूर्ण
आ॒सिश्च॑ति परा॒ स सि॑श्चति यः पूर्णादुदच॑ति॥१५॥

प्रा॒णम॑स्मिन्ध्रस दधाति॒ यत्पौ॑र्णमा॒स्या मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्ति संव॒ध्रस्रा॑यैव तत्प्रा॒णं
द॑धति॒ तदनु॑ स॒न्नि॒ष्टः प्रा॑णन्ति॒ यदह॑र्नो॒ध्मृजे॑युर्यथा दृतिरुप॑नद्धो वि॒पत॑त्येव॒ः संव॒ध्रस्रो
वि प॑ते॒दार्ति॑मा॒र्च्छयु॑र्यत्पौ॑र्णमा॒स्या मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्ति संव॒ध्रस्रा॑यैव तदु॒दानं॑ द॑धति
तदनु॑ स॒न्नि॒ष्ट उ॒त्॥१६॥

अ॒न॒न्ति ना॒र्तिमा॑र्च्छन्ति पूर्णमा॑से वै दे॒वाना॑ सु॒तो यत्पौ॑र्णमा॒स्या
मासा॑न्ध्रसम्पाद्याहुरु॒ध्मृज॑न्ति दे॒वाना॑मे॒व तद्य॑जेन॒ य॒ज्ञम॒प्रत्य॑वरोहन्ति वि वा ए॒तद्य॑ज्ञं
छि॒न्द॑न्ति यत्षड्द॒हस॑तत॒ः सन्त॑मथाहुरु॒ध्मृज॑न्ति प्राजाप॑त्यम्पशुमाल॑भन्ते प्र॒जाप॑तिः सर्वा
दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरेव य॒ज्ञः सं त॑न्वन्ति॒ यन्ति॑ वा ए॒ते स॑र्वना॒द्येऽहः॑॥१७॥

उ॒ध्मृज॑न्ति तुरीयं खलु॒ वा ए॒तध॑सवनं॒ यथ॑सा॒न्नाय्यं॑ यथ॑सा॒न्नाय्य॑म्भवति॒ तेनै॒व स॑र्वना॒न्न
य॑न्ति समु॒पहूय॑ भक्षयन्त्येत॒ध्मसो॑मपीथा ह्ये॒तर॑हि॒ यथा॑यतुनं वा ए॒तेषा॑ संव॒नभा॑जो दे॒वता॑
गच्छ॑न्ति येऽहुरु॒ध्मृज॑न्त्यनु॒सवनं॑ पुरोडाशा॒न्निर्व॑पन्ति यथा॑यत॒नादे॒व संव॑नभा॒जो दे॒वता॑ अव॑

रुन्धतेऽष्टाकपालान्प्रातःसवनं एकादशकपालान्माध्यन्दिने सवने द्वादशकपालाऽस्तृतीयसवने
छन्दाःस्येवास्वावं रुन्धते वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवं वै तृतीयसवनन्तेनैव
तृतीयसवनान्नं यन्ति॥१८॥

उदचत्युद्येऽहरास्वा पञ्चदश च॥ [६]

उत्थसृज्या (३) त्रोत्थसृज्या (३) मिति मीमांसन्ते ब्रह्मवादिनस्तद्वाहुरुत्थसृज्यमेवेत्यमावास्यायां
च पौर्णमास्यां चोत्थसृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं वहत इति ते त्वाव नोत्थसृज्ये इत्याहुये
अवान्तरं यज्ञम्भेजाते इति या प्रथमा व्यष्टका तस्यामुत्थसृज्यमित्याहुरेष वै मासो विश्वर
इति नार्दिष्टम्॥१९॥

उत्थसृजेयुर्यदार्दिष्टमुत्थसृजेयुर्यादृशे पुनः पर्याप्लावे मध्ये षडहस्यं सम्पद्येत
षडहैमासांन्धस्मप्राद्य यत्सप्तममहस्तस्मिन्नुत्थसृज्येयुस्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेयुरैन्द्रं दधिन्द्राय मरुत्वन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालमग्नेर्वै
वसुमतः प्रातःसवनं यदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं
कुर्वन्ति॥२०॥

सवनमष्टाभिरुपं यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव तद्वाग्धेयान्न च्यावयन्तीन्द्रस्य वै
मरुत्वन्तो माध्यन्दिनं सवनं यदिन्द्राय मरुत्वन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्ति देवतामेव
तद्वाग्निनीं कुर्वन्ति सवनमेकादशभिरुपं यन्ति विश्वेषां वै देवानामभुमतां तृतीयसवनं
यद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्वाग्निनीं कुर्वन्ति सवनं द्वादशभिः॥२१॥

उपं यन्ति प्राजापत्यम्पशुमा लभन्ते यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञस्याननुसर्गायाभिवर्त इतः
षण्मासो ब्रह्मसामम्भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत्सुवर्गं लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति
प्रतिकूलमिव हीतः सुवर्गो लोक इन्द्रं क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा। शिक्षां नो
अस्मिन्पुरुहूतं यामनि जीवा ज्योतिरशीमहीत्यमुत आयताः षण्मासो ब्रह्मसामम्भवत्ययं
वै लोको ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकम्पश्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति॥२२॥

नार्दिष्टकुर्वन्ति द्वादशभिरिति विंशतिश्च॥ [७]

देवानां वा अन्तं जग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्तत्क्रोशेनावं रुन्धत तत्क्रोशस्य
क्रोशत्वं यत्क्रोशेन चात्वालस्यान्तं स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं वीर्यमव रुन्धते

सत्रस्यर्द्धाहवनीयस्यान्तं स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुप यन्ति प्रजापतेरहृदयेन हविर्धाने-
ऽन्तः स्तुवन्ति प्रमाणमेवास्य गच्छन्ति श्लोकेन पुरस्तात्सदसः॥२३॥

स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकभाजो भवन्ति नवभिरध्वर्युरुद्रायति
नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वेवेन्द्रियं
दधत्यप्रतिहृताभिरुद्रायति तस्मात्पुरुषः सर्वाण्यन्यानि शीर्ष्णोऽङ्गानि प्रत्यचति शिर एव
न पञ्चदशः रथन्तरम्भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशम्॥२४॥

बृहदन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशम्भुद्रं द्विपदासु प्रतिष्ठित्यै
पत्न्य उप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा असृजत् सोऽकामयतासामहः
राज्यं परीयामिति तासां राजनेनैव राज्यं पर्येतद्राजनस्य राजनत्वं यद्राजनम्भवति
प्रजानामेव तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविंशम्भवति प्रजापतेः॥२५॥

आप्त्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति देवलोकमेवाभि जयन्ति पञ्चभिरासीना
मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते
पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्येकैकयास्तुतया समायन्ति
दिग्भ्य एवान्नाद्यः सम्भरन्ति ताभिरुद्रातोद्रायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम्॥२६॥

सम्भृत्य तेज आत्मन्दधते तस्मादेकः प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण
उत्पतिष्यच्छिर उत्तमं कुरुत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा भवन्त्यासन्दीमुद्राता
रोहति साम्राज्यमेव गच्छन्ति प्लेङ्गः होता नाकस्यैव पृष्ठः रोहन्ति कूर्चावध्वर्युर्ब्रध्नस्यैव
विष्टपं गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तथ्येतुं
यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

सदसः सप्तदशं प्रजापतेर्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम्प्रत्येकादश च॥ [८]

अर्क्येण वै संहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताभ्य इलान्देनेरां लूतामवारुन्ध
यदक्यम्भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त इलान्दम्भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इरां
लूतामव रुन्धते तस्माद्याः समाः सत्रः समृद्धं क्षोधुकास्ताः समा प्रजा इषः
ह्यासामूर्जमाददते याः समा व्युद्धमक्षोधुकास्ताः समा प्रजाः॥२८॥

न ह्यासामिषमूर्जमाददत उत्क्रोदं कुर्वते यथा बन्धान्मुचाना उत्क्रोदं कुर्वत एवमेव

तद्यजमाना देवबन्धान्मुमुक्षुना उत्क्रोदं कुर्वत् इषमूर्जमात्मन्दधाना वाणः शततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्याजिं धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै दुन्दुभीन्स्माग्नान्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ परमामेव॥२९॥

वाचमव रुन्धते भूमिदुन्दुभिमा ग्नान्ति यैवेमां वाक्प्रविष्टा तामेवाव रुन्धतेऽथो इमामेव जयन्ति सर्वा वाचो वदन्ति सर्वासां वाचामवरुद्धा आर्द्रं चर्मन्व्यायच्छेते इन्द्रियस्यावरुद्धा आन्यः क्रोशति प्रान्यः शंसति य आक्रोशति पुनात्यैवेनान्धस स यः प्रशंसति पूतेष्वेवान्नाद्यं दधात्यृषिकृतं च॥३०॥

वा एते देवकृतं च पूर्वैर्मसैरव रुन्धते यद्भूतेच्छदाः सामानि भवन्त्युभयस्यावरुद्धौ यन्ति वा एते मिथुनाद्ये संवत्सरमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सम्भवतस्तेनैव मिथुनान्न यन्ति॥३१॥

व्यृद्धमक्षोधुकास्ताः समां प्रजाः परमामेव च त्रिंशच्च॥ [९]

चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानमेवेषामव भिन्दन्ति मापं राश्वसीर्मातिं व्याश्वसीरित्याह सम्प्रत्यैवेषां पाप्मानमव भिन्दन्त्युदकुम्भानधिनिधाय दास्यो मार्जालीयं परि नृत्यन्ति पदो निघ्नतीरिदम्भुं गायन्त्यो मधु वै देवानां परममन्नाद्यं परममेवान्नाद्यमव रुन्धते पदो नि ग्नान्ति महियामेवेषु दधति॥३२॥

चर्मैकान्नपञ्चाशत्॥ [१०]

पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सम्प्रोष्यते स्वाहा सम्प्रवमानाय स्वाहा सम्प्रुताय स्वाहा मेघायिष्यते स्वाहा मेघायते स्वाहा मेघिताय स्वाहा मेघाय स्वाहा नीहाराय स्वाहा निहाकायै स्वाहा प्रासचाय स्वाहा प्रचलाकायै स्वाहा विद्योतिष्यते स्वाहा विद्योतमानाय स्वाहा संविद्योतमानाय स्वाहा स्तनयिष्यते स्वाहा स्तनयते स्वाहोग्रः स्तनयते स्वाहा वर्षिष्यते स्वाहा वर्षते स्वाहाभिवर्षते स्वाहा परिवर्षते स्वाहा संवर्षते॥३३॥

स्वाहानुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा शीकायते स्वाहा शीकिताय स्वाहा प्रोषिष्यते स्वाहा प्रुण्णते स्वाहा परिप्रुण्णते स्वाहोद्गहीष्यते स्वाहोद्गृह्यते स्वाहोद्गृहीताय स्वाहा विप्रोष्यते स्वाहा विप्रवमानाय स्वाहा विप्रुताय स्वाहातप्स्यते स्वाहातपते

स्वाहोग्रमातपते स्वाहर्ग्यः स्वाहा यजुर्ग्यः स्वाहा सामर्ग्यः स्वाहाङ्गिरोर्ग्यः स्वाहा वेदैर्ग्यः
स्वाहा गाथैर्ग्यः स्वाहा नाराशंसिर्ग्यः स्वाहा रैर्ग्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३४॥

सं वर्षते रैर्ग्यः स्वाहा द्वे च॥ [११]

दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहा प्राणिने स्वाहाऽप्राणाय स्वाहा मुखंवते स्वाहा-
ऽमुखाय स्वाहा नासिकवते स्वाहाऽनासिकाय स्वाहाऽक्षण्वते स्वाहाऽनक्षिकाय स्वाहा
कर्णिने स्वाहाऽकर्णकाय स्वाहा शीर्षण्वते स्वाहाऽशीर्षकाय स्वाहा पद्वते स्वाहा-
ऽपादकाय स्वाहा प्राणते स्वाहाऽप्राणते स्वाहा वदते स्वाहाऽवदते स्वाहा पश्यते
स्वाहाऽपश्यते स्वाहा शृण्वते स्वाहाऽशृण्वते स्वाहा मनस्विने स्वाहा॥३५॥

अमनसे स्वाहा रेतस्विने स्वाहाऽरेतस्काय स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय
स्वाहा लोमंवते स्वाहाऽलोमकाय स्वाहा त्वचे स्वाहाऽत्वक्काय स्वाहा चर्मण्वते स्वाहा-
ऽचर्मकाय स्वाहा लोहितवते स्वाहाऽलोहिताय स्वाहा मांसन्वते स्वाहाऽमांसकाय
स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहाऽस्नावकाय स्वाहाऽस्थन्वते स्वाहाऽनस्थिकाय स्वाहा मज्जन्वते
स्वाहाऽमज्जकाय स्वाहाऽङ्गिने स्वाहाऽनङ्गाय स्वाहाऽऽत्मने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा॥३६॥

मनस्विने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा द्वे च॥ [१२]

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु विष्णुस्त्वा युनक्तस्य यज्ञस्यर्द्धं मह्यं सन्नत्या
अमुष्मै कामायायुषे त्वा प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्ट्यै त्वा रय्यै त्वा
राधसे त्वा घोषाय त्वा पोषाय त्वाराद्धोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा॥३७॥

कस्त्वाऽष्टात्रिंशत्॥ [१३]

अग्नये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासन्तायाष्टाकपाल इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय
बारहताय ग्रेष्मायैकादशकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो
वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां शारदा-
भ्यां पयस्यां बृहस्पतये पाङ्काय त्रिणवाय शाकुराय हैमन्तिकाय चरुः संवित्र आतिच्छन्दसाय
त्रयस्त्रिंशाय रैवताय शैशिराय द्वादशकपालोऽदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुरग्नये वैश्वानराय
द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुः काय एककपालः॥३८॥

अग्नयेऽदित्या अनुमत्यै सप्तचत्वारिंशत्॥ [१४]

यो वा अग्नावग्निः प्रहियते यश्च सोमो राजा तयोरेष आतिथ्यं यदग्नीषोमीयोऽथेष रुद्रो यश्चीयते यत्सञ्चितेऽग्नावेतानि हवींषि न निर्वपेदेष एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय प्रजां पशून् यजमानस्याभि मन्येत यत्सञ्चितेऽग्नावेतानि हवींषि निर्वपति भागधेयेनैवैनं शमयति नास्यं रुद्रोऽशान्तः॥३९॥

उपोत्थाय प्रजां पशून्भि मन्यते दशं हवींषि भवन्ति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने दधात्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराज्येवान्नाद्ये प्रतिं तिष्ठत्युतुभिर्वा एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चैतव्यं इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपत्युतुभिरेवेनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते दिशः सुषुवाणेन॥४०॥

अभिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति दिशामभिजित्या एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन्तस्मादिन्द्रसुव एतया मनुम्मनुष्यास्तस्मान्मनुसुवो यथेन्द्रो देवानां यथा मनुर्मनुष्याणामेवम्भवति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते दिग्वतीः पुरोनुवाक्या भवन्ति सर्वासां दिशामभिजित्यै॥४१॥

अशान्तः सुषुवाणेनैकचत्वारिंशच्च॥ [१५]

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव। य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते द्यौर्महिमा नक्षत्राणि रूपमादित्यस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा॥४२॥

यः प्राणतो द्यौरादित्योऽष्टात्रिंशत्॥ [१६]

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते पृथिवी महिमौषधयो वनस्पतयो रूपमग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा॥४३॥

य आत्मदाः पृथिव्यग्निरेकान्नचत्वारिंशत्॥ [१७]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो

जायतान्दोग्रौ धेनुर्वोढाऽनङ्गानांशुः सप्तिः पुरंधिर्योषां जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवाऽस्य
यजमानस्य वीरो जायतान्निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः
पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्पताम्॥४४॥

आ ब्रह्मन्नेकचत्वारिंशत्॥ [१८]

आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वाक्रान् वाज्यन्तरिक्षं वायुं युजमकृत
वाज्यर्वा द्यां वाज्याऽऽरुस्त सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वाग्निस्त वाजिन् युङ्गनु त्वा रभे
स्वस्ति मा सम्पारय वायुस्त वाजिन् युङ्गनु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्॥४५॥

पारयादित्यस्त वाजिन् युङ्गनु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय प्राणधृगंसि प्राणं मे
दृह व्यानधृगंसि व्यानं मे दृहापानधृगस्यपानं मे दृह चक्षुरसि चक्षुर्मयि धेहि
श्रोत्रमसि श्रोत्रम्मयि धेह्यायुरस्यायुर्मयि धेहि॥४६॥

वायुस्त वाजिन् युङ्गनु त्वा रभे स्वस्ति मा सन्निचत्वारिंशच्च॥ [१९]

जज्ञि बीजं वर्षां पर्जन्यः पक्तां सस्यं सुपिप्पला ओषधयः स्वधिचरणेयं
सूपसदोऽग्निः स्वध्वक्षमन्तरिक्षं सुपावः पवमानः सूपस्थाना द्यौः शिवमसौ तपन्
यथापूर्वमहोरात्रे पञ्चदशिनोऽर्धमासास्त्रिंशिनो मासाः कृता ऋतवः शान्तः संवत्सरः॥४७॥

जज्ञि बीजमेकत्रिंशत्॥ [२०]

अग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रोऽष्टाकपालः पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुर्ग्नये वैश्वानराय
द्वादशकपालो मृगाखरे यदि नागच्छेद्ग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः सौर्यम्पयो वायव्यं
आज्यभागः॥४८॥

अग्नेयश्चतुर्विंशतिः॥ [२१]

अग्नेयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इन्द्रायाऽहोमुच एकादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्-
भ्यां पयस्यां वायोसावित्र आंगोमुग्भ्यां चरुरश्विभ्यामागोमुग्भ्यां धाना मरुद्भ्य एनोमुग्भ्यः
सप्तकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुरग्नये वैश्वानराय
द्वादशकपालो द्यावापृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां द्विकपालः॥४९॥

अग्नेयेऽहोमुचै त्रिंशत्॥ [२२]

अ॒ग्नये॒ सम॑नम॒त्पृथि॒व्यै सम॑नम॒द्यथा॒ग्निः पृथि॒व्या सम॑नम॒देव॒म्मह्य॑म्ब॒द्राः सन्न॑तयः
सं न॑मन्तु वा॒यवे॒ सम॑नम॒दन्तरि॑क्षा॒य सम॑नम॒द्यथा॒ वा॒युर॒न्तरि॑क्षेण॒ सूर्या॑य॒ सम॑नम॒द्वि
सम॑नम॒द्यथा॒ सूर्यो॑ दि॒वा च॒न्द्रम॑से॒ सम॑नम॒न्नक्ष॑त्रेभ्यः॒ सम॑नम॒द्यथा॒ च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रैर्व॒रुणाय॑
सम॑नम॒दद्भ्यः॒ सम॑नम॒द्यथा॑॥५०॥

वरु॑णोऽद्भिः॒ साम्ने॑ सम॑नम॒दृचे॒ सम॑नम॒द्यथा॒ साम॑र्चा ब्रह्म॑णे॒ सम॑नम॒त्क्षत्रा॑य॒ सम॑नम॒द्यथा॒
ब्रह्म॑ क्ष॒त्रेण॒ राज्ञे॑ सम॑नम॒द्वि॒शे सम॑नम॒द्यथा॒ राजा॑ वि॒शा रथा॑य॒ सम॑नम॒दश्वे॑भ्यः॒ सम॑नम॒द्यथा॒
रथो॑ऽश्वैः॒ प्र॒जाप॑तये॒ सम॑नम॒द्भूते॑भ्यः॒ सम॑नम॒द्यथा॒ प्र॒जाप॑तिर्भूतैः॒ सम॑नम॒देव॒म्मह्य॑म्ब॒द्राः
सन्न॑तयः॒ सं न॑मन्तु॥५१॥

अ॒द्भ्यः सम॑नम॒द्यथा॒ मह्यं॑ च॒त्वारि॑ च॥_____ [२३]

ये ते॒ पन्थानः॑ स॒वितः॑ पू॒र्व्यासो॑ऽरेण॒वो वि॑त॒ता अ॒न्तरि॑क्षे। तेभि॑र्नो अ॒द्य पृथि॑भिः
सु॒गेभी॑ रक्षा॒ च नो॑ अ॒र्धि च॑ दे॒व ब्रू॑हि। नमो॑ऽग्नये॒ पृथि॑वि॒क्षिते॑ लोक॒स्पृते॑ लोक॒म॒स्मै
यज॑मानाय॒ देहि॑ नमो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॒क्षिते॑ लोक॒स्पृते॑ लोक॒म॒स्मै यज॑मानाय॒ देहि॑ नमः॒
सूर्या॑य॒ दि॒वि॒क्षिते॑ लोक॒स्पृते॑ लोक॒म॒स्मै यज॑मानाय॒ देहि॑॥५२॥

ये ते॒ चतु॑श्च॒त्वारि॑श॒त्॥_____ [२४]

यो वा अ॒श्वस्य॑ मे॒ध्यस्य॑ शिरो॒ वेदं॑ शी॒र्षण्वा॒न्मेध्यो॑ भव॒त्युपा॒ वा अ॒श्वस्य॑ मे॒ध्यस्य॑
शि॒रः सूर्य॑श्चक्षु॒र्वातः॑ प्रा॒णश्च॒न्द्रमाः॒ श्रोत्र॑न्दि॒शः पादा॑ अ॒वान्तर॑दि॒शाः प॒रश॑वोऽहो॒रात्रे॑ नि॒मेषो॑-
र्धमा॑साः प॒र्वाणि॑ मा॒साः स॒न्धाना॑न्यु॒तवो॑ऽङ्गानि॒ संव॑त्सर॒ आत्मा॑ र॒श्मयः॑ के॒शा नक्ष॑त्राणि
रू॒पन्ता॑र॒का अ॒स्थानि॑ नभो॑ मा॒सान्यो॑ष॒धयो॒ लोमा॑नि॒ वन॑स्पत॒यो वा॒ला अ॒ग्निर्मुखं॑ वैश्वान॒रो
व्या॒त्तम्॥५३॥

स॒मु॒द्र उ॒दरं॑म॒न्तरि॑क्ष॒म्पायु॑र्द्यावा॒पृथि॒वी आ॒ण्डौ ग्रा॒वा शे॒पः सोमो॑ रे॒तो यज॑ञ्ज॒भ्यते॑ तद्वि
द्योत॑ते॒ यद्वि॑धू॒नते॑ तथ्स्त॑नयति॒ यन्मे॑ह॒ति तद्व॑र्षति॒ वागे॑वास्य॒ वाग॑र्ह॒वा अ॒श्वस्य॑ जा॒यमान॑स्य
महि॑मा पुर॒स्ता॒ज्जाय॑ते रा॒त्रिरे॒न॒म॒हि॒मा प॒श्चादनु॑ जा॒यत॑ ए॒तौ वै म॑हि॒माना॑व॒श्वंभ॑तिः
सम्ब॑भूवतु॒रह्यो॑ दे॒वान॑व॒ह॒र्वासु॑रान् वा॒जी गन्ध॑र्वान॒श्चौ मनु॑ष्या॒न्त्समु॑द्रो वा अ॒श्वस्य॑ योनिः
स॒मु॒द्रो बन्धुः॑॥५४॥

व्या॒त्तम॑व॒ह॒द्वा॒दश॑ च॥_____ [२५]

गावो गावः सिषासन्तीः प्रथमे मासि समान्यो यदि सोमौ षडहैरुथ्मृज्या(३)ं देवानामर्क्येण
 चर्माव पृथिव्यै दत्वते कस्त्वाग्नये यो वै यः प्राणतो य आत्मदा आ ब्रह्मन्नाक्रञ्जि बीजमाग्रेयो-
 ऽष्टाकपालोऽग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालोऽग्नये समनमद्ये ते पन्थानो यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः
 प्रश्नविशतिः॥ [२६]

[गावः समान्यः सर्वनमष्टाभिर्वा एते देवकृतश्चाभिजित्या इत्याहुर्वरुणोऽद्भिः साम्ने
 चतुःपञ्चाशत्॥54॥ गावो योनिः समुद्रो बन्धुः॥]